
COLOFOON

VRIND is een uitgave van:
Administratie Planning en Statistiek
Departement Algemene Zaken en Financiën
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
Boudewijnlaan 30, 1000 Brussel
Tel. 02 553 57 84
Fax 02 553 58 08

D/2005/3241/096
ISBN 90-403-0225-1
NUR 781

Verantwoordelijke uitgever:
Josée Lemaitre, directeur-generaal

Realisatie:
F-Twee uitgeverij, Gent [www.f-twee.be]
in samenwerking met
Grafisch Buro Baba, Geluwe
Drukkerij Hendrix, Peer

Gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

Woord vooraf

De leidraad voor deze VRIND is het regeerakkoord van de Vlaamse Regering, die na de verkiezingen in juni 2004 van start ging onder het motto “Vertrouwen geven, verantwoordelijkheid nemen”.

De structuur van de hoofdstukken is dan ook grotendeels gebaseerd op de nieuwe beleidsaccenten. Ter voorbereiding van deze publicatie werden het regeerakkoord en de beleidsnota's van de Vlaamse ministers (www.vlaanderen.be/beleidsnotas) gescreend. Samen met de betrokken Vlaamse administraties en openbare instellingen werd naar relevante indicatoren gezocht om het aangekondigde beleid op te volgen. Het werd een zoektocht naar interessante omgevings- en beleidsindicatoren. Omgevingsindicatoren zijn indicatoren die een invloed kunnen hebben op het beleid, maar die de Vlaamse overheid niet zelf onder controle heeft. Beleidsindicatoren verschaffen informatie over de inspanningen die de Vlaamse overheid zelf levert. Het kan daarbij gaan over de inzet van middelen, het opzetten van processen en waar mogelijk ook het in beeld brengen van de resultaten en mogelijke maatschappelijke effecten. Een voorstel van indicatorenset per beleidsthema werd aan de bevoegde kabinetten ter goedkeuring voorgelegd. De invulling en de commentaar bij de indicatoren vallen echter volledig onder de verantwoordelijkheid van de auteurs.

Vooraf graag enkele kanttekeningen.

Een permanente zorg van al wie met monitoring te maken heeft, is het vinden van accurate en recente statistische informatie. Ook deze VRIND-publicatie is er niet in geslaagd alle gewenste indicatoren cijfermatig te onderbouwen. Actualisering van kernindicatoren was af en toe niet mogelijk omdat de statistische informatie niet aanwezig is of omdat ze niet tijdig kon geleverd worden. Zo ontbreken heel wat recente federale statistische reeksen die nodig zijn om ontwikkelingen op gebied van tewerkstelling, bestedingspatroon en inkomens van de huishoudens en de (verkeers)veiligheidssituatie op de voet te volgen.

De meest recente cijfergegevens die in deze VRIND terug te vinden zijn, hebben betrekking op het jaar 2004. Voor de huidige regering gaat het dus om een nulmeting die aangeeft in welke omstandigheden ze van start is gegaan. Waar mogelijk wordt wel nagegaan of men op de goede weg zit om langetermijndoelstellingen die internationaal (vb. Kyoto), Europees (vb. Lissabon) of op Vlaams niveau (vb. pact van Vilvoorde) werden afgesproken te halen.

Regeerakkoorden en beleidsnota's leggen de grote lijnen vast. Via de beleidsbrieven die jaarlijks naar aanleiding van de begrotingsbesprekingen in het Vlaams Parlement worden voorgelegd, zullen deze hoofdlijnen verder geconcretiseerd worden. De VRIND-publicaties dienen daarom ook als dynamische rapportages te worden beschouwd. In volgende edities zullen we zoveel als mogelijk trachten in te spelen op concrete doelstellingen die in deze beleidsdocumenten worden geformuleerd. Hopelijk kan het hier verzamelde materiaal al inspirerend werken bij de ontwikkeling en concretisering van deze doelstellingen.

Luk Bral

Projectcoördinator VRIND

Elektronische VRIND

Meer uitgebreide cijferreeksen en toelichting bij de kwaliteit van de data zijn te vinden op onderstaande adressen.

Algemeen referentiekader

- sociaal-culturele context
aps.vlaanderen.be/survey/aps_survey/APS-survey.htm
- macro-economische context
www.vlaanderen.be/vrind/macro-economisch
- demografische context
www.vlaanderen.be/vrind/demografie

Goed besturen

- financiën en begroting
www.vlaanderen.be/vrind/financien
- personeel en communicatie
www.vlaanderen.be/vrind/goed_bestuur

Meer ondernemen

- economie, buitenlandse handel
www.vlaanderen.be/vrind/economie
- wetenschap en technologie
www.vlaanderen.be/vrind/wetenschap

Meer werkgelegenheid

- tewerkstelling
www.vlaanderen.be/vrind/werkgelegenheid
- sociale economie
www.vlaanderen.be/vrind/werkgelegenheid

Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven

- www.vlaanderen.be/vrind/onderwijs

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

- gezondheid
www.vlaanderen.be/vrind/gezondheid
- welzijn en inburgering
www.vlaanderen.be/vrind/welzijn

Gaan voor kwaliteit en participatie

- cultuur en jeugd
www.vlaanderen.be/vrind/cultuur
- sport
www.vlaanderen.be/vrind/sport

- media

www.vlaanderen.be/vrind/media

Sterke lokale besturen en steden

- lokale besturen
www.vlaanderen.be/vrind/binnenland
- stedenbeleid
www.vlaanderen.be/vrind/stedenbeleid

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

www.vlaanderen.be/vrind/mobiliteit

Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening

- ruimtelijke ordening
www.vlaanderen.be/vrind/ruimte
- huisvesting
www.vlaanderen.be/vrind/wonen
- monumenten en landschappen
www.vlaanderen.be/vrind/monument

Een duurzaam milieu-, natuur- en energiebeleid

- leefmilieu
www.vlaanderen.be/vrind/leefmilieu
- energiebeleid
www.vlaanderen.be/vrind/energie

Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid

- landbouw
www.vlaanderen.be/vrind/landbouw
- plattelandsbeleid
www.vlaanderen.be/vrind/platteland

Vlaanderen in Europa, in de wereld

- buitenlands beleid en internationale samenwerking
www.vlaanderen.be/vrind/buitenland
- toerisme
www.vlaanderen.be/vrind/toerisme

Medewerkers

Auteurs

Projectcoördinatie	Luk Bral
Algemeen referentiekader	
sociaal-culturele context	Luk Bral
macro-economische context	Thierry Vergeynst
demografische context	Edwin Pelfrene
Goed besturen	
financiën en begroting	Dirk Festraets
personeel en communicatie	Pieter De Maesschalck
Meer ondernemen	
economie, buitenlandse handel	Thierry Vergeynst
wetenschap en technologie	Edwin Pelfrene
Meer werkgelegenheid	Myriam Vanweddungen
Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven	Gunter Desmet, Ann Van Driessche (OND)
Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit	
gezondheid	Dirk Smets
welzijn en diversiteit	Peter Anaf, David Schoenmaekers (Universiteit Antwerpen)
Gaan voor kwaliteit en participatie	
cultuur en sport	Guy Pauwels
media	Marie-Anne Moreas
Sterke lokale besturen en steden	
lokale besturen	Dirk Festraets
stedenbeleid	Luk Bral
Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen	Gunter Desmet
Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening	
ruimtelijke ordening	Hendrik Van Geel
huisvesting,	Joke Zanders
monumenten en landschappen	Joke Zanders
Een duurzaam milieu-, natuur- en energiebeleid	Veerle Beyst

Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid

landbouw Dirk Smets
plattelandsbeleid Luk Bral

Vlaanderen in Europa, in de wereld

buitenlands beleid en ontwikkelingssamenwerking Myriam Vanweddingen
toerisme Pieter De Maesschalck

Technische en administratieve ondersteuning Guy De Smet, Patrick De Coster, Michaël Goethals, Björn Hemmerlyckx, Yves Impens, Nancy Jadoul, Naomi Plevoets, Caroline Temmerman, Karina Van De Velde, Maurice Van Geys

Medewerkers uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, de Vlaamse openbare en andere instellingen

Algemeen referentiekader

NIS: Leïla Bellamammer, André Doneux, Laurent Schiettecatte, Roger Van Renterghem;
CBGS: Martine Corijn, Thérèse Jacobs, Edith Lodewyckx, Ronald Schoenmaeckers, Paul Willems;
Rijksregister: Marc Ruymen, Stefan Van de Venster; IWEPS: Marc Debuissou.

Goed besturen

AZF: Wim Van den Bossche, Stefan Lagast, Luc Van Havere, Gijs Martens;
Vlaamse Infolijn: Koen Nottebaert, Mireille Van Pollaert.

Meer ondernemen

economie, buitenlandse handel

APS: Myriam Vanweddingen; EWBL: Tim Ampe, Bianca Buijs, Machteld De Dobbeleer, Marc Defrenne, Paul De Meulemeester; Hans Kinoo, Lut Slabbinck, Caroline Swyngedouw, Danam Van Aert; Dream it: Lucie Roobrouck; Waarborgbeheer: Daphné Van Lancker;
COO: Brigitte Mouligneau, Michael Peeters; Export Vlaanderen: Charlene Vanopbroeke
Dienst Investeren in Vlaanderen: Els Renders.

wetenschap en technologie

AWI: Pascale Dengis, Erwin Dewallef, Veerle Lories, Greta Vervliet; IWT: Marc Pollet, Ann Joris;
OND: Patricia Coeckaerts, Florian Vossen; Steunpunt O&O Statistieken (SOOS): Koenraad Debackere, Reinhilde Veugelers, Kris Aerts, Karen Deknudt, Wolfgang Glänzel, Bart Van Looy;
FWO: Marie-Rose Duvivier; VRWB: Elisabeth Monard.

Meer werkgelegenheid

tewerkstelling

EWBL: David Gelders, Nick Matheus, Lieven Van Wichelen; VDAB: Bart Van Schel
Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (Steunpunt WAV): Mieke Booghmans, Barbara Desein, Karen Geurts, Wim Herremans, Reginald Loyen, Eef Stevens, Katrien Tratsaert, Maarten Tielens, Peter van der Hallen, Caroline Vermandere; Katholieke Universiteit Leuven, Departement TEW, Onderzoekscentrum Personeel & Organisatie: Sophie De Winne; Katholieke Universiteit Leuven, Departement Sociologie, Afdeling Arbeids en Organisationsociologie: Steven Marx
VFSIPH: Jan Boeykens, Erik Samoy.

sociale economie

EWBL: Wouter Appeltans, Lieven Van Wichelen; OND: Ingrid Snel; VDAB: Bart Van Schel
SERV – STV Innovatie & Arbeid: Ria Bourdeaud'hui, Frank Janssens;
Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (Steunpunt WAV): Karen Geurts, Wim Herremans, Eef Stevens, Caroline Vermandere, Peter van der Hallen, Reginald Loyen, Barbara Desein, Mieke Booghmans, Katrien Tratsaert, Maarten Tielens.

Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven

OND: Isabelle Erauw, Liës Feyen, Hilde Goeman, Nicole Goubert, Hilde Jaminé, Johan Krygelmans, Ronny Masset, Christophe Rosseel, Ingrid Snel, Guy Stoffelen, Liselotte Van de Perre, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen, Natalie Verstraete, Rik Verstraete, Floriaan Vossen, Kristin Willaert; UGent: Luc Van de Poele, Inge De Meyer en Jan Pauly; VLIR: Ina Dambre; VIZO: Bart Meysmans.

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

WVC: Abdelhakim Ahmed, Annemie Degroote, Geert De Sloovere, Hildegard Van Peteghem, Jeroen Dekeyser, Katy Joly, Koen Devroey, Lucienne Heyligen, Mia Geukens, Stijn Coppens; Kind en Gezin: Bea Buysse; VFSIPH: Jan Verbelen; Centrum voor Ambulante Begeleiding: Hilde Celis, Nancy Cooman; Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Gerard Van Menxel.

Gaan voor kwaliteit en participatie

cultuur

WVC: Bart Van der Hertten, Els Hermans, Pascal Van Kerckvoorde, Dimitri Vandoorne, Phillippe Buysschaert, Leander Tirez, Wim Bogaert, Lieven Boelaert, Marina Laureys; Ehsal: Katrien Lauwerysen; VGC: Karina Luytens.

sport

Bloso: Paul Eliaerts, Hilde Caers, Steven Brusselle, Katinka Pottie, Lieve Claes, Luc Van Nuffel, André Van Lierde, Hervé Van der Aerschoot, Geertrui Schiltz; WVC: Tom De Boeck, Jeroen Scheerder.

media

CIM: Phillipe Degueldre, Danielle Siegers, Sofie Vaesen; Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne; VAF: Dirk Cools, Tom Van der Elst; VAR: Hélène Van Herreweghe; VRT: Daniël Poemans; WIM: Adriaan Heirman, Tony Verstraete.

Sterke lokale besturen en steden

lokale besturen

Dexia: Anne Françoise Pirard; EWBL: Tom Doesselaere, Stefaan Swaels, Steve De Boever, Petra Desmedt; VVP: Greta Thooft; MeMoRi: Eric Goubin, Els Kint.

stedenbeleid

Centrum Duurzame Ontwikkeling (UGent): Thomas Block

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

APS: Ann Carton, Jan Pickery; LIN: Wilfried Goossens, Marleen Govaerts, Stefaan Hoornaert, Cédric Lathuy, Andy Steels, Ann Wuyts; VMM: Caroline De Geest; De Lijn: Astrid Hulhoven, Thomas Proost, Tom Van De Vreken; FOD Mobiliteit en Vervoer Gilles Labeeuw, Frank Van Iersel; NIS: Hedwig Buermans, Anne Van De Voorde; NMBS: Rony Bossuyt, Guy Thomas; Taxistop Cambio: Bart Busschaert; Luchthaven Deurne: Paul Vankrunkelsven; Luchthaven Oostende: Cathy Lattrez; Luchthaven Wevelgem: Stefaan Van Eeckhoutte; Haven Antwerpen: Ann Wittemans; Haven Zeebrugge: Chantal Derijcke; Haven Oostende: Jan Allaert; Haven Gent: Marc Scheirs.

Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening

ruimtelijke ordening

LIN, afdeling Ruimtelijke Planning: Jean – Paul Beys, Marleen De Maesschalck, Sofie Houvenaghel, Isabelle Loris, Stephanie Maes, Em Peeters, Katleen Vermeiren, Peter Triest, Christophe Vandevooort; afdeling Bouwinspectie: Hubert Bloemen.

huisvesting

LIN, afdeling Woonbeleid: Veerle Geurts; LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid: Lize Haagdorens; NBB: Daisy Dillens; NIS: Koen Hooyberghs; Stadim: Paul Dewael; VHM: Tom Vanden Eede, Peter Van Den Bosch, Eric Claes; VOB: Swa Silkens, Geert Inslegers

monumenten en landschappen

LIN: Veerle De Houwer;

Erfgoed Vlaanderen: Bart Jonckheere, Michel Seeger, Katrien Van Den Houwe, Jeroen Van Dyck;
Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed: Erwin Meylemans.

Een duurzaam milieu-, natuur- en energiebeleid

leefmilieu en natuur

VMM: Miet D'Heer, Henk Maeckelberghe, Jasmin Dumollin;

MIRA team: Hugo Van Hooste, Stijn Overloop, Hanne Degans, Johan Brouwers, Bob Peeters, Myriam Bossuyt, Marleen Van Steertegem; IRCEL VMM: Frans Fierens; OVAM: Els Gommeren, Ann Sanders; IBW: Peter Roskams; IN: Johan Peymen, Luc De Bruyn, Myriam Dumortier, Kris Decler, Wouter Van Reeth; LIN, afdeling Ruimtelijke Planning: Katleen Vermeiren; LIN, afdeling Natuur: Jeroen Panis; LIN, afdeling Water: Inge Leemans, Koen Martens; LIN, afdeling Directoraat Generaal: Ludo Vanongeval; VLM: Koen Desimpelaere.

energie

EWBL, afdeling natuurlijke rijkdommen en energie: Lieven Van Lieshout (mede auteur);
VITO: Kristien Aernouts.

Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid

landbouw

EWBL, afdeling Monitoring en Studie: Koen Carels, Jonathan Platteau, Dirk Van Gijsegem.

plattelandsbeleid

APS: Veerle Beyst, Hendrik Van Geel, Joke Zanders, Myriam Vanweddingen.

Vlaanderen in Europa, in de wereld

buitenlands beleid en ontwikkelingssamenwerking

COO: Brigitte Mouligneau, Tom S. Dekeyzer; Export Vlaanderen: Charlene Vanopbroeke;
Dienst Investeren in Vlaanderen: Els Renders.

toerisme

Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek: Vincent Nijs;

Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie: Maggie De Pauw.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	1
Medewerkers	3
Samenvatting: een VRIND-dwarsdoorsnede	11
1. Algemeen referentiekader	23
1.1 Sociaal-culturele context	23
1.2 Macro-economische context	35
1.3 Demografische context	45
2. Goed besturen	61
1.1 Financiën en begroting	62
1.2 Het Vlaams overheidspersoneel	67
1.3 Communicatie en informatie	72
3. Meer ondernemen	79
3.1 Economie	80
3.1.1 De kenniseconomie	80
3.1.2 Een investeringsregio	82
3.1.3 Competitief ondernemen	83
3.1.4 Regionale economie	88
3.1.5 Internationaal ondernemen	91
3.2 Wetenschap en innovatie	96
4. Meer werkgelegenheid	105
4.1 Werkgelegenheid	106
4.1.1 Anatomie van de arbeidsmarkt	106
4.1.2 Werkgelegenheid	109
4.1.3 Onevenwichten op de arbeidsmarkt	113
4.1.4 Werkgelegenheidsbeleid	116
4.2 Sociale economie	124

5. Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven	133
5.1 Scholingsgraad van de bevolking	134
5.2 Leerlingen en studenten	137
5.3 Personeel	143
5.4 Budgettaire middelen	152
5.5 Onderwijsresultaten	156
5.6 Overgang naar de arbeidsmarkt	161
5.7 Internationalisering	165
5.8 Levenslang leren	168
6. Zorgen voor mekaar, zeker van zorg en inburgering	173
6.1 Gezondheid	175
6.1.1 Mortaliteit en nataliteit	175
6.1.2 Gezondheidsrisico's	177
6.1.3 Preventief beleid	185
6.2 Welzijn en diversiteit	187
6.2.1 Welzijn van de nulde tot de eerste lijn	187
6.2.2 Kinderopvang	191
6.2.3 Jeugdhulp	191
6.1.4 Gezinszorg	194
6.1.5 Personen met een handicap	196
6.1.6 Ouderen	198
6.1.7 Armoede en bestaansonzekerheid	201
6.1.8 Geweld en hulpverlening	204
6.1.9 Diversiteitsbeleid	206
7. Gaan voor kwaliteit en participatie	211
7.1 Cultuur	212
7.1.1 Algemeen cultuurbeleid	212
7.1.2 Cultureel aanbod	217
7.1.3 Cultuurparticipatie	230
7.2 Sport	241
7.2.1 Sportparticipatie	241
7.2.2 Sportaanbod	247
7.2.3 Topsport	253
7.2.4 Sportintegriteit	254
7.3 Media	257
7.3.1 Een pluriform en kwaliteitsvol medialandschap	257
7.3.2 Mediaparticipatie	263
7.3.3 Film	266
8. Sterke lokale besturen	271
8.1 Lokale besturen	272
8.2 Stedenbeleid	282

9. Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen	295
9.1 Kerncijfers	296
9.2 Bereikbaarheid	305
9.3 Toegankelijkheid	311
9.4 Verkeersveiligheid	314
9.5 Verkeersleefbaarheid	316
9.6 Milieuduurzaamheid	317
10. Een betaalbare woning voor iedereen en een rechtszekere ruimtelijke ordening	323
10.1 Ruimtelijke ordening	324
10.1.1 Bodembezetting	324
10.1.2 Bodembestemming	327
10.1.3 Doorwerking ruimtelijk beleid	329
10.1.4 Handhavingsbeleid	333
10.2 Huisvesting	336
10.2.1 Grond- en woningvoorraad	336
10.2.2 Eigendomsstructuur	338
10.2.3 Woningkwaliteit	343
10.2.4 Woonprijzen	346
10.3 Monumenten en landschappen	348
11. Een duurzaam milieu-, natuur- en energiebeleid	353
11.1 Milieu	354
11.1.1 Water	354
11.1.2 Bodem	356
11.1.3 Lucht	357
11.1.4 Gezondheid	360
11.1.5 Biodiversiteit	361
11.1.6 Afval	366
11.1.7 Mest	368
11.2 Energie	370
12. Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid	377
12.1 Landbouw	378
12.1.1 Economische, sociale en milieuaspecten	378
12.1.2 Beleidsmaatregelen	382
12.1.3 Visserij	286
12.2 Plattelandsbeleid	289
12.2.1 Open ruimte	389
12.2.2 Demografische ontwikkelingen	392
12.2.3 Wonen	392
12.2.4 Armoede	395
12.2.5 Sociale netwerken	396
12.2.6 Economie en tewerkstelling	397
12.2.7 Voorzieningenniveau	399

12.2.8 Natuur en milieu	401
12.2.9 Tevredenheid over woon- en leefomgeving	402
13. Vlaanderen in Europa, in de wereld	405
13.1 Buitenlands beleid	406
13.2 Ontwikkelingssamenwerking	413
13.3 Toerisme	417
Afkortingen	423
Trefwoorden	427

Een VRIND- dwarsdoorsnede

Deze samenvatting is opgebouwd rond enkele strategische aandachtspunten voor het beleid. Ze wil meer zijn dan een opsomming van enkele merkwaardige resultaten. Waar mogelijk worden relaties gelegd tussen de hoofdstukken die elk opgebouwd zijn rond een min of meer homogeen beleidsdomein.

Een tanend vertrouwen en beperkt sociaal kapitaal

Al jaren zit het vertrouwen in de overheid in een dip, zowel in Vlaanderen als elders in Europa. De kentering die de jongste jaren in onze regio werd vastgesteld, wordt in 2004 niet doorgetrokken. Vooral het vertrouwen in regeringen en parlementen lag tijdens de bevraging kennelijk zeer laag. We bevonden ons op dat moment in de nasleep van de federale en in volle aanloop naar de Vlaamse verkiezingen. In vergelijking met de tweede helft van de jaren negentig – toen het vertrouwen in ons land op een historisch dieptepunt zat – ligt het vertrouwensniveau van de Vlamingen nu rond het Europese gemiddelde. De overheidsdiensten wekken iets meer vertrouwen bij de burgers, al kampen ook deze diensten en hun personeel met een negatief imago.

Met het vertrouwen in de medemens is het niet veel beter gesteld: amper een derde van de bevolking heeft een fundamenteel vertrouwen in zijn naasten. Volgens een meerderheid kan men niet voorzichtig genoeg zijn, terwijl niet eens de helft van de bevolking vindt dat mensen meestal eerlijk proberen te zijn. Geen wonder dat integriteit vandaag zo problematisch ervaren wordt.

Gevraagd naar elementen van goed burgerschap zetten de Vlamingen ‘altijd de regels naleven’ op

één. Of daarmee de stelling ontkracht wordt dat Vlamingen zoveel mogelijk de wet trachten te omzeilen, is nog maar de vraag. Begrip voor andere meningen wordt als tweede belangrijkste aspect naar voor geschoven. Dit is een hoopgevend signaal dat kan aangeven dat het met de intolerantie van de Vlamingen toch niet zo erg gesteld is.

Naast vertrouwen spelen ook onderlinge contacten tussen mensen, hun betrokkenheid bij het verenigingsleven en hun inzet in het vrijwilligerswerk een belangrijke rol bij het versterken van sociaal kapitaal. De gemiddelde Vlaming kan bij vier à vijf personen terecht om persoonlijke zaken te bespreken. Meer dan 10% heeft echter slechts één vertrouweling. De jongste metingen bevestigen ook dat de deelname aan het verenigingsleven niet structureel daalt. Zoals de voorbije jaren beweert ongeveer de helft van de bevolking minstens in één vereniging actief te zijn.

Vergrijzing en ontgroening

De bevolking groeit nog steeds aan, zij het in lichte mate. Andere, vooral Zuid-Europese landen worden al geconfronteerd met ontvolking. De aangroei in Vlaanderen is voornamelijk toe te schrijven aan inwijking vanuit het buitenland. Ondertussen blijft Vlaanderen verder vergrijzen en ontgroenen. Tegenover honderd personen in de actieve leeftijdsgroep staan tachtig personen in de niet-actieve leeftijdsgroepen, zowel jongeren als ouderen. De 40 tot 59-jarigen vormen reeds een grotere groep dan de 20 tot 39-jarigen. De leeftijdsgroep die zich aandient op de arbeidsmarkt, wordt alsmat kleiner dan diegene die op pensioen gaat. Zonder in doemscenario's te vervallen, moet toch nu al gewezen worden op de toenemende druk op de krimpende beroepsactieve bevolkingsgroep

en mogelijke problemen op de arbeidsmarkt. De stijgende levensverwachting en een toenemende zorgvraag zorgen de komende jaren voor grote uitdagingen op zowat alle beleidsdomeinen.

Pogingen om meer mensen langer aan het werk te houden, kennen niet veel succes. Integendeel, de jongste jaren nam de werkzaamheidsgraad eerder af dan toe. Jongeren komen steeds later op de arbeidsmarkt en nog steeds verlaten veel 50-plussers vervroegd de arbeidsmarkt. Van de 55-plussers is slechts iets meer dan een kwart aan het werk. Dit ligt nog ver af van de 50% die afgesproken is op de Europese Top van Lissabon.

Mensen worden ouder en blijven gelukkig ook langer gezond en fit. Pas boven de tachtig jaar neemt de zorgafhankelijkheid fors toe. Wel moeten we vaststellen dat de zorgvoorzieningen, zeker voor hoogbejaarden, de demografische ontwikkelingen niet volgen. In verhouding zijn er vandaag minder voorzieningen voor bejaarden beschikbaar dan enkele jaren terug.

Gezinsverdunding en nieuwe samenlevingsvormen

Het aantal huwelijken blijft dalen. Met de echtscheidingen gaat het de andere richting uit. Tegelijk is sinds het begin van de jaren negentig het aantal ongehuwd samenwonenden verdubbeld. Van de Vlaamse bevolking staat vandaag 12% als alleenstaande geregistreerd.

Jongvolwassenen stellen het samenwonen steeds langer uit en als men al samenwoont dan is dit eerder ongehuwd. Het aantal private huishoudens blijft toenemen en de gemiddelde gezinsgrootte krimpt. Deze ontwikkelingen hebben heel wat maatschappelijke gevolgen. Zo stijgen samen met de vraag naar kleinere woningen en appartementen ook de prijzen en vergroot de ruimtelijke druk.

Welvarende regio

Vlaanderen blijft een van de meest welvarende regio's in Europa en in de wereld. De voorbije jaren produceerden we meer welvaart dan onze buurlanden, de andere Belgische regio's en de rest van Europa. De hoge arbeidsproductiviteit is de motor van deze welvaart.

Richard Florida wees in 'The rise of the creative class' op het belang van menselijk kapitaal voor de economische ontwikkeling van een land of regio. Locaties met veel hoogopgeleide en artistieke personen zouden als een magneet werken op nieuwe

industriële en diensten. Een synthetische index die het menselijk kapitaal meet, toont dat Vlaanderen tot de koplopers van de Europese regio's behoort.

De huidige positie is wel geen garantie voor de toekomst. Vlaanderen is immers enkele troeven aan het kwijtspelen. Sinds de Europese uitbreiding ligt het niet langer centraal op de Europese markt. Het economische zwaartepunt zou wel eens naar het oosten kunnen opschuiven. Voorlopig is er evenwel nog niets aan de hand. Proportioneel trekt Vlaanderen nog meer private investeringen aan dan de buurlanden. Wel liggen de overheidsinvesteringen lager dan in andere EU-landen.

We moeten erover waken dat de kwaliteit van de infrastructuur er niet op achteruit gaat door het uitblijven van de noodzakelijke onderhoudsinvesteringen en door de toenemende congestie. In informatie-infrastructuur scoren we wel beter dan onze buurlanden.

De Vlaamse economie blijft zeer open. De uitvoer vormt een heel belangrijk deel van het Vlaamse BBP. De industriële werkgelegenheid en de toegevoegde waarde zijn voor ruim de helft afhankelijk van buitenlandse ondernemingen. Dat maakt de Vlaamse economie ook kwetsbaar. We stellen vast dat de jongste jaren minder buitenlandse investeringen – en de daarbij horende arbeidsplaatsen – worden aangetrokken dan vroeger. Samen met de relatief beperkte toetreding van nieuwe ondernemers klinkt dat niet zo hoopvol voor de nabije toekomst. Vooral de beperkte aanwezigheid van eigen Vlaamse ondernemingen in hoogtechnologische sectoren baart zorgen.

Meer ondernemen en meer werk

'Meer ondernemen, meer werkgelegenheid.' Dat is de topprioriteit van de huidige regering. De dalende trend van startende en snelgroeiende middelgrote ondernemingen ('gazellen') moet worden omgeboogen. Vlaanderen wil in netto-aangroei van het aantal ondernemingen bij de beste vijf Europese regio's behoren. Het liefst ziet men groei in de kenniseconomie. Positief is alvast dat Vlaanderen een inhaalbeweging op gang heeft gezet bij investeringen in onderzoek en ontwikkeling (O&O). Deze investeringen liggen in Vlaanderen hoger dan in de buurlanden en in de EU-15. Ook de stijgende tewerkstelling in hoogtechnologische sectoren en de vaststelling dat ICT-gebruik in de bedrijven goed is ingeburgerd, wijzen op een gunstige ommekeer.

Een minpunt voor de toekomst is dan weer dat relatief minder jongeren afstuderen in de wetenschappen of toegepaste wetenschappen. In landen met een sterke economische groei, zoals Ierland, ligt dit aandeel hoger.

In Europese context scoort Vlaanderen zwak in het opstarten van nieuwe bedrijven. Dit is ook het geval voor innovatieve, groeigeoriënteerde opstarts die een werkgelegenheidspotentieel in zich hebben of internationaal georiënteerd zijn. De jongste jaren zit het aantal oprichtingen weliswaar in de lift maar dan vooral bij de eenmanszaken. Een nijpend probleem blijft evenwel het stijgend aantal falingen, terwijl het aantal snelgroeiende middelgrote bedrijven (gazellen) terugloopt. De conjunctuur speelt daarbij zeker een rol maar blijkbaar stelt zich dat minder in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest of het Waalse Gewest, die proportioneel meer gazellen tellen.

‘Dé uitdaging is het omzetten van economische groei, ondernemingszin, de onbeantwoorde vragen in de zorg ... in extra werkgelegenheid.’ Zo staat het in het regeerakkoord. Een analyse van de huidige arbeidsmarkt geeft aan dat de beginsituatie voor de nieuwe regering niet zo rooskleurig is. Vlaanderen zit in vergelijking met zijn buurlanden en het EU-gemiddelde met meer niet-beroepsactieven. Het aantal werkenden nam de jongste jaren wel toe maar de Vlaamse groei was trager dan gemiddeld in de EU-15. Bovendien stijgt het aantal werklozen sinds 2001 opnieuw en zit Vlaanderen weer op het relatief hoge peil van 1996.

Een specifiek kenmerk voor de Vlaamse arbeidsmarkt is de samengedrukte loopbaan: jongeren en ouderen werken relatief weinig, de middengroep werkt hard en moet dat combineren met een gezinsleven. Vlaanderen heeft nog een lange weg te gaan om tegen 2010 70% werkenden te tellen in de bevolking op arbeidsleeftijd, zoals afgesproken op de Europese Top van Lissabon. Anno 2003 bedraagt de werkzaamheidsgraad net geen 63%. Dat is lager dan in 2002 en lager dan in de EU-15. Het aandeel deeltijds werkenden is opgelopen tot een vijfde. Ook het aandeel van de tijdelijke arbeid nam toe, hoewel een vast contract bij de loontrekkeners nog steeds de norm is, zeker in vergelijking met Europa. De flexibilisering van de arbeidstijd blijft in Vlaanderen eerder beperkt.

Hogere scholing en levenslang leren

De kwaliteit van het Vlaamse onderwijs scoort internationaal vergeleken zeer hoog. Toch blijft het onderwijs sociale ongelijkheid reproduceren eerder dan te zorgen voor een betere sociale mobiliteit. De kloof tussen hoger- en lageropgeleiden wordt scherper. Het wordt een maatschappelijke breuklijn. Laaggeschoolden geraken moeilijker aan werk, zijn maatschappelijk veel minder betrokken en houden er op de meeste terreinen ook totaal andere meningen op na dan hogergeschoolden. Het scholingsniveau blijkt op vrijwel alle terreinen de meest verklarende factor om de kansen, gedragingen en houdingen van mensen te verklaren of te voorspellen.

In deze context klinkt het alvast hoopvol dat de scholingsgraad van de bevolking, zeker van de jongeren, fors blijft toenemen. Internationaal gezien tellen we naar verhouding veel hogegeschoolden. Deze cijfers maskeren echter een grote groep van jongeren die zonder een diploma hoger secundair de school verlaten. Deze groep wordt in Vlaanderen op iets meer dan 11% geschat. Europees vergeleken is dit een goede score maar ze ligt nog wel boven de 10% die tegen 2010 als norm voor de EU in haar geheel naar voren geschoven wordt.

Ondanks een aanzet tot meer geïntegreerd onderwijs blijft het aandeel leerlingen in het buitengewoon onderwijs toenemen. De regering wil het technisch en beroepsonderwijs herwaarderen. Nadat het aandeel leerlingen in het beroepsonderwijs jarenlang is gedaald, is het de jongste jaren terug aan het stijgen. Ook het aantal leerlingen in het deeltijds onderwijs blijft licht stijgen. Velen kunnen dit echter niet koppelen aan werkervaring. Terwijl het academische personeel sterk vergrijsd, telt Vlaanderen in het lager en secundair onderwijs veel jonge leerkrachten in vergelijking met de rest van Europa. Een leerkracht in het kleuteronderwijs heeft meer leerlingen dan in de rest van Europa. In het lager onderwijs zit Vlaanderen op het Europese gemiddelde. In het secundair onderwijs eronder. De overheidsinvesteringen in onderwijs en ook de kostprijs voor de overheid per leerling of student – op het kleuteronderwijs na – liggen boven het OESO-gemiddelde. Minstens 12,5% van de bevolking tussen 25 en 65 jaar zou tegen 2010 moeten deelnemen aan een of andere vorm van opleiding. De Vlaamse cijfers liggen rond het Europese gemiddelde, dat iets lager ligt dan 10%.

Meer welzijn, minder armoede

‘Gezond blijven. Minder afhankelijk zijn van zorg. Zo min mogelijk gehinderd worden door ziekte of functionele beperkingen. Dat is cruciaal voor de levenskwaliteit van eenieder. De eerste zorg is preventieve zorg. Actief blijven is de beste preventie.’

Dit is geen loze uitspraak als we weten dat meer dan 40% van alle sterfgevallen onder de 75 jaar vermijdbaar is. Bij de doodsoorzaken blijven verkeersongevallen en zelfmoord het hoogste scoren bij personen jonger dan 45 jaar. Vanaf dan zijn kanker, hart- en vaatziekten de belangrijkste doodsoorzaken. Dat risicogedrag kan beïnvloed worden door sensibilisatie en afracingscampagnes, blijkt uit de sterke terugval van het aantal dagelijkse rokers. Het alcoholgebruik daarentegen blijft de jongste jaren toenemen. Positief zijn dan weer de inspanningen die mensen leveren om hun gewicht onder controle te krijgen. Circa 30% beweert minder vetrijke voeding te gebruiken. Toch kampt een derde van de bevolking met overgewicht en meer dan 10% moet als zwaarlijvig worden beschouwd. De jongste jaren nam dit aantal nog lichtjes toe.

Het aantal aids-patiënten is de jongste jaren gestabiliseerd. Andere seksueel overdraagbare aandoeningen zijn echter sterk toegenomen. Dit is trouwens een Europese trend.

Zorg en hulpverlening worden overwegend informeel georganiseerd. De gemiddelde Vlaming kan daarvoor rekenen op een netwerk van familie, vrienden, kennissen en burens. De contactfrequentie is bovendien vrij gelijkmatig verspreid over de bevolkingsgroepen. Ook bij ziekte kan bijna iedereen bij meerdere bekenden terecht. Deze algemene trend maskeert een beperkte – maar daarom niet onbelangrijke – groep van ongeveer 10% van de bevolking die niet op een dergelijk netwerk kan terugvallen. De mantelzorgers, onder wie ook vrijwilligers, zijn doorgaans niet meer van de jongsten, vrouwelijk en met een overwegend lagere opleiding. Hun aantal wordt op 6% van de bevolking geschat.

Al bij al is het niet te verwonderen dat de doorsnee-Vlaming van zichzelf zegt gelukkig te zijn. Hoopgevend is trouwens dat de onveiligheidsgevoelens, die relatief hoog blijven, toch aan het teruglopen zijn.

Informele zorgsystemen worden aangevuld door

de formele zorgsector. Jaarlijks doen zo'n honderd-duizend Vlamingen met een welzijnsprobleem een beroep op het algemeen welzijnswerk. De heroriëntatie van residentiële naar ambulante hulpverlening zet zich verder door. Opvallend is het vrij jonge cliënteel dat een beroep doet op deze eerstelijnsdienstverlening. Samen met de OCMW's verzorgen de Centra Algemeen Welzijnswerk ook een toenemend aantal thuislozen. Gezien de vele en complexe vragen dringt een verruiming van de opvangcapaciteit zich op, zowel voor de residentiële als voor de ambulante hulpverlening.

Meer dan tweederde van de peuters komt in een of andere vorm van opvang terecht. Daarvoor wordt minder en minder een beroep gedaan op familie of vrienden. De capaciteit van de voor- en naschoolse formele kinderopvang neemt bijgevolg nog steeds toe. De overheidssteun zal daar zeker een belangrijke rol in spelen. Een derde van de peuters kan terecht in de voorschoolse kinderopvang. Kansarme en allochtone gezinnen maken nog steeds minder gebruik van deze opvangmogelijkheden, al neemt hun aandeel lichtjes toe.

Ook de vraag naar gezinshulp, zeker voor bejaarden, neemt fors toe. Op tien jaar tijd is het aantal gepresteerde uren met ongeveer een derde gestegen. De groeiende groep senioren blijft weliswaar steeds langer actief en zelfstandig, maar tegelijk is er een vergrijzing binnen de vergrijzing, wat zorgt voor steeds meer hoogbejaarden. De deelname van bejaarden aan het verenigingsleven ligt relatief hoog en hun vrijwilligersinzet moet niet onderdoen voor jongere leeftijdsgroepen. Met het ouder worden nemen de sociale contacten en de zelfredzaamheid echter af. Van de 80-plussers wordt circa 40% geconfronteerd met eenzaamheid. Voor het uitvoeren van vrijwel alle taken is 35% op hulp aangewezen. Een groot deel van de zorgverlening bestaat uit mantelzorg. Met de leeftijd neemt de nood aan professionele ondersteuning toe. De semi-residentiële hulp wordt daarbij steeds belangrijker. Opvallend is dat de invulling van deze diensten ten opzichte van de planning vertraging oploopt. De capaciteit van de residentiële opvang in rusthuizen en serviceflats, die de jongste jaren fors was toegenomen, stagneert.

Op enkele jaren tijd is het aantal zorgvragen in de gehandicaptensector meer dan verdubbeld. De financiële middelen hebben deze groei niet volledig kunnen volgen zodat voor verschillende vragen om tussenkomst wachtlijsten zijn ontstaan. De recente

regeling rond het persoonlijke assistentiebudget is daar een voorbeeld van.

De stijgende welvaart heeft de armoede niet verdreven. Op basis van Europese normen moet worden vastgesteld dat Vlaanderen nog 13% of zo'n 775.000 potentieel armen telt. Europees zit Vlaanderen daarmee in de middenmoot. Het armoederisico is groter bij werklozen, alleenstaanden, eeninkomensgezinnen en huurders. Bij 7 procent van de Vlamingen is er sprake van generatiearmoede. Eveneens 7% van de Vlamingen beweert moeilijk tot zeer moeilijk rond te komen.

Cultuur- en sportparticipatie, een uiting van modern burgerschap

Cultuur is een wezenlijk onderdeel van modern burgerschap. Daarom hecht de Vlaamse overheid veel belang aan deelname aan cultuuruitingen en wil ze dat Vlaanderen tegen 2010 50% actieve cultuurparticipanten telt. Vandaag kan een derde van de Vlamingen tot deze actieve participanten gerekend worden. Tegenover vrij stabiele participatiecijfers staat een toenemend aanbod vanuit de diverse kunstensectoren. Zo worden jaarlijks in Vlaanderen 25.000 podiumvoorstellingen georganiseerd. Dit zijn er bijna zeventig per dag. In de sociaal-culturele sector schommelt het aantal afdelingen al jaren rond de 12.000.

Naast cultuur heeft ook sport een maatschappelijke, intrinsieke en individuele waarde, aldus de Vlaamse Regering. 'Sportparticipatie bevordert niet alleen het algemeen lichamelijk, geestelijk en sociaal welbevinden, maar draagt ook bij tot gemeenschapsvorming'. Bijna tweederde van de Vlamingen zegt aan sport te doen. De helft van de bevolking sport regelmatig, een derde intensief. Een kwart van de bevolking sport in clubverband. Vlaanderen telt een uitgebreid netwerk van sportclubs. De densiteit ligt in Europese context zeer hoog, maar meestal gaat het wel om kleine tot zeer kleine clubs. Die kampen vaak met een gebrek aan vrijwilligers en gekwalificeerde trainers en beschikken dikwijls niet over de nodige en aangepaste infrastructuur.

Dichten digitale kloof

In het verleden werd de digitale kloof vooral aangeduid door het bezit van ICT. Vandaag wordt meer aandacht besteed aan ICT-vaardigheden en

-gebruik. Dit zou erop moeten wijzen dat ICT vrijwel voor iedereen beschikbaar is. Het gebruik van het internet blijft ondertussen stijgen en is opgelopen tot bijna de helft van de Vlaamse volwassen bevolking. Deze stijging maskeert grote verschillen tussen bevolkingsgroepen: vrouwen, 45-plussers, personen zonder betaald werk en lager opgeleiden maken duidelijk minder gebruik van het internet. Er is geen reden om aan te nemen dat de kloof verkleint.

Vervagende grenzen tussen stad en platteland

In het regeerakkoord gaat heel wat aandacht naar het steden- en het plattelandsbeleid. De voorbije jaren werden de bakens van het stedenbeleid uitgezet. Voor het platteland was dit minder expliciet het geval.

Het profiel van de plattelandsgemeenten en hun inwoners wijkt nauwelijks af van de gemiddelde Vlaamse gemeente en de doorsnee-Vlaming. Ontgroening en vergrijzing zijn fenomenen die zich in heel Vlaanderen voordoen. Enkel de grootsteden en hun randgemeenten vertonen een licht afwijkend patroon. Plattelandsgemeenten tellen proportioneel wel minder alleenstaanden.

Het aanbod aan sociale woningen en de woningkwaliteit is in plattelandsgemeenten lager dan elders. Dat de grond- en woningprijzen in het dichtbevolkte Vlaanderen de pan uitrijzen, is algemeen gekend. Het verwerven van grond of een huis in een plattelandsgemeente is vandaag nog steeds iets goedkoper, al zijn de prijzen hier fors aan het stijgen dan in heel wat andere gebieden.

De suburbanisatie zet zich in Vlaanderen verder door. De open ruimte wordt in sneltreinvaart ingenomen, ook in landelijke gemeenten. De voorbije twintig jaar is in heel Vlaanderen de oppervlakte voor wonen met meer dan de helft toegenomen. De stijging is het grootst in het buitengebied en het kleinstedelijk provinciaal gebied. Maar ook in typisch landelijke gemeenten ligt de groei iets boven de 50%. Landelijke gemeenten leveren vooral akkerland en grasland in. Ze krijgen er wel meer recreatie- en sportterreinen bij, al is de aangroei minder sterk dan in andere gebieden.

Armoede is nog steeds een overwegend stedelijk fenomeen. Zo tellen plattelandsgemeenten proportioneel minder leefloners en kansarme kinderen. Het

aantal landbouwers is fors teruglopen, maar in de secundaire en de dienstensector trekken plattelandsgemeenten relatief meer banen aan. Opmerkelijk is de hoge werkzaamheidsgraad in plattelandsgemeenten. Enkel in de grootstedelijke rand ligt deze hoger. Ook naar voorzieningen (basismobiliteit, rusthuizen, gezinszorg, artsen...) scoren plattelandsgemeenten relatief goed. Globaal genomen zijn inwoners van plattelandsgemeenten niet meer of minder tevreden over de gemeente en de buurt waar ze wonen. Stadsbewoners klagen het meeste.

De grotere steden moeten omwille van hun centrumfunctie en specifieke problemen in vergelijking met plattelandsgemeenten een veelvoud aan middelen voorzien. Hun openbare schuld is dan ook veel hoger dan in de landelijke gemeenten, waardoor zij verplicht zijn meer belastingen te heffen. In de plattelandsgemeenten betaalt men per inwoner ongeveer 40% minder dan in de grootsteden Antwerpen en Gent.

Meer mobiliteit

Het realiseren van de doelstellingen over toegankelijkheid en basismobiliteit, bereikbaarheid van economische knooppunten, milieuduurzaamheid, verkeersveiligheid en verkeersleefbaarheid in woonkernen wordt niet gemakkelijk. Bijna alle kerncijfers over de evolutie van de transportinfrastructuur, de vervoermiddelen en de vervoersprestaties wijzen immers op een onafgebroken groei.

In Vlaanderen verliezen automobilisten 5% van hun tijd in de file. Het probleem concentreert zich al jaren rond Antwerpen en Brussel. In 2003 was er wel een lichte daling van het aantal personenkilometers afgelegd met de personenwagen of motor. Of dit een trendbreuk betekent, valt nog af te wachten. Het openbaar vervoer en de binnenvaart konden – tegen de Europese trend in – hun marktaandeel vergroten. Het aandeel van de wagens en vrachtwagens in de modale verdeling ligt iets onder het Europese gemiddelde. Het vrachtvervoer per trein ligt er zwaar onder. Ondertussen zien we de bezettingsgraad van de personenwagens nog steeds dalen, terwijl de beladingsgraad van het vrachtverkeer blijft stijgen.

De Vlaamse overheid wil de vervoersongelijkheid reduceren door iedereen, ook diegenen die over geen eigen wagen beschikken, een minimale mobiliteit te garanderen via het openbaar vervoer. De evolutie van de basismobiliteit geeft aan dat men

daarbij op de goede weg zit. Dat er nog ruimte is voor verbetering mag blijken uit het feit dat een kwart van de Vlamingen vindt dat het openbaar vervoersaanbod in zijn buurt slecht voorzien is.

Voor de beoordeling van de verkeersveiligheid stelt zich een probleem van adequate data. Sinds 2002 zijn enkel fragmentarische gegevens en ramingen beschikbaar. Op basis van deze ramingen zouden de doelstellingen die de Vlaamse regering zich heeft gesteld, haalbaar zijn.

Verkeer kan een belastende factor zijn voor de leefbaarheid van woonkernen. Mensen klagen vooral over de geluidshinder en minder over de geur- of lichthinder.

Minder energieverbruik, beter milieu

Vlaanderen is zeer energie-intensief in vergelijking met de rest van Europa. Toch hebben de industrie en de energiesector belangrijke inspanningen geleverd, waardoor de energie-intensiteit in Vlaanderen de laatste jaren is gedaald. Het aandeel groene stroom in de elektriciteitsleveringen groeit sterk, maar is nog laag in vergelijking met andere Europese landen.

Onwelriekende, zuurstofloze waterlopen komen nagenoeg niet meer voor in Vlaanderen. Toch voldeed in 2003 slechts een derde van de meetplaatsen aan de norm voor gemiddelde zuurstofconcentratie. De kwaliteit van de waterlopen verbetert, maar veel te traag. Ondanks de gunstige evolutie is er zeer weinig oppervlaktewater dat in al haar fysisch-chemische aspecten goed is. Ondertussen bedreigen de intensieve grondwaterwinningen de hoeveelheid en de kwaliteit van het beschikbare water in Vlaanderen.

De Kyoto-doelstelling is nog lang niet gehaald. De verminderde uitstoot van CO₂ door de industrie en de landbouw wordt tenietgedaan door de andere sectoren. Hoewel het wagenpark nog steeds blijft groeien, zorgen diverse overheidsmaatregelen wel voor een verminderde milieubelasting. Toch blijft de uitstoot van een aantal luchtverontreinigende stoffen, zoals koolstofdioxide, nog steeds toenemen. De jongste jaren valt wel een ontkoppeling tussen de toename van het aantal personenkilometers en tonkilometers en de emissies van heel wat schadelijke stoffen waar te nemen. Een stap in de goede richting!

De concentraties van fijn stof, dat mee verantwoordelijk is voor hart- en longproblemen, kenden een dalende trend in de periode 1996-1998. Nadien schommelde het verloop. De doelstelling, die tegen 2010 moet gehaald worden, werd nog op geen enkel meetstation gehaald. Ook de ozonoverschrijdingsindicator kent een wisselend verloop. De wisselvallige weersomstandigheden kunnen daar een rol in spelen. Vlaanderen behoort tot de hotspots in Europa aangaande de blootstelling van de bevolking aan ozon.

Het gaat niet zo goed met de biodiversiteit in Vlaanderen. Van de onderzochte dieren- en plantensoorten is 6% uitgestorven en bijna 30% bevindt zich in de gevarenzone. Het tegengaan van de versnippering van de natuur zou daaraan kunnen verhelpen maar de versnipperingsgraad daalt voorsnog niet. Positief is wel dat de bladbezetting van de Vlaamse bomen gunstig evolueert.

De jongste jaren is de huishoudelijke afvalberg gestopt met groeien. De Vlaming is – ook internationaal vergeleken – zeer goed in sorteren. Er wordt echter nog steeds meer gestort dan verbrand. Een van de redenen hiervoor is dat storten nog steeds goedkoper is dan verbranden.

Het mestoverschot is aanzienlijk verkleind door toedoen van het driesporenbeleid uit het Mestactieplan. Hoewel de totale potentieel verzuurende emissies het jongste decennium zijn gedaald, blijven verzuring en vermesting van de bodem een probleem.

Een beter betaalbare woning

‘Het recht op menswaardig wonen komt onder druk door een dalend aanbod aan woongelegenheden, stijgende huur- en woningprijzen en een onaantvaardbare lage kwaliteit in een aantal segmenten van het woningaanbod.’ De Vlaamse Regering wil deze trend ombuigen, onder meer door meer Vlamingen de mogelijkheid te bieden een eigen woning te verwerven. In Europese context beschikt Vlaanderen over een relatief krappe woningmarkt. Wel telt Vlaanderen – op enkele zuidoostelijke landen en Ierland na – het hoogste aantal eigenaars. Het wordt ondertussen echter steeds duurder om een eigendom te verwerven. De grond- en woningprijzen zijn de jongste jaren exponentieel gestegen. De stijgende prijzen en het minder ter beschikking stellen van bouwgronden zorgt wel voor een daling van de perceelsoppervlakte. Internationaal vergeleken blijft

het verwerven van een woning in Vlaanderen relatief goedkoop.

Niet alleen de percelen maar ook de woningen worden alsmat kleiner. Naast kostprijselementen speelt de gezinsverdunding hier ook een rol. Woningen op de private huurmarkt beschikken over minder comfort. Vooral laaggeschoolden en alleenstaanden zijn op deze markt aangewezen. De huurprijzen zijn in vergelijking met de prijzen van gronden en woningen minder sterk gestegen.

Internationaal vergeleken beschikt Vlaanderen over een kleine sociale huurmarkt. De kwaliteit en het comfort van sociale huurwoningen is alvast beter dan op de private huurmarkt.

Samenleven in diversiteit

De Vlaamse samenleving wordt gekenmerkt door diversiteit. Dat is het uitgangspunt van de Vlaamse Regering bij het uittekenen van haar inburgeringsbeleid. Dat omvat alles wat voorheen werd verstaan onder het integratie- of minderhedenbeleid. De regering opteert resoluut voor een individuele benadering in plaats van de gangbare groepsbenadering. Van nieuwkomers, allochtonen en personen die tot een minderheidsgroep behoren, wordt verwacht dat ze zo snel mogelijk actief aan de Vlaamse samenleving participeren en zich niet wegstoppen achter een groepsidentiteit. Daarvoor moeten kansen en hefboomen gecreëerd worden en dit op alle beleidsdomeinen: onderwijs, huisvesting, tewerkstelling, welzijn, cultuur, sport....

Vlaanderen telt minder dan 5% vreemdelingen. Van de totale Vlaamse bevolking zou 8% geboren zijn met een andere dan de Belgische nationaliteit. De snel-Belg-wet zorgde de voorbije jaren voor een forse toename van naturalisaties, maar die evolutie is ondertussen opnieuw afgezwakt. Een op tien vreemdelingen is een asielzoeker. Hun aantal is op vijf jaar tijd meer dan verdrievoudigd. De instroom is sinds enkele jaren wel teruggelopen. Het inburgeringsbeleid richt zich hoofdzakelijk op nieuwkomers of mensen die zich recent in Vlaanderen vestigden. Men schat hun aantal op 22.000 op jaarbasis. De helft van hen zijn volmigranten, die naar ons land komen in het kader van gezinsvorming en -hereniging. De nieuwkomers zijn afkomstig uit 175 landen waarvan 15% uit een welvarend land. Meer dan de helft van de nieuwkomers woont in Antwerpen, Gent en Leuven. Driekwart van hen komt in aanmerking voor een

inburgeringstraject. De anderen krijgen op basis van de Europese of eigen regelgeving een vrijstelling.

Het tellen van genaturaliseerde allochtonen blijkt niet alleen delicaat maar in de praktijk ook zeer moeilijk. De zoektocht naar cijfers voor Vlaanderen levert voorlopig weinig relevant materiaal. De arbeidsmarktpositie van allochtonen is alvast minder gunstig dan die van de Belgen. Zo ligt de werkzaamheidsgraad van personen met een niet-EU-nationaliteit bijna dertig procentpunten lager. Deze kloof is groter dan in onze buurlanden. De werkloosheidsgraad ligt 22 procentpunten hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit.

Opvallend is dat bijna 7% van de zelfstandigen van vreemde afkomst is. Proportioneel opteren zij dus meer voor een zelfstandig statuut, hoewel allochtone ondernemers met heel wat hinderpalen af te rekenen hebben. Ze zijn vooral te vinden in een beperkt segment van de markt, zoals de kleinhandel en de horeca.

Jonge anderstalige nieuwkomers kunnen in het onderwijs terecht voor een onthaaljaar. Hun aantal nam de jongste jaren toe maar stagneerde het voorbije schooljaar. Niet-Belgische leerlingen zijn relatief meer terug te vinden in het bijzonder, deeltijds en beroepsonderwijs. Ze krijgen meer te maken met schoolse vertraging en lopen een hoger risico om zonder kwalificatie op de arbeidsmarkt te komen.

De lagere arbeidsmarktparticipatie, de hogere werkloosheid en het relatief laag opleidingsniveau laten vermoeden dat de betrokkenheid en de participatie van allochtone Vlamingen merkelijk lager liggen en dat hun leef- en woonomstandigheden minder kwalitatief zijn. Deelstudies bevestigen dit maar globale cijfers ontbreken vooralsnog. Zo blijkt 15% van de thuislozen van allochtone afkomst te zijn. Dit is merkelijk hoger dan hun aandeel in de Vlaamse bevolking. Een studie over de zichtbaarheid van minderheden in de media geeft aan dat in non-fictieprogramma's van de Vlaamse zenders iets meer dan 10% 'niet-wit Europees' is, bij fictieprogramma's ligt dit aandeel hoger maar dat heeft vooral te maken met gekochte programma's in het buitenland.

Gelijke kansen

Het Vlaamse gelijkheidskansenbeleid is gebaseerd op vier pijlers: emancipatie, non-discriminatie, diversi-

teit en solidariteit. Het beleid heeft oog zowel voor de verschillen tussen groepen als voor de individuele ontplooiing en ontwikkeling van mensen. Specifiek liggen de uitdagingen op het vlak van gender, seksuele oriëntatie, leeftijd en functioneringsmogelijkheden. Bijgevoegde tabel biedt een overzicht van opvallende verschillen tussen mannen en vrouwen die doorheen de verschillende VRIND-hoofdstukken te vinden zijn. Daarbij valt op hoe op heel wat terreinen de verschillen tussen mannen en vrouwen aan het afnemen zijn of vrijwel niet meer waarneembaar zijn. Waar de verschillen tussen mannen en vrouwen toenemen, is dat dikwijls in het voordeel van de vrouwen! Een typisch voorbeeld daarvan zijn de onderwijsresultaten. Dikwijls spreekt men over een 'feminisering', bijvoorbeeld in de ambtenarij of het academisch milieu, maar de doorstroming stopt naarmate de functies belangrijker worden. Er blijven dus nog hardnekkige verschillen bestaan.

Jeugd

Kinderen groeien vandaag op in kleinere gezinnen, die steeds meer nieuw of anders samengesteld zijn. Doorgaans hebben ze buitenshuis werkende ouders, die ook relatief ouder zijn, en broers of zussen uit andere relaties.

Steeds minder jongeren zullen zich de komende jaren op de arbeidsmarkt aandienen. De groep wordt in elk geval kleiner in verhouding tot de leeftijdsgroep die de pensioenleeftijd bereikt. Sommigen vrezen dat daardoor het huidige maatschappelijke stelsel, en meer bepaald de sociale zekerheid, zwaar onder druk zal komen te staan. De 18- tot 25-jarigen liggen daar vooralsnog minder wakker dan de huidige actieve generaties. Hun vertrouwen in de maatschappelijke instellingen ligt iets hoger en ze schatten het democratische gehalte van het politieke stelsel zowel vandaag als in de toekomst hoger in. Jongeren hebben ook meer vertrouwen in hun medemens en brengen ook meer begrip op voor andere meningen. Ze volgen minder de politieke actualiteit. Diegenen die het wel doen, maken van meerdere bronnen gebruik en trachten ook iets meer de anderen van hun mening te overtuigen. Op het gebied van politiek handelen doen jongeren niet onder voor ouderen.

Zelfmoord en verkeersongevallen zijn de belangrijkste doodsoorzaken op jonge leeftijd. Nadat het rookgedrag van jongeren het jongste decennium terug was gestegen, neemt het de voorbije jaren terug iets af. Op het einde van het secundair onder-

wijs rookt echter nog bijna 40%. Tussen jongens en meisjes is er nauwelijks nog verschil in rookgedrag. In internationale context zitten Vlaamse jongeren in de middenmoot. Dit is niet het geval voor alcoholgebruik. Daar scoren Vlaamse jongeren eerder hoog, zowel bij de jongens als de meisjes, al drinken deze laatste iets minder. Een kwart van de middelbare scholieren heeft ooit cannabis gebruikt. Bij de oudsten loopt dit op tot bijna de helft, met meer dan 10% regelmatige gebruikers. De stijging in de loop van de jaren negentig is sinds het begin van deze eeuw gestabiliseerd. Jongeren uit het beroeps-onderwijs roken meer, drinken meer alcohol en gebruiken meer cannabis. De leeftijd van het eerste gebruik daalt, zodat preventiecampagnes op een steeds jonger publiek moeten mikken. Zonder de problemen van een kleine groep te minimaliseren, hebben Vlaamse jongeren in vergelijking met het buitenland minder vaak last van overgewicht.

De jeugdhulpverlening is in volle hervorming. Vlaanderen opteert voor een integrale hulpverlening, waarbij veel gedifferentieerder wordt gewerkt naar jongeren en hun ouders. Voorlopig zijn enkel cijfers uit de bijzondere jeugdbijstand beschikbaar. Deze sector staat zwaar onder druk: de capaciteit wordt praktisch volledig benut en regelmatig is de opvangcapaciteit te gering. Daarnaast wordt de aangemelde problematiek steeds zwaarder. Het aantal bemiddelingsverzoeken blijft jaar na jaar stijgen. Viervijfde van de maatregelen die getroffen worden, hebben te maken met problematische opvoedingssituaties, een vijfde met misdrijven. Het is vooral de eerste groep die fors toeneemt. Ondertussen registreerde de politie iets minder misdrijven van kindermishandeling dan de voorbije jaren. Het gaat daarbij vaker om seksueel dan licha-

melijk geweld. De berichten uit de vertrouwenscentra klinken anders: daar blijft het aantal meldingen stijgen. De helft van de meldingen komt uit de directe omgeving van het kind. Seksueel misbruik en incest maken drievierde van de mishandelingen uit. Eén op vijf heeft te maken met emotionele mishandeling of verwaarlozing.

Driekwart van de jongeren wordt via het verenigingsleven bereikt. Wat het jeugdwerk betreft, worden geen verschillen vastgesteld tussen jongens en meisjes. Buiten het jeugdwerk participeren meisjes iets minder dan jongens. Zoals bij de volwassenen wordt vastgesteld dat hoe lager het opleidingsniveau, hoe lager de participatie. Van de 18- tot 25-jarigen beweert bijna 85% te sporten. Een derde van deze jongeren is actief in een sportvereniging. Uit de BLOSO-registratiegegevens (enkel Vlaamse sportfederaties) blijkt dat vooral de kinderen jonger dan 12 jaar gemakkelijk de stap naar een sportvereniging zetten. De 16- tot 18-jarigen zijn het moeilijkste te houden en aan te trekken. Meisjes zijn meer lid van deze verenigingen dan jongens.

De Brusseltoets

De Vlaamse Regering wil een Brusseltoets invoeren. Die houdt in dat alle Vlaamse regelgeving ook op de Vlaamse Brusselaars van toepassing moet zijn. Tevens richt de Vlaamse Regering zich met haar gemeenschapsbeleid tot een derde van de Brusselse bevolking. Dit is de zogenaamde Brusselcoëfficiënt en wordt vastgesteld op 300.000 inwoners of 5% van de Vlaamse bevolking. In principe kan voor de gemeenschapsmateries worden nagegaan of de middelen en het bereik van Vlaamse regelgeving deze toets doorstaat.

TOETS VAN DE BRUSSELCOËFFICIËNT

REGELGEVING/MAATREGEL	BEREIK/AANDEEL MIDDELEN
Cultuur en jeugd	7,3% van de Vlaamse middelen voor cultuur en jeugd gaan naar Brussel: 93 euro per inwoner (bereik 300.000) ten opzichte van 60 euro per inwoner in het Vlaamse Gewest
Bereik TV-Brussel	238.000 Brusselaars per week
Stedenfonds - dotatie VGC	10% voorafname voor Brussel: 35 euro per inwoner (bereik 300.000) ten opzichte van 63 euro per inwoner in de andere Vlaamse steden (13)
Aandeel Nederlandstalig kleuteronderwijs	22,7% van de Brusselse kinderen in het kleuteronderwijs
Aandeel Nederlandstalig lager onderwijs	16,2% van de Brusselse kinderen in het lager onderwijs
Aandeel Nederlandstalig secundair onderwijs	14,3% van het aantal leerlingen die in Brussel secundair onderwijs volgen
Kinderdagverblijven	14,1% van alle door Vlaanderen gesubsidieerde verblijfsdagen
Opvanggezinnen	0,2% van alle door Vlaanderen gesubsidieerde verblijfsdagen
Gezinsbezoeken aan jonge kinderen	2,8% van alle gezinsbezoeken van Kind & Gezin vindt in Brussel plaats

Vlaamse rand rond Brussel

De Vlaamse Regering ziet drie uitdagingen voor de Vlaamse rand rond Brussel: het versterken van het Vlaamse karakter, de leefbaarheid en levenskwaliteit verhogen, samenwerking met alle partners en in goed nabuurschap met Brussel.

Het behoud van het Vlaamse karakter stelt een probleem. Recente demografische ontwikkelingen tonen aan dat jonge Vlamingen nog steeds uitwijken en vervangen worden door zowel buitenlanders als (jonge) Brusselaars die zich in de rand komen vestigen.

Er is toenemende druk op de open ruimte. De Brusselse rand heeft in vergelijking met andere Vlaamse gebieden de voorbije twintig jaar proportioneel het meeste niet bebouwde oppervlakte ingeleverd. Gemiddeld zijn de prijzen van bouwgrond en van kleine, middelgrote en grote woningen in de rand het hoogst. De woningkwaliteit is zeer hoog. Het aandeel sociale woningen mag dan al hoger zijn dan in de rand rond Antwerpen en Gent, toch ligt dit aandeel onder het Vlaamse gemiddelde.

Het aantal kandidaat-huurders ligt er wel lager dan elders in Vlaanderen.

De rand is het gebied met het kleinste aantal kansarme gezinnen. In gemeenschapsvoorzieningen doet de rand het minder goed. Zo telt men er proportioneel de minste rustoordbedden- en serviceflats en worden het minst zorguren gepresteerd. Daartegenover staat een relatief hoge aanwezigheid van huisartsen. Op economisch vlak is er een relatief sterkere terugval van de secundaire sector. Dit wordt echter gecompenseerd door een grote groei in de tertiaire sector. Dit alles neemt niet weg dat de Vlaamse rand rond Brussel de voorbije jaren met een grotere groei van het aantal werklozen geconfronteerd wordt.

De stedelijke rand rond Antwerpen en Brussel telt een zeer tevreden bevolking. Daar zijn de hoogste tevredenheidscijfers te vinden over de gemeente en de buurt. Wel klagen zij iets meer over een gebrek aan fietspaden, winkels en kinderopvang.

GENDERVERSCHILLEN

INDICATOR	VERSCHIL *	TREND **
Levensverwachting	+ 6 jaar	Afnemend
Alleenstaanden +80	+25 %	Stijgend
Alleenstaanden met kinderen	x7	Stijgend
Vertrouwensindex in instellingen	NS***	
Tevredenheid overheidsinstellingen	NS***	
Tevredenheid werking democratie	NS***	
Vertrouwen medemens	- 7,2%	
Interesse in politiek	- 20%	
Praten over politiek/anderen trachten te overtuigen	- 12%	
Politieke apathie	NS***	
Overheidspersoneel ministerie Vlaamse Gemeenschap	40,3%	Afnemend
Managementfuncties binnen MVG	19%	Stagnerend
Personeel lokale besturen	57%	Afnemend
Zelfstandige/ondernemer	- 4,3%	Afnemend
Niet-werkenden	+31,6%	
Werkzaamheidsgraad	-15,7%	Afnemend
Deeltijds werkenden	+ 33,8%	Stagnerend
Weekendwerk	+ 4,7%	Stagnerend
Nacht- en avondwerk	- 9,7%	Stagnerend

Welbevinden op het werk	+ 3,7%	
Werk-privé-balans	NS***	
Niet-werkende werkzoekenden	+ 6,6 %	Sterk afnemend
WEP-plus	62%	
Opleidingscheques	57%	
Tewerkstellingsprogramma's	57,8%	Afnemend
Loopbaanonderbreking	73%	Afnemend
Diploma hoger onderwijs	+ 1%	Stijgend
Beroepssecundair onderwijs	- 3%	Stijgend
Deeltijds beroepssecundair	- 30%	
Schoolse vertraging	- 8%	Stijgend
Studenten hogescholen	+ 8%	Stijgend
Studenten universiteit	+ 11%	Fors stijgend
Onderwijzend personeel	75%	Stijgend
Academisch personeel (ZAP)	15,5%	Licht afnemend
Onderwijsresultaten wiskunde (15-jarigen)	- 15 punten	
Onderwijsresultaten leesvaardigheid (15-jarigen)	+ 28 punten	Afnemend
Vroege schoolverlaters	- 4,7%	
Permanente vorming	+ 1%	
Verloren potentiële levensjaren door verkeersongevallen en zelfmoord	- 4,9%	Afnemend
Vermijdbare sterfte door primaire preventie	- 12,6%	
Vermijdbare sterfte door medische interventie	+ 15,9%	
Roken	- 11%	Afnemend
Roken vijftien jarigen	NS***	Afnemend
Alcoholgebruik	- 26,6%	
Alcoholgebruik 15-jarigen	- 11%	
Cannabisgebruik	- 4%	
Overgewicht en zwaarlijvigheid	- 13%	Afnemend
Mantelzorger	+ 4%	
Thuislozen	33%	Afnemend
Cultuurparticipatie	NS***	
Leesgedrag	+ 9,9%	
Actief lidmaatschap vereniging	- 11,5%	Stijgend
Wekelijks tv-nieuws volgen	NS***	
Wekelijks radionieuws volgen	-6%	
Wekelijks krant lezen	-10%	
Aandeel vrouwen in non-fictie	33,7%	
Aandeel vrouwen in fictiefilm	40,1%	
Mediaconsumptie	NS***	
Internetgebruik	- 13%	Stagnerend
Sportparticipatie	- 6,3%	Afnemend

* Verschil: waar mogelijk wordt het verschil tussen mannen en vrouwen in procenten uitgedrukt en dit vanuit het oogpunt van de vrouwen. Waar alleen een percentage wordt vermeld, geeft dit percentage het aandeel van de vrouwen aan.

** Trend: afnemend wil zeggen dat het verschil tussen mannen en vrouwen kleiner wordt.

*** NS: geen significante verschillen tussen mannen en vrouwen

Afkortingen

AAP	Assisterend Academisch Personeel	BIAC	Brussels International Airport Company
ABA	Administratie Binnenlandse Aangelegenheden (binnen departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse Aangelegenheden en Landbouw, Vlaamse Gemeenschap)	BIS	Begeleid Individueel Studeren
ABB	Administratie Buitenlands Beleid	BIVV	Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid
ADRASS	Association pour le Développement de la Recherche Appliquée en Sciences Sociale asbl (Ottignies)	BLEU	Belgisch-Luxemburgs Economische Unie
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome	BLOSO	Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openlucht recreatie
ALESH	Amortisatiefonds van de Leningen voor de Sociale Huisvesting	BMI	Body Mass Index
AMINABEL	Afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid (MVG LIN)	BND	Buurt- en Nabijheidsdienst
AMINAL	Administratie Milieu-, Natuur-, Land- en Waterbeheer	BOF	Bijzonder Onderzoeksfonds
ANRE	Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie	BOIC	Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité
APB	Aanvullende Belasting op de Personenbelasting	BPA	Bijzonder Plan van Aanleg
APS	Administratie Planning en Statistiek	BSO2	beroepssecundair onderwijs van de 2e graad
AROHM	Administratie Ruimtelijke Ordening, Huisvesting en Monumenten en landschappen	BSO3-4	beroepssecundair onderwijs van de 3de en 4de graad
ASO2	algemeen secundair onderwijs van de 2e graad	BTW	Belasting op Toegevoegde Waarde
ASO3	algemeen secundair onderwijs van de 3de graad	BUOO	Bruto Binnenlandse uitgaven voor O&O
ASP	Application Service Provider	CARE	Community Road Accident Database
ATPbwu	Administratie en technisch personeel bezoldigd buiten de werkingsuitkeringen	CAW	Centra voor Algemeen Welzijnswerk
ATPwu	Administratie en technisch personeel ten laste van de werkingsuitkeringen	CBGS	Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudien
AWI	Administratie Wetenschap en Innovatie	CGG	Centrum voor Geestelijke Gezondheidszorg
AZF	Algemene Zaken en Financiën (MVG)	CH ₄	methaan
BAN	Business Angels Network	CIM	Centrum voor Informatie over de Media
BATNEEC	Best Available Techniques Not Entailing Excessive Costs	CKG	Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning
BBI	Belgische Biotische Index	CLB	Centrum voor leerlingenbegeleiding
BBP	Bruto Binnenlands Product	CO	koolstofdioxide
BBP(R)	Bruto Binnenlands Product (per Regio)	CO ₂	koolstofdioxide
BBPR (Vlaanderen)	Bruto Binnenlands Product voor de Regio (Vlaanderen)	COO	Departement Coördinatie (MVG)
		CVTS	Continuing Vocational Training Survey
		CZV	chemisch zuurstofverbruik
		DAB	Dienst met Afzonderlijk Beheer
		DAC	Derde Arbeidscircuit
		DALY's	Disability Adjusted Life Years
		DBSO	Deeltijds beroepssecundair onderwijs
		DINA	Dienst Inruilen Nummerplaat voor

Abbonement (de Lijn)		GIS	Geografisch Informatiesysteem
DIV	Dienst Investeren in Vlaanderen	GOK	Gelijke-onderwijskansenbeleid
DIV	Dienst voor Inschrijving van de Voertuigen (FOD Mobiliteit en Vervoer)	GOM	Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappij
DKO	Deeltijds kunstonderwijs	GON	Geïntegreerd onderwijs
DNA	Durf Na Advies	GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten, samenwerkingsverband van alle ex-lidstaten van de Sovjet-Unie, zonder Estland, Letland en Litouwen
DTO	Databank Tertiair Onderwijs	HDI	Human Development Index
DWTC	Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden	HIV	Human Immunodeficiency Virus
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten	HOBUI1C	hoger onderwijs van 1 cyclus
EB	Eurobarometer	HOBUI2C	hoger onderwijs van 2 cycli
EC DG TREN	Europese Commissie Directoraat-generaal voor Transport en Energie	HOSP	hoger onderwijs voor sociale promotie
ECHP	European Community Household Panel	HRF	Hoge Raad van Financiën
EFRO	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling	HST	Hoge Snelheidstrein
EPO	European Patent Office (Europees Octrooibureau)	IAJ	Individueel Aangepast Jaarprogramma (voor studenten)
ERA	European Research Area, zie ook Europese Onderzoeksruimte	IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
ESF	Europees Sociaal Fonds	IBO	Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming
EU	Europese Unie	IBW	Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer
EU15	de 15 lidstaten van de Europese Unie tot 1 april 2004	ICT	Informatie en communicatie-technologieën
EU25	de 25 lidstaten van de Europese Unie vanaf 1 april 2004	iDTV	interactieve Digitale Televisie
EUROSTAT	Europees Statistisch Bureau	IFPI	International Federation for Phonographic Industry
EWBL	Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse aangelegenheden en Landbouw	IGO	Inkomensgarantie voor Ouderen
FEBIAC	Belgische federatie van de auto- en tweewielerindustrie	ILO	International Labour Organization (Internationaal Arbeidsbureau)
FOD	Federale Overheidsdienst	IMCWB	Interministerieel Comité voor Wetenschapsbeleid
FOREM	Office communautaire et régional de la Formation professionnelle et de l'Emploi	IMEC	Interuniversitair Micro-Elektronica Centrum
FOS	Federatie voor Open Scoutisme	IN	instituut voor natuurbehoud
FWO	Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen (officieel F.W.O.-Vlaanderen)	INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
GAS	Geaggregeerde in de Aanvullende Studies	IO	Interactieve Omroep
GBAORD	Government Budget Appropriations and Outlays for R&D	IOF	Industrieel Onderzoeksfonds
GECORO	Gemeentelijke Commissie voor Ruimtelijke Ordening	IRCEL	Intergewestelijke Cel voor het Leefmilieu
GEM	Global Entrepreneurship Monitor	IRTAD	International Road Traffic and Accident Database
GESCO	Gesubsidieerde Contractuelen	ISCED	International Standard Classification of Education
GFT	Groente-, Fruit- en Tuinafval	ISI	Institute for Scientific Information (USA)
GGS	Geaggregeerde in de Gespecialiseerde Studies	ISSP	International Social Survey Programme
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden	IVON	Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk
		IWEPS	Institut wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique
		IWT	Instituut voor de Aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en

	Technologie in Vlaanderen	O&V	Onderwijs en Vorming
JIP	JongerenInformatiePunt	OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
K.U.Leuven	Katholieke Universiteit Leuven	ODA	Official Development Assistance
KKP	koopkrachtpariteit	OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
KLJ	Katholieke Landelijke Jeugd	OIVO	Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties
KMO	Kleine en Middelgrote Ondernemingen	OOV	opcentiemen op de onroerende voorheffing
KSA	Katholieke Studenten Aktie	ORBEM	Office Régional Bruxellios pour l'Emploi
KSO2	kunstsecundair onderwijs van de 2e graad	OS	Olympische Spelen
KSO3	kunstsecundair onderwijs van de 3e graad	OSP	Onderwijs voor sociale promotie
LATG	Loon- en ArbeidsTijdsGegevens	OVAM	Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest
LFS	Labour Force Survey	PAB	persoonlijk-assistentiebudget
LIN	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en Infrastructuur	PASO	Panel Survey of Organizations in Flanders
MAP	Mestactieplan	PBV	Promotie Binnenvaart Vlaanderen
MINA	Vlaams Milieubeleidsplan	PBW	Programma voor de Bevordering van de Werkgelegenheid in de niet- commerciële sector
MIRA	Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen	PDPO	Programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling
MIRA-T	Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen – Thema's	Personenkmpersonenkilometer	
MIVA	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Antwerpen	PISA	OECD Programme for International Student Assessment
MIVG	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Gent	PM10	fractie van de stofdeeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan 10 µm
MO	Middenstandsopleiding	PMD	Plastic, Metalen verpakkingen en Drankkartons
MOL	Minst Ontwikkelde Landen	POD	Programmatorische Overheidsdienst
MPEG	Moving Pictures Experts Group	R&D	Research and Development; O&O in vertaling
MUHKA	Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen	RCA	Revealed Comparative Advantage
MVG	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap	REG	Rationeel Energiegebruik
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	RIA	reguleringsimpactanalyse
N ₂₀	distikstofoxide	RSV	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
NARA	natuurrapport	RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
NBB	Nationale Bank van België	RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
NEC	Normaal Economisch Circuit	RSZPPO	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten
NEM	Nationale Emissie Maxima	RUP	Ruimtelijke Uitvoeringsplannen
NGO	Niet-gouvernementele Organisatie	RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
NH ₃	ammoniak	RVT	Rust- en Verzorgingstehuis
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek	SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen	SCIE	Science Citation Index - Expanded
NMVB	Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen	SEE2001	Sociaal-Economische Enquête van 1 oktober 2001 (NIS)
NMVOS	Niet-Methaan Vluchtige Organische Stoffen	SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
NO ₂	stikstofdioxide		
NO _x	stikstofoxide		
NWWZ	niet-werkende werkzoekende		
O&O	Onderzoek en Ontwikkeling		
O&O-intensiteit	Bruto Binnenlandse uitgaven voor O&O als % van BBP(R)		

SHM	Sociale Huisvestingsmaatschappij		onderzoek
SINE	Sociale Inschakelingseconomie	VIZO	Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen
SMAK	Stedelijk Museum voor Actuele Kunst	VLAM	Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing
SO1	secundair onderwijs van de 1e graad	VLAREBO	Vlaams Reglement betreffende de bodemsanering
SO ₂	zwaveldioxide	VLAREM	Vlaams Reglement betreffende de milieuvergunning
SOSP	Secundair onderwijs voor sociale promotie	VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
SPE	Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie	VLIR	Vlaamse Interuniversitaire Raad
Stadim	Studies & Advies Immobiliën	VLM	Vlaamse landmaatschappij
SVK	Sociaal Verhuurkantoor	VMM	Vlaamse milieumaatschappij
SWAP	SuperWijze ActiviteitenPas	VNJ	Vlaams Nationaal Jeugdverbond
TBS55+	terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen (in het onderwijs)	VOB	Vlaams Overleg Bewonersbelangen
TEA	Total Entrepreneurship Activity	VOCB	Vlaams Ondersteuningscentrum voor de Basiseducatie
tonkm	tonkilometer	voertuigkm	voertuigkilometer
TOR	Tempus Omnia Relevat, Onderzoeksgroep voor studie van tijd, cultuur en samenleving	VOI	Vlaamse Openbare Instelling
TSO2	technisch secundair onderwijs van de 2e graad	VOS	Vluchtige Organische Stoffen
TSO3	technisch secundair onderwijs van de 3e graad	VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroep
TVC	Totaal Vruchtbaarheidscijfer	VTE	Voltijds Equivalent
UGent	Universiteit Gent	VTI	Vlaams Theater Instituut
UNAIDS	Aidsprogramma van de Verenigde Naties	VTs	Vlaamse trainersschool
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation	VUM	Vlaamse Uitgeversmaatschappij
UNIV	universitair onderwijs	VUV	Vlaamse Uitgevers Vereniging vzw
UOE	Unesco, OESO en Eurostat	VVJ	Vereniging Vlaamse Jeugddiensten en -consulenten vzw
USPTO	U.S. Patent and Trademark Office	VVKSM	Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en Meisjesgidsen
UVW	uitkeringsgerechtigde volledig werkloze	VVM	Vlaamse Vervoersmaatschappij De Lijn
VAD	Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen	VVOB	Vlaamse Vereniging voor Ontwikkelingssamenwerking en Technische Bijstand
VAF	Vlaams Audiovisueel Fonds	VVSG	Vlaamse Vereniging van Steden en Gemeenten
VAR	Vlaamse Audiovisuele Regie	VWF	Vlaams Woningfonds
VBI	Verenigde Boekenimporteurs	VWI	Vlaamse Wetenschappelijke Instelling
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding	W&T	Wetenschappelijke en Technologische Dienstverlening
VEN	Vlaams Ecologisch Netwerk	WADA	World Anti-Doping Agency
VESOC	Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité	WAV	Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming
VFSIPH	Vlaams Fonds voor Sociale integratie van Personen met een Handicap	WEP-plus	Werkervaringsplan
VGC	Vlaamse Gemeenschapscommissie	WES	West-Vlaams Economisch Studie bureau
VHC	Vlaamse Havencommissie	WGO	Wereldgezondheidsorganisatie
VHM	Vlaamse Huisvestingsmaatschappij	WHO	Wereldhandelsorganisatie
VIB	Vlaams Interuniversitair Instituut voor Biotechnologie	WIM	Departement Wetenschap, Innovatie en Media
VIS	Vlaamse Innovatiesamenwerkingsverbanden	WKK	warmtekrachtkoppeling
VITO	Vlaamse instelling voor technologisch	WP	Wetenschappelijk Personeel
		WTI	Wetenschap, Technologie en Innovatie
		WTO	World Tourism Organisation
		WVC	Departement Welzijn (MVG)
		ZAP	Zelfstandig Academisch Personeel

Trefwoordenlijst

aanmoedigingspremie	124	bedrijventerreinen	84, 332
aanvullende belastingen	275	Begeleid Individueel Studeren	168
aanwerving van personeel	70	begeleid wonen	189
achterstelling	286	begrotingsaldo	66
activiteitsgraad	110	beheersovereenkomsten	385, 401
adviesbureaus in de Sociale Economie	131	beladingsgraad voertuigen	307
adviescheques	89	belangstellende participant	213
afbetalingsmoeilijkheden	202	beleidskredieten	153
afhankelijkheidsratio	48	beleidspersoneel	145
afval	365	beleidsverklaringen	406
afvalstoffendecreet	366	Belgische Biotische Index	355
AIDS	183	Bemiddelingscommissie Bij-	
alcohol	180	zondere Jeugdbijstand	192
algemene middelen- en uitgavenbegroting	64	benchmarkgebieden	36
allochtone ondernemers	88	beroepsbevolking	109
allochtonen	128, 206	beroepssecundair onderwijs	138
als misdrijf omschreven feit	192	bescherming van het patrimonium	348
alternerend leren	121	beschutte werkplaatsen	130
amateurkunsten	226	bestaansonzekerheid	200
ambulante diensten	197	beste praktijken	123
Antwerpen	300	bestemmingen	331
arbeid volgens een afwijkend uurrooster	114	betaalomroep	258
arbeidsmarkt	108, 161	betalingskredieten	66
arbeidsproductiviteit	36, 90	bevolking op arbeidsleeftijd	109
arbeidsverzuim	72	bevolking op beroepsactieve leeftijd	48
archeologie	350	bevolkingsdichtheid	46
archieven	223	bewaarbibliotheken	223
armoede	200, 393	bewegingen	303
armoedebestrijding	201	bezettingsgraad infrastructuurnetwerk	308
asielzoeker	207, 56	bezettingsgraad voertuigen	307
aspirant-doctorandi	101	bezitscoëfficiënt	237
audiovisuele materialen	227	bibliotheek	227, 236
audiovisuele sector	266	bijstandskorf	196
auto	312	Bijzonder Onderzoeksfonds	98
autodelen	308	bijzondere jeugdbijstand	191
autosnelwegen	296, 315	bilaterale samenwerking	414
balletvoorstellingen	230	binnenschepen	300
basiseducatie	168	binnenschippers	208
basismobiliteit	311, 399	binnenvaart	299, 307
basisonderwijs	137	binnenwaternetwerk	299
BBP	36, 100, 154, 212	biodiversiteit	361
bebouwd	325	biologische landbouw	385
bedrijfsafval	366	bioscoopbezoeken	268
bedrijfsinkomen	263	bladverlies	364
bedrijfsoppervlakte	379	Bloso	250
bedrijfsvoertuigenpark	296	bodem	356

bodembestemming	327	cultuurbudget	212
bodembezetting	325	cultuurcentra	228, 238
borstkankerscreenings	185	cultuurparticipatie	230
bosvitaliteit	364	cultuurregio's	213
bouwgrond	345	cultuurwaardebons	232
broeikasgassen	358	dansvoorstellingen	218, 230
bromfietsen	312	deeltijds beroepssecundair onderwijs	139
brugprojecten	86, 122	deeltijds kunstonderwijs	168
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	216	deeltijds werkenden	113
Bruto Binnenlands Energieverbruik	370	depressie	184
Bruto Binnenlands Product	36, 100, 154, 212	Derde Arbeidscircuit	124
bruto geboortecijfer	49	Deurne-Antwerpen	304
BTW	64, 379	dienstensector	41
buitengewoon onderwijs	138	dieselwagens	296
buitenlanders	46, 167	digitale kloof	264
buitenlandse aanwezigheid	40	DINA-abonnementen	308
buitenlandse handel	93	diploma's wiskunde, wetenschap- pen, technologie	156
buitenlandse investeringen	95	directe schuld	67
buitenlandse studenten	167	diversiteitsbeleid	206
buitenlandse toeristen	419	diversiteitsplannen	123
buitenlandse vestigingen	40	DNA-cheque	88
buitenschoolse opvang	191	documentatiecentra	223
burgerrechten	30	doden	315
burgerschapsindex	29	doodgeboorte	176
Business Angels Netwerken	89	doodsoorzaken	175
bussen-autocars	306	doorwerking ruimtelijk beleid	329
buurt- en nabijheidsdiensten	130	doping	254
buurtindex	403	drop-out	245
cannabis	181	echtscheidingen	57
centra voor deeltijdse vorming	139	eco-efficiëntie landbouw	382
chemisch zuurstofverbruik	355	eco-efficiëntie wegverkeer	318
citatiefrequentie	103	e-commerce	83
CO ² -emissierechten	358	eerlijkheid	28
collectie gedrukte materialen	227	eerste geldstroom	98
collectieregistratiesysteem	224	eerstelijnszorg	189
collectieve diensten	130	eEurope Initiative	78
Comenius 1	165	e-government	78
Comenius 2.2.c	166	eigenaars (huizen)	338
competitief ondernemen	85	eigendomstructuur	338
componenten van bevolkingsgroei	53	elektriciteitsproductiesector	371
computers	237	emissiehandel	358
contactfrequentie	198	energie-efficiëntie	370
Contract JeugdSport	247	energiegebruik	370, 382
convenantproject cultureel erfgoed	223	energie-intensiteit	370
cultureel aanbod	217	epidurale verdoving	177
culturele akkoorden	406	Erasmus	165
culturele competentie	230	Erfgoed Vlaanderen	350
culturele industrie	214	Erfgoeddag	234
culturele markt	216	etnisch-culturele minderheden	206
cultuur	216	Euro 2	319
cultuuraanbod	399	Euro 3	319
cultuurbeleid	212	Europees Sociaal Fonds	122
cultuurbeleidscoördinator	226	Europese Kaderprogramma	101
cultuurbeleidsplan	226		

Europese Structuurfondsen	91	hernieuwbare energiebronnen	371
expertisecentrum	224	herstelvorderingen	335
falingen	85	HIV-infectie	182
fietsers	307, 312	hoeven	325
fietspaden	309	hoger onderwijs	135, 164
fijn stof	361	hoger secundair onderwijs	135
film	266	hogescholen	141
financiën en begroting	272	huishoudelijk afval	365
Fonds Pascal Decroos	260	huishoudens	58
FWO	98	huizen	325
fysieke fitheid	241	Hulpmiddelenbesluit	196
gazellen	88	Human Development Index	413
gebiedsindeling	388	huurders	339
geboortecijfer	176	huurdersbonden	343
geboorten	49	huurprijs private woning	347
gebruikersonderzoek	237	huurprijs sociale woning	347
gebruikscoefficiënt	237	huursubsidie	342
gefederaliseerde sportbonden	245	huwelijken	57
geïntegreerd onderwijs	138	ICT-coördinatoren	145
geluidshinder	316	ICT-sector	82
gemeentebelastingen	275	ICT-vaardigheden en ICT-gebruik	264
gemeentelijke commissies ruimte- lijke ordening	331	ILO-werkloosheidsgraad	111
gemeentelijke jeugdwerkprogramma's	229	inburgeringstraject	208
gemeentelijke sportdiensten	251	indirecte schuld	68
gender gap	87	individuele beroepsopleid- ing in de onderneming	120
Gent	301	inductiepercentages	177
Gesubsidieerde Contractuelen	124	infantiele sterfte	176
geurhinder	316	infrastructuur	213
Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden	203	infrastructuurnetwerk	38
geweld en hulpverlening	204	Inkomensgarantie Ouderen	203
gewestbelastingen	65	inkomensverdeling	202
gewestplan	363	innovatie	82
gezinsverdunning	58	Integraal Verwevings- en Onder- steunend Netwerk	362
gezinszorg	194, 400	integrale jeugdhulp	191
gezondheid	360	interactieve digitale televisie	258
gezondheidsrisico's	177	interne wervingscapaciteit	70
globaal budget	153	internet	83
goederentrafiëk	300, 302	intrapreneurship	88
GOK-leerkrachten	145	investeringsratio	38, 91
gonorroe	183	investeringsregio	84
griepvaccinatie	185	investeringssteun	89
grijze druk	392	invoegbedrijven en invoegafdelingen	130
groeisector	215	IWT-specialisatiebeurzen	101
groene druk	392	jazzconcerten	230
groene stroom	371	jeugdbeweging	238
groenestroomcertificaten	372	jeugdhuisen	230
grond- en woningvoorraad	336	jeugdhulp	191
grondprijzen	378, 390	jeugdrechtbank	192
grondvoorraad	336	jeugdruimte	228
Grundtvig 3	166	jeugdverblijfcentra	228
habitatrichtlijngebieden	363	jeugdverenigingen	228
havens	300	jeugdwerking	237
hepatitis B	185		

jongerenbeweging	238	Lijn (de)	297
JongerenInformatiePunt	229	lokale samenwerkingsverbanden	247
kansarmoede	286	loondienst	112
kansengroepen	72	loonkosten	38
kantoren	326	loontrekkende werkgelegenheid	111
keizersneden	177	loopbaanonderbreking	124
kennisdiffusie	82	lucht	357
kenniseconomie	82	luchthavens	302
kennisontwikkeling	82	luchtkwaliteitindex	359
kernpubliek	213	luchtvaart	302
Kid@Bizz	87	luchtverontreiniging	317
kinderen in probleemsituaties	195	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen	90
kindermishandeling	204	mantelzorg	188
kinderopvang	190	marktaandeel	257
klassieke muziek	218, 230	marktdiensten	42
kleinstedelijk gebied	329	maternale leeftijd	177
kleuteronderwijs	137	maternale sterfte	177
kliksons-enquête	239	mediaaninkomen	201
klimaatverandering	358	mediabudget	74
knelpuntberoepen	118	mediaconsumptie	263
krantengroep	259	mediaparticipatie	263
kritische last	364	medisch begeleide voortplanting	177
kunstsecundair onderwijs	137	meningokokkeninfectie	184
Kyoto-doelstelling	358	mentale problemen	184
laaggeschoolden	128, 135, 163	mest	367
Lambermontakkoord	64	mestoverschot	368
land- en tuinbouwbedrijven	379	mestverwerkingsplicht	368
landbouwareaal	378	middelenbegroting	64
landbouwinkomen	380	middengeschoolden	164
landbouwvorming	168	middenstandsopleiding	139
landschapsatlas	400	migrantenvereniging	225
Le Havre - Hamburg range	300	migratie	52
leefloontrekkers	203, 394	milieuhinder	361
leefomgeving	401	milieuvriendelijke elektriciteitsproductie	371
leeftijd	230	mini-ondernemingen	87
leeftijdspiramide	47	mobiliteit onderwijzend personeel	166
leegstaande woningen	344	mobiliteit op de arbeidsmarkt	109
leenfrequentie	237	modale verdeling	306
leensubsidie	221	moeder	59
leerkrachten	147	moederschapsleeftijd	50
leerlingen- en studentenmobiliteit	165	mortaliteit	175
leerling-leerkracht-ratio	149	motoren	312
leermogelijkheden	115	multidimensionele indicator	202
leerplichtonderwijs	137	multilaterale instellingen	410
leesvaardigheid	156	multinationals	82
Leonardo	165	musea	222
letselongevallen	315	musical	218
levenskwaliteit	198	muziek	217
levenslang leren	168	muziekgroepen	218
levensverwachting	52	muziekindustrie	220
lichtgewonden	315	muziektheater	218
lichthinder	316	nataliteit	175
lidgelden	248	Natura 2000	363
lidmaatschap	241	naturalisatie tot Belg	56

natuurlijke aangroei	51	passagiers	300
natuurrichtplannen	363	passant	213
niet-beroepsactieven	109	patenten	103
niet-commerciële sector	124	pendelverplaatsingen	306
niet-loontrekkende werkgelegenheid	112	performantienormen	261
niet-werkende werkzoekenden	117	personeel	69, 149, 272
nieuwkomers	207	personeels- en loopbaanontwikkeling	71
nitraatnorm	369	personeelsbevraging	73
non-profit	101	personeelstevredenheid	73
Noord/Zuid-kloof	413	personen met een handicap	129, 195
O&O-intensiteit	100	personenbelasting	64
O&O-investeringen	39	personenkilometer	297, 318
O&O-personeel	101	personenwagens	296
octrooien	103	persoonlijke-assistentiebudget	197
omzet	222	pesten op het werk	204
onbebouwde oppervlakte	325, 388	peterschapsproject	89
onbewoonbaar verklaarde woningen	344	PISA2003	156
onderhoudspremies	348	plattelandsontwikkeling	383
ondernemerschap	39	pluim- en rundvee	379
ondersteunend personeel	145	PM10-concentratie	361
ondersteuning eigendomsverwerving	340	podiumaanbod	213
ondersteuning huurders	342	podiumactiviteiten	218
onderwijs- en werkstatus jongeren	161	podiumkunsten	219
onderwijs voor sociale promotie	168	politieke discussie	30
onderwijsuitgaven	155	politieke interesse	30
onevenwichten op de arbeidsmarkt	115	postdocs	101
ongehuwd samenwonen	57	potentieel verzurende emissie	359
ongeschikt verklaarde woningen	344	potentiële verkeersdruk	306
onthaaljaar voor anderstalige nieuwkomers	138	premature bevallingen	177
ontwikkelingssamenwerking	415	prestatie management	71
onveiligheidsgevoelens	188	prestatietoelage	71
Oostende	302	preventief beleid	185
Oostende-Brugge	303	primaire sector	112
Open Monumentendag	350	private woningmarkt	336
openbaar vervoer	311, 313	probleemoplossen	156
openbare omroep	258	problematische opvoedingssituatie	192
openbare watervoorziening	354	proces-verbaal	333
opera	218	provinciale exportcentra	94
opgeloste zuurstof	355	psychische vermoeidheid	115
opleidingscheques	89	publieksonderzoek	231, 238
opleidingsniveau	230, 234	quartaire sector	112
oprichtingsakten	85	radio	257
ouderen	198	Ramsargebieden	363
ouderenmishandeling	205	RCA-index	40
overgewicht	182	receptieve activiteiten	228
overheidscampagnes	74	reclame-investeringen	257
overheidskredieten	98	reclameplafond	263
overschot op de bodembalans	368	recreatie	216
overschrijdingsindicator	360	referenda	34
ozon	360	REG	373
parketgegevens	315	regionale economie	90
participatie	349	Regionale Incubatiecentra	131
participatiegraad	234	regionale radio's	257
particuliere landelijke omroepen	258	register van verontreinigde gronden	356

registratierechten	346	sportdiversiteit	242
reguleringsmanagement	78	sportfederatie	244, 248
reizigers	297	sportinfrastructuur	252
relictzones	401	sportintegriteit	254
rendabiliteit	216	sportintensiteit	242
rentevoeten leningen	346	sportparticipatie	241
residentiële zorgverlening	200	sportraad	249
responsabilisering	248	staatshervorming	64
restaurantpremies	348	stabiliteitspact	66
risicogronde	356	stadsvlucht	282
rockvoorstellingen	230	stedenbouwkundige voorschriften	331
Rode Lijsten	362	sterfte	51
roken	178	stopzettingen	86
ruimteboekhouding	328	straten	309
ruimtelijk beleid	329	streefnormen	315
ruimtelijke structuurplannen	330	studiekosten	155
ruimtelijke uitvoeringsplannen	331	subsidiariteitsbeginsel	329
rusthuizen	400	syfilis	183
salarissen	151	technisch secundair onderwijs	137
sanering van verontreinigde gronden	356	telewerk	72
scholen	247	tertiaire sector	112
scholingsgraad	134	tetanus	185
schoolse vertraging	140	tevredenheid	291, 343
schoolverlaters	163	tevredenheid over het openbaar vervoer	313
schuldbeheer	67	tevredenheid over infrastructuur	308
schuldgraad	216	theaterbezoek	230
secundair onderwijs	137	theatervoorstellingen	218
secundaire sector	112	thuislozen	189
sedentair gedrag	241	tienerzwangerschappen	177
segregatie	286	tijdelijk loontrekkende werkenden	114
seksueel overdraagbare aandoeningen	183	toerisme	417
semi-residentiële sector	197, 200	toetredingsquote	85
serviceflats	400	ton	300
slachtofferhulp	205	tonkilometer	297, 318
snel-Belg-wet	56	topsportscholen	253
sociaal contact	198	Topstukkendecreet	223
sociaal kapitaal	28	totaal vruchtbaarheidscijfer	50
sociaal-cultureel werk	212	trainers	248
sociale huurwoningen	394	trajectwerking	120
sociale koopwoningen	342	transnationale contracten	406
sociale leningen	341	treinverkeer	298
sociale netwerken	394	tuberculose	184
sociale verhuurkantoren	342	uitgavenbegroting	65
sociale werkplaatsen	130	uitgevers	221
sociale woningmarkt	336, 347	uitleningen bibliotheken	237
socio-culturele vereniging	236	uitvoer	93
spanningsindicator	118	universitair onderwijs	142
specifiek economisch knooppunt	329	vacatures	126
spits	306	vader	59
spoor	307	vakantieparticipatie	422
spoorwegennetwerk	298	varkenssector	378
sport	216, 241, 245	VDAB	170
sportaccommodatie	251	VDAB-werkloosheidsgraad	116
sportdienst	249	VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk)	362

verantwoordelijkheid	28	waterproductie	354
verblijfstoerisme	417	waterzuivering	356
verdragen	406	wegverkeer	296, 307
verenigingen voor amateurkunstbeoefening	236	welbevinden in het werk	115
verenigingen waar armen het woord nemen	204	welvaart	36
verenigingsleven	234, 238	welzijn op het werk	72
verkrotting	344	werk en privé	115
verliesuren	306	werkbaarheidsgraad	114
verloren gezonde levensjaren	361	werkervaringsplaatsen	121
verloren potentiële levensjaren	176	werkgelegenheid	111
vermestende emissies	382	werkgelegenheidsbeleid	118
verontreiniging	356	werkgelegenheidsgraad	36, 90, 396
veroudering	48	werklozen	109
versnippering	363, 401	werkzaamheidsgraad	110, 397
vertegenwoordigers in het buitenland	406	wetenschappelijke en technologische opleidingen	105
vertrouwensindex	24	wetenschappelijke geletterdheid	156
vervoermiddelenbezit	312	Wevelgem-Kortrijk	304
vervoersuitgaven	313	wiskunde	156
vervullingstijd	117	wonen	288
verwaarloosde woningen	344	woningkwaliteit	343, 393
verzekering gewaarborgd wonen	341	woningprijzen	345, 390
verzurende emissies	382	woningvoorraad	336
verzuring van de atmosfeer	359	wooninspectie	345
vismigratie	363	woonkwaliteitsbewaking	344
visserij	386	woonreserve	328
VIZO	170	woonwagenbewoners	208
Vlaams Woningfonds	341	Zaventem-Brussel Nationaal	302
Vlaamse Huisvestingsmaatschappij	342	Zeebrugge	301
Vlaamse Infolijn	75	zeevaart	300
Vlaamse Ombudsdienst	76	zelfdodingen	184
Vlaamse Trainersschool	250	zelfredzaamheid	198
vliegbevingen	302	ziekteverzuim	72
voertuigenpark	298	zitplaatsen	299
voertuigkilometer	297	zonevreemde bedrijven	329
voertuigverliesuren	305	zorgverzekering	194
voetpaden	309	zorgwonen	189
vogelrichtlijngebieden	363	zwaargewonden	315
volkscultuur	234	zwaarlijvig	182
volkskunde	223		
volwassenenonderwijs	168		
vorming	71		
vormingsinstellingen	225		
vracht	304		
vrachtvervoer	302		
vrijwilligers	248		
vroege schoolverlaters	159		
wagen	306		
wagens voor goederenvervoer	299		
wapens	94		
warmtekrachtcertificaten	372		
warmtekrachtkoppeling	372		
water	354		
waterbodems	357		
watergebruik	354		

Algemeen referentiekader

1.1 Sociaal-culturele context

Deze context schetst een beeld van het sociaal-culturele omgevingsklimaat waarbinnen de Vlaamse overheid dient te werken. Daarbij wordt overwegend gebruik gemaakt van de APS-survey. Deze jaarlijkse survey, telkens afgenomen in de lente, is gebaseerd op een representatieve steekproef van de bevolking van 18 tot 85 jaar. De jongste jaren wordt aan de APS-survey ook een internationale bevraging van het International Social Survey Programme (ISSP) gekoppeld, wat bijkomende perspectieven biedt voor internationale vergelijking. De APS-survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen rond maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. In deze editie gaat de aandacht vooral naar het vertrouwen in de overheid, het burgerschap en de interesse in de politiek. Daarmee wordt ingespeeld op het motto van het nieuwe regeerakkoord 'Vertrouwen geven, verantwoordelijkheid nemen'. Vertrouwen geven slaat op het wederzijds vertrouwen tussen de overheid en de burgers en tussen de overheid en het maatschappelijke middenveld. Verantwoordelijkheid nemen is een expliciete oproep van de Vlaamse overheid aan de burgers en het maatschappelijk middenveld om niet alle heil van de overheid te verwachten maar om ook zelf kansen te grijpen, uitdagingen aan te gaan en zo ook mee verantwoordelijkheid op te nemen. Voor deze invalshoeken is het tijdstip van de bevraging niet zonder belang. De APS-survey liep van half maart tot begin juli 2004 in de nasleep van federale verkiezingen en in volle verkiezingssfeer naar aanleiding van de verkiezingen van een nieuw Vlaams Parlement.

1
hoofdstuk

Vertrouwen

‘Vertrouwen’ is reeds jaren een centraal item wanneer het over de relatie tussen de overheid en de burgers gaat. Ondertussen kan men een bibliotheek vullen met studies en beschouwingen over de kloof tussen burger en politiek, het al dan niet toegenomen wantrouwen in overheidsinstellingen en bij uitbreiding in de samenleving. Daarbij wordt een dalend vertrouwen in instellingen en de overheid wel eens gekoppeld aan een dalend vertrouwen tussen mensen onderling. Een verontrustende veronderstelling als men vertrouwen noodzakelijk acht voor het maatschappelijk functioneren en het creëren van economische welvaart.

1. Vertrouwen in instellingen

Volgens de APS-peiling van 2004 kan enkel het onderwijs op het vertrouwen van een meerderheid van de bevolking rekenen. Alle andere instellingen

VERTROUWEN IN INSTELLINGEN			
	WEINIG TOT ZEER WEINIG	NIET VEEL EN NIET WEINIG	VEEL TOT ZEER VEEL
Onderwijs	3,6	17,1	79,3
Gemeentelijke administratie	14,6	36,6	48,8
Politie/ rijkswacht	17,7	35,3	47,0
Patroons/ werkgevers	16,4	44,3	39,3
koning	25,2	37,7	37,1
Vlaamse administratie	18,1	50,4	31,5
Vakbonden	31,5	39,2	29,3
Leger	32,5	40,9	26,7
Gerecht	42,2	36,9	20,8
Vlaamse pers	31,3	49,3	19,4
Kerk	45,3	35,3	19,4
Vlaams parlement	33,0	48,4	18,6
Vlaamse regering	35,5	46,6	18,0
Europese commissie	33,9	49,1	17,0
Belgisch parlement	32,4	51,4	16,1
Belgische regering	35,7	49,2	15,1
Federale administratie	32,6	54,0	13,4
Vlaamse politieke partijen	46,3	41,1	12,7
Waalse politieke partijen	62,2	33,2	4,7

1.1 Vertrouwen in instellingen in 2004 (%), in gewogen percentages.
Bron: APS-survey 2004.

krijgen slechts het vertrouwen van een beperkt deel van de bevolking. Politieke partijen, de Kerk en het gerecht wekken het minste vertrouwen en roepen tegelijkertijd het meeste wantrouwen op. Andere instellingen scoren niet hoog op vertrouwen maar lokken minder negatieve reacties uit. Op het moment van de afname – dus in volle verkiezingsperiode – beweert een derde van de bevolking weinig tot geen vertrouwen te hebben in de federale en Vlaamse regeringen en parlementen.

Bij de eerste APS-metingen – in de tweede helft van de jaren negentig – lag het vertrouwen zeer laag. De voorbije jaren is het lichtjes toegenomen. Deze trend wordt in de jongste peiling niet doorgetrokken. Vlamingen zijn opnieuw iets kritischer geworden, vooral tegenover de regeringen en de parlementen. Ook de Vlaamse en de federale administraties – in tegenstelling tot de gemeentelijke – boeten aan vertrouwen in.

De **vertrouwensindex** is gebaseerd op de gemiddelde scores van negentien instellingen. Deze index laat geen verschil zien tussen mannen en vrouwen, maar geeft wel aan dat jongeren (<25) en ouderen (+65), samen met de laagste en de hoogste opgeleiden iets meer vertrouwen in de instellingen hebben. Is de vertrouwenscrisis een typisch Vlaams of ruim Europees fenomeen? Om dit na te gaan wordt gebruik gemaakt van de Eurobarometer (EB) van de Europese Commissie waarbij respondenten enkel aangeven of ze al dan niet vertrouwen hebben in een bepaalde instelling. In de jongste EB-peiling, afgenomen in de lente van 2004, valt het relatief grotere vertrouwen van de Vlamingen in de media op. De vakbonden, de EU maar vooral de grote ondernemingen scoren ook hoger. Daartegenover scoren in verhouding de religieuze instellingen en de justitie heel wat lager. Dat geldt ook, maar in mindere mate, voor de politie en het leger. Voor de politieke instellingen volgen de Vlamingen de Europese trend. In vergelijking met de tweede helft van de jaren negentig – toen het vertrouwen in ons land op een historisch dieptepunt zat – volgen zeker de Vlamingen het Europese gemiddelde. De Franstalige landgenoten blijven nog steeds iets wantrouwiger.

2. Vertrouwen in overheid en tevredenheid over overheidsdiensten

Het wantrouwen in overheidsdiensten en administraties is iets minder diep dan in de politieke instellingen zoals parlement en regering. Dat het negatieve imago van ambtenaren het vertrouwen

EVOLUTIE VAN HET VERTROUWEN IN INSTELLINGEN

% VEEL TOT ZEER VEEL VERTROUWEN	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2004	2004-2002
Onderwijs	71,1	70,5	62,3	73,5	72	77,7	78,6	0,9
Gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	37,3	43,3	44,8	47,7	2,9
Politie/rijkswacht	49,5	29,7	27,7	35,1	43,6	46,9	45,9	-1
Patroons/werkgevers	27,5	27,3	34,0	31,6	38,7	35,6	36,5	0,9
Koning	Ng	42,0	42,7	43,9	51,1	39,6	34	-5,6
Vlaamse administratie	28,8	27,2	25,8	24,7	29,3	35	30,8	-4,2
Vakbonden	22,3	19,6	23,3	22,9	27,3	28,9	26,6	-2,3
Gerecht	19,7	11,9	13,6	15,8	20,1	22,4	20,7	-1,7
Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	18,3	15,4	17,5	18,5	1,0
Vlaams parlement	18,0	16,7	18,6	18,7	24,8	23,7	18,3	-5,4
Vlaamse regering	17,4	16,0	19,4	19,2	24	25,7	17,4	-8,3
Kerk	24,7	18,9	20,1	18,4	24,5	22,2	17,4	-4,8
Europese commissie	Ng	14,8	17,7	15,6	16,9	20,3	16,5	-3,8
Belgisch parlement	Ng	13,8	15,2	17,3	24,5	23,0	15,6	-7,4
Belgische regering	Ng	11,4	14,0	16,2	25,1	22,2	14,7	-7,5
Federale administratie	Ng	Ng	Ng	Ng	Ng	16,4	13,1	-3,3
Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	12,0	15,2	14,5	11,9	-2,6
Waalse politieke partijen	Ng	3,1	4,2	5,7	6,2	6,9	4,3	-2,6

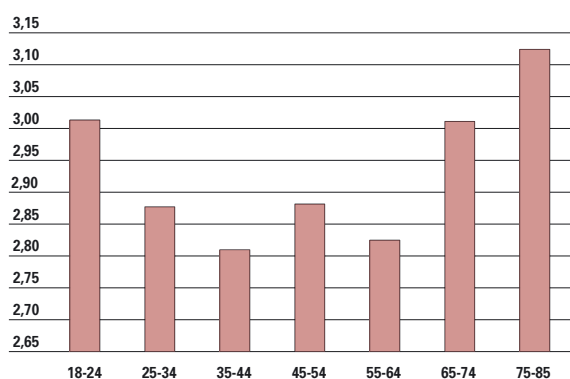
1.2 Evolutie van het vertrouwen in instellingen, in ongewogen percentages, van 2002 tot 2004. Ng = niet gevraagd. Bron: diverse APS-survey's.

in de politieke instellingen sterk zou beïnvloeden, kunnen we hier alvast niet uit afleiden. Dat een dergelijk verband niet noodzakelijk is, blijkt ook uit de reacties van de bevolking op twee globale vragen over vertrouwen in de overheid en tevredenheid over overheidsdiensten. Een vijfde van de bevolking stelt enig tot zeer veel vertrouwen in de overheid. Meer dan een derde is het daar helemaal niet mee eens. Bij de tevredenheid

over de werking van de overheidsdiensten zien we juist het tegenovergestelde: twintig procent is niet tevreden, een derde is het wel. Mannen en vrouwen nemen vrijwel dezelfde standpunten in. Leeftijd en opleidingsniveau laten wel duidelijke verschillen zien maar veel minder als het over de tevredenheid in overheidsdiensten gaat. Met de leeftijd neemt het wantrouwen toe en hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer vertrouwen.

Dat het negatieve imago van de overheid, de overheidsdiensten en haar personeel nog zeer sterk leeft mag blijken uit de reacties van de bevolking op een aantal stellingen (ISSP-module APS-survey 2004). Het beeld is zelfs lichtjes ontluisterend. Geen kwart van de bevolking onderschrijft de stelling dat mensen bij de overheid wel het juiste doen. Amper een derde acht het redelijk tot heel waarschijnlijk dat ernstige fouten gecorrigeerd worden. Meer dan de helft denkt daar anders over. Twee op de tien Vlamingen veronderstelt dat corruptie bij overheidsdiensten een veel voorkomende zaak is. Een povere troost: bijna zestig procent van de bevolking gaat er van uit dat er voldoende inzet en toewijding is bij het overheids-personeel, al is dertig procent ook daar niet van overtuigd. De helft van de bevolking onderschrijft de stelling dat de meeste politici enkel in de politiek

VERTROUWENSINDEX NAAR LEEFTIJD

1.3 Gemiddelde scores op de negentien instellingen met waarden van 1 (helemaal geen vertrouwen) tot 5 (zeer veel vertrouwen) naar leeftijd. Bron: APS-survey 2004.

VERTROUWEN IN VLAANDEREN EN EUROPA

% VERTROUWEN	VLAANDEREN	EUROPA	VERSCHIL
Politieke partijen	20,7	19,6	1,1
Religieuze instellingen	32,3	44,1	-11,8
Justitie	32,6	52,2	-19,5
Nationale regering	35,4	37,1	-1,7
Nationaal parlement	39,9	41,8	-1,9
Grote ondernemingen	42,4	30,4	12,0
Verenigde Naties	42,9	53,5	-10,6
Vakbonden	47,0	41,8	5,3
Europese Unie	49,0	43,4	5,6
Leger	56,3	64,8	-8,6
Politie	61,3	66,7	-5,4
Caritatieve instellingen	61,3	60,1	1,2
Pers	61,8	48,0	13,8
Televisie	72,4	59,4	13,0
Radio	73,6	65,7	7,9

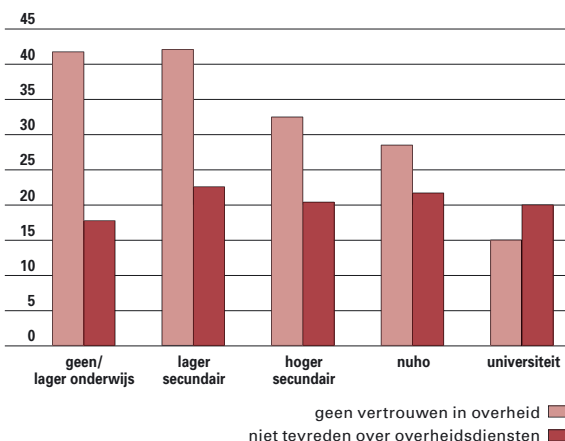
1.4 Vertrouwen in instellingen, Europees vergeleken. Bron: EB61.0 – lente 2004

VERTROUWENSSCORES

	1997	1999	2001	2003	2004
Vlamingen	5,13	6,49	7,08	7,56	7,31
Franstaligen	5,13	6,03	6,66	6,73	6,22
EU-15	7,29	7,56	7,58	7,56	7,29

1.5 Evolutie van de vertrouwenscores, dit is het gemiddeld aantal instellingen waarin men vertrouwen heeft. Maximumscore is 15. Bron: Eurobarometers, bewerking APS

VERTROUWEN EN TEVREDENHEID NAAR OPLEIDING

1.6 Percentage van de bevolking dat geen vertrouwen heeft in de overheid en niet tevreden is over de werking van de overheidsdiensten naar opleiding. Bron: APS-survey 2004.

zitten uit eigenbelang. Bijna driekwart van de Vlamingen vraagt meer controle op de overheidsdiensten. Mannen zijn doorgaans iets strenger in hun oordeel dan vrouwen, al zijn ze er iets meer van overtuigd dat ambtenaren met toewijding hun taken vervullen. Hooggeschoolden zijn over de ganse lijn iets milder.

VISIE OVER OVERHEID EN OVERHEIDSDIENSTEN

(HELEMAAL) EENS	MAN	VROUW	TOTAAL
“Overheidsdiensten zijn redelijk tot heel toegewijd om het volk te dienen.”	61,7	54,8	58,2
“Ernstige fouten worden redelijk tot heel waarschijnlijk door hen rechtgezet.”	38,3	31,3	34,8
“Veel mensen tot bijna iedereen is betrokken bij corruptie in overheidsdiensten”	19,9	20,8	20,4
“Eens tot helemaal eens dat mensen bij de overheid het juiste doen.”	25,7	20,3	22,9
“Eens tot helemaal eens dat er meer controle moet zijn op de overheid.”	76,0	71,6	73,7

1.7 Stellingen over overheid en overheidsdiensten. Percentage van de bevolking dat het met de stellen eens of helemaal eens is. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

WERKING DEMOCRATIE

	WERKING DEMOCRATIE VANDAAG	WERKING DEMOCRATIE 10 JAAR GELEDEN	WERKING DEMOCRATIE OVER 10 JAAR
Man	5,47	5,56	5,14
Vrouw	5,29	5,49	4,75
Totaal	5,38	5,53	4,96
18-24 jaar	5,8	4,9	5,62
25-34	5,44	5,37	5,08
35-44	5,16	5,19	4,7
45-54	5,36	5,6	4,82
55-64	5,31	5,68	4,94
65-74	5,31	5,71	4,77
75-85	5,62	6,61	5,18
Geen/lager onderwijs	5,36	6,01	4,63
Lager secundair	5,31	5,3	4,69
Hoger secundair	5,21	5,23	4,87
Nuho	5,59	5,68	5,41
Universiteit	5,99	5,66	6,03

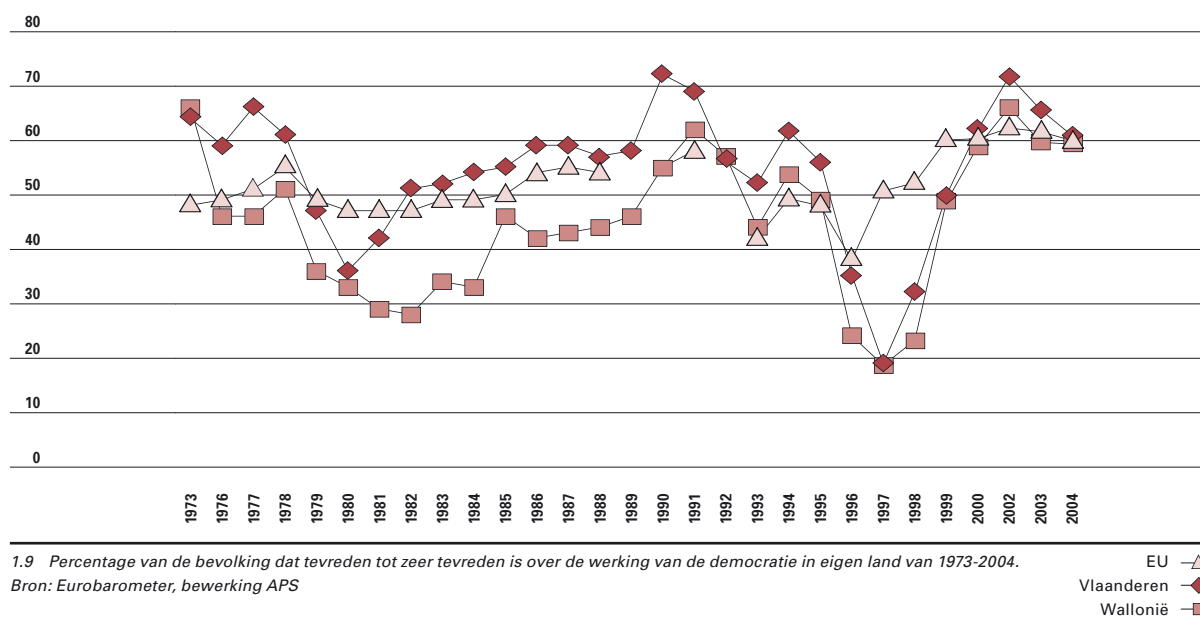
1.8 Gemiddelde scores van 0 tot 10 bij de beoordeling van de werking van de democratie vandaag, tien jaar terug en over tien jaar, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

3. Tevredenheid over de werking van de democratie

Bij zoveel wantrouwen en ongenoegen kan men zich de vraag stellen of het geloof in de fundamenteën van het democratisch stelsel niet is aangetast. Ook hier gaat het uiteraard om percepties die bij de bevolking leefden op het moment van de bevraging.

Wanneer een standpunt gevraagd wordt over het functioneren van de democratie, haalt deze nauwelijks een voldoende. Globaal vindt men dat tien jaar geleden de democratie iets beter werkte. De toekomstverwachtingen zijn evenmin rooskleurig. Jongeren schatten het democratisch gehalte van ons politiek stelsel zowel vandaag als in de toekomst hoger in dan ouderen. Hoe ouder, hoe sterker de

TEVREDENHEID WERKING DEMOCRATIE

1.9 Percentage van de bevolking dat tevreden tot zeer tevreden is over de werking van de democratie in eigen land van 1973-2004. Bron: Eurobarometer, bewerking APS

EU — △
 Vlaanderen — ◆
 Wallonië — ■

overtuiging dat het tien jaar geleden stukken beter ging met de democratie. De meeste sceptici zijn terug te vinden bij de laaggeschoolden.

Ook over de werking van de democratie is een Europese vergelijking mogelijk. In de lente van 2004 beweerde zestig procent van de Vlamingen tevreden of zeer tevreden te zijn over de werking van de democratie in hun eigen land. Daarmee zitten we op het Europees gemiddelde.

De lange termijntrend geeft aan dat - na een zware dip in de tweede helft van de jaren negentig - Vlaanderen sinds de start van het nieuwe millennium terug de globale Europese trend volgt. Ook in Europa zat men midden jaren negentig met een democratisch deficit dat echter niet zo groot was als in ons land en ook niet zo lang heeft aangeslept.

4. Vertrouwen in medemens

Vertrouwen in de medemens is een belangrijke bron van **sociaal kapitaal** . Een samenleving met een groot onderling vertrouwen tussen mensen is beter gewapend om maatschappelijke en economische uitdagingen aan te gaan.

Amper een derde van de bevolking heeft echter een fundamenteel vertrouwen in zijn medemens. Een grote meerderheid is van oordeel dat men maar best voorzichtig kan wezen. Mannen hebben iets meer vertrouwen in hun medemens dan vrouwen. Naar leeftijd en opleiding treden veel grotere verschillen op. Hoe jonger en hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer vertrouwen.

Eenzelfde beeld komt naar voor wanneer gevraagd wordt naar de **eerlijkheid** van de mensen. Minder dan de helft van de bevolking vindt dat mensen meestal of altijd eerlijk proberen te zijn. Ook hier hebben de jongeren en hoger geschoolden een iets positiever beeld van hun medemens dan de ouderen.

Verantwoordelijkheid

‘Verantwoordelijkheid nemen’ is een expliciete oproep van de regering aan de burgers en het maatschappelijk middenveld om ook zelf uitdagingen aan te gaan en zo mee verantwoordelijkheid op te nemen. De jongste APS-survey laat toe een aantal aspecten daarvan in beeld te brengen met name de politieke en maatschappelijke betrokkenheid van de bevolking en hun invulling van ‘goed burgerschap’ en ‘politieke rechten’.

1. Rechten en plichten

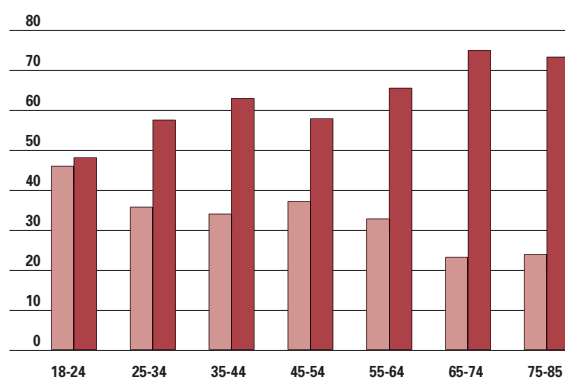
Er bestaan uiteenlopende meningen over wat men moet doen om een goede burger te zijn. Van de

VERTROUWEN MEDEMENS

	MAN	VROUW	TOTAAL
De mensen zijn bijna altijd te vertrouwen.	1,6	1,0	1,3
De mensen zijn meestal te vertrouwen.	35,8	29,2	32,4
Men kan meestal niet voorzichtig genoeg zijn.	47,4	50,1	48,8
Men kan nooit voorzichtig genoeg zijn.	11,2	16,2	13,7
Geen antwoord/geen mening.	15,2	19,7	17,5

1.10 Mate van vertrouwen in de medemens. Bron: APS-survey 2004 (ISSP)

VERTROUWEN IN MEDEMENS

1.11 Mate van vertrouwen in de medemens naar leeftijd. Bron: APS-survey 2004 (ISSP)

EERLIJKHEID

MENSEN ZULLEN...	MAN	VROUW	TOTAAL
bijna altijd proberen te profiteren	6,6	5,8	6,2
meestal proberen te profiteren	33,4	31,3	32,3
meestal proberen eerlijk te zijn	40,9	37,1	39
bijna altijd proberen eerlijk te zijn	5,6	6,6	6,1
geen mening/geen antwoord	13,4	19,2	16,3

1.12 Percentage van de bevolking dat de voorgeslede uitspraak onderschrijft. Bron: APS-survey 2004 (ISSP)

beweringen die aan de Vlamingen werden voorgeslede krijgt ‘Altijd de regels naleven’ de hoogste score. Op twee staat het begrip voor andere meningen. Een hoopgevend signaal dat ingaat tegen de opvatting dat Vlamingen minder tolerant zouden zijn. Vooral de jongere generaties en de hooggeschoolden scoren hier hoog. Mensen in eigen land helpen scoort dan weer hoger dan mensen helpen in het buitenland. Het hemd is nog steeds nader dan de rok.

GOED BURGERSCHAP

	MAN	VROUW	TOTAAL
Altijd de wetten en regelgevingen naleven.	5,4	5,7	5,5
Mensen met een andere mening trachten te begrijpen.	5,4	5,5	5,5
Nooit proberen belastingen te ontduiken.	5,1	5,5	5,3
Altijd uw stem uitbrengen bij verkiezingen.	5,3	5,2	5,2
Mensen helpen in ons land die het slechter hebben.	5,0	5,2	5,1
De activiteiten van de overheid in het oog houden.	5,1	4,8	5,0
Mensen helpen in de rest van de wereld.	4,4	4,6	4,5
Producten kiezen omwille van politieke, ethische of milieuredenen, ook al zijn ze wat duurder.	3,9	4,2	4,1
Actief zijn in sociale of politieke verenigingen.	3,5	3,0	3,2

1.13 Gemiddelde scores op de elementen van goed burgerschap. Score: 1=helemaal niet belangrijk 7= zeer belangrijk. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

INDEX GOED BURGERSCHAP

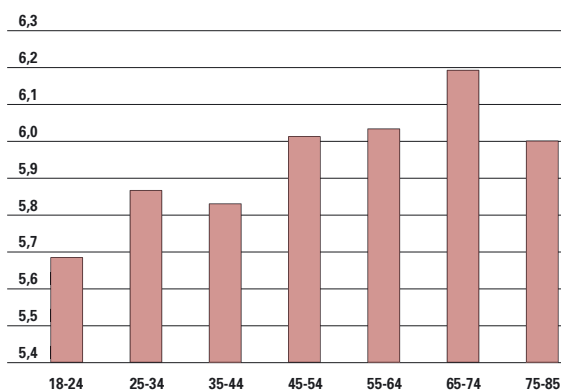
	GEMIDDELTE SCORE
Man	4,78
Vrouw	4,85
Totaal	4,82
18-24 jaar	4,56
25-34	4,6
35-44	4,83
45-54	4,96
55-64	4,91
65-74	4,92
75-85	4,89
Geen/lager onderwijs	4,75
Lager secundair	4,82
Hoger secundair	4,76
Nuho	4,96
Universiteit	5,00

1.14 Gemiddelde scores op de elementen van goed burgerschap naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Score: 1 = helemaal niet belangrijk, 7 = zeer belangrijk. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

‘Nooit belastingen ontduiken’ staat zowaar op de derde plaats. Toch opmerkelijk in een land waarvan beweerd wordt dat iedereen zoveel mogelijk de wet tracht te omzeilen en belastingontduiking een nationale sport is. Let wel, hier worden opvattingen en geen gedragingen bevraagd!

Producten kiezen om ethische redenen scoort lager maar wordt sterk gedragen door de leeftijdsgroep tussen 45 en 55 jaar en wordt ook meer onderschreven door mensen met een hokt-diploma dan door universitair. Sociale en politieke activiteit in een vereniging vindt men niet direct een uiting van

SCORES BURGERRECHTEN NAAR LEEFTIJD

1.15 Index op basis van de scores op de verschillende aspecten, naar leeftijd. Score: 1 = helemaal niet belangrijk, 7 = zeer belangrijk. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

goed burgerschap. Hoger geschoolden achten dit toch nog iets belangrijker dan lager geschoolden. Op basis van de uitspraken werd een **burger-schapsindex** opgemaakt. Deze index kwam globaal genomen hoger uit bij de vrouwen dan bij de mannen, wat kan wijzen op een groter conformisme van de vrouwen met de voorgelegde aspecten van goed burgerschap. Jonge Vlamingen worden daar minder door aangesproken. Hoe hoger de scholing, hoe hoger de waardering voor de voorgelegde kenmerken van goed burgerschap. Burgers moeten ook kunnen rekenen op een aantal rechten. Deze **burgerrechten** omvatten een brede waaier van afdwingbare rechten waar mensen in een democratisch land zich op kunnen beroepen. ‘Politici dienen rekening te houden met de meningen van burgers vooraleer ze beslissingen treffen’ scoorde het hoogst in de voorgelegde batterij. Minst belangrijk vindt men de mogelijkheid om

RECHTEN VAN BURGERS

	MAN	VROUW	TOTAAL
Een goede levensstandaard voor alle burgers.	6,06	6,11	6,09
Overheden respecteren en beschermen de rechten van minderheden.	5,89	6,00	5,94
Overheden behandelen iedereen gelijk ongeacht hun maatschappelijke positie.	6,29	6,26	6,27
Politici houden rekening met de mening van burgers vooraleer ze beslissingen treffen.	6,38	6,40	6,39
Mensen krijgen meer kansen om deel te nemen aan de publieke besluitvorming.	5,80	5,78	5,79
Burgers kunnen deelnemen aan acties van burgerlijke ongehoorzaamheid wanneer ze zich verzetten tegen handelingen van de overheid.	4,97	5,09	5,03

1.16 Gemiddelde scores op de verschillende aspecten. Score: 1 = helemaal niet belangrijk, 7 = zeer belangrijk.
Bron: APS-survey 2004 (ISSP)

deel te nemen aan acties van burgerlijke ongehoorzaamheid. Als men de gemiddelde scores over de verschillende items vergelijkt valt op dat jongeren en hoger geschoolden iets lagere scores geven.

2. Maatschappelijke en politieke betrokkenheid

Maatschappelijke en politieke betrokkenheid kan zich op verschillende manieren en in verschillende gradaties uiten. Om van betrokkenheid te kunnen spreken mag alvast enige **politieke interesse** verondersteld worden. Die interesse kan blijken uit het volgen van de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in de media. Een verder doorgedreven vorm is het engagement in een politieke of maatschappelijke vereniging en zelf politieke handelingen stellen door expliciet een standpunt

naar buiten te brengen.

INTERESSE IN POLITIEK

Politieke en maatschappelijke betrokkenheid veronderstelt een minimale interesse voor wat zich in de samenleving en op het politieke terrein voordoet. Als expliciet naar politieke interesse wordt gepeild, blijkt de helft van de Vlamingen helemaal niet of niet erg geïnteresseerd te zijn in politiek. De desinteresse ligt bij de vrouwen merkelijk hoger dan bij de mannen. De desinteresse is het hoogst bij de jongeren en bij de laaggeschoolden.

VOLGEN POLITIEKE ACTUALITEIT

Gezien de beperkte interesse voor politiek kan men zich afvragen of de Vlaming de politieke actualiteit wel op de voet volgt. Het antwoord is genuanceerd. Een groot deel van de bevolking doet dit duidelijk vrijwel nooit. Amper tien procent volgt dagelijks het politieke nieuws in de krant, iets meer dan een vijfde dagelijks via TV. Internet als dagelijkse politieke nieuwsbron wordt amper gebruikt. Vrouwen, jongeren en laaggeschoolden volgen de politieke actualiteit minder intens. Iets meer dan tien procent van de Vlamingen volgt de politiek in geen enkel medium, ongeveer eenzelfde aandeel van de bevolking maakt dan weer gebruik van alle media om politieke informatie op te doen. Jongeren mogen dan al stellen minder de actualiteit te volgen, zij maken wel gebruik van meer bronnen. Dit heeft vooral te maken met hun intenser surfgedrag op internet.

POLITIEKE DISCUSSIE

Als de interesse in de politiek bij ongeveer de helft van de bevolking aan de lauwe kant ligt en velen slechts sporadisch de politieke actualiteit in de media volgen, wordt er dan wel veel over politiek gesproken met vrienden, familie of collega's? Zoals te verwachten beweert meer dan de helft van de bevolking nooit of zelden over politiek te praten. **Politieke discussie** blijkt trouwens een overwegend mannelijke aangelegenheid en vooral weggelegd voor hoger geschoolden. Men mag dan al weinig over politiek praten maar

INTERESSE VOOR POLITIEK

	MAN	VROUW	TOTAAL	18-24 JARIGEN	GEEN/LAGER ONDERWIJS
(helemaal) niet geïnteresseerd	41,2	60,2	50,9	58,3	59,9
(heel) geïnteresseerd	55,5	35,3	45,2	39,6	31,1
geen mening/geen antwoord	3,4	4,5	4,0	2,2	9,0

1.17 Percentage van de bevolking dat geïnteresseerd is in politiek. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

VOLGEN POLITIEK IN DE MEDIA

	IN DE KRANT	OP TV	VIA RADIO	OP INTERNET
nooit	37,7	13,8	35,1	84,1
minder dan 1-2 dagen per week	25,6	22,7	22,4	8,7
1-2 dagen per week	16,1	18,8	13,2	2,8
3-4 dagen per week	8,6	16,5	11,3	1,4
elke dag	10,1	27,4	17,1	1,3
geen antwoord	2,0	0,8	0,9	1,6

1.18 Gebruik en intensiteit van diverse media om politiek op te volgen, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP). Bron: APS-survey2004 (ISSP)

DIVERSITEIT

	MAN	VROUW	TOTAAL	18-24-JARIGEN
alle media	17,5	8,1	12,7	23,9
drie verschillende media	44,0	33,4	38,6	31,9
slechts twee	21,5	29,8	25,8	18,1
slechts één	9,9	12,7	11,3	13,8
geen enkel	7,1	16,0	11,6	12,3

1.19 Diversiteit van het mediagebruik bij het volgen van de politiek, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

PRATEN OVER POLITIEK

	MAN	VROUW	TOTAAL	GEEN/LAGER ONDERWIJS	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIVERSITEIT
nooit	13,4	22,9	18,3	30,0	21,3	15,2	9,3	3,8
zelden	31,6	34,4	33,0	33,1	30,2	35,6	33,5	26,3
soms	42,7	35,8	39,2	29,4	39,2	41,1	47,0	45,0
vaak	12,0	6,1	9,0	6,8	8,6	7,5	9,7	25,0
geen mening/geen antwoord	0,3	0,7	0,5	0,6	0,7	0,7	0,4	0,0

1.20 Intensiteit waarmee over politiek gesproken wordt naar geslacht en opleidingsniveau, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

ANDEREN TRACHTEN TE OVERTUIGEN

	MAN	VROUW	TOTAAL	18-24-JARIGEN	UNIVERSITAIR GESCHOOLDEN
nooit	25,6	38,3	32,1	23,7	21,3
zelden	33,1	29,1	31,1	26,6	26,3
soms	30,7	21,9	26,2	33,1	43,8
vaak	7,2	3,5	5,3	8,6	7,5
geen mening/geen antwoord	3,4	7,1	5,3	7,9	1,3

1.21 Intensiteit waarmee men anderen van zijn politieke mening tracht te overtuigen, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

LIDMAATSCHAP VERENIGINGEN

	NOOIT LID GEWEEST	VROEGER LID	LID, MAAR GEEN ACTIEVE DEELNAME	LID EN ACTIEVE DEELNAME	GEEN ANTWOORD
politieke partij	82,5	5,6	7,9	2,5	1,5
vakbond, organisatie zelfstandigen, beroepsvereniging	43,6	17,7	31,8	5,8	1,1
kerk of religieuze organisatie	67,1	10,5	13,1	7,6	1,8
sport, vrije tijd of culturele vereniging	27,4	27,8	8,3	35,1	1,4
vrijwilligersorganisatie	73,8	10,0	5,6	9,2	1,4

1.22 Aard en soort lidmaatschap, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

ACTIEF LIDMAATSCHAP VERENIGINGEN

	POLITIEKE PARTIJ	VAKBOND BEROEPS-VERENIGING	KERK OF RELIGIEUZE ORGANISATIE	SPORT VRIJE TIJD OF CULTURELE VERENIGING	VRIJWILLIGERS-ORGANISATIE
Man	3,7	8,7	8,3	42,2	10,3
Vrouw	1,3	3,0	6,9	28,2	8,2
Totaal	2,5	5,8	7,6	35,1	9,2
18-24 jaar	1,4	2,9	3,6	52,9	7,9
25-34	3,1	7,0	3,5	35,5	8,8
35-44	2,2	5,4	5,4	38,6	6,5
45-54	3,6	8,8	4,4	38,4	11,6
55-64	1,5	5,1	10,1	28,8	9,6
65-74	0,6	2,8	12,9	27,5	9,0
75-85	6,1	7,2	20,4	18,6	13,3
geen/lager onderwijs	2,5	5,6	8,0	19,5	7,8
lager secundair	3,8	6,2	6,2	32,5	7,6
hoger secundair	1,5	5,1	5,9	41,8	7,9
Nuho	2,1	5,9	10,6	45,8	15,7
Universiteit	3,8	8,6	11,4	37,5	8,8

1.23 Actief lidmaatschap naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

probeert men anderen van zijn politieke mening wel eens te overtuigen? Mannen, jongeren en hoggeschoolden trachten iets meer de anderen van hun mening te overtuigen.

LIDMAATSCHAP

Vlaanderen kent nog altijd een intens verenigingsleven. Vrijwel iedereen is of was ooit wel lid van een of andere organisatie. Lid zijn en dan vooral actief

POLITIEK HANDELEN

	IK HEB DAT IN HET VOORBIJE JAAR GEDAAN	IK HEB DAT IETS LANGER GELEDEN GEDAAN	IK HEB DAT NIET GEDAAN, MAAR ZAL HET MISSCHIEN DOEN	IK HEB DAT NIET GEDAAN EN ZAL DAT OOK NOOIT DOEN	GEEN ANTWOORD	TOTAAL
Een petitie getekend hebben.	31,1	35,3	20,3	11,8	1,4	100
Bepaalde producten uit politieke, ethische of milieu-overwegingen geboycot of opzettelijk gekocht hebben.	11,4	9,0	34,4	43,1	2,1	100
Deelgenomen hebben aan een demonstratie.	6,2	21,2	32,7	37,8	2,1	100
Een politieke vergadering of bijeenkomst bijgewoond hebben.	5,6	10,0	33,7	49,0	1,7	100
Een politicus of ambtenaar gecontacteerd hebben, of geprobeerd hebben te contacteren, om uw mening te uiten.	6,7	10,0	42,4	39,7	1,2	100
Geld geschonken of ingezameld hebben voor een sociale of politieke activiteit.	14,3	14,1	27,4	43,2	1,0	100
De media gecontacteerd hebben of in de media verschenen zijn om uw mening te uiten.	3,4	5,3	36,2	53,7	1,4	100
Zich aangesloten hebben bij een politiek forum of een discussiegroep op het internet.	3,0	1,6	21,2	73,2	0,9	100

1.24 Mate waarin de bevolking politiek handelt, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

INTENSITEIT POLITIEK HANDELEN

AANTAL ACTIVITEITEN	GEEN/ LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF	TOTAAL
geen enkele	64,1	58,6	50,1	46,0	37,2	53,5
1	28,8	26,2	29,0	28,1	17,9	27,5
2	4,6	8,3	12,3	11,9	25,6	10,4
3	1,2	3,4	4,4	8,1	10,3	4,5
meer dan 3	1,2	3,4	4,2	6,0	9,0	4,0

1.25 Aantal activiteiten van politiek handelen waaraan men het voorbije jaar heeft deelgenomen naar opleidingsniveau, in %. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

ACTIEBEREIDHEID

	MAN	VROUW	TOTAAL
heel onwaarschijnlijk	18,6	22,5	20,6
niet erg waarschijnlijk	34,2	31,6	32,9
redelijk waarschijnlijk	24,2	19	21,5
heel waarschijnlijk	12,5	8,2	10,3
geen mening/ geen antwoord	10,4	18,7	14,7

1.26 Actiebereidheid naar geslacht in %. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

AANMOEDIGEN POLITIEK HANDELEN

	MAN	VROUW	TOTAAL
(helemaal) oneens	38,4	34,3	36,3
noch eens noch oneens	35,3	31,8	33,5
(helemaal) eens	16,2	15,9	16,1
geen mening/ geen antwoord	10	18	14,1

1.27 Antwoorden op de stelling dat politieke partijen de mensen aanmoedigen om aan politiek te doen in %. Bron: APS-survey2004 (ISSP)

lid zijn van een politieke of maatschappelijke vereniging is een uitgesproken vorm van betrokkenheid. Deze actieve lidmaatschappen liggen bij de Vlaamse bevolking niet zo hoog. Als men al actief is in een vereniging zal het eerder in een sport-, cultuur- of vrijetijdsvereniging zijn.

Mannen scoren in actief lidmaatschap hoger dan vrouwen. Naar leeftijd is het patroon niet eenduidig. Wel valt op dat de ouderen – op de sport- en

REFERENDA

	MAN	VROUW	TOTAAL	18-24-JARIGEN
(helemaal) oneens	9,7	7,9	8,8	8,0
noch eens noch oneens	20,6	26,3	23,5	32,6
(helemaal) eens	57,9	39,8	48,7	37,0
geen mening/ geen antwoord	11,8	25,9	19,0	22,5

1.29 Deel van de bevolking dat akkoord gaat met de stelling dat referenda een goed middel zijn om over belangrijke politieke kwesties te beslissen, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

vrijtijdsverenigingen na – iets meer lid zijn dan de jongeren. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe hoger de participatie. De niet universitair hoger geschoolden zijn vaker actief in zowel sport- en culturele verenigingen als vrijwilligersorganisaties.

POLITIEK HANDELEN

Zelf publiek standpunten innemen en anderen trachten te overtuigen zijn expliciete daden van maatschappelijke en politieke activiteit. Dit kan gaan van het ondertekenen van een petitie, deelnemen aan een demonstratie tot het publiek uiten van een mening in de media.

Van de voorgelegde activiteiten is het ondertekenen van een petitie de meest gangbare vorm van politiek handelen. Tweederde van de Vlamingen beweert dit het voorbije jaar of een tijdje terug te hebben gedaan. Een vijfde overweegt het eventueel in de toekomst nog te doen. Met iets minder dan dertig procent volgt geld schenken of verzamelen voor een sociale of politieke actie. Daar staat wel tegenover dat meer dan veertig procent beweert dit zelfs niet te overwegen.

Jongeren doen hier doorgaans niet onder voor ouderen. Bij het ondertekenen van petitie scoren ze trouwens merkbaar hoger. Meer dan veertig procent beweert het afgelopen jaar een handtekening te hebben gezet. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer en hoe intenser men aan de voorgelegde politieke activiteiten deelneemt.

POLITIEKE APATHIE

EENS OF HELEMAAL EENS MET DE STELLINGEN	MAN	VROUW	TOTAAL
Mensen zoals ik hebben helemaal niks te zeggen over wat de overheid doet.	62,4	61,2	61,8
Ik denk niet dat de overheid echt wakker ligt van wat mensen zoals ik denken.	70,1	69,6	69,8
Politieke partijen laten de kiezers geen echte beleidskeuzes.	54,7	45,8	50,1

1.28 Stellingen rond politieke apathie. Deel van de bevolking dat het eens of helemaal eens is, in %. Bron: APS-survey 2004 (ISSP).

Om de actiebereidheid op een andere wijze in beeld te krijgen werd gevraagd of men alleen of samen met anderen iets zou ondernemen indien het parlement een wet in overweging zou nemen die men als onrechtvaardig of nadelig beschouwt. Meer dan de helft van de bevolking acht een dergelijke reactie heel onwaarschijnlijk of niet erg waarschijnlijk. Dertig procent denkt daar anders over.

STIMULI VOOR POLITIEK HANDELEN

Stimuleren de politieke partijen de Vlaming om aan politiek deel te nemen? Nog geen vijfde van de bevolking antwoordt hier ja op.

Als mensen zich al weinig gestimuleerd voelen om politiek te bedrijven valt het ook te verwachten dat ze niet echt veronderstellen dat politieke partijen onder de indruk komen van hun persoonlijke mening. Vooral mannen, mensen op actieve leeftijd en hogergeschoolden zijn daarvan overtuigd. Jongeren nemen veel minder dan anderen een uitgesproken standpunt in.

Zouden **referenda** hier iets aan kunnen veranderen? Bijna de helft van de bevolking vindt dit een goed idee om over belangrijke politieke kwesties te beslissen. Vrouwen en jongeren zijn daar iets minder van overtuigd.

De steekproef van de APS-survey

Sinds 1996 wordt jaarlijks een face-to-face enquête afgenomen bij een representatieve steekproef van Vlamingen van 18 tot 85 jaar. Deze enquête peilt naar opvattingen, overtuigingen en handelingsbereidheid van Vlamingen rond diverse maatschappelijke- en beleidsrelevante thema's. De APS-survey 2004 leverde 1.554 gevalideerde interviews op van de 2.413 gecontacteerde Vlamingen. Dit komt neer op een respons van 64,4%, wat een behoorlijk resultaat is. Net als in 2002 werd – in de context van het International Social Survey Program (ISSP) – na het face-to-face interview ook een vragenlijst bij de respondenten achtergelaten met de vraag deze per post terug te sturen. Deze zogenaamde drop-off vragenlijst was uitgewerkt rond het thema burgerschap. 1.398 respondenten hebben de drop-off vragenlijst beantwoord. Dit komt neer op 90% van de gevalideerde face-to-face interviews of 58% van de gecontacteerde Vlamingen. Ook dat is een behoorlijk resultaat. Begrijpelijk wordt wellicht de vraag gesteld of resultaten uit een peiling bij een beperkte groep wel kunnen worden doorgetrokken naar het 'totale universum' Vlamingen. Dit kan, maar dan onder bepaalde statistische voorwaarden. Allereerst moet de steekproef aselekt worden getrokken uit de doelpopulatie, wat er in principe op neerkomt dat iedereen in deze populatie een berekenbare - in principe gelijke - kans moet hebben om getrokken te worden. Ten tweede moet de omvang van steekproef voldoende groot zijn. Aan beide voorwaarden is zeker voldaan. De steekproef werd trapsgewijs getrokken. Eerst werd een aselechte trekking uitgevoerd op gemeenten en vervolgens een aselechte trekking van personen binnen de getrokken gemeenten. Deze laatste trekking gebeurt op basis van een personenbestand op het rijksregister. Een steekproef van om en rond de 1.500 waarnemings-eenheden (of 1.554 effectief in 2004) is ook voldoende groot opdat schattingen van paramaters in de populatie toelaatbaar zijn.

Surveyonderzoek door middel van steekproeven heeft echter ook andere consequenties naar statistische beschrijving en analyse toe. In de VRIND bijdragen waarin gebruik wordt gemaakt van de resultaten van de survey wordt de verdeling van respondenten over categorieën van variabelen in percenten uitgedrukt. Het zou meer accuraat zijn niet dit percentage te vernoemen maar een betrouwbaarheidsinterval met een onder- en bovengrens waarvan het vernoemde percentage het middelpunt is. Dergelijke orthodoxe statistische aanpak zou dan wel ten koste gaan van de leesbaarheid. Daarom de raad aan de lezer een bepaald percentage in te denken als een schatting van de overeenkomstige populatieparameter binnen een interval. Het begrip betrouwbaarheidsinterval slaat op de kans dat de geschatte parameter (in casu een percentage) van de totale populatie wel degelijk binnen het interval valt. Meestal wordt een betrouwbaarheidsniveau van 95% gekozen. Dit betekent dat er nog (een betrekkelijk kleine) 2,5% kans bestaat dat de parameter in werkelijkheid beneden de ondergrens ligt en 2,5% kans dat de parameter boven de bovengrens ligt. Tenslotte, wanneer resultaten van steekproefonderzoek worden uitgedrukt in termen van samenhang tussen eigenschappen, zoals bijvoorbeeld het verband tussen leeftijd en het vertrouwen in de democratie, dan moet telkens getoetst worden of deze samenhang wel significant is. Er moet m.a.w. worden gecontroleerd of vastgestelde verbanden tussen eigenschappen al dan niet het gevolg zijn van steekproeftoeval. Wanneer in deze VRIND de onderzoeksresultaten van de APS-survey worden uitgedrukt in termen van samenhangende eigenschappen dan slaat dit steeds op een significante samenhang.

1.2 Macro-economische context

Centraal in deze macro-economische context staan de factoren die bepalend zijn voor onze welvaart: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de leeftijdsgroep tussen 15 en 64 jaar in onze bevolking. Het Vlaamse Gewest wordt in een ruimere geografische context gesitueerd. Zo wordt ook een vergelijking gemaakt met vier benchmarkgebieden: regio's die door de Europese Commissie als groeiregio's gekarakteriseerd worden (Baden-Württemberg, Rhône-Alpes, Lombardije en Catalonië). Het menselijk kapitaal is een belangrijk gegeven voor de economische ontwikkeling van landen of regio's. Daarom gaan we na hoe Vlaanderen en de provincies scoren op een aantal factoren die op de aanwezigheid van menselijk kapitaal duiden.

Om een beter zicht te krijgen op het bruto binnenlands product bekijken we de geografische ligging, de kapitaalgoederenvoorraad, de infrastructuur, de arbeidskrachten, de vorming en opleiding en de technologische vooruitgang. Ook de wijze waarop die ingezet worden of de productieprocessen zijn van belang. Deze hebben betrekking op de uitvoergerichtheid, innovatieve inspanningen en de regelgeving op de product- en arbeidsmarkt. Een laatste deel is gewijd aan de buitenlandse aanwezigheid in Vlaanderen. Buitenlandse ondernemingen zijn doorgaans exportgericht en doen relatief veel aan onderzoek en ontwikkeling. Daarom zijn het belangrijke 'trekkers' voor onze economie.

1
hoofdstuk

Welvaart

Het **bruto binnenlands product** (BBP) is zowat de meest gebruikte maatstaf voor de productie van welvaart in een land of regio.

In 2003 haalde het Vlaamse Gewest 26.900 euro koopkrachtpariteiten (KKP) per inwoner. Dit is na correctie voor pendelbewegingen van en naar het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daarmee scoort onze regio behoorlijk goed. De EU, de buurlanden en de andere Belgische gewesten produceren een minder grote welvaart. Van de buurregio's ligt het BBP per inwoner enkel in West-Nederland hoger (28.400 euro).

De **benchmarkgebieden** situeren zich in de buurt van het Vlaamse cijfer; Lombardije bereikt zelfs een waarde van 29.700 euro per hoofd. Opvallend ook is de sterke prestatie van Ierland (27.800 euro). Het BBP is relatief laag in Nord-Pas-de-Calais, Rheinland-Pfalz, het Britse Kent en Wallonië. Wegens wijzigingen in de definitie is een vergelijking in de tijd niet mogelijk.

De hoge **arbeidsproductiviteit** in Vlaanderen (65.000 euro per werknemer) is ondertussen genoegzaam bekend. Dit vormt de belangrijkste verklarende factor voor onze welvaart. Enkel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (73.600 euro) en Lombardije (67.400 euro) gaan nog hoger. De arbeidsproductiviteit is laag in gebieden met een laag BBP per hoofd. Het meer voorkomen van deeltijdarbeid is een van de redenen waarom ook Zuid-Nederland laag scoort.

De **werkgelegenheidsgraad** bedraagt in het Vlaamse Gewest 62,9%. De lage arbeidsparticipatie van de Vlamingen in combinatie met arbeidsbesparende investeringen vormen de verklaring voor het lage cijfer. Enkel de overige Belgische gewesten en Nord-Pas-de-Calais gaan daar nog onder. De buurlanden en buurregio's doen het beter met uitzondering van Frankrijk dat in de buurt van Vlaanderen komt. De grotere inzet van deeltijdar-

beid verklaart de hoge werkgelegenheidsgraad in Nederland.

De leeftijdscategorie 15 tot 64 jaar maakt 65,8% uit van de bevolking in het Vlaamse Gewest. Daarmee situeert onze regio zich iets onder het Europese gemiddelde. Duitsland en Frankrijk halen een gelijkaardig percentage, maar Nederland gaat daar merkkelijk boven. Verder is de demografische factor een troef voor de regio's Catalonië en Lombardije en voor Ierland. Opvallend is de zwakke positie van Rhône-Alpes en Kent.

Samengevat blijkt vooral de hoge arbeidsproductiviteit van belang te zijn voor het Vlaamse Gewest. De werkgelegenheidsgraad is in de meeste andere gebieden en landen hoger, terwijl de demografische factor niet echt het verschil maakt.

Menselijk kapitaal

Het belang van **menselijk kapitaal** voor de economische ontwikkeling van een land of regio is reeds overvloedig aangetoond. Een voldoende aanbod van goed geschoolde werknemers kan zorgen voor toegevoegde waarde in het productieproces. Gebieden waar die productiefactor relatief sterk voorradig is beschikken over een troef. Volgens een aantal auteurs zou dit als een magneet werken op hoogopgeleide of artistieke personen die zich op dergelijke locaties gaan vestigen. Dit zou op zijn beurt zorgen voor extra aantrekkingskracht op (nieuwe) industrieën en diensten. Hoe dan ook vormt de aanwezigheid van menselijk kapitaal een pluspunt voor de groei van een economie.

Op basis van een viertal indicatoren werd een **'synthetische index van het menselijk kapitaal'** opgesteld. Deze indicatoren zijn de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, het aandeel van de leeftijdsgroep 20 tot 29 jaar in de totale bevolking (nieuwe arbeidskrachten), het aandeel van de

PENDELBEWEGINGEN

WOONPLAATS	WERKPLAATS					abs. aantal
	Vlaamse Gewest	Brusselse Gewest	Waalse Gewest	Buitenland	Totaal	
Vlaamse Gewest	88,4%	8,9%	1,0%	1,7%	100,0%	2.500.411
Brusselse Gewest	9,6%	84,8%	4,6%	1,0%	100,0%	352.205
Waalse Gewest	3,1%	10,4%	83,2%	3,3%	100,0%	1.217.740

1.30 Spreiding van de werkende bevolking naar gewest van werkplaats / het buitenland, Belgische gewesten, 2003, in %.
Bron: NIS, EAK 2003 – voorlopige resultaten.

leeftijdsgroep 25 tot 64 jaar met tertiaire opleiding (een indicatie van de scholingsgraad) en tenslotte het aantal patenten per miljoen inwoners.

Het Vlaamse Gewest bevindt zich op een 15de plaats op een geheel van 68 Europese NUTS-1 regio's. Deze vrij goede plaats is voornamelijk te danken aan de relatief sterke aanwezigheid van technologische en kennisintensieve sectoren en van een hoogopgeleide bevolking.

De leeftijdsgroep tussen 20 en 29 jaar is rechtstreeks van belang voor de toelevering van arbeidskrachten. Ook kunnen deze jongeren zorgen voor nieuwe zuurstof en ideeën en is de jonge bevolking doorgaans toleranter ten aanzien van veranderingen. Deze leeftijdscategorie vormt in Vlaanderen echter een minder groot aandeel van de bevolking dan in de meeste andere Europese regio's. De top drie bestaat uit Île-de-France, Denemarken en Baden-Württemberg. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest doet het uitstekend met een vijfde positie.

Het Waalse Gewest staat op een 28ste plaats. Vermeldenswaard zijn de 16de positie van Ierland, net na Vlaanderen, en het vasteland van Finland dat vierde staat. Achteraan de rangschikking vinden we een aantal Griekse, Portugese en Zuid-Italiaanse gebieden terug. Onze buurregio Nord-Pas-de-Calais doet het minder goed met een 56ste plaats in de rangschikking.

De correlatie tussen de synthetische index van het menselijk kapitaal en het BBP per hoofd bedraagt 66,1%.

Deze correlatie is nog hoger als we dit bekijken op niveau van de provincies (74,0%). Waals-Brabant doet het in een internationale vergelijking uitstekend met een 9de plaats op 186 gebieden. De beste Vlaamse provincie is Antwerpen in 17de positie. Wat verder vinden we Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen op respectievelijk de 32ste en 34ste plaats terug. Limburg neemt de 47ste stek in.

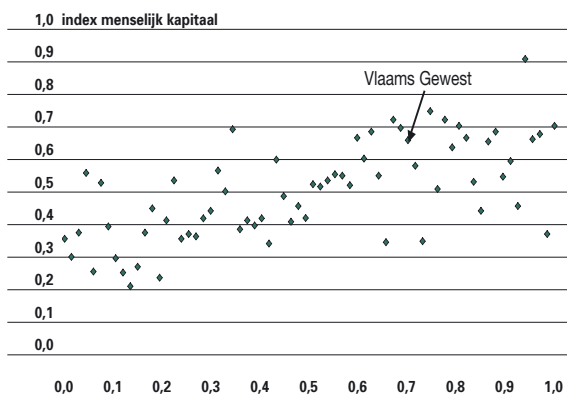
FACTOREN WELVAART

	BBP PER INWONER (IN KKP)	ARBEIDSPRODUCTIVITEIT (PER INWONER)	WERKGELEGENHEIDSGRAAD (IN %)	AANDEEL 15-64 JARIGEN (IN %)
EU-25	21.200,0	50.550,5	62,9	66,7
EU-15	23.300,0	54.606,4	64,3	66,4
België	24.800,0	63.592,2	59,6	65,4
Brussels Gewest	25.712,2	73.566,7	53,2	65,7
Vlaams Gewest	26.909,8	64.962,9	62,9	65,8
Waals Gewest	21.017,7	58.574,2	55,4	64,7
Duitsland	23.000,0	53.442,6	64,9	66,3
Baden-Württemberg	26.419,0	57.548,3	69,8	65,7
Nordrhein-Westfalen	23.093,9	56.429,7	62,5	65,5
Rheinland-Pfalz	20.357,6	46.711,7	66,8	65,2
Catalonië	24.452,2	54.572,7	66,6	67,3
Frankrijk	24.200,0	59.086,5	62,7	65,3
Nord - Pas-de-Calais	19.399,8	51.522,2	56,5	66,7
Rhône-Alpes	24.470,7	62.889,4	64,5	60,3
Ierland	27.800,0	63.002,7	65,4	67,4
Lombardije	29.660,1	67.402,9	63,9	68,9
Nederland	25.600,0	51.642,1	73,5	67,5
West-Nederland	28.430,1	56.886,4	73,7	67,8
Zuid-Nederland	24.382,8	49.396,4	73,1	67,5
Kent	20.601,7	46.153,2	71,5	62,4

1.31 Het BBP per hoofd in euro koopkrachtpariteiten (KKP) en de verklarende factoren: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking van 15 - 64 jaar in het Vlaamse Gewest, de buurlanden en -regio's, de groeiregio's (Baden-Württemberg, Rhône-Alpes, Lombardije en Catalonië) en Ierland in 2003. Bron: Eurostat, APS.

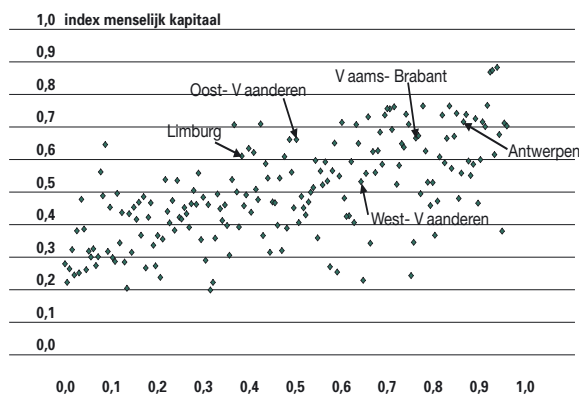

MENSELIJK KAPITAAL EN WELVAART – NUTS-1 GEBIEDEN

1.32 Relatie tussen het BBP per hoofd en de index van het menselijk kapitaal in de Europese NUTS-1 gebieden op basis van percentielwaarden, 2000-2003. Bron: Eurostat, APS.

MENSELIJK KAPITAAL EN WELVAART – NUTS-2 GEBIEDEN

1.33 Relatie tussen het BBP per hoofd en de index van het menselijk kapitaal in de Europese NUTS-2 gebieden op basis van percentielwaarden, 2000-2003. Bron: Eurostat, APS.

West-Vlaanderen tenslotte staat 77ste.

De scores op de deelindicatoren zijn nogal verschillend tussen de Vlaamse provincies: Antwerpen positioneert zich goed op de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren, het opleidingsniveau en het aantal patenten, maar er wonen relatief weinig jonge mensen.

Dit laatste is andersom in Limburg. De aanwezigheid van kennisintensieve sectoren is er ook goed, maar Limburg scoort eerder matig op het vlak van de scholingsgraad en het aantal patenten.

Oost-Vlaanderen kan een hoge tewerkstelling in kennisintensieve sectoren en een hoog opleidingsniveau tot haar troeven rekenen. Het is er dan weer matig gesteld met het aandeel jongeren en de neergelegde patenten.

In Vlaams-Brabant zijn het opleidingsniveau van de bevolking en het aantal patenten pluspunten. De kennisintensieve sectoren halen hier een matige score en het is er slecht gesteld met het percentage jongeren.

In West-Vlaanderen tenslotte is het opleidingsniveau goed. De provincie scoort matig op het aantal patenten en slecht in de aanwezigheid van kennisintensieve sectoren en jonge personen.

De drie beste gebieden zijn opnieuw Île-de-France, het Britse Berkshire, Bucks en Oxfordshire en Stockholm. Ook de groei regio's doen het goed.

In Ierland is er een groot verschil tussen het Zuid-Oostelijke gebied dat 16de scoort en de rest (Border, Midlands and Western) met een 90ste plaats. Er zijn geen gegevens over de belangrijkste Finse regio's.

Beschikbare middelen en aanwending

1. Productiefactoren

Vlaanderen kon bogen op een centrale ligging binnen het Europa van de 15. Dit was een grote troef om buitenlandse investeringen aan te trekken. Door de uitbreiding van de EU met tien nieuwe lidstaten schuift het economische zwaartepunt meer op naar het oosten.

De kapitaalgoederenvoorraad is een belangrijke productiefactor. De investeringen zijn een maat voor de aanwas of vervanging van kapitaal. Het gros van de investeringen komt op naam van de private sector. De **investeringsratio** van de private sector beliep 18,4% in 2003. Dat is hoger dan in de EU of in onze buurlanden. De investeringen maakten een hoger percentage uit van het BBP in het conjuncturele topjaar 2000 en liepen sindsdien wat terug. Dit is ook het geval in de omliggende landen en de EU-25 als geheel. In België zijn uitrustingsinvesteringen in nieuwe apparatuur relatief belangrijk. Onderzoek heeft uitgewezen dat vooral deze categorie van investeringen groeibevorderend werkt. Aan de andere kant weerspiegelt dit ook de sterke substitutie van arbeid door kapitaal als gevolg van de **loonkosten**.

De overheidsinvesteringen bevinden zich in België op een lager peil dan in andere EU-landen. Het uitgebreide infrastructuurnetwerk is en blijft een troef voor Vlaanderen. De dichtheid van de diverse transportmodi is gemiddeld hoger dan elders in de EU. Een minpunt is dat de kwaliteit van het **infrastructuurnetwerk** eerder gemiddeld

beoordeeld wordt. Dit heeft te maken met het soms uitblijven van noodzakelijke onderhoudsinvesteringen en met toenemende congestieproblemen. De informatie-infrastructuur scoort in België behoorlijk. De internettoegang bij zowel gezinnen als bedrijven is hoog in vergelijking met de EU en met de buurlanden.

Vlaanderen kampt met een lagere arbeidsdeelname in vergelijking met de omliggende landen. Vooral bij jongeren en ouderen is dat het geval. De arbeidsproductiviteit is echter hoog in Vlaanderen. Dit compenseert de relatief zware **loonlasten**.

Vorming en opleiding zijn belangrijk voor de ontwikkeling van onze economie. Het opleidingsniveau van de bevolking wijkt niet zozeer af van onze buurlanden, zij het dat Vlaanderen iets meer laaggeschoolden telt en iets minder universitaires. Daar tegenover staat dat het aantal personen met een hoger niet-universitair diploma een groter aandeel inneemt. Op het vlak van permanente vorming scoort Vlaanderen eerder gemiddeld. In 2003 nam 7,6% van de bevolking op arbeidsleeftijd (25-64 jaar) deel aan een opleiding, lager dan gemiddeld in de EU-15 (9,6%).

Naast kapitaal en arbeid is technologische vooruitgang een belangrijke determinant van de economische ontwikkeling. Investeringen in onderzoek en ontwikkeling (O&O) zijn een maat hiervoor. De **O&O-investeringen** bevinden zich in het Vlaamse Gewest op een hoog peil. Voor de ondernemingen bedroegen deze 1,94% van het BBP in 2002. Dit is meer dan in de buurlanden of de EU-15 als geheel. De overheid bleef met 0,55% onder het niveau van de buurlanden. Het zijn dan ook de bedrijven die verantwoordelijk waren voor een toename van de O&O-investeringen gedurende de voorbije jaren. Verder blijkt dat Vlaanderen kan terugvallen op een relatief grote groep hooggeschoolden. Naar verhouding oefent een groot deel van de werkende bevolking een wetenschappelijk-technologisch beroep uit. Dit positieve gegeven wordt genuanceerd doordat er in ons land relatief minder afgestudeerden zijn in de wetenschappen of toegepaste wetenschappen dan in de EU-15, wat weegt op het toekomstig potentieel aan onderzoekers.

2. Productieprocessen

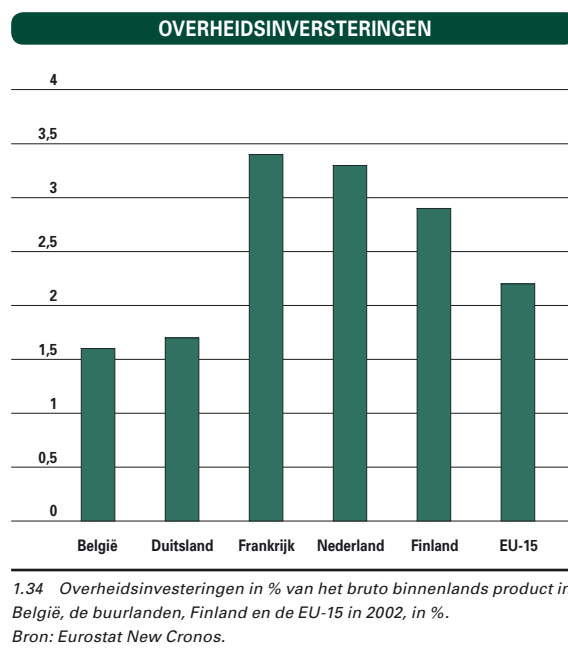
De Vlaamse economie is zeer open. De beperkte oppervlakte en de aanwezigheid van belangrijke (lucht)havens speelt een belangrijke rol. Dit maakt dat de waarde van de uitvoer zelfs groter is dan het Vlaamse BBP.

Onze belangrijkste afzetmarkt ligt voor meer dan

drievierden binnen de EU-15. Deze Europese gerichtheid is kenmerkend voor de Vlaamse economie. De **internationale oriëntatie** van Vlaanderen blijkt ook uit de buitenlandse aanwezigheid in onze economie. Bijna de helft van de industriële werkgelegenheid en meer dan 60% van de toegevoegde waarde van industriële bedrijven kwamen op naam van buitenlandse ondernemingen in 2002. In de dienstensector is dat respectievelijk 29% en 34%. Nergens in de EU haalt men dergelijke percentages, behalve voor de industrie in Ierland.

Diverse bronnen wijzen op een zwakke graad van **ondernemerschap**. Dit heeft te maken met moeilijkheden in het vinden van financiering en de administratieve complexiteit. Volgens een Europees vergelijkend onderzoek zouden Belgen meer geneigd zijn om een job als werknemer te aanvaarden dan een onderneming te starten. Slechts 2,7% van de Vlaamse beroepsbevolking was bezig met de opstart van een onderneming of was eigenaar van een onderneming van minder dan 42 maanden oud. Vrijwel overal elders in Europa is deze indicator hoger. Ook het aantal nieuw opgestarte ondernemingen ligt laag. Er zijn evenwel reeds vele KMO's actief in Vlaanderen.

De innovatieve inspanningen van bedrijven resulteren dikwijls (maar niet altijd) in patentaanvragen. Met 158 patenten per miljoen inwoners situeert het Vlaamse Gewest zich rond het Europese gemiddelde. Onze buurlanden presteren doorgaans beter. De innovaties in de Vlaamse industrie blijken vooral

procesinnovaties te zijn. Dit hangt samen met het zoeken naar efficiënte productiewijzen om de loonkost binnen de perken te houden. Het belang van productinnovatie blijkt relatief klein te zijn.

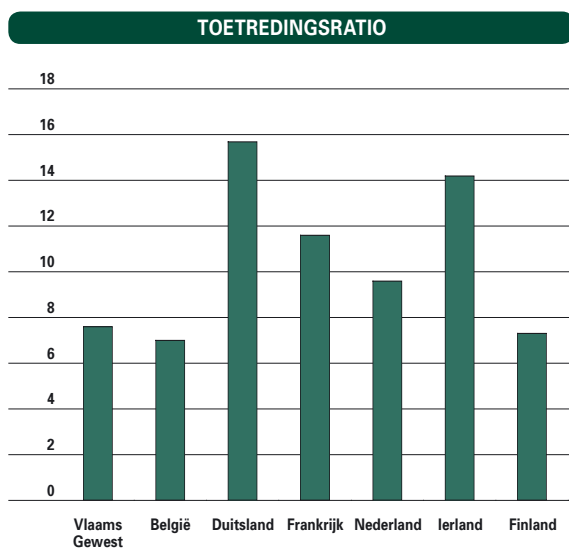
De regelgeving op de product- en arbeidsmarkt is tenslotte sterk bepalend voor de efficiëntie van de ingezette productiefactoren. Volgens een internationale vergelijking zou België een relatief grote economische vrijheid verlenen op het vlak van ondernemerschap, internationale handel, buitenlandse investeringen en algemene regelgeving op de product- en arbeidsmarkt. Daarmee doet ons land het iets beter dan Frankrijk, maar komt het na Duitsland en Nederland. De impliciete vennootschapsbelasting is in België relatief laag in vergelijking met de buurlanden. Belgen blijken tenslotte relatief weinig vertrouwen te hebben in de overheid en haar instanties.

Buitenlandse aanwezigheid

Vlaanderen heeft gedurende de afgelopen decennia een groot aantal **buitenlandse vestigingen** kunnen aantrekken. Een centrale ligging in West-Europa en goede verkeersverbindingen waren belangrijke redenen daartoe. Het internationaal karakter van deze bedrijven bepaalde in sterke mate de uitvoer en ook sectorspecialisatie van de Vlaamse economie. Meer dan de helft van de werkgelegenheid in

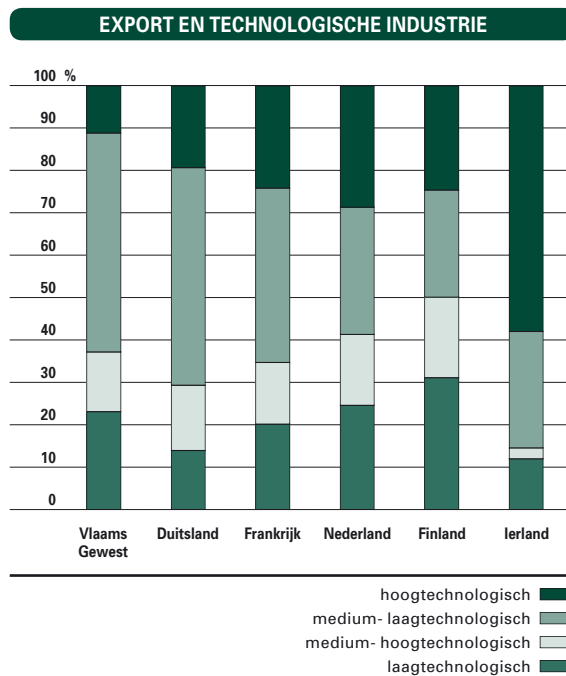
de industrie situeert zich in de vijf belangrijkste exporterende sectoren: de chemie, de sector van de transportmiddelen, de voedingsnijverheid, textiel en confectie en tenslotte de vervaardiging van metaalproducten. In de beide eerste sectoren is de buitenlandse aanwezigheid groot; respectievelijk 80% en 73% van de werkgelegenheid bevindt zich in buitenlandse filialen. Globaal bevindt 49% van de industriële werkgelegenheid zich in firma's in buitenlandse handen.

Structurele kenmerken van een sector maken dat die meer of minder exporteert, afhankelijk van land tot land. Daarom bestuderen we beter het marktaandeel van een sector in het Vlaamse Gewest ten opzichte van het totale marktaandeel van alle Vlaamse sectoren in de werelduitvoer. Dit is de zogenaamde 'revealed comparative advantage' of RCA. Een hoge waarde wijst op een specialisatie van de betrokken bedrijfstak. Een hoge **RCA-index** gaat dikwijls gepaard met een sterke buitenlandse aanwezigheid. Dit geldt met name voor de chemie en automobielenijverheid, de farmaceutica, de rubber- en kunststofverwerkende nijverheid en de metallurgie. De voedingsnijverheid en de textiel en confectie zijn dan weer sterk exporterende sectoren met een zwakke buitenlandse eigendomsstructuur.

1.35 Toetreding van ondernemingen in % van het totaal aantal ondernemingen in het Vlaamse Gewest, België, de buurlanden, Ierland en Finland in 2002, in %.

Bron: Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

1.36 Aandeel van de hoog-, medium-hoog-, medium-laag- en laagtechnologise sectoren in de export in het Vlaamse Gewest, de buurlanden, Finland en Ierland in 2002, in %.

Bron: Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

Opvallend is dat de hoogtechnologische sector vrij sterk in buitenlandse handen is, maar toch een lage RCA heeft. Vlaanderen is er dus niet in gespecialiseerd.

De lage aanwezigheid van eigen Vlaamse ondernemingen in de hoogtechnologische sector hangt samen met de kleinere schaal waarop zij opereren. Het ontbreekt hen aan de vereiste omvang om O&O investeringen door te voeren. Dit betekent dat bedrijven in Vlaams bezit internationaal moeilijker aan de bak komen. De toegevoegde waarde per werknemer ligt ook hoger in de ondernemingen in buitenlandse handen.

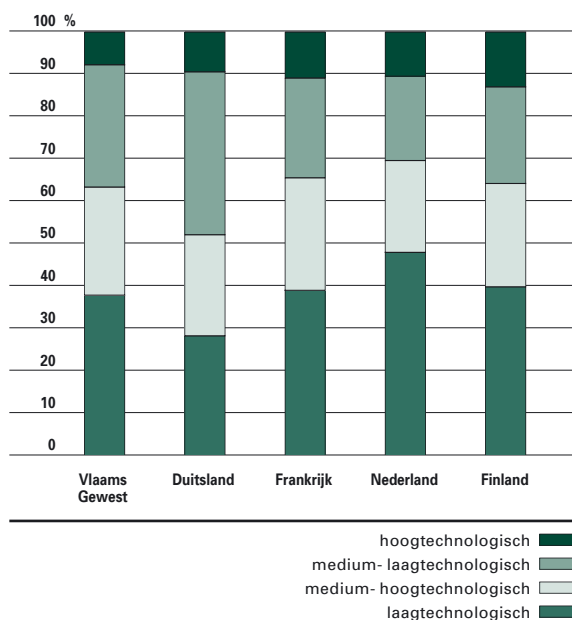
Over de periode 1996 – 2002 daalde de werkgelegenheid in de buitenlandse ondernemingen in de Vlaamse industrie met bijna 5.000 eenheden. Het aantal jobs in bestaande vestigingen kende namelijk een krimp. Dit kon niet gecompenseerd worden door extra jobs in nieuwe buitenlandse ondernemingen. We merken met andere woorden dat de globale groei van de wereldexport niet gepaard ging met een stijgende werkgelegenheid in buitenlandse vestigingen. Anders gezegd: Vlaanderen kan een minder groot deel van de buitenlandse investeringen binnen halen dan vroeger. Verder blijkt de afname

van de tewerkstelling in buitenlandse filialen zich vooral voor te doen in laag en medium-laagtechnologische sectoren. De sterkere concurrentie met lage loonlanden in deze sectoren en de zoektocht naar (arbeidsbesparende) productiviteitswinsten verklaren dit.

Economische exportspecialisatie blijkt nauw samen te hangen met technologische specialisatie (berekend aan de hand van O&O investeringen). Bijna 90% van alle O&O investeringen wordt overigens gedragen door ondernemingen in buitenlandse handen. Er zijn indicaties dat de echte onderzoeksactiviteit niet in het Vlaamse Gewest plaats vindt, maar in de omgeving van de hoofdzetel of in gespecialiseerde centra. In Vlaanderen gebeurt dan eerder de verdere ontwikkeling.

De **dienstensector** is in termen van werkgelegenheid en toegevoegde waarde de belangrijkste sector. In vergelijking met onze buurlanden is het aandeel van de Belgische dienstensector in de toegevoegde waarde ongeveer even groot. Het aandeel in de werkgelegenheid is echter groter. De niet-marktdiensten zijn naar verhouding belangrijker in België. Dit is nadelig, omdat de groei van de output en de

WERKGELEGENHEID EN TECHNOLOGISCHE INDUSTRIE

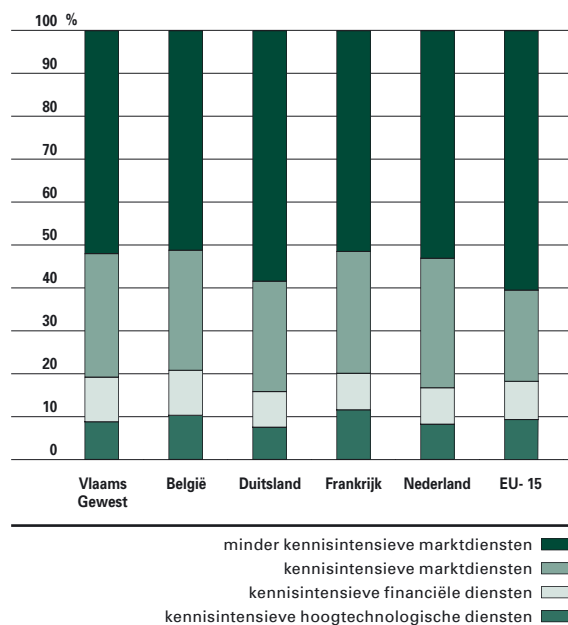

1.37 Aandeel van de hoog-, medium-hoog-, medium-laag- en laagtechnologische sectoren in de werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, de buurlanden, Finland en Ierland in 2002, in %.

* Voor Ierland zijn geen gegevens over de spreiding van de werkgelegenheid beschikbaar.

Bron: Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

KENNISINTENSITEIT VLAAMSE DIENSTEN

1.38 Aandeel van de kennisintensieve hoogtechnologische, financiële en marktdiensten en van de minder kennisintensieve marktdiensten in de werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest, de buurlanden en de EU-15 in 2002, in %. Bron: Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

productiviteit in deze sector doorgaans achterblijft op deze van de marktdiensten. Een aparte bespreking voor het Vlaamse Gewest heeft weinig zin, omdat Brussel-Hoofdstad heel wat tertiaire taken vervult voor Vlaanderen.

Bijna de helft van de werkgelegenheid in de **marktdiensten** in het Vlaamse Gewest bevindt zich in de kennisintensieve marktdiensten. Dit is vergelijkbaar met onze buurlanden, maar wel groter dan in de EU-15 als geheel. De hoogtechnologische diensten zijn relatief wat zwakker aanwezig in Vlaanderen dan in de EU, maar toch doet onze regio het hier beter dan Duitsland en Nederland.

Tussen 2000 en 2002 groeide de werkgelegenheid in de kennisintensieve marktdiensten in het Vlaamse Gewest minder sterk dan in andere landen. Bij de kennisintensieve financiële diensten daalde zelfs het aantal jobs. De herstructureringen in het bankwezen eisten hier hun tol. De kennisintensieve hoogtechnologische diensten tenslotte zagen het

aantal tewerkgestelden minder sterk groeien dan in Duitsland of Frankrijk. In Nederland was er een daling van de werkgelegenheid.

De groei van de werkgelegenheid in de marktdiensten komt voor twee derden op naam van eigen Vlaamse of Belgische ondernemingen. De overige zakelijke dienstverlening en de groot- en kleinhandel waren de meest expansieve sectoren. De buitenlandse aanwezigheid is merkkelijk geringer (26% van de werkgelegenheid) dan in de industrie. Met uitzondering van de zakelijke diensten gaat het eerder om kleinere sectoren. Net zoals in de industrie zijn de buitenlandse ondernemingen gemiddeld groter dan deze in Vlaamse / Belgische handen en creëren zij een grotere toegevoegde waarde per werknemer. De groei van de tewerkstelling in buitenlandse filialen kwam hoofdzakelijk tot stand door een uitbreiding van bestaande vestigingen.

VOOR MEER INFORMATIE

- Florida R., 'The rise of the creative class', 2002.
- Sleuwaegen L. en De Backer K., 'Tweede rapport over het concurrentievermogen van de Vlaamse economie', januari 2005.
- Sleuwaegen L., De Backer K., 'De industrieel-economische structuur en competitiviteit van de Vlaamse economie: bijdrage van de buitenlandse ondernemingen aan de Vlaamse kenniseconomie', december 2004.
- Instituut voor de Nationale Rekeningen, 'Regionale rekeningen 1995-2002', februari 2004.

Websites:

- Eurostat – regio
http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_regions&depth=2&language=en
  - Instituut voor de Nationale Rekeningen – regionale rekeningen
<http://www.nbb.be/dq/n/dq3/NNR.htm>
  - The rise of the creative class
www.creativeclass.org
-

WOORDENLIJST:

- **Arbeidsproductiviteit** Het bruto binnenlands product per werknemer (ongeacht het arbeidsregime).
- **Buitenlandse aanwezigheid:** Ondernemingen uit de private sector die voor minstens 10% in handen zijn van een buitenlandse onderneming. Financiële instellingen zijn niet opgenomen.
- **Comparatieve voordelen** Wanneer zowel land A als land B dezelfde types van goederen voortbrengen en land B slaagt erin om alle types efficiënter te produceren dan heeft land A toch een comparatief voordeel bij de productie van die goederen waarin land A het minst inefficiënt is ten opzichte van land B. Land B heeft een comparatief voordeel in dat type goed waarin het de meeste efficiëntie aan de dag legt, relatief ten opzichte van land A.
- **Investeringsratio** investeringen in verhouding tot het bruto binnenlands product.
- **Marktdiensten** Men maakt een onderscheid tussen kennisintensieve hoogtechnologische diensten (post en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk), kennisintensieve financiële diensten, kennisintensieve marktdiensten (vervoer over water, luchtvaart, verhuur van onroerende goederen, verhuur zonder bedieningspersoneel, overige zakelijke dienstverlening) en minder kennisintensieve marktdiensten (groot- en kleinhandel, horeca, vervoer over land, vervoerondersteunende activiteiten).
- **Niet-marktdiensten** worden dikwijls verzorgd door de overheid en vallen buiten het normale marktcircuit.
- **NUTS-gebieden** ‘Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques’ is een Europese indeling voor de regio’s. NUTS-1 komt in België overeen met de gewesten. Onder NUTS-2 worden de provincies aangeduid.
- **Percentielen:** In een reeks waarden die gerangschikt zijn van klein naar groot duidt het eerste percentiel op de 1% kleinste waarnemingen, het tweede percentiel op de volgende 1% waarnemingen enzovoort. Er zijn dus honderd percentielen.
- **Technologisch karakter industrie** De OESO maakt volgend onderscheid: hoogtechnologische sectoren (farma, kantoormachines en computers, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische en optische instrumenten, ruimtevaart), medium-hoogtechnologische sectoren (chemie, machinebouw, elektrische apparaten, automobiel, treinbouw en overige transportmiddelen), medium-laagtechnologische sectoren (olieraffinage, rubber en plastic, glas, cement en steen, metallurgie, producten uit metaal, scheepsbouw) en laagtechnologisch (voeding en drank, textiel en confectie, hout, papier, uitgeverijen en drukkerijen, overige industrie en recuperatie).
- **Werkgelegenheidsgraad** Het aantal jobs in verhouding tot de bevolking van 15 tot 64 jaar.

1.3 Demografische context

1 hoofdstuk

Deze context schetst het beeld van de demografische ontwikkelingen het afgelopen decennium. Hierbij steunen we voornamelijk op de registraties van het Rijksregister dat alle ontwikkelingen inzake de wettelijk in het land verblijvende bevolking bijhoudt. Zowel de samenstelling van de bevolking naar leeftijds- en nationaliteitsgroepen als de loop van de bevolking komt in beeld. Denken we hierbij aan de veroudering van de bevolking en de evoluties m.b.t. het aantal geboorten en sterfgevallen, de binnenlandse en de buitenlandse migraties, de naturalisaties en de asielaanvragen. Het belang van de demografische ontwikkelingen kan niet onderschat worden. Zij zijn immers fundamentele parameters voor het beleid, die vaak op dwingende wijze de grenzen aangeven van wat wel en niet mogelijk is.

Bevolking en bevolkingsdichtheid

Met zijn zes miljoen inwoners telt Vlaanderen 58 procent van de Belgische inwoners. De vrouwen zijn licht in de meerderheid, met ongeveer 82.000

BEVOLKING

	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	VROUWEN
1990	2.834.516	2.905.220	5.739.736	50,6
1995	2.896.623	2.969.483	5.866.106	50,6
2000	2.929.510	3.010.741	5.940.251	50,7
2003	2.956.558	3.038.995	5.995.553	50,7
2004	2.966.640	3.049.384	6.016.024	50,7

1.39 Totale bevolking per geslacht, Vlaams Gewest, selecte jaren tussen 1990 en 2004, op 1 januari. Bron: NIS, Bevolkingsgegevens.

BEVOLKING EN BEVOLKINGSDICHTHEID

WOONPLAATS	BEVOLKING (X 1000)	BEVOLKINGSDICHTHEID PER KM ²
Vlaams Gewest	6.016	445
Waals Gewest	3.381	201
Brussels Gewest	1.000	6196
België	10.396	341
Nederland	16.258	481
EU-15	380.000	120

1.40 Totale bevolking (x1.000) en gemiddelde bevolkingsdichtheid per km² voor België en zijn gewesten en voor Nederland op 1 januari 2004, voor de EU15 op 1 januari 2003. Bron: 1) België: NIS, Bevolkingsgegevens; 2) Nederland: CBS; 3) EU15: Europese Commissie.

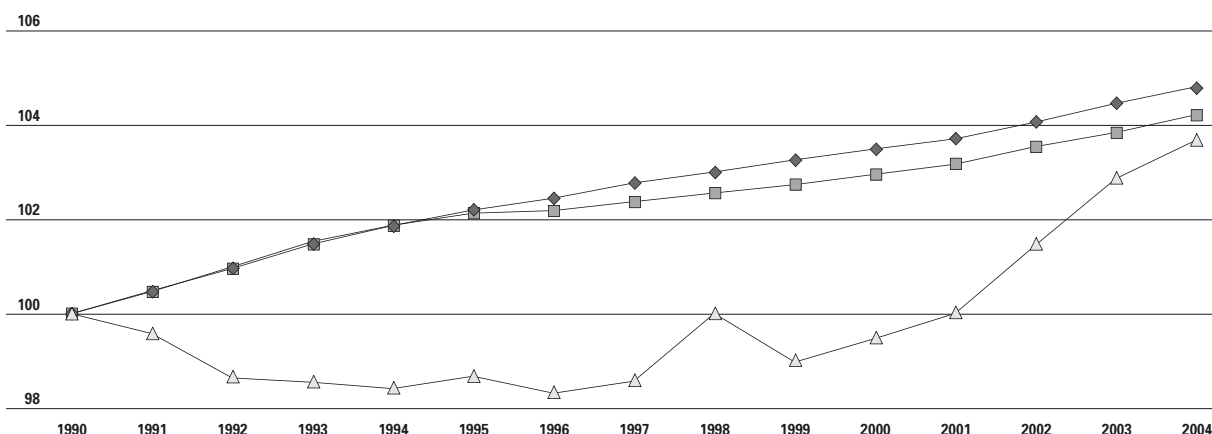
eenheden. De bevolking neemt traag maar gestaag toe: tussen 1990 en 2004 met ruim een kwart miljoen. Van de Vlaamse provincies kent Limburg de sterkste groei.

Begin 2004 bedroeg de **bevolkingsdichtheid** 445 inwoners per km². Dit is dubbel zoveel als in Wallonië en duidelijk ook heel wat hoger dan het gemiddelde cijfer voor de EU15, maar iets lager dan in Nederland.

Buitenlandse bevolking

Geen vijf procent van de Vlaamse bevolking (4,8) is geregistreerd als buitenlander. Het Waalse (9) en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (26) hebben een hoger percentage. Binnen Vlaanderen neemt de provincie Limburg de koppositie. Vooral de grensgemeenten met Nederland in de provincies Antwerpen en Limburg en tal van gemeenten in de Vlaamse rand rond Brussel laten hoge percentages buitenlanders optekenen. De topvijf onder de grotere steden is Genk (15,6), Antwerpen (11,3), Leuven (10,1), Gent (6,6) en Mechelen (6,4). Nederlanders vormen duidelijk de grootste groep onder de buitenlanders en hun aantal nam tussen 1995 en 2004 fors toe. In dezelfde periode daalde het aantal inwoners met Turkse of Marokkaanse nationaliteit, wat samenhangt met de versoepelde naturalisatiewetgeving die halfweg het jaar 2000 in voege trad.

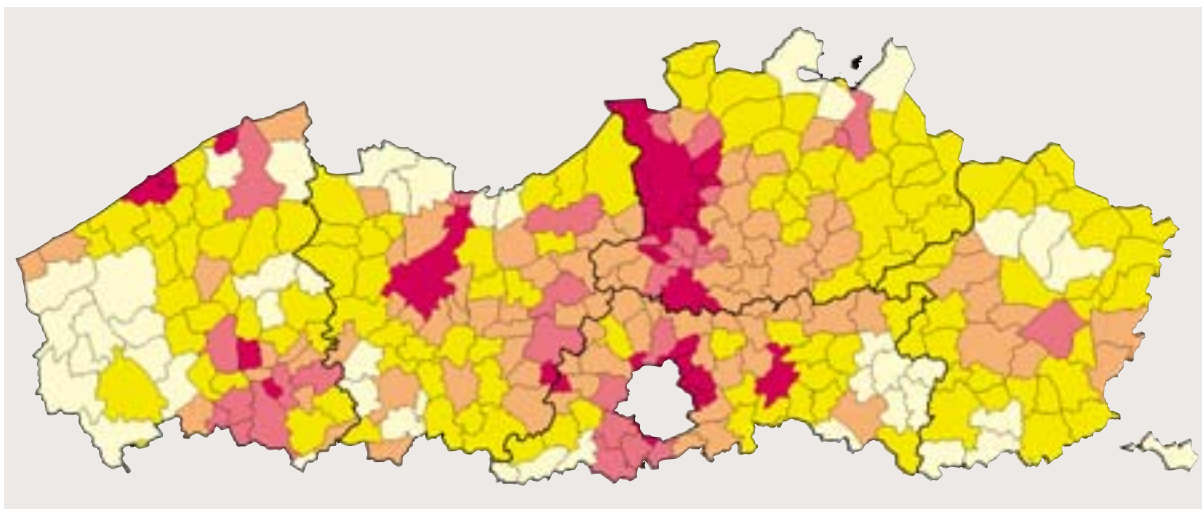
BEVOLKINGSGROEI PER GEWEST

1.41 Evolutie van de bevolking van 1990 tot 2004, per gewest. Indices met basis 1990 = 100. Bron: NIS, Bevolkingsgegevens.

Vlaams Gewest —◆—
 Waals Gewest —■—
 Brussels Hoofdst. Gewest —△—

BEVOLKINGSDICHTHEID PER GEMEENTE

1.42 Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per km²) per gemeente, op 1 januari 2004.
Bron: NIS, Bevolkingsgegevens.

1.000 tot 3.150	(31)	■
700 tot 1.000	(28)	■
400 tot 700	(87)	■
200 tot 400	(116)	■
50 tot 200	(46)	■

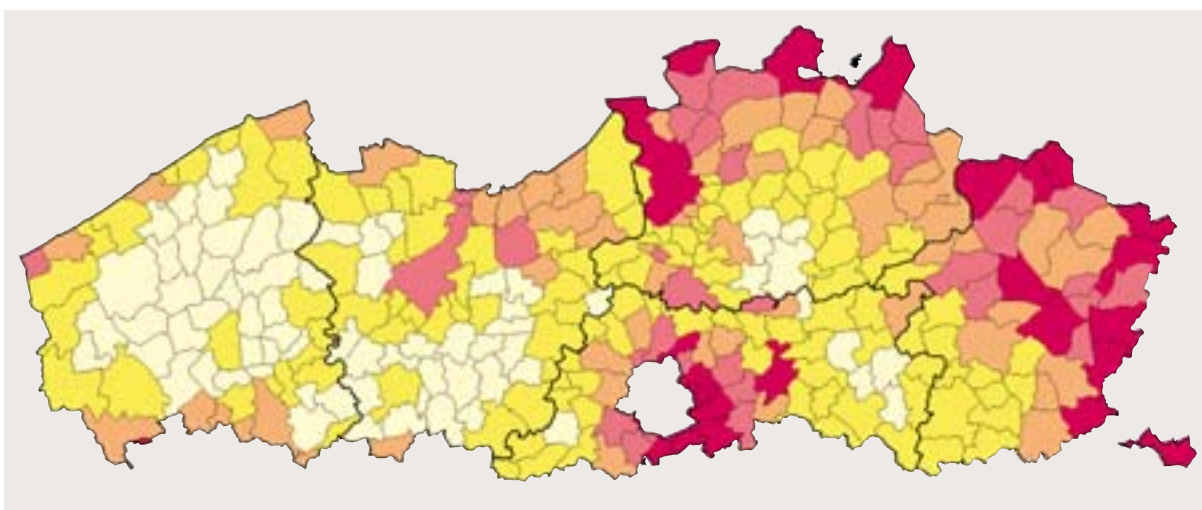
Leeftijdsstructuur

De Vlaamse leeftijdsstructuur heeft het typische profiel van een verouderde bevolking: een zware top en een smalle basis. Dit is nog meer uitgesproken in Vlaanderen dan in Wallonië. In het Hoofdstedelijk

Gewest valt dan weer het grote aandeel op van jongvolwassenen (25-39 jaar) en jonge kinderen (0-4 jaar).

Vlaanderen vergrijsd én ontgroent het sterkst. In tegenstelling tot Wallonië en de hoofdstad komen er jaarlijks steeds meer 60-plussers bij en blijft het

BUITENLANDSE BEVOLKING PER GEMEENTE

1.43 Buitenlandse bevolking per gemeente op 1 januari 2004, in . Bron: NIS, Bevolkingsgegevens.

10 tot 40	(27)	■
5 tot 10	(34)	■
2,5 tot 5	(54)	■
1 tot 2,5	(121)	■
0 tot 1	(72)	■

TOPTIEN VREEMDE NATIONALITEITEN

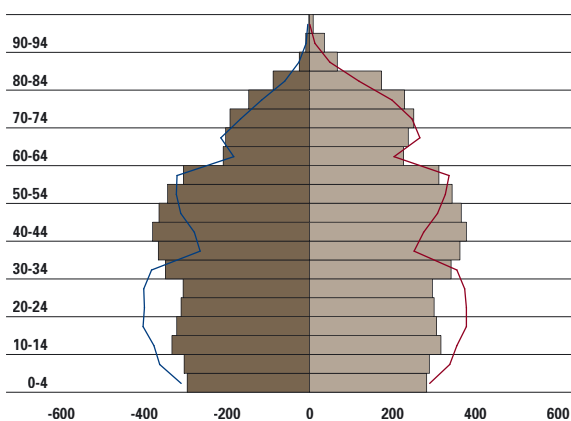
	1995	2004
NEDERLAND	64.111	88.179
MAROKKO	46.117	26.799
ITALIE	24.632	23.159
TURKIJE	43.215	19.711
FRANKRIJK	15.491	17.599
VERENIGD KONINKRIJK	12.608	12.198
DUITSLAND	10.691	11.421
SPANJE	9.907	10.064
PORTUGAL	4.075	5.855
U.S.A.	4.239	4.221

1.44 Toptien van vreemde nationaliteiten in het Vlaamse Gewest, op 1 januari 1995 en op 1 januari 2003. Bron: NIS, Bevolkingsgegevens.

aandeel jongeren onder de twintig dalen. Limburg, traditioneel de minst ontgroende en vergrijsde provincie, is volop bezig de kloof met de andere provincies te dichten.

De **afhankelijkheidsratio** toont de verhouding tussen de niet-actieve en potentieel actieve bevolking. In Vlaanderen staan tegenover 100 personen uit de actieve leeftijdsgroep (20-59 jaar) ruim 80 personen uit de niet-actieve leeftijdsgroepen (jonger en ouder). Vanuit het oogpunt van de sociale zekerheid scoort Vlaanderen met haar lagere afhankelijkheidsratio vooralsnog gunstiger dan Wallonië maar sinds kort minder gunstig dan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dat een wat aparte ontwikkeling kent.

LEEFTIJDSPIRAMIDE WAALS GEWEST

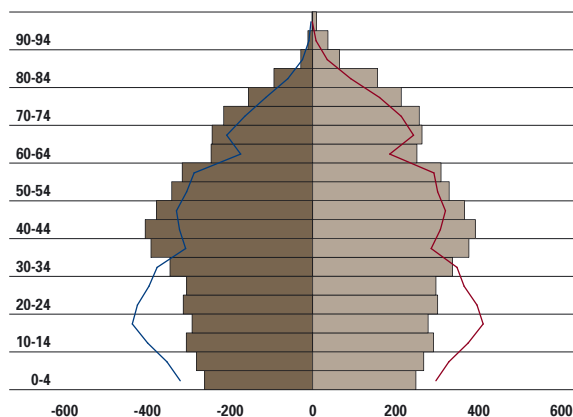

1.45b Leeftijdspiramides van de bevolking per gewest op 1/01/2004 en op 1/01/1980, per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 10.000 inwoners.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

man 2004
vrouw 2004
man 1980
vrouw 1980

LEEFTIJDSPIRAMIDE VLAAMS GEWEST

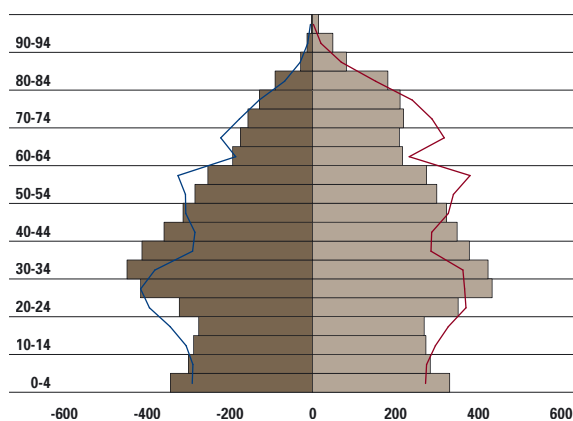
1.45a Leeftijdspiramides van de bevolking per gewest op 1/01/2004 en op 1/01/1980, per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 10.000 inwoners.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

man 2004
vrouw 2004
man 1980
vrouw 1980

Het aandeel van hoogbejaarden (80-plus) onder de oudere bevolking (60-plus) geeft de **veroudering binnen de veroudering** weer. Dit percentage ligt het laagst in Vlaanderen (18). Wel kennen alle gewesten sinds de eeuwwende een stijging. Een gelijkaardige toename zien we bij de proportie hoogbejaarden in de algemene bevolking; voor Vlaanderen van 3,4 in 2000 naar 4 in 2004. De **bevolking op beroepsactieve leeftijd** verouderd eveneens. Thans zijn er al meer 40 tot 59-jarigen dan 20 tot 39-jarigen. Vlaanderen en Wallonië kennen een identieke evolutie. Vermits anciënniteit

LEEFTIJDSPIRAMIDE BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

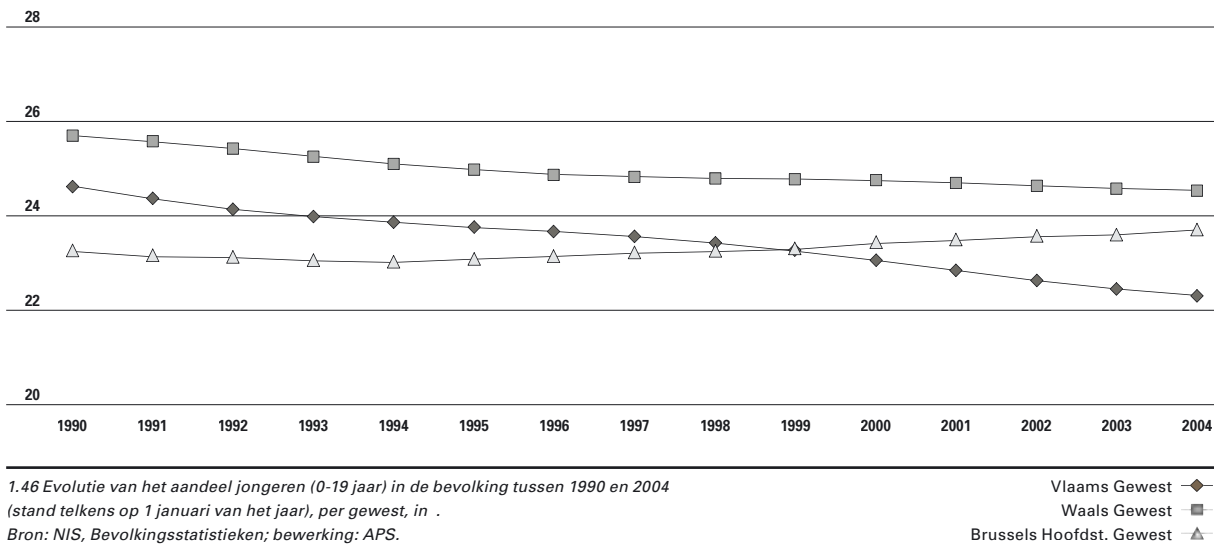

1.45c Leeftijdspiramides van de bevolking per gewest op 1/01/2004 en op 1/01/1980, per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 10.000 inwoners.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

man 2004
vrouw 2004
man 1980
vrouw 1980

ONTGROENING PER GEWEST

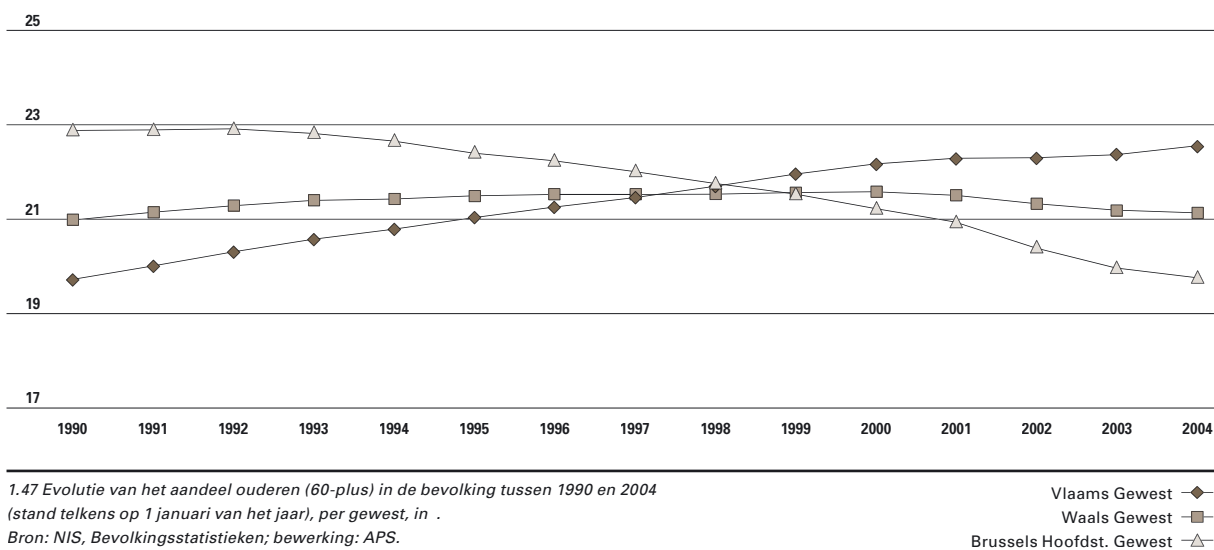
Geboorten

vaak vertaald wordt in hogere lonen, moet dit de loonmassa doen stijgen in beide landsdelen. Daar staat tegenover dat het consumptiepeil en de fiscale inkomsten voor de staat eveneens toenemen. De **vervanging van arbeidskrachten** wordt wellicht een aandachtspunt van eerste orde in de nabije toekomst. De groep jongeren die zich aandient op de arbeidsmarkt wordt gaandeweg kleiner in verhouding tot de leeftijdsgroep die de pensioenleeftijd bereikt. Vooral in Vlaanderen kan dit snel uitgroeien tot een nijpend probleem op de arbeidsmarkt.

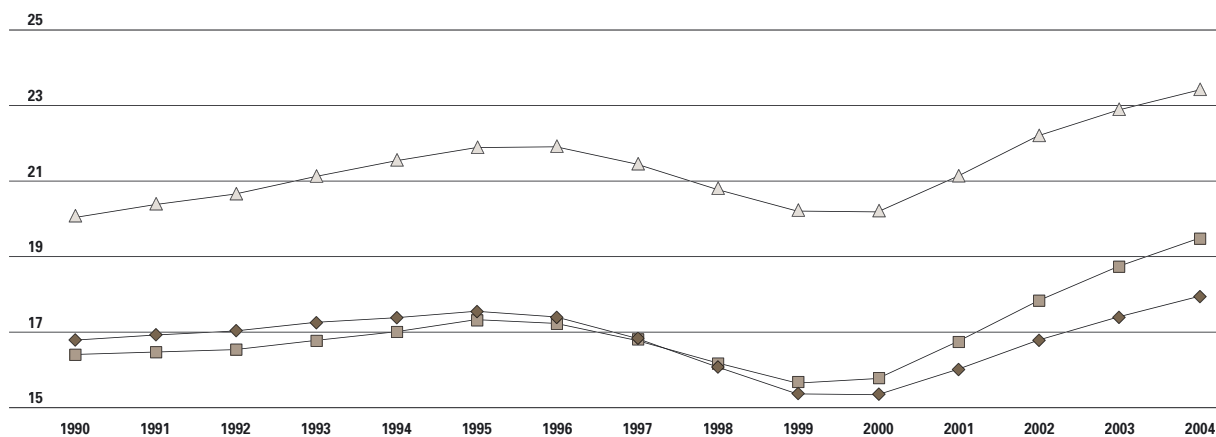
In 2003 werden 59.964 geboorten aangegeven bij de burgerlijke stand in de Vlaamse gemeenten. Dit zijn er 239 meer dan het jaar voordien. Die eerste lichte stijging sinds jaren houdt verband met de geboortetoename in de tweede helft van de jaren zeventig. De vrouwen die toen geboren zijn, hebben nu de leeftijd bereikt waarop ze kinderen beginnen te krijgen.

Het **bruto geboortecijfer** drukt het aantal geboorten uit per duizend inwoners. In Vlaanderen ligt het bruto geboortecijfer lager dan in Wallonië of in Brussel. Bovendien kampt Vlaanderen met een

VERGRIJZING PER GEWEST

VEROUDERING BINNEN DE VEROUDERING

1.48 Evolutie van de veroudering binnen de veroudering [(80+)/(60+)] tussen 1990 en 2004

(stand telkens op 1 januari van het jaar), per gewest, in %

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—

Waals Gewest —■—

Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

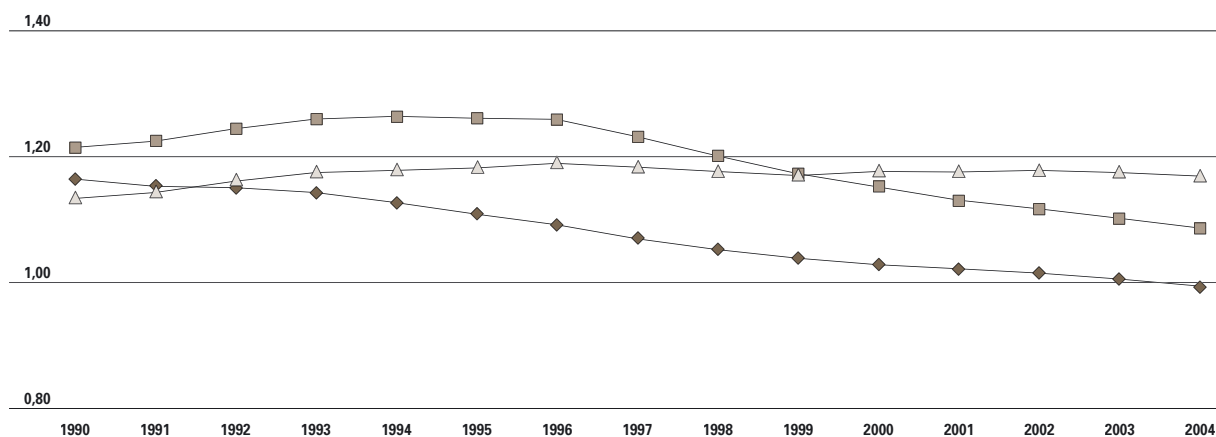
dalende trend, van 12‰ in het begin van de jaren negentig naar 10‰ in recente jaren.

Om het aantal kinderen dat ‘de gemiddelde Vlaamse vrouw’ krijgt te berekenen vallen we terug op het **totale vruchtbaarheidscijfer (TVC)**. Hiervoor wordt gekeken naar de leeftijdsgroep tussen 15 en 49 jaar. Voor elk van die leeftijden (bijvoorbeeld de vijftienjarigen) wordt apart het gemiddeld aantal kinderen berekend. Zo krijgt men het gemiddeld aantal voor 15-jarigen, 16-jarigen, enzoverder. In de praktijk geeft elk van die berekeningen een getal na de komma. De optelling van de cijfers voor elk van die leeftijden, van 15 tot 49 jaar oud, geeft het

totale vruchtbaarheidscijfer.

Dit TVC toont bij benadering het aantal kinderen dat vrouwen kunnen verwachten. Het TVC is tussen 1995 en 2003 licht gestegen van 1,50 naar 1,57 kinderen per vrouw. Het Vlaamse vruchtbaarheidspeil ligt hiermee boven het gemiddelde voor de EU15, maar onder het Waalse en Brusselse cijfer. De leeftijd waarop vrouwen kinderen krijgen stijgt. Voor het jaar 2003 is de gemiddelde **moeder-schapsleeftijd 29 jaar**, flink hoger dus dan 27,8 jaar in 1990. Die stijging wordt in alle landen van de Europese Unie waargenomen. Het EU15-gemiddelde voor 2002 is ondertussen 29,4 jaar.

VERVANGING BEROEPSBEVOLKING

1.49 Evolutie van de vervanging van de potentieel actieve bevolking [(10-24 jaar)/(50-64 jaar)] tussen 1990 en 2004

(stand telkens op 1 januari van het jaar), per gewest.

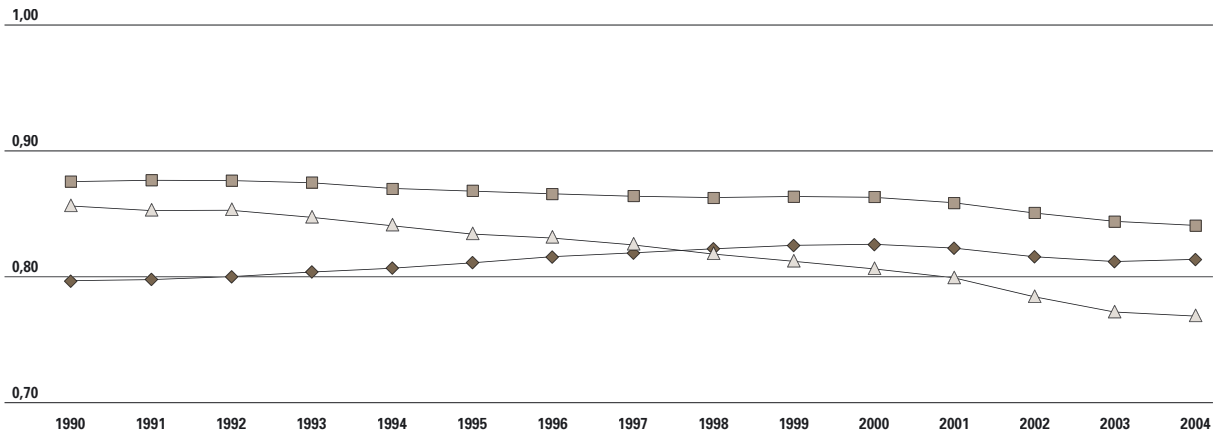
Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—

Waals Gewest —■—

Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

AFHANKELIJKHEIDSRATIO

1.50 Evolutie van de afhankelijkheidsratio in de bevolking $\left[\frac{(0-19 \text{ jaar}) + (60+)}{(20-59 \text{ jaar})}\right]$ tussen 1990 en 2004

(stand telkens op 1 januari van het jaar), per gewest.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—
 Waals Gewest —■—
 Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

Demografen achten de verandering in timing zo sterk dat ze deze medeverantwoordelijk achten voor de lage vruchtbaarheid.

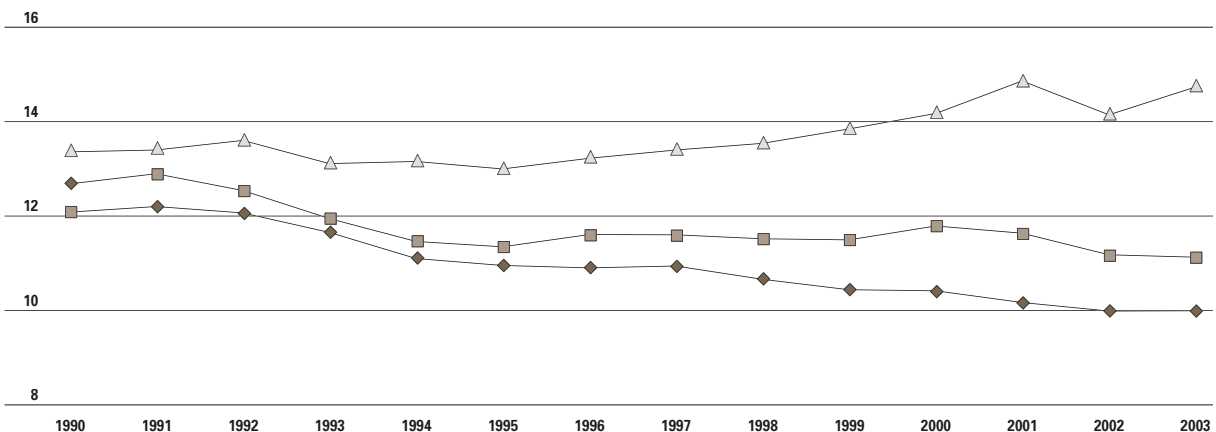
Sterfte

In 2003 overleden 58.910 inwoners van het Vlaamse Gewest, wat bijna duizend sterfgevallen meer is dan het jaar voordien. Het bruto sterftecijfer, dit is het aantal sterfgevallen per 1.000 inwoners, is van alle gewesten het laagst in het Vlaamse Gewest.

Natuurlijke aangroei

Het aantal geboorten min het aantal sterfgevallen geeft de natuurlijke aangroei weer. In Vlaanderen krimpt de natuurlijke aangroei tot aan de nulwaarde, in Wallonië zakt ze onder de nulwaarde. Enkel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met haar jongere bevolking, is de natuurlijke aangroei duidelijk positief én opwaarts gericht. Binnen Vlaanderen is de natuurlijke aangroei de jongste jaren negatief in de provincies Oost- en West-Vlaanderen.

BRUTO GEBORTECIJFER

1.51 Evolutie van het bruto geboortecijfer tussen 1990 en 2003, per gewest, in %.

Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—
 Waals Gewest —■—
 Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

TOTAAL VRUCHTBAARHEIDSCIJFER

	TVC	JAAR
Vlaams Gewest	1,57	2003
Waals Gewest	1,72	2003
Brussels Gewest	1,75	1999
België	1,62	2003
EU-15	1,47	2001

1.52 Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC) voor België, zijn gewesten en de EU15, schattingen. Bronnen: 1) Vlaams Gewest: Willems P., Vruchtbaarheidshypothesen MIRA-S-2005, CBGS (in voorbereiding); 2) België en Waals Gewest: ADRASS; 3) Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Deboosere et al., 2000; 4) EU15: Eurostat.

LEVENSV ERWACHTING BIJ DE G EBOORTE

	MANNEN		VROUWEN	
	1995	2002	1995	2002
Vlaams Gewest	74,80	76,60	81,21	82,26
Waals Gewest	72,33	73,81	79,93	80,75
Brussels Gewest	73,56	75,31	80,52	81,50

1.53 Levensverwachting bij de geboorte (in jaren) volgens de jaarlijkse sterftetafels voor 1995 en 2002, per gewest. Berekeningen gebaseerd op cijfers van het Rijksregister. Bron: NIS, mathematische demografie; bewerking: APS.

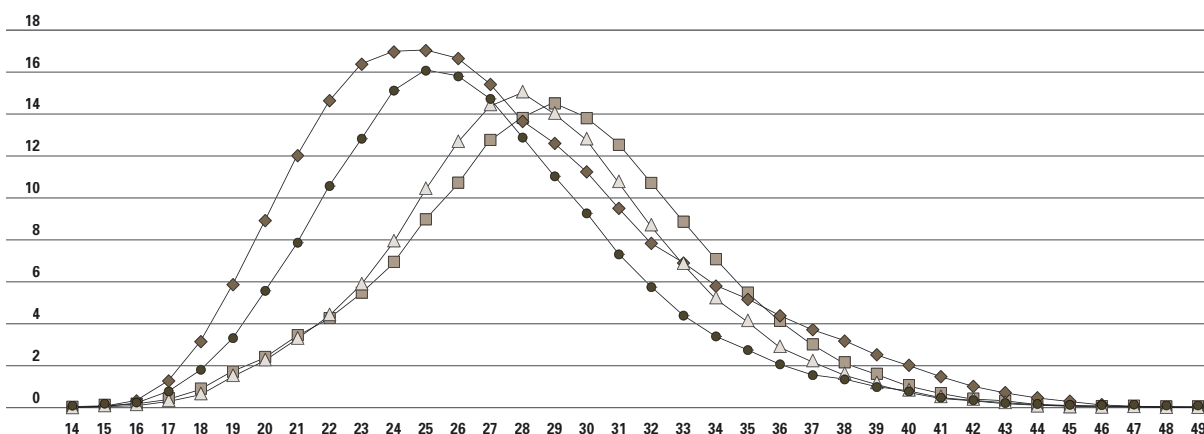
Levensverwachting

De levensverwachting bij de geboorte is het hoogst in Vlaanderen en het laagst in Wallonië. Vrouwen kunnen rekenen op meer levensjaren dan mannen, bijna zes jaar meer in Vlaanderen en vrijwel zeven jaar meer in Wallonië. Het verschil in levensverwachting tussen vrouwen en mannen wordt wel kleiner. Zo zakt het verschil voor een vrouw in het Vlaamse Gewest van 6,41 jaar in 1995 naar 5,66 jaar in 2002, wat neerkomt op een daling met drie seizoenen in een tijdspanne van zeven jaar. Die evolutie wordt veroorzaakt door de stagnerende levensverwachting bij vrouwen en de alsnog lichte stijging van de levensverwachting bij mannen.

Externe migratie

De jaarlijkse (bruto) inwijking vanuit het buitenland naar Vlaanderen kent een stijgende trend, van ongeveer 25.000 eenheden halfweg de jaren negentig naar bijna 35.000 eenheden in 2003. De (bruto) uitwijking naar het buitenland daarentegen blijft vrij constant schommelen rond de 20.000. Per saldo levert dit jaarlijks een netto inwijking op. Ook voor 2003 noteren we een positief extern migratiesaldo van 11.591 eenheden. Dit is niettemin kleiner dan het jaar voordien, omdat de uitwijking naar het buitenland toenam. In alle gewesten zijn meer mensen ingewekeken dan vertrokken. Per hoofd van de bevolking ligt het Vlaamse saldo net boven het Waalse, maar duidelijk onder dat van de hoofdstad. Overigens kende ook de hoofdstad in 2003 een daling van het externe migratiesaldo.

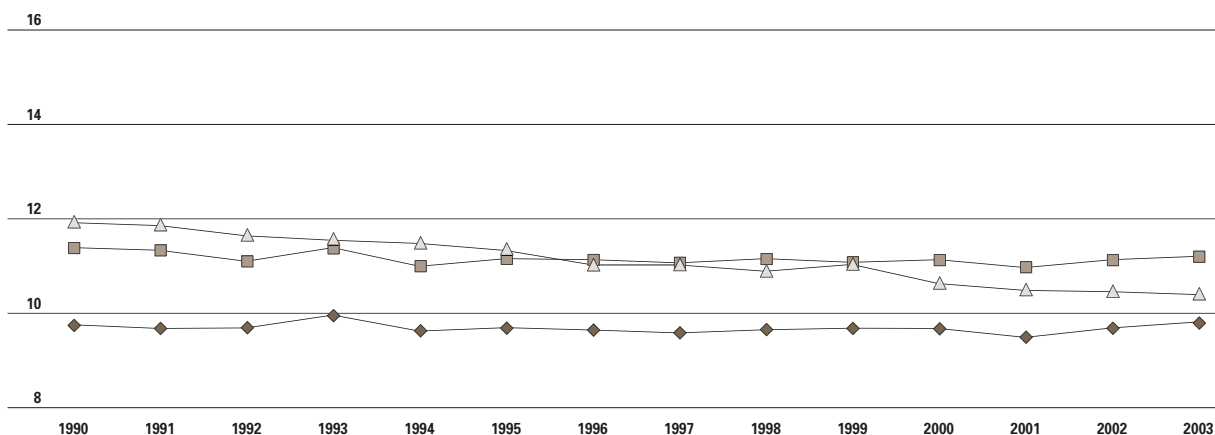
LEEFTIJDSSPECIEKE VRUCHTBAARHEIDSCIJFERS VLAAMS GEWEST

1.54 Verdeling van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers, geboorten per honderd vrouwen, voor het Vlaamse Gewest, selecte jaren. Bron: Willems P., Vruchtbaarheidshypothesen MIRA-S-2005, CBGS (in voorbereiding).

1971 —◆—
1980 —●—
1995 —△—
2003 —■—

BRUTO STERFTECIJFER PER GEWEST

1.55 Evolutie van het bruto sterftecijfer tussen 1990 en 2003, per gewest, in %.
Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—
Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

Interne migratie

Er verhuizen meer inwoners vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest naar Vlaanderen dan omgekeerd. Dit saldo steeg de voorbije jaren voortdurend, zij het in lichte mate.

De verhuisbewegingen tussen Vlaanderen en Wallonië tonen het omgekeerde beeld. Vlaanderen ziet per saldo inwoners vertrekken naar Wallonië. De aantallen blijven wel zeer beperkt. Het zijn vooral jonge gezinnen die een woonst zoeken bezuiden de taalgrens.

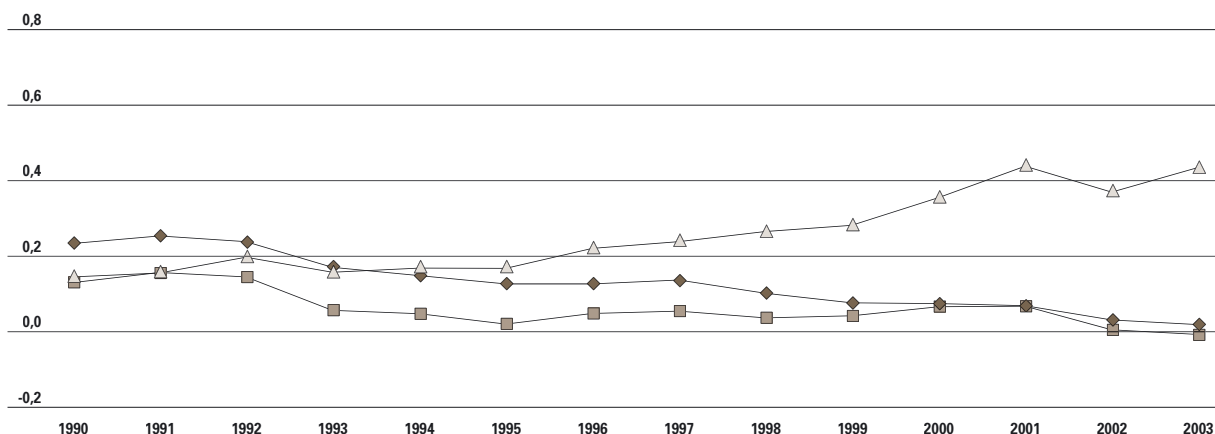
Samengenomen is de **interne migratiebalans**

positief voor Vlaanderen met voor 2003 een netto inwijking van 4.187 eenheden (+0,7‰).

Componenten van bevolkingsgroei

De aangroei van de Vlaamse bevolking is vooral te wijten aan buitenlandse migratie. De interne migratie en de natuurlijke aangroei komen pas op een bescheiden tweede en derde plaats. Halfweg de jaren 90 stond de natuurlijke aangroei nog op kop.

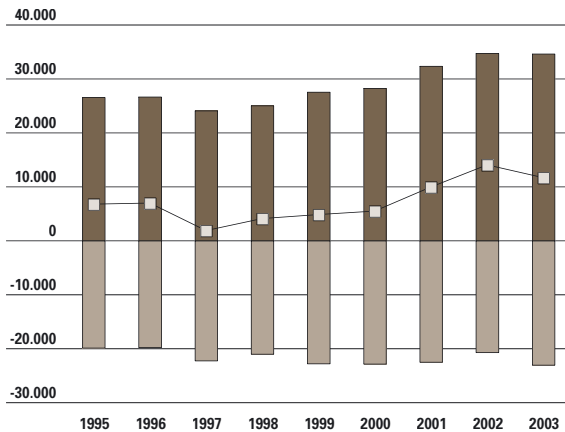
NATUURLIJKE AANGROEI PER GEWEST

1.56 Evolutie van de natuurlijke aangroei tussen 1990 en 2003, per gewest, in %, van de gemiddelde jaarbevolking.
Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

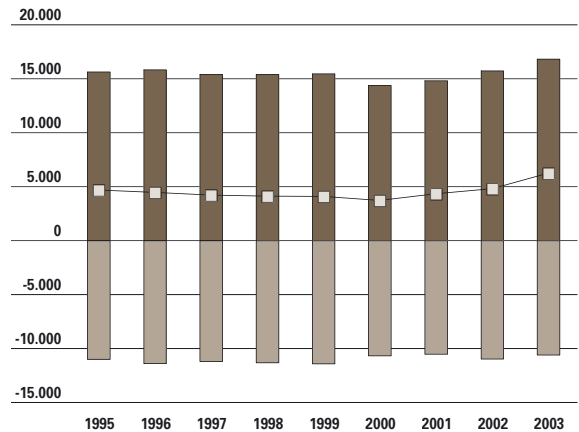
Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—
Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

MIGRATIE VAN EN NAAR HET BUITENLAND

1.57 Evolutie van de jaarlijkse inwijking en uitwijking van en naar het buitenland (met correctie voor herinschrijvingen en ambtshalve schrappingen en voor onbekende in- en uitwijkingen), Vlaamse Gewest, van 1995 tot 2003, in absolute aantallen. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

MIGRATIE VAN EN NAAR HET BRUSSELS GEWEST

1.58 Evolutie van de jaarlijkse inwijking van Brussel naar Vlaanderen en van de jaarlijkse uitwijking van Vlaanderen naar Brussel, met aanduiding van het migratiesaldo, van 1995 tot 2003, absolute aantallen. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Interne migraties in de Vlaamse rand rond Brussel

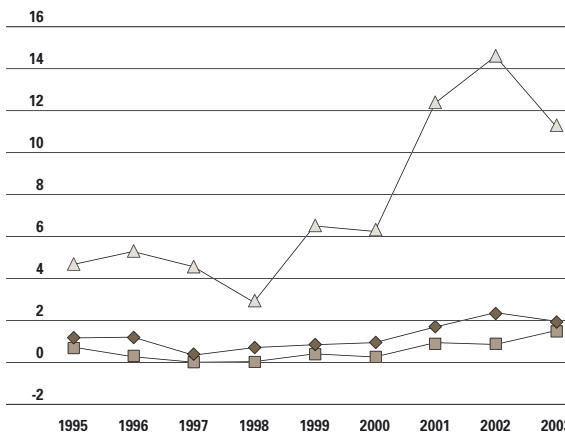
De Vlaamse rand rond Brussel omvat negentien gemeenten omheen het hoofdstedelijk gewest. Twaalf daarvan hadden in 2003 een positief saldo voor binnenlandse migraties van Belgen, zeven een negatief saldo. Wemmel, Drogenbos en Dilbeek zijn dat jaar – in verhouding tot hun bevolking – de meest aantrekkelijke gemeenten, Merchtem en Wezembeek-Oppem de minst aantrekkelijke.

Ook Zaventem, Vilvoorde en Grimbergen, alledrie gemeenten dicht bij de nationale luchthaven, zagen meer Belgen komen dan gaan.

De Vlaamse rand verloor per saldo inwoners aan (de rest van) Vlaanderen en Wallonië. De netto uitwijking naar Vlaanderen is het sterkst en groeide in 2003 aan tot bijna 1.900 Belgen (-4,9‰), wat dubbel zoveel is als naar Wallonië (-2,4‰).

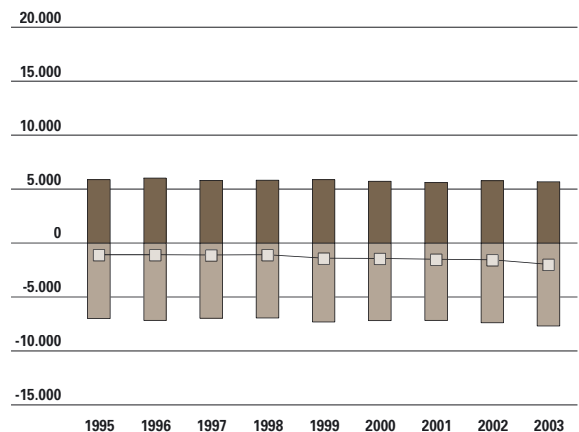
De Vlaamse rand won dan weer per saldo inwoners vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met in

EXTERN MIGRATIESALDO PER GEWEST

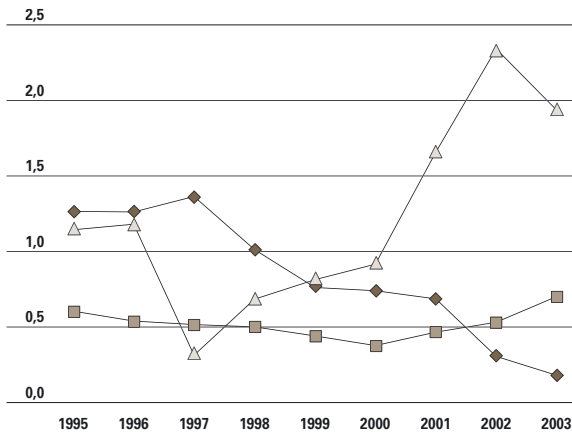
1.59 Evolutie van de externe migratiesaldi (van de migraties van en naar het buitenland) van 1995 tot 2003, per gewest, per duizend eenheden van de bevolking (‰). Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

MIGRATIE VAN EN NAAR WALLONIË

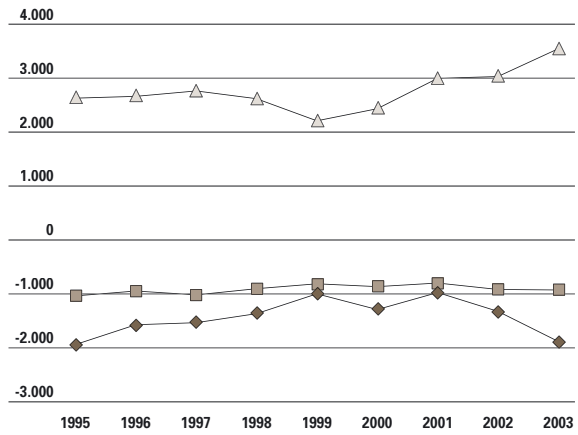
1.60 Evolutie van de jaarlijkse inwijking van Wallonië naar Vlaanderen en van de jaarlijkse uitwijking van Vlaanderen naar Wallonië, met aanduiding van het migratiesaldo, van 1995 tot 2003, absolute aantallen. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

COMPONENTEN BEVOLKINGSGROEI

1.61 Evolutie van de natuurlijke aangroei en van de aangroei uit externe en intergewestelijke migratie per duizend inwoners van het Vlaamse Gewest (%), van 1995 tot 2003. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

MIGRATIESALDI VAN BELGEN NAAR GEWEST VAN HERKOMST OF VERTREK

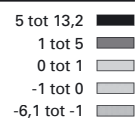

1.62 Evolutie van het interne migratiesaldo van Belgen voor de Vlaamse rand naar gewest van herkomst of vertrek, van 1995 tot 2003, absolute aantallen. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken.

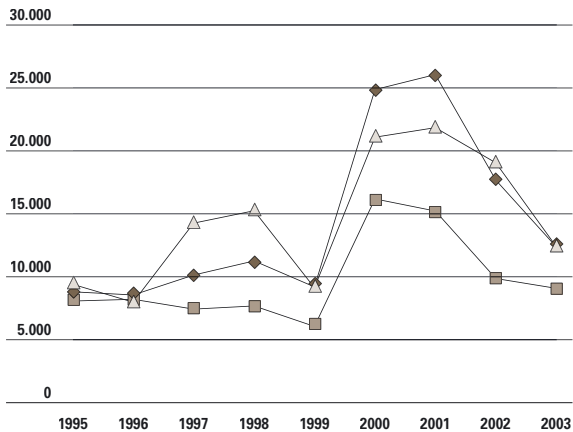
INTERN MIGRATIESALDO VAN BELGEN PER GEMEENTE

1.63 Intern migratiesaldo van Belgen in gemeenten van de Vlaamse rand, anno 2003, per duizend inwoners (%). Noot: de migraties tussen de gemeenten van de Vlaamse rand onderling werden niet in aanmerking genomen. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

NATURALISATIE TOT BELG

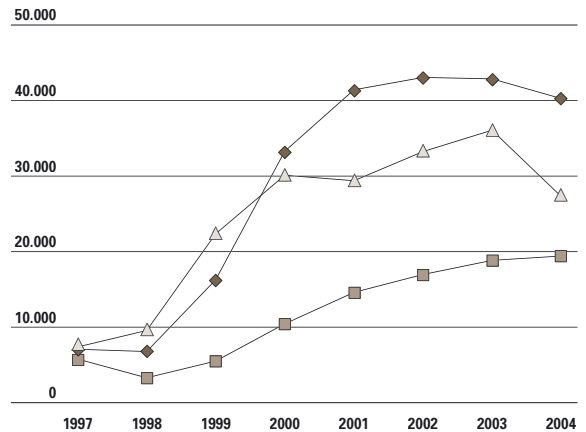
1.64 Evolutie van de naturalisatie tot Belg per gewest, van 1995 tot 2003, absolute aantallen. Vlaams Gewest —◆—, Waals Gewest —■—, Brussels Hoofdst. Gewest —▲—. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

2003 een netto inwijking van ruim 3.500 Belgen (+9,2% van de totale bevolking).

Naturalisatie tot Belg

In mei 2000 trad de zogenaamde ‘snel-Belg-wet’ met een versoepelde naturalisatieprocedure in voege. Hierop werd duidelijk positief gereageerd door tal van buitenlandse inwoners in ons land, zoals mag blijken uit de golf van naturalisaties die daarop volgde. Vooral het Vlaamse Gewest won

ASIELZOEKERS

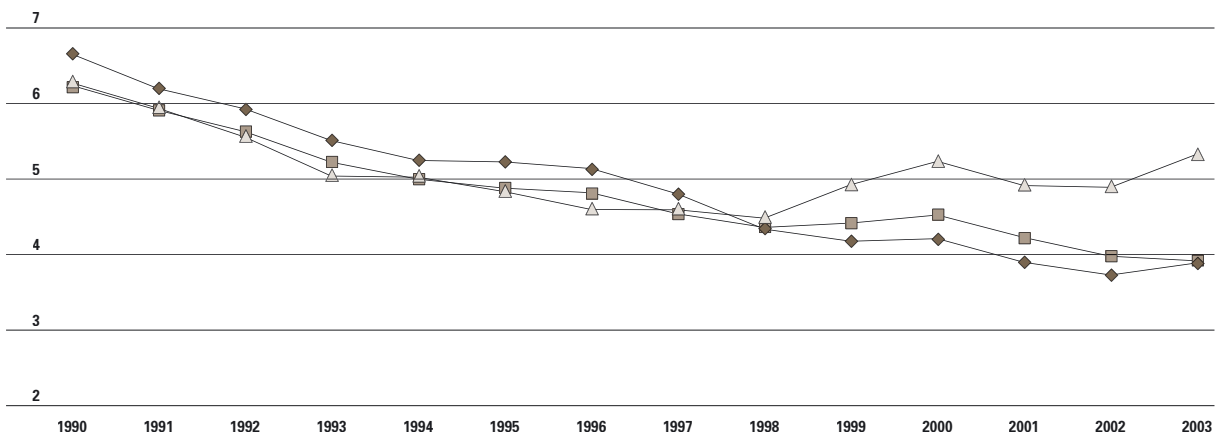
1.65 Evolutie van het totale aantal ingeschreven asielzoekers per gewest, stand op 1 juli van het jaar. Bron: Rijksregister, Statistiek Vlaams Gewest —◆—, Waals Gewest —■—, Brussels Hoofdst. Gewest —▲—. van de ingeschreven personen in het wachtregister. Noot: cijfers 1997-2000 volgens extractie november 2000; cijfers 2001-2003 volgens extractie september 2003, cijfer 2004 volgens extractie maart 2005.

tal van nieuwe Belgen. Thans lijkt deze golf van naturalisaties uitgedoofd.

Asielzoekers

Het aantal ingeschreven asielzoekers steeg sterk op het einde van de jaren negentig, maar lijkt nu langzaam terug te lopen. Het Vlaamse Gewest vangt dubbel zoveel asielzoekers op als het Waalse Gewest.

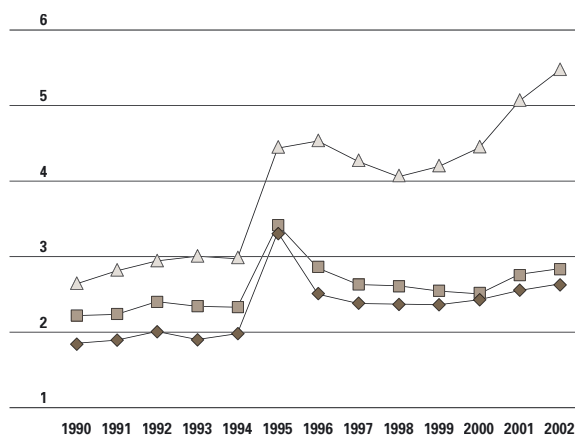
HUWELIJKEN

1.66 Evolutie van het aantal huwelijken tussen 1990 en 2003, per gewest, cijfers per duizend inwoners. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

Vlaams Gewest —◆—
 Waals Gewest —■—
 Brussels Hoofdst. Gewest —▲—

ECHTSCHIEDINGEN

1.67 Evolutie van het aantal echtscheidingen tussen 1990 en 2003, per gewest, cijfers per duizend inwoners. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS

ONGEHUWD SAMENWONEN

	1992	2003
Vlaams Gewest	3,0	7,3
Waals Gewest	4,4	8,5
Brussels Gewest	3,2	7,1

1.68 Evolutie van het aandeel van de ongehuwd samenwonenden in de volwassen bevolking in de drie gewesten, cijfers voor 1992 en 2003 (stand op 1 januari), in . Bron: Corijn M. & Lodewijkcx E., CBGS, 2004 (berekening op basis van het Rijksregister).

Huwelijken en echtscheidingen

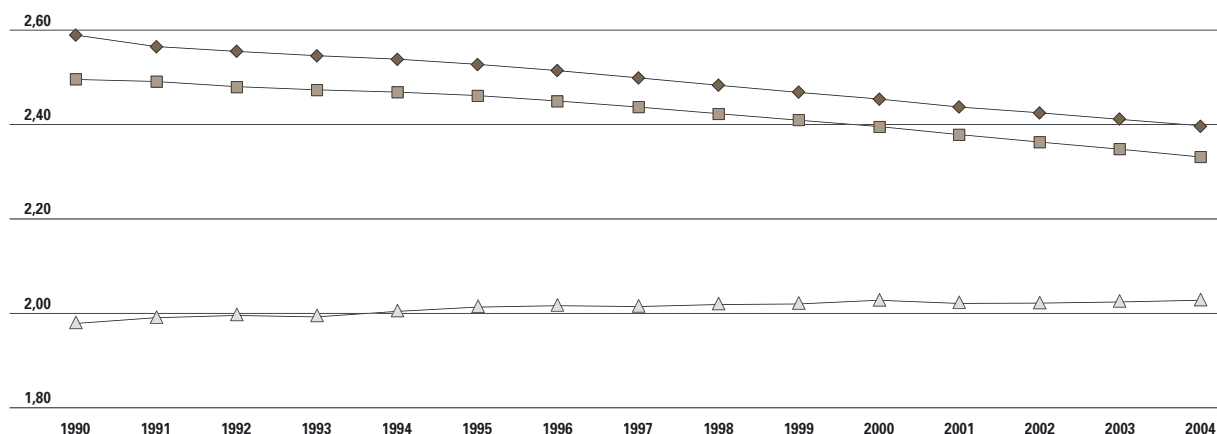
Het aantal **huwelijken** per duizend inwoners is het afgelopen decennium fors gedaald in Vlaanderen en in Wallonië. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest daarentegen kent het huwelijk een duidelijke remonte, wat onder meer samenhangt met de jongere bevolkingstructuur van het gewest. Vlaanderen telt nu naar verhouding het minste aantal huwelijken, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de meeste.

Het aantal **echtscheidingen** per duizend inwoners kende een piek in 1995. Dit had te maken met de kortere procedure voor een echtscheiding met wederzijdse toestemming, een beschikking die halfweg 1994 in werking trad en waarop blijkbaar gewacht werd. Daarna bleef het aantal echtscheidingen op een hoger plateau hangen. De jongste jaren is een lichte klim merkbaar in Vlaanderen en in Wallonië en opnieuw een forse klim in de hoofdstad. In Vlaanderen blijven de echtscheidingcijfers lichtjes onder het Waalse niveau. In de hoofdstad liggen de cijfers heel wat hoger.

Ongehuwd samenwonen

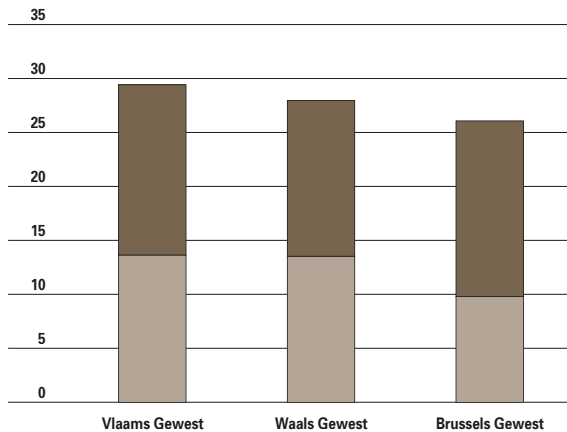
Ruim zeven procent van de volwassen bevolking woont anno 2003 ongehuwd samen. Dit is een verdubbeling sinds het begin van de jaren 90, in alle gewesten van het land. Het Waalse landsgedeelte telt naar verhouding wel iets meer ongehuwd

GEMIDDELDE HUISHOUDGROOTTE

1.69 Evolutie van het gemiddelde aantal personen per privaat huishouden tussen 1990 en 2004 (stand telkens op 1 januari), per gewest. Bron: NIS, Bevolkingsstatistieken; bewerking: APS.

SAMENWONEN VAN JONGVOLWASSENEN

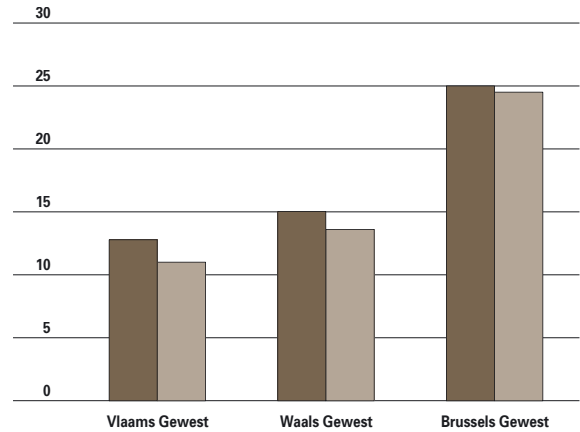

1.70 Gehuwd en ongehuwd samenwonen van jongvolwassenen in de drie gewesten, stand op 1 januari 2003, in % van bevolking 18-29 jaar. Bron: Corijn M., CBGS, 2004 (berekening op basis van het Rijksregister).

samenwonenden. Bovendien is er het **ongehuwd samenwonen** mét kinderen heel wat meer ingeburgerd: van alle Waalse volwassenen die ongehuwd samenwonen leeft ruim de helft met inwonende kinderen (52) tegenover twee op vijf in Vlaanderen (40). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest neemt een tussenpositie in (44).

Jongvolwassenen wachten nu langer om te gaan samenwonen dan vroeger. In 1992 woonde 39 van de Vlaamse groep 18 tot 29-jarigen samen met een partner. In 2003 was dat gedaald tot 29. Dezelfde trend doet zich voor in Wallonië (van 35 naar 28). Als men samenwoont, is dat vaker ongehuwd

ALLEENSTAANDEN PER GEWEST

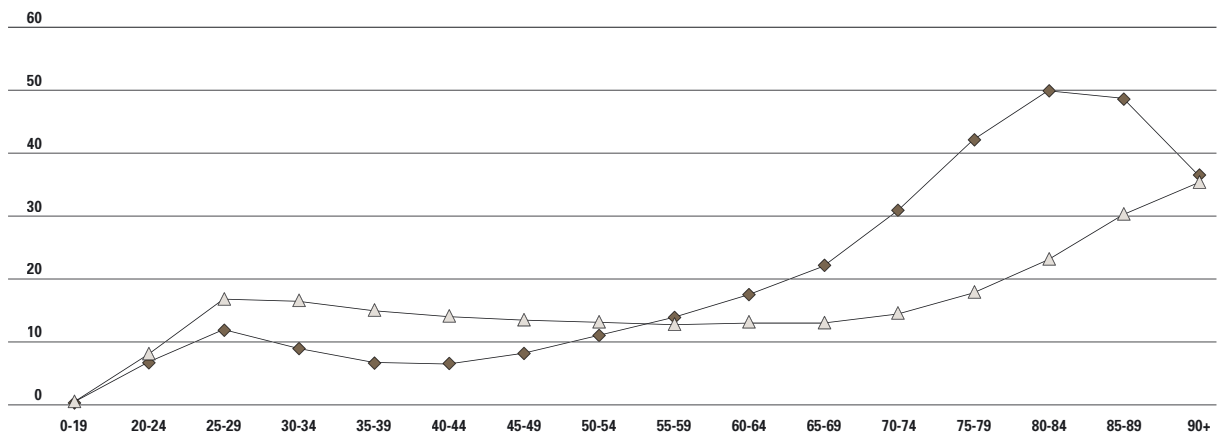
1.71 Percentage alleenstaanden per geslacht en per gewest, stand op 1/01/2004. Bron: Informatiesysteem WVC

dan vroeger. Thans woont bijna de helft van de samenwonende jonge partners in Vlaanderen en in Wallonië samen zonder trouwboekje.

Huishoudens

Begin 2004 telde het Vlaamse Gewest iets minder dan 2,5 miljoen private huishoudens en precies 3.354 collectieve huishoudens. Ten opzichte van 1990 steeg het aantal private huishoudens fors (+13), hoewel het aantal personen in die private huishoudens duidelijk minder sterk toenam (+4,6). Dat leidde tot een **gezinsverdunning**: van gemiddeld 2,6 leden per huishouden in 1990 naar 2,4 leden

ALLEENSTAANDEN PER LEEFTIJDSGROEP

1.72 Percentage alleenstaanden per leeftijds- en geslachtsgroep, Vlaams Gewest, stand op 1/01/2004. Bron: Informatiesysteem WVC.

in 2004. Het Waalse Gewest kent een parallelle evolutie, maar de gemiddelde omvang van private huishoudens is er net iets kleiner (2,3 leden). In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de huishoudens in doorsnee beduidend kleiner (2,03 leden), maar hier treedt wel een – zij het zeer bescheiden – groei van de gemiddelde huishoudgrootte op.

Alleenstaanden

Twaalf procent van de Vlaamse bevolking is geregistreerd als **alleenstaande**. Dit is minder dan in Wallonië (14 %) of in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (25 %). Er zijn iets meer alleenstaande vrouwen dan mannen. Alleen wonen is een courant fenomeen bij oudere vrouwen. Zowat de helft van de vrouwen tussen tachtig en negentig leeft alleen, bij mannen is dat één op vier. Tot de leeftijd van 55 jaar daarentegen zijn er naar verhouding meer

alleenstaande mannen dan vrouwen.

Huishoudens met een alleenstaande ouder

Anno 2004 bestaat bijna drie procent (2,8 %) van de Vlaamse huishoudens uit een **alleenstaande moeder** met minderjarige kinderen. In het Brussels Hoofdstedelijk en het Waalse Gewest komt dit vaker voor, met telkens 5,1 %. Binnen Vlaanderen is het ook meer een grootstadsgegeven, met hogere percentages voor Antwerpen (4,0 %) en Gent (3,9 %). Huishoudens van een **alleenstaande vader** met minderjarige kinderen zijn heel wat zeldzamer. Ook in dit opzicht scoort Vlaanderen (0,4 %) lager dan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest of Wallonië (met telkens 0,6 %).

VOOR MEER INFORMATIE

- CBGS, Departement WVC: www.cbgs.be
- NIS, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie): www.cbgs.be
- IWEPS: www.statistiques.wallonie.be
- Corijn M., Ongehuwd en gehuwd samenwonen in België: feiten en opvattingen vanuit een sociaal-demografisch perspectief, CBGS-Werkdocument 2004/8.
- Corijn M. & Lodewijckx E. Evolutie van het ongehuwd samenwonen in de jaren negentig (1992-2003). <http://www.cbgs.be>, Bijdragen onderzoek-Huishoudens, 4 juni 2004.
- Deboosere P, Lesthaeghe R, Surkyn J., Evolutie van de nationale, regionale en gemeentelijke vruchtbaarheidsniveaus in België 1989-1999, Steunpunt voor Demografie, Brussel, VUB, Working Paper 2000-7.
- Debuisson M, Docquier F, Noury A, Nantcho M. Immigration and aging in the Belgian regions. Jambes-Namur, IWEPS (Institut Wallon de l'Évaluation, de la Prospective et de la Statistique), Discussion Papers No. 0402, maart 2004.
- De Butter F. Besteed productie uit, maar houd wel de regie. NRC 18/01/05, p.7.
- Europese Commissie, General publications. Key facts and figures about the European Union, Manuscript completed in February 2004; zie: <http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/>
- Eurostat Yearbook 2004. The statistical guide to Europe - Data 1992-2002, European Communities, 2004.
- Pelfrene E. In- en uitwijking in Vlaamse steden en gemeenten. Analyse van de interne en de externe migratie naar leeftijd en ruimtelijke structuren voor de periode 1995-2002. Stativaria 33, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, augustus 2004.
- Pelfrene E., In- en uitwijking in de Vlaamse rand rond Brussel in de periode 1995-2003, Nota's 4, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, maart 2005.
- Vandenbroucke F., Beleidsnota 2004-2009. Samenwerken voor een goed Vlaams bestuur in de Vlaamse rand, zie: www2.vlaanderen.be/ned/sites/regering/beleidsnotas2004/vandenbroucke/vlaamse_rand.pdf
- Verschelden W., Meer geboorten in 2004 gevolg van stijging in 1976. De Standaard, 5/01/05, p.4: de krant citeert de interpretatie van Dr. G. Martens, directeur van het Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie (SPE) ter verklaring van de forse stijging van het aantal geboorten in Vlaamse kraaminstellingen in 2004 volgens de tellingen van het SPE.

WOORDENLIJST:

- **Afhankelijkheidsratio** Verhouding van de niet-actieve tot de actieve leeftijdsgroep, in casu de min-20-jarigen en de 60-plussers tot de leeftijdsgroep daartussenin.
- **Alleenstaande** Een persoon die gewoonlijk alleen leeft, en dit als zodanig laat registreren; zie ook onder 'Huishouden'.
- **Asielzoekers** Omvat de asielzoekers 'in de ontvankelijkheidsfase' en de 'ontvankelijk verklaarde' asielzoekers, zoals wordt bijgehouden in het wachtregister (een component van het Rijksregister). Leden van de eerste groep worden toegevoegd aan een 'open onthaalcentrum' dat bijstand in natura kan bieden; leden van de tweede groep worden zonodig toegewezen aan een steunverlenend centrum.
- **Bevolkingsdichtheid** Het aantal inwoners per vierkante kilometer van een omschreven gebied.
- **Bruto geboortecijfer** Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- **Bruto sterftecijfer** Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- **Gemiddelde bevolking** De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar (x+1). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.
- **Gezinsverduunning** Ontwikkeling naar alsmaar kleinere gezinnen.
- **Leeftijdspiramide** Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen.
- **Levensverwachting op leeftijd x** Het gemiddeld aantal jaren dat men nog blijft leven vanaf leeftijd x. Veelal transversaal opgemeten uitgaande van de jaarlijkse sterftetekansen van opeenvolgende geboortecohorten. Verondersteld wordt dat de waargenomen leeftijdsspecifieke sterftetekansen niet veranderen.
- **Huishouden** Het huishouden bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven.
- **Collectief huishouden** Onder collectief huishouden verstaat men: kloostergemeenschappen, rusthuizen, weeshuizen, studenten- of arbeidershomes, verplegingsinrichtingen en gevangnissen.
- **Externe migratie** De migratie van en naar het buitenland. Het verschil tussen de externe of buitenlandse inwijking (immigratie) en de externe of buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de externe migraties. Hierbij zijn de 'onbekende inwijkingen' en de 'ambtshalve schrappingen' bijgeteld bij de externe uitwijking, weliswaar verminderd met de 'herinschrijvingen'.
- **Gemiddelde moederschapleeftijd** De gemiddelde leeftijd van moeders bij de geboorte van hun kinderen.
- **Interne migratie** De migratie van en naar een andere gemeente binnen België. Het verschil tussen de interne inwijking en de interne uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft het saldo.
- **Natuurlijke aangroei** Het verschil tussen geboorten en sterfgevallen in een bepaald gebied, vaak uitgedrukt per honderd inwoners (berekend op de gemiddelde bevolking van het observatiejaar).
- **Ontgroening** Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.
- **Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC)** Het gemiddelde aantal levend geboren kinderen die een vrouw kan verwachten te krijgen gedurende haar reproductieve levensjaren gegeven de vruchtbaarheidscijfers voor de opeenvolgende generaties van vrouwen in het observatiejaar. Het is de som van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zoals waargenomen in het observatiejaar op de opeenvolgende leeftijden (in de praktijk van vrouwen tussen 15 en 49 jaar). Het totale vruchtbaarheidscijfer wordt vaak afgezet tegenover de vervangingsvruchtbaarheid, wat in ontwikkelde landen neerkomt op een TVC-waarde van 2,1. Wegens de veronderstelling van constante leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers spreekt men soms ook van 'de conjuncturele indicator van de vruchtbaarheid'.
- **Vruchtbaarheidscijfer** De kans voor vrouwen van een bepaalde leeftijd in de bevolking om een levend geboren kind te krijgen gedurende de observatieperiode (veelal een kalenderjaar).

Goed besturen

2 hoofdstuk

“De Vlaamse Regering wil verder investeren in een transparante en toegankelijke overheidsadministratie die een betrouwbare, doeltreffende en samenhangende dienstverlening uitbouwt in een breed partnerschap met burgers, ondernemingen, verenigingen, instellingen en organisaties.” Daarbij wordt geopteerd voor een sterke effectiviteits- en efficiëntieverhoging. Budgettair betekent dit dat een evenwicht wordt gevonden tussen de beschikbare budgettaire middelen en de ambities die in het regeerakkoord en de beleidsnota’s te vinden zijn. De minister van Financiën en Begroting ziet zich op het vlak van de begroting voor twee uitdagingen geplaatst: een stabiel houdbare begroting waarborgen enerzijds en de efficiëntieslag ondersteunen anderzijds. De Vlaamse fiscaliteit wordt daarbij ook als een inhoudelijk instrument aanzien dat als motor van de economie kan fungeren.

Efficiëntie, transparantie, kwaliteit en partnerschap zijn de kernbegrippen in de beleidsnota van de minister van Bestuurszaken. De Vlaamse administratie moet in die zin worden uitgebouwd en ook hervormd dat ze snel, soepel en efficiënt op nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen en uitdagingen kan inspelen. Het overheidsoptreden moet nog toegankelijk, interactiever, transparanter en klantvriendelijker worden. Hoge verwachtingen worden daarbij gesteld in de verdere uitbouw van e-government. Vlaanderen heeft ook nood aan minder maar wel betere regelgeving.

De inzet van nieuwe communicatiemiddelen moet toelaten dat de overheid op een volwaardige wijze in dialoog kan treden met burgers en bedrijven. Het communicatiebeleid kan daarmee ook vraaggestuurd ingaan op de communicatiebehoeften. “Kwaliteitsvolle stijl, herkenbaarheid van de Vlaamse overheid, informatieve waarde en lage drempel zijn hierbij de richtinggevende principes”, aldus het Vlaamse regeerakkoord.

2.1 Financiën en begroting

De bedragen die we in dit deel bespreken, zijn steeds aangepaste begrotingsgegevens uit de **algemene middelen- en uitgavenbegroting** van de Vlaamse Gemeenschap. De bedragen voor 2004 zijn gebaseerd op de 2de aangepaste algemene uitgaven- en middelenbegroting en voor 2005 op de initiële algemene uitgaven- en middelenbegroting.

Middelenbegroting

De algemene middelen van de Vlaamse overheid werden voor het begrotingsjaar 2005 geraamd op 19.068 miljoen euro, dit is 1,3 % meer dan het jaar voordien. Vanaf begrotingsjaar 2002 trad het Lambermontakkoord over de **staats hervorming** in werking. Dit akkoord heeft belangrijke gevolgen voor de middelen van de Vlaamse overheid.

1. Gedeelde en samengevoegde belastingen

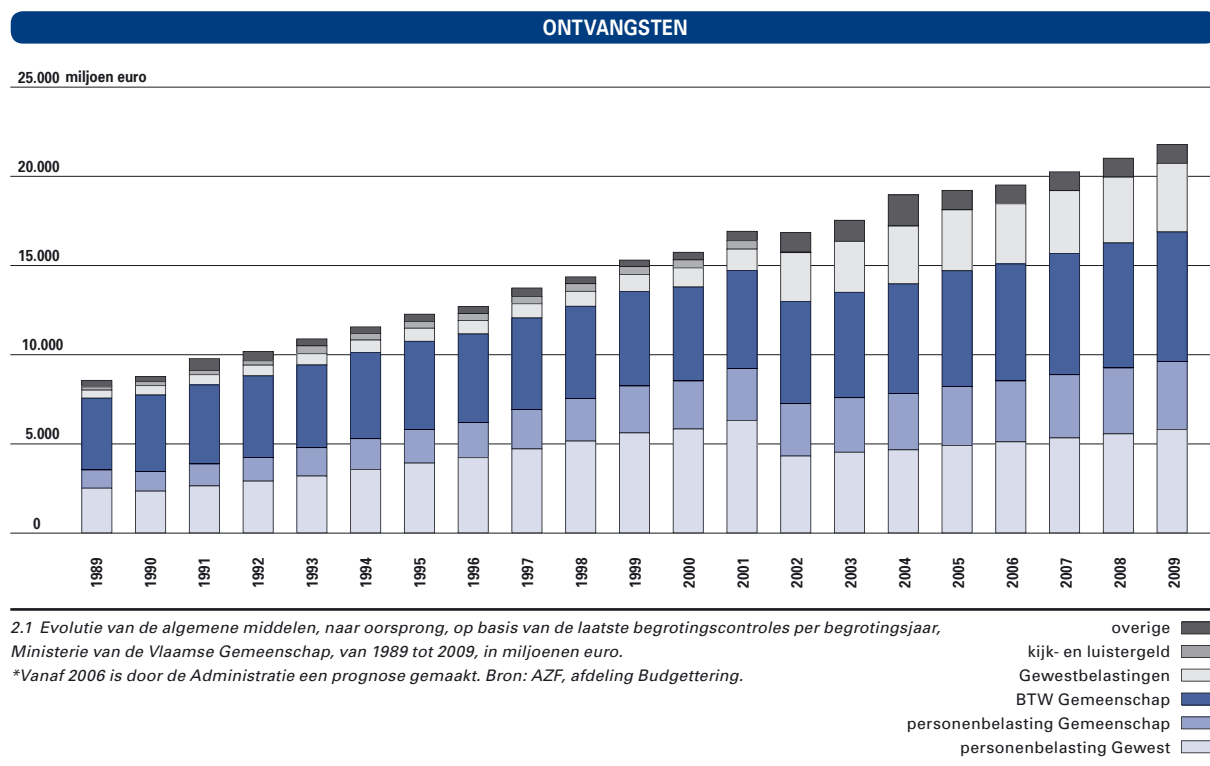
De federale belastingen die aan Vlaanderen worden

doorgestort, vormen nog steeds de belangrijkste categorie van de algemene middelen. Het betreft de zogenaamde gedeelde en samengevoegde belastingen: de **personenbelasting** en de **BTW**. Het Lambermontakkoord verandert de berekening van deze overdrachten.

Allereerst vond er een overheveling naar de gewesten plaats van federale bevoegdheden rond landbouw en zeevisserij, gemeenten en provincies, buitenlandse handel en wetenschappelijk onderzoek. Samen met deze extra bevoegdheden kwamen ook extra middelen naar de gewesten over, in 2005 zo'n 63 miljoen euro. Datzelfde akkoord verhoogt eveneens de toegewezen BTW-middelen.

De gewestaftrek, de zogenaamde negatieve term, vermindert daarentegen de personenbelasting die aan de gewesten wordt toegewezen. Deze negatieve term is een compensatie voor de overdracht van aanvullende belastingen naar de gewesten ingevolge het Lambermontakkoord.

Over het geheel genomen verminderden de totale gedeelde en samengevoegde belastingen. In 2002 daalden ze met zo'n 1.722 miljoen euro tot 12.881

miljoen. In verhouding tot de totale middelen daalden ze van 87% tot 77%. In absolute cijfers worden deze belastingen in 2005 op 14.592 miljoen euro geraamd.

Het Lambermontakkoord gaf de gewesten tegelijk de bevoegdheid om opcentiemen, kortingen, belastingverminderingen en -vermeerderingen op de personenbelasting in te voeren, uiteraard ten laste (of ten bate) van de eigen gewestelijke begroting. De Vlaamse belastingbetaler kreeg voor het aanslagjaar 2001 een eenmalige, forfaitaire belastingvermindering van 123,95 euro (5.000 frank) per gezin.

2. Gewestbelastingen

Vóór het Lambermontakkoord waren de gewesten reeds bevoegd voor de onroerende voorheffing, de successierechten, een gedeelte van de registratierechten en een drietal kleinere belastingen. Nadien werden ze ook bevoegd voor de resterende registratierechten, de hypotheekrechten, de schenkingsrechten, de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling en het eurovignet. De Vlaamse Regering besliste het kijk- en luistergeld en de openingsbelasting op de 'slijterijen van gegiste dranken vanaf het begrotingsjaar 2002 volledig af te schaffen. Desondanks steeg in 2002 de totale opbrengst van

de **gewestbelastingen** (incl. kijk- en luistergeld) met 66% tot 2.751 miljoen euro. Voor 2005 worden de opbrengsten geschat op 3.390 miljoen euro. Dat komt neer op 563 euro per inwoner.

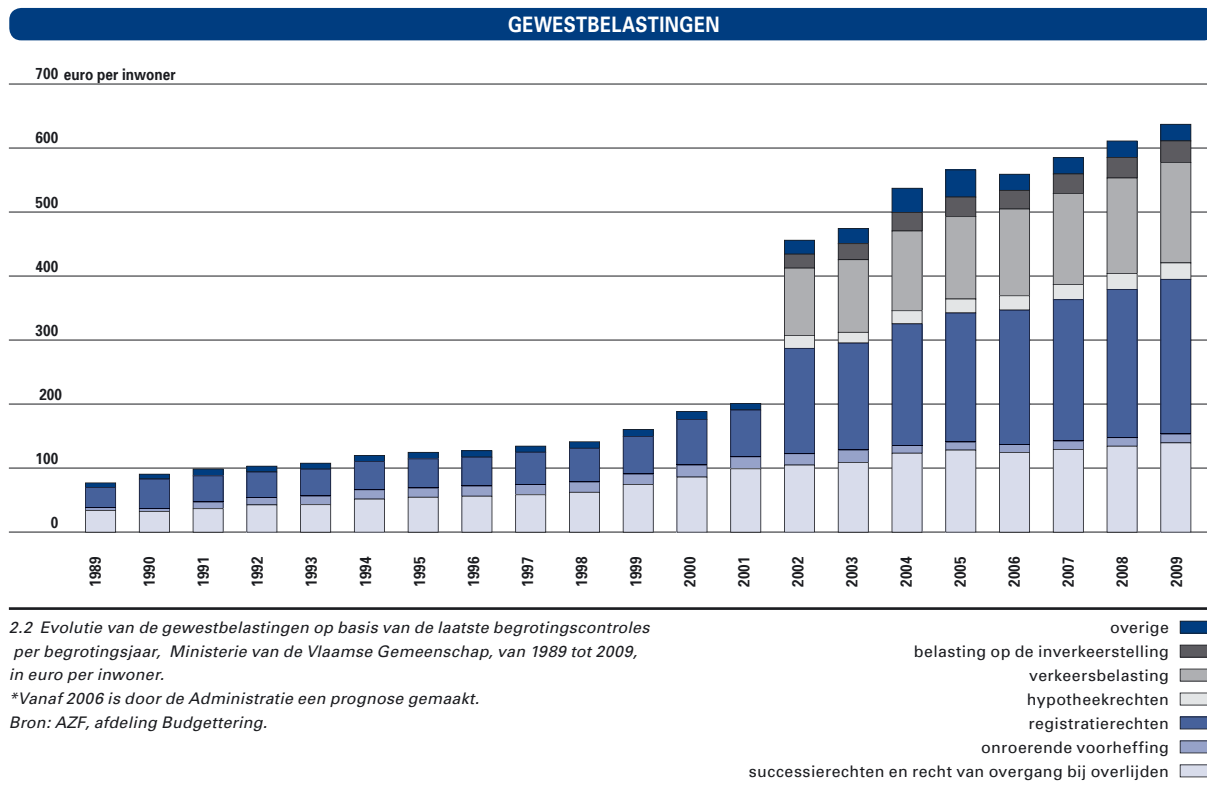
Het aandeel van de gewestbelastingen (incl. kijk- en luistergeld) in de totale middelen nam dan ook aanzienlijk toe, van 10% in 2001 naar 18% in 2005. De registratierechten (36%), de verkeersbelasting en de successierechten (beide 23%) vormen het leeuwendeel van de Vlaamse gewestbelastingen.

3. Overige middelen

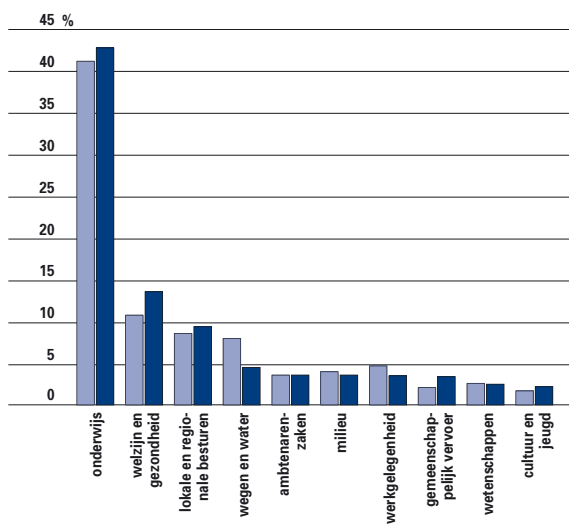
De overige middelen bedragen in 2005 1.085 miljoen euro of 6% van de totale middelen. Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sedert 2002 een speciale dotatie. Er is tevens een belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

Uitgabenbegroting

De algemene uitgaven worden voor 2005 begroot op 18.687 miljoen euro. Vergeleken met het jaar voordien nemen de uitgaven nominaal af met 0,2%. Tussen 1999 en 2005 groeiden ze jaarlijks gemid-

BETALINGSKREDIETEN

2.3 Betalingskredieten, tien belangrijkste in 2005, naar beleidsdomein, 1999 en 2005, in % van totale uitgaven.

Bron: AZF, afdeling Budgettering.

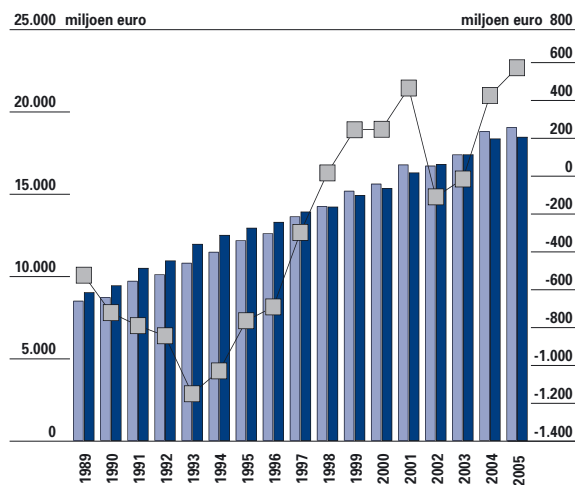
deld met 2,9%.

We geven de uitgaven weer in functie van de **betalingkredieten**. Bij de berekening van de betalingkredieten wordt rekening gehouden met de Diensten van Afzonderlijk Beheer (DAB's) en Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's), waarvan sommige belangrijke eigen ontvangsten hebben (of ontvangsten vanuit andere overheden). Hun uitgaven kunnen daardoor hoger zijn dan de dotaties die zij ontvangen uit de begroting van de Vlaamse Gemeenschap. Bij de berekening van de betalingkredieten wordt geen rekening gehouden met de aflossingen van leningen. Leningen hebben immers in het verleden reeds geleid tot een uitgave waardoor de kredieten toen reeds werden opgenomen.

Veruit de grootste hap gaat naar onderwijs met 8.008 miljoen euro of 43% van het totale bedrag, vooral voor de lonen van het onderwijzend personeel. Het domein welzijn en gezondheid komt op de tweede plaats en krijgt 2.534 miljoen euro of 14%. Bijna de helft hiervan wordt besteed aan gehandicaptenzorg. Lokale overheden volgen op een derde plaats, met 9% van de betalingkredieten ofwel 1.764 miljoen euro. Wegen en water en ambtenarenzaken staan op vier en vijf.

De grootste verschuivingen in de top-10 van 1999 en 2005 zijn te vinden bij het gemeenschappelijk vervoer (+101%), cultuur en jeugd (+60%) en welzijn en gezondheid (+54%). Aan de andere kant

BEGROTINGSSALDO

2.4 Uitgaven, de middelen en het begrotingssaldo op basis van de algemene begroting van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1989 tot 2005, in miljoenen euro.

Uitgaven en middelen op de linkschaal, saldo op de rechterschaal. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

van het spectrum vindt men wegen en water (-31%), werkgelegenheid (-8%) en milieu (-9%).

Begrotingssaldo

Het saldo op de algemene begroting wordt voor 2005 geraamd op 598 miljoen euro. Tussen 1993 en 2001 stijgt het saldo van -1.150 naar +489 miljoen euro. In 2002 zakt het in het rood (-94 miljoen euro) om vervolgens weer te stijgen. Om de gezondheid van de overheidsfinanciën binnen de lidstaten van de Europese Unie te garanderen werd het **Stabiliteitspact** afgesloten. De gemeenschappen en gewesten hebben in 1999 een samenwerkingsakkoord met de federale overheid onderschreven waarin ze verklaren het Stabiliteitsprogramma van België te ondersteunen en de langetermijnstrategie van de Hoge Raad van Financiën na te leven. Die langetermijnstrategie werd uitgewerkt om de financiën van alle Belgische overheden, als geheel genomen, in evenwicht te brengen. De Vlaamse Regering kiest daarbij telkens voor het strengste scenario van de Hoge Raad. Hier dient wel onderstreept te worden dat het begrotingssaldo van de Vlaamse Gemeenschap verschilt van datgene dat de Hoge Raad vaststelt. De norm werd jaar na jaar gerespecteerd, met een overschot van 196,5 miljoen euro in 1999 en 1,3 miljoen euro in 2004. Bij de begrotingsopmaak

HRF- SALDO

		2001	2002	2003
Vlaamse Gem	Realisatie	1.660,3	199,2	628,3
	Doel	594,9	198,1	478,6
	Afwijking	1.065,4	1,1	149,7
Franse Gem	Realisatie	11,0	-102,5	-87,7
	Doel	-79,3	-99,2	-28,7
	Afwijking	90,3	-3,3	-59,0
Waaals Gew	Realisatie	-45,5	-168,5	-75,2
	Doel	-47,1	-196,4	-5,3
	Afwijking	1,6	27,9	-69,9
Brussels Gew	Realisatie	65,5	-97,4	22,0
	Doel	-19,8	-83,0	-0,7
	Afwijking	85,3	-14,4	22,7

2.5 Evolutie van het begrotingssaldo vastgesteld door de Hoge Raad van Financiën, realisaties, normen en afwijkingen, van 2001 tot 2003, in miljoenen euro's. Bron: HRF.

2005 werd een overschot van 20 miljoen euro geraamd.

In vergelijking met de overige gewesten en gemeenschappen doet de Vlaamse Gemeenschap een grote inspanning om het globale tekort van alle overheden in België te reduceren. In 2003 bedroeg het vorderingensaldo van de Vlaamse Gemeenschap 531 miljoen euro. De Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest sloten af met een tekort van respectievelijk 40 en 75 miljoen euro. Het Brussels Gewest daarentegen kon een overschot van 22

miljoen voorleggen.

Wat de overige sectoren betreft moet in de eerste plaats de federale overheid vermeld worden. Die sloot in 2003 af met een overschot van 1.041 miljoen. De lagere overheid (in de drie gewesten) boekte een overschot van 702 miljoen. De sociale zekerheid keek aan tegen een tekort van 1.316 miljoen euro in 2003.

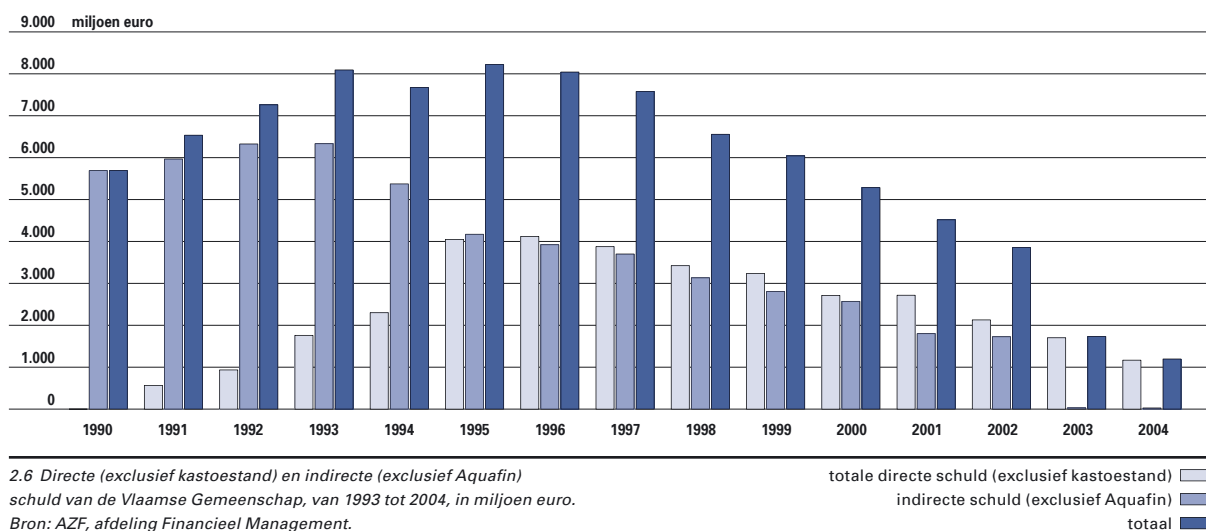
Voor 2004 zijn de cijfers van de individuele gewesten en gemeenschappen nog niet beschikbaar. In dat jaar is alvast duidelijk dat het overschot van de lagere overheid is teruggelopen, terwijl de gewesten en gemeenschappen, globaal gesproken, hun overschot hebben verhoogd. De federale overheid kwam uit op een verlies van 822 miljoen. Het tekort in de sociale zekerheid kon teruggebracht worden tot 336 miljoen. De overschotten van de lagere overheid liepen terug tot 313 miljoen. De gewesten en gemeenschappen voerden hun overschotten op tot 789 miljoen. Het globaal vorderingentekort van alle overheden in België bedroeg in 2004 55 miljoen euro.

Schuldbeheer

De totale Vlaamse schuld bestaat uit 2 componenten: de directe en de indirecte schuld.

De **directe schuld** is gegroeid uit de leningen die de Vlaamse overheid aanging om haar tekorten te financieren. De indirecte schuld bestaat uit leningen die Vlaamse Openbare Instellingen of lokale overheden afsloten en waarvan de Vlaamse overheid de financiële lasten geheel of gedeeltelijk op zich

SCHULD

2.6 Directe (exclusief kastoestand) en indirecte (exclusief Aquafin) schuld van de Vlaamse Gemeenschap, van 1993 tot 2004, in miljoen euro. Bron: AZF, afdeling Financieel Management.

totale directe schuld (exclusief kastoestand) ■
indirecte schuld (exclusief Aquafin) ■
totaal ■

neemt.

De directe schuldpositie van de Vlaamse Gemeenschap is vanaf eind 1996 continu verbeterd, met uitzondering van een zeer geringe stijging in 2001. Dat had te maken met de beslissing om een deel van de indirecte schuld van lokale overheden over te hevelen naar de directe schuld. Door deze beslissing daalde in 2001 de indirecte schuld met 550 miljoen euro en steeg de directe schuld met hetzelfde bedrag.

Op haar hoogtepunt eind 1996 bedroeg de directe schuld van de Vlaamse overheid nog 4.148 miljoen euro. Eind 2004 bleef daar nog 1.177 miljoen euro van over.

De **indirecte schuld** stond eind 1993 op haar hoogste peil met 6.379 miljoen euro. Eind 2004 was dit teruggelopen tot 28 miljoen euro. Eind 2003 verdween het Vlaams aandeel in de schuld van het Amortisatiefonds van de Leningen voor de Sociale Huisvesting (ALESH) uit de indirecte schuld, waardoor die vrijwel tot nul werd herleid. De ALESH-schuld bestaat uit leningen uit de sociale huisvestingssector en werd overgenomen door de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM).

Sinds eind 1995 neemt de totale schuld (directe en indirecte) jaarlijks af, van 8.280 miljoen euro tot 1.205 miljoen eind 2004. Sinds 2000 heeft de Vlaamse Gemeenschap geen enkele lening aange-

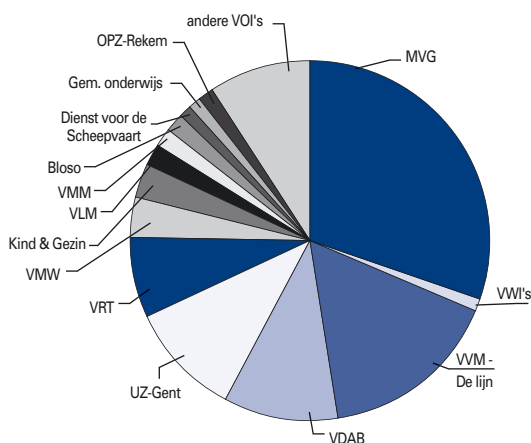
gaan of geherfinancierd. De combinatie van een lage rente en een kleinere schuld heeft vanzelfsprekend de interesten fors teruggedrongen.

De geconsolideerde brutoschuld van de Vlaamse Gemeenschap is lager dan die van de overige gewesten en gemeenschappen., met uitzondering van het Brussels Gewest. Eind 2003 bedroeg de Vlaamse geconsolideerde brutoschuld 3.089 miljoen euro. De Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest hebben een schuld van respectievelijk 3.670 en 5.710 miljoen. De schuld van het Brussels Gewest bedroeg in 2003 1.641 miljoen euro.

De cijfers voor de overige sectoren van de overheden in België zijn niet onderling geconsolideerd. Dit wil zeggen dat de verplichtingen onder Belgische overheden nog in de cijfers van de afzonderlijke sectoren zijn begrepen.. De schuld van de federale overheid steeg van 2003 tot 2004 van 250.220 tot 251.322 miljoen. Dit is goed voor bijna 93% van de gezamenlijke Belgische schuld. De schuld van de lagere overheden is groter dan die van de gewesten en gemeenschappen. Zij steeg van 14.481 miljoen in 2003 tot 15.354 miljoen in 2004. De gewesten en gemeenschappen slagen er globaal in hun schuld te verminderen: hun schuld daalde van 2003 tot 2004 met 848 miljoen tot 13.888 miljoen. De globale geconsolideerde overheidsschuld bedroeg in 2004 nagenoeg 271 miljard euro.

2.2 Het Vlaamse overheidspersoneel

VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

2.7 : Spreiding Vlaams overheidspersoneel over de verschillende deelorganisaties. Toestand op 31/12/03. (N= 42.377)
Bron: AZF, afdeling HRM en afdeling Statutaire aangelegenheden.

De Vlaamse overheid wil een voorbeeldige, moderne en aantrekkelijke werkgever zijn. Een dergelijke werkgever geeft de medewerkers vertrouwen en verantwoordelijkheid, toont flexibiliteit, vraagt ook flexibiliteit, maar blijft mensvriendelijk. Tevens moedigt ze de creativiteit van de medewerkers aan. De overheid voert persoonlijke groei hoog in het vaandel en belooft op een billijke rechtvaardige manier. Ze verzorgt haar imago. En ze biedt ook duidelijke arbeidsvoorwaarden inzake selectieprocedures, loopbaan en beloning.

Personeelsaantallen en -kenmerken

De Vlaamse overheid bestaat uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (MVG), 7 Vlaamse Wetenschappelijk Instellingen (VWI's) en 32 Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's). Het **personeelsbestand** groeide in 2003 aan met ruim 600 werknemers. De toename is volledig op rekening van de VOI's te schrijven. Bij het MVG en de VWI's stellen we een trendbreuk vast. Voor het eerst sinds jaren is er geen stijging van het aantal personeelsleden. Dit is vooral toe te schrijven aan de éénmalige uitstapregeling voor 56-plussers die in 2002 aangeboden werd aan het Vlaamse overheidspersoneel en die in 2003 geleid heeft tot een afvloeiing van 384 personeelsleden (binnen het MVG).

Deze uitstapregeling, die nog doorloopt tot 2007, heeft een belangrijke invloed op de samenstelling van het personeelsbestand. Ze zorgt voor een afremming van de vergrijzing. Het aandeel 55-plussers binnen het MVG daalde van 16,4% naar 15,3%. Toch zal de afremming slechts een tijdelijk effect teweeg brengen, want ongeveer 2.500 personeelsleden bevinden zich nu in de leeftijdsgroep van 50 tot 55 jaar.

Omdat de uitstappers vooral mannen waren, is het aandeel vrouwen binnen het ministerie toegenomen. Ook het aandeel contractuele werknemers

INDEX VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

	MVG	INDEX (1996=100)	VWI	INDEX (1996=100)	VOI	INDEX (1996=100)	TOTAAL	INDEX (1996=100)
1996	10.586	100	180	100	23.550	100	34.316	100
1997	10.735	101	193	107	23.775	101	34.703	101
1998	10.882	103	201	112	24.646	105	35.729	104
1999	11.276	107	244	136	25.493	108	37.013	108
2000	11.646	110	279	155	26.305	112	38.230	111
2001	12.121	115	374	208	27.477	117	39.972	117
2002	13.141	124	424	236	28.204	120	41.769	122
2003	13.022	123	420	233	28.935	123	42.377	123

2.8 Evolutie van het aantal personeelsleden in de diverse deelorganisaties van de Vlaamse overheid, van 1996 tot 2003.
Bron: AZF, afdeling HRM en afdeling Statutaire aangelegenheden.

PERSENEEL MVG

		31/12/99	31/12/00	31/12/01	31/12/02	31/12/03
Personeelsomvang *	in personen	11.280	11.646	12.121	13.141	13.022
	in (bruto) VTE	10.289	10.559	11.081	11.224	11.833
Aandeel hoger opleidingsniveau (A en B)		33,3%	34,0%	36,0%	38,4%	40,6%
Aandeel 55+ **		10,2%	11,2%	12,1%	16,4%	15,3%
Aandeel vrouwen		37,3%	37,8%	38,8%	39,5%	40,3%
Aandeel contractuelen		21,3%	22,9%	25,2%	24,8%	25,0%
Totale loonkost (euro)		345.722.377	363.786.402	431.660.783	471.565.284	484.253.674

2.9 Evolutie personeel bij het MVG, van 1999 tot 2003. Bron: AZF, adm. personeelontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

Noot: * Personeel met een startbaanovereenkomst en personeel met verlof voorafgaand aan de pensionering worden niet meegeteld bij de personeelsomvang.

** Sinds 2002 wordt onder 55+ de personeelsleden gerekend die de leeftijd van 55 jaar bereikt hebben. Tot dan werden diegenen van 56 jaar en ouder als 55-plusser beschouwd.

steeg omdat de uitstapregeling enkel geldt voor vastbenoemd personeel. Het percentage van de personeelsleden met een opleiding hoger onderwijs (niveau A en B) is in 2003 vrij sterk toegenomen. Hoewel deze trend al enkele jaren zichtbaar is, heeft de uitstapregeling deze evolutie nog versterkt. Uit de uitstapcijfers blijkt immers dat ongeveer 80% hiervan behoort tot de niveaus C of D.

De uitstapregeling heeft ook een belangrijke budgettaire weerslag: de uitgestapte personeelsleden genieten immers tot hun zestigste verjaardag nog 70% van hun wedde, waardoor er slechts 30% vrijkomt voor de aanwerving van vervangers.

Ietwat tegenstrijdig is de toename van het personeel uitgedrukt in bruto VTE, terwijl het aantal koppen duidelijk is afgenomen. Dit is te verklaren door een naslepend effect van de overheveling in oktober 2002 van een 700-tal 'federale' ambtenaren naar de administratie Land- en Tuinbouw in het kader van het Lambermontakkoord. Het aandeel van die groep in de VTE voor 2002 bedroeg slechts 3/12 van een jaarprestatie, terwijl ze vanaf 2003 voor de volle twaalf maanden meetellen.

Personeelskosten

De totale brutoloonkost steeg in 2003 met 12,5 miljoen euro, een toename die duidelijk minder hoog is dan de voorbije jaren. Een stijging met 2,7 procent is als vrij normaal te beschouwen en wordt veroorzaakt door een indexaanpassing, een verhoging van het vakantiegeld en een salarisverhoging van 1 procent voor de lagere niveaus.

Hoewel het grootste deel van het personeelsbudget gaat naar salarissen, bevat de totale **personeelskost** meer dan dat. Elk nieuw aangeworven personeelslid moet immers over de nodige middelen beschikken om te kunnen functioneren en kan aanspraak maken op een aantal sociale faciliteiten. Zo zijn er de vergoeding voor het woonwerkverkeer en de vormingskosten. Daarnaast zijn er ook nog de kosten voor secundaire arbeidsvoorwaarden zoals de hospitalisatieverzekering, de bijdrage in de maaltijden, kinderopvang, sociale dienstverlening en medische zorgen. Kosten die hierbij nog niet in rekening werden gebracht zijn onder andere de wervingskost, de kost van de infrastructuur (gebouwen, verwarming, ...), het wagenpark, de IT-kost, enzovoort.

PERSENEELSKOST MVG

	31/12/99	31/12/00	31/12/01	31/12/02	31/12/03
Totale brutoloonkost	345.722.377	363.786.402	431.660.783	471.565.284	484.253.674
Totale kost prestatiebeloning	1.723.077	1.760.635	2.644.421	2.938.722	3.271.018
Vergoedingen woonwerkverkeer	5.015.055	4.539.377	5.340.979	5.770.765	6.188.700
Totale vormingskost	-	-	3.935.526	3.843.000	3.867.000
Totale kost secundaire arbeidsvoorwaarden	-	-	-	2.809.197	3.497.300

2.10 Evolutie van de personeelskost in het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2003.

Bron: AZF, adm. Personeelontwikkeling, afdeling HRM, Beleidsrapport personeel & organisatie.

AANWERVING PERSONEEL MVG

	2000	2001	2002	2003
Interne wervingscapaciteit	5,8%	13,1%	19,4% *	15,1%
Externe wervingsratio (statutair)	-	1,4	6,8	10,5
Externe wervingsratio (contractueel)	-	-	-	51,9

2.11 Evolutie interne wervingscapaciteit & de externe wervingsratio bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 2000 tot 2003. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie. * Interne wervingscapaciteit in 2002 exclusief de contractuele aanwervingen door Jobpunt Vlaanderen. Gegevens voor 2002 niet beschikbaar.

Aanwerving en doorstroming van personeel

Interne wervingscapaciteit is een indicator voor de interne doorstromingsmogelijkheden. In 2003 werden slechts 181 van de 1.198 ingevulde vacatures via mobiliteit of promotie ingevuld.

De interesse voor een baan bij de Vlaamse overheid was in 2003 erg groot. Zo reagerden 10.497 kandidaten op de 998 aangeboden statutaire functies, ofwel 10,5 kandidaten per vacature. Bij de contractuele functies werd er nog massaler gereageerd: Jobpunt bood in 2003 181 jobs aan, en daarvoor waren er 9.400 sollicitanten, goed voor bijna 52 kandidaten per vacature.

Personeels- en loopbaanontwikkeling

Het aantal personeelsleden die aan minstens één formele vormingsactiviteit deelnam daalde in 2003 met bijna 6 procent. De tijd die een personeelslid gemiddeld op jaarbasis aan **vorming** besteedde daalde voor het eerst onder tien uur. Ook de gemiddelde vormingskost nam fel af. Deze dalingen kunnen toegeschreven worden aan de blokkering van het budget. Er is echter een vertekend effect. Het vormingsbudget voor 2003 (3,9 miljoen euro) was immers voldoende om 354,77 euro per VTE te besteden.

Vormingsparticipatie is zeer duidelijk leeftijdsgebonden en neemt af naarmate de leeftijd toeneemt. Dit is een algemene maatschappelijke tendens, die men ook aantreft bij alle Vlaamse en Europese volwassenen tussen 25 en 64 jaar (bron: WAV-onderzoek). Die evolutie is echter tegengesteld aan het streefdoel van de Vlaamse overheid om medewerkers flexibel en inzetbaar te houden tot aan het einde van hun loopbaan.

De vormingsindicatoren van het ministerie liggen onder die van andere Belgische organisaties. In 2001 volgde 61,3% van de werknemers een vorming in de Belgische bedrijven met meer dan 200 werknemers (bron: PASO). In 1999 bedroeg de vormingsverwachting en het gemiddeld vormingsbudget voor Belgische bedrijven met meer dan 1000 werknemers respectievelijk 20,7 uren en 397,55 euro (bron: CVTS). De Nederlandse overheid besteedde in 2000 686 euro per medewerker aan vorming. Deze benchmarks wijzen erop dat speciale inspanningen zullen nodig zijn om ervoor te zorgen

VORMING PERSONEEL

	1999	2000	2001	2002	2003
Gevolgdde vormingsuren per werknemer	11,4	12,4	12,0	12,8	10,0
Vormingskost per werknemer (euro)	368,67	335,70	320,30	213,35	172,50
Vormingsparticipatie	-	32,0%	43,5%	52,9%	47,1%

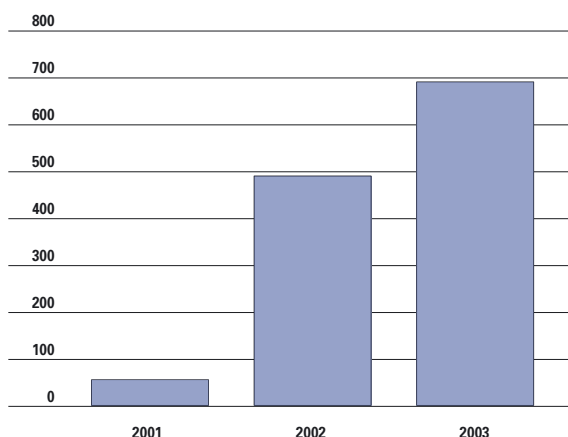
2.12 Evolutie van de indicatoren rond de vorming van het personeel van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2003. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

PRESTATIETOELAGEN

	1999	2000	2001	2002	2003
Medewerkers met prestatietoelage	7,3%	7,7%	11,2%	13,4%	15,0%
Totale kost prestatiebeloning	1.723.077	1.760.635	2.644.421	2.938.722	3.271.018
% prestatiebeloning op brutoloonkost	0,50%	0,48%	0,61%	0,62%	0,68%

2.13 Evolutie prestatietoelagen binnen het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2003. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie. Noot: prestatietoelagen omvatten de functionerings-, management- en staftoelagen.

TELEWERKEN

2.14 Evolutie van het aantal personeelsleden binnen het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap die infrastructuur voor telewerk ter beschikking kreeg, van 2001 tot 2003. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

dat het beleid inzake personeelsontwikkeling op peil blijft binnen het ministerie.

Prestatiemanagement

Werknemers die uitstekend presteren, dit is beter dan wat normaal van hen wordt verwacht, kunnen beloond worden met een **prestatietoelage**. Het aantal personeelsleden dat zo een bonus krijgt neemt jaar na jaar toe. Ook het budget voor deze vorm van variabel loon stijgt, maar is nog steeds marginaal en niet marktconform te noemen in vergelijking met de totale loonkost (0,68%).

Welzijn op het werk

1. Telewerken

De Vlaamse overheid wil telewerken nog verder aanmoedigen. Het is immers een middel in de strijd tegen files, verhoogt de productiviteit en gaat het ziekteverzuim tegen. Het biedt ook extra kansen aan minder mobiele arbeidskrachten. Tenslotte laat het een betere combinatie van arbeid, gezin en vrije tijd toe.

Eind 2003 beschikten 691 medewerkers, dit is 5,3% van alle personeelsleden, over de nodige infrastructuur voor **telewerk**.

2. Arbeidsverzuim

In 2003 was het personeel van het MVG 177.316 werkdagen afwezig omwille van ziekte, arbeidsongeval of zwangerschap. Dit is minder dan in 2002 en dat is vooral te danken aan een daling van het **ziekteverzuim**. De uitstapregeling voor 56-plussers speelt hierbij een belangrijke rol, want net in de oudere leeftijdsgroepen is het ziekteverzuim het hoogst.

Tal van acties werden ondernomen om het ziekteverzuim te beperken. Naast de jaarlijkse griepvacinaties waren er onder meer infosessies over rugklachten, een rookstopcursus, sensibilisering voor gezonde voeding en promotie van sport en beweging via financiële tussenkomst in sportabonnementen.

Het Human Resources Kenniscentrum SD Worx verricht jaarlijks een grootschalig onderzoek naar het **arbeidsverzuim** in België. Volgens dit onderzoek bedroeg in 2003 het arbeidsverzuim in de privé-sector 6,5% van de totale arbeidstijd. In het MVG was dit 6,1%.

Ook in de privé is ziekteverzuim de belangrijkste component van het ziekteverzuim met 4,9%. Men

ARBEIDSVERZUIM

	1999	2000	2001	2002	2003
Arbeidsverzuim	-	-	-	6,97%	6,11%
Ziekteverzuim	4,52%	4,72%	4,74%	4,79% / 6,24%	5,44%
Afwezigheid tgv arbeidsongevallen	-	-	-	0,39%	0,31%
Afwezigheid tgv zwangerschap	-	-	-	0,34%	0,36%

2.15 Evolutie arbeidsverzuim binnen het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2003.

Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

Noot: Sinds 2002 wordt het verzuimpercentage op marktconforme wijze berekend, zodat het verzuim binnen het MVG kan vergeleken worden met andere organisaties. Voor 2002 is zowel het resultaat van de oude als nieuwe berekeningswijze weergegeven.

AANDEEL VROUWEN

	1999	2000	2001	2002	2003
op totaal personeel	37,3%	37,8%	38,8%	39,5%	40,3%
op niveau A	23,8%	25,8%	28,4%	30,1%	32,6%
op managements-niveau		18,9%	20,7%	19,5%	19,0%

2.16 Evolutie van het aantal vrouwen binnen het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, van 1999 tot 2003. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

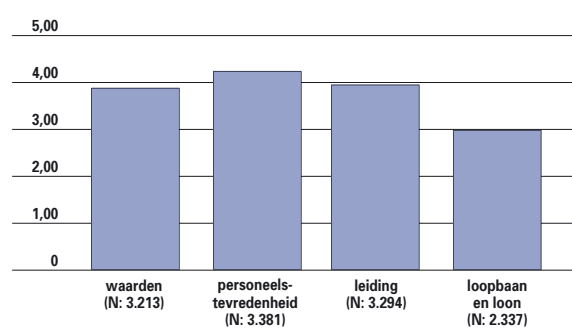
stelt wel vast dat het ziekteverzuim stijgt naarmate de omvang van het bedrijf toeneemt. Voor bedrijven met meer dan 1.000 werknemers klon het ziekteverzuim tot 6,1%. Het MVG blijft daar met 5,4% duidelijk onder.

3. Gelijkekansenbeleid

De Vlaamse overheid wil een voorbeeldfunctie vervullen in de evenredige arbeidsparticipatie en biedt daarom tewerkstellingskansen aan **kansengroepen** zoals vrouwen, mensen van allochtone afkomst, personen met een handicap, 45-plussers en kortgeschoolden. De beleidsnota bestuurszaken vermeldt wel dat de Vlaamse Regering niet kiest voor positieve discriminatie of quota. De geschiktheid van kandidaten staat voorop. Er wordt wel gekozen voor positieve randvoorwaarden die rekening houden met de reële ondervertegenwoordiging.

Vrouwen zijn binnen het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap sterk ondervertegenwoordigd in de hogere posities. Op niveau A is er verbetering merkbaar, maar het managementniveau kampt al jaren met een status quo. Wel dient opgemerkt te

PERSONEELSTEVREDENHEID

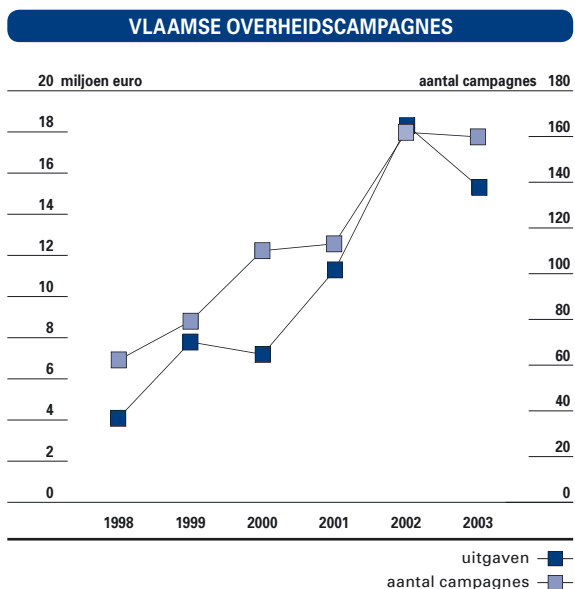
2.17 Gemiddelde scores op de 4 centrale thema's van het Personeelsresultaten-onderzoek 2004, antwoordschaal van 1 tot 5. Bron: AZF, administratie personeelsontwikkeling, afdeling HRM. Noot: Bevraging vond plaats bij een steekproef van het MVG-personeel en bij de VWI's en VOI's die op vrijwillige basis meewerkten.

worden dat het hier over een relatief klein aantal posities gaat, waarbij het personeelsverloop ook niet echt groot is.

Personeelstevredenheid

Om het P&O-beleid in de Vlaamse overheid continu te kunnen evalueren en verbeteren, worden er op regelmatige basis bevragingen bij het personeel georganiseerd. Een **personeelsbevraging** in 2004 rond 4 grote thema's toonde aan dat tevredenheid voor 'loopbaan en loon' een pak lager ligt dan bij de andere thema's. Er heerst vooral ontevredenheid over promotiekansen en interne mobiliteit. Dit signaal van het overheidspersoneel werd opgenomen in de beleidsnota Bestuurszaken. Voldoende doorstroommogelijkheden wordt erkend als belangrijk element voor de motivatie van het personeel.

2.3 Communicatie en informatie

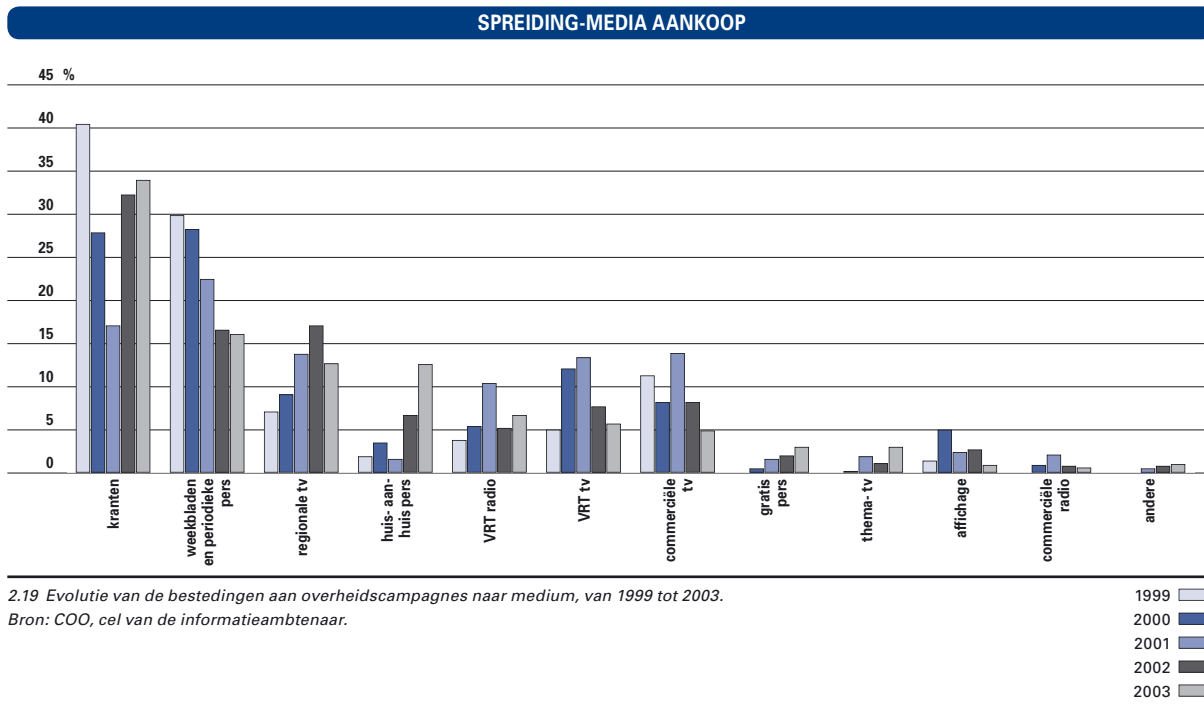
2.18 Evolutie van de media-aankoop (in miljoen euro) en aantal overheidscampagnes, van 1998 tot 2003. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

De overheidscommunicatie informeert de bevolking over de aanwending van de publieke middelen, de doelstellingen van de overheid en de uitvoering van beleidslijnen en actieprogramma's.

Overheidscampagnes

Na de sterke stijgingen in 2001 en 2002 ontsnapte ook het **mediabudget** niet aan de begrotingsmaatregelen die in de zomer van 2003 werden opgelegd. Onder meer daardoor daalden de bestedingen bij de media met 19% of ruim 3 miljoen euro. Met dit kleinere mediabudget werden toch bijna evenveel **campagnes** betaald als het jaar voordien.

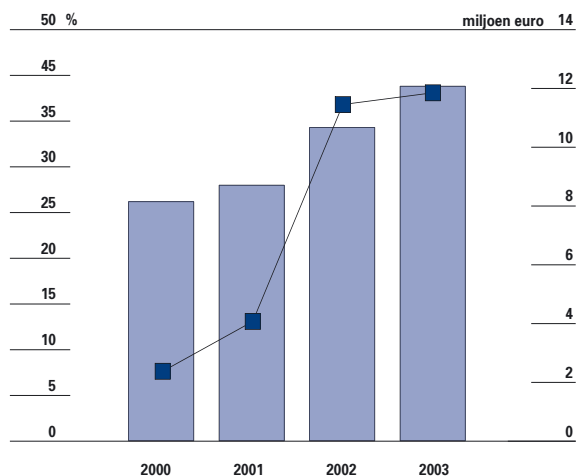
Voornaamste slachtoffers van deze besparing waren affichage, commerciële, openbare en regionale televisie en ook commerciële radio. Thematelevisie, huis-aan-huispers en de gratis pers kregen dan weer meer mediabestellingen van de Vlaamse overheid. Door de centrale media-aankoop verkrijgt de Vlaamse overheid van de media(federaties) exclu-

2.19 Evolutie van de bestedingen aan overheidscampagnes naar medium, van 1999 tot 2003. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

CENTRALE MEDIA-AANKOOP

2.20 Evolutie van de besparingen door centrale media-aankoop, tussen 2000 en 2003. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

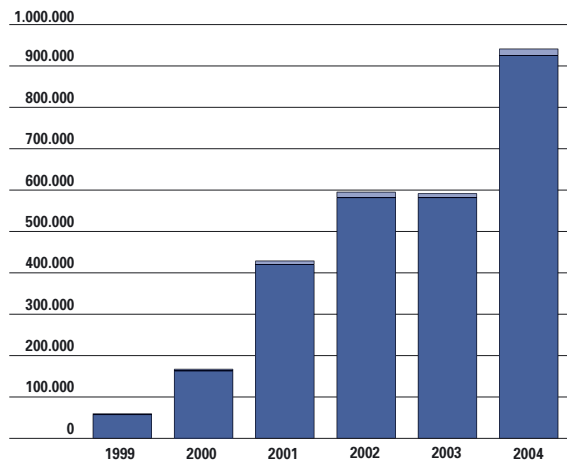
■ kortingspercentage t.o.v. commerciële tarieven
■ korting in absolute cijfers

sieve kortingen bij de aankoop van mediaruimte. Dat resulteerde in 2003 in een gemiddelde korting van 43% op de normale commerciële tarieven. Dat kwam neer op een besparing van 11,9 miljoen euro.

Vlaamse Infolijn

In 2004 haalde de Infolijn een gemiddelde van 3.774 contacten per dag, dit is een stijging met 59% ten opzichte van 2003. De sterke groei is deels te verklaren door het feit dat de infonummers van De Lijn en Kind & Gezin vanaf 2004 onder de vleugels van de Vlaamse Infolijn terecht kwamen. De **Vlaamse Infolijn** is echter meer dan een callcenter. De klant kan er ook terecht via andere kanalen zoals fax, brief, e-mail en internet. Een 2% van de contacten verloopt via deze wegen.

VLAAMSE INFOLIJN

2.21 Evolutie van het aantal contacten van mail, brief, fax, internet de Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2004. Bron: Vlaamse Infolijn.

Noot: de Vlaamse Infolijn ging van start in maart 1999. De aantallen van 1999 hebben dan ook slechts betrekking op 10 maanden.

Naast het beantwoorden van spontane vragen van de burger, ondersteunt de Vlaamse Infolijn ook tal van overheids campagnes, als aanspreekpunt voor extra informatie. In 2004 waren er dat 104. Het alsmaar groeiend aantal reacties wijst erop dat er wel degelijk behoefte is aan extra ondersteuning bij grootschalige campagnes. De top vijf van de meest gestelde vragen wordt duidelijk door de actualiteit en de overheids campagnes beïnvloed. Daarnaast ondersteunt de Vlaamse Infolijn ook de

ONDERSTEUNENDE OVERHEIDSCAMPAGNES

1999	2000	2001	2002	2003	2004
23	29	41	56	89	104

2.22 Aantal overheids campagnes dat door de Vlaamse Infolijn ondersteund werd, van 1999 tot 2004. Bron: Vlaamse Infolijn.

THEMA'S VLAAMSE INFOLIJN

1999	2000	2001	2002	2003
Wonen	Binnenlandse aangelegenheden	Onderwijs en vorming	Onderwijs	Onderwijs
Milieu en landschap	Milieu en landschap	Welzijn, zorg en opvang	Belastingen	Belastingen
Werkgelegenheid	Onderwijs en vorming	Werkgelegenheid	Wonen	Wetenschap, technologie, energie
Onderwijs en vorming	Welzijn, zorg en opvang	Bevoegdheden overheid	Milieu en landschap	Werkgelegenheid
Economie en belastingen	Wonen	Wonen	Algemene werking overheid	Welzijn, zorg en opvang

2.23 Evolutie van de jaarlijkse top 5 van thema's met meest gestelde vragen, van 1999 tot 2003. Bron: Vlaamse Infolijn.

verschillende thematische infolijnen van de Vlaamse overheid door ze op regelmatige basis te evalueren en bij te sturen.

De Vlaamse Infolijn haalde in 2002 de zilveren 'Contact Center Award' en werd in 2003 geselecteerd als een voorbeeld van 'goede praktijk' op de Belgische Kwaliteitsconferentie voor Overheidsdiensten.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wie zich onterecht behandeld voelt door een Vlaamse overheid, kan in de eerste plaats terecht bij de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men de eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat onvoldoende gehoor is gegeven aan zijn klacht, kan hij terecht bij de **Vlaamse Ombudsdienst**. De Ombudsdienst treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

1. Eerstelijns

Het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten bedroeg in 2003 3.167, een stijging ten opzichte van het jaar voordien (2.772). Vooral over wonen zijn er opvallend meer klachten binnengekomen. De leegstandsh

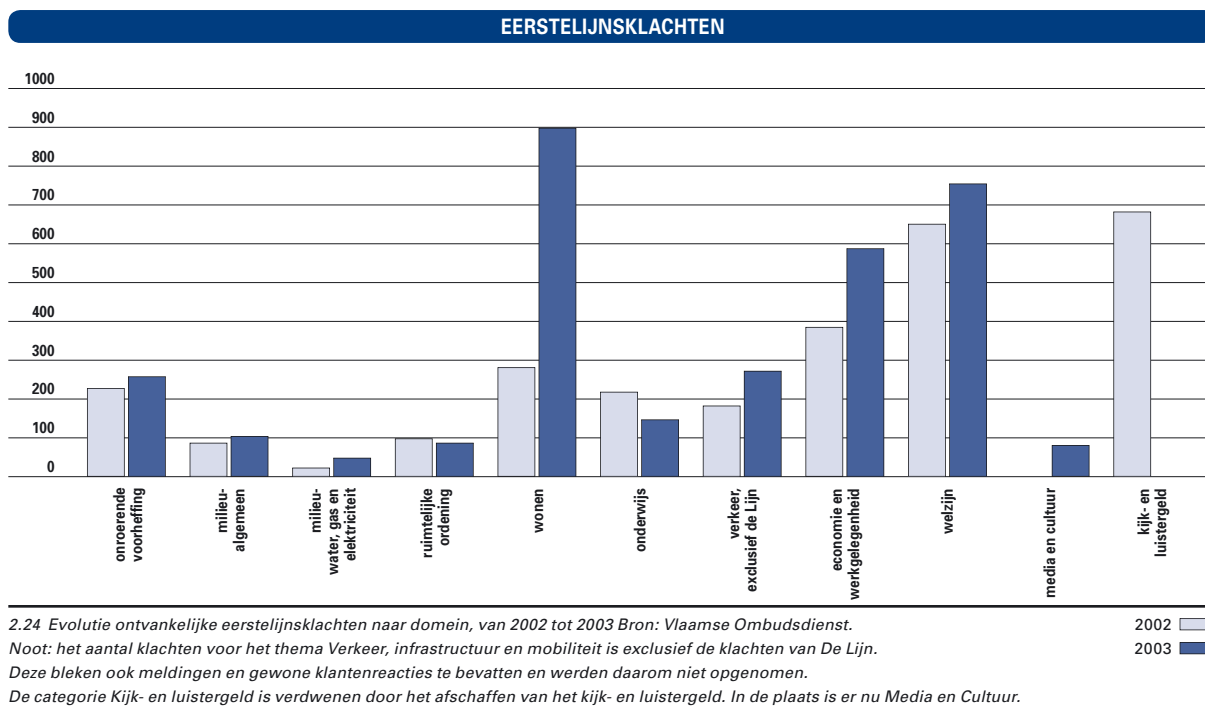
heffing is de voornaamste oorzaak van deze stijging.

2. Tweedelijns

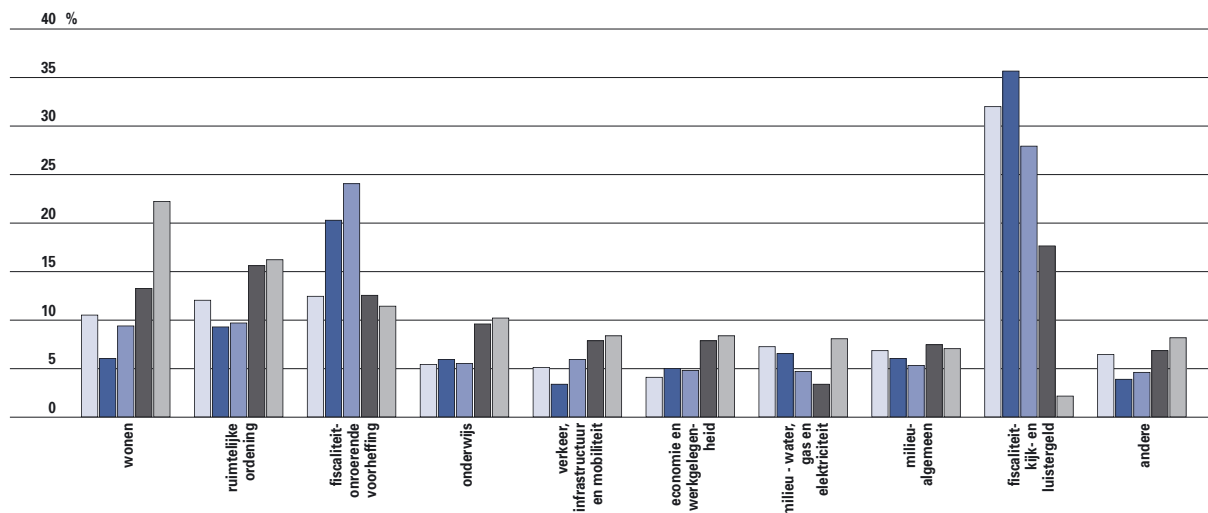
In 2003 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 3.771 verzoeken, aanzienlijk minder dan het jaar ervoor (4.133). Vermoedelijk heeft die daling te maken met het ruimer bekend worden van het klachtendecreet en de Vlaamse Infolijn: de burger is intussen wellicht beter op de hoogte van het bestaan van de eerstelijnsklachtenbehandeling en wendt zich sneller tot de administratie zelf, wat ook het doel van het klachtendecreet is.

Uiteindelijk werden 1.236 verzoeken door de Vlaamse Ombudsdienst als ontvankelijk beschouwd. In de overige gevallen betrof het vragen om informatie en dus geen klachten, en verwees de Ombudsdienst door naar de geschikte instantie. Of het ging om onontvankelijke klachten – bijvoorbeeld omdat de verzoeker zich niet eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie had gewend of omdat de klacht geen betrekking had op een Vlaamse overheidsdienst.

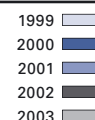
Van alle ontvankelijke klachten die in 2003 werden behandeld, waren er 904 in de loop van 2003 binnengekomen. Opvallend is de sterke stijging van het aantal dossiers wonen, goed voor een vijfde van de nieuwe klachten in 2003. De verklaring daarvoor ligt bijna uitsluitend in de enorme toename van het aantal dossiers over de leegstandshoofing. Het aantal nieuwe dossiers over kijk- en luistergeld, voorheen

TWEDELIJNSKLACHTEN

2.25 :Evolutie van de ontvankelijke klachten die door de Vlaamse Ombudsdienst in behandeling werden genomen, van 1999 tot 2003, naar thema, in %. Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

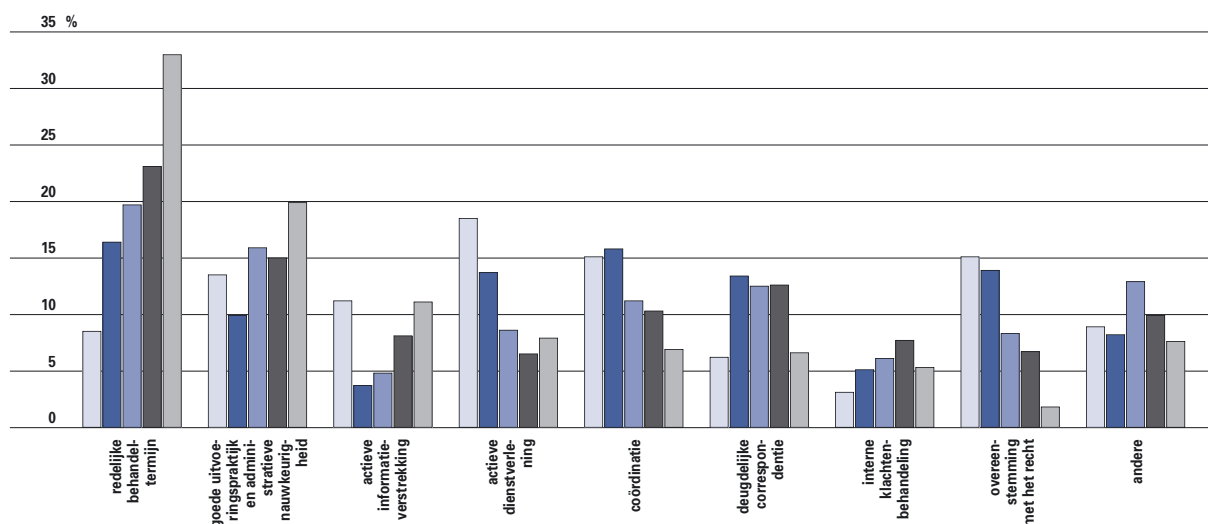

goed voor het merendeel van de klachten, valt bijna terug op nul, na de afschaffing van deze taks in 2002.

De Vlaamse Ombudsdienst kwam in 2003 voor 810 klachten tot een beoordeling. 3,9% van de klachten werd beschouwd als terechte opmerking. In 2,3% van de dossiers werd een beleidsaanbeveling geformuleerd: hoewel de betrokken dienst geen ombuds-

norm geschonden had, was er duidelijk sprake van een onaanvaardbare situatie. Samen met de (deels) gegronde klachten (57,8%) zorgt dit voor 63,9% van de dossiers waarin één of meerdere ombudsnormen werden geschonden of een te verhelpen misverstand geïdentificeerd werd. Ruim een vierde van de klachten is ongegrond. In de overige gevallen was er vanwege de Vlaamse Ombudsdienst geen oordeel mogelijk.

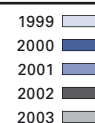
GESCHONDEN OMBUDSNORMEN

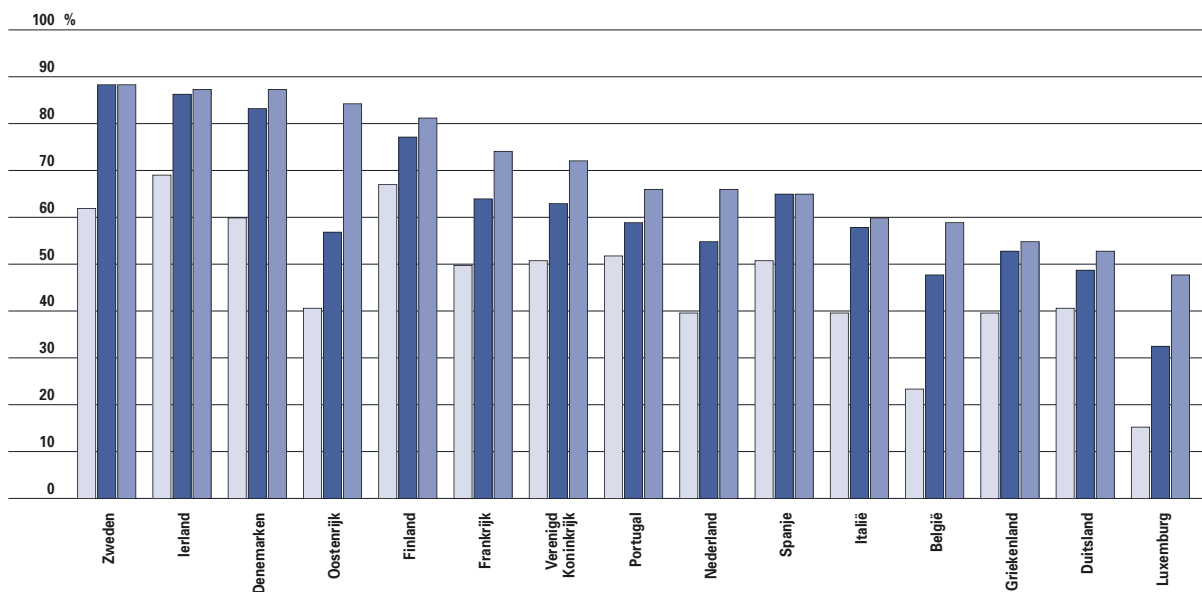
2.26 Evolutie van de geschonden ombudsnormen die de Vlaamse Ombudsdienst signaleerde, van 1999 tot 2003, naar geschonden norm, in %.

Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

Noot: een dossier kan wijzen op meer dan één geschonden norm.

OPENBARE DIENSTVERLENING ONLINE

2.27 Evolutie van de online beschikbaarheid van openbare dienstverlening, van oktober 2001 en oktober 2003, internationale vergelijking. Index van online beschikbaarheid van 20 openbare dienstverleningen waarvan 12 voor burgers en 8 voor ondernemingen (gemiddelde van de scores voor de 20 basisdiensten). Bron: Europese Commissie (Cap Gemini Ernst & Young).

oktober 2001
oktober 2002
oktober 2003

De vaakst geschonden normen zijn redelijke behandeltermijn, goede uitvoeringspraktijk en actieve informatieverstrekking. Opvallend is een aanhoudende stijging bij 'redelijke behandeltermijn' sinds 1999 en de omgekeerde beweging bij 'actieve dienstverlening'. De daling bij de norm 'overeenstemming met het recht' hangt nauw samen met de vermindering van het aantal 'fraudeklachten' omtrent kijk- en luistergeld.

E-government

In het kader van het 'eEurope Initiative' onderzoekt de Europese Commissie het aanbod van openbare diensten op het internet. Binnen elke lidstaat van de Unie worden twintig basisdiensten van de openbare sector onderzocht. Tot de basisdiensten voor de burger horen onder andere de belastingaangifte, de aanvraag van een bouwvergunning, een aangifte aan de politie en het doorgeven van een adreswijziging. Bij de basisdiensten voor ondernemingen horen onder andere de aangifte van de vennootschapsbelasting, de sociale bijdragen voor het personeel en het aanvragen van milieuvergunningen.

De score hangt af van de mogelijkheden die een gebruiker krijgt op het internet, gaande van infor-

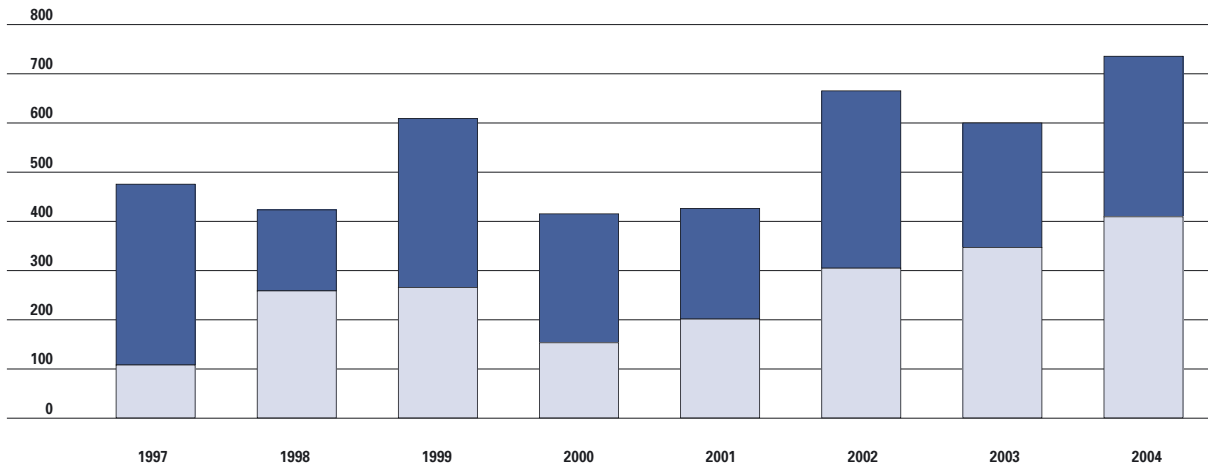
matie opvragen tot een volledig interactieve afhandeling van dossiers. België haalde in oktober 2003 een globale score van 58% en staat daarmee in de lagere regionen van de Europese rangschikking. Het verkleint wel de achterstand op de koplopers. Voor enkele individuele basisdiensten krijgt België wel al de maximum score. Dit is ondermeer zo voor het zoeken van een job, een dienst aangeboden door de regionale overheidsdiensten VDAB, FOREM en ORBEM. Ook voor de sociale bijdrage voor werknemers en het registreren van een nieuwe onderneming krijgt België een zeer goede beoordeling vanwege de Europese commissie.

Reguleringsmanagement

Vlaanderen heeft nood aan minder, maar betere regels. De Vlaamse overheid wil haar regelgeving dan ook helder en eenvoudig maken. Dat proces van vereenvoudiging van de regelgeving heet **reguleringsmanagement**.

Een eerste luik is de administratieve lastenverlichting die tot minder papierwerk en dus ook minder kosten moet leiden. Die kosten zijn voor een deel ook indirect in de vorm van verlaagde economische groei en van barrières voor investeringen en innovaties. Het actieplan reguleringsmanagement

STAATSBLAD

2.28 Evolutie van het aantal publicaties in het Staatsblad met de Vlaamse overheid als bron, van 1997 tot 2004.
Bron: Belgisch Staatsblad.

decreten
overige

2003-2004 wou voor het parlementaire werkjaar 2003-2004 100 miljoen euro administratieve lastenverlaging bereiken, maar strandde op bijna 59 miljoen euro. Dat de doelstelling niet gehaald werd is grotendeels te wijten aan het feit dat de gemeten gerealiseerde vereenvoudigingsprojecten relatief beperkt waren.

Een tweede luik bestaat uit een juridisch-technische vereenvoudiging wat moet leiden tot eenvoudige, duidelijke en minder wetten. Als het aantal publicaties in het Belgisch Staatsblad afkomstig van de Vlaamse overheid beschouwd wordt als indicator voor de hoeveelheid wetten, dan valt op dat er voorlopig nog geen sprake is van een krimpende

Vlaamse regelgeving. Zo neemt sinds 2000 elk jaar de hoeveelheid nieuwe of gewijzigde decreten toe, van een 150-tal in 2000 naar goed 400 in 2004. Een derde en laatste luik is RIA of de regulerings-impactanalyse. Die gaat na welke rechtstreekse en onrechtstreekse effecten de toepassing van een regel heeft voor zowel de klant (burger, bedrijven, andere overheidsinstellingen, de natuur, ...) als voor de instanties die de regels moeten toepassen, uitvoeren en handhaven. Vanaf 1 januari 2005 moet voor alle regelgeving die een regulerend effect heeft op de burger, het bedrijfsleven of non-profit organisaties een reguleringsimpactanalyse opgemaakt worden.

VOOR MEER INFORMATIE

- Website statistieken Financiën van de Vlaamse Gemeenschap
<http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/financien/index.html>
- Vlaamse Infolijn
<http://www.vlaamseinfolijn.be/>
- Vlaamse Ombudsdienst
<http://www.vlaamseombudsdienst.be/>
- Kenniscel wetsmatiging
<http://www.wetsmatiging.be/>
- E-government Vlaamse overheid
<http://www.vlaanderen.be/egovernment>
- Beleidsrapporten Personeel & Organisatie
<http://www2.vlaanderen.be/personneelsbeleid/beleidsrapporten/>
- SD Worx
<http://www.sd.be/>

WOORDENLIJST:

- **Betalingskrediet** Het betalingskrediet in begrotingsjaar X is het volume aan mogelijkheden, voortkomende uit de ontvangsten (inbegrepen leningen) van dat begrotingsjaar, waarover de Vlaamse regering beschikt om aan betalingsverplichtingen, voortvloeiend uit bestaande en nieuwe verbintenissen, in de loop van begrotingsjaar te voldoen.
- **Directe schuld** Leningen, ofwel aangegaan door de Vlaamse Gemeenschap ter financiering van haar tekorten, ofwel contractueel overgenomen door de Vlaamse Gemeenschap uit de indirecte schuld alsook alle leningen ter herfinanciering van voormelde leningen.
- **Gedeelde belastingen** Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de Gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet
- **Indirecte schuld:** Leningen aangegaan, ofwel door publiekrechtelijke rechtspersonen opgericht bij of krachtens een wet of decreet en die ressorteren onder de Vlaamse Gemeenschap of het Vlaamse Gewest, ofwel door lagere overheden, ofwel door de Vlaamse Gemeenschap in het verleden ter financiering van specifieke beleidsprojecten, en waarvan het geheel van de kapitaalsaflossingen en van de rentelasten ten laste komen van de uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, zonder evenwel rekening te houden met terugbetalingen door derden, alsook het Vlaamse aandeel in de schulden van het Amortisatiefonds voor de leningen der sociale huisvesting (ALESH).
- **Samengevoegde belastingen** Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de Gewesten wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet, en waarop de Gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of -vermeerderingen kunnen toepassen.
- **VTE: Voltijds Equivalenten**
Personeelsomvang in bruto VTE: de totale arbeidstijd in jaar x (werkdagen) van alle personeelsleden die in dienst waren bij het ministerie, rekening houdend met hun effectieve tewerkstellingsperiode (in/uit) verminderd met hun onbezoldigde afwezigheden tijdens die periode (deeltijdse prestaties, loopbaanonderbreking, detachering,...), gedeeld door 247 dagen.
Personeelsomvang in netto VTE bruto arbeidstijd in jaar x verminderd met de bezoldigde afwezigheden (vakantieverlof, ziekte, arbeidsongevallen, zwangerschap,...), gedeeld door 212 dagen.
- **Externe wervingsratio** Het aantal sollicitanten die reageerden op de aangeboden vacatures, gedeeld door het totaal aantal aangeboden vacatures. Bij statutaire functies kunnen enkel sollicitanten uit bestaande selectiereserves (SELOR) reageren op aangeboden vacatures.
- **Interne wervingscapaciteit** Het aandeel van de intern ingevulde vacatures op het totaal aantal ingevulde vacatures.
- **Vormingsparticipatie** Aantal personeelsleden die in jaar x hebben deelgenomen aan tenminste 1 vormingsactiviteit gedeeld door het totaal aantal personeelsleden die in jaar x in dienst waren.
- **Arbeidsverzuim** Totaal aantal werkdagen afwezigheid in jaar x wegens ziekte, arbeidsongeval, beroepsziekte en zwangerschap gedeeld door de totale bruto arbeidstijd in werkdagen (incl. vakantiedagen).
- **Ziekteverzuim** Totaal aantal werkdagen afwezigheid in jaar x wegens ziekte, arbeidsongeval, beroepsziekte en zwangerschap gedeeld door de totale bruto arbeidstijd in werkdagen (incl. vakantiedagen).

Meer ondernemen!

“Eén van de kernopdrachten is dat Vlaanderen evolueert naar een competitieve en verantwoordelijke regio met een economie die gelijktijdig de economische, sociale en ecologische vooruitgang bevordert.” Een sterke economie is ook noodzakelijk om meer werk te creëren. Daarvoor zijn het ondernemerschap en het innovatief vermogen van het bedrijfsleven doorslaggevend. De Vlaamse Regering wil er daarom mee voor zorgen dat structureel meer geïnvesteerd wordt in ondernemen, kennis, onderzoek en ontwikkeling, innovatie, leefmilieu en een vlotte mobiliteit.

Vlaanderen moet verder evolueren naar een ondernemende, innoverende, lerende en creatieve samenleving. De dalende trend van startende en snelgroeiende middelgrote ondernemingen moet worden omgebogen en Vlaanderen moet bij de vijf beste Europese regio's behoren. Vlaanderen moet één van de aantrekkelijkste regio's zijn voor de vestiging en de ontwikkeling van ondernemingsactiviteiten.

Deze opties uit het regeerakkoord worden in de beleidsnota van de minister van Economie, Ondernemen, Wetenschap, Innovatie en Buitenlandse Handel verder uitgewerkt. Zij onderlijnt nogmaals de noodzaak om tot een kennis-economie te evolueren. Daarom moet Vlaanderen zijn troeven valoriseren en inhaken op technologische evoluties. Innovatie- en communicatietechnologieën zijn een belangrijke bouwsteen van een kennis-economie en de ontwikkeling en verspreiding ervan heeft een gunstig effect op de hele economie. De verdere uitbouw van het wetenschaps- en technologisch innovatiebeleid is noodzakelijk om de innovatiekracht van Vlaanderen te versterken. De bestedingen voor onderzoek en ontwikkeling van het bedrijfsleven zijn een belangrijke pijler daarin. Verder wil de minister Vlaanderen aantrekkelijk maken als investeringsregio. Een kwantitatief en kwalitatief aanbod aan industrieterreinen is een essentiële voorwaarde daartoe.

Het Vlaamse beleid inzake economie ziet ondernemerschap als een heel traject van de start tot de doorgroei. Voor elke fase worden specifieke beleidsmaatregelen voorzien.

Internationaal ondernemen verdient uiteraard belangrijke aandacht, gezien het belang van de buitenlandse handel voor Vlaanderen. Het aantrekken van buitenlandse investeringen betekent een extra stimulans voor onze economie.

3 hoofdstuk

3.1 Economie

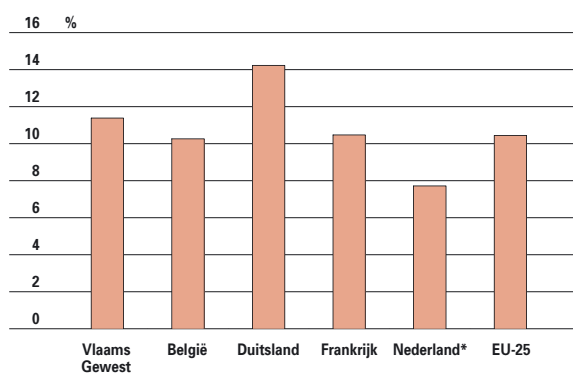
De kenniseconomie

1. Globale situatie

In het verleden kon Vlaanderen profiteren van de inplanting van steeds meer buitenlandse **multinationals**. Daarnaast bleken onze bedrijven doorgaans te concurreren door de kosten te drukken. Deze 'kostencompetitiviteit' had echter als gevolg dat bespaard werd op arbeid. De stijgende werkloosheidscijfers in het begin van de jaren tachtig waren daar een gevolg van. De Vlaamse overheid kiest voor de ontwikkeling van een **kennisintensieve economie** en wil daarmee Vlaanderen een nieuw groei-elan geven. De ontwikkeling van producten en diensten met een hoogtechnologisch of kennisintensief karakter kan Vlaanderen een voorsprong geven en mits een succesvolle commercialisatie resulteren in een hoge toegevoegde waarde. Dat alles moet finaal onze welvaart veilig stellen.

Vooreerst een positieve vaststelling: de tewerkstelling van 11,5% in hoogtechnologise sectoren was voor 2003 een prima resultaat. De EU-25 doet het gemiddeld minder goed en van de buurlanden scoort enkel Duitsland hoger. Opvallend is de goede prestatie van enkele nieuwe lidstaten zoals Tsjechië, Slowakije en Hongarije die ongeveer op het Vlaamse niveau uitkomen. De activiteiten van bedrijven in onderzoek en

TWERKSTELLING HOOGTECHNOLOGISCHE SECTOREN

3.1 Aandeel van de tewerkstelling in hoog- en medium-hoogtechnologise industrietakken en kennisintensieve diensten in 2003, internationale vergelijking, in %. Bron: Eurostat.

* Nederland: 2002.

ontwikkeling komen elders in VRIND aan bod.

De Vlaamse overheid volgt twee sporen om innovatie bij bedrijven te ondersteunen: **kennisontwikkeling** en **kennisdiffusie**.

Kennisontwikkeling hangt nauw samen met O&O. In 2003 werd in totaal 159 miljoen euro steun toegekend of 25% meer in vergelijking met het jaar voordien. Dit gebeurt vooral in de vorm van subsidies en achtergestelde leningen aan bedrijven. Daarnaast zijn ook de universiteiten belangrijke centra van onderzoek.

Om de kennisdiffusie te versterken helpen adviseurs bedrijven (voornamelijk KMO's) in hun innovatieproces. In 2003 werden zo 1.165 bedrijven bezocht. Zij leggen contacten tussen bedrijven met een gemeenschappelijke technologische problematiek en speuren naar sluimerend innovatiepotentieel.

Bijna tweederden van de startende ondernemingen is met **innovatie** bezig. In circa de helft van de gevallen resulteerde dit in het op de markt brengen van verbeterde of nieuwe producten en diensten. Bij de overige bedrijven blijft de innovatieve reflex achterwege wanneer de technologische of commerciële kennis ontbreekt, of wanneer de wensen van de klanten niet goed ingeschat worden. Ook zal men vaak voor een groeistrategie binnen het bestaande assortiment kiezen, omdat dit meer zekerheid biedt op korte termijn.

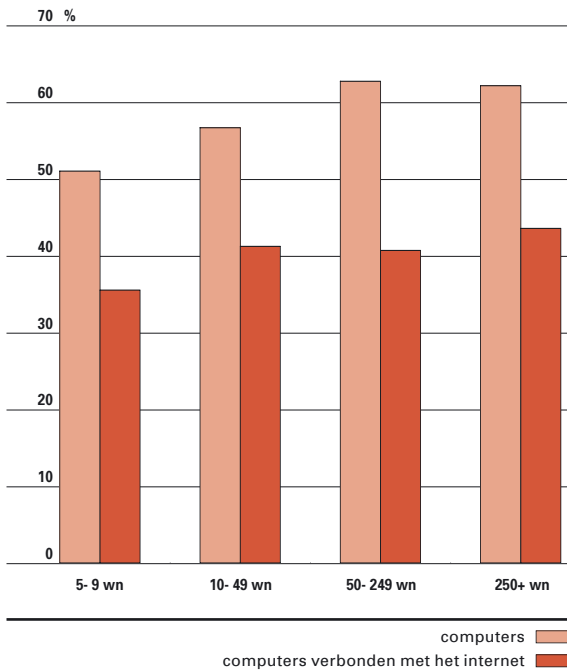
2. ICT in het bedrijfsleven

Informatie en communicatietechnologieën (ICT) zijn onlosmakelijk verbonden met de kenniseconomie. De ICT-sector is niet alleen op zichzelf reeds belangrijk, maar genereert ook positieve effecten in andere sectoren die dankzij ICT hun productiviteit opkrikken.

Vrijwel alle Vlaamse ondernemingen met 5 of meer werknemers gebruiken een computer. Ruim de helft van de werknemers werkt minstens éénmaal per week met een computer. Dit gaat in stijgende lijn met de grootte van het bedrijf. Van de werknemers met een computer heeft ongeveer vier op tien ook een internetverbinding.

Bedrijven met 5 tot 49 werknemers gebruiken het

COMPUTERS EN INTERNET

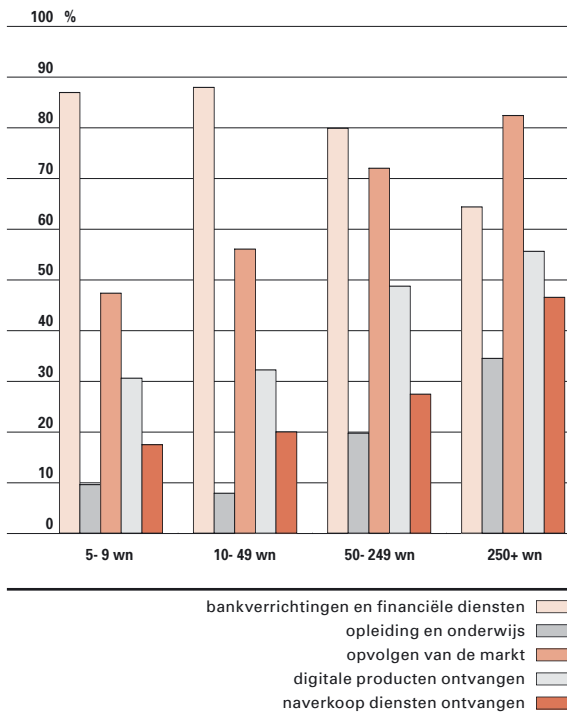
3.2 Aandeel van de werknemers in de Vlaamse bedrijven dat minstens éénmaal per week een computer en een computer verbonden met het internet gebruikt in 2004, in %. N = 1.141. Bron: NIS.

internet voornamelijk voor bankverrichtingen en financiële diensten. Bij bedrijven vanaf 50 werknemers komen ook andere toepassingen aan bod zoals het opvolgen van de markt en het ontvangen van digitale producten.

Ondernemingen gebruiken het internet voor contacten met de overheid, maar toch is er een verschil naargelang de grootte: bij de kleinste bedrijven is dat 46%. Vanaf 50 of meer werknemers gebruikt goed 70% het internet voor overheidscontacten. De voornaamste redenen zijn het inwinnen van informatie en het verkrijgen van formulieren. In lagere orde komen het terugsturen van formulieren en de elektronische afhandeling van procedures aan bod. Dit laatste hangt ongetwijfeld ook samen met de mogelijkheden die overheidsinstanties daartoe bieden.

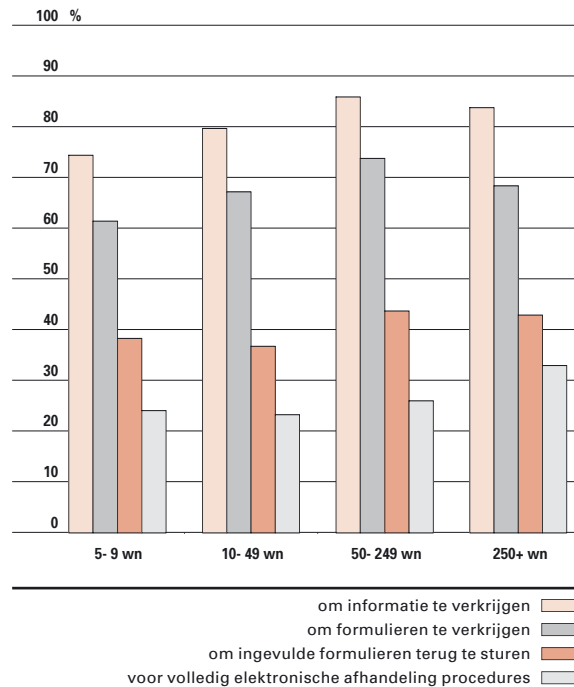
E-commerce blijkt geen belangrijk omzetkanaal te zijn. De Vlaamse bedrijven realiseren slechts één tot twee procent van hun omzet via e-commerce. Opmerkelijk is dat grotere bedrijven dit middel niet of nauwelijks méér hanteren.

REDENEN GEBRUIK INTERNET

3.3 Redenen waarom de Vlaamse ondernemingen internet gebruiken in 2004, in %. Meerdere antwoorden mogelijk. N = 1.108. Bron: NIS.

CONTACTEN OVERHEID

3.4 Redenen waarom de Vlaamse ondernemingen internet gebruiken voor contacten met de overheid in 2004, in %. Meerdere antwoorden mogelijk. N = 675. Bron: NIS.

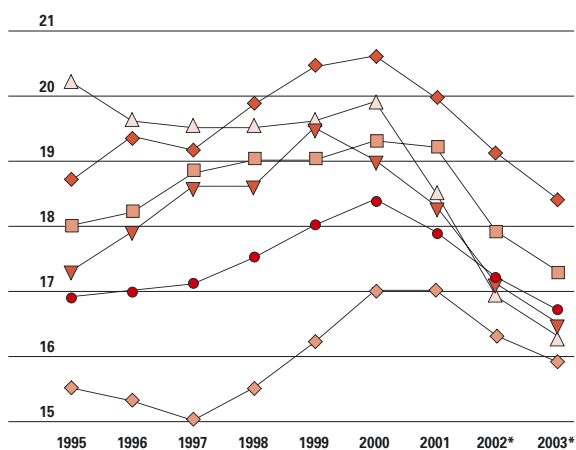
Een investeringsregio

De **investeringen** van de private sector namen de voorbije jaren af, zowel bij ons als in de buurlanden. Toch is het Vlaamse niveau steeds hoger dan in de hele EU-25 of in onze buurlanden. In 2003 waren de investeringen van de Vlaamse private sector goed voor 18,4% van het BBP.

Om de investeringen kracht bij te zetten intervieneert de Vlaamse overheid aan de aanbodzijde van de economie: de logistiek en infrastructuur, een goed geschoold arbeidsaanbod en voldoende **bedrijventerreinen**. In 2004 gingen de afbakeningsprocessen voor extra bedrijventerreinen verder en werd 138 ha bouwrijp gemaakt. Eind 2004 telde het Vlaamse Gewest 35.620 ha bedrijventerreinen (exclusief de haventerreinen) waarvan gemiddeld 80,0% ingenomen was. De bezettingsgraad varieert van 82,8% in de provincie Antwerpen tot 75,6% in Oost-Vlaanderen.

De Vlaamse overheid steunt zowel de aanleg van nieuwe als het verbeteren van bestaande bedrijventerreinen. Ook de lokale besturen spelen hierin een rol. Een derde van de Vlaamse bedrijven was in 2003 tevreden of zeer tevreden met het beleid van de gemeenten. Een vierde was ontevreden, toch nog een belangrijke groep. Voldoende inspraakmogelijkheden en doorstroming van informatie behoren tot de belangrijkste verzuchtingen van het bedrijfsleven. Vooral kleinere ondernemingen hebben minder contacten met het gemeentelijk bestuur.

INVESTERINGSRATIO

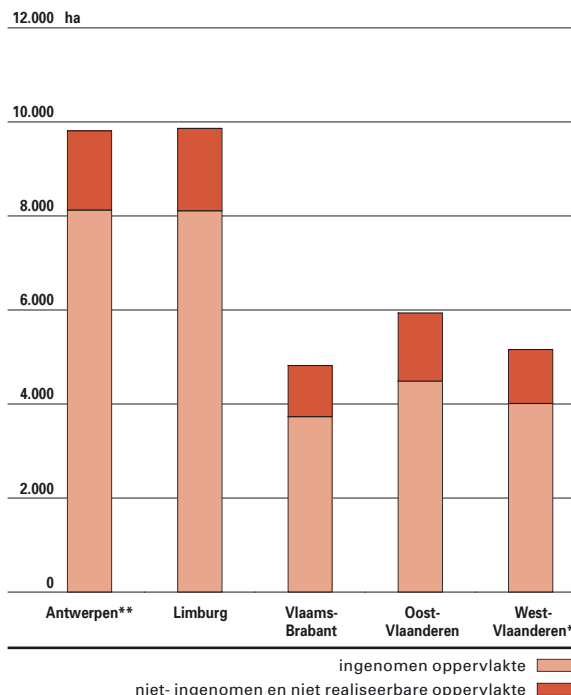

3.5 Evolutie van de bruto vaste kapitaalvorming van de private sector in verhouding tot het BBP, internationale vergelijking, van 1995 tot 2003, in %.
Bron: Eurostat, APS.

* Vlaamse Gewest: ramingen voor 2002 en 2003.

Duitsland
Vlaamse Gewest
België
Nederland
EU-25
Frankrijk

OPPERVLAKTE BEDRIJVENTERREINEN

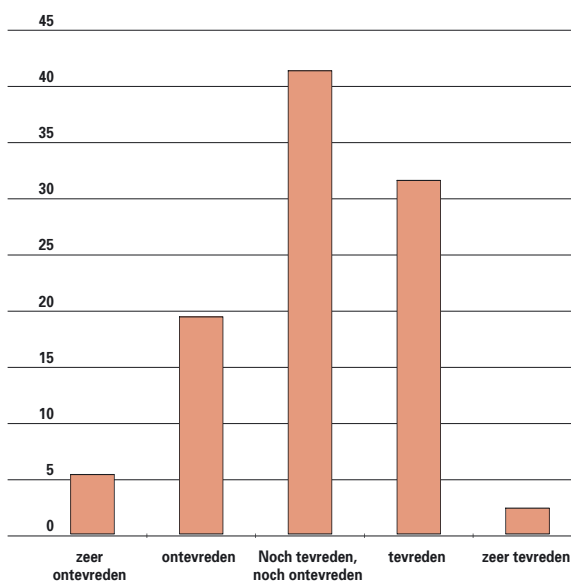
3.6 Totale oppervlakte en reeds ingenomen oppervlakte aan bedrijventerreinen, 31 december 2004. Exclusief de haventerreinen.

* toestand 31 december 2003

** toestand 31 maart 2004

Bron: Adm. Economie.

OORDEEL BEDRIJVEN GEMEENTEBELEID

3.7 Tevredenheid van de ondervraagde bedrijven over het beleid dat hun gemeente voert t.a.v. het bedrijfsleven, in %. N = 6.421.

Bron: Enquête bedrijfsvriendelijke gemeente, 2003.

West-Vlaanderen en Limburg halen gemiddeld iets betere resultaten, voor een deel omdat de grootste-delijke druk en de verkeersproblemen daar minder voelbaar zijn.

Slechts een op tien gemeenten zou over substantiële gegevens beschikken over de aanwezige bedrijven op hun grondgebied (wat wil zeggen meer dan een eenvoudige oplijsting). Een aantal, vooral kleinere gemeenten, klaagt over de administratieve last bij de afhandeling van milieuvergunningen. Volgens de gemeentebesturen zijn de bouwvergunningen en de problemen met grondwater en zonevremde bedrijven bijzondere aandachtspunten.

Competitief ondernemen

De Europese Commissie lanceerde een Actieplan voor Ondernemerschap met vijf beleidslijnen, elk gericht op het scheppen van een ondernemingsvriendelijk klimaat en het aanmoedigen van ondernemerschap. In het Pact van Vilvoorde staat onomwonden dat Vlaanderen tegen 2010 verder moet evolueren naar een ondernemende samenleving. Dit betekent meer startende ondernemers en meer nieuwe oprichtingen. Er gaat specifieke aandacht uit naar het stimuleren van ondernemerschap bij een aantal doelgroepen.

1. Ondernemerschap aanzwengelen

In 2004 was 2,7% van de volwassen Vlamingen een onderneming aan het opstarten of eigenaar van een jong bedrijf. Dit is iets beter dan in 2002, maar duidelijk onder het niveau van 2001 (4,1%).

Vlaanderen staat daarmee helemaal onderaan de lijst van de 16 EU-landen die in 2004 aan het onderzoek deelnamen. Nieuwe bedrijven die ontstaan als dochter van een bestaande firma kwamen niet in aanmerking. In dit opzicht verschilt deze studie van de meer traditionele statistieken over starters.

Groei-georiënteerde opstarts zijn belangrijk voor onze economie. Dit zijn bedrijven die innovatief zijn, die een werkgelegenheidspotentieel in zich hebben of op een internationale markt mikken. De meeste deelnemende EU-landen scoren hier hoger dan Vlaanderen.

In 2004 werden 31.700 **oprichtingsakten** neergelegd. Nieuwe bedrijven die tot stand komen uit een splitsing van een bestaande onderneming zitten inbegrepen in dit cijfer. In vergelijking met het jaar voordien zijn er 8% meer akten. Het aantal oprich-

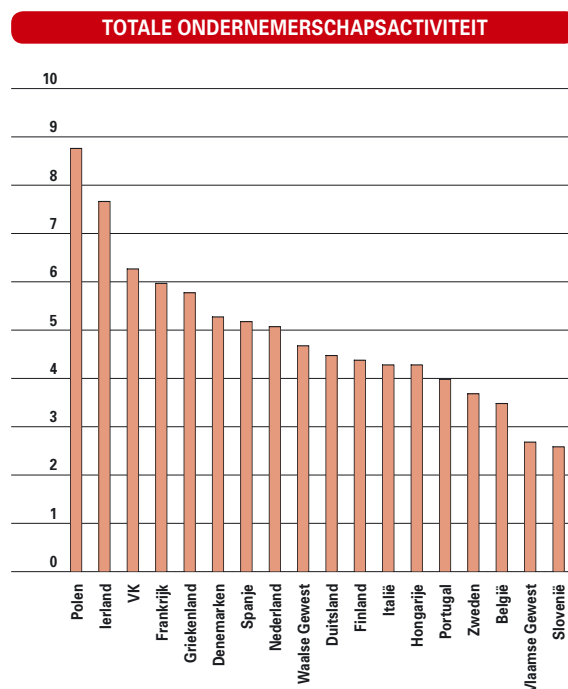
tingen zit daarmee reeds twee jaar in de lift. Deze goede prestatie komt grotendeels op naam van de eenmanszaken (+13,8% in 2004). Bij de vennootschappen is de aangroei veel minder sterk (+1,9%). De **toetredingsquote**, dit is het aantal nieuwelingen in verhouding tot de bestaande groep, neemt bij eenmanszaken toe. Bij de vennootschappen lijkt de quote zich te stabiliseren.

De inwerkingtreding van de Kruispuntbank van Ondernemingen zorgt echter voor een vertekening: sedert 1 juli 2003 worden immers ook de burgerlijke vennootschappen en de vzw's meegerekend. Dit nuanceert het goede nieuws.

Minder goed nieuws is te melden langs de kant van de **falingen**: ongeveer 4.200 faillissementen in 2004 of 4,2% meer dan in 2003. Sedert het conjuncturele topjaar 2000 neemt het aantal falingen toe. Positief is wel dat er in de tweede jaarhelft van 2004 minder waren dan tijdens de overeenkomstige periode van 2003 (-1,0%).

De horeca, groothandel en bouw zijn de zwaarst getroffen sectoren. Curatoren en rechters-commissarissen wijzen wanbeheer en een onvoldoende beroepsbekwaamheid van de ondernemers aan als voornaamste oorzaken.

In 2004 raakten 10.900 werknemers hun job kwijt omwille van een faling. Dit zijn er 1,8% meer dan het jaar voordien. In 2002 werd de kaap van 11.000 echter ruim overschreden.

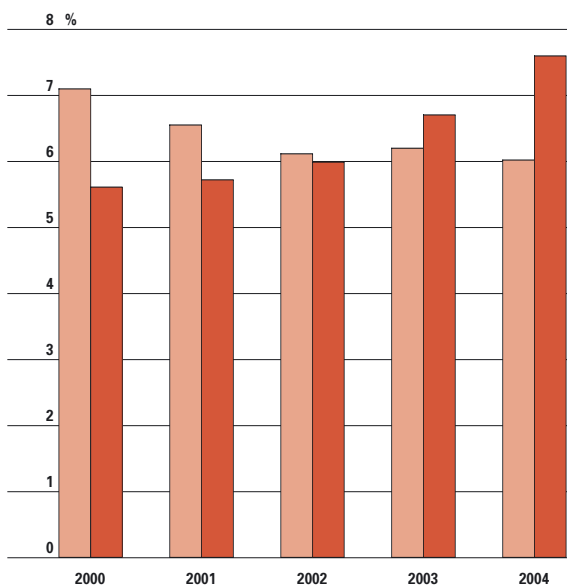
3.8 De totale ondernemerschapsactiviteit in het Vlaamse Gewest en een aantal EU-landen in 2004, in %. Bron: GEM.

GROEI-GEORIËNTEERDE OPSTARTS

	BELGIË	VLAAMSE GEWEST	WAALSE GEWEST
TEA innovatie-gerichte bedrijven	1,4	1,3	1,7
TEA bedrijven gericht op jobcreatie	0,3	0,2	0,6
TEA internationaal georiënteerde bedrijven	1,2	0,7	1,6

3.9 De totale ondernemersactiviteit in België, het Vlaamse en Waalse Gewest voor drie categorieën van groei-georiënteerde starters in 2004, in %. Bron: GEM.

TOETREDINGSQUOTE

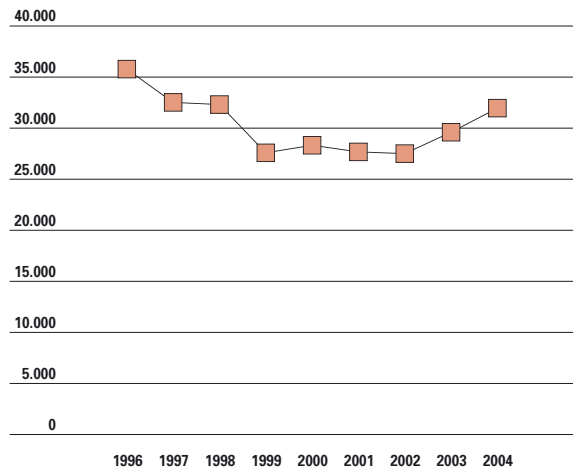
3.11 Evolutie van de toetredingsquote van firma's en eenmanszaken, van 2000 tot 2004. Bron: Graydon.

Het aantal **stopzettingen** van vennootschappen zit sedert 2002 in een duidelijk neerwaartse trend. In 2004 waren er 3.100 firma's die hun activiteiten staakten buiten een faillissement. Dit zijn er 12,5% minder dan in 2003.

2. Doelgroepen

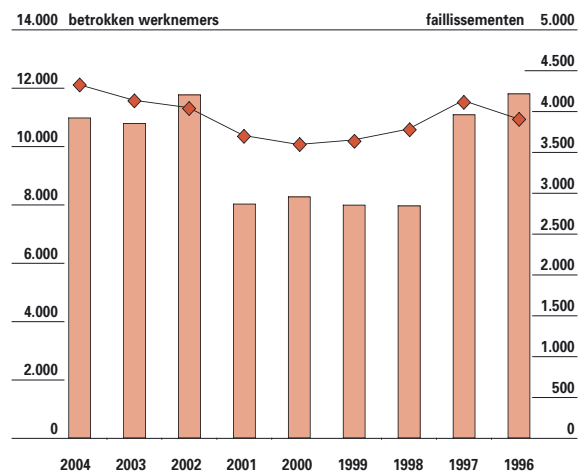
Als men meer ondernemers wil, ligt er nog een grote vijver aan talent onaangeroerd. Jongeren, senioren, vrouwen en alloctonen komen naar verhouding te weinig voor in de groep van de ondernemers. Het lijkt de evidentie zelve dat ondernemerschap geen talent is dat exclusief voorbehouden blijft voor het klassieke archetype van de ondernemer – mannelijk, dertiger en autochtoon.

OPRICHTINGEN

3.10 Evolutie van het aantal oprichtingsakten van firma's en eenmanszaken, van 1996 tot 2004. Bron: Graydon.

FALINGEN EN BETROKKEN WERKNEMERS

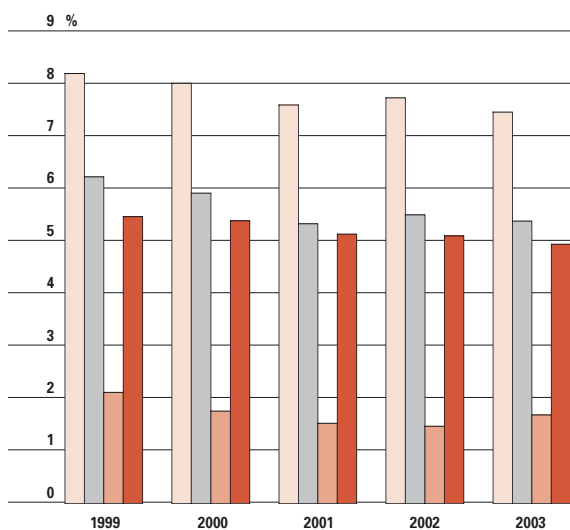

3.12 Evolutie van het aantal falingen van firma's en eenmanszaken (rechtsschaal) en betrokken werknemers (linkerschaal), van 1996 tot 2004. Bron: Graydon.

JONGEREN

In 2003 bestond 1,7% van de jonge bevolking van 15 tot 24 jaar uit niet-loontrekkenden. In deze groep zitten zelfstandigen, helpers, werkgevers en kaderleden. Vier jaar eerder was dit nog 2,1%. Er bestaan diverse initiatieven om jongeren in contact te brengen met het ondernemerschap. Centraal staan de 'brugprojecten' tussen het onderwijs en de bedrijfswereld. In 2003 werden 17 **brugprojecten** gesubsidieerd. FaBuGa (business game door het consultancybedrijf FaGro) is zo'n project en wil laatstejaars in de hogescholen in contact brengen met de praktijk van het onderne-

DOELGROEPEN

3.13 Aandeel van de bevolking van 15-24 jaar, van vrouwen en van 50-plussers in de niet-loontrekkenden, 1999-2003, in %.

Bron: NIS, verwerking APS.

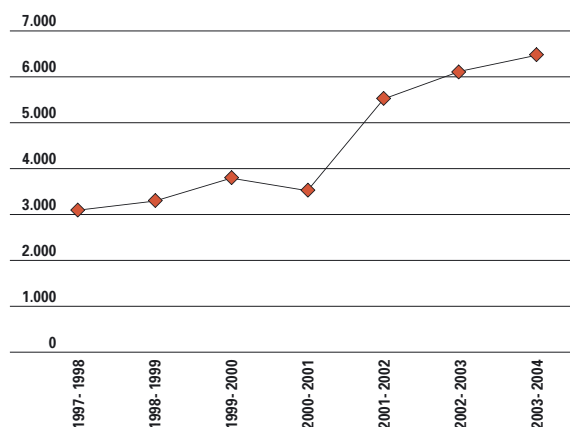
Totaal
vrouwen
15-24 jaar
50 jaar en ouder

merschap.

Vlaamse Jonge Ondernemingen vzw organiseert diverse initiatieven:

- **Kid@Bizz** scherpt bij leerlingen uit de derde graad van het lager onderwijs de ondernemersvaardigheden aan. Tijdens het schooljaar 2004-2005 zijn er 80 initiatieven met circa 2.000 kinderen.
- **Mini-ondernemingen** zijn eigen kleine bedrijfjes opgestart door jongeren uit het secundair onderwijs. In het schooljaar 2004-2005 zijn er 355 mini-ondernemingen actief met in totaal 5.500 jongeren. Dit wordt aangevuld met een nieuw initiatief rond

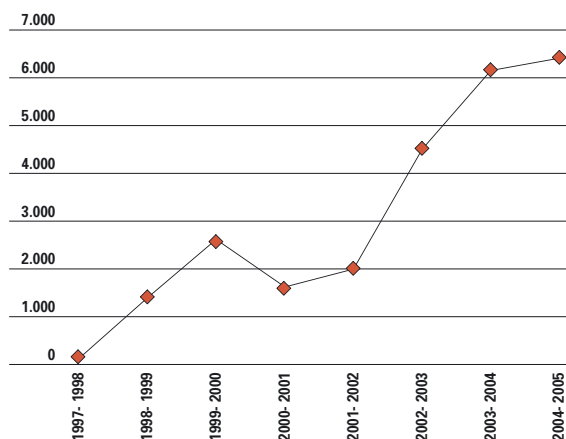
JONGEREN IN MINI- ONDERNEMINGEN

3.15 Evolutie van het aantal Nederlandstalige deelnemers aan het project mini-ondernemingen, van 1997-1998 tot 2004-2005.

Bron: VZW Vlaamse Jonge Ondernemingen.

JONGEREN IN DREAM- PROJECT

3.14 Evolutie van het aantal Nederlandstalige deelnemers aan het brugproject Dream, van 1997-1998 tot 2004-2005. Bron: Dream-it.

ethische handel.

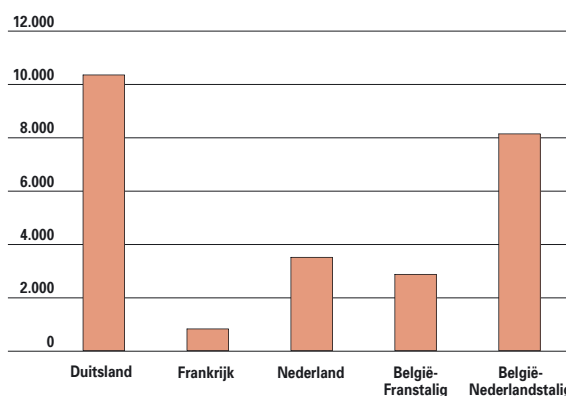
- Small Business Projects ontwikkelt een ondernemersattitude in de hogescholen.

VROUWEN

5,4% van de (volwassen) vrouwen was in 2003 zelfstandig, werkgever of helper. Dit ligt ongeveer op het niveau van twee voorgaande jaren. In 2000 (5,9%) en 1999 (6,2%) waren er echter merkkelijk meer vrouwen die de stap naar een niet-loontrekend beroep gezet hadden.

Deze percentages liggen een tweetal punten onder die voor de totale bevolking. Er is met andere woorden duidelijk sprake van een **gender gap** in het ondernemerschap. De praktijk leert dat vrouwen evenveel kansen hebben als mannen bij de opstart

MINI- ONDERNEMINGEN INTERNATIONAAL

3.16 Aantal jongeren betrokken in mini-ondernemingen in België en de buurlanden, schooljaar 2003-2004.

Bron: VZW Vlaamse Jonge Ondernemingen.

en uitbouw van een onderneming, maar vooral de moeizame combinatie arbeid-gezin schrikt af.

50-PLUSSERS

In 2003 had 5,0% van de werkende bevolking van 50 jaar of ouder voor een niet-loontrekkend beroep gekozen. Ook dit ligt onder het globale gemiddelde voor alle leeftijdsgroepen (7,5%).

Het aandeel van de 50-plussers loopt overigens stelselmatig terug sedert 1999. Bedrijven die opgestart worden door deze leeftijdsgroep hebben nochtans naar verhouding grotere overlevingskansen.

Uiteraard beperkt ondernemerszin zich niet steeds tot het runnen van een eigen bedrijf. Ook **intrapreneurship** binnen bedrijven is heel belangrijk. ‘Effectiever Leren op de Werkplek’ dat door het Europees Sociaal Fonds gesubsidieerd wordt, speelt daar op in. Daarbij kan de oudere mentor de jongere werknemers helpen de gewenste competenties te ontwikkelen.

ALLOCHTONEN

De Vlaamse beleidsploeg wil diversiteit stimuleren. 6,8% van de zelfstandigen in België bezit een vreemde nationaliteit. Opvallend voor deze groep is dat ze voor hun klantenkring en (financiële) bijstand sterk terugvallen op hun eigen netwerk. Onvoldoende kennis van de markt en van bedrijfsbeheer vormen de belangrijkste hinderpalen. Ook de relatie met de overheid en de kennis van

steunmaatregelen kunnen beter. De kleinhandel, de kruidenierszaken, de communicatiediensten en de horeca blijken erg in trek te zijn bij **allochtone ondernemers**. Dit is een eerder nauwe sectorspreiding.

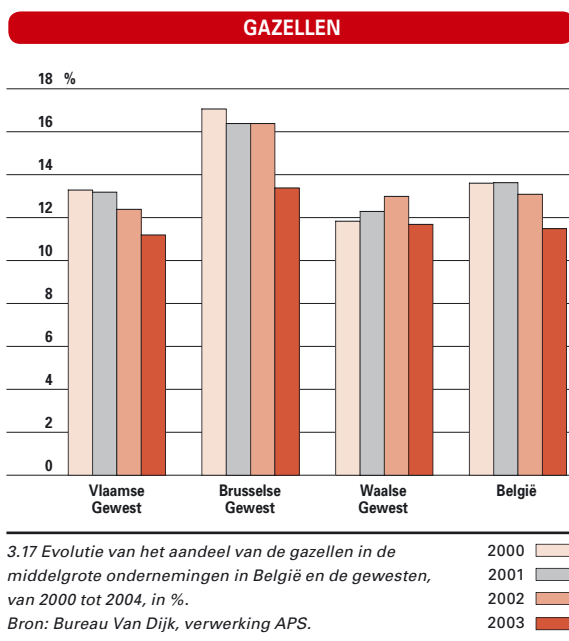
3. Van prestarters naar groeiende bedrijven

Snelgroeiende bedrijven of gazellen verdienen bijzondere aandacht. Hun aantal is beperkt maar hun dynamiek werkt inspirerend voor mogelijke starters en zij zorgen veelal voor innovatie en vernieuwing.

In 2003 telde het Vlaamse Gewest 11,2% **gazellen** onder de middelgrote ondernemingen. Dit aandeel loopt sinds 2000 stelselmatig terug. De relatief grotere aanwezigheid van snelgroeiende bedrijven in de zakelijke diensten verklaart de goede score van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Om de opstartdrempel te verlagen introduceerde de Vlaamse overheid midden 2004 de DNA-cheque (Durf Na Advies). Met de **DNA-cheque** kunnen prestarters adviezen kopen bij erkende adviesinstanties, bijvoorbeeld om een ondernemingsplan of een haalbaarheidsstudie op te stellen. Daarnaast zijn er ook initiatieven zoals de wedstrijd Bizidee, waarbij men een ondernemingsplan opstelt dat beoordeeld wordt door een professionele jury.

Eens bedrijven daadwerkelijk gestart zijn, hebben zij het niet steeds gemakkelijk om de broodnodige financiële middelen te vinden. Financiële instellingen doen immers liever zaken met gevestigde

CHEQUES

	AANTAL CHEQUES	AANTAL AANVRAGERS
DNA cheques		
2004*	15.796	293
Opleidingscheques		
2002**	715.251	11.110
2003	1.136.742	12.040
2004	1.250.000	16.348
Adviescheques		
2003***	375.713	1.612
2004	822.724	3.808

3.18 Evolutie van het aantal DNA, opleidings- en adviescheques en het aantal aanvragers, van 2002 tot 2004. Bron: adm. Economie.
 * start midden 2004
 ** start februari 2002
 *** start april 2003

ondernemingen die minder risico opleveren en reeds kasstromen genereren.

Business angels netwerken (BAN) kunnen de vraag naar risicokapitaal deels ondervangen. Dit zijn netwerken van vermogende privé-persoonen met ondernemerservaring die starters financieel en met advies bijstaan.

BAN-Vlaanderen wordt door de Vlaamse overheid gesteund. In 2004 ontving het 249 projectvoorstellen, waarvan er 78 gepresenteerd werden aan business angels. Dit leidde tot twee deals. In 2002 en 2003 investeerden business angels respectievelijk 1,6 en 2,3 miljoen euro. Voor 2004 zijn nog geen gegevens beschikbaar.

Ook groeiende bedrijven hebben nood aan extra kredieten. Dit wordt ondersteund door de Vlaamse waarborgregeling voor investeringskrediet. In 2003 konden 600 nieuwe investeringsdossiers schuilen onder de paraplu van het Waarborgfonds. Dit zijn er 3% minder dan het jaar voordien. De totale waarborg beliep 35,6 miljoen euro voor een krediet-totaal van 73,4 miljoen euro of een dekkingpercentage van 48,5% in 2003.

Startende bedrijven kunnen ook geholpen worden door ondernemingen van enige omvang. Een **peterschapsproject** vormt een platform waar ze kennis kunnen uitwisselen. In de loop van 2004 waren er 36 gesubsidieerde peterschapsprojecten.

De **investeringssteun** (voorheen expansiesteun genoemd) blijft een van de voornaamste instrumenten om de bedrijven bij te staan in hun groei.

In 2003 werden 1.711 investeringsdossiers goedgekeurd: 1.486 van kleine ondernemingen en 225 van grote en middelgrote ondernemingen.

Aan de kleine ondernemingen werd 56 miljoen euro toegekend op een totaal investeringsbedrag van 934 miljoen euro. Middelgrote en grote kregen 37,8 miljoen euro voor 755,2 miljoen euro aan investeringen.

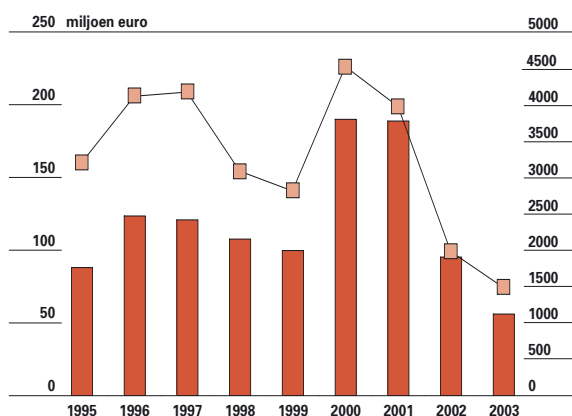
Bij de kleine ondernemingen ging tweederden van de steun naar projecten die een omzetting of een eerste vestiging op een KMO- of industriezone beoogden. Bij de middelgrote en grote stroomde ruim de helft van de steun naar ecologie-investeringen.

De investeringssteun werd voor de KMO's in 2003 vervangen door de 'groeipremies'. Een eerste oproep in 2004 leidde tot 391 goedgekeurde aanvragen.

De **opleidingscheques** moeten de bedrijven stimuleren om te investeren in de opleiding van hun personeel. Het initiatief zag het licht in 2002. In 2004 waren er al 1.250.000 cheques uitgegeven. In totaal zijn er 1.645 erkende opleidingsverstrekkers waarvan er 328 nieuwe erkend werden in 2004.

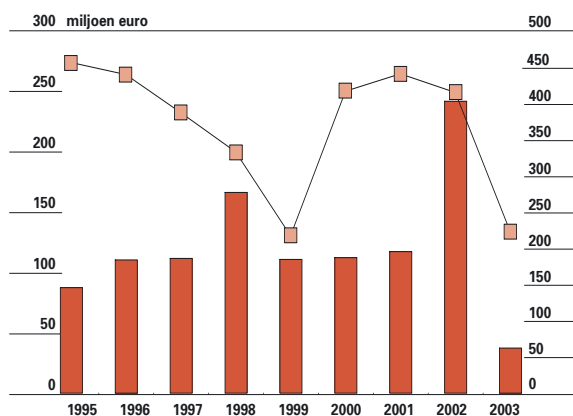
Om het management te verbeteren kon men tot maart 2003 met adviespremies terecht bij erkende bedrijfsadviseurs. In april 2003 werd dit systeem vervangen door de **adviescheques**. Ook deze cheques kennen een toenemend succes. Er zijn 756 erkende adviesinstanties waar men de cheques kan verzilveren, waarvan een extra 298 erkend werden in 2004.

INVESTERINGSSTEUN KLEINE ONDERNEMINGEN

3.19 Evolutie in het aantal positieve beslissingen en toegekende steun (linkerschaal) positieve beslissingen (rechterschaal) — totale toegekende steun (in miljoen euro) in het kader van de expansiesteun aan kleine ondernemingen, van 1995 tot 2003. Bron: Administratie Economie.

INVESTERINGSSTEUN MIDDELGROTE EN GROTE ONDERNEMINGEN

3.20 Evolutie in het aantal positieve beslissingen en toegekende steun (linkerschaal) positieve beslissingen (rechterschaal) — totale toegekende steun (in miljoen euro) in het kader van de expansiesteun aan middelgrote en grote ondernemingen, van 1995 tot 2003. Bron: Administratie Economie.

ORGANISATIES MET MISSIE/ ETHISCHE CODE

	% DAT OVER EEN UITGESCHREVEN MISSIE BESCHIKT (N = 680)	% DAT EEN ETHISCHE CODE HEEFT ONTWIKKELD (N = 668)
Totaal organisaties	51,4	28,9
Naar sector:		
landbouw en industrie	36,1	21,8
bouw	19,2	17,8
handel en horeca	30,5	22,5
vervoer, opslag en communicatie	42,6	16,7
financiële en zakelijke diensten, overige diensten	50,0	34,6
openbaar bestuur, gemeenschapsvoorzieningen	75,0	31,6
gezondheidszorg en onderwijs	98,1	54,2

3.21 Aandeel van de organisaties dat over een uitgeschreven missie/ ethische code beschikt bij organisaties met 10 of meer werknemers, gewogen naar grootte en sector, 2003. Bron: PASO 2003.

MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN

	%	N
opname economische doelstellingen	53,5	394
opname sociaal-maatschappelijke doelstellingen	80,1	394
opname ecologische doelstellingen	29,0	394
opname ethische doelstellingen	61,1	394

3.22 Opname van economische doelstellingen en van doelstellingen van maatschappelijk verantwoord ondernemen in de missie bij organisaties met 10 of meer werknemers, gewogen naar grootte en sector, 2003. Bron: PASO 2003.

4. Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Winst blijft volgens de theorie van het **Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen** (MVO) belangrijk, maar is het niet langer alleen zaligmakend. Sociale en ecologische aspecten schuiven eveneens naar de voorgrond. De helft van de Vlaamse organisaties had in 2003 een uitgeschreven missie. Dit is een opdracht- of beleidsverklaring. Een derde had een ethische code. In een missie staat vrijwel steeds minstens één MVO-doelstelling en die voert men heel dikwijls ook uit. Meestal gaat het om de gezondheid en veiligheid van de werknemers, de recyclage van afvalmateriaal, een betere combinatie van arbeid en privé-leven en respect voor de lokale gemeenschap en de cultuur. De bedrijven die een missie geformuleerd hebben, communiceren ook vaker over de maatregelen. Een kleine meerderheid van de organisaties vermeldt tenminste één belanghebbende in de missie. Dit zijn dan vooral de eigen medewerkers en de consumenten.

Regionale economie

1. Regionaal- economische situatie

De welvaart is niet gelijk verdeeld over Vlaanderen. In 2002 bedroeg het Vlaamse BBP 24.874 euro per hoofd. Dat cijfer ligt hoger in de stedelijke gebieden en in de tewerkstellingspolen, met het arrondissement Antwerpen (31.936 euro per capita) als uitschieter. Ook Halle-Vilvoorde en Tielt scoren opvallend goed. Tongeren, Aalst en Eeklo halen de laagste cijfers.

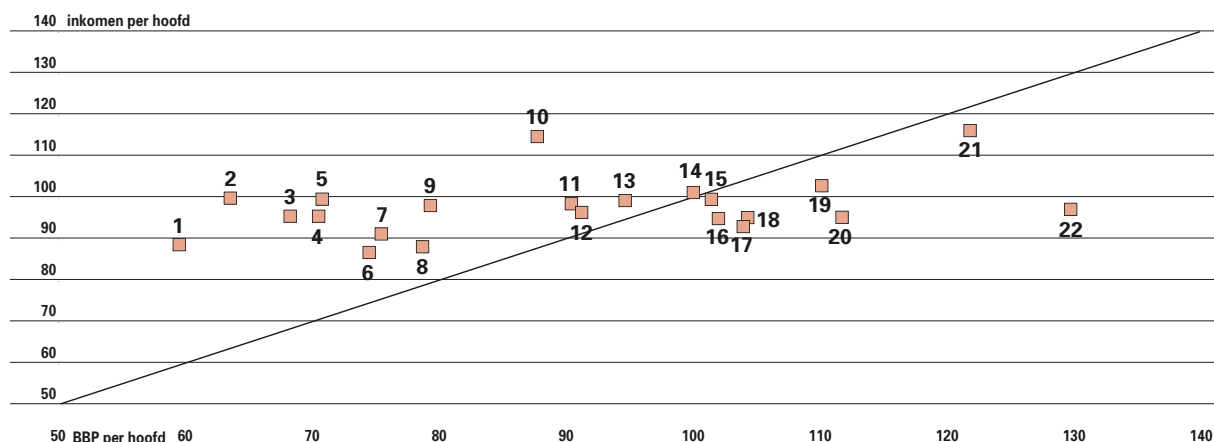
Het BBP is een maat voor de creatie van welvaart. Er is niet noodzakelijk overeenstemming met het inkomen dat inwoners van een regio verdienen. In grootstedelijke arrondissementen of tewerkstellingspolen ligt het BBP vaak hoger dan het inkomen. Dat is te wijten aan pendelaars die er werken, maar hun inkomen meenemen naar andere arrondissementen waar zij wonen.

In 2001 was het inkomen per hoofd het hoogst in de Vlaams-Brabantse arrondissementen Halle-Vilvoorde (17.880 euro) en Leuven (17.681 euro). De Limburgse arrondissementen Maaseik en Tongeren bevinden zich achteraan. Het aantal arrondissementen dat boven het Vlaamse gemiddelde uitkomt is beperkt. Het gaat dan dikwijls om gebieden rond een grootstad.

Het inkomen is gelijkmatiger gespreid dan het BBP.

De **arbeidsproductiviteit** en de **werkgelegenheidsgraad** liggen in Antwerpen, Halle-Vilvoorde en Tielt boven het Vlaamse gemiddelde. Enkel de demografische factor scoort er minder goed. In Gent daarentegen is de welvaart te danken aan de hoge werkgelegenheidsgraad. De arbeidsproductiviteit is er minder hoog en het aandeel van

BBP EN BESCHIKBAAR INKOMEN PER HOOFD

3.23 Het BBP en het beschikbaar inkomen per hoofd in de arrondissementen in 2001, indices (Vlaamse Gewest = 100). Bron: INR, bewerking APS.
 1 Tongeren, 2 Aalst, 3 Eeklo, 4 Diksmuide, 5 Dendermonde, 6 Maaseik, 7 Oostende, 8 Ieper, 9 Oudenaarde, 10 Leuven, 11 Sint-Niklaas, 12 Veurne, 13 Brugge, 14 Mechelen, 15 Turnhout, 16 Roeselare, 17 Hasselt, 18 Kortrijk, 19 Gent, 20 Tielt, 21 Halle-Vilvoorde, 22 Antwerpen.

de leeftijdsgroep 15 tot 64 jaar leunt aan bij het Vlaamse gemiddelde.

In de Limburgse arrondissementen ligt het aandeel van de groep 15 tot 64 jaar boven, maar de arbeidsproductiviteit onder het Vlaamse gemiddelde. De lagere werkgelegenheidsgraad duwt de bruto toegevoegde waarde per hoofd in de arrondissementen Maaseik en Tongeren onder het Vlaamse gemiddeld. In het arrondissement Hasselt is het omgekeerde waar: de sterkere werkgelegenheid maakt dat de welvaart hier hoger is.

De Oost-Vlaamse arrondissementen Aalst, Dendermonde, Eeklo, Oudenaarde en Sint-Niklaas kampen allemaal met een lage werkgelegenheidsgraad. Dit wordt niet of nauwelijks gecompenseerd door de demografische factor. De arbeidsproductiviteit is er bovendien relatief laag, behalve in Sint-Niklaas. De voortgebrachte welvaart is er bijgevolg lager dan globaal in Vlaanderen. Het arrondissement Leuven vertoont gelijkaardige kenmerken. De Westhoek en Oostende zijn minder grote werkgelegenheidspolen wat grotendeels verklaart waarom hun bruto toegevoegde waarde per hoofd eerder laag is. In Brugge, Kortrijk en Roeselare is de werkgelegenheidsgraad relatief hoog. In Brugge is dat onvoldoende om de lagere arbeidsproductiviteit te compenseren met een relatief lagere welvaart als gevolg. In Kortrijk en Roeselare is dat andersom. In alle West-Vlaamse arrondissementen is het aandeel van de leeftijdsgroep 15 tot 64 jaar lager dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest.

Tussen 1995 en 2002 groeide de Vlaamse economie

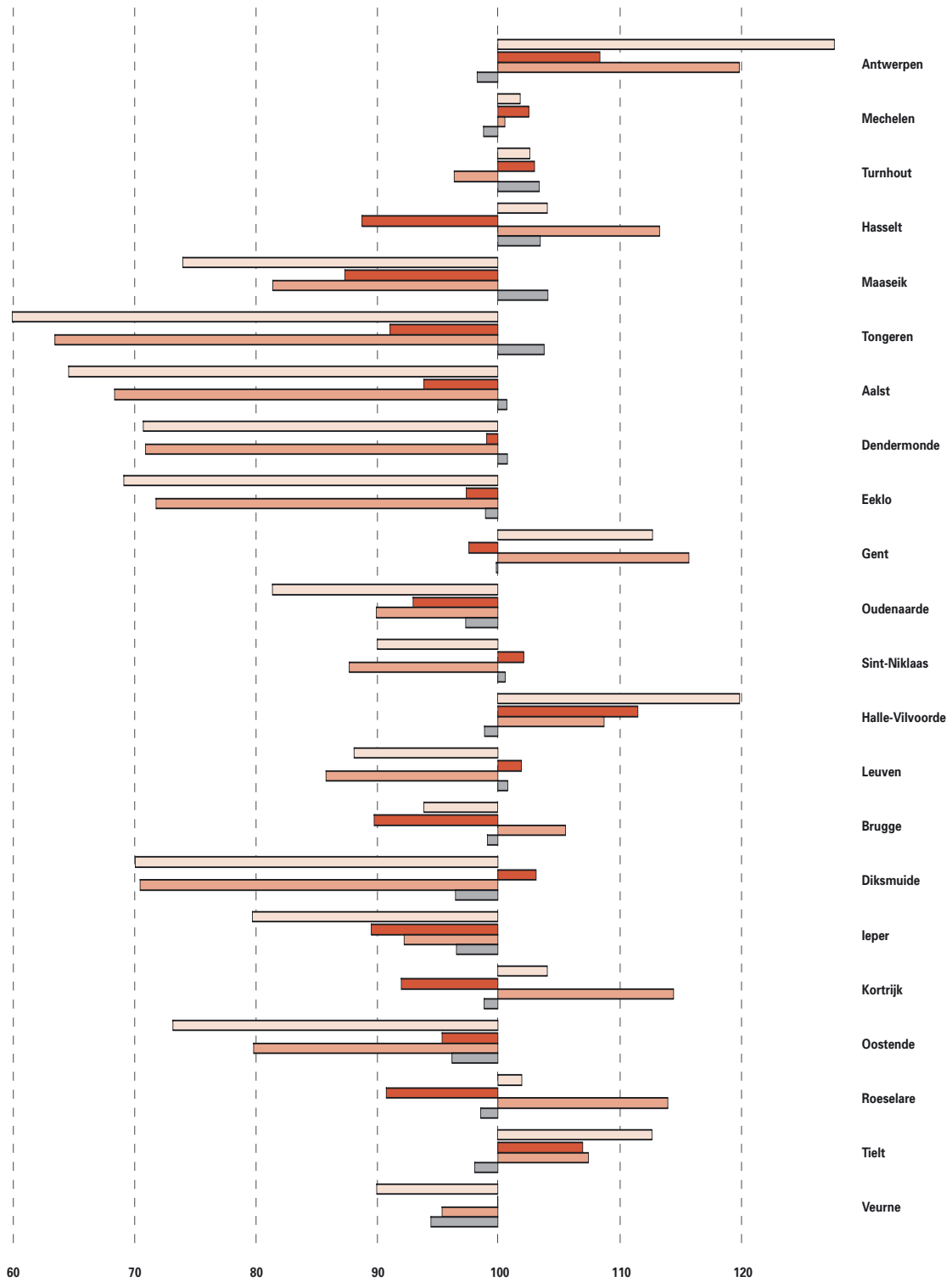
reëel met gemiddeld 1,9% per jaar. Het West-Vlaamse Tielt en het meer perifere Eeklo zetten de beste groeiprestaties neer. Ook Halle-Vilvoorde en Mechelen, beide in de ruimere grootstedelijke invloedssfeer van Brussel halen mooie groeicijfers. Verder scoren een aantal West- en Oost-Vlaamse arrondissementen en Turnhout relatief hoog. Het gaat om arrondissementen zonder groter stedelijk centrum. De (groot)stedelijke gebieden Antwerpen, Brugge, Hasselt en Gent zitten in de tweede helft van het groeipeloton. Dit zijn dan ook gebieden die reeds een hoge output per capita hebben, wat erop wijst dat de welvaartsverschillen binnen Vlaanderen over deze zeven jaren teruggelopen zijn. Dat blijkt ook uit de terugloop van de variatiecoëfficiënt van de toegevoegde waarde per hoofd van 22,9% in 1995 naar 20,2% in 2002.

Het Vlaamse Gewest zette voor de periode 1999-2001 een **investeringsratio** neer van gemiddeld 20,9%. De West-Vlaamse arrondissementen Veurne en Oostende bijten de spits af. Verder doen ook de Limburgse arrondissementen en Tielt het goed. In Antwerpen en Leuven bevonden de investeringen zich op een relatief lager peil. Ook dit wijst erop dat de gebieden met een relatief lagere welvaart aan het bijbenen zijn.

2. Europese initiatieven

De **Europese Structuurfondsen** ondersteunen de economische en sociale omschakeling. Vlaanderen krijgt in totaal 194 miljoen euro, aan te vullen met cofinanciering van lokale en andere partners.

COMPONENTEN WELVAART ARRONDISSEMENTEN

3.24 De bruto toegevoegde waarde per hoofd, de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel 15-64 jarigen in de Vlaamse arrondissementen in 2001, indices (Vlaamse Gewest = 100).
Bron: INR, NIS, bewerking APS.

bruto toegevoegde waarde per hoofd
arbeidsproductiviteit
werkgelegenheidsgraad
aandeel 15-64 jarige bevolking

STRUCTURELE EU-STEUN

	STEUN AAN HET VLAAMSE GEWEST	AANDEEL VLAAMSE GEWEST IN DE TOTALE EU-15 STEUN
Prioritaire doelstellingen:		
Doelstelling 2-steun	194,13	0,86%
Communautaire initiatieven:		
INTERREG III	48,94	1,00%
URBAN	7,07	1,01%
EQUAL	32,52	1,14%

3.25 Structurele steun van de Europese Commissie voor doelstelling 2 en de relevante communautaire initiatieven over de periode 2000-2006, in miljoen euro (prijzen van 1999). Bron: adm. Economie.

URBAN II en INTERREG II zorgen gedurende de periode 2000-2006 voor respectievelijk 7 miljoen euro en 49 miljoen Europees geld, telkens aan te vullen met cofinancieringsteun. Equal tenslotte beschikt over 33 miljoen euro.

URBAN II richt zich op maatschappelijke, economische en ecologische probleempunten in stedelijke gebieden. Voor Vlaanderen is dit de Antwerpse Zuidrand.

INTERREG III A promoot de duurzame samenwerking tussen specifieke grensregio's of -provincies. INTERREG III B wil de samenwerking tussen overheden bevorderen bij onder andere de ontwikkeling van regio's en het vergroten van de bereikbaarheid. INTERREG III C tenslotte focust op de kennis- en ervaringsoverdracht tussen regionale en andere overheden.

EQUAL laat meerdere partners in diverse lidstaten samenwerken in hun strijd tegen discriminatie en uitsluiting op de arbeidsmarkt.

Internationaal ondernemen

Import en export zijn cruciaal voor de Vlaamse welvaart. Daarom worden hier de handelsstromen, de producten waar Vlaanderen zwak of sterk in staat en de partner(landen) waarmee handel gedreven wordt bekeken.

Een opvallend onderdeel van onze export is de wapenhandel. Sinds augustus 2003 is de Vlaamse overheid bevoegd voor de uitvoervergunningen. Tevens wordt nagegaan hoe de Vlaamse overheid de uitvoer tracht te versterken en buitenlandse investeerders aantrekt.

1. Uit- en invoer van goederen

In de loop van 2004 onderging de regionale statis-

tiek van de **buitenlandse handel** een facelift. De cijfers nemen als uitgangspunt niet langer de goederen, maar de personen die de transactie uitvoeren. Nog een belangrijke nuance: uitvoer vanuit Vlaanderen naar Nederland komt in de statistieken terecht, maar uitvoer vanuit Vlaanderen naar Wallonië - de interregionale handel tussen de Belgische gewesten - is niet in deze cijfers opgenomen.

De Vlaamse **uitvoer** bedroeg 145,8 miljard euro (91,0% van het BBP in 2003). Daar staat een invoer tegenover van 135,8 miljard euro (84,9% van het BBP).

De uitvoer groeide nominaal met 1,9%, wat zoveel wil zeggen als een stagnatie in reële termen. De beschikbare gegevens voor de eerste drie kwartalen van 2004 wijzen echter op een heropleving van de Vlaamse export. Zo was het bedrag aan uitgevoerde goederen in het derde kwartaal van 2004 zo maar even 13,5% groter dan een jaar voordien.

De invoer klom in 2003 nominaal met 2,3% en groeide dus sterker aan dan de uitvoer. Voorlopige cijfers tonen voor 2004 hetzelfde fenomeen. Deze evolutie is te wijten aan een toenemende binnenlandse vraag, waardoor de import aantrok. De uitvoer ondervond hinder van de sterkere euro en van een loonkostengroei die in België op een hoger niveau lag dan bij onze belangrijkste handelspartners. Daardoor werden onze producten duurder.

Drie kwart van onze uitvoer gaat naar landen van de EU-25. Onze belangrijkste handelspartners zijn Duitsland, Frankrijk, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Italië, samen goed voor 60,8% van de uitvoer in 2003. Azië is na Europa het tweede belangrijkste werelddeel met 10,5%.

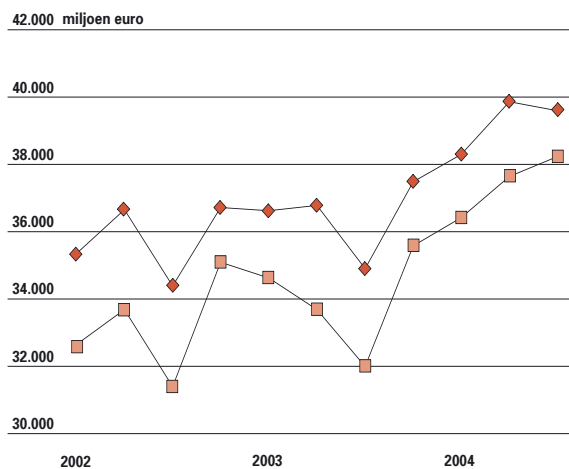
De Europese Unie vertegenwoordigt eveneens het leeuwenaandeel van onze import (73,5%). De top-5 is identiek aan de exportlijst, met uitzondering van Italië dat vervangen wordt door de Verenigde Staten. De invoer uit Nederland is beduidend groter dan onze uitvoer daar naartoe.

Onze voornaamste exportgoederen zijn voertuigen, machines en werktuigen, kunststofproducten, edelstenen en geraffineerde aardolieproducten. Bovenaan het invoerlijstje staan vrijwel dezelfde categorieën: voertuigen, aardolie, machines en werktuigen, edelstenen en elektrische machines en apparaten.

Het grootste deel van onze buitenlandse handel draait rond halffabrikaten. Deze maken 58% uit van de uitvoer en 64% van de invoer.

Consumptiegoederen en investeringsgoederen

VERLOOP IN- EN UITVOER

3.26 Evolutie van het verloop op kwartaalbasis van de in- en uitvoer van goederen volgens het nationaal concept, van 2002 tot 2004, in miljoen euro. Bron: INR.

maken respectievelijk twee tienden en een tiende uit van ons exportpakket. Dit is iets minder bij de import. Er zijn aanwijzingen dat intermediaire goederen een relatief belangrijker aandeel van de

Vlaamse en Belgische export uitmaken dan in onze buurlanden. Dat is minder gunstig omdat dergelijk goederen zich makkelijker laten imiteren in andere landen, zoals de opkomende economieën.

2. Wapenhandel

Sinds 30 augustus 2003 zijn de gewesten bevoegd voor de in-, uit- en doorvoer van **wapens** en materiaal (en de daaraan verbonden technologie) dat ingezet wordt voor militaire operaties en voor ordehandhaving. Tussen 31 augustus 2003 en 31 augustus 2004 boog de Vlaamse administratie zich over 1.551 aanvragen. In totaal werden er 1.402 vergunningen voor wapenhandel verstrekt en 8 licenties geweigerd.

3. Uitvoerbevordering

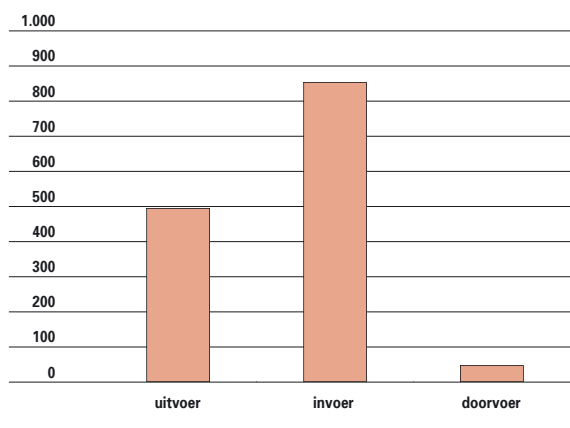
Export Vlaanderen wil de uitvoer bevorderen. De **provinciale exportcentra** staan klaar om vragen van de Vlaamse bedrijfsleiders en exportmanagers over internationaal ondernemen te beantwoorden. Het aantal vragen om adressen en marktonderzoeken nam in 2003 verder toe tot 7.195.

BUITENLANDSE HANDEL NAAR PARTNERLAND

	UITVOER		INVOER		SALDO
EUROPA	116.558,0	80,0%	105.456,6	77,6%	11.101,4
EU-25	110.264,9	75,7%	99.856,2	73,5%	10.408,7
Duitsland	25.337,4	17,4%	22.225,8	16,4%	3.111,6
Frankrijk	21.962,3	15,1%	16.214,1	11,9%	5.748,2
Nederland	19.943,9	13,7%	27.594,4	20,3%	-7.650,5
Verenigd Koninkrijk	13.675,1	9,4%	12.938,3	9,5%	736,8
Italië	7.707,0	5,3%	4.380,0	3,2%	3.327,0
AFRIKA	2.581,4	1,8%	3.929,3	2,9%	-1.347,9
AMERIKA	9.171,6	6,3%	10.797,8	7,9%	-1.626,2
Verenigde staten	7.057,5	4,8%	7.634,9	5,6%	-577,4
AZIË	15.268,5	10,5%	15.093,5	11,1%	175,0
Indië	3.723,9	2,6%	1.476,2	1,1%	2.247,7
China	1.838,4	1,3%	2.529,8	1,9%	-691,4
Japan	1.433,6	1,0%	4.699,3	3,5%	-3.265,7
Israël	2.169,6	1,5%	1.291,6	1,0%	878,0
OCEANIË	875,2	0,6%	566,9	0,4%	308,3
REST (bunkering,...)	1.301,1	0,9%	0,7	0,0%	1.300,4
TOTAAL	145.755,8	100,0%	135.844,8	100,0%	9.911,0

3.27 Spreiding van de Vlaamse in- en uitvoer naar partnerland in 2003, in miljoen euro en in %. Bron: INR, bewerking APS

VERGUNNING WAPENHANDEL

3.28 Aantal vergunde aanvragen tot in-, uit- of doorvoer van wapens, van 31 augustus 2003 tot 31 augustus 2004. Bron: COO, ABB

Dit bevestigt de stijging in 2002. De dalende trend van de jaren voordien was niet te wijten aan een tanende interesse, maar is het gevolg van alternatieven voor informatieverstrekking zoals de uitgebreide website van Export Vlaanderen en de Exportdagen. Het leeuwendeel van de vragen houdt verband met de Europese landen en hun belang neemt voortdurend toe. Onbetwiste top 3 voor informatie-aanvragen zijn Frankrijk, Duitsland en Spanje. Ook de interesse voor Centraal- en Oost-Europa zit in de lift. De belangstelling voor Afrika neemt verder af en de aandacht voor Azië blijft ter plaatse trappelen. Voor Oceanië stijgt het aantal vragen, wat aantoont dat de Vlaamse bedrijven ook hun weg naar downunder vinden.

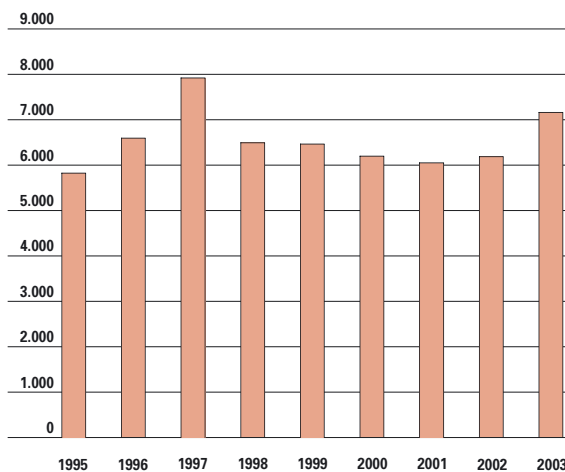
Export Vlaanderen verleent financiële steun aan bedrijven die nieuwe en verre markten willen verkennen. Anno 2003 werden 2.204 aanvragen voor financiële steun goedgekeurd. Dit is 35% meer dan het jaar voordien. Ruim de helft van de goedgekeurde dossiers heeft betrekking op Europa. Daarna volgen zoals vanouds Azië en Noord-Amerika met respectievelijk 15,2% en 11,3%.

In 2003 werden 978 aanvragen voor beursdeelnames goedgekeurd. Europa blijft de grootste trekpleister doorheen de jaren met ongeveer 85% van de beursdeelnames.

Nog eens 1.112 andere exportinitiatieven kregen in 2003 steun toegekend. Die subsidies gingen naar prospectiereizen, prospectiekantoren en deelnames aan groepsreizen. Ook bedrijfsgroeperingen kunnen subsidies ontvangen voor ondermeer marktverkennde reizen en beursdeelnames. In 2003 kregen zij steun voor 114 initiatieven.

Sectoren die in 2003 de meeste steun uitbetaald

VRAGEN EXPORTCENTRA

3.29 Evolutie van het aantal vragen om adressen en marktonderzoeken bij de Exportcentra, van 1995 tot 2003. Bron: Export Vlaanderen.

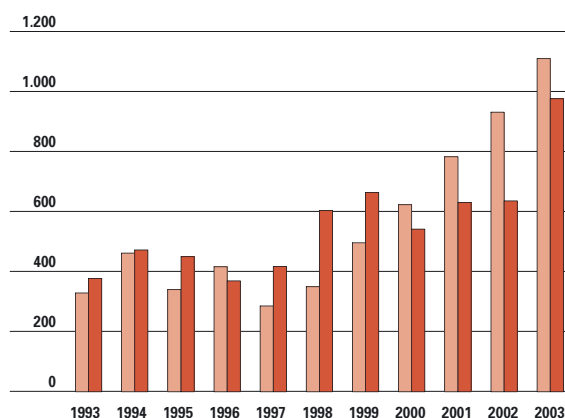
kregen zijn bouw (11,5%), informatica en communicatie (9,3%) en textiel (9%).

4. Buitenlandse investeringen

De **buitenlandse investeringen** in Vlaanderen nemen verder af, tot 132 nieuwe projecten in 2003. Hiermee pompten buitenlandse ondernemingen 1,3 miljard euro in Vlaanderen, goed voor 2.761 nieuwe jobs. Ongeveer de helft van de projecten komt van investeerders van Europese origine.

Het effect op tewerkstelling was het grootst in de automobielsector waar een vierde van de nieuwe banen gecreëerd werd. De chemische sector kaapte

GOEDGEKEURDE STEUNAANVRAGEN

3.30 Evolutie van het aantal goedgekeurde prospectie-initiatieven steunaanvragen, van 1993 tot 2003, naar type. Bron: Export Vlaanderen.

BUITENLANDSE INVESTERINGEN

	PROJECTEN	INVESTERINGS- BEDRAGEN	DIRECTE TEWERKSTELLING
	(aantal)	(in miljard euro)	(aantal arbeidsplaatsen)
1994	44	0,35	1.650
1995	56	0,45	2.128
1996	88	1,29	5.299
1997	94	1,54	3.819
1998	128	1,81	7.408
1999	179	2,50	9.422
2000	205	2,55	8.958
2001	199	2,70	4.941
2002	131	2,60	3.049
2003	132	1,27	2.761

3.31 Evolutie van het aantal investeringsprojecten, het investeringsbedrag en de directe tewerkstelling, van 1994 tot 2003. Projecten begeleid door de DIV, GOM alsook projecten verschenen in de pers. Bron: DIV i.s.m. GOM's.

dan weer meer dan de helft van het totale investeringsbedrag weg (57%).

Qua activiteiten werd er vooral geïnvesteerd in productievestigingen (38%) en in logistieke projecten (23%).

In vergelijking met 2002 is het aandeel van de greenfield of nieuwe buitenlandse investeringen groter dan dat van de expansiedossiers. Deze laatste zorgden echter voor het hoogste aantal nieuwe arbeidsplaatsen.

VOOR MEER INFORMATIE

- Afdeling Economisch Ondersteuningsbeleid, 'Jaarverslag 2003. Het Fonds voor Flankerend Economisch Beleid (Hermesfonds)'.
• De Troy D., 'Allochtoon ondernemerschap vraagt gediversifieerde begeleiding op maat', in *Over-Werk*, 4/2004, blz. 50-54.
• De Vos A., Buyens D. en De Stobbelair K., 'Meanstreaming van maatschappelijk verantwoord ondernemen', september 2004.
• Export Vlaanderen, 'Jaarverslag 2003', Brussel, 2004.
• Faems D. en Sels L., 'Hand in hand door innovatieland: innovatie en samenwerking bij starters'. PASO flits 10, oktober 2004.
• Sleuwaegen L. en De Backer K., 'Tweede rapport over het concurrentievermogen van de Vlaamse economie', januari 2005.
• Van Haverbeke W. en Wetzels M., 'De bedrijfsvriendelijke gemeente. Eindrapport', November 2004.
• Vlaamse Regering, 'Jaarrapport vergunningen in-, uit- en doorvoer van wapens', december 2004.
• Instituut voor de Nationale Rekeningen, 'Regionale rekeningen 1995-2002', februari 2004.
• Instituut voor de Nationale Rekeningen, 'Statistiek van de buitenlandse handel. Kwartaalbericht 2004 - III', januari 2005.
• Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid www.vlaanderen.be/wapenexport
• Dienst Investeren in Vlaanderen <http://www.ffio.com/>
• Export Vlaanderen <http://www.export.vlaanderen.be>
• Ondernemersloket www.ondernemen.vlaanderen.be
• Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie www.ondernemerschap.be
• Ondernemingsconferentie www.ondernemingsconferentie.be

WOORDENLIJST

- **Beschikbaar inkomen** Het verschil tussen enerzijds het primaire inkomen (lonen en wedden, inkomens van zelfstandigen, inkomsten uit verhuur van gebouwen en toegerekende inkomsten uit gebruik van de eigen woning plus de netto-inkomsten uit vermogen), de ontvangen sociale uitkeringen en de overige inkomensoverdrachten (uitkeringen ingevolge schadeverzekeringsovereenkomsten,...) en de belastingen op inkomen en vermogen, de betaalde sociale premies en de overige inkomensafdrachten (betaalde premies voor schadeverzekering, boetes,...).
- **Bruto binnenlands product (BBP) tegen marktprijzen** De bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen plus de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen en -belastingen, accijnzen) en minus de productgebonden subsidies (importsubsidies en andere).
- **Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen** De waarde van de geproduceerde goederen en diensten (aan de prijs zonder transportkosten indien afzonderlijk gefactureerd, en inclusief elke eventuele transportmarge) minus het intermediaire verbruik tegen aankooprijzen (d.i. zonder aftrekbare BTW, inclusief eventuele niet-aftrekbare BTW) plus de niet-productgebonden belastingen (zoals de belastingen op het gebruik van grond, gebouwen, milieubelasting...) en minus de niet-productgebonden subsidies (zoals subsidies voor arbeidskrachten...). Indien men abstractie maakt van beide laatste termen, bekomt men het vroegere aggregaat gewaardeerd tegen factorkosten.
- **Durfkapitaal** Financiering van niet-beursgenoteerde ondernemingen door eigen vermogen, waarbij het rendement voornamelijk bekomen wordt dankzij meerwaarde bij verkoop op middellange termijn en waarbij kapitaalverschaffers actieve managementondersteuning aan de gefinancierde ondernemingen bieden.
- **Gazellen** Middelgrote ondernemingen die aan vier criteria voldoen:
  - tussen 50 en 250 werknemers
  - maximum 40 miljoen euro omzet of maximum 27 miljoen euro balanstotaal
  - geen kleine onderneming
  - een omzetgroei van minstens 100% over de laatste vier jaren.
- **High tech-patenten** Patenten afkomstig van de volgende sectoren: farmaceutica, biotechnologie, informatietechnologie en ruimtevaart.
- **Hoofdindustriegroepen** Men maakt een onderscheid tussen:
  - intermediaire goederen (of halffabrikaten): textiel en kleding, basischemie, metallurgische producten, elektrische toebehoren,...
  - investeringsgoederen (of uitrustingsgoederen): metalen constructiewerken, voertuigen, diverse machines en apparaten,...
  - consumptiegoederen (of verbruiksgoederen): huishoudapparatuur, voedingsproducten, farmaceutische producten, sport- en ontspanningsartikelen,...
- **Hoogtechnologische sectoren** Hoog- en mediumhoogtechnologische industrietakken en kennisintensieve dienstensectoren. De volgende sectoren worden door Eurostat als hoogtechnologisch aangeduid: NACE 24, 29 t.e.m. 35, 64, 72 en 73.
- **Investeringsratio** Totale bruto vaste kapitaalvorming in verhouding tot het BBP (in %).
- **Secundariseringsgraad** Bezoldigde tewerkstelling in de secundaire sector in verhouding tot de bevolking op beroepsactieve leeftijd (= bevolking van 20 t.e.m. 64 jaar).
- **Streekplatform** Overlegorgaan van de 'levende krachten' (sociale partners, GOM's,...) binnen een regio dat erkend is door de Vlaamse overheid. Zij moeten actievoorstellen uitwerken die van wezenlijk belang zijn voor de gewenste economische ontwikkeling van een streek op lange termijn. Daartoe kunnen de Vlaamse overheid en het streekplatform een streekcharter afsluiten. Er zijn 17 erkende streekplatformen.
- **Tertiairiseringsgraad** Bezoldigde tewerkstelling in de tertiaire sector in verhouding tot de bevolking op beroepsactieve leeftijd (= bevolking van 20 t.e.m. 64 jaar).
- **Toetredingsquote** Aantal oprichtingen in verhouding tot het aantal bestaande ondernemingen.
- **Total Entrepreneurial Activity-index** duidt aan welk deel van de beroepsbevolking actief betrokken was bij de opstart van een onderneming of die eigenaar was van een onderneming minder dan 42 maanden oud.
- **Variatiecoëfficiënt** Een maat voor de relatieve spreiding van een indicator. Hoe kleiner het coëfficiënt, hoe kleiner de variatie is.
- **Werkloosheidsdruk** Aantal niet-werkende werkzoekenden in verhouding tot de bevolking op beroepsactieve leeftijd (= bevolking van 20 t.e.m. 64 jaar).
- **Zaai kapitaal** Specifieke vorm van durfkapitaal waarbij de financiering dient voor onderzoek en ontwikkeling en het uitwerken van een ondernemingsconcept vooraleer de onderneming opgestart is.

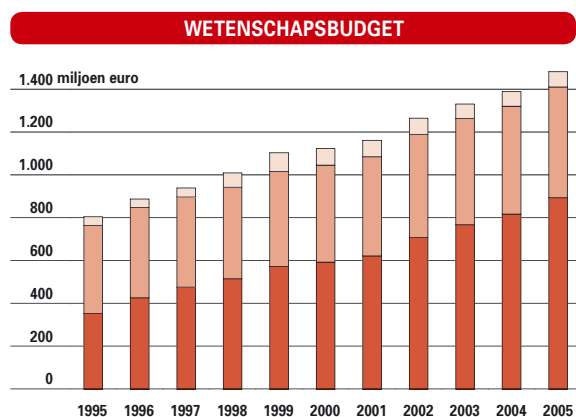

3.2 Wetenschap en innovatie

In dit onderdeel gaat de aandacht naar het stimuleren van wetenschap, technologie en innovatie. Zo wordt gekeken naar de evolutie van de overheidskredieten, de O&O intensiteit, inzet van personeel en betrokkenheid bij Europese kaderprogramma's. Ook wordt het aantal Vlaamse wetenschappelijke publicaties en octrooien internationaal vergeleken.

Overheidskredieten

Gedurende reeds meer dan een decennium maakt Vlaamse Gemeenschap het jaarlijks Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid op, dat een overzicht biedt van alle kredieten die in de verschillende departementen en Vlaamse openbare instellingen bestemd zijn voor wetenschap, technologie en innovatie. Het geplande budget wordt ook daadwerkelijk voor praktisch 100% benut. Tussen 1995 en 2005 steeg het budget met 679 miljoen euro. De sterkste stijging sinds 1995 wordt genoteerd voor het luik O&O, dat ondertussen 60% van het wetenschapsbudget voor zich neemt. In 1995 was dit nog 44%. Als men de verschillende kredietposten bekijkt ziet men dat de werkingstoelagen, het industrieel onderzoek en het niet-gericht onderzoek zijn gestegen. In

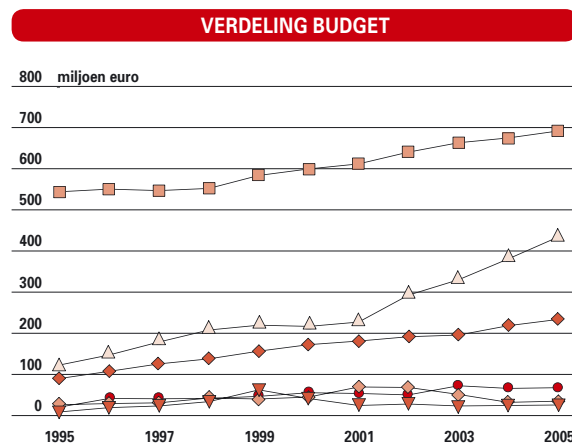

3.32 Evolutie van de overheidskredieten voor wetenschap, technologie en innovatie volgens het HBPWB, met opsplitsing naar type wetenschappelijke activiteit in O&O, O&V en W&T (volgens UNESCO-definities), van 1995 tot 2005, in miljoen euro (in lopende prijzen). Noot: voor 2005 betreft het initiële kredieten (2005i). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.236.

recente jaren was er vooral extra aandacht voor het industriële onderzoek, terwijl de financiering van het sectorale en beleidsondersteunende onderzoek kromp.

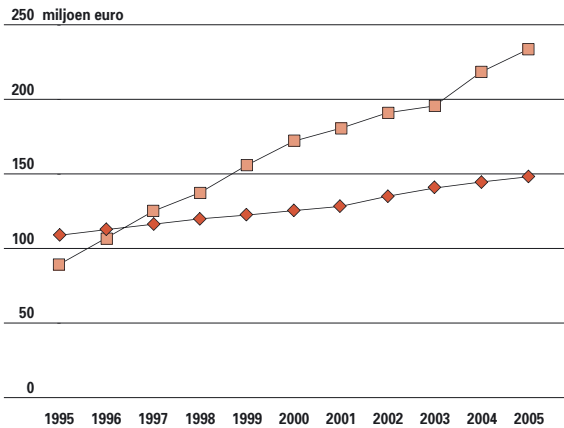
De overheidskredieten voor O&O aan de Vlaamse universiteiten bestaan uit de eerste en de tweede geldstroom. De **eerste geldstroom** zijn de werkingsuitkeringen aan de universiteiten, dit wil zeggen de middelen die de universiteiten ontvangen voor academisch onderwijs, wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijke dienstverlening. Een kwart van die middelen wordt gerekend als input voor O&O. De tweede geldstroom bevat de middelen voor het fundamenteel, niet-gericht onderzoek. Vooral de tweede geldstroom kent een belangrijke stijging.

De **tweede geldstroom** bestaat uit drie componenten, elk met een eigen functie. De middelen van het **Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF)** gaan rechtstreeks naar de universiteiten en worden door de onderzoeksraad verdeeld in functie van het universitaire onderzoeksbeleid. De middelen voor de mandaten en projecten van het **Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen (FWO)** en voor de specialisatiebeurzen van het

3.33 Evolutie van de verdeling van het totale budget van het Horizontaal Begrotingsprogramma voor Wetenschapsbeleid over zes grote kredietposten, van 1995 tot 2005, in miljoen euro (in lopende prijzen). Noot: voor 2005 betreft het initiële kredieten (2005i). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.236.

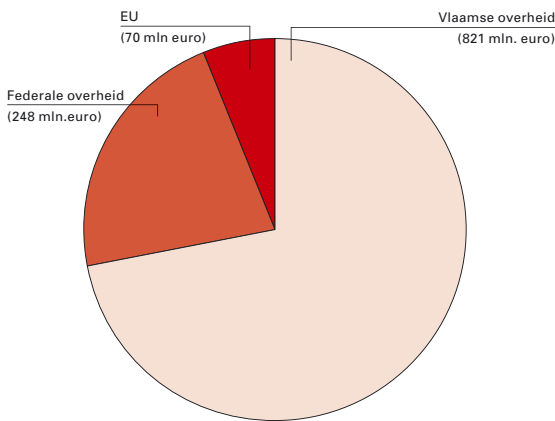
O&O KREDIETEN VOOR UNIVERSITEITEN

3.34 Evolutie van de financiering van O&O aan de eerste geldstroom universiteiten via de 'eerste' (25% der tweede geldstroom werkingssubsidies aan de universiteiten) en de 'tweede geldstroom' (projectfinanciering), van 1995 tot 2005, in miljoen euro (in lopende prijzen). Noot: voor 2005 betreft het initiële kredieten (2005i). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.224.

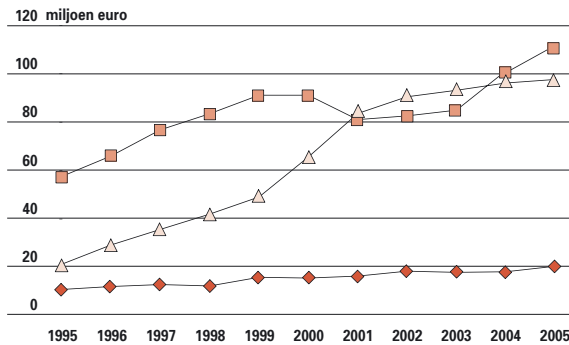
Instituut voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen (IWT) worden door deze instellingen verdeeld volgens vastgelegde kwaliteitscriteria en een evaluatie door goedgeplaatste vakgenoten. Aanvankelijk

O&O- OVERHEIDSKREDIETEN PER FINANCIERINGSBRON

3.36 Totaal aan overheidskredieten voor O&O voor het kalenderjaar 2004, per financieringsbron. Aannames:
 1) input Vlaamse overheid volgens het HBPWB, waarbij 25% van werkingssubsidies voor de universiteiten als O&O-financiering gerekend werd
 2) input Federale overheid volgens de verdeelsleutel ESA aan 35,5% (Bron VRWB - 1997-2003) en de rest van de Federale kredieten aan 56% (verdeelsleutel IMCWB) voor Vlaanderen
 3) input EU volgens de geraamde return van 2,38% voor het Vierde Kaderprogramma (1994-1998) en 2,19% voor het Vijfde Kaderprogramma (1998-2002). Bron: Vervliet G. & Waeyaert K., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

NIET- GERICHT ONDERZOEK AAN DE UNIVERSITEITEN

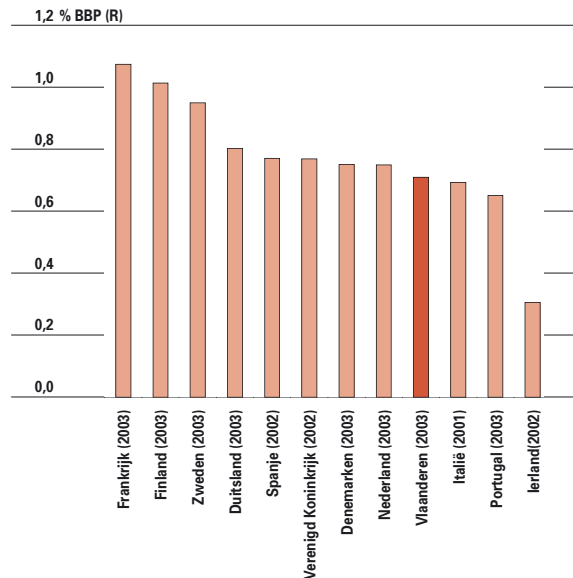
3.35 Evolutie van de FWO-, BOF- en IWT-kredieten FWO- Vlaanderen voor het niet-gerichte onderzoek aan de universiteiten, subsidie BOF van 1995 tot 2005, in miljoen euro specialisatiebeurzen IWT (in lopende prijzen). Noot: voor 2005 betreft het initiële kredieten (2005i). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.224.

kreeg het BOF een sterke injectie van de overheid, maar de jongste jaren is er opnieuw meer aandacht voor een versterking van het FWO.

Totaal aan overheidskredieten voor O&O

Voor het berekenen van de O&O-inspanningen van Vlaanderen worden niet alleen de Vlaamse overheidskredieten maar ook het Vlaams aandeel

O&O- OVERHEIDSUITGAVEN EN BBP

3.37 Internationale vergelijking van de O&O-overheidsuitgaven, uitgedrukt in % BBP (per Regio) voor het tussen haakjes aangegeven kalenderjaar. Aannames voor Vlaanderen, zie indicator 3.36. Bron: Vervliet G. & Waeyaert K., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

in de O&O-kredieten van de federale overheid en in de EU-Kaderprogramma's meegerekend. Alles samen leidde dit in 2004 tot 1.139 miljoen euro, waarvan de Vlaamse overheid bijna driekwart voor haar rekening nam. Omgerekend gaat 0,71% van het Vlaamse Bruto Binnenlands Product per Regio (BBPR) naar O&O. Hiermee positioneert Vlaanderen zich op een vergelijkbaar niveau met zijn belangrijkste EU-partners.

O&O-intensiteit in Vlaanderen

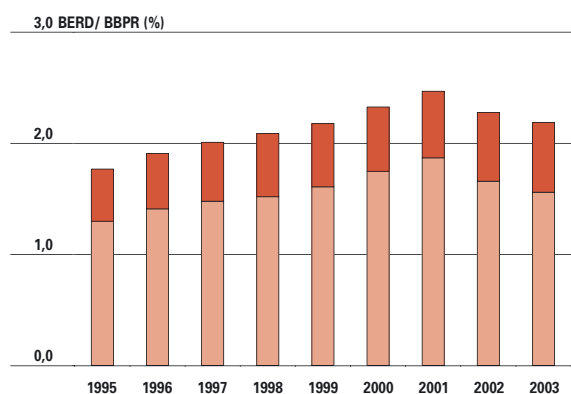
De overheidskredieten voor O&O zijn één zaak, het totaal aan bestedingen voor O&O is een andere zaak. De uitgaven voor O&O door de bedrijven, de overheden, het hoger onderwijs en de instellingen zonder winstoogmerk levert de totale **Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O** (BUOO) op van het land of de regio.

De indicator **O&O-intensiteit** plaatst deze uitgaven tegenover het Bruto Binnenlands Product.

Volgens de Europese drieprocentnorm moeten de uitgaven voor O&O-activiteiten ten minste 3% van het BBP moet bedragen tegen 2010, waarbij de overheid een derde en het bedrijfsleven de rest van de inspanningen voor hun rekening nemen.

Het Steunpunt O&O Statistieken hanteert twee benaderingen voor de berekening van de O&O-intensiteit: een gewestbenadering conform de afgesproken internationale regels en een gemeen-

O&O- INTENSITEIT BIJ PUBLIEKE EN PRIVATE ACTOREN

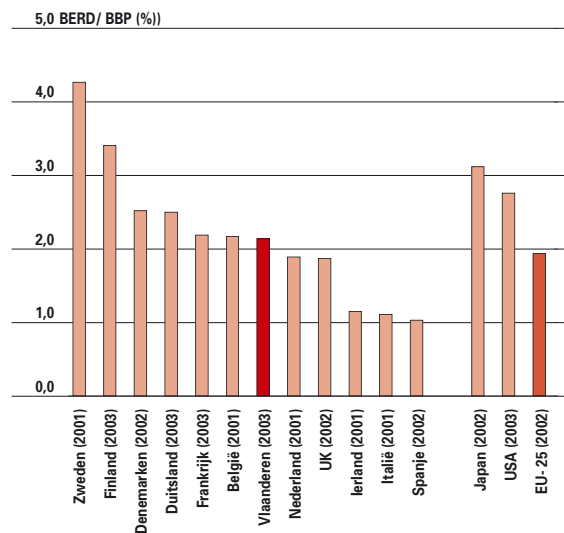
3.38 Evolutie de O&O-intensiteit (Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O als % van het BBPR), met aanduiding van de bijdrage van de private (bedrijfsleven, collectieve onderzoekscentra) en de publieke actoren (overheid, hoger onderwijs, instellingen zonder winstoogmerk), van 1995 tot 2003, berekend volgens de gemeenschapsbenadering. Bron: Debackere K. & Veugelers R., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

schapsbenadering die rekening houdt met de specifieke Belgische realiteit. In de laatste benadering worden de O&O-bestedingen van het Vlaamse hoger onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mee in rekening genomen.

Voor het jaar 2003 is de O&O-intensiteit 2,14% op gewestniveau en 2,19% op gemeenschapsniveau. Dat is een aanzienlijke stijging sinds 1995 maar wel een daling ten opzichte van het piekjaar 2001. Die daling heeft te maken met de verminderde uitgaven voor O&O van het bedrijfsleven die niet volledig gecompenseerd werden door de verhoogde inspanningen van de overheid. Het aandeel van de publieke actoren in de Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O is dan ook gestegen van 24% in 2001 naar 29% in 2003 (berekend volgens de gemeenschapsbenadering).

Vergelijken we met andere Europese landen, dan scoort Vlaanderen qua O&O-intensiteit behoorlijk boven het EU-gemiddelde, maar blijft niettemin onder de Scandinavische toplanden en Duitsland. Die goede plaats in de Europese randschikking is te danken aan de O&O-investeringen van de bedrijven (1,56% in 2003 volgens de gewestbenadering), die de ondermaatse publieke bestedingen compenseren (0,59% in 2003). De EU-25 van haar kant blijft flink achter bij het niveau van Japan of de Verenigde Staten, laat staan dat de drieprocentnorm van de Barcelona-top al binnen bereik ligt.

O&O- INTENSITEIT IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

3.39 Internationale vergelijking van de O&O-intensiteit (Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O als % van het BBPR), met aanduiding van het referentiejaar waarop de gegevens per land betrekking hebben. Het cijfer voor Vlaanderen is berekend volgens de gewestbenadering. Bron: Debackere K. & Veugelers R., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

O&O-personeel

Naast input van financiële middelen is uiteraard ook het aantal onderzoekers van belang, zowel in de **profit** als in de **non-profit** sector.

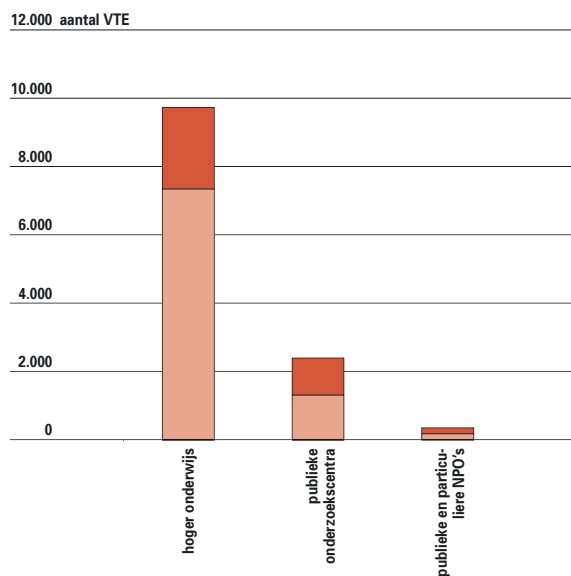
1. O&O personeel in de non-profit sector

De non-profit sector bevat naast de universiteiten en hogescholen ook de publieke Vlaamse onderzoekscentra en de Vlaamse publieke en particuliere non-profitorganisaties (NPO's). Anno 2003 telt Vlaanderen 12.551 O&O-personeelsleden in de non-profitsector, uitgedrukt in voltijdse equivalenten en berekend volgens de gemeenschapsbenadering, dit wil zeggen met inbegrip van het O&O-personeel van Vlaamse onderwijsinstellingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De grote meerderheid is verbonden aan een instelling voor hoger onderwijs (77%), vooral als onderzoeker.

2. O&O personeel in de profitsector

Het aantal werknemers met een O&O-functie laat zich moeilijk schatten. Wel is uit onderzoek gebleken dat vooral de sector van farmaceutische

O&O-PERSONEEL IN DE NON-PROFITSECTOR

3.40 O&O-personeel in 2003 volgens functie (wel of geen onderzoeker) en deelsector van tewerkstelling (hoger onderwijs / publieke onderzoekscentra / publieke of private non-profit organisaties) in de non-profitsector, in VTE, en berekend volgens de gemeenschapsbenadering. Bron: Vervliet G. en Viaene P., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

producten en de sector van de audio-, video- en communicatieapparatuur O&O-personeel tewerkstellen.

3. Onderzoeksmandaten

In 2001 haalde het FWO de doelstelling van 600 **aspirant-doctorandi**. Ondertussen komt ook het streefdoel van 500 **postdocs** binnen handbereik. Nu wordt vooral uitgekeken naar het matigen van de sociale lasten bij tewerkstelling van ervaren onderzoekers.

De meeste FWO-mandaten gaan naar de exacte en de medische wetenschappen.

De toegepaste wetenschappen halen uiteraard ook hun voordeel uit de **IWT-specialisatiebeurzen**, die speciaal hoewel niet exclusief voor deze groep van onderzoekers bestemd zijn. De jaren negentig tonen een continue stijging van het aantal beurzen. In 2004 werden 636 beurzen betoelaagd, 44 meer dan het jaar daarvoor. De verdeling hiervan over de universiteiten loopt ongeveer gelijk met de grootte van de instelling.

Europese Kaderprogramma's

De Europese Unie coördineert tal van onderzoeksprogramma's die de nationale grenzen overstijgen. Het vijfjaarlijkse **Europese Kaderprogramma** voor Onderzoek, Technologische Ontwikkeling en Demonstratieactiviteiten vormt daarbij het voornaamste financieringskanaal. Vlaamse universiteiten, bedrijven en onderzoeksinstituten kunnen hiervoor aanvragen indienen.

Het Vijfde Kaderprogramma (1998-2002) telde

O&O-PERSONEEL IN DE PROFITSECTOR

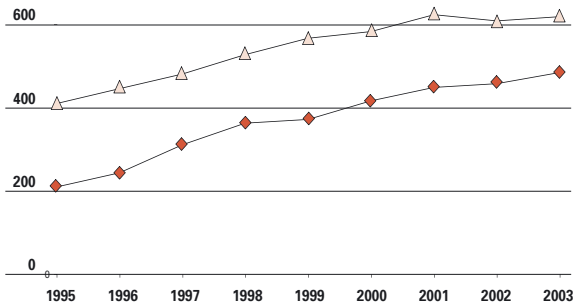
NACE-CODE	BESCHRIJVING	%
32	Audio-, video-, en telecommunicatieapparatuur	24,2
244	Farmaceutische producten	17,7
70	Overige zakelijke dienstverlening	8,8
29	Machines, apparaten en werktuigen	7,8
24	Chemische (excl. farmaceutische) producten	5,2
	Totaal	100,0

3.41 Verdeling van het O&O-personeel over de top-5 activiteitensectoren volgens de NACE-BEL classificatie (met herverdeling van sectoren 51 en 73) in 2003, schatting op basis van de O&O-enquête bij de bedrijven (442 O&O-actieve respondenten met 11.892 voltijdse equivalenten).

Bron: Aerts K. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

FWO- MANDATEN

800 aantal mandaten

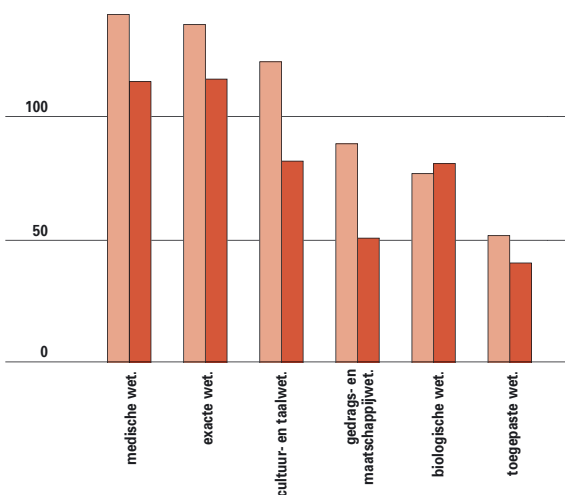

3.42 Evolutie van FWO-mandaten in de categorieën 'aspirant-doctorandus' en 'postdoctoraal onderzoeker', van 1995 tot 2003 (stand op 1 oktober). Bron: F.W.O.-Vlaanderen.

1.575 Vlaamse deelnames, van 444 organisaties. Universiteiten en hogescholen hebben daarin het hoogste aandeel (38% van de deelnames), gevolgd door de bedrijven (35%) en de onderzoekscentra (20%). Die laatste groep wordt wel steeds belangrijker, zowel in aantal deelnames als in toelagen. De financiële **return** of het procentuele aandeel in de totale toegekende kredieten voor Vlaanderen bedroeg 2,19%, wat geheel in de lijn ligt van de verwachte return of de geraamde Vlaamse bijdrage aan het programma (2,1 tot 2,2%). In vergelijking met die verwachte return presteert Vlaanderen sterk in de hoofdgebieden Informatie- en

FWO- MANDATEN PER WETENSCHAPSGBIED

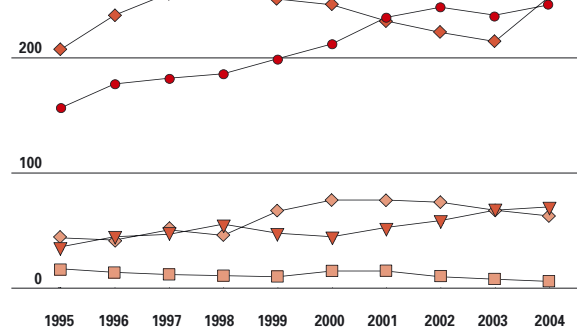
150 aantal mandaten

3.43 Aantal FWO-mandaten in de categorieën 'aspirant-doctorandus' en 'postdoctoraal onderzoeker', op 1 oktober 2003. Bron: F.W.O.-Vlaanderen.

IWT- BURSALLEN

300 aantal

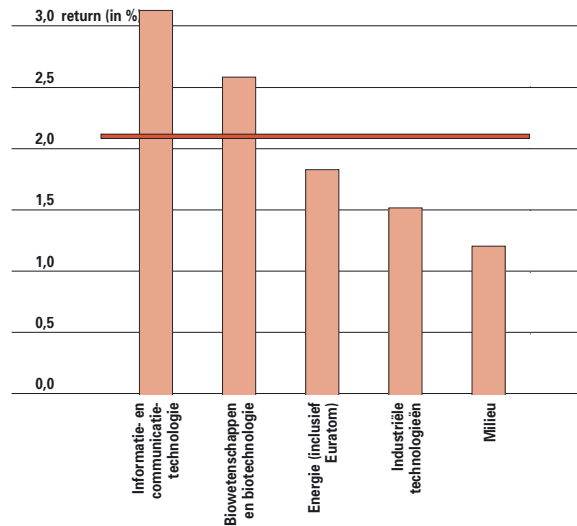

3.44 Evolutie van IWT-specialisatiebeurzen (inclusief 1stejaars, 2dejaars, 3dejaars en 4dejaars) per universiteit, van 1995 tot 2003. Bron: IWT.

Communicatietechnologie en Biowetenschappen en biotechnologie. De regio presteert anderzijds zwak in de hoofdgebieden Energie, Industriële technologieën en vooral in Milieu.

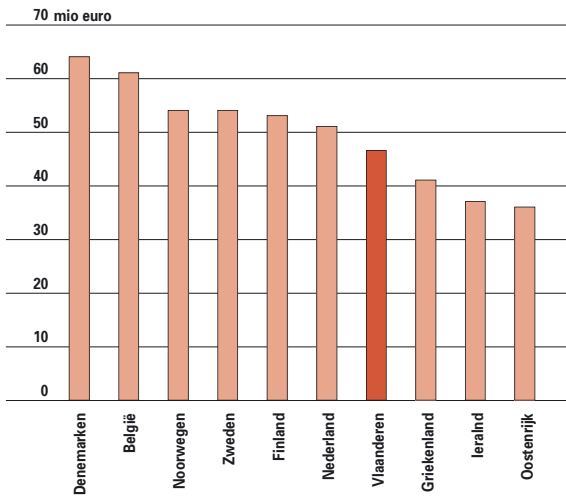
In de Europese rangschikking van de totale toelage in verhouding tot de bevolking komt Vlaanderen op de zevende plaats, vlak na Nederland. Bij een rangschikking van de toelage per deelname, komt de regio op de derde plaats, na Duitsland

DEELNAME AAN HET VIJFDE KADERPROGRAMMA

3.45 Deelname aan het Vijfde Kaderprogramma volgens hoofdgebied. Noot: De verticale band geeft de verwachte Vlaamse return in het Vijfde Kaderprogramma weer. Bron: Dengis P. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005. De horizontale band geeft de verwachte Vlaamse return in het Vijfde Kaderprogramma weer.

DEELNAMETOELAGE IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

3.46 Toptien rangschikking van de deelname aan het Vijfde Kaderprogramma volgens de totale toelage (in miljoen euro) per miljoen inwoners, voor Vlaanderen en de Europese lidstaten van de EU-15. Bron: Dengis P. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

en het Verenigd Koninkrijk en vóór Frankrijk en Nederland. Dit betekent dat er in doorsnee relatief forse kredieten per deelname zijn toegekend.

Vlaamse publicaties

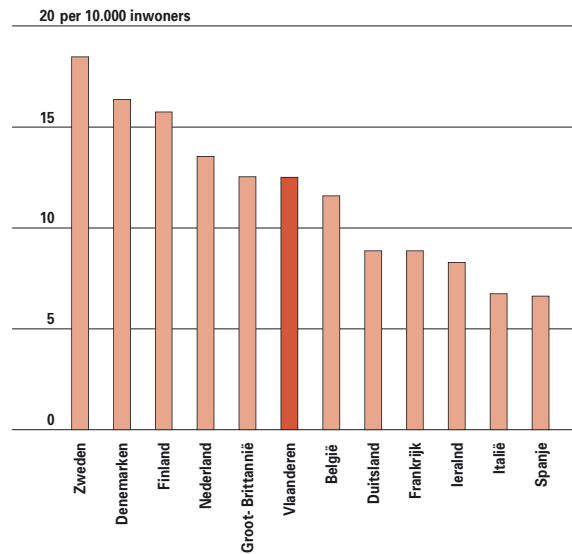
Het Bijzonder Onderzoeksfonds (BOF) houdt rekening met de wetenschappelijke publicatie-output. In 2003 werd voor het eerst 10% van de BOF-kredieten volgens deze sleutel verdeeld en dit aandeel zal groeien tot 30%.

Het aantal publicaties in de natuur-, levens- en technische wetenschappen gaat duidelijk crescendo, van 6,7 per 10.000 inwoners in 1992 naar 12,5 in 2003. Vlaanderen is daarmee een middenmoter in de groep van 11 Europese referentielanden, op gelijke hoogte van Groot-Brittannië. De rangschikking wordt aangevoerd door de Scandinavische landen.

Het Vlaamse aandeel in de totale wereldoutput en in het geheel van Belgische publicaties neemt toe. Ruim de helft van de Vlaamse publicaties is onder tussen een internationale co-publicatie, wat wijst op een sterke internationale component in veel Vlaams onderzoek.

Voor de bio- en medische wetenschappen leiden tot publicaties. Recent stegen ook de agronomie en omgevingswetenschappen en de wiskunde boven de wereldstandaard. De aard- en ruimtewetenschappen, de neuro- en gedragswetenschappen en de chemie halen een ondermaatse score terwijl de fysica en de

PUBLICATIES IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

3.47 Aantal publicaties de natuur-, levens- en technische wetenschappen per 10.000 inwoners (alle vakgebieden samen) voor Vlaanderen en voor 11 Europese referentielanden inclusief België, in 2003. Bron: Debackere K. en Glänzel W., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

technische wetenschappen ongeveer overeen komen met de wereldstandaard. Daarmee blijft het Vlaamse publicatieprofiel sterk aanleunen bij het 'westerse model', waarin de bio- en medische wetenschappen overheersen.

Het middel bij uitstek om de impact van een bepaalde publicatie te meten, is haar **citatiefrequentie**. Vlaanderen staat in de topgroep van elf Europese referentielanden, na Nederland, Denemarken en Zweden. Vooral de wetenschapsgebieden fysica en biowetenschappen halen relatief hoge citatiescores.

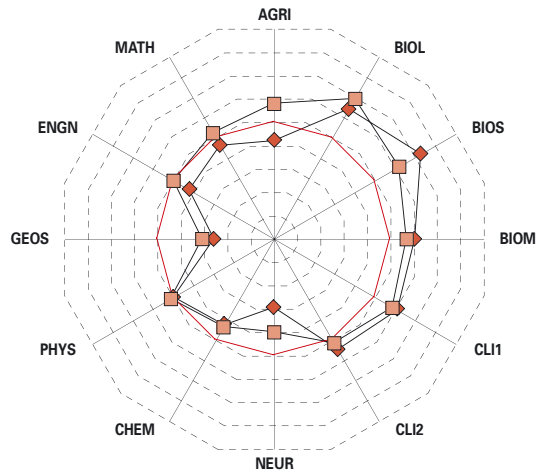
Vlaamse octrooien

Octrooien of **patenten** verlenen een tijdelijk monopolie aan de uitvinder zodat die inkomsten kan halen uit zijn innovatie.

Het Europese (EPO) als het Amerikaanse octrooi-systeem (USPTO) hanteren aparte maatstaven, zodat de gegevens apart moeten beoordeeld worden. EPO rapporteert over zowel aanvragen als toekenningen, USPTO enkel over toegekende octrooien.

Internationaal is het octrooiedrag fors toegenomen het afgelopen decennium, en vooral dan de EPO-aanvragen. De Verenigde Staten rangschikken zich in beide stelsels duidelijk met stip vooraan, met een octrooiaandeel rond de 30% binnen EPO en

PUBLICATIEPROFIEL VLAAMS ONDERZOEK

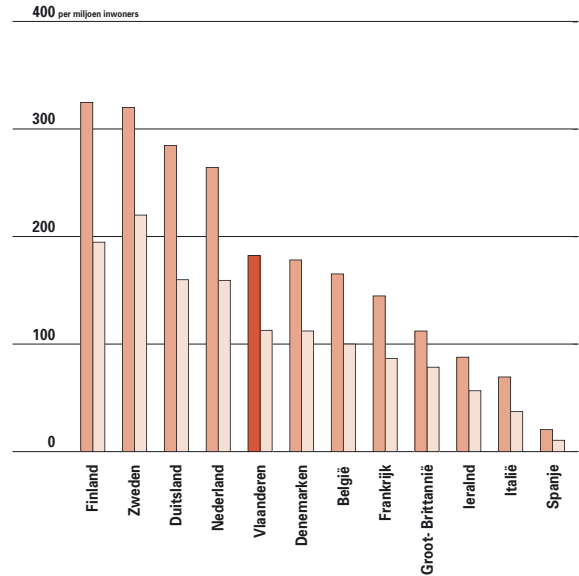
3.48 Het publicatieprofiel van het onderzoek in de natuur-, levens- en technische wetenschappen (op basis van de Activiteitsindex AI).

1992- 1996 ◆
1999- 2003 ■
wereld standaard —

*De twaalf wetenschapsgebieden zijn gebaseerd op het door het Institute for Scientific Information ontwikkelde Subject Category System:
AGRI = agronomie en omgevingswetenschappen
BIOL = biologie (op het organisme- en het supra-organismevlak)
BIOS = biowetenschappen (algemene, cellulaire en sub-cellulaire biologie)
BIOM = biomedisch onderzoek
CL11 = klinische en experimentele geneeskunde (algemene en interne geneeskunde)
CL12 = experimentele geneeskunde II (niet-klinische vakken), NEUR = neuro- en gedragswetenschappen
CHEM = chemie
PHYS = fysica
GEOS = aard- en ruimtetwetenschappen
ENGN = technische wetenschappen
MATH = wiskunde.
Bron: Debackere & Glänzel, Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

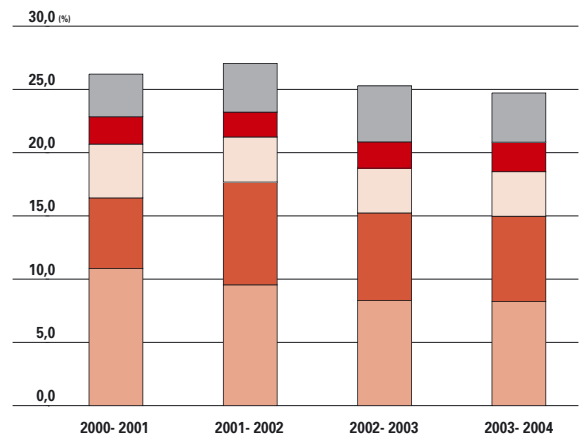
rond de 60% binnen USPTO. Het eerste Europese land na de Verenigde Staten is Duitsland, met een octrooiaandeel van 20 tot 24% binnen EPO en van 6 tot 8% binnen USPTO. Vlaanderen staat tussen Nederland en Denemarken en voor België. In Vlaanderen is de privé verantwoordelijk voor 80% van de aangevraagde en 90% van de toegekende octrooien binnen EPO. Enkele grote ondernemingen wegen hierin zwaar door. Zo bijvoorbeeld staat ruim de helft van de Vlaamse aanvragen op naam van twintig Vlaamse ondernemingen. Binnen hun specialisatiedomein behoren deze topaanvragers bovendien tot de Europese topspelers. De rol van de universiteiten en de publieke onderzoeksinstituten is met 2% beperkt, al neemt de interesse in octrooien er de jongste jaren wel toe. Het Vlaamse Gewest staat sterk in de technologieklassen 'optica', 'landbouw en voedselverwerking' en 'verpakking en drukkerij'. De innovatie is ook goed zichtbaar in de domeinen 'grondstofverwer-

OCTROOIEEN IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

3.49 EPO-octrooiaanvragen en USPTO-toekenningen met België en 10 andere Europese referentielanden in het jaar 2000, aantallen per miljoen inwoners. Bron: Debackere K., Verbeek A., du Plessis M. et al., WTI Indicatorenboek 2005. Aantal EPO-octrooiaanvragen en USPTO-octrooitoekenningen per miljoen inwoners in Vlaanderen, België en 10 andere Europese referentielanden in 2000. Bron: Debackere K., Verbeek A., du Plessis M., et al., Magerman T. en Veugelaers R., SOOS, Vlaams Indicatorenboek WTI 2005.

INTERESSE VOOR WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

3.50 Evolutie van het aandeel wetenschappen generatiestudenten met de Belgische nationaliteit ingeschreven aan een universiteit in een studierichting met exact wetenschappelijke of technologische oriëntatie, recente academiejaren, in %. Bron: OND, APS-bewerking.

king, textiel en papier’, ‘farmaceutica en cosmetica’ en – zij het van meer recente datum – ‘biotechnologie’.

Belangstelling voor wetenschap en technologie

In de hoogtechnologische sectoren dreigt een tekort aan medewerkers. Daarom wil de overheid de jeugd aanmoedigen om te kiezen voor **wetenschappelijke en technologische opleidingen**.

Een kwart van de nieuwe, Belgische eerstejaars

die zich aan een universiteit inschreven, koos in het academiejaar 2003-2004 voor een studie in de natuur- of exacte wetenschappen, toegepaste (biologische) wetenschappen, farmaceutische wetenschappen of biomedische/moleculaire levenswetenschappen. Dat is iets minder dan in de voorgaande academiejaren.

In het hogescholenonderwijs opteerde ongeveer eenzelfde aandeel voor een exact wetenschappelijke of technologische oriëntatie (architectuur, biotechniek, industriële wetenschappen en technologie of productontwikkeling).

VOOR MEER INFORMATIE

- Administratie Wetenschap en Innovatie (AWI): <http://innovatie.vlaanderen.be/>
- Europese Onderzoekruimte: http://europa.eu.int/comm/research/era/index_en.html
- F.W.O.-Vlaanderen: <http://sun.fwo.be/>
- Instituut voor de Aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen (IWT): <http://www.iwt.be>
- Steunpunt O&O statistieken: <http://www.steunpuntoos.be>
- Aerts K., Debackere K., Hoskens M., Vanhee M., & Veugelers R., O&O-activiteiten van de Vlaamse bedrijven, In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 3.
- Beleidsnota Ondernemen, Wetenschap, Innovatie en Buitenlandse Handel 2004-2009. Nota ingediend door mevrouw Fientje Moerman, vice-minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaamse minister van economie, Ondernemen, Wetenschap, Innovatie en Buitenlandse Handel, Brussel: Vlaams Parlement, 25 oktober 2004.
- Besluit van de Vlaamse regering houdende wijziging van het besluit van de Vlaamse regering van 8 september 2000 betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, 24.01.2003; BS 28.03.2003.
- De Groof J. & De Kock L, Het menselijke potentieel in wetenschap, technologie en innovatie in Vlaanderen: de opleidingsprofielen. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 2.
- Debackere K. & Glänzel W., Bibliometrische analyse van het Vlaams onderzoek in de levens-, natuur- en technische wetenschappen. Het Vlaams onderzoek in Europese context. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 8.
- Debackere K., Verbeek A., du Plessis M., Van Looy B., Magerman T., & Veugelers R., De Vlaamse technologiepositie: analyse op basis van USPTO- en EPO-octrooien. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 9.
- Debackere K., & Veugelers R., De totale O&O-uitgaven in Vlaanderen: GERD. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 5.
- Dengis P., Monard E., & Van Steenkiste D., De Vlaamse WTI-activiteiten in internationaal perspectief. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 10.
- Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, Zesenzeventigste jaarverslag 2003, Brussel: F.W.O.-Vlaanderen, 2003.
- IWT Activiteitenverslagen 2001-2003.
- Main Science and Technology Indicators, OECD, Volume 2004/2.
- UNESCO, Canberra Manual, Parijs 1995, p. 67.
- Vervliet G., Speurgids 2004. Wetenschap, Technologie en Innovatie, Ministerie van de

- Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2004.
- Vervliet G., Speurgids 2005. Wetenschap, Technologie en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2005.
  - Vervliet G. & Viaene P., Het O&O personeel en O&O bestedingen van de non-profit sector in Vlaanderen geanalyseerd. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 4.
  - Vervliet G. & Waeyaert K., De overheidskredieten voor wetenschap, technologie en innovatie in Vlaanderen. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 6.
-

WOORDENLIJST

- **Activiteitsindex (AI)** Een indicator die het institutionele, regionale of nationale onderzoeksprofiel vergelijkt met de wereldstandaard. $AI > 1$ betekent een publicatieactiviteit boven de wereldstandaard in het betrokken onderzoeksdomein, $AI = 1$ komt overeen met de wereldstandaard en $AI < 1$ staat voor een ondermaatse publicatieactiviteit. De Activiteitsindex is een evenwichtsindicator. Dat wil zeggen dat als een instelling, land of regio excelleert in bepaalde gebieden, dit noodzakelijkerwijs inhoudt dat in de andere gebieden ondermaats gepresteerd wordt.
- **BOF-besluit** Besluit van de Vlaamse regering van 8 september 2000 betreffende de financiering van de Bijzondere onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap.
- **Citatiefrequentie** Bestaat uit twee maten: de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie en de gemiddelde verwachte citatiefrequentie, telkens bepaald met een citatievenster van drie jaar. De gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie: het quotiënt van het aantal citaties in een bepaalde periode en het aantal aan de basis liggende publicaties. De gemiddelde verwachte citatiefrequentie: de gemiddelde citatiefrequentie van alle publicaties in eenzelfde tijdschrift gedurende een bepaalde periode. Deze waarde biedt dus een vergelijkingswaarde voor de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie.
- **Financiële return** Het procentuele aandeel in het totaal van toegekende Europese middelen dat terugvloeit naar Vlaanderen.
- **Generatiestudent** Een student die voor het eerst ingeschreven is in het eerste jaar van een basisopleiding in het Vlaams hoger onderwijs en op 1 februari nog is ingeschreven.
- **IOF-besluit** Besluit van de Vlaamse regering van 28 mei 2004 betreffende de toekenning van een dotatie in 2004 en 2005 aan het Industrieel Onderzoeksfonds bij de universiteiten van de Vlaamse Gemeenschap.
- **IWT-specialisatiebeurzen** Beurzen voor studenten die een doctoraat voorbereiden in de toegepaste, de exacte of de (bio)medische wetenschappen.
- **Octrooi** Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procédé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octrooistatistieken. De USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.
- **Science Citation Index – Expanded** Voor de natuur-, levens- en technische wetenschappen kan de omvang en de internationale zichtbaarheid van het Vlaamse onderzoek gemeten worden aan de hand van de Science Citation Index - Expanded (SCIE) van het Institute for Scientific Information (ISI te Philadelphia, PA, USA). Het universitaire Steunpunt O&O Statistieken telde hiervoor elke publicatie met een Vlaams werkadres aangevuld met 20% van de publicaties met een Brussels maar geen Vlaams werkadres. Voor de recente periode 2002-2003 werden alle bijkomende Brusselse gegevens ook manueel geverifieerd en aan de betreffende gemeenschap toegekend.
- **Verwachte return** Bijdrage van Vlaanderen aan de totale EU-begroting voor het Kaderprogramma.

Meer werkgelegenheid

Dé uitdaging voor deze regering is het omzetten van economische groei, ondernemingszin, de onbeantwoorde vragen in de zorg ... in extra werkgelegenheid. Vanuit de beleidsdomeinen Werk en Sociale Economie wordt hier op in gegaan door het formuleren van een aantal doelstellingen in de beleidsnota's 2004-2009. Hierbij komen twee centrale doelstellingen naar voor: meer mensen aan het werk en meer ruimte voor talenten.

'Meer mensen aan het werk' geldt als topprioriteit in het Vlaamse regeerakkoord 2004-2009. Concreet wordt er gestreefd naar een jaarlijkse stijging van de werkzaamheidsgraad. Deze doelstelling kan mee gerealiseerd worden door werkzoekenden op een actieve wijze naar werk toe te leiden en daarbij vooral aandacht te hebben voor groepen die momenteel beperkt deelnemen aan de arbeidsmarkt: ouderen, laaggeschoolden, personen met een handicap, allochtonen, ... Het is echter van even groot belang om mensen die aan het werk zijn, ook aan het werk te houden door ondermeer oog te hebben voor de kwaliteit van jobs. Daarvoor wordt o.a. de werkbaarheidsgraad opgevolgd en gaat heel wat aandacht naar de combinatie van arbeid en gezin.

Een tweede grote uitdaging voor het Vlaamse beleid

is het creëren van ruimte voor de ontwikkeling van talenten. Een performante arbeidsmarkt erkent, herkent en valoriseert de talenten van elkeen op de juiste plaats. Het versterken van talenten heeft niet alleen een arbeidsmarktfinaliteit. Het versterken van verschillende competenties moet leiden naar een levensloopbenadering die mens, maatschappij en (arbeids)markt ten goede komt. In de beleidsnota Werk gaat daarbij aandacht naar het valoriseren van verworven competenties en het stimuleren van levenslang leren.

Naast het creëren van ruimte voor talentontwikkeling op de arbeidsmarkt en het realiseren van een daarop aansluitende performante vormingsmarkt wil de Vlaamse overheid in een derde beleidsspoor ook bruggen bouwen en structuren doorbreken op het punt waar onderwijs-, vormings- en arbeidsmarktactoren elkaar ontmoeten.

Vanuit het beleidsdomein Werk is er ook nood aan samenwerking met andere beleidsdomeinen, om een afdoend antwoord te kunnen formuleren op de uitdagingen waarmee het geconfronteerd wordt. Zo is nauwe samenwerking aangewezen met het domein Sociale Economie en dit zowel omwille van de bevordering van de tewerkstellingsmogelijkheden voor sommige doelgroepen als voor het gemeenschappelijk appel aan het bedrijfsleven inzake duurzaam ondernemen.

Voor het eerst krijgt de sociale economie een volwaardige rol toebedeeld. De sociale economie "staat model voor een andere, inclusieve economie, die naast economische doelstellingen ook maatschappelijke en ecologische verantwoordelijkheid integreert." (Vlaams regeerakkoord p. 14). De sociale economie onderscheidt zich vooral van de klassieke economie door de manier waarop ondernomen wordt. De unieke manier waarop mensen en middelen gekoppeld worden aan de invulling van economische behoeften, bepaalt haar maatschappelijke meerwaarde. Sociale economie richt zich op mensen die op de arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen en op het invullen van maatschappelijke noden.

4.1 Werkgelegenheid

In dit onderdeel wordt de toestand van de Vlaamse arbeidsmarkt en de belangrijkste ontwikkelingen van de afgelopen jaren in kaart gebracht. Daarmee komen ook de belangrijkste uitdagingen voor het arbeidsmarktbeleid in beeld.

We beginnen met het schetsen van de arbeidsmarktpositie van de Vlaamse bevolking en dat aan de hand van de evolutie van de werkenden, de werklozen en de niet-beroepsactieven en de verhoudingen hiertussen. Daarna wordt gekeken naar de werkgelegenheid in de verschillende sectoren en een aantal karakteristieken. Niet alleen het aantal banen, maar ook de kwaliteit van jobs wordt onder de loep genomen. Vervolgens komen de onevenwichten

op de arbeidsmarkt aan bod via werkloosheid en vacatures. De Vlaamse overheid heeft de afgelopen jaren een pakket aan maatregelen ingezet om doelstellingen zoals geformuleerd in beleidsnota's, het Regeerakkoord, de Europese Werkgelegenheidsrichtsnoeren, het Pact van Vilvoorde, ... te realiseren. Een aantal worden hier op een rijtje gezet

Anatomie arbeidsmarkt

Het Regeerakkoord en de beleidsnota Werk gaan resoluut voor méér werk. Meer mensen aan het werk krijgen is de kern van het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid. Om dit beleid op te volgen kijken we

		BEVOLKING OP ARBEIDSLEEFTIJD							
		1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Werkenden	vrouwen	955	985	1.003	1.027	1.047	1.058	1.073	1.073
	mannen	1.433	1.432	1.423	1.416	1.451	1.436	1.430	1.414
	totaal	2.388	2.417	2.426	2.443	2.498	2.495	2.504	2.488
Werklozen (ILO)	vrouwen	95	78	77	75	66	50	65	73
	mannen	60	53	60	65	48	54	64	78
	totaal	155	131	136	140	113	104	130	151
Niet-beroepsactieven	vrouwen	888	877	859	839	828	833	807	805
	mannen	498	509	510	512	495	502	502	509
	totaal	1.386	1.385	1.370	1.351	1.323	1.335	1.309	1.314

4.1 Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar), van 1996 tot 2003, naar geslacht en arbeidsmarktsituatie, x 1.000.
Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

		BEROEPSBEVOLKING						
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Vlaams Gewest		0,2	0,5	0,8	1,1	-0,5	1,3	0,2
Waals Gewest		0,7	0,9	-0,8	0,1	-0,8	0,4	1,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest		2,5	1,3	-0,6	0,3	-1,7	4,9	0,6
België		0,5	0,7	0,2	0,7	-0,7	1,4	0,7
Duitsland		0,2	0,6	0,5	-0,4	0,3	0,0	0,5
Frankrijk		0,0	0,8	1,1	0,7	0,6	0,9	2,5
Nederland		2,7	1,9	2,0	2,4	1,8	1,7	0,6
EU15		0,5	1,0	1,1	0,8	0,4	1,1	0,9

4.2 Evolutie van de beroepsbevolking (15-64 jaar), van 1997 tot 2003, internationale vergelijking, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

ondermeer naar de evolutie van het aantal werkenden, werklozen en niet-beroepsactieven.

1. Bevolking op arbeidsleeftijd

Om internationaal te kunnen vergelijken wordt de definitie van het Internationaal Arbeidsbureau (ILO) gebruikt die de **bevolking op arbeidsleeftijd** (15-64 jaar) in drie grote categorieën verdeelt. Voor Vlaanderen komen we zo voor het jaar 2003 op 62,9% werkenden, 3,8% werklozen en 33,2% niet-beroepsactieven. De eerste twee vormen samen de beroepsbevolking.

Het percentage **niet-beroepsactieven** daalt gestaag sinds 1996 maar ligt nog steeds boven het percentage van onze buurlanden en het gemiddelde van de EU15.

De Vlaamse **beroepsbevolking** nam tussen 1996 en 2003 toe, zij het aan een lager groeipercentage dan in de EU15.

Tussen 1996 en 2003 kwamen er in de EU15 bijna 14 miljoen **werkende** mensen bij, waarvan 8,5 miljoen vrouwen. De toename van de werkenden in Vlaanderen tussen 1996 en 2003 kan volledig op rekening van de vrouwen geschreven worden. Naar leeftijd bekeken vormt 25 jaar een scharnier: het aantal Vlaamse werkenden boven die leeftijd nam aanzienlijk toe, bij de jongere groep aanzienlijk af. In de EU15 groeide de groep werkende 15 tot 24-jarigen weliswaar, maar het waren vooral de 50 tot

64-jarigen die hoge groeicijfers lieten optekenen. Het aantal **werklozen** kende een sterke afname tussen 1996 en 2003 in de meeste EU-landen. Gemiddeld over heel Europa daalde het aantal met een vijfde. Niet zo in Vlaanderen waar 2003 volgens ILO-criteria haast hetzelfde peil haalt als 1996.

2. Arbeidsmarkt mobiliteit

Door te kijken naar de huidige tewerkstellingssituatie en die van één jaar voordien kan de **mobiliteit op de arbeidsmarkt** in beeld worden gebracht. Van de personen die in 2002 niet werkten had 6,7% een job een jaar later. Mannen (34,2%) zijn minder sterk vertegenwoordigd in het niet-werkende segment en ze stromen sneller naar de arbeidsmarkt (7,8%). Vrouwen zijn structureel sterker verbonden met niet-werk: ze vormen de meerderheid in het niet-werkende segment en het aandeel dat uitstroomt naar werk is beperkter.

Er zijn ook grote verschillen tussen de onderwijsniveaus. Van de hooggeschoolde niet-werkenden heeft 12% een jaar nadien een baan; bij de laaggeschoolden is dit maar 3,7%. Bovendien vormen de laaggeschoolden ongeveer 60% van de niet-werkenden.

De grootste verschillen worden opgetekend tussen de leeftijdsgroepen. Naarmate de leeftijd stijgt, daalt het aandeel dat uitstroomt naar werk.

Tegenover de stroom in de richting van werk staat de stroom van werk naar niet-werk. Sommige

ARBEIDSMARKTMOBILITEIT

	NIET-WERKENDE SEGMENT		WERKENDE SEGMENT	
	*UITSTROOMGRAAD	NIET-WERKENDEN 2002	**UITSTROOMGRAAD	WERKENDEN 2002
Totaal	6,7	100,0	5,9	100,0
Man	7,8	34,2	5,2	57,2
Vrouw	6,1	65,8	6,9	42,8
15-24 jaar	37,2	4,0	11,6	7,4
25-34 jaar	22,8	9,9	5,2	26,9
35-44 jaar	10,4	14,4	3,7	32,6
45-54 jaar	4,5	22,9	4,6	25,0
55-59 jaar	-	21,8	12,9	6,4
60-64 jaar	-	27,1	26,6	1,7
Laaggeschoold	3,7	60,3	9,1	28,0
Middengeschoold	11,0	27,2	5,6	38,7
Hooggeschoold	12,0	12,5	3,5	33,2

4.3 Uitstroomgraad uit het niet-werkende* en werkende** segment en verdeling van het niet-werkende en werkende segment naar een aantal persoonskenmerken, tussen 2002 en 2003

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

* De uitstroomgraad uit het niet-werkende segment geeft het aandeel van de personen die niet werkten in 2002 (exclusief studenten) dat wel werkte in 2003.

** De uitstroomgraad uit het werkende segment geeft het aandeel van de personen die werkten in 2002 dat niet meer werkte in 2003.

personen verliezen hun job en worden werkloos, anderen zeggen zelf hun baan op om voor kinderen te zorgen, nog anderen gaan met pensioen, ... Bij vrouwen ligt de uitstroomgraad hoger dan bij mannen. Laaggeschoolden, die al maar een minderheid vormen in het werkende segment, hebben bovendien een hogere kans om uit te stromen dan midden- en hogeschoolden. De kans om uit het werkende segment te treden is ook sterk leeftijdsgebonden. Bij de 25-54-jarigen is de kans het laagst. Vanaf 55 jaar neemt de uitstroom uit werk aanzienlijk toe, wat wijst op een vroege uittrede op de Vlaamse arbeidsmarkt.

3. Arbeidsmarktindicatoren

ACTIVITEITSGRAAD

De **activiteitsgraad** toont het aandeel van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) dat actief is op de arbeidsmarkt als werkende of werkzoekende. De Vlaamse activiteitsgraad lag in 1996 op 64,7%. Dat was minder dan het EU15-gemiddelde van 67,3%. Tussen 1996 en 2003 is de activiteitsgraad zowel in het Vlaamse Gewest als in de EU15 toegenomen tot respectievelijk 66,8% en 70%. Ook in de buurlanden is de activiteitsgraad in die periode gestegen. Hij blijft er dan ook hoger liggen dan in Vlaanderen. De redenen voor de relatief lage activiteitsgraad in België en Vlaanderen zijn de late intrede van jongeren op de arbeidsmarkt (ondermeer door de langere leerplicht) en vervroegde uittreding van ouderen (ondermeer door het brugpensioen en de vrijstelling voor oudere werklozen). In de leeftijdsklasse 50 tot 64 jaar hebben we bovendien te maken met heel wat huisvrouwen, naar verhouding meer arbeidsongeschikten en werklozen en natuurlijk ook gepensioneerden (de officiële pensioenleeftijd van vrouwen lag in 2003 op 63 jaar). Daarnaast bestaan de Vlaamse vijftigplussers grotendeels uit laaggeschoolden die doorgaans minder lang bedrijvig blijven op de arbeidsmarkt, onder andere door

hun vroege intrede op de arbeidsmarkt. Vrouwen (58,7%) zijn anno 2003 nog steeds minder actief op de arbeidsmarkt dan mannen (74,6%), maar lopen hun achterstand stilletjes in. De arbeidsmarktparticipatie concentreert zich in de leeftijdsklasse 25 tot 49 jaar, die met 87,5% zelfs boven het EU15-gemiddelde uitkomt.

WERKZAAMHEIDSGRAAD

Het Vlaamse beleid verschoof in de jaren negentig onder Europese impuls. Het terugdringen van de werkloosheid maakt plaats voor het verhogen van de werkzaamheid. De **werkzaamheidsgraad** is het aandeel van de werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar). De Europese Top van Lissabon in 2000 zet 70% als streefdoel voor 2010. De Vlaamse beleidsnota Werkgelegenheid 2000-2004 legde de lat op 66,5% tegen 2004. Ook het Regeerakkoord 2004 stelt dat de werkzaamheidsgraad jaarlijks moet stijgen.

In 1996 bereikt de Vlaamse werkzaamheidsgraad 60,8% en komt daarmee iets boven het EU15 gemiddelde. Anno 2003 bedraagt de Vlaamse werkzaamheidsgraad 62,9%. Dit is echter lager dan het jaar voordien en bovendien onder het EU15-gemiddelde (64,4%).

Naast de 70%-doelstelling formuleerde Europa ook nog 2 flankerende doelstellingen.

De eerste gaat over de vrouwelijke werkzaamheidsgraad die tegen 2010 60% moet bedragen. In 1996 waren er in het Vlaamse Gewest iets minder dan de helft van de vrouwen op arbeidsleeftijd aan de slag. Dit leunde dicht aan bij het EU15-gemiddelde. In 2003 was dit toegenomen tot 55% in het Vlaamse Gewest, tegenover 55,5% als EU15-gemiddelde. De sterk toegenomen vrouwelijke arbeidsdeelname was niet denkbaar geweest zonder de opkomst van de deeltijdarbeid.

De tweede aanvullende Europese doelstelling stelt dat in 2010 de helft van de groep 55 tot 64-jarigen

ACTIVITEITSGRAAD

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal	64,7	64,8	65,2	65,7	66,4	66,1	66,8	66,8
Mannen	75,0	74,5	74,4	74,3	75,2	74,8	74,9	74,6
Vrouwen	54,2	54,8	55,7	56,8	57,3	57,1	58,5	58,7
15-24 jaar	37,7	35,8	35,9	38,1	37,9	38,3	38,9	38,5
25-49 jaar	86,5	86,6	86,5	86,8	87,6	87,0	87,9	87,5
50-64 jaar	36,3	37,8	39,6	39,6	41,0	41,2	42,1	43,5

4.4 Evolutie van de activiteitsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1996 tot 2003, naar geslacht en leeftijd, in %.

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

aan het werk moet zijn. Het Vlaamse Gewest haalde in 1996 voor deze groep amper 22,4%. Dit is intussen gestaag opgelopen tot 26,5% in 2003, weliswaar nog altijd een heel eind onder het EU15-gemiddelde van 41,5%.

WERKLOOSHEIDSGRAAD

Het aandeel van de werklozen (volgens de ILO-definitie) in de beroepsbevolking bedraagt in 2003 5,7%. Daarmee blijft de Vlaamse **ILO-werkloosheidsgraad** onder het EU15-gemiddelde van 8%. Toch is de afstand minder groot dan in 1996 toen de werkloosheidsgraad in het Vlaamse Gewest en de EU15 respectievelijk op 6,1% en 11% kwam.

De kloof tussen mannen en vrouwen ligt in 2003 lager dan in 1996.

Doorheen de jaren blijft de werkloosheidsgraad bij de 15 tot 24-jarigen hoger dan in de andere leeftijdsgroepen. Dit is te wijten aan het hoge aantal studenten in deze leeftijdscategorie.

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal	60,8	61,4	61,7	62,1	63,5	63,4	63,5	62,9
Mannen	72,0	71,8	71,4	71,0	72,8	72,1	71,6	70,7
Vrouwen	49,3	50,8	51,7	52,9	54,0	54,5	55,2	55,0
15-24 jaar	33,5	32,0	32,7	32,9	33,7	34,5	34,4	32,6
25-49 jaar	81,5	82,4	82,1	82,8	84,3	84,0	84,2	83,2
50-64 jaar	35,0	36,6	37,8	38,0	39,9	40,1	40,6	42,1
55-64 jaar	22,4	22,9	23,3	23,7	25,5	24,5	25,6	26,5

4.5 Evolutie van de werkzaamheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1996 tot 2003, naar geslacht en leeftijd, in %.

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

Werkgelegenheid

Dé uitdaging voor deze regering is het omzetten van economische groei, ondernemingszin, de onbeantwoorde vragen in de zorg, ... in extra werkgelegenheid. Per sector gaan we in dit hoofdstuk na waar en hoeveel arbeidsplaatsen er bijkomen of wegvallen. Niet alleen meer jobs, maar ook de kwaliteit ervan moet beter worden. Op die manier kunnen meer mensen aan het werk gaan en blijven. Ook die kwaliteit wordt hier bekeken.

1. Statuut

In Vlaanderen steeg de **totale werkgelegenheid** tussen 1994 en 2002 van 2,2 miljoen naar 2,4 miljoen arbeidsplaatsen. Dit betekent dat er in het Vlaamse Gewest 234.500 banen bijkwamen, wat neerkomt op een gemiddelde aangroei van 1,3% per jaar. Deze groei kwam vooral tot stand in het omvangrijkste segment van de arbeidsmarkt, dat van de **loontrekkende werkgelegenheid** (jaarlijks

ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal	6,1	5,1	5,3	5,4	4,3	4,0	4,9	5,7
Mannen	4,0	3,6	4,0	4,4	3,2	3,6	4,3	5,2
Vrouwen	9,1	7,3	7,1	6,8	5,9	4,5	5,7	6,3
15-24 jaar	11,2	10,7	9,0	13,5	11,3	10,0	11,6	15,5
25-49 jaar	5,8	4,8	5,0	4,6	3,7	3,4	4,2	4,9
50-64 jaar	3,8	3,2	4,5	4,0	2,7	2,6	3,8	3,3

4.6 Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1996 tot 2003, naar geslacht en leeftijd, in %.

Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

ARBEIDSMARKTINDICATOREN

	ACTIVITEITSGRAAD		WERKZAAMHEIDSGRAAD		ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD	
	1996	2003	1996	2003	1996	2003
Vlaams Gewest	64,7	66,8	60,8	62,9	6,1	5,7
Waals Gewest	61,7	62,2	53,0	55,4	14,0	10,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	62,3	63,1	52,2	53,2	16,1	15,7
België	63,5	64,9	57,5	59,6	9,5	8,2
Duitsland	70,4	72,1	64,1	64,9	8,9	9,9
Frankrijk	68,2	69,1	59,7	62,8	12,4	9,1
Nederland	69,9	76,4	65,4	73,5	6,5	3,7
EU15	67,3	70,0	60,0	64,4	11,0	8,0
EU25	-	69,2	-	62,9	-	9,2

4.7 Arbeidsmarktindicatoren bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar in 1996 en 2003, internationale vergelijking, in %.

Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

gemiddeld 1,5%). De **niet-loontrekkende werkgelegenheid** nam slechts toe met gemiddeld 0,2%.

2. Groei- en krimpsectoren

De **jobs in loondienst** vormen de grootste component (83%) binnen de totale werkgelegenheid.

In de periode 1994-2002 nam het aantal betrekkingen in loondienst in de **primaire sector** jaarlijks gemiddeld toe met 1,1%. De primaire sector bestaat in hoofdzaak uit land- en tuinbouwactiviteiten die een gemiddelde jaarlijkse groei kenden van 1,3%. Tegelijk stagneerde het aantal jobs in loondienst in de **secundaire sector**. Factoren als desindustrialisatie, uitbesteding, delocalisatie en mondialisering spelen hier een rol. De industrie slaagt er door de band genomen niet meer in om groeicijfers voor te leggen. De sterkste krimpsectoren zijn de winning van delfstoffen (-13,9%) en de vervaardiging van kleding en schoeisel (-10,1%).

Het aantal banen in loondienst in de **tertiaire**

sector **expandeerde** het snelst, met een gemiddelde jaarlijkse groei van 2,7%. Informatica vormde de snelst groeiende subsector met een jaarlijks gemiddelde van 14,1% tussen 1994 en 2002. Op de tweede en derde plaats komen advies en bijstand aan ondernemingen en personen (+5,9%) en selectie en terbeschikkingstelling van personeel (+5,7%). De **quartaire sector** groeide tussen 1994 en 2002 gemiddeld 2,2% per jaar. Deze sector, die tot nu toe immuun blijkt te zijn voor economische veranderingen, nam in 2002 de fakkel over van de tertiaire sector en zorgde toen nog als enige voor netto-jobcreatie. Tussen 1994 en 2002 was de sector van niet-commerciële diensten goed voor 102.000 bijkomende arbeidsplaatsen. Systemen zoals de 'Sociale Maribel' (loonkostenmatiging), GESCO's en WEP-plus (arbeidsherverdeling en activering) zorgden voor belangrijke impulsen. De sectoren met de grootste tewerkstelling zijn onderwijs, maatschappelijk dienstverlening en ziekenhuizen en overige gezondheidszorg. Dit zijn evenwel niet de

WERKGELEGENHEID

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Aantal (x 1.000)									
loontrekkende werkgelegenheid*	1.791,0	1.827,0	1.840,1	1.861,4	1.903,5	1.931,2	1.971,4	2.021,0	2.019,1
niet-loontrekkende werkgelegenheid**	372,0	381,0	386,0	386,7	388,2	388,5	385,7	381,3	378,3
totale werkgelegenheid	2.163,0	2.207,0	2.226,0	2.248,1	2.291,8	2.319,5	2.357,1	2.402,4	2.397,5
Jaarlijkse wijziging (%)									
loontrekkende werkgelegenheid*	-	+2,0	+0,7	+1,2	+2,3	+1,5	+2,1	+2,5	-0,1
niet-loontrekkende werkgelegenheid**	-	+2,4	+1,3	+0,2	+0,4	+0,1	-0,7	-1,1	-0,8
totale werkgelegenheid	-	+2,0	+0,9	+1,0	+1,9	+1,2	+1,6	+1,9	-0,2

4.8 Evolutie van de totale werkgelegenheid, naar statuut, van 1994 tot 2002, op 30 juni.

Bron: RSZ, RSVZ, RSZPPO, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

* Loontrekkende werkgelegenheid = jobs in loondienst + vergoede helpers.

** Niet-loontrekkende werkgelegenheid = zelfstandigen in hoofdberoep + niet-vergoede helpers.

JOBS IN LOONDIENT

	*1994	2002	EVOLUTIE 1994-2002	
	(AANTAL)	(AANTAL)	(AANTAL)	(GEMIDDELDE JAARLIJKSE GROEI IN %)
Primaire sector	23.181	25.316	+2.135	+1,1
Secundaire sector	595.167	562.954	-32.213	-0,7
Tertiaire sector	614.099	759.528	+145.429	+2,7
Quartaire sector	536.787	639.098	+102.311	+2,2
Slecht gedefinieerde activiteiten	3.829	1.205	-2.624	-13,5
Totaal	1.773.063	1.988.101	+215.038	+1,4

4.9 Evolutie van de jobs in loondienst, naar sector, van 1994 tot 2002, op 30 juni.

Bron: RSZ gedecentraliseerde statistiek (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

* Gecorrigeerde reeks.

sterkste groeiers. Sectoren met de hoogste groeivoeten zijn: afvalwater- en afvalverzameling, straatreining (+7,0%), speur- en ontwikkelingswerk (+6,3%) en recreatie, cultuur en sport (+5,2%). Het succes van deze sectoren is te danken aan de stijgende nood aan wetenschappelijk onderzoek en aan het toenemend milieubewustzijn.

3. Contractvormen

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt is in de jaren negentig flexibeler geworden. Zowel het aandeel deeltijds als tijdelijk werkenden nam toe.

Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest gestegen van 12,7% in 1994 naar 20,2% in

2003. Deze klim heeft met verscheidene factoren te maken. Zo stimuleerde de Vlaamse overheid het deeltijds werken in het kader van arbeidsherverdeling. Ook de tertiairisering bevorderde de vraag naar deeltijdse banen. Daarenboven speelt de groeiende vraag naar deeltijdarbeid in op de behoefte van veelal vrouwelijke werknemers die werk en gezin beter trachten te combineren. Zo geven anno 2003 haast 3 op 5 van de Vlaamse vrouwelijke deeltijders aan dat de 'combinatie werk-gezin' voor hen de belangrijkste reden is om deeltijds te werken. In Europese context zijn er dit maar 3 op 10.

Deeltijdarbeid blijft toenemen, zowel bij mannen als bij vrouwen, zowel in Vlaanderen als in Europa. Toch blijft het nog steeds in hoge mate een vrouwe-

DEELTIJDSE ARBEID

		1994	2001	2002	2003
Vlaams Gewest	vrouwen	29,1	37,3	38,0	39,6
	mannen	1,9	4,2	4,6	5,8
	totaal	12,7	18,2	18,8	20,2
Waals Gewest	vrouwen	29,4	35,7	36,6	37,8
	mannen	2,9	4,6	5,1	5,0
	totaal	13,4	17,3	18,1	18,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	vrouwen	20,1	25,0	25,1	27,4
	mannen	5,3	8,4	8,4	9,1
	totaal	11,7	15,6	15,8	17,2
België	vrouwen	28,4	35,8	36,4	38,0
	mannen	2,5	4,7	5,1	5,8
	totaal	12,8	17,7	18,3	19,6
Duitsland	vrouwen	32,9	39,0	39,2	40,4
	mannen	2,9	4,7	5,2	5,5
	totaal	15,5	19,9	20,3	21,2
Frankrijk	vrouwen	27,7	30,3	29,6	30,0
	mannen	4,4	5,2	5,4	5,2
	totaal	14,7	16,3	16,1	16,6
Nederland	vrouwen	65,9	71,3	72,7	74,1
	mannen	15,5	19,3	20,6	21,3
	totaal	36,0	41,9	43,4	44,6
EU15	vrouwen	4,4	33,4	33,1	33,7
	mannen	30,4	5,7	6,0	6,2
	totaal	15,2	17,6	17,7	18,2
EU25	vrouwen	-	-	29,4	30,0
	mannen	-	-	5,9	6,0
	totaal	-	-	16,1	16,5

4.10 Evolutie van het aandeel deeltijdarbeid bij de werkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken, van 1994 tot 2003, naar geslacht, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

lijk fenomeen.

Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** is zowel in het Vlaamse Gewest als in de EU15 tussen 1994 en 2003 toegenomen. In 2003 maakt deze groep 7,5% van de Vlaamse loontrekkenden uit. Dat blijft niettemin nog een stuk onder het Europese gemiddelde (12,7%). Meer dan in de rest van Europa blijkt het vast contract in Vlaanderen de norm te zijn. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar minder uitgesproken met in 2003 5,2% van de werkende mannen en 10,4% bij de vrouwen. Het verschil man-vrouw is in de EU15 kleiner, met 11,8% bij de mannen tegen 13,9% bij de vrouwen. Naast deeltijdse en tijdelijke arbeid komt ook

arbeid volgens een afwijkend uurrooster voor. Opvallend: vrouwen werken meer op zaterdag en zondag dan mannen. Bij nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid is het aandeel bij de mannen dan weer hoger dan bij de vrouwen.

4. Kwaliteit van arbeid

Hogere kwaliteit van de arbeid is niet alleen een overkoepelende Europese doelstelling in het werkgelegenheidsbeleid. Ook het Pact van Vilvoorde schuift het expliciet als doelstelling naar voren. In 2010 moet de **werkbaarheidsgraad**, die het aandeel werknemers met een kwaliteitsvolle job weergeeft, substantieel hoger liggen.

		TIJDELIJKE ARBEID				
		1994	2000	2001	2002	2003
Vlaams Gewest	vrouwen	7,0	12,0	11,6	10,8	10,4
	mannen	3,0	5,9	5,3	5,1	5,2
	totaal	4,7	8,5	8,0	7,6	7,5
Waals Gewest	vrouwen	8,0	13,1	13,0	12,3	12,7
	mannen	3,9	8,4	8,0	6,7	7,7
	totaal	5,6	10,4	10,1	9,1	9,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	vrouwen	9,0	11,3	11,6	10,3	10,8
	mannen	5,3	6,9	7,9	6,9	8,0
	totaal	7,0	9,0	9,6	8,5	9,3
België	vrouwen	7,5	12,3	12,0	11,2	11,1
	mannen	3,5	6,7	6,3	5,7	6,2
	totaal	5,1	9,1	8,8	8,1	8,4
Duitsland	vrouwen	10,9	13,1	12,7	12,3	12,3
	mannen	9,7	12,5	12,2	11,8	12,2
	totaal	10,2	12,8	12,4	12,0	12,2
Frankrijk	vrouwen	12,3	16,5	16,3	16,0	14,1
	mannen	9,6	14,6	13,6	12,5	11,4
	totaal	10,8	15,5	14,9	14,1	12,7
Nederland	vrouwen	14,9	17,1	17,5	16,7	16,6
	mannen	7,9	11,3	11,7	12,0	12,7
	totaal	10,8	13,8	14,3	14,2	14,4
EU15	vrouwen	10,0	14,6	14,4	14,3	13,9
	mannen	12,1	12,6	12,2	12,0	11,8
	totaal	10,9	13,5	13,2	13,0	12,7
EU25	vrouwen	-	-	-	13,7	13,6
	mannen	-	-	-	11,9	12,0
	totaal	-	-	-	12,7	12,8

4.11 Evolutie van het aandeel tijdelijk werkenden onder de loontrekkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken, van 1994 tot 2003, naar geslacht, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

De Vlaamse sociale partners voerden in 2004 een nulmeting uit, die voor het eerst een representatief beeld schetst van de kwaliteit van arbeid op de arbeidsmarkt. Deze nulmeting kwam uit op een werkbaarheidsgraad van 52,3%. Dit betekent dat de job van iets meer dan de helft van de Vlaamse werknemers als kwaliteitsvol kan beoordeeld worden. Omgekeerd wil dit ook zeggen dat 47,7% van de Vlaamse werknemers met één of meerdere werkbaarheidsproblemen kampt. Deze problemen worden gemeten aan de hand van 4 werkbaarheids-indicatoren: psychische vermoeidheid (werkstress),

ARBEID VOLGENS AFWIJKEND UURROOSTER

		2000	2001	2002	2003
Nachtwerk	vrouwen	2,5	2,6	2,7	2,7
	mannen	6,4	5,5	5,5	5,9
	totaal	4,8	4,2	4,3	4,5
Avondwerk	vrouwen	9,3	10,8	9,6	9,8
	mannen	14,1	14,7	14,1	14,4
	totaal	12,0	13,0	12,1	12,4
Zaterdagwerk	vrouwen	14,3	14,5	15,2	14,8
	mannen	10,9	10,6	10,7	10,8
	totaal	12,3	12,3	12,6	12,6
Zondagwerk	vrouwen	7,6	7,7	8,0	7,6
	mannen	6,7	6,7	6,4	7,0
	totaal	7,1	7,1	7,1	7,3
Ploegenarbeid	vrouwen	7,1	7,6	6,8	7,2
	mannen	12,4	12,7	11,5	12,2
	totaal	10,2	10,5	9,4	10,0

4.12 Evolutie van het aandeel loontrekkenden (15-64 jaar) met een afwijkend uurrooster, naar vorm en geslacht, van 2000 tot 2003, in %.
Bron: NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

welbevinden in het werk (werkbetrokkenheid en motivatie), leermogelijkheden (kansen op competentie-ontwikkeling) en werk-privé-balans (combinatie arbeid en gezin).

Op het gebied van **psychische vermoeidheid** kampt 28,9% met werkstress. Meer vrouwen (30,2%) dan mannen (27,6%) rapporteren werkstressklachten. Ook naar leeftijd zijn er significante verschillen: de 50 tot 54-jarigen (33,1%) signaleren de meeste problemen.

Op het vlak van **welbevinden in het werk** zit 18,7% van de werknemers in een problematische situatie. Hier blijken meer mannen (20,5%) dan vrouwen (16,8%) met te worstelen. De jongste leeftijdsgroep (-30 jaar) rapporteert de meeste problemen en in de oudste (+55 jaar) de minste.

De **leermogelijkheden** van 22,6% werknemers kunnen als problematisch worden beoordeeld. Bij de vrouwen loopt dit zelfs op tot 23,7%. Met de leeftijd neemt het aandeel toe om dan bij de 55-plussers opnieuw kleiner te worden.

Werk en privé zijn bij 11,8% van de Vlaamse werknemers uit balans. Opvallend genoeg zijn er geen significante verschillen naar geslacht. Werknemers tussen 30 en 50 jaar hebben wel meer dan andere te maken met moeilijkheden om werk en privé te combineren.

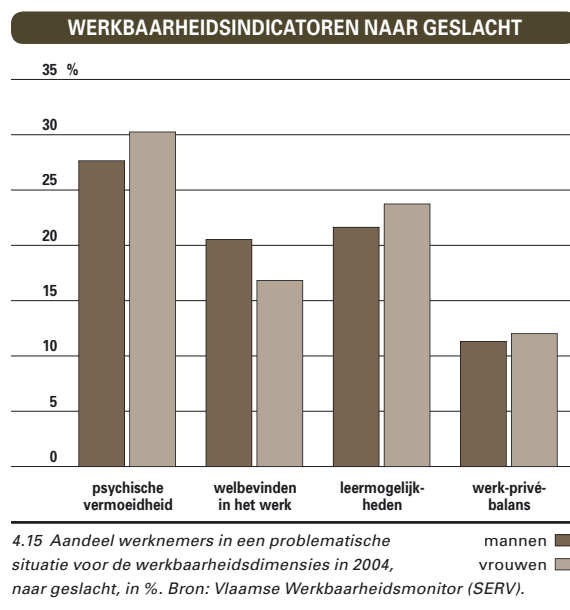
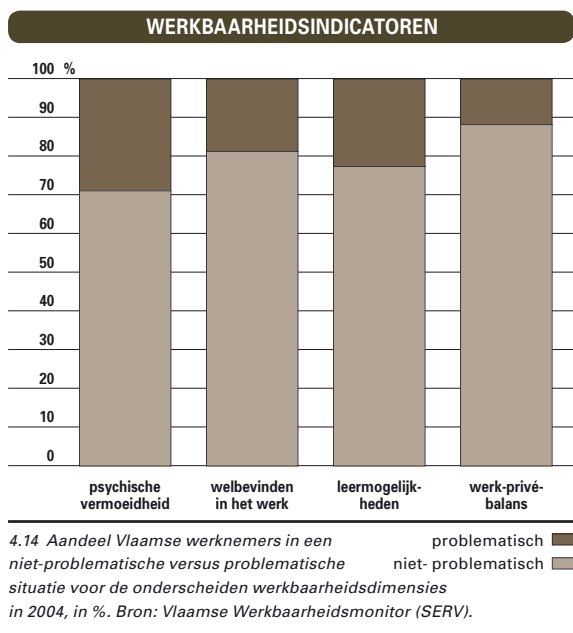
Onevenwichten op de arbeidsmarkt

Sommige bevolkingsgroepen blijven ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Hun achterstand wegwerken is dan ook een belangrijke doelstelling die zowel onderschreven wordt door het

REDEN DEELTIJDSE ARBEID

		VINDT GEEN VOLTIJDSE WERK	WENST GEEN VOLTIJDSE WERK	COMBINATIE ARBEID - GEZIN/PRIVÉ	ANDERE	TOTAAL
Vlaams Gewest	vrouwen	11,9	13,6	57,2	17,3	100,0
	mannen	17,1	12,4	26,3	44,2	100,0
	totaal	12,7	13,4	52,1	21,7	100,0
België	vrouwen	17,2	12,4	53,9	16,5	100,0
	mannen	25,7	10,2	24,0	40,1	100,0
	totaal	18,7	12,0	48,8	20,5	100,0
EU15	vrouwen	14,3	30,4	31,9	23,4	100,0
	mannen	21,2	28,7	4,1	46,0	100,0
	totaal	15,6	30,1	26,6	27,7	100,0

4.13 Aandeel deeltijds werkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken in 2003, naar reden en geslacht, in %.
Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

Regeerakkoord, de beleidsnota Werk als het Pact van Vilvoorde. Om dit te realiseren moeten vraag en aanbod meer op elkaar afgestemd worden, zodat vacatures sneller en beter ingevuld raken. Uiteindelijk moet dit zich vertalen in een daling van de langdurige werkloosheid en van de werkloosheid van kansengroepen.

1. Werkloosheid

De VDAB- werkloosheidsgraad geeft de groep niet-werkende werkzoekenden weer die ingeschreven zijn bij de VDAB in vergelijking tot de totale beroepsbevolking. Deze VDAB-werkloosheidsgraad groeide naar een piek in 1994 om daarna stilaan te dalen tot in 2001, wanneer zich opnieuw een stijging inzet.

NIET-WERKENDE WERKZOEKENDEN

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	INDEX (1994=100)
Totaal (aantal)	250.519	243.187	233.689	223.262	193.189	176.141	153.730	150.605	166.972	191.531	203.666	81,3
Geslacht (aandeel in %)												
mannen	39,4	38,8	38,5	39,1	39,2	40,6	41,3	43,2	45,6	46,3	46,7	96,3
vrouwen	60,6	61,2	61,5	60,9	60,8	59,4	58,7	56,8	54,4	53,7	53,3	71,5
Leeftijd (aandeel in %)												
< 25 jaar	20,6	18,9	20,9	20,7	19,2	20,6	19,8	21,6	22,5	23,6	23,1	91,3
25-49 jaar	67,0	68,0	71,7	72,4	73,3	71,5	72,0	70,2	69,5	67,5	65,5	79,5
+ 50 jaar	12,5	13,1	7,4	6,8	7,5	7,9	8,2	8,2	8,0	8,9	11,4	74,2
Studieniveau (aandeel in %)												
laaggeschoold	66,6	66,7	64,7	64,0	64,5	63,9	63,9	63,0	60,8	57,0	52,6	64,1
middengeschoold	24,3	24,6	26,4	26,9	26,9	27,6	27,0	27,6	28,5	30,8	33,1	110,6
hooggeschoold	9,0	8,7	9,0	9,1	8,6	8,6	9,1	9,4	10,7	12,2	14,3	128,8
Werkloosheidsduur (aandeel in %)												
kortdurig (< 1 jaar)	46,8	42,6	43,3	43,7	43,0	51,8	49,0	42,5	38,6	38,5	56,1	97,6
langdurig (> 1 jaar)	53,2	57,4	56,7	56,3	57,0	48,2	51,0	57,5	61,4	61,5	43,9	67,0

4.16 Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden naar enkele kenmerken, van 1994 tot 2004, op 30 juni. Bron: VDAB.

De werkloosheid evolueert grotendeels samen met de conjunctuur en dit is eveneens het geval voor de verschillende groepen van werklozen. Ook de samenstelling van de werkloosheid is het jongste decennium gewijzigd: minder vrouwen, meer midden- en hogeschoolden en minder langdurig werklozen.

Het aantal **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) is bij de mannen tussen 1994 en 2004 nauwelijks veranderd, bij de vrouwen is het echter aanzienlijk gedaald. Het aandeel vrouwelijke niet-werkende werkzoekenden daalt in die periode systematisch van 61% naar 53%.

Het aandeel van de verschillende leeftijdsgroepen in de NWWZ blijft tussen 1994 en 2004 op ongeveer hetzelfde niveau. Opvallend is niettemin dat de groep tot 25 jaar sneller reageert op conjunctuur-revoluties. Een economische heropleving in 1995 leidde voor deze leeftijdsgroep tot een sterkere daling dan voor de totale groep van NWWZ. Toen in 2001 een recessie intrad, nam de werkloosheid voor de jongeren sneller toe. Wanneer de economie slabakt stellen bedrijven hun aanwervingen uit en jongeren zijn hier vaak het eerste slachtoffer van. Zij hebben immers minder ervaring en werken ook meer met tijdelijke contracten. De toename bij de 50-plussers is dan weer voor een groot deel te wijten aan de strengere voorwaarden sinds medio 2002 om als oudere langdurig werkloze een vrijstelling te krijgen van de inschrijving als werkzoekende. De midden- en hogeschoolde NWWZ enerzijds en de laaggeschoolde NWWZ anderzijds laten elk een verschillende trendlijn zien. Het aantal midden- en hogeschoolde NWWZ ligt anno 2004 hoger dan in 1994. Dit is mee te verklaren door het hogere onderwijsniveau in vergelijking met 10 jaar geleden. Het aandeel laaggeschoolde NWWZ wordt

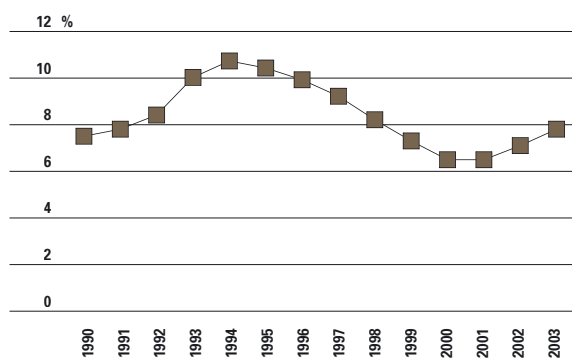
systematisch kleiner. Aanvullend spelen een aantal institutionele maatregelen een rol zoals schorsing omwille van langdurige werkloosheid en vrijstelling van inschrijving als werkzoekende van ouderen. De kortdurige werkloosheid (NWWZ die minder dan 1 jaar werkloos zijn) is eveneens conjunctuurgevoelig. De sputterende economie vertaalt zich sinds 2001 in meer nieuwe werkzoekenden. Naar aantal bekeken komt deze groep op haast hetzelfde niveau in 2004 als in 1994. Het aantal langdurige werklozen (die reeds langer dan 1 jaar in de werkloosheid verzeild zijn) is daarentegen gekrompen. Het beleid droeg hiertoe bij door maatregelen en tewerkstellingsprogramma's die op langdurig werklozen gericht zijn.

2. Vacatures

De **vervullingstijd** geeft aan hoe lang het duurt om een vacature in te vullen. De krapte op de arbeidsmarkt in 2001 zorgde ervoor dat de mediaan voor het normaal economisch circuit (NEC) steeg. Daarop volgde een scherpe daling in 2002 als gevolg van de verslechterde economische conjunctuur.

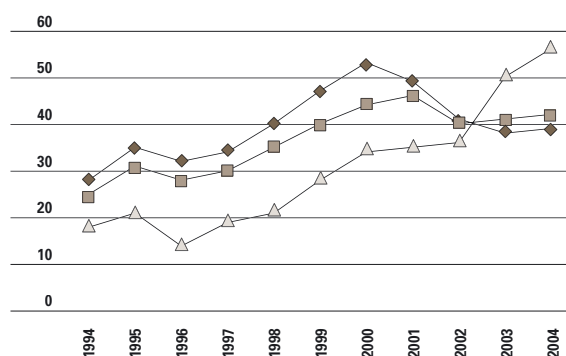
Een daling die zich voor de vaste circuits nog verder doorzette in 2003. In 2004 was er opnieuw een lichte stijging. De tijdelijke circuits vertonen een andere evolutie, maar die moet met omzichtigheid bekeken worden. De eerste reden is het ingeven van de gegevens. De VDAB beschikt over twee computersystemen: AMI waarbij de VDAB-consulent zelf de vacatures invoert, en sinds 2000 'jobmanager' waarmee werkgevers hun vacatures zelf via internet kunnen inbrengen. Interimkantoren gebruiken vrijwel uitsluitend de 'jobmanager'. Maar voor

VDAB- WERKLOOSHEIDSGRAAD

4.17 Evolutie van de VDAB-werkloosheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1990 tot 2003, in %. Bron: VDAB, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV).

VERVULLINGSTIJD VACATURES

4.18 Evolutie van de mediaan van de vervullingstijd van vacatures, van 1994 tot 2004, naar circuit, in dagen.

Bron: VDAB.

'jobmanager' zijn geen invullingsgegevens beschikbaar en precies voor deze interimjobs gold een korte vervullingstijd.

Een tweede reden om de evoluties in het tijdelijk circuit met een korrel zout te nemen is de verschuiving in het onderwijs: de meeste tijdelijke jobs voor leerkrachten komen niet meer terecht in de vacaturendatabank maar worden apart opgevangen door de onderwijspool. Ook de vacatures uit het onderwijs hadden zeer korte vervullingstijden.

De evolutie van de vervullingstijd voor de tijdelijke circuits houdt dus geen verband met invullingsproblemen.

De **spanningsindicator** geeft de verhouding tussen het aantal beschikbare niet-werkende werkzoekenden en het aantal vacatures (voor het normaal economisch circuit zonder de interim-opdrachten). Een hoge spanningsindicator wijst dus op een geringe spanning op de arbeidsmarkt. De gunstige conjunctuur deed het aantal vacatures sterk toenemen tijdens de periode 1997-2000. De spanningsindicator daalde toen tot een zeer laag niveau. Er ontstonden knelpuntberoepen met vacatures die niet ingevuld raakten omdat de arbeidsreserve uitgeput was. In de loop van 2001 begon de indicator terug zachtjes te stijgen. In 2002 steeg de spanningsindicator sterk. Vanaf 2004 is de daling terug ingezet. Zoals de stijging van de vervullingstijd wijst dit op een betere economische conjunctuur.

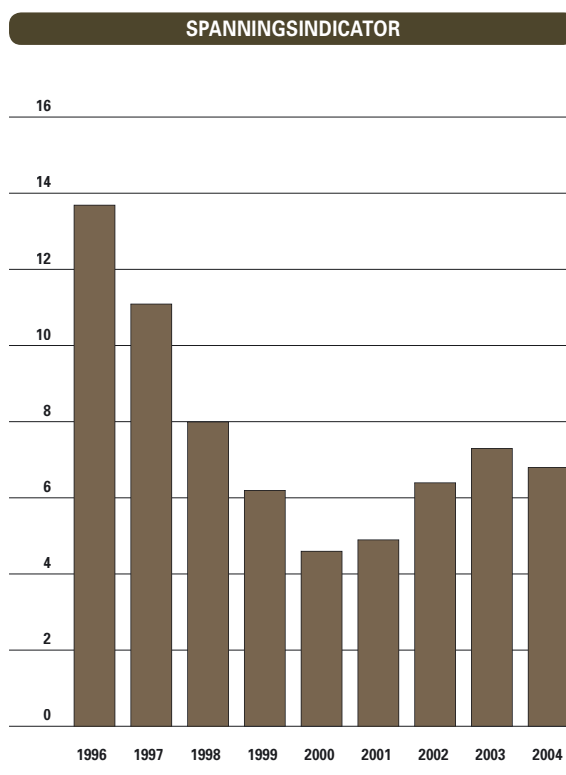
Uit de afgehandelde vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** gepuurd. Dit zijn beroepen waarbij de werkaanbiedingen duidelijk moeilijker ingevuld geraken en die zich kenmerken door langere looptijden en lagere vervullingspercentages. Opvallend is dat de lijst met knelpuntberoepen over de jaren heen sinds 1990 vrij stabiel is: ingenieurs, verplegend personeel, tekenaars, technici, ... Deze beroepen komen haast elk jaar terug als knelpunt, maar er wordt wel een evolutie vastgesteld in de oorzaken. Waar voordien de oorzaak veelal louter kwalitatief was, is het probleem eerder kwantitatief geworden door de gestegen vraag tijdens de gunstige economische conjunctuur tot het laatste trimester 2001. Vanaf 2002 zijn de oorzaken weer eerder kwalitatief van aard.

Het blijvende karakter van sommige knelpuntberoepen geeft aan hoe moeilijk het is om jongeren of werkzoekenden te oriënteren naar deze beroepen. Vooral de beperkte aantrekkingskracht van technisch onderwijs draagt ertoe bij dat knelpunten structureel worden. Bovendien zijn veel knelpunt-

beroepen traditioneel mannelijk. Dit oplossen blijft moeilijk zolang beroeps- en studiekeuzes overwegend gender-bepaald blijven.

Werkgelegenheidsbeleid

De doelstelling 'meer mensen aan het werk' geldt als topprioriteit in het Vlaamse Regeerakkoord en de Beleidsnota Werk 2004-2009. Concreet wordt gestreefd naar een jaarlijkse stijging van de werkzaamheidsgraad. Deze moet gerealiseerd worden door een sluitende aanpak van de kortdurige én langdurige werkloosheid, met bijzondere aandacht voor een aantal kansengroepen. Ook wil

4.19 Evolutie van het gemiddeld aantal werkzoekenden per vacature (zonder interim**) in VDAB-aanbod*, van 1996 tot 2004, jaargemiddelde. Bron: VDAB.

* Het aantal beschikbare vacatures tijdens de maand is gelijk aan het aantal openstaande vacatures op het einde van de vorige maand + het aantal tijdens de maand ontvangen vacatures (NEC zonder interim). Vanaf 2004 wordt het aantal beschikbare vacatures tijdens de maand gelijkgesteld aan de openstaande vacatures bij begin van de maand + ontvangen in de loop van de maand (NEC zonder interim uit AMI+jobmanager). Het aantal beschikbare werkzoekenden is gelijk aan het aantal NWWZ op het einde van de maand + de werkzoekenden die in de loop van de maand NWWZ zijn geweest.

** Omdat het aantal interimvacatures de laatste jaren sterk is gestegen door overeenkomsten tussen VDAB en UPEDI/Federgon, waardoor interimkantoren de mogelijkheid kregen hun vacatures in de VDAB-computer in te brengen, is er een probleem inzake vergelijkbaarheid in de tijd. Dit werd opgevangen door bij de vacatures het arbeidscircuit 'interim' weg te laten.

KNELPUNTBEROEPEN

BEROEPSGROEP	OORZAAK KNELPUNKARAKTER*				
	KWANTITATIEF	KWALITATIEF	ARBEIDSMOMENTEN		
			LOON	AARD WERK	ZELFSTANDIG
Ingenieurs	1	2			
Verplegend personeel	1				
Tekenaars	2	1			
Technici	1	2			
Boekhouders	2	1			
Informatici		1			
Kaderpersoneel		1			
Gespecialiseerde bedienden	2	1			
Vertegenwoordigers	3	2	1	1	1
Chauffeurs	1			2	
Arbeiders metaal	2	1			
Elektriciens	2	1			
Schrijnwerkers	1	2			
Arbeiders bouw	1				
Onderhoudstechnici	2	1			
Bakkers	1		2	2	
Beenhouwers	1		2	2	
Horecapersoneel		2	1	1	
Schoonmaakpersoneel		2		1	
Kappers		1	2	2	

4.20 Voornaamste knelpunten per beroepsgroep in 2003, naar oorzaak. Bron: VDAB.

* Rangorde van belangrijkheid: 1 = belangrijkste oorzaak, ...

men mensen aan het werk houden via kwalitatieve jobs en de vervroegde uittrekking afremmen. Een tweede grote uitdaging voor het Vlaamse beleid is meer ruimte creëren voor de ontwikkeling van talenten en een toename van het levenslang en levensbreed leren voor iedereen.

Ook de doelstellingen bepaald in het kader van het Pact van Vilvoorde en in de Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren blijven richtinggevend voor het Vlaamse arbeidsmarktbeleid.

Onderstaand overzicht biedt een greep uit de maatregelen, die door de Vlaamse overheid genomen worden om deze doelstellingen te realiseren.

1. Opleiding en begeleiding

De groepen die momenteel ondervertegenwoordigd zijn in de werkende bevolking moeten meer instroom- en doorgroei mogelijkheden krijgen, zodat uiteindelijk alle bevolkingsgroepen evenredig op de arbeidsmarkt aanwezig zijn. Opleiding en

begeleiding spelen daarin een cruciale rol. Daarnaast moeten diezelfde opleiding en permanente vorming het aanpassingsvermogen van zowel werknemers als ondernemingen vergroten. Dit wordt door de Vlaamse overheid onderschreven in zowel de beleidsnota Werk als in het Pact van Vilvoorde.

TRAJECTWERKING

De beleidsdoelstelling voor het bestrijden van de werkloosheid is sinds 1990 enigszins gewijzigd. Waar men aanvankelijk de nadruk legde op het bestrijden van de langdurige werkloosheid (curatieve aanpak), hechtte men gaandeweg meer belang aan het tegengaan van de instroom in de (langdurige) werkloosheid (preventieve aanpak). Het huidige beleid combineert zowel de preventieve als de curatieve aanpak.

Zo heeft de VDAB sinds 1999 de opdracht om elke werkzoekende op maat te begeleiden naar de arbeidsmarkt. Het aantal bereikte niet-werkende werkzoekenden in de verschillende modules van

VDAB-BEREIK NWWZ

MODULES VAN TRAJECTWERKING		AANTAL BEREIKTE WERKZOEKENDEN					
MODULE	WAT	1999	2000	2001	2002	2003	2004
2	screening, oriëntatie en diagnose	83.494	81.102	98.518	97.724	101.639	88.668
3	sollicitatietraining	9.167	10.205	8.769	9.307	13.001	12.892
4	beroepsspecifieke opleiding	26.828	28.760	26.375	28.109	30.781	34.262
5	persoonsgerichte vorming	3.131	5.561	10.185	11.290	14.167	13.803
6	opleiding en begeleiding op de werkvloer	16.087	19.683	22.083	23.952	26.905	29.981
7	trajectbegeleiding en -opvolging	69.781	122.953	125.256	132.307	155.255	154.608
totaal aantal bereikte werkzoekenden		100.110	141.053	161.111	170.976	191.508	191.755

4.21 Evolutie van VDAB-bereik van niet-werkende werkzoekenden in de trajectwerking, naar module, van 1999 tot 2004. Bron: VDAB.

trajectwerking gaat sinds 1999 in stijgende lijn. Vooral het bereik van trajectbegeleiding, het werkplekleren en de persoonsgerichte vorming gingen er sterk op vooruit. Kansengroepen zoals vrouwen, 50plussers en langdurige werklozen blijven ondervertegenwoordigd in de trajectwerking. De ondervertegenwoordiging van deze laatste groep hangt wel samen met het preventieve karakter van de trajectwerking: men tracht werkzoekenden te bereiken alvorens ze langdurig werkloos worden. De uitstroomresultaten blijken afhankelijk te zijn van de werkloosheidsduur: hoe langer men voor de start van het traject reeds werkloos was, hoe kleiner de kansen op een baan nadien. Ook wie tot

een kansengroep behoort, heeft een lagere kans op uitstroom naar werk. De uitstroomresultaten verbeterden in 2004.

INDIVIDUELE BEROEPSOPLEIDING IN DE ONDERNEMING

De individuele beroepsopleiding in de onderneming (IBO) is vooral gericht op werkgevers uit de private sector en wil voornamelijk kortdurige en jonge werklozen in het arbeidscircuit krijgen. De opleiding vindt plaats op de werkvloer en geeft de kans werkplekervaring op te doen. De werkgever krijgt in ruil een werknemer op maat tegen een gunstige prijs.

VERTEGENWOORDIGING KANSENGROEPEN VDAB-TRAJECTWERKING

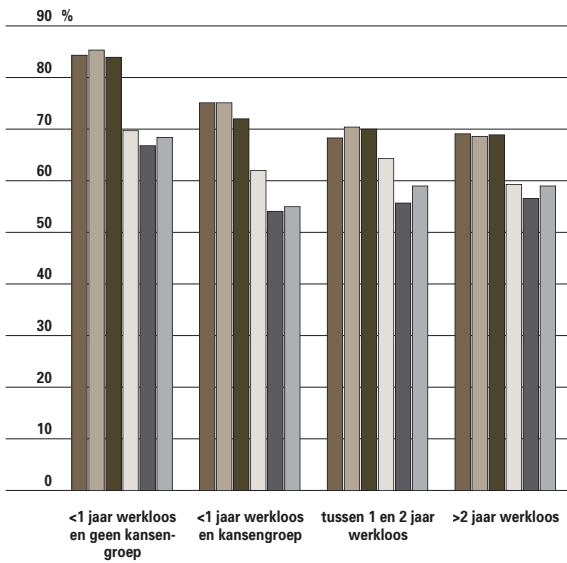
	2001		2002		2003		2004	
	AANDEEL IN NWWZ (REFERENTIE-POPULATIE)	AANDEEL IN OPLEIDINGS-MODULES (2-7)	AANDEEL IN NWWZ (REFERENTIE-POPULATIE)	AANDEEL IN OPLEIDINGS-MODULES (2-7)	AANDEEL IN NWWZ (REFERENTIE-POPULATIE)	AANDEEL IN OPLEIDINGS-MODULES (2-7)	AANDEEL IN NWWZ (REFERENTIE-POPULATIE)	AANDEEL IN OPLEIDINGS-MODULES (2-7)
Preventief	77,7%	76,0%	80,5%	83,2%	80,3%	86,6%	77,1%	80,3%
Curatief	22,3%	24,0%	19,5%	16,8%	19,7%	13,4%	22,9%	19,7%
Vrouwen	53,9%	53,1%	52,1%	50,8%	51,7%	49,8%	52,5%	49,6%
Laaggeschoolden	53,0%	62,2%	51,1%	55,5%	48,0%	51,4%	45,1%	46,1%
Zeer langdurig werklozen (> 5 jaar)	6,3%	4,3%	4,8%	2,7%	3,9%	2,0%	3,5%	2,7%
Jongeren (<25 jaar)	34,2%	36,2%	34,7%	41,4%	35,0%	40,7%	33,3%	40,9%
Ouderen (>50 jaar)	6,3%	5,4%	6,7%	5,1%	7,0%	5,3%	9,3%	4,4%
Anderstalige nieuwkomers	1,1%	1,4%	0,6%	1,3%	1,7%	3,1%	2,5%	6,7%
Bestaansminimumtrekkers	2,6%	3,7%	2,6%	3,2%	3,1%	3,0%	3,5%	3,4%
Arbeidsgehandicapten	7,0%	7,2%	6,9%	6,7%	6,9%	8,5%	7,5%	7,3%
Allochtonen	12,6%	17,0%	11,8%	16,8%	13,6%	17,0%	14,1%	17,8%

4.22 Evolutie van de proportionele vertegenwoordiging* van kansengroepen in de VDAB-trajectwerking, van 2001 tot 2004, in %. Bron: VDAB.

* Er is sprake van oververtegenwoordiging indien het % aandeel in de opleidingsmodules hoger is dan het % aandeel in de NWWZ. In het omgekeerde geval is er sprake van ondervertegenwoordiging.

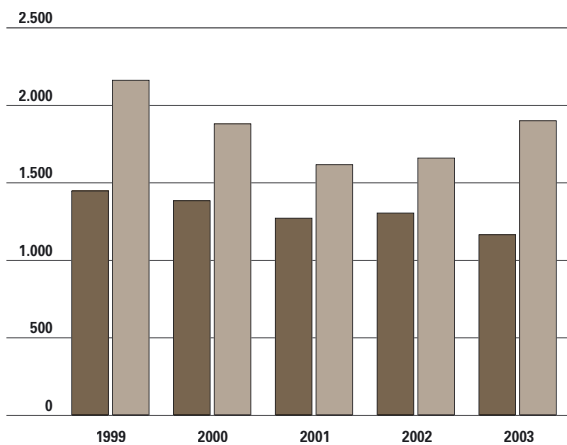
UITSTROOM TRAJECTWERKING* VDAB

4.23 Evolutie van de uitstroom uit de werkloosheid volgens kansengroep, van 1999 tot 2004, in %. Bron: VDAB.
* Voor de beëindigde trajecten wordt 6 maanden na afsluiting nagegaan welk aandeel van de werkzoekenden niet langer als NWWZ zijn geregistreerd bij de VDAB.

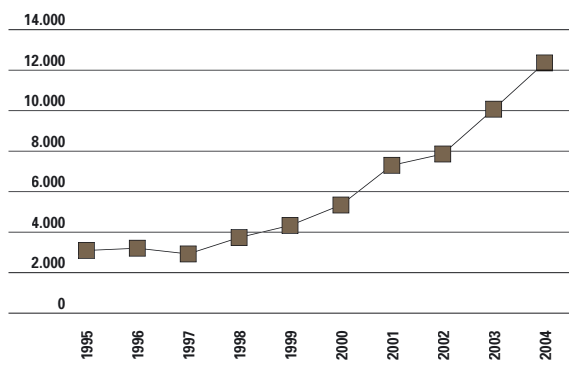
IBO zit de jongste jaren in de lift. In 2004 werden 12.273 IBO's afgesloten; dit is 23% meer dan het jaar voordien. De top drie van het aantal gestarte IBO's in 2004 wordt gevormd door de bouw (21%), de handel (20%) en de diensten aan de privé (15%). De cijfers voor 2003 tonen dat IBO een efficiënte werkgelegenheidsmaatregel is. Zes maanden na het volgen van een IBO werkt 83% van de cursisten

WEP-PLUS

4.25 Evolutie van het aantal begunstigen in werkervaringsplaatsen in het kader van WEP-plus, naar geslacht, van 1999 tot 2003. Bron: administratie Werkgelegenheid.

IBO

4.24 Evolutie van het aantal individuele beroepsopleidingen in de onderneming, van 1995 tot 2004. Bron: VDAB.

volgtijds en 4% deeltijds. Slechts 13% is nog werkzoekend of in opleiding.

WERKERVARING

De Vlaamse overheid investeerde de voorbije jaren in bijkomende **werkervaringsplaatsen**, in het bijzonder voor kansengroepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Deze programma's, meer bepaald WEP-plus en de al genoemde IBO's, onderscheiden zich van de klassieke tewerkstellingsprogramma's zoals GESCO en DAC door hun klemtoon op doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt.

De werkervaringsplaatsen in het kader van het WEP-plus programma (opgestart in 1997) bieden op jaarbasis zo'n 3.000 langdurig en laaggeschoolde werkzoekenden een concrete werkervaring. Twee jaar na een werkervaring in WEP-plus is 60% aan het werk en na zeven jaar is dit zelfs opgelopen tot 70%.

ALTERNEREND LEREN

Ongeveer één op zes jongeren die in een of ander deeltijds leersysteem zit, doet dit via **alternerend leren**. De werkgevers krijgen een opleidingspremie als ze een jongere (tussen 15 en 18 jaar) een werknemersleercontract (vroeger industrieel leercontract) of een deeltijds arbeidscontract geven en op die manier een praktijkopleiding verschaffen die aansluit bij de schoolopleiding. Het is een vorm van leren die kan verhinderen dat sommige jongeren vroegtijdig en ongekwalificeerd uitstromen. Dit past in één van de doelstellingen van het Pact van Vilvoorde dat de uitstroom van ongekwalificeerde jongeren wil tegengaan. Het aantal deelnemers neemt doorheen de jaren lichtjes toe. Ongeveer zeven op de tien

ALTERNEREND LEREN

		1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004
Leerlingen	aantal	1.199	1.427	1.542	1.609	1.729	1.804	1.755
Bedrijven	aantal	650	780	1.008	1.191	1.300	1.356	1.376
Doorstromingsresultaten								
werk	%	69,4	65,4	73,0	68,3	68,6	69,4	70,48
werkloos	%	8,7	6,0	4,2	6,6	7,7	7,3	7,81
nog in opleiding	%	10,0	18,5	8,2	10,9	12,3	13,2	10,37
onbekend	%	11,9	10,1	14,6	14,2	11,5	10,1	11,34

4.26 Evolutie van het aantal leerlingen, bedrijven en doorstromingsresultaten, van 1998 tot 2004. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

leerlingen vindt nadien een job.

BRUGPROJECTEN

In het deeltijds onderwijs vinden sommige jongeren geen job omdat ze de essentiële basisattitudes missen. Ze hebben niet alleen nood aan opleiding en bemiddeling, maar ook aan individuele opvang en begeleiding. Via **brugprojecten** krijgen deze jongeren een individuele trajectbegeleiding en kunnen ze gedurende maximum negen maanden 20 uur per week werkervaring opdoen bij een promotor. De brugprojecten kan men dus beschouwen als een vooropleiding en een opstapje naar een arbeids- of leerovereenkomst bij een werkgever. De doorstroming in de brugprojecten is niet zo sterk omdat er ook een groep echt zwakke jongeren in geplaatst wordt. Desalniettemin vond de helft van deze jongeren een job in 2003-2004. In 1997-1998 was dit nog 44%. Ongeveer drie op tien volgt nadien nog een opleiding.

OPLEIDINGSSCHEQUES WERKNEMERS

Om de werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, draagt de Vlaamse overheid

financieel een steentje bij. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, nu ook **werknemers opleidingscheques** aanvragen om een opleiding, een loopbaanadvies of een competentiemeting te betalen. Per kalenderjaar kan men voor maximaal 250 euro cheques aankopen.

Reeds van bij de start was het systeem een succes. In 2004 vroegen 143.304 personen opleidingscheques aan. Naar leeftijd bekeken zijn het voornamelijk de 20 tot 39-jarigen (62%) die gretig gebruik maken van opleidingscheques om hun loopbaan te ondersteunen. Opvallend ook is dat dit systeem meer gebruikt wordt door vrouwen (58%) dan mannen.

ESF-PROJECTEN

Het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid krijgt van Europa een financieel duwtje in de rug via het doelstelling 3-programma van het **Europees Sociaal Fonds (ESF)**. De huidige ESF-programma's lopen over de periode 2000-2006 en de middelen ervan worden vooral ingezet voor de opleiding en begeleiding van werkzoekenden, de opleiding van werknemers en de ondersteuning van ondernemerschap.

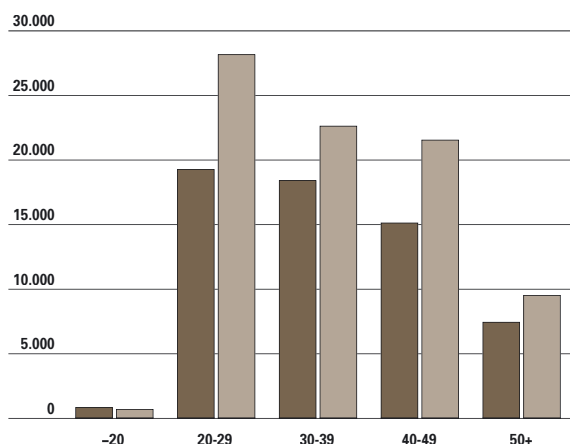
Van de 376 miljoen euro die Vlaanderen in de

BRUGPROJECTEN

		1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004
Leerlingen	aantal	742	839	809	859	912	971	1.013
Promotoren	aantal	65	73	69	66	62	63	63
Doorstromingsresultaten								
werk	%	44,2	44,5	45,4	49,7	51,1	50,0	51,2
werkloos	%	13,0	13,1	10,3	10,7	11,5	10,3	14,1
nog in opleiding	%	35,3	35,4	37,5	32,8	30,3	32,3	30,2
onbekend	%	5,9	6,9	6,9	6,8	7,1	7,4	4,5

4.27 Evolutie van het aantal leerlingen, promotoren en doorstromingsresultaten, van 1998 tot 2004. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

OPLEIDINGS-CHEQUES WERKNEMERS

4.28 Aantal werknemers die een opleidingscheque aangevraagd hebben in 2004, naar geslacht en leeftijd, in %. Bron: VDAB.

periode 2000-2006 aan ESF-middelen ontvangt, gaat het grootste deel (69%) naar actieve en preventieve maatregelen voor werklozen en inactieven. Ook in 2004 werd 42,6 miljoen euro ESF-gelden toegekend aan projecten waarbij opleiding en begeleiding van werkzoekenden centraal staat. Dat levenslang leren een belangrijke plaats inneemt in het Vlaamse arbeidsmarktbeleid blijkt ook uit het feit dat projecten rond levenslang leren binnen de Vlaamse ESF-programmatie de op één na grootste uitgavenpost vormen – zo'n 14% van het totaal. Dit budget gaat ondermeer naar vraaggerichte opleidingen voor kansengroepen, ICT en individuele loopbaanbegeleiding.

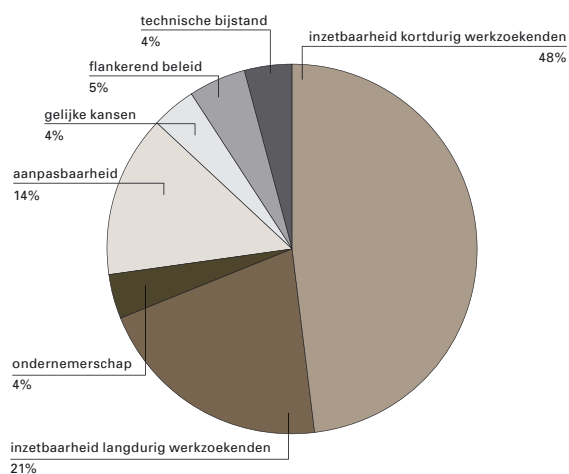
De aandacht voor gendergelijkheid is een constante in de Vlaamse ESF-programmatie. Concrete projecten rond dit thema hebben onder andere betrekking op het verhogen van de participatie en de verticale doorstroom van vrouwen op de arbeidsmarkt of het ontwikkelen van flexibele concepten rond kinderopvang. Samen zijn deze projecten goed voor ongeveer 4% van de Vlaamse ESF-middelen.

Een andere 4% gaat naar projecten die jobcreatie en ondernemerschap stimuleren. Hieronder valt zowel het ondersteunen van potentiële starters als het bevorderen van de kenniseconomie.

DIVERSITEITSPANNEN

Evenredige arbeidsdeelname voor allochtonen en andere kansengroepen komt als doelstelling niet alleen in het Pact van Vilvoorde aan bod, maar kreeg eveneens een sterke juridische basis via het decreet 'evenredige participatie op de arbeidsmarkt'

MIDDELEN ESF

4.29 Indicatieve verdeling van de Vlaamse ESF-middelen over de diverse zwaartepunten voor de periode 2000-2006, in %. Bron: administratie Werkgelegenheid.

(mei 2002).

Dit heeft geleid tot een geïntegreerd beleid gevoerd met een mix van maatregelen op alle niveaus: projecten van de sociale partners en van eigen organisaties van kansengroepen, een diversiteitsluik binnen sectorconvenants en tot slot diversiteitsplannen en beste praktijken in ondernemingen, instellingen en openbare besturen.

In 2002 werden 225 diversiteitsplannen uitgewerkt met aandacht voor minstens een van de kansengroepen allochtonen, ouderen of personen met een handicap, en daar doorheen aandacht voor de gelijke kansen man-vrouw. Daarnaast werd er ook gestreefd naar 25 beste praktijken die zich naar meerdere kansengroepen richten. Deze objectieven werden grotendeels bereikt.

Anno 2003 werd de lat wat hoger gelegd op 270 diversiteitsplannen en 30 beste praktijken. Ook dit objectief werd gehaald. In het gros van de diversiteitsplannen en beste praktijken wordt er gewerkt naar meerdere doelgroepen, verdeeld over allochtonen (in 252 plannen), oudere werknemers (139 plannen), arbeidsgehandicapten (106 plannen) en vrouwen (146 plannen). Het zijn vooral kleine bedrijven die zich engageren in het voeren van een diversiteitsbeleid. De top drie van de sectoren wordt gevormd door de social profit, de transport-distributie-logistiek en de lokale besturen.

Sinds 2002 wordt er ook gewerkt met de verplichting om in actieplannen streefcijfers op te nemen rond instroom, doorstroom en opleiding van personen uit kansengroepen. Aangezien de diversi-

teitsplannen nog volop in uitvoering zijn, is het nog te vroeg om hier resultaten uit af te leiden.

2. Jobcreatie: klassieke tewerkstellingsprogramma's

Het **Derde Arbeidscircuit (DAC)**, de **Gesubsidieerde Contractuelen (GESCO'S)** en het **Programma voor de Bevordering van de Werkgelegenheid in de niet-commerciële sector (PBW)** werden in de jaren zeventig en tachtig opgestart om de stijgende werkloosheid aan te pakken. Ze waren bedoeld als tijdelijke maatregel, maar in de meeste gevallen en vooral in de cultuur- en welzijnsector, evolueerden ze naar structurele tewerkstelling. Daarom voorzag het vorige Regeerakkoord in de regularisatie van deze tewerkstellingsprogramma's. De 'nepstatuten' worden omgebouwd tot reguliere arbeidsplaatsen met een regulier statuut. De gefaseerde aanpak vanaf 1999 heeft er toe geleid dat de tewerkstelling in de DAC- en PBW-projecten nu grotendeels geregulariseerd

ORGANISATIES MET ACTIEPLANNEN

	2001	2002	2003
Diversiteitsplannen	164	210	288
Beste praktijken	10	27	22
Totaal actieplannen	174	237	310

4.30 Evolutie van het aantal organisaties met actieplannen 'Diversiteit en evenredige arbeidsdeelname', van 2001 tot 2003. Bron: administratie Werkgelegenheid, STC-coördinatieteam.

is. Niettemin maken de klassieke tewerkstellingsprogramma's ook vandaag nog een belangrijk deel uit van het werkgelegenheidsbeleid, met in totaal ruim 35.000 begunstigen en een budget van 308 miljoen euro in 2003.

3. Combinatie arbeid met zorg en vrije tijd

Steeds meer Vlamingen onderbreken of verminderen tijdelijk hun loopbaan. Ze doen hiervoor beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die uitgewerkt werden al naargelang de sector. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. Vanaf januari 2002 trad het nieuwe federaal systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking. Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een bijkomende **aanmoedigingspremie** ontvangen van de **Vlaamse overheid**. Ook hier verschilt de reglementering naargelang de sector. De Vlaamse aanmoedigingspremies voor de openbare sector dateren al van 1995 en namen snel een hoge vlucht: het aantal aanvragen nam toe van circa 1.000 in 1995 tot 15.000 in 2001. In 2002-2003 blijft het aantal aanvragen stabiel rond 16.500. Het gebruik van de maatregel verschilt naar leeftijd en geslacht. Vrouwen tussen 26 en 35 jaar die meer tijd willen vrijmaken voor zorgtaken zijn sterk vertegenwoordigd. Mannen kiezen er

TEWERKSTELLINGSPROGRAMMA'S

	1999	2000	2001	2002	2003
DAC					
mannen	1.961	1.932	1.102	796	514
vrouwen	7.981	7.944	1.787	1.172	757
totaal	9.942	9.876	2.889	1.968	1.271
PBW					
mannen	279	289	*	*	*
vrouwen	2.208	2.298	*	*	*
totaal	2.487	2.587	*	*	*
GESCO's					
mannen	15.032	15.418	15.675	15.127	14.586
vrouwen	22.765	22.123	21.596	19.998	19.979
totaal	37.797	37.541	37.271	35.125	34.565

4.31 Evolutie van het aantal begunstigen in klassieke tewerkstellingsprogramma's, van 1999 tot 2003, naar geslacht. Bron: administratie Werkgelegenheid. * Volledig geregulariseerd.

LOOPBAANONDERBREKING

	2002 (AANTAL)	2003 (AANTAL)	2002-2003 (%)
Gewone stelsels			
mannen	12.100	10.537	-12,9
vrouwen	53.494	44.672	-16,5
totaal	65.594	55.209	-15,8
Speciale stelsels			
Palliatieve zorgen			
mannen	27	25	-7,4
vrouwen	90	102	+13,3
totaal	117	127	+8,5
Medische bijstand			
mannen	392	564	+43,9
vrouwen	1.471	1.854	+26,0
totaal	1.863	2.418	+29,8
Ouderschapsverlof			
mannen	813	1.930	+137,4
vrouwen	7.590	11.912	+56,9
totaal	8.403	13.842	+64,7
Tijdskrediet privé-sector*			
mannen	7.048	16.420	+133,0
vrouwen	10.334	23.276	+125,2
totaal	17.382	39.696	+128,4

4.32 Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking, van 2002 tot 2003, naar geslacht en stelsel. Bron: RVA.

* Pas sinds 1 januari 2002 in voege.

vooral op latere leeftijd voor. Het aandeel van de mannen stijgt van 3,5% in 1995 tot 14% in 2003 en stagneert de jongste jaren op dit lage niveau. Na de herfederalisering van de Vlaamse aanmoedigingspremies bij loopbaanvermindering en in het kader van landingsbanen voor 50-plussers die minder gaan werken, blijven er op Vlaams niveau vanaf 2002 nog 3 modules van aanmoedigingspremies voor de privé-sector behouden. Anno 2003

VLAAMSE AANMOEDIGINGSPREMIES

	TOTAAL (AANTAL)	MANNEN (% AANDEEL)	VROUWEN (% AANDEEL)
Openbare sector			
1995	1.190	3,5	96,5
1996	2.031	3,0	97,1
1997	4.411	5,8	94,2
1998	6.790	7,3	92,7
1999	12.076	10,5	89,5
2000	14.010	11,2	88,8
2001	15.626	12,3	87,7
2002	16.808	14,3	85,7
2003	16.529	14,3	85,7
Privé-sector (nieuw stelsel)			
2002	17.193	16,5	83,5
2003	24.016	18,2	81,8
Social profit sector			
2001	1.970	13,5	86,5
2002	3.791	13,5	86,5
2003	4.249	13,2	86,8

4.33 Evolutie van het aantal aanvragen voor een Vlaamse aanmoedigingspremie, van 1995 tot 2003, naar geslacht en sector. Bron: administratie Werkgelegenheid.

heeft 97% van de aanvraagdossiers betrekking op zorgkrediet, 2% op opleidingskrediet en de rest op ondernemingen in moeilijkheden of herstructurering. Binnen het zorgkrediet is iets meer dan 8 op 10 een vrouw, bij het opleidingskrediet daalt dit tot 6 op 10.

Sinds 2001 is er voor de werknemers uit de social profit sector een apart stelsel van Vlaamse aanmoedigingspremies. Met 87% van alle aanvragen in 2003 nemen vrouwen het overgrote deel van de premies voor hun rekening. Ongeveer 70% van de goedgekeurde premieaanvragen heeft betrekking op zorgkrediet. De landingsbanen en loopbaankrediet volgen elk met 14%.

4.2 Sociale economie

De sociale economie onderscheidt zich vooral van de klassieke economie door de manier waarop ondernomen wordt. Kernbegrippen daarbij zijn werkgelegenheid voor kansengroepen, sociale cohesie, ecologisch bewustzijn, kwaliteit van het leven en duurzame ontwikkeling. Het afgelopen decennium heeft de Vlaamse overheid heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Initiatieven die als een experiment van start gingen, groeiden steeds meer uit tot volwaardige instrumenten en concepten.

Actieterrein

In welke sectoren zijn laaggekwalificeerde banen te vinden? Is er nog vraag naar laaggeschoolden? Welke groepen lopen een verhoogd risico om uit de boot te vallen op de arbeidsmarkt? De antwoorden op deze vragen geven een eerste beeld van waar de sociale economie een rol kan spelen.

1. Type arbeid per sector

Kenmerkend voor werknemers die instromen in de sociale economie is hun laag kwalificatieniveau.

Om na te gaan in welke sectoren zij terecht kunnen, moet dus gekeken worden naar de moeilijkheidsgraad van de jobs. Volgens die moeilijkheidsgraad zijn er verschillende **types van arbeid**, gaande van niet-geschoolde arbeid (laaggekwalificeerd en geoeftend werk) over geschoold werk tot complexe arbeid.

In het Vlaamse Gewest anno 2001 zijn er grote verschillen merkbaar tussen sectoren met overwegend niet-geschoolde arbeid (laaggekwalificeerde + geoeftende jobs) en sectoren met voornamelijk geschoolde en complexe arbeidsplaatsen. In de secundaire sector is bijna de helft van de jobs niet-geschoold. In de tertiaire sector is dat zelfs meer dan de helft. In de subsectoren handel, distributie en horeca nemen zowel de laaggekwalificeerde als de geoeftende arbeid een derde van het totale aantal jobs in. In de quartaire subsector openbaar bestuur en gemeenschapsvoorzieningen zijn vier op tien jobs niet-geschoold. Onderwijs is dan weer een sector waar weinig niet-geschoolde arbeid te vinden is.

2. Vacatures naar studieniveau

Het hoogste aandeel van vacatures voor hogeschoolden werd bereikt in 2000. Toen waren drie op tien jobs bestemd voor hogeschoolden. Dit

TYPE ARBEID PER SECTOR

	LAAGGEKWALIFICEERD	GEOEFEND	GESCHOOLD	COMPLEX
Secundaire sector	16,1	30,4	37,5	16,0
chemische en voedingsindustrie, energiesector	23,4	29,7	29,7	17,2
metaal en elektronica	15,5	21,9	46,2	16,5
overige industrie	13,5	34,8	32,0	19,6
bouw	11,9	37,3	38,5	12,4
Tertiaire sector	26,1	29,0	25,2	19,7
handel, distributie en horeca	32,0	32,9	23,0	12,1
financiële en zakelijke dienstverlening en overige diensten	10,7	18,6	31,1	39,5
Quartaire sector	10,0	14,6	41,9	33,6
openbaar bestuur en gemeenschapsvoorzieningen	15,7	25,0	38,3	21,0
gezondheidszorg	10,3	21,4	42,9	25,5
onderwijs	7,4	5,1	42,5	44,9

4.34 Type arbeid per sector in 2001, in %. * Organisaties met 10 werknemers of meer, gewogen naar grootte en sector (N = 597). Bron: PASO 2002.

VACATURES NAAR STUDIENIVEAU

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal (aantal)	72.086	86.767	81.990	95.148	107.165	124.147	130.182	142.195	124.697	118.651	122.447	148.492
Aandeel (in %)												
laaggeschoold of geen diploma vereist	58,7	54,5	52,6	53,3	49,3	50,9	48,9	48,8	49,3	49,5	45,9	48,2
midden-geschoold	24,9	28,6	27,0	22,6	22,3	20,2	21,0	21,1	21,5	21,8	28,8	27,3
hoog-geschoold	16,4	16,9	20,4	24,1	28,4	28,8	30,0	30,1	29,2	28,8	25,3	24,5
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4.35 Evolutie van het aantal en het aandeel van ontvangen vacatures in het Normaal Economisch Circuit zonder interimopdrachten, van 1993 tot 2004, naar studieniveau. Bron: VDAB.

aandeel viel nadien wat terug.

3. Risicoprofiel arbeidsmarkt

De sociale economie richt zich op mensen die

moeiler tot de arbeidsmarkt doordringen. Aan de hand van de werkzaamheidsgraad en de werkloosheidsgraad komen een aantal groepen in beeld: vrouwen, laaggeschoolden, ouderen, allochtonen en personen met een handicap.

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	VLAAMS GEWEST					BELGIË	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15
	1999	2000	2001	2002	2003	2003	2003	2003	2003	2003
Bevolking (15-64 jaar)										
vrouwen	52,9	54,0	54,5	55,2	55,0	51,8	58,9	57,3	65,8	56,0
mannen	71,0	72,8	72,1	71,6	70,7	67,3	70,9	69,4	81,2	72,6
totaal	62,1	63,5	63,4	63,5	62,9	59,6	64,9	63,3	73,6	64,3
Ouderen										
50-54 jaar	61,8	63,4	65,3	65,3	67,9	65,1	74,5	76,6	74,4	72,7
55-59 jaar	36,8	40,1	38,2	38,2	38,9	39,8	59,9	54,6	59,6	56,1
60-64 jaar	11,1	11,2	10,6	11,3	11,4	13,4	23,4	13,4	24,3	25,9
50-64 jaar	38,0	39,9	40,1	40,6	42,1	42,4	51,5	53,1	55,8	52,9
Onderwijsniveau (25-64 jaar)										
laaggeschoold	51,6	52,9	51,8	52,1	52,0	48,9	50,1	58,6	-	55,7
middengedchoold	76,7	77,9	77,3	77,2	76,2	72,8	69,8	75,9	-	74,2
hooggeschoold	86,8	86,6	86,4	85,4	85,1	83,6	83,0	82,1	-	84,0
Nationaliteit (15-64 jaar)										
eigen nationaliteit (land verblijf)	-	-	64,0	64,2	63,7	60,7	66,1	63,9	74,5	66,5
vreemde nationaliteit (andere EU burgers)	-	-	64,6	60,1	58,6	56,1	67,6	69,7	77,4	67,0
vreemde nationaliteit (niet-EU burgers)	-	-	34,0	37,5	35,5	32,5	49,5	45,5	46,7	52,4

4.36 Evolutie en internationale vergelijking van de werkzaamheidsgraad naar een aantal persoonskenmerken, van 1999 tot 2003, in %. Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

VROUWEN

Ofschoon de kloof in werkzaamheid tussen mannen en vrouwen in de jaren negentig verder afnam, bedraagt deze in Vlaanderen toch nog 15,7 procentpunten. De werkzaamheidsgraad van Vlaamse vrouwen ligt net onder het EU15-gemiddelde van 56%. In onze buurlanden laten vrouwen een hogere arbeidsdeelname optekenen.

De ILO-werkloosheidsgraad bij de vrouwen ligt nog steeds hoger dan bij de mannen. Behalve in Duitsland is dat ook zo in onze buurlanden.

OUDEREN

De lage werkzaamheidsgraad bij ouderen is een van de voornaamste pijnpunten van de Vlaamse arbeidsmarkt. De arbeidsdeelname van de 50 tot 64-jarigen is de voorbije jaren wel wat gestegen, maar ligt nog steeds ver onder het EU15-gemiddelde.

De totale Vlaamse werkzaamheidsgraad van 42% bij de 50-plussers verbergt een aantal verschillen naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsniveau. Zo is iets meer dan de helft van mannelijke 50-plussers aan het werk, tegenover slechts drie op de tien vrouwelijke. In de groep tussen 50 en 54 jaar is ongeveer tweederde aan de slag, maar bij de 55 tot 59-jarigen daalt dit aandeel tot 39% en bij de 60 tot 64-jarigen zelfs tot 11%. Bij de laaggeschoolde 50-

plussers heeft amper een derde een baan, tegenover bijna tweederde bij de hooggeschoolden.

De ouderen die niet werken zitten voornamelijk in de inactiviteit en dus minder in de werkloosheid. In 2003 lag de ILO-werkloosheidsgraad bij de 50 tot 64-jarigen 3% onder die van de totale bevolking op beroepsactieve leeftijd.

LAAGGESCHOOLDEN

De kloof in arbeidsdeelname tussen laag- en hooggeschoolden evolueert nauwelijks en bedraagt nog steeds 33 procentpunten. In de EU15 is de kloof iets kleiner, maar toch ook nog vrij aanzienlijk.

Naast de ondervertegenwoordiging in de werkzaamheid, hebben de laaggeschoolden ook een hoger risico op werkloosheid. In 2003 bedroeg de ILO-werkloosheidsgraad bij de laaggeschoolde 25 tot 64-jarigen 6%, bij de hooggeschoolden 2,4%. In Duitsland, Frankrijk en in de EU15 liggen deze cijfers zelfs hoger.

ALLOCHTONEN

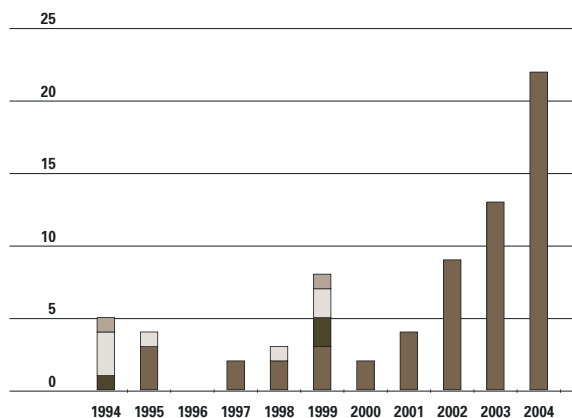
Werk vinden is voor allochtonen heel wat moeilijker dan voor autochtonen. Bij mensen van buiten de EU bedraagt de werkzaamheidsgraad slechts 35%.

ILO- WERKLOOSHEIDSGRAAD

	VLAAMS GEWEST					BELGIË 2003	DUITSLAND 2003	FRANKRIJK 2003	NEDERLAND 2003	EU15 2003
	1999	2000	2001	2002	2003					
Bevolking (15-64 jaar)										
vrouwen	6,8	5,9	4,5	5,7	6,3	8,9	9,4	9,5	3,8	8,9
mannen	4,4	3,2	3,6	4,3	5,2	7,7	10,3	7,5	3,5	7,5
totaal	5,4	4,3	4,0	4,9	5,7	8,2	9,9	8,5	3,6	8,1
Ouderen										
50-64 jaar	4,0	2,7	2,6	3,8	3,3	3,9	11,4	6,0	2,7	6,2
Onderwijsniveau (25-64 jaar)										
laaggeschoold	7,5	5,8	5,0	6,2	6,5	9,6	17,6	10,4	-	10,1
middengeschoold	3,7	3,1	3,3	4,0	4,3	6,7	10,0	6,6	-	7,0
hooggeschoold	2,2	1,8	1,7	2,5	2,4	3,5	5,0	5,0	-	4,7
Nationaliteit (15-64 jaar)										
eigen nationaliteit (land verblijf)	-	-	3,7	4,5	5,3	7,5	9,2	8,0	3,4	7,6
vreemde nationaliteit (andere EU burgers)	-	-	6,3	8,4	8,3	11,8	10,4	5,9	-	8,4
vreemde nationaliteit (niet-EU burgers)	-	-	21,5	25,3	27,3	31,6	19,5	22,8	13,7	17,2

4.37 Evolutie en internationale vergelijking van de ILO-werkloosheidsgraad naar een aantal persoonskenmerken, van 1999 tot 2003, in %. Bron: Eurostat LFS, NIS EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2004).

ERKENDE INVOEGBEDRIJVEN

4.38 Evolutie van het aantal erkende invoegbedrijven binnen de reguliere economie, per jaar, van 1994 tot 2004. Bron: administratie Werkgelegenheid.

overgeschakeld
failliet
stopgezet
actief

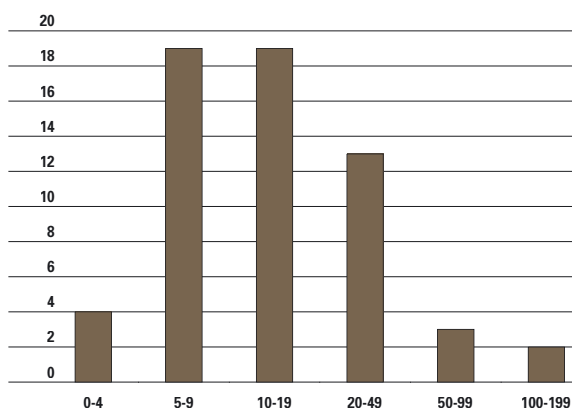
Dit is 28 procentpunten lager dan bij personen met de Belgische nationaliteit. In onze buurlanden is deze kloof er ook, maar toch minder groot.

De precare positie van de allochtonen komt ook tot uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad bij inwoners met een niet-EU-nationaliteit ligt met 27% een stuk hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit (5%).

PERSONEN MET EEN HANDICAP

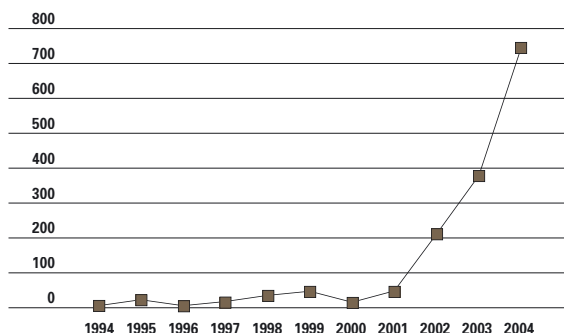
Minder dan de helft van de personen met een handicap of langdurige gezondheidsproblemen is aan het werk. Dit is een stuk minder dan de gemiddelde arbeidsdeelname van 63% bij de totale

ACTIEVE INVOEGBEDRIJVEN

4.40 Verdeling van het aantal actieve invoegbedrijven in 2004, volgens dimensieklasse op basis van toegekende VTE's. Bron: administratie Werkgelegenheid.

VTE INVOEGWERKNEMERS

4.39 Evolutie van het aantal toegekende voltijds equivalente invoegwerknemers aan erkende invoegbedrijven binnen de reguliere economie, per jaar, van 1994 tot 2004. Bron: administratie Werkgelegenheid.

bevolking op arbeidsleeftijd. De ILO-werkloosheidsgraad van personen met een handicap komt op 8%, tegenover 5% bij de totale bevolking.

Pijlers sociale economie

De sociale economie krijgt gestalte door de invoegbedrijven en -afdelingen, de sociale werkplaatsen, de beschutte werkplaatsen en de buurt- en nabijheidsdiensten. Daarnaast zijn er ook begeleidingsinstrumenten in het leven geroepen om de sociale economie een duwtje in de rug te geven op het vlak van bijvoorbeeld knowhow.

1. Invoegbedrijven en invoegafdelingen

Tussen 1994 en eind december 2004 werden binnen de reguliere economie in totaal 72 invoegbedrijven erkend. Zij richten zich op economische activiteiten die niet spontaan door de marktsector ingevuld worden en stellen een potentieel van 1.509 voltijds equivalenten (VTE banen) ter beschikking van laaggeschoolde kansengroepen. Eind 2004 waren er zestig invoegbedrijven actief met een potentieel van 1.479 VTE banen.

Eind 2004 waren er 540 gesubsidieerde VTE werknemers actief in de invoegbedrijven in de reguliere economie. In deze bedrijven zijn ook niet (meer) gesubsidieerde personeelsleden aan de slag. Deze invoegbedrijven blijken anno 2004 overwegend kleine ondernemingen te zijn.

Het concept van invoegbedrijven werd in 2000 verder verruimd naar de reguliere sector door de introductie van invoegafdelingen. Eind 2004 waren er in totaal 23 invoegafdelingen erkend. Zij

INVOEGAFDELINGEN

	2001	2002	2003	2004
Invoegafdelingen reguliere economie				
aantal erkende initiatieven	2	2	4	15
aantal erkende VTE betrekkingen	18	11	66	197
Invoegafdelingen collectieve diensten				
aantal erkende initiatieven	-	10	5	1
aantal erkende VTE betrekkingen	-	189	34	21

4.41 Evolutie van het aantal erkende invoegafdelingen en het aantal erkende voltijds equivalente betrekkingen, naar reguliere economie en collectieve diensten, per jaar, van 2001 tot 2004. Bron: administratie Werkgelegenheid.

bieden plaats aan 291 VTE invoegwerknemers. Eind 2004 zijn er 65,5 gesubsidieerde VTE personeelsleden actief binnen de invoegafdelingen.

De invoegbedrijven en -afdelingen zijn actief in een waaier van sectoren. Top-drie zijn de dienstensector, de logistiek en de bouw.

In december 2001 werd het stelsel van **invoegbedrijven en invoegafdelingen** uitgebreid naar organisaties die **collectieve diensten** leveren. Op drie jaar tijd zijn zestien initiatieven erkend die samen goed zijn voor 244 VTE werknemers. Eind 2004 waren er 191 VTE invoegwerknemers actief in de invoegbedrijven en invoegafdelingen in de collectieve sector. Ongeveer 70% van de bedrijven legt zich toe op natuurbehoud en het onderhoud van openbare domeinen.

2. Sociale werkplaatsen

De zeer moeilijk bemiddelbare werkzoekenden, in de praktijk vaak mensen met een laag opleidingsniveau, worden naar een beschermde arbeidsomgeving in de sociale werkplaatsen geleid. Na de uitbreiding van 2001 kregen de **sociale werkplaatsen** in 2002 opnieuw de kans om extra betrekkingen aan te vragen. Ook konden nieuwe initiatieven erkend worden als sociale werkplaats. In 2002 werden er zo zeventien nieuwe sociale werkplaatsen erkend. In 2004 waren er in totaal 109 sociale werkplaatsen erkend.

Het aantal erkende VTE betrekkingen steeg van 1.796 in 2001 naar 2.202 in 2004. Daarbij komen ook nog ongeveer 484 gesubsidieerde VTE omkaderingspersoneelsleden.

Ongeveer een derde van de sociale werkplaatsen is een kringloopcentrum en circa drie op tien doen aan natuur- en groenonderhoud.

BESCHUTTE WERKPLAATSEN

	1999	2000	2001	2002	2003
Totaal personen met een handicap	13.638	13.928	13.853	14.156	14.131
omkadering	294	278	284	282	279
productie	13.344	13.650	13.569	13.874	13.852
Totaal valide werknemers	2.594	2.899	2.987	2.993	2.680
omkadering	1.646	1.847	1.805	1.904	1.933
productie	948	1.052	1.182	1.089	747
Totaal andere*	-	-	-	-	495
omkadering	-	-	-	-	14
productie	-	-	-	-	481
Totaal	16.232	16.827	16.840	17.149	17.306

4.42 Evolutie van het aantal werknemers in beschutte werkplaatsen, van 1999 tot 2003, op 31 december. * Andere: werknemers met een ander subsidiëringstatuut zoals o.m. SINE, plan activa, moeilijk te plaatsen werklozen, GESCO. Voor het eerst afzonderlijk statistisch verwerkt in 2003. Bron: VFSIPH, dienst inspectie.

3. Beschutte werkplaatsen

Al sinds de jaren zestig worden er speciale arbeidsplaatsen gecreëerd die voorbehouden zijn aan personen met een handicap. In heel Vlaanderen zijn 68 **beschutte werkplaatsen** erkend. Eind 2003 waren 14.131 personen met een handicap (definitie VFSIPH) ingeschreven in de beschutte werkplaatsen, maar ruim 785 ervan waren langdurig ziek. In de groep met arbeidsprestaties vormen de mannen de meerderheid met 58%. Ruim de helft van deze werknemers is jonger dan 40 jaar. De 55-plussers daarentegen komen niet verder dan 6%.

Binnen de beschutte werkplaatsen zijn er naast de productiewerknemers met een handicap nog andere, al dan niet gesubsidieerde werknemers. Zo komt de totale tewerkstelling eind 2003 op 17.306 personen.

4. Buurt- en nabijheidsdiensten

De **buurt- en nabijheidsdiensten** spelen in op een maatschappelijke behoefte, willen duurzame banen creëren voor kansengroepen en werken participatief. Ze nemen zorgtaken op die het dagelijkse leven kwaliteitsvoller maken, zoals thuishulp voor ouderen, een vervoersdienst, een klusjesdienst... In de schoot van de vorige Vlaamse Regering kregen de buurt- en nabijheidsdiensten een plaats binnen de nieuwe diensteneconomie. Na de lancering liepen in elf centrumsteden actieplannen

BUURT- EN NABIJHEIDSDIENSTEN

	MANNEN	VROUWEN
Coördinatie	16	18
Administratie	4	23
Begeleiding	16	28
Uitvoering	81	402

4.43 Tewerkstelling in buurt- en nabijheidsdiensten in het kader van projecten gefinancierd door het Experimentenfonds 'Buurt- en Nabijheidsdiensten', naar geslacht en functie, stand van zaken maart 2004. Bron: Koning Boudewijnstichting.

die een duurtijd hadden van vier jaar. Ze konden rekenen op een budget van 7 miljoen euro, waarvan de helft van de Vlaamse overheid kwam en de andere helft door de steden zelf gedragen werd. Voorlopige cijfers geven aan dat er 61 projecten liepen die voor 595 personen of 364 VTE's een baan opleverde. In 2005 en 2006 zal 3,2 miljoen euro vrijgemaakt worden voor dienstenjobs in elf centrumsteden. De Vlaamse overheid zal 1,6 miljoen euro investeren, de steden zorgen voor de andere helft.

De Vlaamse overheid trok in 2001 ook ruim 1 miljoen euro uit voor het financieren van 25 voorbeeldprojecten die tot doel hebben collectieve nabijheidsdiensten te ontwikkelen in het kader van duurzaam toerisme. Na het verstrijken van een eerste periode in 2002 kregen 22 projecten een verlenging.

Eveneens in 2001 werd door de federale overheid, in samenwerking met de regio's, een experimentenfonds 'Buurt- en nabijheidsdiensten' opgericht. Het beheer ervan werd toevertrouwd aan de Koning Boudewijnstichting. Langs Vlaamse zijde werd 1,4 miljoen euro geïnvesteerd in 49 voorbeeldprojecten voor persoonlijke en collectieve nabijheidsdiensten, hoofdzakelijk in niet-centrumsteden. Deze projecten omvatten ofwel een haalbaarheidsstudie ofwel de effectieve tewerkstelling van kansengroepen. Na een eerste periode, die afliep op 31 oktober 2002, werden 36 Vlaamse projecten voor een jaar verlengd. Hiervan kregen 33 nog een tweede verlenging tot oktober 2004. In de Vlaamse projecten zijn er 588 personen of 335 VTE's tewerkgesteld. Vier op vijf hiervan zijn vrouwen.

5. Enkele begeleidingsinstrumenten

Om de samenhang tussen de sociale en de reguliere economie te vergroten, riep de Vlaamse overheid ook een aantal instrumenten in het leven om de knowhow van de sociale economie te verhogen. **Regionale Incubatiecentra** of Startcentra helpen mensen die een onderneming in de sociale economie willen opstarten. De centra kunnen het management ondersteunen, bedrijfsruimte ter beschikking stellen en secretariaatsdiensten aanbieden. Op 15 november 2004 waren reeds elf Regionale Incubatiecentra erkend, waarvan er zich nog drie in de startfase bevinden. Deze centra hebben 66 erkende projecten ondersteund. Daarnaast hebben ze ook projecten begeleid die niet tot een erkenning geleid hebben. Het Meerwaardenbesluit voorzag ook in de oprichting van een netwerk van adviesbureaus die expertise hebben in sociaal-economische bedrijfsvoering. In augustus 2002 werden drie **adviesbureaus in de Sociale Economie** erkend, die werkzaam zijn in heel Vlaanderen. Ondernemingen in de sociale economie en die een beroep willen doen op deze adviesbureaus, voor bedrijfseconomisch advies of haalbaarheidsstudies, kunnen hiervoor een financiële tegemoetkoming van de Vlaamse overheid ontvangen. Bovendien kunnen deze adviesbureaus aan startende invoegbedrijven of sociale werkplaatsen een gratis basisopvolgingspakket aanbieden. Tussen 2002 en 2004 werden er negen haalbaarheidsstudies en 25 ad hoc adviezen aangevraagd. Zes op tien van de adviezen werden aangevraagd door sociale werkplaatsen. 85% van de veertig basisopvolgingen werd uitgevoerd in sociale werkplaatsen. De resterende 15% vond plaats in invoegbedrijven.

- Boeykens J., Haerincx F. en Aerts H., Beschutte Werkplaatsen, Analyse 2002 – 2003 vaststellingen, knelpunten en beschouwingen
  - Marx, S., Ramioul, M. en Sels, L., Wordt de bandwerker winkeljuffrouw? Functie- en scholingsstructuren in Vlaamse organisaties, Panel Survey of Organizations in Flanders (PASO), Katholieke Universiteit Leuven/HIVA/ Departement TEW/Departement Sociologie, Leuven, 2004
  - Samoy, E., Handicap en arbeid. Overzicht van tien jaar ontwikkelingen, update augustus 2004
  - VVSG, Centrumsteden investeren in dienstenwerkgelegenheid, november 2004
  - Koning Boudewijnstichting, Bereiken wie onbereikbaar lijkt. Evaluatierapport Buurt- en Nabijheidsdiensten, december 2004
  - Koning Boudewijnstichting, Buurt- en Nabijheidsdiensten. Beleidsaanbevelingen, oktober 2003
  - Administratie Werkgelegenheid, Strategisch Plan Werkgelegenheid, Monitoring van de beoogde beleidseffecten, stand van zaken oktober 2003
  - Administratie Werkgelegenheid, Vlaams Actieplan Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren 2004, een Vlaamse bijdrage aan het Belgisch Nationaal Actieplan 2004, 2004
  - Administratie Werkgelegenheid, Jaarrapport 2003 aanmoedigingspremies bij loopbaanonderbreking en tijdskrediet, 2004
  - Bourdeaud'hui, R., Janssens, F. en Vanderhaeghe, S., Informatiedossier nulmeting Vlaamse werkbaarheidsmonitor. Indicatoren voor de kwaliteit van de arbeid op de Vlaamse arbeidsmarkt 2004, Brussel:SERV-STV Innovatie & Arbeid, 2004
  - Studiedienst VDAB, Jaarverslag arbeidsmarkt Vlaanderen 2003, Brussel, 2004
  - VDAB, Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2003, Brussel, 2004
  - VDAB, Jaarverslag 2003, Brussel, 2004
  - Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming en VIONA Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarboek 2004, Leuven, 2004
  - RVA, Jaarverslag 2003, Brussel, 2004
  - RVA, Statistisch Jaarboek 2003, Brussel, 2004
  - Administratie Werkgelegenheid: <http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/werk/index.html>
  - VDAB: <http://www.vdab.be/trends/>
  - RVA: <http://www.rva.fgov.be> (rubriek statistieken/studies)
  - SERV: <http://www.serv.be/stv>
<http://www.serv.be/werkbaarwerk>
  - Steunpunt WAV: <http://www.steunpuntwav.be/>
  - PASO: <http://www.paso.be>
  - VVSG: http://www.vvsg.be/nl/lokale_economie_en_werk.shtml;jsessionid=2mkaicmh606qr?
  - VFSIPH: <http://www.vlafo.be/nederlands/index.html>
-

WOORDENLIJST

- **Bevolking op arbeidsleeftijd** Iedereen die ouder is dan 15 jaar en jonger dan 65 jaar.
- **Beroepsbevolking** De werkenden en de personen die geen werk hebben maar wel actief op zoek zijn naar een baan en bovendien onmiddellijk beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt (ILO-werkloze).
- **ILO-werkenden** Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.
- **Zelfstandigen** Personen in hoofdberoep of als helper, die aangesloten zijn bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.

- **Loontrekkenden** Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.
- **ILO-werklozen** Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.
- **Niet-beroepsactieven** Iedereen die geen betrekking heeft en niet voldoet aan de ILO-werkloosheidscriteria wordt beschouwd als niet-actief. Qua leeftijd geldt geen beperking.
- **Normaal Economisch Circuit** De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Eén van deze circuits is het 'normaal economisch circuit', naast de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit bestaat uit de vaste en tijdelijke circuits.
Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit, werken+leren, vervanging loopbaanonderbreking privé-sector, vervanging brugpensioen, banenplan en activering van de werkloosheidsuitkeringen.
Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk, interim, studentenjob en horeca.
- **Activiteitsgraad** Het aandeel van de bevolking op arbeidsleeftijd dat actief is op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.
- **Werkzaamheidsgraad** Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).
- **ILO-werkloosheidsgraad** Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (werkenden en werklozen).
- **VDAB- werkloosheidsgraad** Niet-werkende werkzoekenden ingeschreven bij de VDAB/beroepsbevolking.
- **Werkbaarheidsgraad** Het aandeel werknemers met een (vanuit het oogpunt van psychische vermoeidheid, welbevinden in het werk, leermogelijkheden en werk-privé-balans) kwaliteitsvolle job.
- **Arbeidsplaatsen** De jobs voor zowel de loontrekkenden als de niet-loontrekkenden.
- **Niet-werkende werkzoekenden** Uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW) + jongere werknemers in wachttijd + niet werkende vrij ingeschreven werkzoekenden + andere.
- **Invoegbedrijf** Is een nieuw of jong bedrijf dat bijdraagt tot duurzame ontwikkeling en werkgelegenheid creëert voor kansengroepen (laaggeschoolden, allochtonen, langdurig werkzoekenden...).
- **Invoegafdeling** Is een nieuwe activiteit in een bestaand bedrijf met dezelfde doelstellingen als een invoegbedrijf.
- **Laagekwalificeerde arbeid** Zeer eenvoudig werk dat een korte inwerktijd vereist en waar geen opleiding of ervaring nodig is. In dit soort van jobs moeten geen zelfstandige beslissingen (bv. planning van het werk) genomen worden. Er is directe supervisie bij de uitoefening van de job.
- **Geoefende arbeid** Eenvoudig werk dat een relatief korte inwerktijd vereist en waar een minimale opleiding en/of ervaring voor nodig is. In dit soort van jobs kan de werknemer in beperkte mate zelfstandige beslissingen nemen (bv. planning van het werk). Er is directe supervisie bij de uitoefening van de job.
- **Geschoolde arbeid** Complex werk dat een relatief lange inwerktijd vereist en waar een speciale opleiding en/of ervaring voor nodig is. In dit soort van jobs kan de werknemer zonder beperking zelfstandige beslissingen nemen (bv. planning van het werk). Er is geen directe supervisie bij het uitoefenen van de job, maar er is wel controle van de behaalde resultaten.
- **Complexe arbeid** Zeer complex werk dat een lange inwerktijd vereist en waar een specifieke opleiding en ervaring nodig is. De werknemer kan en moet zelfstandige beslissingen nemen (bv. planning van het werk). Er is geen directe supervisie bij het uitoefenen van de job, maar er is wel controle van de behaalde resultaten.
- **Vacatures naar studieniveau** De VDAB registreert het gevraagde studieniveau van ontvangen vacatures. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen vacatures waarbij geen diplomavereisten of lage diplomavereisten gesteld worden - meestal voor laaggeschoolden - (geen diploma, middenstandopleiding of van 2de graad secundair onderwijs), vacatures voor middengeschoolden waar middelhoge diplomavereisten gelden (diploma van 3de of 4de graad secundair onderwijs) en vacatures voor hooggeschoolden waar hoge diplomavereisten zijn (diploma van het hoger onderwijs korte en lange type of van het universitair onderwijs).
- **Buurt- en nabijheidsdienst** Een buurt- of nabijheidsdienst is een dienstverlenende voorziening met als kenmerken:
  - ze verhoogt de levenskwaliteit van de gebruikers door in te spelen op relevante collectieve en persoonlijke behoeften;
  - ze creëert duurzame arbeidsplaatsen voor alle medewerkers – waarvan minstens de helft gerekruteerd wordt uit kansengroepen
  - ze betreft medewerkers en andere belanghebbenden op een participatieve wijze bij zowel de interne organisatie als de externe dienstverlening.

Investeren in onderwijs en vorming

Het beleidsdomein Onderwijs en vorming krijgt in het nieuwe regeerakkoord ruime aandacht toebedeeld. Op het vlak van de kwaliteit en de kennis en kunde van de afgestudeerden scoort het Vlaamse onderwijs goed. De Vlaamse Regering wil verder het kader scheppen, zodat alle leerlingen, studenten en cursisten kwaliteitsvol onderwijs kunnen (blijven) genieten. Kwaliteit slaat zowel op de resultaten en de leerwinst van de leerlingen, als op het welbevinden en de participatie bij de uitbouw van de school door de zogenaamde ‘stakeholders’: de ouders, leerlingen, leerkrachten en inrichtende machten. Ondanks de goede onderwijsresultaten resten er nog een aantal probleemgebieden. Zo heeft de verhoogde onderwijsparticipatie geen einde gemaakt aan de sociale ongelijkheid in de toegang tot het onderwijs, al dan niet door taalachterstand. Ondanks alle inspanningen blijft het onderwijs sociale ongelijkheid reproduceren, eerder dan te zorgen voor een betere sociale mobiliteit. De kloof tussen hoger- en lageropgeleiden wordt scherper. Het wordt een maatschappelijke breuklijn. Ook op twee andere onderling samenhangende fenomenen scoort het onderwijs in Vlaanderen ondermaats: het welbevinden van de leerlingen en de ongekwalificeerde uitstroom, of het verlaten van het leerplichtonderwijs zonder eindexamen. De Vlaamse overheid zal bijgevolg meer dan ooit werken aan een groter welbevinden op school. De ontwikkeling van elk talent van de jongeren is dé grote uitdaging van het Vlaamse onderwijs. Scholen zullen het raam, de middelen en de ruimte krijgen

om te innoveren en zich zo te organiseren dat deze talentontwikkeling echt centraal staat. Ook in de professionele loopbaan van de leerkrachten en directies wordt verder geïnvesteerd. Zij krijgen meer tijd om zich te concentreren op hun kerntaken, door een duidelijke vermindering van de administratieve verplichtingen.

De vrijheid van onderwijs in zijn dubbele betekenis blijft gehandhaafd. De ouders moeten daadwerkelijk een vrije keuze kunnen maken. Weinig voorkomende studierichtingen kunnen desgevallend worden gerealiseerd via netoverschrijdende samenwerking. Daarnaast mag de onderwijsvrijheid van de verstrekkers niet worden afgeremd. Wel kan de overheid criteria opleggen bij de financiering. Elke school in eenzelfde situatie moet over gelijke financiële middelen beschikken. Voor schoolinfrastructuur is een inhaalbeweging absoluut noodzakelijk. Scholen krijgen, binnen vooropgestelde kwaliteitsdoelen en -normen, de ruimte om autonoom en met inspraak van alle betrokken actoren hun kwaliteitsbeleid uit te bouwen.

Voor de economie zijn dan weer wetenschap en innovatie belangrijke hefboomen. Onderzoekers, universiteiten, hogescholen en onderzoeksinstituten moeten maximaal de kans krijgen om in Vlaanderen én in internationale samenwerkingsverbanden kennis en innovatie te ontwikkelen. Kortom, alle kinderen/jongeren moeten toegang krijgen tot betaalbaar, toegankelijk en kwalitatief onderwijs op maat, met eerbiediging van de vrije keuze. De dualisering van de samenleving moet bestreden worden door iedereen toegang te garanderen en door in het gehele leerproces ongelijke kansen aan te pakken.

De vier speerpunten voor gelijke onderwijskansen uit de beleidsnota van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming zijn:

- een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt
- een nieuw financieringssysteem op basis van school- en leerlingkenmerken
- het beleidsvoerend vermogen van de scholen versterken
- onderwijzend personeel een aantrekkelijk en motiverend beroepsperspectief bieden.

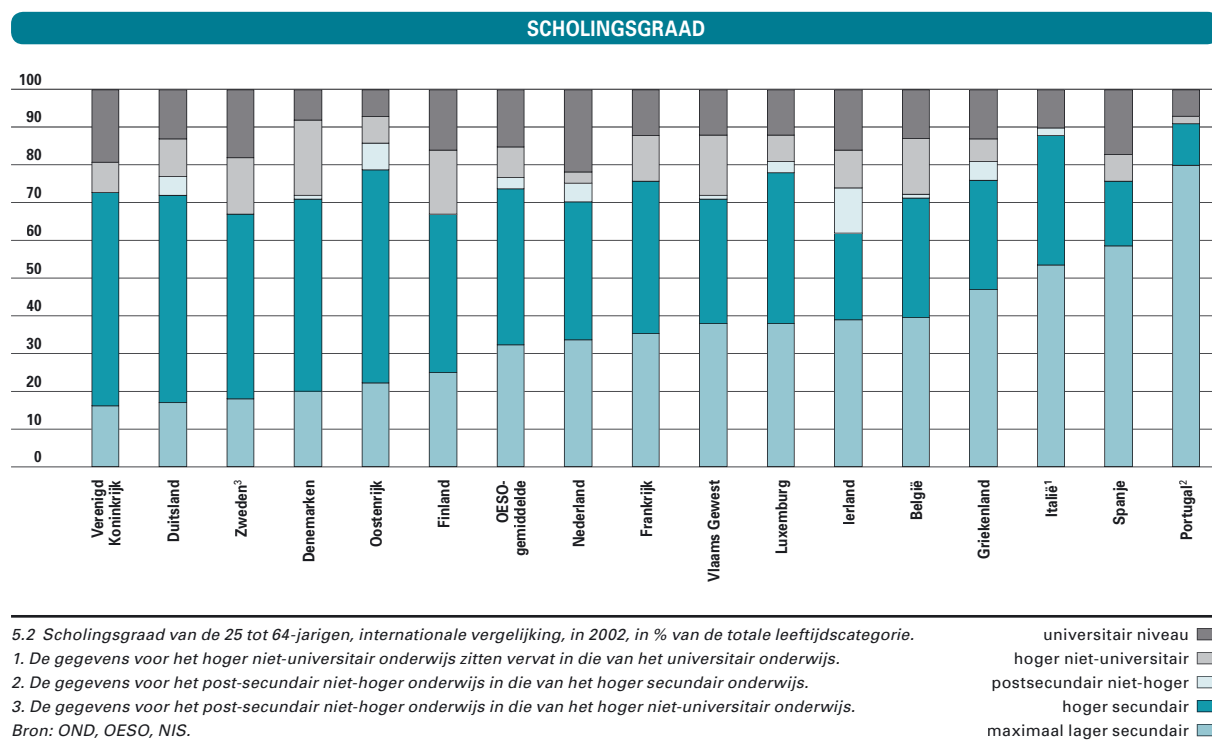
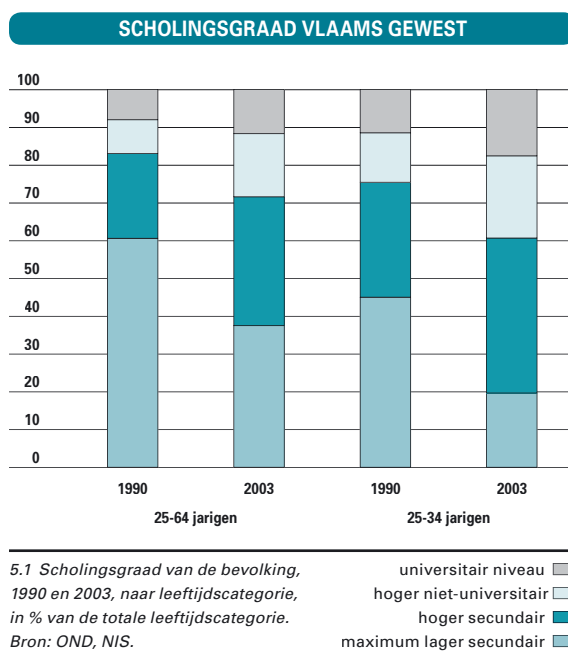
5 hoofdstuk

5.1 Scholingsgraad van de bevolking

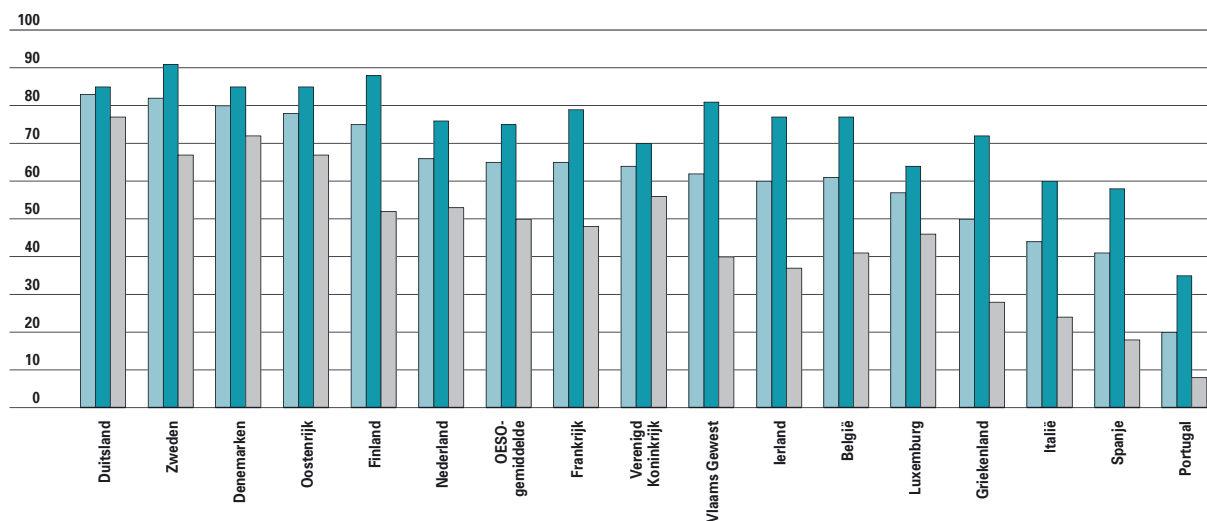
Onze samenleving stelt steeds hogere eisen rond kwalificaties, diploma's, getuigschriften en andere bekwaamheidsbewijzen. Wie er niet in slaagt om aan deze eisen te voldoen, krijgt het steeds moeilijker om naar behoren te functioneren in de samenleving, zeker op de arbeidsmarkt. Onderwijs en vorming spelen een sleutelrol in het degelijk opleiden van de bevolking.

Het Vlaamse Gewest

De **scholingsgraad** neemt stelselmatig toe. Van de leeftijdsgroep 25 tot 64 jaar had in 1990 nog altijd zes op tien slechts maximaal 'lager secundair onderwijs' als hoogste diploma behaald. In 2003 verkeert nog minder dan vier op tien in dit geval. Iets meer dan een derde beschikt nu over een diploma 'hoger secundair onderwijs', de Europees vereiste minimumkwalificatie om volwaardig aan het maatschappelijk leven te kunnen participeren. In de leeftijdsgroep 25 tot 34 jaar stijgt de scholingsgraad nog sneller.

MINSTENS HOGER SECUNDAIR

5.3 Aandeel van de bevolking dat minstens hoger secundair onderwijs voltooid heeft, internationale vergelijking, in 2002, naar leeftijdscategorie, in % van de totale leeftijdscategorie. De korte programma's (ISCED 3C Short) werden niet in rekening gebracht. Dit kan een verschil opleveren met de algemene grafiek omtrent scholingsgraad. Bron: OND, OESO, NIS.

25-64 jaar
25-34 jaar
55-64 jaar

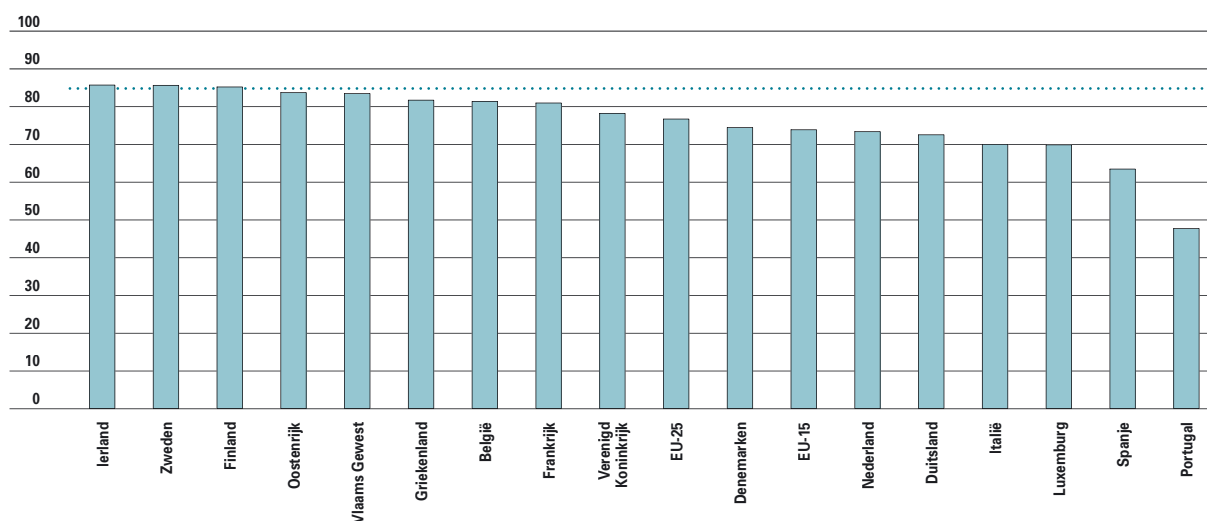
Internationale vergelijking

In het Vlaamse Gewest ligt het aandeel **laaggeschoolden** (geen diploma hoger secundair onderwijs) boven het OESO-gemiddelde. De Zuid-Europese landen hebben de grootste proportie laaggeschoolden. Niettemin liggen de Vlaamse percentages voor

gediplomeerden in het **hoger onderwijs** vrij hoog. In de EU15 doen enkel Finland en Zweden het beter.

In alle Europese landen hebben de jongeren vaker een diploma **hoger secundair onderwijs** dan de ouderen. In Griekenland, het Vlaamse Gewest, Ierland en Spanje is de kloof tussen de jongere

20-24-JARIGEN MET MINSTENS HOGER SECUNDAIR

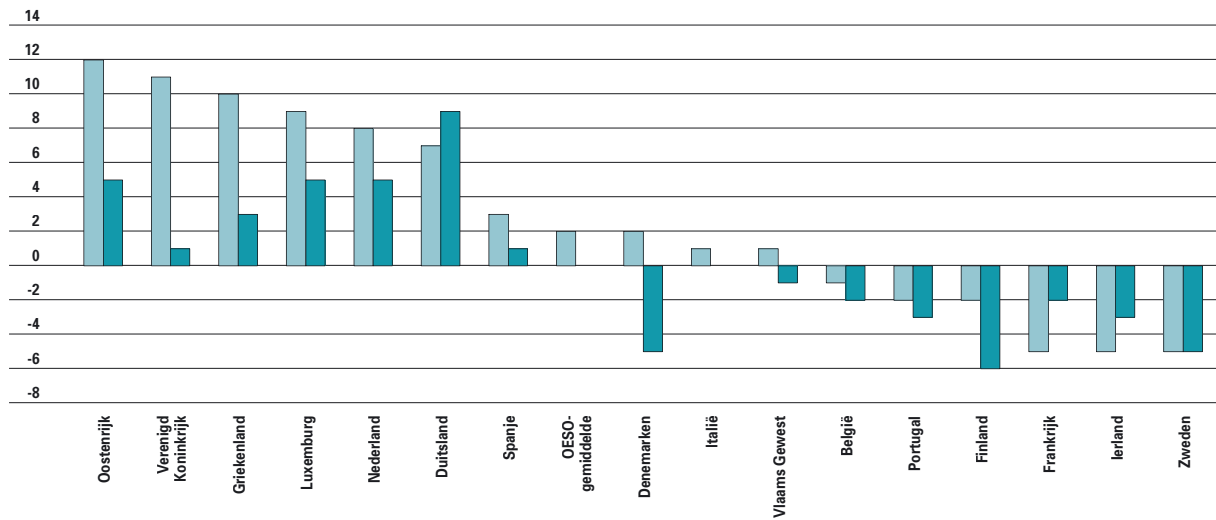

5.4 Aandeel van de 20 tot 24-jarigen dat minstens hoger secundair onderwijs heeft voltooid, internationale vergelijking, 2003, in % van de totale leeftijdscategorie. Europese benchmark 2010: 85%. De Europese benchmark spitst zich toe op de 22-jarigen.

Europese benchmark 2010: min. 85%

Om statistische redenen wordt de internationale vergelijking echter gemaakt op de groep 20 tot 24-jarigen. Bron: OND, Eurostat, NIS.

SCHOLINGSGRAAD NAAR GESLACHT

5.5 Het verschil tussen mannen en vrouwen in het voltooien van hoger secundair onderwijs en hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2002, in %. Een positief verschil is een verschil ten voordele van de mannen. Een negatief verschil is een verschil ten voordele van de vrouwen. Bron: OND, OESO, NIS.

minstens hoger secundair
hoger onderwijs

groep en de oudere met 40% of meer het grootst. Het Vlaamse Gewest boekte een grotere vooruitgang dan de rest van België. Europa wil dat tegen 2010 85% van alle jongeren in de Europese Unie minimaal over een diploma hoger secundair onderwijs beschikken. In 2003 bezit in het Vlaamse Gewest 83% van de 20- tot 24-jarigen dat diploma. Dit is een stijging met 4 procentpunt vergeleken met 1999. Ter vergelijking, de Europese

Unie blijft steken op 77%, een verbetering met 1,6 procentpunt sinds 1999. Zowel in Vlaanderen als in de EU25 doen vrouwen het hierin beter dan mannen. De traditionele scholingsachterstand van vrouwen behoort in het Vlaamse Gewest tot het verleden.

5.2 Leerlingen en studenten

Het formele leren vindt vooral plaats in het traditionele onderwijssysteem. In Vlaanderen gaan ruim 1,2 miljoen leerlingen en studenten naar school.

Basis- en secundair onderwijs

Vlaanderen telt 871.281 leerlingen in het **leerplichtonderwijs**. Daarnaast volgen 236.671 leerlingen het **kleuteronderwijs**.

1. Kunst-, technisch en beroepssecundair onderwijs

Het regeerakkoord wil het technisch, beroeps- en kunstsecundair onderwijs herwaarderen. In de periode van 1991-1992 tot en met 2001-2002 steeg het aandeel van het **technisch secundair onderwijs** (TSO) continu. Sinds 2002-2003 daalt dit aandeel licht. Beduidend meer jongens dan meisjes volgen het TSO.

In het **kunstsecundair onderwijs** (KSO) treffen we dan weer veel meer meisjes dan jongens aan.

SCHOOLBEVOLKING BASIS- EN SECUNDAIR ONDERWIJS

	AANTAL	% JONGENS	% MEISJES
kleuteronderwijs			
gewoon	234.951	50,9	49,1
buitengewoon	1.720	66,0	34,0
totaal	236.671	51,1	48,9
lager onderwijs			
gewoon	399.615	50,2	49,8
buitengewoon	26.952	62,6	37,4
totaal	426.567	51,0	49,0
secundair onderwijs			
gewoon	427.922	50,7	49,3
buitengewoon	16.792	62,4	37,6
totaal	444.714	51,1	48,9

5.6 Aantal leerlingen in het basis- en secundair onderwijs per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2003-2004. Bron: OND.

LEERLINGEN TECHNISCH SECUNDAIR ONDERWIJS

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% TSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1991-1992	84.934	57,4	42,6	30,3
1992-1993	85.305	56,9	43,1	30,3
1993-1994	87.348	57,0	43,0	30,5
1994-1995	89.921	57,2	42,8	30,9
1995-1996	91.696	57,5	42,5	31,2
1996-1997	91.833	57,7	42,3	31,2
1997-1998	91.506	57,7	42,3	31,3
1998-1999	90.301	57,7	42,3	31,5
1999-2000	88.826	57,6	42,4	31,8
2000-2001	88.131	58,1	41,9	32,0
2001-2002	87.890	58,2	41,8	32,1
2002-2003	88.343	57,8	42,2	32,0
2003-2004	89.127	57,7	42,3	31,7

5.7 Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad, van schooljaar 1991-1992 tot 2003-2004, in absolute cijfers of in %. Bron: OND.

LEERLINGEN KUNSTSECUNDAIR ONDERWIJS

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% KSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1991-1992	3.646	42,0	58,0	1,3
1992-1993	3.997	41,1	58,9	1,4
1993-1994	4.636	42,7	57,3	1,6
1994-1995	5.114	42,9	57,1	1,8
1995-1996	5.239	43,3	56,7	1,8
1996-1997	5.223	43,0	57,0	1,8
1997-1998	5.117	42,6	57,4	1,8
1998-1999	5.093	42,0	58,0	1,8
1999-2000	4.816	40,9	59,1	1,7
2000-2001	4.663	39,6	60,4	1,7
2001-2002	4.782	38,3	61,7	1,7
2002-2003	5.018	35,8	64,2	1,8
2003-2004	5.446	36,7	63,3	1,9

5.8 Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad, van schooljaar 1991-1992 tot 2003-2004, in absolute cijfers of in %. Bron: OND.

Een kleine twee procent van de leerlingen volgt het KSO.

Na de eerste graad volgt 27% van de leerlingen het **beroepssecundair onderwijs** (BSO). Er zijn iets meer jongens dan meisjes in het BSO. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest volgt slechts 18% van de leerlingen les in het BSO.

2. Buitengewoon onderwijs

Het regeerakkoord wil leerlingen met speciale noden zo veel mogelijk integreren in het gewone onderwijs. Daarom werd het geïntegreerd en het inclusief onderwijs gecreëerd. Dat neemt niet weg dat het **buitengewoon onderwijs** soms meer geschikt is.

Sinds 1991-1992 is er een onafgebroken toename van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs. De stijging is enkel terug te vinden in het lager en het secundair onderwijs. Bij de kleuters is er een lichte daling.

In het kleuteronderwijs gaat 0,7% van de leerlingen naar een school voor buitengewoon onderwijs, in het lager onderwijs 6,3% en in het secundair onderwijs 3,8%. Jongens maken de meerderheid in de drie onderwijsniveau's uit.

3. Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs** (GON) biedt leerlin-

gen met een handicap of leer- en opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Tijdens het schooljaar 2003-2004 werden 2.404 leerlingen begeleid vanuit het buitengewoon basisonderwijs en 772 vanuit het buitengewoon secundair onderwijs. Steeds meer leerlingen volgen het geïntegreerd onderwijs. In 2003-2004 kreeg 0,3% van de leerlingpopulatie in het gewoon basis- en secundair onderwijs GON-begeleiding.

4. Onthaaljaar anderstalige nieuwkomers

Het regeerakkoord wil het **onthaaljaar voor anderstalige nieuwkomers** verder uitbreiden. Elk schooljaar steeg het leerlingenaantal, van 291 leerlingen in 1994-1995 tot 1.897 leerlingen in 2002-2003 voor heel de Vlaamse Gemeenschap. In 2003-2004 was er een lichte daling tot 1.879 leerlingen. Het onthaaljaar is onlosmakelijk verbonden met het Vlaamse secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

5. Deeltijds onderwijs

Vlaanderen kent momenteel drie belangrijke deeltijdse leersystemen: het deeltijds beroeps-

LEERLINGEN BEROEPSSECUNDAIR ONDERWIJS

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% BSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1991-1992	78.361	49,7	50,3	27,9
1992-1993	78.298	50,3	49,7	27,8
1993-1994	78.849	50,1	49,9	27,5
1994-1995	79.417	49,7	50,3	27,3
1995-1996	79.514	49,8	50,2	27,1
1996-1997	80.114	50,5	49,5	27,2
1997-1998	79.705	50,2	49,8	27,3
1998-1999	78.408	50,4	49,6	27,4
1999-2000	76.118	50,6	49,4	27,2
2000-2001	74.594	50,7	49,3	27,1
2001-2002	74.253	50,6	49,4	26,3
2002-2003	74.996	50,9	49,1	27,2
2003-2004	76.604	51,5	48,5	27,3

5.9 Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad, van schooljaar 1991-1992 tot 2003-2004, in absolute cijfers of in %. In deze gegevens zijn de leerlingen in de 4de graad en het modulair onderwijs inbegrepen. Bron: OND.

LEERLINGEN BUITENGEWOON ONDERWIJS

SCHOOLJAAR	% KLEUTER-ONDERWIJS	% LAGER ONDERWIJS	% SECUNDAIR ONDERWIJS
1991 - 1992	0,6	4,7	3,2
1992 - 1993	0,6	4,9	3,2
1993 - 1994	0,6	5,1	3,2
1994 - 1995	0,6	5,3	3,3
1995 - 1996	0,7	5,5	3,4
1996 - 1997	0,7	5,5	3,5
1997 - 1998	0,7	5,7	3,5
1998 - 1999	0,7	5,8	3,6
1999 - 2000	0,7	5,9	3,7
2000 - 2001	0,7	6,0	3,7
2001 - 2002	0,7	6,2	3,7
2002 - 2003	0,7	6,2	3,8
2003 - 2004	0,7	6,3	3,8

5.10 Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau t.o.v. het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau, van het schooljaar 1991-1992 tot 2003-2004. Om dubbeltellingen te vermijden zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen. Bron: OND.

LEERLINGEN GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

Kleuteronderwijs	773
Lager onderwijs	1.445
Secundair onderwijs	908
Hoger onderwijs	50

5.11 Aantal leerlingen in het geïntegreerd onderwijs naar onderwijsniveau van de leerling, in het schooljaar 2003-2004. Bron: OND.

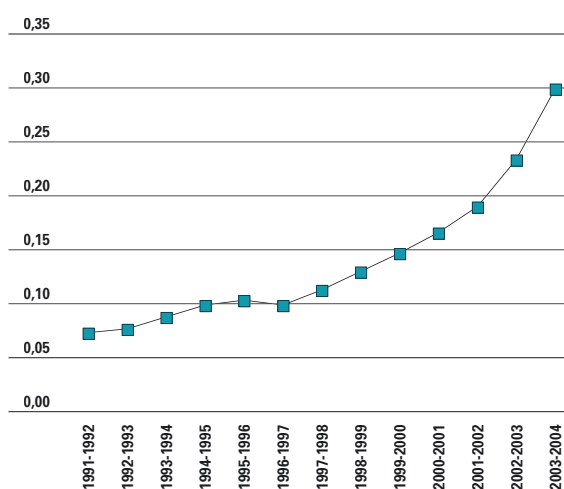
secundair onderwijs (DBSO), de leertijd die wordt georganiseerd door het Vlaams Instituut voor Zelfstandig Ondernemen (VIZO) en de deeltijdse vorming ingericht in de centra deeltijdse vorming. In die systemen verloopt de overgang van school naar werk trapsgewijs. De bedoeling is dat de leerling naast de opleiding ook werkervaring opdoet. Deze ervaringsgerichte vormen van leren sluiten voor bepaalde jongeren sterker aan bij hun verwachtingen dan het traditionele onderwijs. Het probleem is echter dat voor bijna de helft van deze jongeren de werkcomponent niet ingevuld wordt. Het Werkgelegenheidsakkoord 2005-2006 heeft daarom de stagemogelijkheden in alle sectoren verhoogd. Bedoeling is dat alle jongeren in het deeltijdse onderwijs werkervaring opdoen om een vlottere instap in de arbeidsmarkt mogelijk te maken.

In het **deeltijds beroepssecundair onderwijs** is het aantal leerlingen in het schooljaar 2003-2004 licht gestegen. Zes leerlingen volgden les in het deeltijds secundair zeevisserijonderwijs.

Jongeren kunnen hun deeltijdse leerplicht ook vervullen via een alternerende vorming, zoals de **middenstandsopleiding** onder de auspiciën van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO). Deze 'leertijd' bestaat uit één lesdag per week in een Centrum voor Middenstandsopleiding. De overige vier dagen gaan de leerlingen in de leer bij een zelfstandig ondernemer. In 2003 volgden 5.174 jongeren de leertijd, waarvan 1.553 vrouwen en 3.621 mannen.

De **centra voor deeltijdse vorming** zijn ontstaan om jongeren op te vangen die in het klassieke schoolse systeem niet meer terechtkunnen en die voldoen aan de toelatingsvoorwaarden van het

EVOLUTIE GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

5.12 Evolutie van het aantal GON-leerlingen t.o.v. het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 1991-1992 tot en met 2003-2004, in %. Bron: OND.

deeltijds beroepssecundair onderwijs. Meestal gaat het hier om jongeren met een problematisch schoolverleden. In de centra voor deeltijdse vorming wordt persoonlijke, maatschappelijke en beroepsgerichte vorming gegeven, vooral gericht op het trainen van houdingen die de integratie van deze jongeren in de maatschappij bevorderen en hen voorbereiden op de reële arbeidssituatie.

In het schooljaar 2003-2004 waren 863 jongeren verbonden aan een centrum voor deeltijdse vorming. 562 onder hen waren ook ingeschreven in een centrum voor deeltijds onderwijs. Van de 301 leerlingen die alleen verbonden waren aan een centrum voor deeltijdse vorming, waren er 211 jongens en 70 meisjes.

6. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is het aantal leerlingen in het **Nederlandstalig onderwijs** vrijwel op elk niveau gestegen, behalve in het buitengewoon kleuteronderwijs. Hoe jonger, hoe kleiner het aandeel leerlingen met een westerse achtergrond. Die is met 55% het kleinst in het gewoon kleuter-

LEERLINGEN DEELTIJDS BEROEPSSECUNDAIR

	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES
deeltijds beroepssecundair onderwijs 15-18 jarigen	5.693	64,9	35,1
deeltijds beroepssecundair onderwijs 18-25 jarigen	649	67,3	32,7
deeltijds secundair zeevisserij onderwijs	6	100	0

5.13 Schoolbevolking in het deeltijds secundair onderwijs, naar geslacht, in het schooljaar 2003-2004. Bron: OND.

LEERLINGEN BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST GEWOON ONDERWIJS

	SCHOOLJAAR	TOTAAL	% JONGENS	% MEISJES	% WESTERSE CULTURELE ACHTERGROND	% HOMOGEEN NEDERLAND- STALIG	% TAAL- GEMENGD	% HOMOGEEN FRANSTALIG	% HOMOGEEN ANDERSTALIG
kleuteronderwijs	1995-1996	8.715	51,5	48,5	66,7	21,5	26,0	30,3	22,2
	2003-2004	10.335	51,6	48,4	55,1	12,1	20,8	35,1	32,0
lager onderwijs	1995-1996	9.766	50,3	49,7	77,2	33,9	29,6	21,9	14,5
	2003-2004	12.526	49,4	50,6	60,2	16,2	25,7	29,4	28,7
secundair onderwijs	1995-1996	12.162	53,3	46,7	92,2	70,7	17,3	8,0	4,0
	2003-2004	11.716	48,3	51,7	81,3	41,4	28,1	14,7	15,7

5.14 Aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar onderwijsniveau, totaal, naar geslacht, naar culturele achtergrond en naar gezinstaal, 1995-1996 en 2003-2004, in absolute cijfers of in %.

Vóór het schooljaar 2002-2003 werd in de categorie culturele achtergrond een onderscheid gemaakt tussen Belgisch of buitenlands. Sedert 2002-2003 zijn deze variabelen gewijzigd in westerse en niet-westerse culturele achtergrond. Bron: OND, VGC.

SCHOOLSE VERTRAGING GEWOON ONDERWIJS

	TOTAAL	JONGENS	MEISJES	BELGISCH	NIET-BELGISCH
vijfde leerjaar lager onderwijs	17,1	18,4	15,8	14,7	54,7
e leerjaar tweede graad secundair onderwijs	27,8	31,6	23,7	34,7	73,4

5.15 Aandeel leerlingen met schoolse vertraging in het gewoon onderwijs, in het vijfde leerjaar van het lager onderwijs en het eerste leerjaar van de tweede graad, naar geslacht en nationaliteit, Vlaamse Gemeenschap, schooljaar 2003-2004, in %. Bron: OND.

onderwijs. In het buitengewoon kleuteronderwijs daarentegen heeft bijna 9 op 10 leerlingen een westerse achtergrond.

Als men nagaat of het kind uit een homogeen Nederlands sprekend gezin komt, ziet men dezelfde tendens. De uitzondering is ook hier weer het buitengewoon kleuteronderwijs, waar vier op vijf kinderen uit een gezin komt waar Nederlands gesproken wordt.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest stijgt het aantal leerlingen in het gewoon kleuteronderwijs en gewoon lager onderwijs sinds 1995. Na een continue daling in het gewoon secundair onderwijs in de tweede helft van de jaren negentig, zijn er sinds 2000-2001 geleidelijk terug meer leerlingen op de schoolbanken.

In het buitengewoon kleuteronderwijs schommelt het aantal leerlingen sinds een vijftal schooljaren rond 120. In het buitengewoon lager onderwijs steeg het leerlingenaantal gestaag tot 515 in 2003-2004. Ook het buitengewoon secundair onderwijs groeide tot 444 leerlingen in 2003-2004.

7. Schoolse vertraging

Schoolse vertraging is de vertraging die een leerling oploopt ten opzichte van de groep leerlingen waarmee hij of zij gestart is. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door ziekte of atypische studieovergangen.

In 2003-2004 liep 17% van de leerlingen in het vijfde leerjaar in het gewoon lager onderwijs schoolse vertraging op. Het aandeel van de jongens ligt iets hoger dan bij de meisjes. De schoolse vertraging is ook nationaliteitsafhankelijk: bij de Belgische leerlingen loopt 15% vertraging op, bij de niet-Belgische 55%.

In Brussel ligt de schoolse vertraging aanzienlijk hoger: 26%. Bij de Belgische leerlingen is dit 21% en bij de niet-Belgische 49%.

Van de leerlingen in het eerste leerjaar van de tweede graad in het gewoon secundair onderwijs liep 28% schoolse vertraging op. Ook hier komt schoolvertraging vaker voor bij jongens dan bij meisjes. Het onderscheid tussen Belgische en

SCHOOLSE VERTRAGING NAAR ONDERWIJSVORM

	VLAAMS GEWEST		
	TOTAAL	JONGENS	MEISJES
ASO	15,7	20,5	12,1
TSO	44,2	50,2	36,5
KSO	53,0	66,8	45,8
BSO	57,5	62,1	52,1

5.16 Aandeel leerlingen met schoolse vertraging in het gewoon onderwijs, in het tweede leerjaar van de derde graad, naar onderwijsvorm en geslacht, Vlaamse Gemeenschap, schooljaar 2003-2004, in %.

niet-Belgische leerlingen is eveneens opvallend. 35% van de Belgische leerlingen loopt vertraging op, tegenover maar liefst 74% van de niet-Belgische. In Brussel is de situatie vergelijkbaar.

De schoolse vertraging varieert naargelang de onderwijsvorm. Het minste vertraging is te zien in het ASO, de grootste in het BSO. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest liggen de percentages hoger voor elk onderwijsniveau.

Hogescholenonderwijs

De hogescholen overschreden in het academiejaar 2003-2004 de kaap van honderdduizend hoofdinschrijvingen. Bijna driekwart van de studenten kiest voor een opleiding van één cyclus, iets meer dan een kwart volgt een opleiding van twee cycli.

Vrouwen vormen met 54% de meerderheid.

Verhoudingsgewijs volgen vrouwen vaker een opleiding van één cyclus, mannen vaker een opleiding van twee cycli.

Bijna een derde van de studenten kiest voor het studiegebied handelswetenschappen en bedrijfskunde. In de opleidingen van één cyclus wordt dit studiegebied door bijna 35% van de studenten gevolgd, in de twee-cycli-opleidingen door 22%. Ook voor de studiegebieden Onderwijs, Industriële

HOGESCHOLENONDERWIJS

SCHOOLJAAR	AANTAL STUDENTEN	% MANNEN	% VROUWEN
1993 - 1994	90.651	47,3	52,7
1994 - 1995	90.155	46,8	53,2
1995 - 1996	91.046	46,6	53,4
1996 - 1997	93.976	46,5	53,5
1997 - 1998	97.574	46,8	53,2
1998 - 1999	99.933	46,8	53,2
1999 - 2000 (1)	98.536	46,4	53,6
2000 - 2001	99.258	46,1	53,9
2001 - 2002	99.339	46,1	53,9
2002 - 2003	99.661	46,3	53,7
2003 - 2004	100.178	45,9	54,1

5.17 Evolutie van het aantal studenten in het hogescholenonderwijs, naar geslacht, van de academiejaren 1993-1994 tot 2003-2004. In deze tabel worden de hoofdinschrijvingen weergegeven. De vrije studenten zijn niet meer opgenomen.

1. De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. In de traditionele opvraging werden IAJ-studenten (Individueel Aangepast Jaarprogramma) vaak dubbel geregistreerd en dubbel geteld in de tabellen. In DTO worden de IAJ-studenten slechts eenmaal geregistreerd, in het laagste jaar waarin ze zijn ingeschreven. In realiteit stijgt de studentenbevolking in het hogescholenonderwijs in het academiejaar 1999-2000. Deze breuklijn is eenmalig en vanaf het academiejaar 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de reële situatie. Bron: OND.

HOGESCHOLENONDERWIJS NAAR STUDIEGEBIED

	1999-2000			2003-2004		
	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN
EÉN CYCLUS						
Industriële wetenschappen en technologie	8.619	86,0	14,0	9.082	88,0	12,0
Sociaal-agogisch werk	7.936	23,6	76,4	9.226	23,2	76,8
Gezondheidszorg	9.462	17,7	82,3	9.434	16,2	83,8
Onderwijs	16.095	27,5	72,5	19.141	26,8	73,2
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	27.086	48,2	51,8	24.506	51,1	48,9
Overige studiegebieden	2.651	55,1	44,9	3.192	50,1	49,9
TWEË CYCLI						
Architectuur	1.903	50,6	49,4	1.976	43,6	56,4
Toegepaste taalkunde	3.103	23,5	76,5	2.873	23,5	76,5
Audiovisuele en beeldende kunst	3.722	46,0	54,0	3.659	46,4	53,6
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.689	56,7	43,3	5.656	56,7	43,3
Industriële wetenschappen en technologie	8.996	84,3	15,7	8.069	86,3	13,7
Overige studiegebieden	3.274	49,8	50,2	3.364	50,0	50,0

5.18 Aantal studenten (hoofdinschrijvingen) in de vijf grootste studiegebieden van het hogescholenonderwijs naar cyclus, studiegebied en geslacht, 1999-2000 en 2003-2004, in absolute cijfers en procent. Enkel de basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen zijn opgenomen in deze tabel. Bron: OND.

UNIVERSITAIR ONDERWIJS

ACADEMIEJAAR	AANTAL STUDENTEN	% MANNEN	% VROUWEN
1993 - 1994	50.887	51,4	48,6
1994 - 1995	52.777	51,2	48,8
1995 - 1996	55.298	50,5	49,5
1996 - 1997	56.416	49,9	50,1
1997 - 1998	56.902	49,1	50,9
1998 - 1999	57.170	47,9	52,1
1999 - 2000 (1)	56.740	46,7	53,3
2000 - 2001	56.118	45,7	54,3
2001 - 2002	56.693	45,2	54,8
2002 - 2003	56.839	44,7	55,3
2003 - 2004	56.839	44,6	55,4

5.19 Evolutie van het aantal studenten in het universitair onderwijs naar geslacht, van de academiejaren 1993-1994 tot 2003-2004. In de tabel zijn de hoofdinschrijvingen in de academische basisopleidingen weergegeven. De inschrijvingen aan de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit zijn niet inbegrepen in de data.

1. De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten.

In de traditionele opvraging werden IAJ-studenten (Individueel Aangepast Jaarprogramma) vaak dubbel geregistreerd en dubbel geteld in de tabellen. In DTO worden de IAJ-studenten slechts eenmaal geregistreerd, in het laagste jaar waarin ze zijn ingeschreven. Deze breuklijn is eenmalig en vanaf het academiejaar 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de reële situatie.

Bron: 1993-1994 tot 1998-1999: VLIR; 1999-2000 tot 2003-2004: OND.

wetenschappen en technologie en Gezondheidszorg is er veel interesse.

De hogescholen kunnen eveneens voortgezette opleidingen organiseren. In het academiejaar 2003-2004 volgden 1.976 studenten een voortgezette opleiding, 1.270 de voortgezette lerarenopleiding

en 654 de initiële lerarenopleiding van academisch niveau.

Universitair onderwijs

Aan de **universiteiten** waren er in het academiejaar 2003-2004 exact evenveel (56.839) hoofdinschrijvingen in de academische basisopleidingen als het jaar voordien. Net als in de hogescholen maken de vrouwen ook in het universitair onderwijs met 55% de meerderheid uit.

Als ook de voortgezette opleidingen en academische initiële lerarenopleidingen in rekening gebracht worden, tellen we 66.391 hoofdinschrijvingen, een stijging met 1%.

De meest populaire studiegebieden zijn Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen, Psychologische en pedagogische wetenschappen en Economische en toegepaste economische wetenschappen. Samen maken ze 37% van alle hoofdinschrijvingen uit.

Vrouwen zijn procentueel het sterkst vertegenwoordigd in Sociale gezondheidswetenschappen, Psychologische en pedagogische wetenschappen en Farmaceutische wetenschappen. De participatie van vrouwen is het laagst in Toegepaste wetenschappen, Wetenschappen en Wijsbegeerte en moraalwetenschappen.

UNIVERSITAIR ONDERWIJS NAAR STUDIEGEBIED

	TOTAAL	1999-2000		2003-2004		
		% MANNEN	% VROUWEN	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN
Wetenschappen	5.744	61,4	38,6	5.260	65,0	35,0
Politieke en sociale wetenschappen	4.926	45,3	54,7	5.925	46,0	54,0
Psychologische en pedagogische wetenschappen	6.068	23,5	76,5	7.094	18,4	81,6
Economische en toegepaste economische wetenschappen	8.161	60,1	39,9	8.237	59,8	40,2
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	8.918	47,6	52,4	9.169	43,0	57,0
Overige studiegebieden	29.665	46,0	54,0	30.706	44,5	55,5

5.20 Aantal studenten (hoofdinschrijvingen) in de vijf grootste studiegebieden van het universitair onderwijs naar studiegebied en geslacht, 1999-2000 en 2003-2004, in absolute cijfers en procent. Zowel de academische basisopleidingen, de voortgezette opleidingen GAS en GGS als de academische initiële lerarenopleidingen zijn opgenomen in deze tabel. Bron: OND.

5.3 Personeel

Het onderwijs wordt gedragen door een omvangrijk pedagogisch korps: in 2002 werkte 4,6% van de actieve bevolking als leerkracht in de onderwijssector. De omvang van het bestuurs- en onderwijzend personeel is niet alleen een gevolg van meer of minder leerlingen. Ook het beleid speelt een rol.

Bestuurs- en onderwijzend personeel buiten de universiteit

Het aantal **voltijdse equivalenten** op de betaalrol van het departement onderwijs is tussen 1995 en 2004 met 8,6% toegenomen.

Een sterke personeelsstijging vond plaats in het buitengewoon basisonderwijs en in het deeltijds kunstonderwijs. Ook de leerlingenaantallen zijn daar fors toegenomen. Het gewoon secundair onderwijs telt in het schooljaar 2003-2004 minder leerlingen dan in 1995-1996, maar toch stijgt het aantal voltijdse equivalenten er lichtjes. In het hogescholenonderwijs doet zich een omgekeerde beweging voor: minder voltijdse eenheden niettegenstaande meer studenten. Het onderwijs voor sociale promotie kreeg een grote stijging van het

aantal voltijdse equivalenten. Dit is onder meer het gevolg van een grotere participatie.

Ook in het schooljaar 2003-2004 blijft het aantal tijdelijken stijgen, zij het slechts licht.

Het onderwijsvoorrangsbeleid, de zorgverbreding en de toevoeging van de ICT-coördinatoren leidde tot meer betaalde leerkrachten bij een gelijk aantal leerlingen. Het succes van de terbeschikkingstelling voorafgaand aan het pensioen (TBS55+) in het basis- en secundair onderwijs creëerde een gelijkaardig effect.

De extra jobs worden vaker door vrouwen ingevuld dan door mannen. Maar hoe hoger het onderwijsniveau, hoe kleiner het aandeel vrouwen. In het gewoon basisonderwijs is 81% een vrouw. Bij de hogescholen nog 47%.

Het personeel vergrijst ook, vooral in het basis-, secundair en hogescholenonderwijs. De aangroei van de leeftijdsgroep 55 tot 59 jaar valt op. Dit zou in de nabije toekomst moeten leiden tot een hogere vraag naar recent afgestudeerde leerkrachten.

In het secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie en in het deeltijds kunstonderwijs speelt het probleem van vergrijzing niet. Deze niveaus hebben een veel jongere leeftijdsstructuur die langzaam doorgroeit.

BESTUURS- EN ONDERWIJZEND PERSONEEL

	1995-1996	1997-1998	1999-2000	2001-2002	2003-2004
aantal bestuurs- en onderwijzend personeel	117.934	119.022	120.780	125.256	128.119
% gewoon basisonderwijs	35,2	35,6	36,5	37,0	36,9
% buitengewoon basisonderwijs	3,8	3,9	4,0	4,1	4,2
% gewoon secundair onderwijs	46,1	45,7	44,3	43,1	43,2
% buitengewoon secundair onderwijs	3,6	3,7	3,7	3,7	3,8
% hogescholenonderwijs	6,6	6,2	6,2	6,5	5,8
% secundair onderwijs voor sociale promotie	1,9	1,9	2,2	2,6	2,9
% hoger onderwijs voor sociale promotie	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
% deeltijds kunstonderwijs	2,5	2,6	2,6	2,6	2,7
% vastbenoemden	80,1	76,3	76,4	73,6	73,1
% tijdelijken	19,9	23,7	23,6	26,4	26,9

5.21 Evolutie van het bestuurs- en onderwijzend personeel naar onderwijsniveau en statuut, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1995-1996 tot 2003-2004. Bij het hogescholenonderwijs worden vanaf 1995-1996 personeelsleden met een mandaatvergoeding en gastprofessoren niet langer in de statistieken opgenomen. Cijfers telkens in januari. Bron: OND.

ANDERE PERSONEELSCATEGORIEËN

	1995-1996	1997-1998	1999-2000	2001-2002	2003-2004
aantal andere personeelscategorieën	14.374	14.172	14.064	17.053	19.679
% gewoon basisonderwijs	8,7	7,9	7,2	13,1	20,0
% buitengewoon basisonderwijs	8,4	9,8	11,6	11,3	12,0
% gewoon secundair onderwijs	52,4	50,6	45,9	40,0	34,9
% buitengewoon secundair onderwijs	3,9	4,3	4,5	4,1	3,9
% hogescholenonderwijs	9,0	9,2	10,2	9,2	8,3
% secundair onderwijs voor sociale promotie	0,9	1,0	1,2	1,6	1,6
% hoger onderwijs voor sociale promotie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
% deeltijds kunstonderwijs	0,8	0,9	0,9	0,7	0,7
% andere (1)	15,8	16,3	18,6	19,9	18,6
% vastbenoemden	81,2	77,3	77,4	65,8	63,6
% tijdelijken	18,8	22,7	22,6	34,2	36,4

5.22 Evolutie van de andere personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1995-1996 tot 2003-2004. Cijfers telkens in januari. Vanaf 1 september 2000 werden de activiteiten van de voormalige Psycho-Medisch-Sociale centra (PMS) en de Centra voor Medisch Schooltoezicht (MST) overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel van de MST ressorteerde onder het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur. Vanaf 1 september 2000 is dit personeel overgeheveld naar het departement Onderwijs en wordt dit personeel geregistreerd bij 'Andere personeelscategorieën'.

1. Personeel van centra voor leerlingenbegeleiding, onderwijsinspectie, pedagogische begeleiding, internaten, ...
Bron: OND.

Andere personeels- categorieën buiten de universiteit

De groep niet-onderwijzend personeel kromp tussen de schooljaren 1995-1996 en 1999-2000. Daarna volgde een lichte aangroei. De daling kwam bijna volledig op rekening van het gewoon basis- en het gewoon secundair onderwijs. In het gemeenschapsonderwijs wordt het meester-, vak- en dienstpersoneel immers niet vervangen, zodat er een daling is van het personeel dat door het departement Onderwijs betaald wordt. In realiteit wordt een deel van dit personeel toch vervangen en betaald op de werkingsmiddelen, maar dat is niet in de gegevens zichtbaar.

In het gewoon basisonderwijs en het buitengewoon basis- en secundair onderwijs is er een sterke toename van de andere personeelscategorieën. Dit is het gevolg van de grote leerlingentoeename en de ruimere omkaderingsregels (onder andere voor het paramedisch personeel) in het buitengewoon onderwijs. Hetzelfde geldt voor het secundair en hoger onderwijs voor sociale promotie.

Ook bij het CLB-personeel is er een toename. Een aantal personeelsleden van het departement Volksgezondheid werd bij het ontstaan van de CLB's overgeheveld naar het departement Onderwijs.

Voor het gewoon basisonderwijs kan de verklaring liggen in de toevoeging van kinderverzorgsters voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel

BELEIDS- EN ONDERSTEUNEND PERSONEEL

	AANTAL PERSONEEL	% MANNEN	% VROUWEN
kleuteronderwijs	234,2	9,1	90,9
gewoon lager onderwijs	3217,1	18,4	81,6
buitengewoon lager onderwijs	198,4	13,8	86,2
totaal	3649,7	17,6	82,4

5.23 Beleids- en ondersteunend personeel in het basisonderwijs naar onderwijsniveau, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, schooljaar 2003-2004. Cijfers in december. Bron: OND.

GOK-LEERKRACHTEN

	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN
kleuteronderwijs	583,2	2,0	98,0
gewoon lager onderwijs	1149,6	16,3	83,7
buitengewoon lager onderwijs	0,1	0	100
gewoon secundair onderwijs	375,7	33,2	66,8
totaal	2108,6	15,3	84,7

5.24 GOK-leerkrachten naar onderwijsniveau, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, schooljaren 2002-2003 tot 2004-2005. Cijfers in december. Bron: OND.

ICT-COÖRDINATOREN

	2002-2003			2003-2004		
	AANTAL ICT-COÖRDINATOREN	% MANNEN	% VROUWEN	AANTAL ICT-COÖRDINATOREN	% MANNEN	% VROUWEN
basisonderwijs	250,81	64,8	35,2	421,89	77,2	22,8
secundair onderwijs	285,64	82,3	17,7	201,64	77,9	22,1
deeltijds kunstonderwijs	14,11	82,4	17,6	15,04	82,4	17,6
onderwijs voor sociale promotie	13,21	71,8	28,2	14,75	76,5	23,5
totaal	563,77	74,2	25,8	653,32	77,5	22,5

5.25 Aantal ICT-coördinatoren naar onderwijsniveau, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, schooljaren 2002-2003 en 2003-2004. Cijfers in december. Bron: OND.

en de invoering van de categorie beleids- en ondersteunend personeel.

Het aandeel vrouwen neemt toe in alle onderwijsniveaus, van 68% in 1999 tot 75% in 2004. De grootste toename van vrouwelijk personeel was te merken in de CLB's en in het gewoon basisonderwijs.

Beleids- en ondersteunend personeel, GOK-leerkrachten en ICT-coördinatoren

Het **beleids- en ondersteunend personeel** is een nieuwe personeelscategorie sinds 2003-2004. De hoogst opgeleiden zijn zoals te verwachten in de minderheid. In de puntenenveloppe wegen ze immers zwaarder door. De school moet afwegen of zij meer personeelsleden met een lager diploma in dienst neemt of minder personeelsleden met een hoger diploma.

Deze personeelscategorie is vooral terug te vinden in het lager onderwijs. Er zijn meer vrouwen (82%) dan mannen, met een tendens tot minder vrouwen in ambten met de hoogst opgeleiden.

Vanaf het schooljaar 2002-2003 kunnen scholen extra lesuren krijgen in het kader van het gelijk onderwijskansenbeleid (GOK). In de schooljaren

2002-2003 tot 2004-2005 kwamen de meeste ambten voor in het gewoon lager onderwijs. Op 1 februari 2005 werd een nieuwe GOK-telling georganiseerd, die het aantal **GOK-ambten** zal vastleggen voor de komende drie schooljaren. Ook hier zijn er in verhouding meer vrouwen. Het aandeel vrouwen daalt naarmate het onderwijsniveau stijgt.

Sinds 2002-2003 zijn er extra middelen voor **ICT-coördinatoren**. Het aantal budgettaire voltijdse equivalenten nam in 2003-2004 af in het secundair onderwijs en steeg in het basisonderwijs. Dit is een duidelijke beleidsoptie. In 2002-2003 konden scholen in het secundair onderwijs via samenwerkingsakkoorden ICT-coördinatoren aantrekken met punten van het basisonderwijs. Het daaropvolgende schooljaar kon dit niet langer.

In tegenstelling tot bij het beleids- en ondersteunend en het GOK-personeel blijken bij de ICT-coördinatoren de mannen in de meerderheid.

Personeel tewerkgesteld aan de universiteiten

De werkgelegenheid aan de Vlaamse universiteiten is verder toegenomen. Op 1 februari 2004 telden ze 17.234,6 voltijdse eenheden, een stijging van 4% in

PERSENEEL UNIVERSITEITEN

	1992	1994	1996	1999	2001	2002	2003	2004
aantal personeelsleden	11.888	12.423	12.640	15.084	15.695	16.170	16.535	17.235
% ZAP	20,6	19,3	18,6	15,5	16,0	15,7	15,3	14,6
% AAP	13,4	12,9	13,4	11,4	11,6	11,2	11,0	10,5
% ATP	32,7	29,3	28,0	24,0	23,7	23,6	23,2	22,6
% WP	18,4	21,2	23,0	32,1	33,0	33,8	35,0	37,5
% ATP bwu	14,9	17,4	17,1	17,1	15,7	15,8	15,4	14,8

5.26 Evolutie van de personeelsbezetting aan de Vlaamse universiteiten per categorie, uitgedrukt in voltijdse eenheden, van 1992 tot 2004. Bron: VLIR.

vergelijking met het jaar voordien en met 45% ten opzichte van 1992. De extra jobs vloeien opnieuw vooral voort uit de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. Tevens worden in de statistieken van 2004 voor het eerst de gegevens van IMEC en van de postdoctorale onderzoekers met beurs opgenomen.

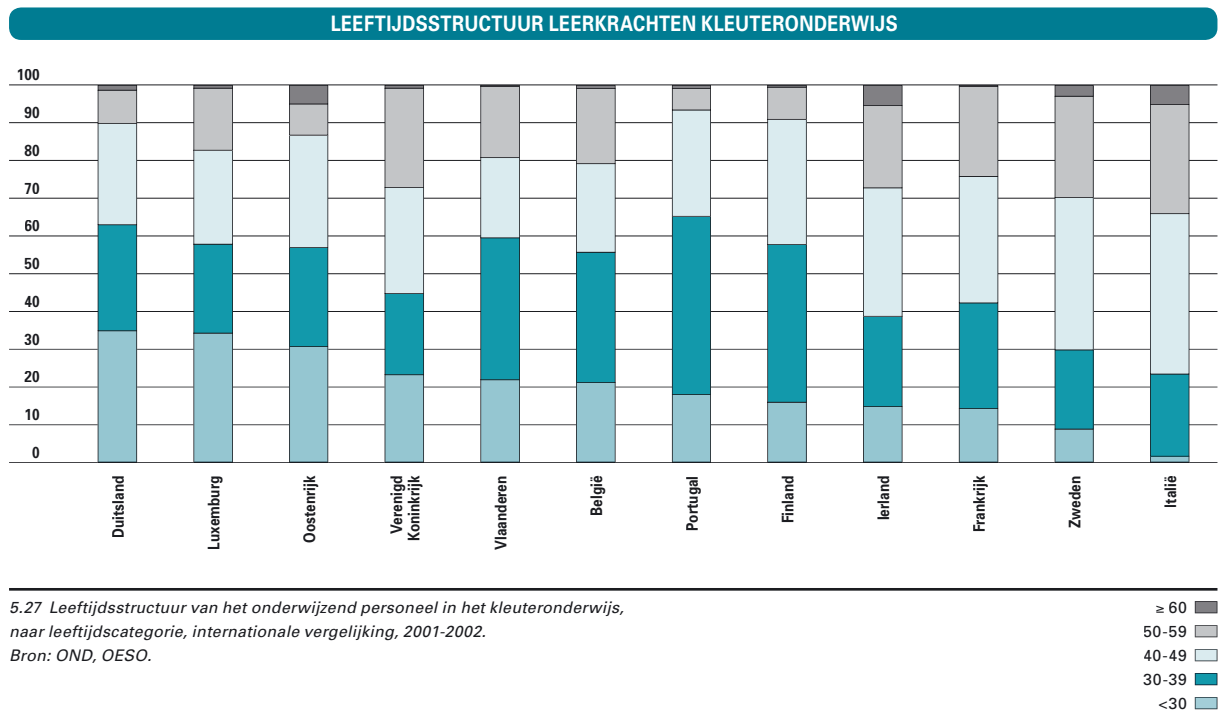
Het zelfstandig academisch personeel (ZAP) daalt lichtjes in 2004.

Het academisch personeel (AP) en het administratief en technisch personeel (ATP) betaald met de werkingsuitkeringen bereiken in 2004 ongeveer hetzelfde aantal als in 1992. Het relatieve aandeel AP is in die periode wel gedaald van een derde tot een kwart.

Het aantal voltijdse eenheden personeel bezoldigd met andere inkomsten – wetenschappelijk personeel (WP) en ATP bezoldigd buiten de werkingsuitkering (ATPbwu) – is echter meer dan verdubbeld. Het WP maakt momenteel 38% uit van het totale personeelsbestand aan de Vlaamse universiteiten, tegenover 18% in 1992. Ten opzichte van 2003 is het WP-bestand opnieuw gestegen, met 12%. Het ATP is minder sterk gegroeid dan de globale personeelsformatie.

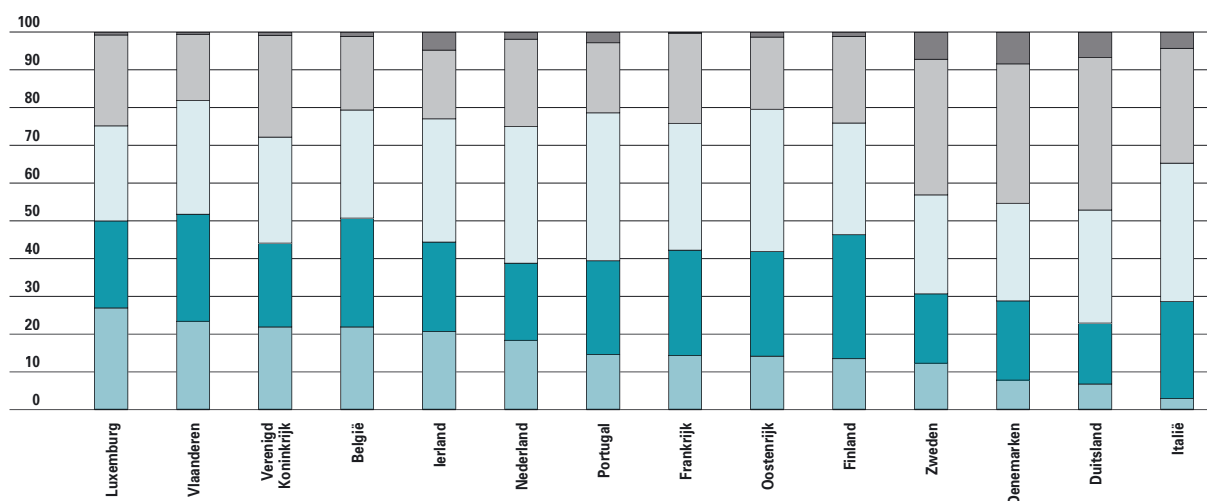
De vergrijzing van het personeel blijft zich voortzetten. Op 1 februari 2004 is al een derde van het ZAP ouder dan 55 jaar, ten opzichte van een kwart in 1992. De vergrijzing steekt vooral de kop op bij de mannen.

Bij het assistierend academisch personeel (AAP) en het ATP zet de vergrijzing zich eveneens door. Het AAP ouder dan 30 jaar groeit gestadig aan sinds 1992. Dit suggereert dat de doorstroming naar het ZAP moeilijker is geworden, maar ook de verlening van de looptijd van het mandaat van doctor-assistent speelt hierin mee. De leeftijdsstructuur van het ATP is sinds 1992 gewoon met tien jaar verschoven. Het ATP in de jonge leeftijdscategorieën is beperkt. Dit wordt nog enigszins gecompenseerd door een heel andere leeftijdsopbouw bij het ATP bezoldigd buiten de werkingsuitkeringen. De vrouwen binnen het ZAP vertegenwoordigen slechts 16%. In de hogere graden van het ZAP is het aandeel vrouwen nog kleiner, wat aantoonde dat de doorstroming van vrouwen nog steeds niet vlot verloopt. Ook in de andere personeelscategorieën zijn vrouwen voornamelijk te vinden in de lagere salarisschalen. Hoewel de ongelijke verhouding tussen mannen en vrouwen blijft opvallen, toont de lichte stijging van het aantal vrouwen in de totale personeelsformatie toch aan dat de Vlaamse universiteiten stilaan meer aandacht besteden aan een gelijkkansenbeleid.

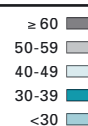

LEEFTIJDSTRUCTUUR LEERKRACHTEN LAGER ONDERWIJS

5.28 Leeftijdsstructuur van het onderwijzend personeel in het lager onderwijs, naar leeftijdscategorie, internationale vergelijking, 2001-2002. Bron: OND, OESO.

Leerkrachtenprofiel – internationale vergelijking

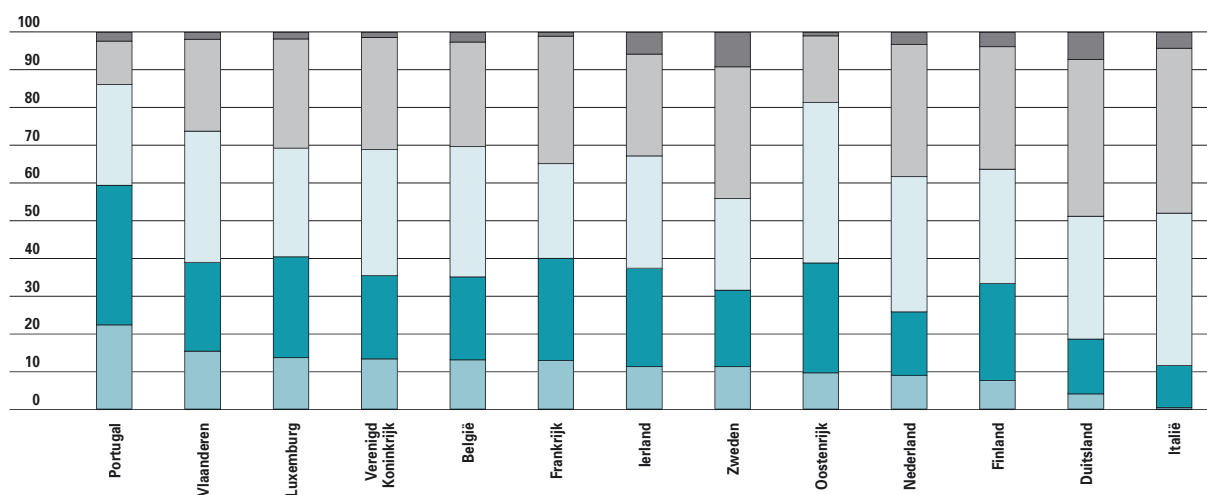
1. Kleuteronderwijs

In het kleuteronderwijs hebben Duitsland,

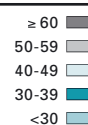
Luxemburg en Oostenrijk het grootste percentage jonge **leerkrachten**. Vlaanderen schommelt rond het Europees gemiddelde.

Overal in Europa zijn de vrouwelijke kleuteronderwijzers duidelijk in de meerderheid, ook in Vlaanderen en ongeacht de leeftijdscategorie.

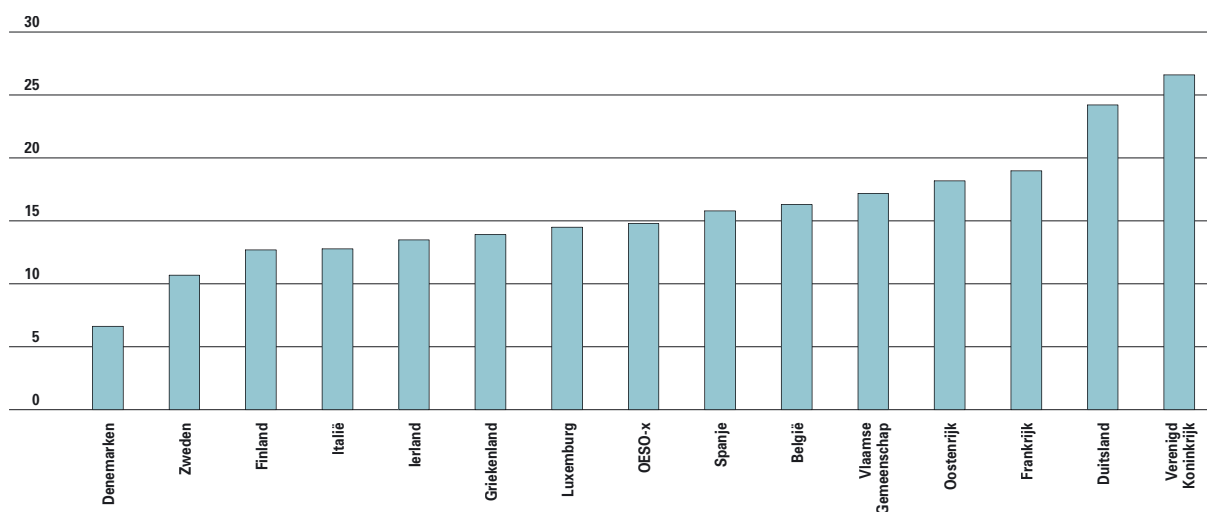
LEEFTIJDSTRUCTUUR LEERKRACHTEN SECUNDAIR ONDERWIJS

5.29 Leeftijdsstructuur van het onderwijzend personeel in het secundair onderwijs, naar leeftijdscategorie, internationale vergelijking, 2001-2002. Bron: OND, OESO.

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO KLEUTERONDERWIJS

5.30 Leerling-leerkracht-ratio in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, 2001-2002.

De Nederlandse leerling-leerkracht-ratio voor het kleuteronderwijs zit in die voor het lager onderwijs vevat. Bron: OESO, OND.

Frankrijk, dat net als België over een uitgebreid kleuteronderwijs beschikt, heeft 'slechts' 79% vrouwelijke kleuteronderwijzers.

2. Lager onderwijs

Koplopers inzake jonge **leerkrachten** in het lager onderwijs zijn Luxemburg en Vlaanderen: ongeveer een kwart van de onderwijzers is nog geen 30 jaar oud. Vlaanderen, Ierland en Oostenrijk hebben het laagste percentage oudere leerkrachten. 60-plussers

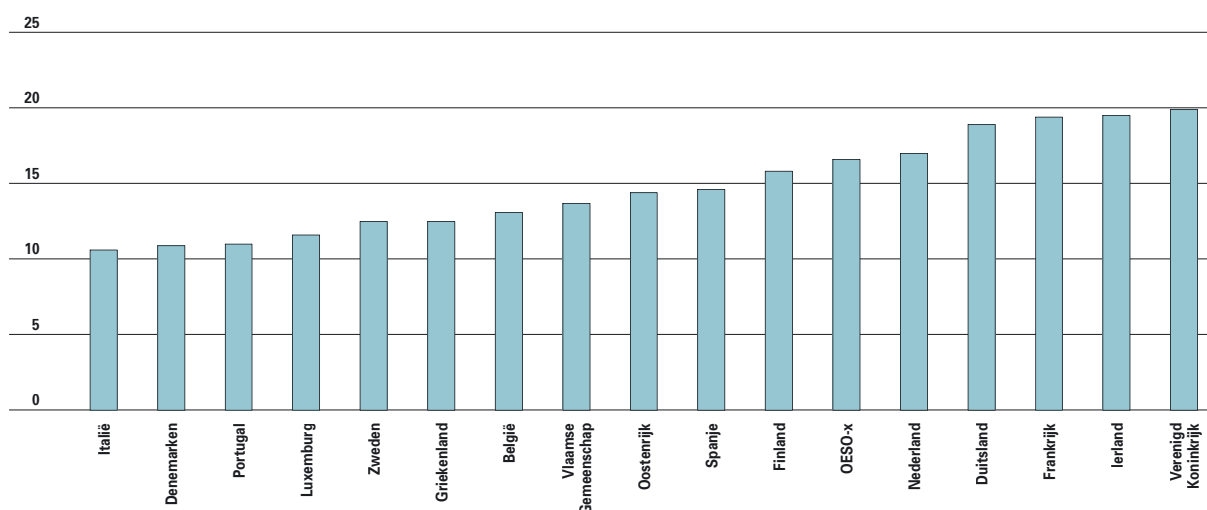
staan bijna niet meer voor de klas.

Het percentage vrouwelijke leerkrachten is nog hoog, maar toch al iets lager dan in het kleuteronderwijs.

3. Secundair onderwijs

In het secundair onderwijs hebben Portugal en Vlaanderen het hoogste percentage jonge **leerkrachten**. Italië en Duitsland staan aan de andere kant van de klassering met het kleinste aandeel jongeren.

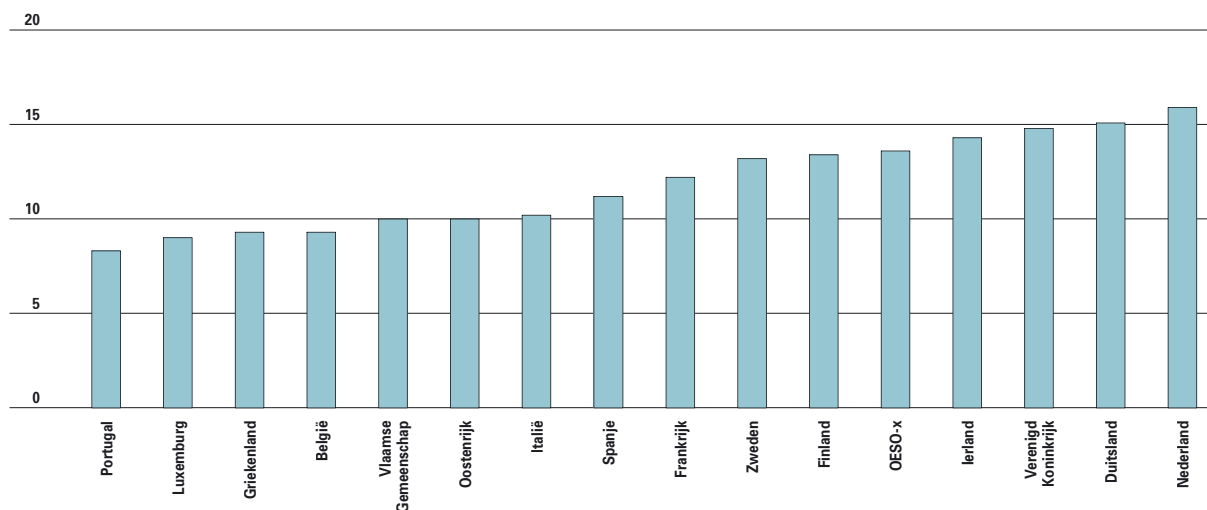
LEERLING-LEERKRACHT-RATIO LAGER ONDERWIJS

5.31 Leerling-leerkracht-ratio in het lager onderwijs, internationale vergelijking, 2001-2002.

De Nederlandse leerling-leerkracht-ratio voor het kleuteronderwijs zit in die voor het lager onderwijs vevat. Bron: OESO, OND.

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO SECUNDAIR ONDERWIJS

5.32 Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2001-2002. In de Ierse leerling-leerkracht-ratio zit ook het post-secundair niet-hoger onderwijs vervat; in de ratio voor het Verenigd Koninkrijk zitten enkel de algemene programma's vervat. De stijging van de ratio van het Vlaams secundair onderwijs is te wijten aan betere cijfergegevens en aan de berekeningswijze van het aantal leerlingen van het OSP (binnen de referentieperiode van een kalenderjaar kan één cursist in verscheidene modules ingeschreven zijn). Ook werd de schatting van het bestuurspersoneel geoptimaliseerd, waardoor de voltijdse equivalenten van het onderwijzend personeel daalden. Een vergelijking in de tijd mag men dus op basis van de verschillende VRIND-publicaties niet maken. Bron: OESO, OND.

Vrouwelijke leerkrachten vormen hier nog steeds de meerderheid. Toch is het percentage lager dan in het lager onderwijs.

4. Hoger onderwijs

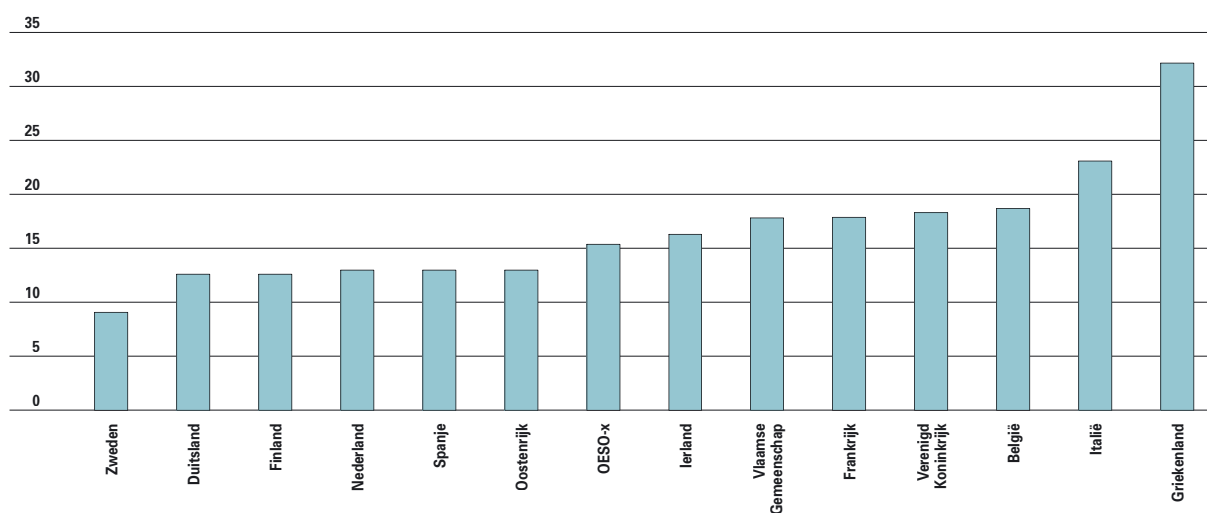
Het Europees hoger onderwijs (inclusief universitair onderwijs) kende de grootste stijging van het aantal onderwijzende **personeelsleden** in vergelijking met

de drie andere onderwijsniveaus. Sterkste stijgers zijn Spanje, Ierland, Zweden en Griekenland. Vlaanderen blijft zowat stabiel.

Leerling-leerkracht-ratio

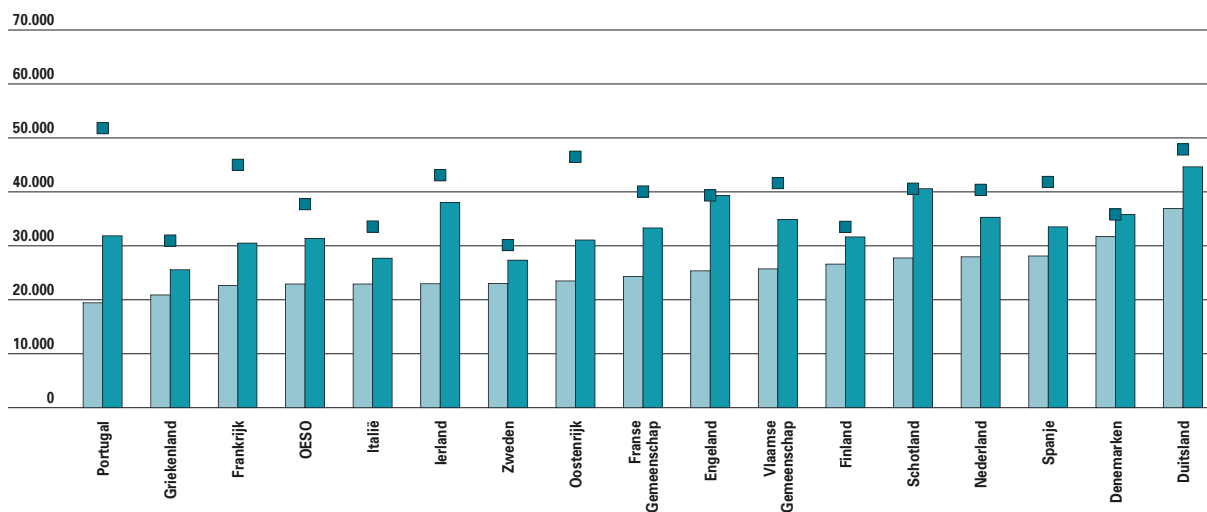
De **leerling-leerkracht-ratio** ligt iets boven het Europees gemiddelde voor het kleuteronderwijs en

STUDENT-DOCENT-RATIO HOGER ONDERWIJS

5.33 Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2001-2002. Bron: OESO, OND.

SALARISSEN LAGER ONDERWIJS

5.34 Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs, naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2001-2002. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarriëresalaris
maximumsalaris

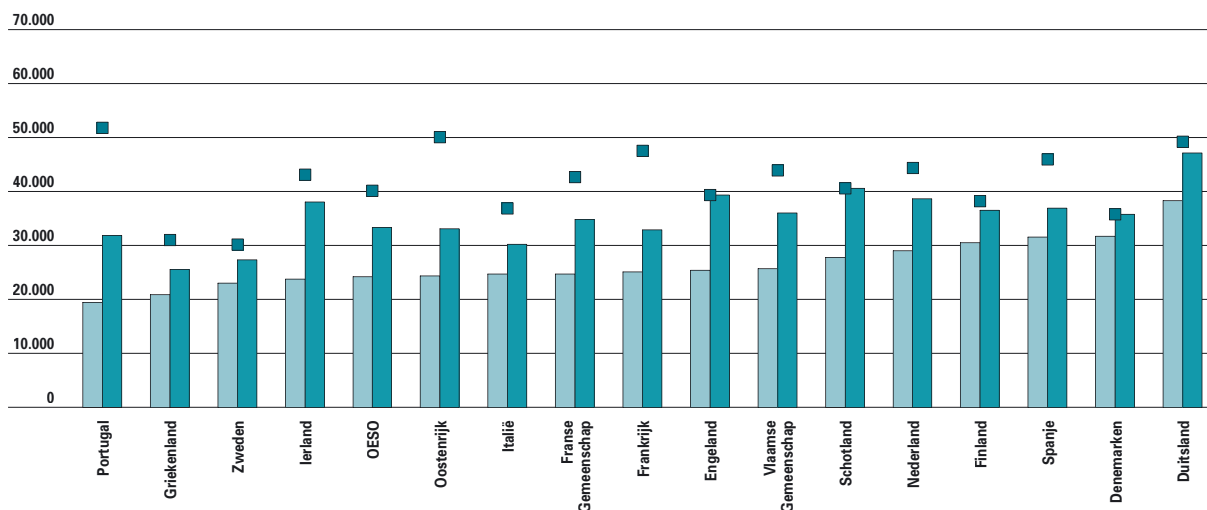
onder het gemiddelde voor het secundair onderwijs. Het lager en hoger onderwijs schommelen rond het Europees gemiddelde.

Het gewone Vlaamse kleuter- en lager onderwijs kende in het schooljaar 2001-2002 een ratio van 17,6 en 14,8. In het buitengewoon kleuteronderwijs waren er 4 kleuters per leerkracht en in het buitengewoon lager onderwijs 6,3. In het gewoon secundair onderwijs zijn er 8,6 leerlingen per leerkracht, in het buitengewoon secundair 3,9.

Opmerkelijk is dat de gemiddeld tot hoge leerkrachtratio samengaat met gemiddelde tot lage onderwijsuitgaven. En omgekeerd.

Het Vlaams hoger onderwijs behoort tot de middenmoot in Europa en komt in de buurt van de Verenigde Staten, een land dat traditioneel veel meer aan hoger onderwijs spendeert dan aan het leerplichtonderwijs. De Vlaamse ratio heeft betrekking op zowel het hogescholenonderwijs als het universitair onderwijs.

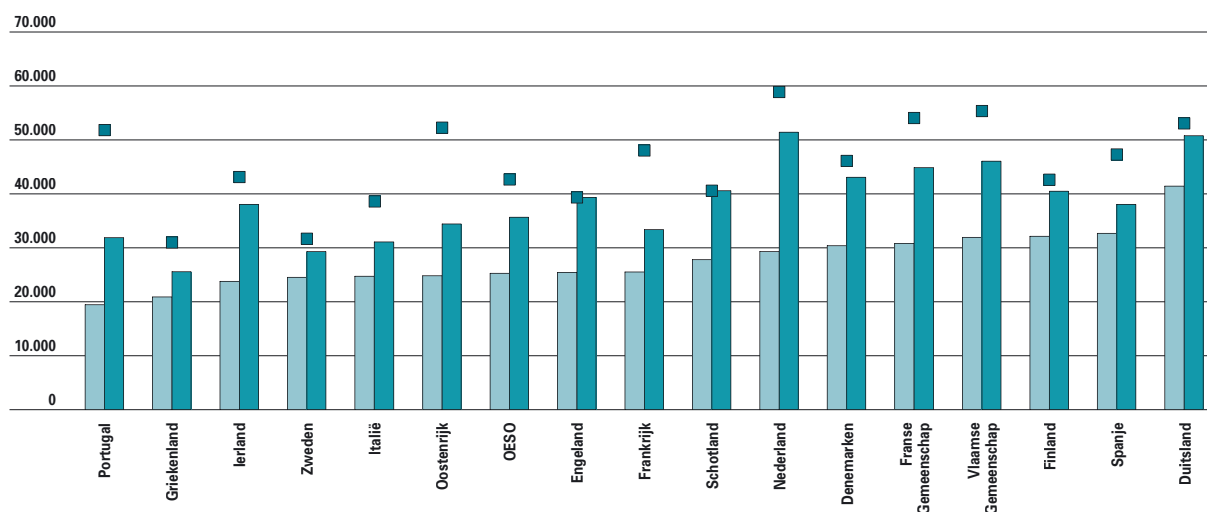
SALARISSEN LAGER SECUNDAIR ONDERWIJS

5.35 Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs, naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2001-2002. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarriëresalaris
maximumsalaris

SALARISSEN ALGEMEEN HOGER SECUNDAIR ONDERWIJS

5.36 Salarissen van leerkrachten in het algemeen hoger secundair onderwijs, naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2001-2002.

Opmerking: Voor het technisch en beroepsonderwijs kon geen zinnvolle vergelijking gemaakt worden omwille van de vele verschillende salarisschalen binnen het TSO en het BSO. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris ■
middencarriëresalaris ■
maximumsalaris ■

Verloning van leerkrachten

De **salarissen** van leerkrachten verschillen sterk van land tot land. Vlaamse onderwijzers ontvangen een gemiddeld loon. Zowel bij de startsalarissen, de middencarriëresalarissen als de topsalarissen neemt het Vlaamse lager onderwijs de zevende positie in. De geaggregeerden voor het secundair onderwijs (lager secundair onderwijs) bevinden zich ook in die buurt.

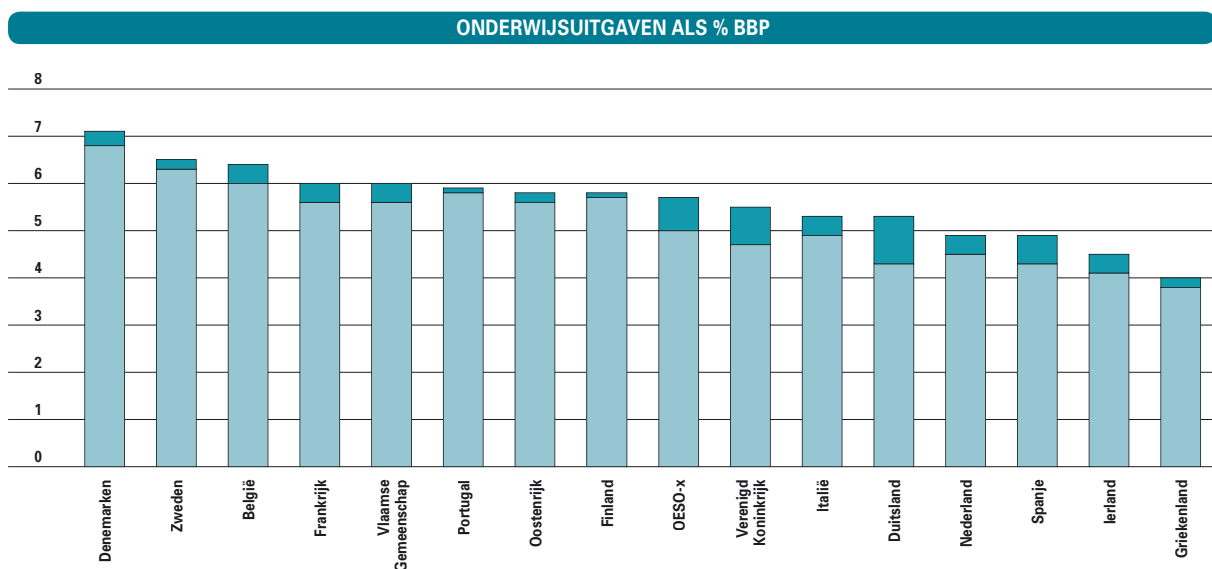
In het algemeen hoger secundair onderwijs behoren de Vlaamse salarissen dan weer tot de Europese top: met hun aanvangssalaris staan ze op de vierde plaats, bij de middencarriëresalarissen op de derde plaats en bij de maximumsalarissen op de tweede plaats. De Vlaamse lonen liggen voor alle onderwijsniveaus en voor alle carrièremomenten dus rond of boven de salarissen van de andere beschouwde Europese landen. De Vlaamse leerkrachtensalarissen kunnen ook de vergelijking met het BBP per capita doorstaan.

5.4 Budgettaire middelen

ONDERWIJSKREDIETEN									
ONDERWIJSBEGROTING	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
in lopende prijzen	5.854.673	5.976.029	6.112.482	6.312.214	6.554.332	6.863.584	7.244.700	7.591.367	7.841.638
% stijging per jaar (lopende prijzen)		2,1	2,3	3,3	3,8	4,7	5,6	4,8	3,3
% stijging per jaar (inflatievrij)		0,4	1,3	2,1	1,3	2,2	3,9	3,1	1,7
ONDERWIJSKREDIETEN PER NIVEAU, IN %	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
gewoon basisonderwijs	25,66	25,55	26,19	26,81	27,27	27,50	27,71	28,05	28,27
buitengewoon basisonderwijs	3,17	3,24	3,35	3,52	3,61	3,63	3,72	3,88	3,87
gewoon secundair onderwijs	42,79	42,97	41,97	40,90	40,06	39,30	38,40	38,03	38,25
buitengewoon secundair onderwijs	3,03	3,04	3,14	3,10	3,11	3,06	3,02	3,26	3,22
hogescholenonderwijs	8,23	8,41	8,31	8,40	8,40	8,12	7,94	7,95	7,83
universitair onderwijs (1)	9,09	8,85	8,90	8,87	8,81	8,71	9,89	9,69	9,57
deeltijds kunstonderwijs	1,81	1,83	1,85	1,86	1,87	1,83	1,77	1,86	1,90
onderwijs voor sociale promotie	1,66	1,66	1,72	1,76	1,92	2,11	2,19	2,35	2,44
B.I.S. (Begeleid Individueel Studeren)	0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	0,05	0,06	0,05	0,06
basiseducatie	0,22	0,21	0,24	0,24	0,23	0,22	0,24	0,24	0,23

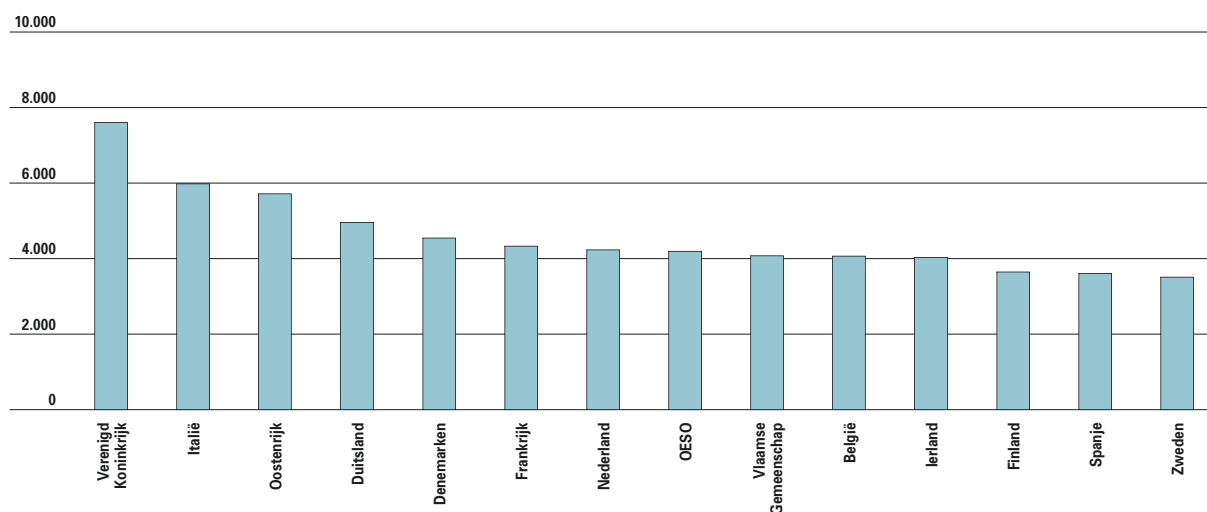
5.37 Evolutie van de onderwijskredieten, van 1996 tot 2004, in beleidskredieten, in duizend euro en relatief aandeel per niveau.

1. Cijfers bevatten ook de kredieten voor wetenschappelijk onderzoek die op de onderwijsbegroting ingeschreven staan. Vanaf 2002 werden bijkomend de middelen van het bijzonder onderzoeksfonds op de onderwijsbegroting ingeschreven. Bron: OND.

5.38 Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het BBP, volgens de OESO-berekening, uitgesplitst naar overheids- en private uitgaven, internationale vergelijking, in 2001, in %. De OESO-definitie verhoogt het onderwijsbudget van de Vlaamse Gemeenschap met middelen voor onderwijs en opleiding van gemeenten, provincies en het VIZO, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen van het onderwijspersoneel en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Dat is in deze editie van VRIND voor het eerst gebeurd, zodat internationale vergelijkbaarheid gewaarborgd is. Bron: OND, OESO.

UITGAVEN KLEUTERONDERWIJS

5.39 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2001, in US \$-equivalenten. Data ontbreken voor Portugal. De data voor het Griekse en Luxemburgse kleuteronderwijs zitten in de data voor het lager onderwijs vevat. Bron: OND, OESO.

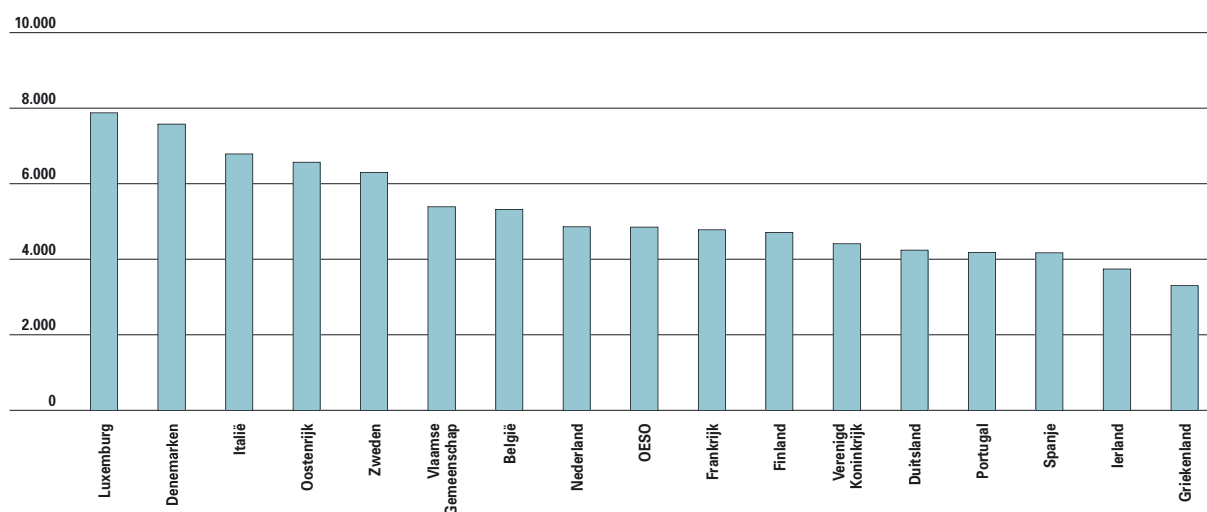
De Vlaamse overheid heeft als opdracht de kwaliteit van het onderwijs te garanderen. Kwalitatief onderwijs vereist voor alle onderwijsniveaus voldoende middelen voor omkadering, werking en infrastructuur. Ook het wetenschappelijk onderzoek en de participatie aan nationale en internationale projecten zijn van cruciaal belang.

Globaal budget

De beschikbare **beleidskredieten** voor onderwijs stegen van 7,6 miljard euro in 2003 tot 7,8 miljard in 2004, een stijging van 1,7% in constante prijzen. Tussen 1996 en 2004 was er een gemiddelde jaarlijkse stijging van 2,0% in constante prijzen. Het aandeel in de begroting steeg tussen 2003 en 2004 van 42,2% naar 42,4%.

Sinds 1997 werden de werkingsmiddelen voor het

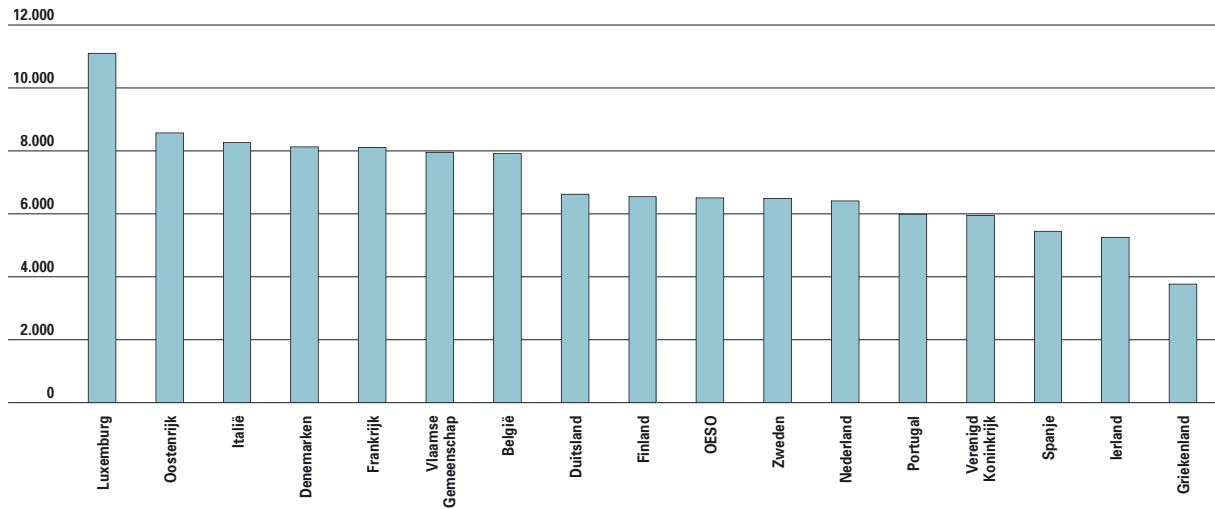
UITGAVEN LAGER ONDERWIJS

5.40 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2001, in US \$-equivalenten. De data voor het Griekse en Luxemburgse kleuteronderwijs zitten in de data voor het lager onderwijs vevat. Bron: OND, OESO.

UITGAVEN SECUNDAIR ONDERWIJS

5.41 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2001, in US \$-equivalenten. Sommige landen combineerden data voor een aantal onderwijsniveaus in de categorie 'secundair onderwijs'. Bron: OND, OESO.

basisonderwijs opgetrokken. In 2004 werd hiervoor 4 miljoen euro extra vrijgemaakt.

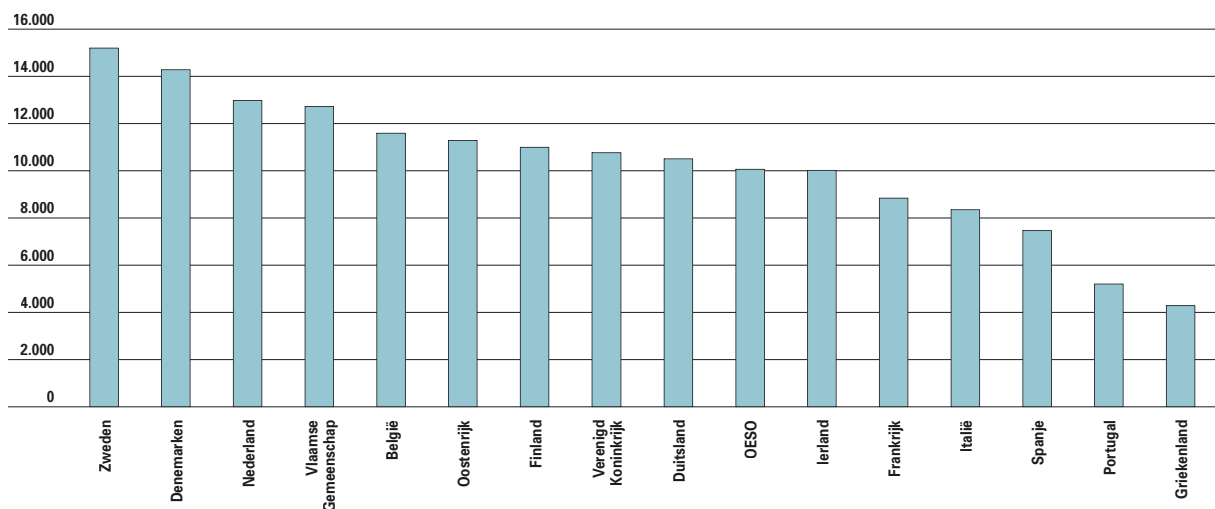
In het secundair onderwijs werd voor het begrotingsjaar 2004 6,5 miljoen euro extra ingeschreven om de verhouding tussen de werkingsmiddelen van het Gemeenschapsonderwijs en het gesubsidieerd onderwijs bij te sturen tot 100/68 per leerling. Het is de bedoeling om 100/76 te bereiken in 2007. Het onderwijs voor sociale promotie wordt verder uitgebouwd, wat zich uit in een stijgend aandeel in

de onderwijsbegroting.

Internationale vergelijking

De totale budgettaire inspanning voor alle onderwijsinstellingen bedroeg voor Vlaanderen in 2001 6,0% van het **BBP**. Dit is 0,3% hoger dan het OESO-landengemiddelde. Bekijken we enkel de overheidsinspanning, dan zit Vlaanderen met 5,6% nog steeds boven het OESO-landengemiddelde.

UITGAVEN HOGER ONDERWIJS

5.42 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2001, in US \$-equivalenten. Data ontbreken voor Luxemburg. Bron: OND, OESO.

STUDIEKOSTEN SECUNDAIR

ONDERWIJSVORM	SCHOOLUITRUSTING	VERVOER	SCHOOLREIZEN	SCHOOLACTIVITEITEN	STEUN	FACULTATIEF	TOTAAL
ASO	488,38	108,09	192,61	82,92	33,91	21,80	927,70
TSO	647,54	159,27	105,78	53,62	17,42	23,98	1.007,66
BSO	654,29	151,60	99,11	51,27	16,35	28,07	1.000,73
KSO	710,21	316,83	63,81	86,18	8,18	31,22	1.216,43

5.43 Gemiddelde studiekosten in het secundair onderwijs, tweede en derde graad, naar onderwijsvorm, schooljaar 2004-2005, in euro.
Bron: HIVA, bewerking Gezinsbond.

STUDIEKOSTEN HOGER ONDERWIJS

	HOGESCHOOL 1 CYCLUS	HOGESCHOOL 2 CYCLI	UNIVERSITEIT
thuiswonenden	2.149,20	2.595,17	1.873,94
kotstudenten	3.952,97	4.267,02	3.853,72

5.44 Gemiddelde studiekosten in het hoger onderwijs, naar onderwijsvorm en studiesituatie, schooljaar 2004-2005, in euro.
Bron: HIVA, bewerking Gezinsbond.

Kostprijs per leerling/student

De Vlaamse **overheidskost** per leerling of student lag in 2001 in elk onderwijsniveau boven het OESO-landengemiddelde, behalve bij de kleuters. Dat laatste dient erelativeerd te worden omdat nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – zo'n uitgebreid kleuteronderwijs bestaat als in Vlaanderen (en in België als geheel). Enkel Oostenrijk en Denemarken liggen voor alle onderwijsniveaus boven het OESO-landengemiddelde. Spanje, Portugal en Griekenland komen op alle niveaus onder het gemiddelde uit.

Studiekosten

In 2000 en 2001 werden de **onderwijsuitgaven** van de gezinnen onderzocht. Geïndexeerd naar het schooljaar 2004-2005 kost een leerling in het basisonderwijs zijn ouders 298 euro. De grootste posten zijn vervoer en schooluitstappen. De uitgaven voor de schooluitstappen nemen met de jaren toe. Het secundair onderwijs blijkt nog een pak duurder. Op jaarbasis kost een scholier zijn ouders 924 euro. De uitgaven nemen per leerjaar toe. 62% gaat naar schooluitrusting. Ook vervoer is een belangrijke uitgavenpost. De kosten voor schoolreizen nemen elk jaar toe, met een duidelijke piek in de laatste twee jaar. Opvallend is ook dat het BSO, TSO en vooral KSO opmerkelijk duurder zijn dan het ASO. De meerkost is vooral te wijten aan een hogere rekening voor schooluitrusting en vervoer. Een student in het hoger onderwijs kost gemiddeld 3.115 euro. Hogescholenonderwijs is een pak duurder dan universitair onderwijs, met hogescholenonderwijs van twee cycli als duurste studieniveau. Kotstudenten kosten begrijpelijkerwijze meer dan thuiswonende studenten.

5.5 Onderwijsresultaten

De Vlaamse overheid kan de kwaliteit van het onderwijsaanbod nagaan door middel van doorlichtingsverslagen, peilingonderzoek en het onderwijskundig beleids- en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (OPBWO). Via internationaal vergelijkend onderzoek kan het peil van het Vlaams onderwijs vergeleken worden met dat van andere landen.

Globale resultaten PISA2003

Het Program for International Student Assessment (PISA) meet de vaardigheden en competenties van 15-jarigen in heel wat landen. Het project wordt driejaarlijks uitgevoerd en vond tot nu toe plaats in 2000 en 2003. De topositie van Vlaanderen op de meeste domeinen springt onmiddellijk in het oog. In PISA2000 zat Vlaanderen voor **wiskundige geletterdheid** samen met Japan en Korea in de kopgroep. In PISA2003 vond men Vlaanderen opnieuw vooraan, dit keer samen met Korea en Finland. Vlaanderen heeft de hoogste gemiddelde score van alle deelnemende landen. Op de twee subschalen 'vorm en ruimte' en 'relaties en verandering' die in beide onderzoeken getest werden, is zelfs nog een duidelijke vooruitgang merkbaar. Voor **wetenschappelijke geletterdheid** liggen de kaarten ietwat anders. Vlaanderen scoort lager dan een kopgroep bestaande uit Finland, Japan, Hongkong-China en Korea. De positie van Vlaanderen in de rangschikking is vergelijkbaar met 2000. Een vergelijking met de ons omringende landen leert dat de Vlaamse 15-jarigen niet beter presteren dan hun Nederlandse collega's, maar wel beter dan de Fransen, Duitsers en Luxemburgers. Op **probleemoplossen** presteert Vlaanderen zeer goed en behoort samen met Korea, Finland, Hongkong-China en Japan tot de koplopers. Het hoge cijfer voor probleemoplossen is niet echt verrassend, aangezien dit nieuwe domein bijna volledig kan worden verklaard door de hoge scores op de drie andere domeinen: wiskundige geletterdheid, wetenschappelijk geletterdheid en leesvaardigheid. Voor **leesvaardigheid** is de situatie niet echt veranderd. Vlaanderen staat opnieuw aan de top, samen met Canada, Australië, Korea en Liechtenstein.

Enkel Finland scoort, net als in PISA2000, hoger.

Verschillen tussen jongens en meisjes

Op het eerste gezicht lijken de PISA-resultaten het cliché te bevestigen dat jongens beter zijn in **wiskunde** dan meisjes. In 28 van de 41 deelnemende landen, waaronder Vlaanderen, scoren de jongens beter. Alleen in IJsland doen de meisjes het beter. Het verschil tussen de geslachten is echter niet alarmerend en bedraagt 11 punten in een gemiddeld OESO-land.

Het beeld voor het domein **leesvaardigheid** is net omgekeerd. Net als in 2000 hebben de meisjes een duidelijke voorsprong op de jongens. In een gemiddeld OESO-land bedraagt het voordeel voor de meisjes 34 punten. In Vlaanderen is het voordeel voor de meisjes iets geslonken in vergelijking met 2000, 28 in plaats van 35 punten.

Ook wat **wetenschappelijke geletterdheid** betreft, zijn er genderverschillen. In ongeveer een derde van de deelnemende landen scoren de jongens beter. Slechts in drie landen doen meisjes het beter. In Vlaanderen zijn er voor wetenschappelijke geletterdheid geen significante genderverschillen. Het globale beeld is voor dit domein grotendeels hetzelfde als in 2000.

In het domein **probleemoplossen** zijn er in het merendeel van de landen, waaronder Vlaanderen, geen genderverschillen. In zes landen presteren meisjes beter. Enkel in Macao-China doen jongens het beter.

Diploma's wiskunde, wetenschappen en technologie

De Raad Onderwijs van de Europese Unie wil het **aantal hoger onderwijs diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie** verhogen met 15% tegen 2010, terwijl het onevenwicht tussen de geslachten moet afnemen.

Het academiejaar 2000-2001 vormt het uitgangspunt. Voor de 25 EU-landen houdt dit een stijging van 681.000 naar 783.000 diploma's in, ofwel een gemiddelde jaarlijkse stijging met een honderddui-

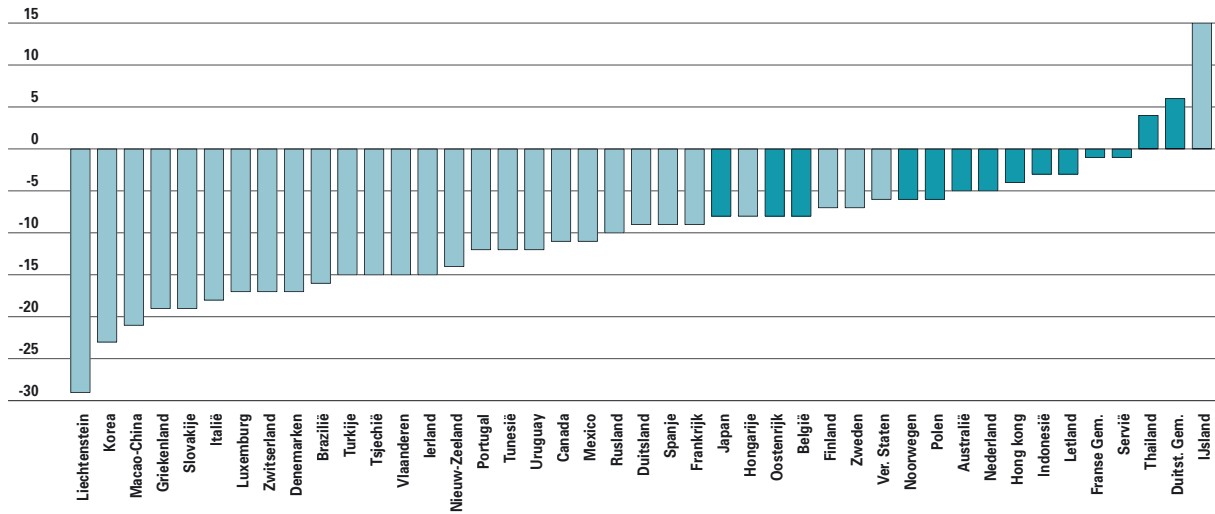
OVERZICHT VAN DE GEMIDDELDE PRESTATIES VAN DE LANDELEN OP DE VERSCHILLENDE PISA-DOMEINEN

WISKUNDIGE GELETTERDHEID			WETENSCHAPPELIJKE GELETTERDHEID			PROBLEEMOPLOSSEN			LEESVAARDIGHEID		
LANDELEN	GEM.	ST.FOUT	LANDELEN	GEM.	ST. FOUT	LANDELEN	GEM.	ST. FOUT	LANDELEN	GEM.	ST. FOUT
VLAANDEREN	553	(2.1)	FINLAND	548	(1.9)	KOREA	550	(3.1)	FINLAND	543	(1.6)
HONGKONG	550	(4.5)	JAPAN	548	(4.1)	HONGKONG	548	(4.2)	KOREA	534	(3.1)
FINLAND	544	(1.9)	HONGKONG	539	(4.3)	FINLAND	548	(1.9)	VLAANDEREN	530	(2.1)
KOREA	542	(3.2)	KOREA	538	(3.5)	VLAANDEREN	547	(2.1)	CANADA	528	(1.7)
NEDERLAND	538	(3.1)	VLAANDEREN	529	(2.1)	JAPAN	547	(4.1)	AUSTRALIË	525	(2.1)
LIECHTENSTEIN	536	(4.1)	LIECHTENSTEIN	525	(4.3)	N-ZEELAND	533	(2.2)	LIECHTENSTEIN	525	(3.6)
JAPAN	534	(4.0)	AUSTRALIË	525	(2.1)	MACAO-CHINA	532	(2.5)	N-ZEELAND	522	(2.5)
CANADA	532	(1.8)	MACAO-CHINA	525	(3.0)	AUSTRALIË	530	(2.0)	IERLAND	515	(2.6)
BELGIË	529	(2.3)	NEDERLAND	524	(3.1)	LIECHTENSTEIN	529	(3.9)	ZWEDEN	514	(2.4)
MACAO-CHINA	527	(2.9)	TSJECHIË	523	(3.4)	CANADA	529	(1.7)	NEDERLAND	513	(2.9)
ZWITSERLAND	527	(3.4)	N-ZEELAND	521	(2.4)	BELGIË	525	(2.2)	HONGKONG	510	(3.7)
AUSTRALIË	524	(2.1)	CANADA	519	(2.0)	ZWITSERLAND	521	(3.0)	BELGIË	507	(2.6)
N-ZEELAND	523	(2.3)	ZWITSERLAND	513	(3.7)	NEDERLAND	520	(3.0)	NOORWEGEN	500	(2.8)
TSJECHIË	516	(3.5)	FRANKRIJK	511	(3.0)	FRANKRIJK	519	(2.7)	ZWITSERLAND	499	(3.3)
IJSLAND	515	(1.4)	BELGIË	509	(2.5)	DENEMARKEN	517	(2.5)	DUITST. GEM.	499	(2.7)
DUITST. GEM.	515	(3.0)	ZWEDEN	506	(2.7)	TSJECHIË	516	(3.4)	JAPAN	498	(3.9)
DENEMARKEN	514	(2.7)	IERLAND	505	(2.7)	DUITST. GEM.	514	(3.0)	MACAO-CHINA	498	(2.2)
FRANKRIJK	511	(2.5)	HONGARIJE	503	(2.8)	DUITSLAND	513	(3.2)	POLEN	497	(2.9)
ZWEDEN	509	(2.6)	DUITSLAND	502	(3.6)	ZWEDEN	509	(2.4)	FRANKRIJK	496	(2.7)
OOSTENRIJK	506	(3.3)	POLEN	498	(2.9)	OOSTENRIJK	506	(3.2)	VEREN. STATEN	495	(3.2)
DUITSLAND	503	(3.3)	SLOVAKIJE	495	(3.7)	IJSLAND	505	(1.4)	DENEMARKEN	492	(2.8)
IERLAND	503	(2.4)	IJSLAND	495	(1.5)	HONGARIJE	501	(2.9)	IJSLAND	492	(1.6)
SLOVAKIJE	498	(3.3)	DUITST. GEM.	492	(2.8)	IERLAND	498	(2.3)	DUITSLAND	491	(3.4)
FRANSE GEM.	498	(4.3)	VEREN. STATEN	491	(3.1)	FRANSE GEM.	496	(4.0)	OOSTENRIJK	491	(3.8)
NOORWEGEN	495	(2.4)	OOSTENRIJK	491	(3.4)	LUXEMBURG	494	(1.4)	LETLAND	491	(3.7)
LUXEMBURG	493	(1.0)	RUSLAND	489	(4.1)	SLOVAKIJE	492	(3.4)	TSJECHIË	489	(3.5)
POLEN	490	(2.5)	LETLAND	489	(3.9)	NOORWEGEN	490	(2.6)	HONGARIJE	482	(2.5)
HONGARIJE	490	(2.8)	SPANJE	487	(2.6)	POLEN	487	(2.8)	SPANJE	481	(2.6)
SPANJE	485	(2.4)	ITALIË	486	(3.1)	LETLAND	483	(3.9)	LUXEMBURG	479	(1.5)
LETLAND	483	(3.7)	NOORWEGEN	484	(2.9)	SPANJE	482	(2.7)	PORTUGAL	478	(3.7)
VEREN. STATEN	483	(2.9)	LUXEMBURG	483	(1.5)	RUSLAND	479	(4.6)	FRANSE GEM.	477	(5.0)
RUSLAND	468	(4.2)	FRANSE GEM.	483	(4.6)	VEREN. STATEN	477	(3.1)	ITALIË	476	(3.0)
PORTUGAL	466	(3.4)	GRIEKENLAND	481	(3.8)	PORTUGAL	470	(3.9)	GRIEKENLAND	472	(4.1)
ITALIË	466	(3.1)	DENEMARKEN	475	(3.0)	ITALIË	469	(3.1)	SLOVAKIJE	469	(3.1)
GRIEKENLAND	445	(3.9)	PORTUGAL	468	(3.5)	GRIEKENLAND	448	(4.0)	RUSLAND	442	(3.9)
SERVIË	437	(3.8)	URUGUAY	438	(2.9)	THAILAND	425	(2.7)	TURKIJE	441	(5.8)
TURKIJE	423	(6.7)	SERVIË	436	(3.5)	SERVIË	420	(3.3)	URUGUAY	434	(3.4)
URUGUAY	422	(3.3)	TURKIJE	434	(5.9)	URUGUAY	411	(3.7)	THAILAND	420	(2.8)
THAILAND	417	(3.0)	THAILAND	429	(2.7)	TURKIJE	408	(6.0)	SERVIË	412	(3.6)
MEXICO	385	(3.6)	MEXICO	405	(3.5)	MEXICO	384	(4.3)	BRAZILIË	403	(4.6)
INDONESIË	360	(3.9)	INDONESIË	395	(3.2)	BRAZILIË	371	(4.8)	MEXICO	400	(4.1)
TUNESIË	359	(2.5)	BRAZILIË	390	(4.3)	INDONESIË	361	(3.3)	INDONESIË	382	(3.4)
BRAZILIË	356	(4.8)	TUNESIË	385	(2.6)	TUNESIË	345	(2.1)	TUNESIË	375	(2.8)

5.45 Prestaties op de verschillende PISA-domeinen, internationale vergelijking, 2003, in gemiddelde score. Bron: OND, OESO en UGent.

significanter hoger dan Vlaanderen ■
 niet significant verschillend van Vlaanderen ■
 significant lager dan Vlaanderen ■

VERSCHILLEN IN PRESTATIES TUSSEN JONGENS EN MEISJES: WISKUNDIGE GELETTERDHEID

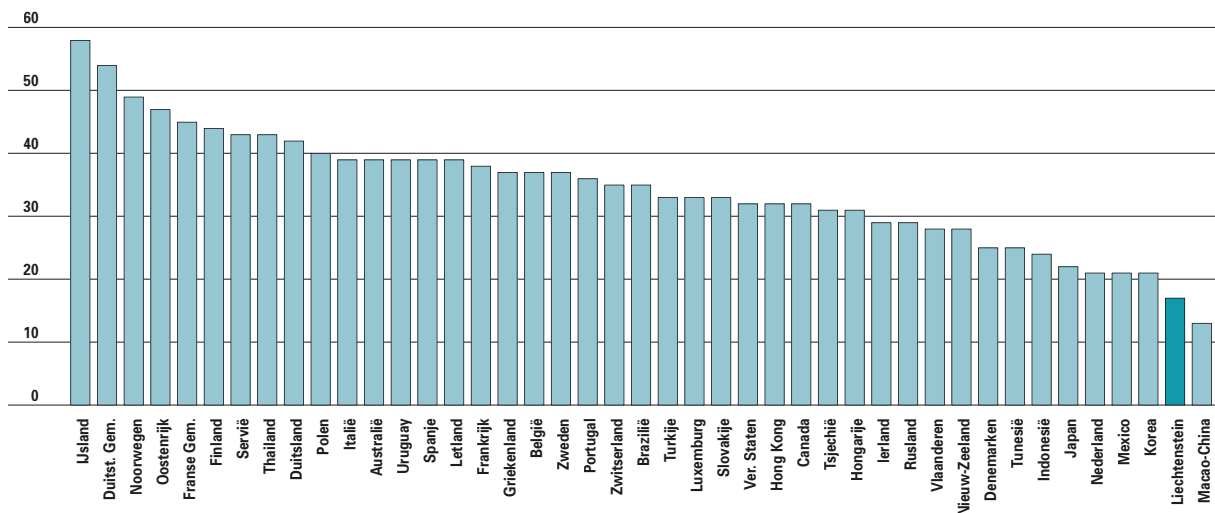
5.46 Verschillen in prestaties tussen jongens en meisjes, wiskundige geletterdheid, PISA2003.
Bron: OND, OESO en UGent.

statistisch significant ■
statistisch niet significant ■

zendtal eenheden. Let wel op: dit blijft een gewenst Europees gemiddelde. De lidstaten afzonderlijk hoeven deze toename niet te bereiken. Wil Vlaanderen een evenredig aandeel in deze evolutie leveren, dan is tegen 2010 een stijging van het aantal diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie van 8.201 naar 9.431 nodig. Dat komt neer op een gemiddelde jaarlijkse stijging met meer dan 100 diploma's. Wellicht is het (gedeeltelijk) wegwerken van het verschil tussen de geslachten op

zichzelf reeds een goede strategie. In het academiejaar 2000-2001 bestond minder dan een kwart van de gediplomeerden uit deze richtingen uit vrouwen. Zelfs indien de stijging van het aantal gediplomeerden met 15% tegen 2010 volledig op rekening van de vrouwen komt, bestaat hun aandeel nog steeds slechts uit 35%. In Ierland en Zweden behaalt meer dan 30% van de afstuderende studenten een diploma in wiskunde, wetenschappen en technologie. Het gaat steeds

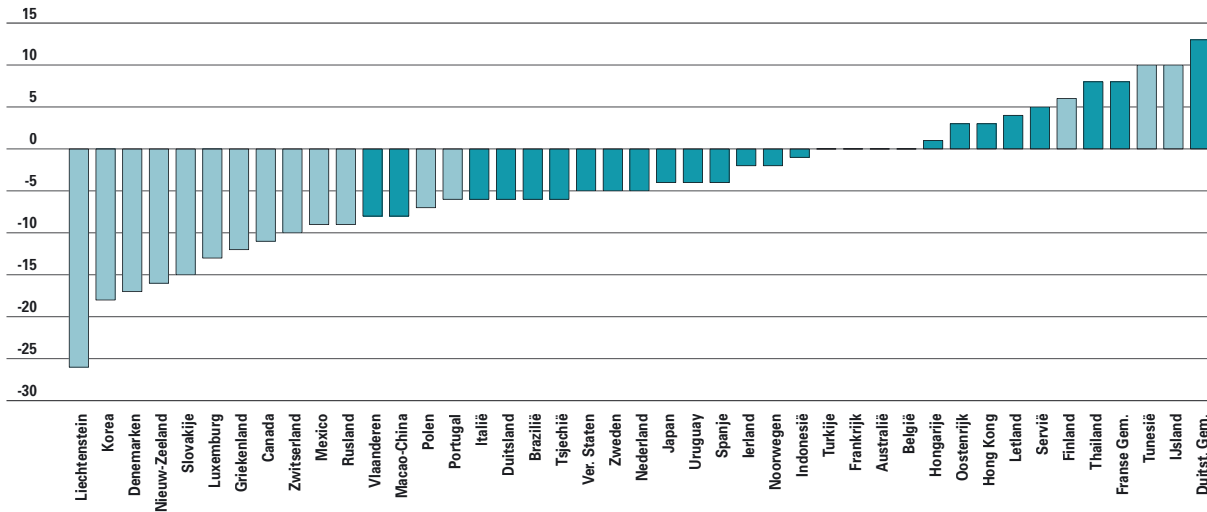
VERSCHILLEN IN PRESTATIES TUSSEN JONGENS EN MEISJES: LEESVAARDIGHEID

5.47 Verschillen in prestaties tussen jongens en meisjes, leesvaardigheid, PISA2003.
Bron: OND, OESO en UGent.

statistisch significant ■
statistisch niet significant ■

VERSCHILLEN IN PRESTATIES TUSSEN JONGENS EN MEISJES: WETENSCHAPPELIJKE GELETTERDHEID

5.48 Verschillen in prestaties tussen jongens en meisjes, wetenschappelijke geletterdheid, PISA2003.
Bron: OND, OESO en UGent.

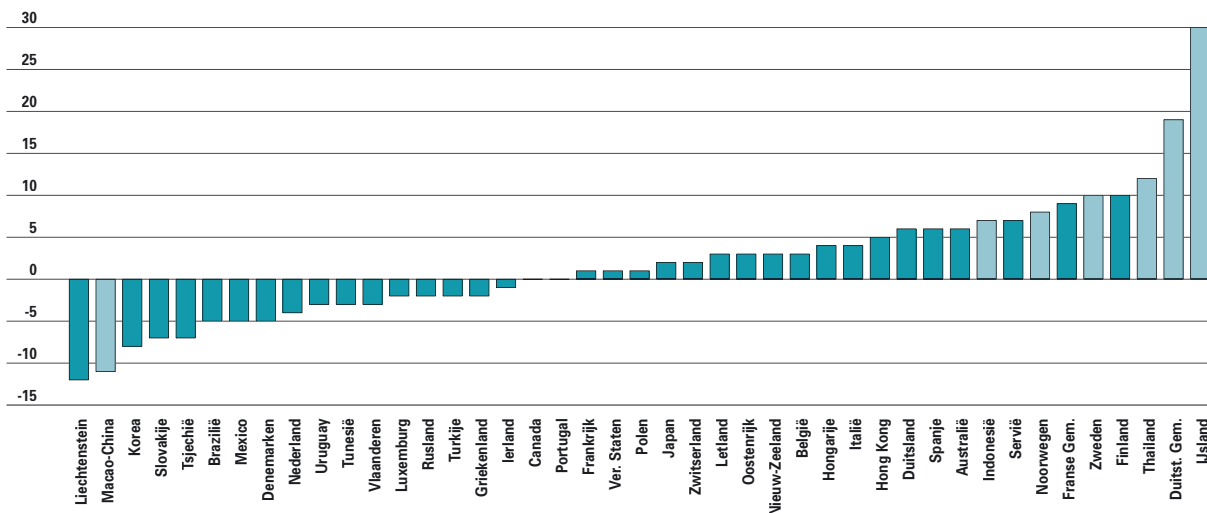
statistisch significant ■
statistisch niet significant ■

om alle opleidingen in het hoger onderwijs samen, zowel niet-universitair als universitair onderwijs, en zowel basisopleidingen als voorgezette en doctoraatsopleidingen. België, Portugal, Nederland en Luxemburg zitten aan de staart van het Europese peloton. Het percentage voor Vlaanderen ligt hoger dan dat voor België als geheel (19,8% t.o.v. 18,8% in 2001-2002). Het Europese gemiddelde bedraagt jaarlijks een goede 24%.

Vroege schoolverlaters

Het wordt steeds belangrijker om met voldoende kwalificaties het onderwijs te verlaten. De **vroege schoolverlaters** worden op Europees niveau gedefinieerd als jongeren van 18 tot 24 jaar die geen kwalificatie hebben behaald van het niveau ISCED 3 en die geen onderwijs of opleiding meer volgen. In de Vlaamse context worden jongeren die niet beschikken over een diploma van het ASO, TSO of

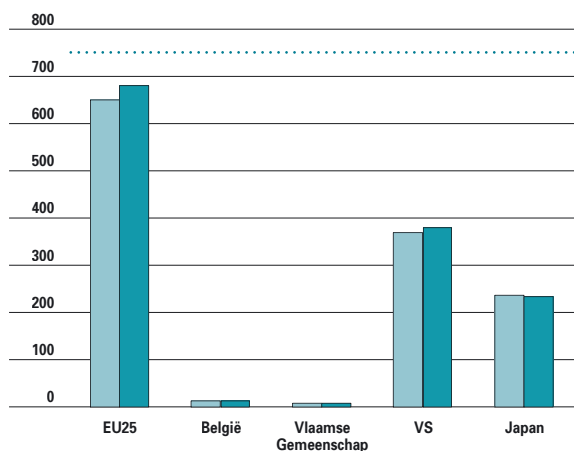
VERSCHILLEN IN PRESTATIES TUSSEN JONGENS EN MEISJES: PROBLEEMOPLOSSEN

5.49 Verschillen in prestaties tussen jongens en meisjes, probleemoplossen, PISA2003.
Bron: OND, OESO en UGent.

statistisch significant ■
statistisch niet significant ■

HOGERE DIPLOMA'S WISKUNDE, WETENSCHAPPEN EN TECHNOLOGIE

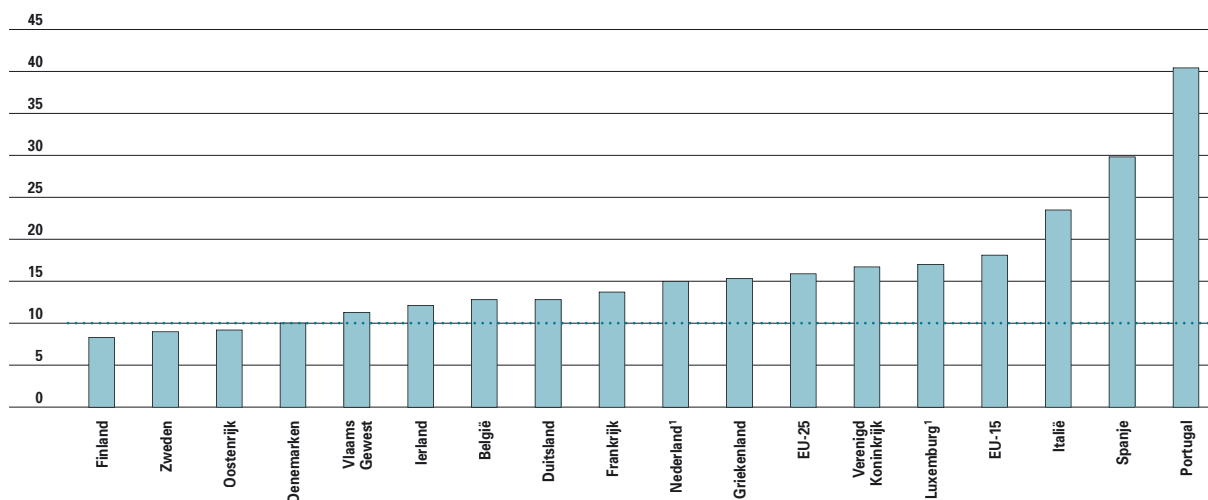

5.50 Evolutie van het aantal hogere diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie in 1999-2000 en 2000-2001 en doelstelling voor 2010, x 1000. Bron: OND, Eurostat.

KSO, een getuigschrift BSO, een getuigschrift van de leertijd, een eindgetuigschrift van het buitengewoon secundair onderwijs (opleidingsvormen 3 & 4) of een eindgetuigschrift deeltijds beroepssecundair onderwijs én geen onderwijs of opleiding meer volgen, beschouwd als ongekwalificeerd. Europa plaatste op deze indicator een doelstelling: tegen het jaar 2010 mag het gemiddelde percentage vroege schoolverlaters in de Europese Unie niet meer dan 10% bedragen. Ook het Pact van Vilvoorde monitort deze indicator.

In 2003 bedroeg het aantal vroege schoolverlaters 11,3%. Dat is een verbetering met 2,5 procentpunt in vergelijking met 1999. Vrouwen doen het weer beter dan mannen. Slechts 8,9% van de vrouwen wordt als vroege schoolverlater beschouwd, tegenover 13,6% van de mannen.

VROEGE SCHOOLVERLATERS

5.51 Aandeel van de bevolking tussen 18 en 24 jaar met maximaal een diploma lager secundair onderwijs niet in scholing, internationale vergelijking, 2003, in %. Bron: Eurostat, NIS. EU-Benchmark 2010: 10% . . . . .
1. Voorlopige data.

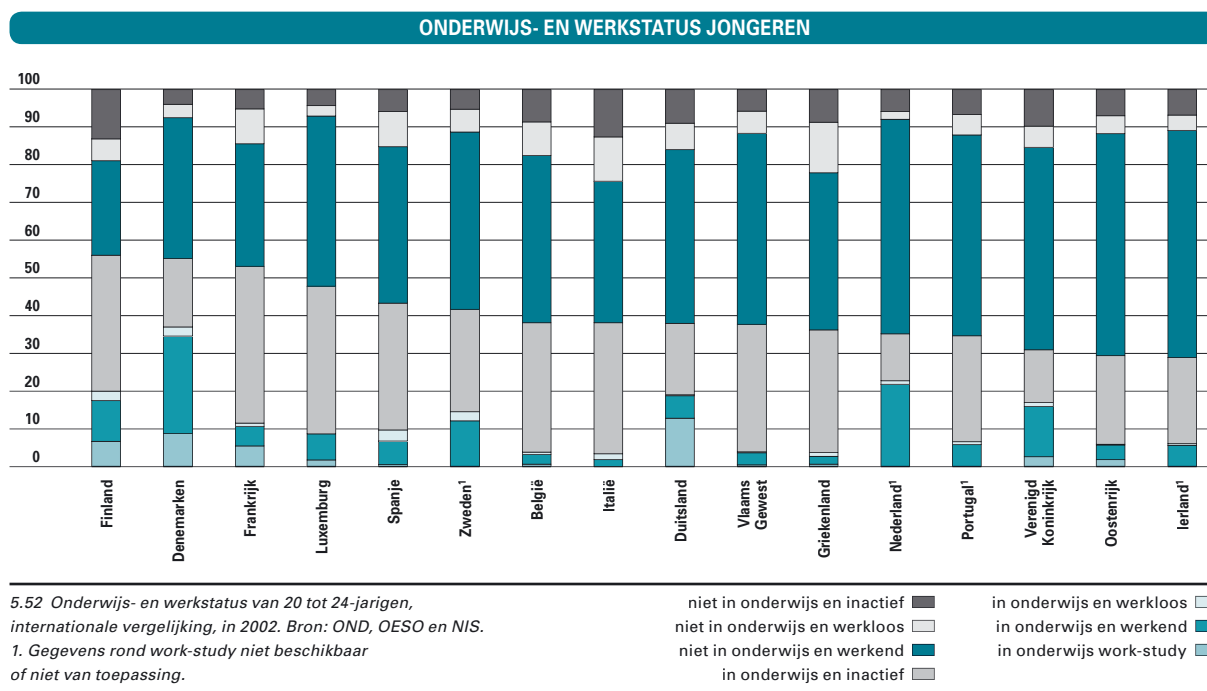
5.6 Overgang naar de arbeidsmarkt

Enkel wanneer de economie over voldoende geschoolde werknemers beschikt, is een maatschappij in staat haar welvaartsniveau te behouden. Ook het individu zelf heeft belang bij een goede scholing: laaggeschoolden lopen steeds meer risico op werkloosheid. Het is dus belangrijk dat het onderwijssysteem de jongeren gepaste startkwalificaties meegeeft die hun positie op de arbeidsmarkt versterken.

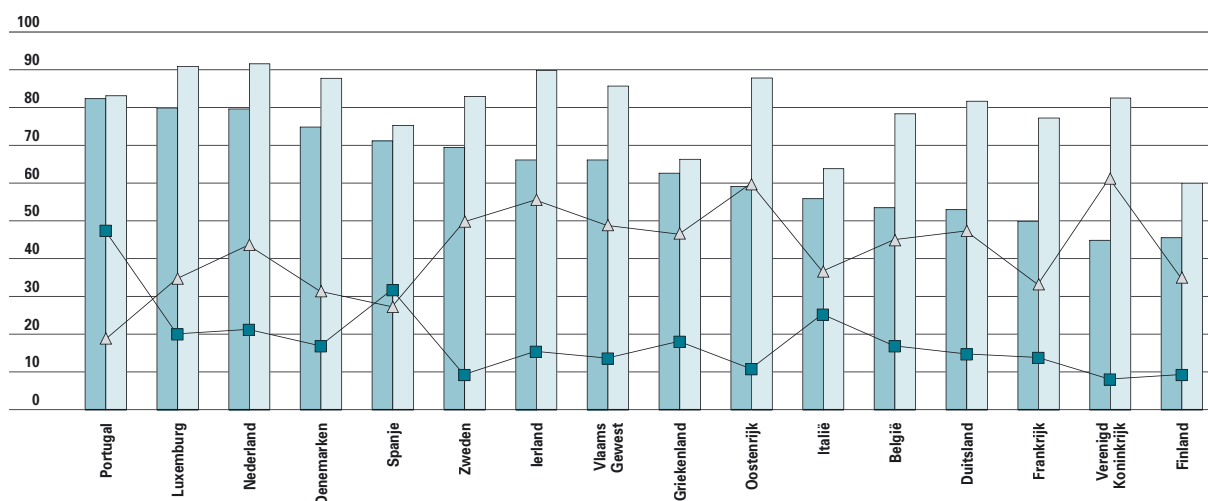
Onderwijs- en werkstatus jongeren

Terwijl de stap naar de **arbeidsmarkt** vroeger meestal plaatsvond op één welbepaald moment, is die vandaag vervangen door een gradueel proces. Het duurt dan ook langer vooraleer een jongere een stabiele plaats op de arbeidsmarkt vindt. In 2002 volgde zowel in het Vlaamse Gewest als in België 38% van de 20 tot 24-jarigen (nog) een opleiding. Op internationaal vlak levert dit een plaats op in de middenmoot. Van de 25 tot 29-jarigen is slechts 5% (nog) in opleiding. In het Vlaamse Gewest is 6% van de 20 tot 24-

jarigen werkloos én niet (meer) in opleiding. Voor België bedraagt dit percentage 9%. Internationaal gezien presteert het Vlaamse Gewest daarmee iets beter dan gemiddeld. Bij de 25 tot 29-jarigen is in het Vlaamse Gewest 83% aan het werk, tegenover 77% in België. We mogen echter niet concluderen dat enkel deze jongeren actief zijn op de arbeidsmarkt. In deze leeftijdsgroep combineert 3% van de jongeren ‘in onderwijs’ een opleiding met een job. Met uitzondering van Denemarken en Griekenland hebben jongeren die geen diploma hoger secundair onderwijs behaald hebben, het in alle lidstaten van de Europese Unie extra moeilijk op de arbeidsmarkt. Deze vaststelling geldt ook voor België en het Vlaamse Gewest: respectievelijk 18% en 13% van de jongeren die er (nog) niet in geslaagd zijn een diploma hoger secundair onderwijs te verwerven, is werkloos en volgt geen opleiding meer. Zowel in België als in het Vlaamse Gewest mag een 15-jarige zich verwachten aan gemiddeld nog ruim 6 jaar opleiding. De studievoorzichten in andere landen variëren van 5,6 jaar in Portugal tot meer dan 8 jaar in Finland, Denemarken en Frankrijk. In Denemarken, Nederland, het Verenigd

TEWERKSTELLINGSGRAAD JONGEREN

5.53 Tewerkstellingsgraad van 20 tot 24-jarigen, naar scholingsgraad, internationale vergelijking, in 2002. Bron: OND, OESO en NIS.

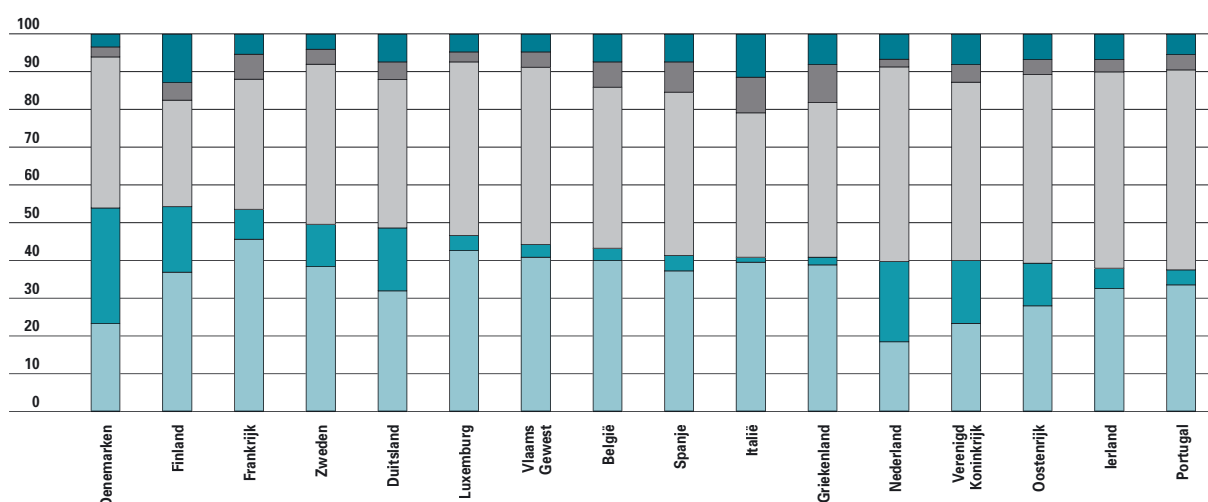
maximaal lager secundair
 minimaal hoger secundair
 minimaal hoger secundair %
 maximaal lager secundair %

Koninkrijk, Duitsland en Finland gaat een groot deel van de schoolperiode samen met werk in een of andere vorm. In andere landen is dit veel minder ingeburgerd.

Buiten het onderwijs zijn voor jongeren de werkloosheids- en inactiviteitsduur het langst in Finland en Zuid-Europa. De gemiddelde 15-jarige

inwoner van het Vlaamse Gewest zal gedurende een achttal maanden uit de arbeidsmarkt verdwijnen en 7 maanden werkloos zijn tussen 15 en 29 jaar. Dit laat dus ruimte voor 7 jaar tewerkstelling. Als we daarbij de periode optellen waarin opleiding gecombineerd wordt met een job, resulteert dit in een tewerkstellingsperiode van 7,5 jaar.

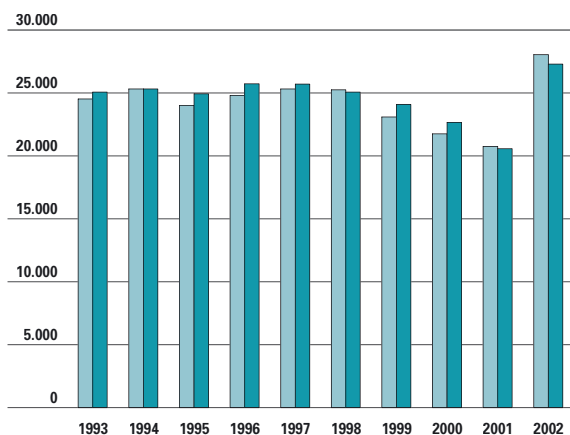
TOEKOMST ONDERWIJS- EN WERKSTATUS

5.54 Verwacht aantal jaren in onderwijs, tewerkstelling, werkloosheid en inactiviteit tussen de leeftijd van 15 tot 29 jaar, internationale vergelijking, in 2002. Bron: OND, OESO en NIS.

niet in onderwijs en inactief
 niet in onderwijs en werkloos
 niet in onderwijs en werkend
 in onderwijs en werkend (inclusief work-study)
 in onderwijs en niet-werkend

INGESCHREVEN WERKZOEKENDE SCHOOLVERLATERS

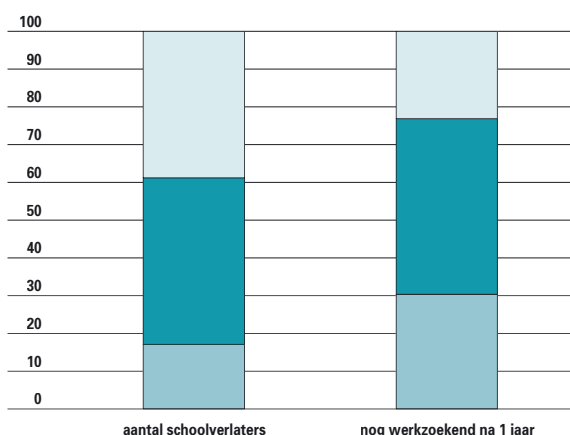
5.55 Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, van 1993 tot 2002. Bron: VDAB.

mannen
vrouwen

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Tussen februari 2002 en februari 2003 waren er 40.443 mannelijke en 39.814 vrouwelijke schoolverlaters. Daarvan schreef zich 69% in als werkzoekende in bij de VDAB. Tussen juni 2001 en juni 2002 was dat maar 56%. Het hoger aantal inschrijvingen heeft natuurlijk alles te maken met de verslechterde economische conjunctuur. Een derde van de schoolverlaters slaagde erin om een job te vinden zonder ooit als werkzoekende ingeschreven te zijn geweest. Een kleine 15% van

SCHOOLVERLATERS NAAR SCHOLINGSGRAAD

5.57 Aantal schoolverlaters en restpercentage naar scholingsgraad, februari 2002 - januari 2003, in %. Bron: VDAB.

hooggeschoold
middengeschoold
laaggeschoold

SCHOOLVERLATERS NAAR TYPE

	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Niet ingeschreven schoolverlater	31,0	30,7	31,4
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	47,5	46,2	48,6
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	14,6	15,4	13,8
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	6,9	7,7	6,2

5.56 Aantal schoolverlaters naar type schoolverlater en naar geslacht, februari 2002 - januari 2003, in %. Bron: VDAB.

alle schoolverlaters was na een jaar nog steeds ingeschreven bij de VDAB. In de vorige periode was dit slechts 11%.

Het aandeel schoolverlaters dat zich nooit inschreef als werkzoekende ligt iets hoger bij de vrouwen dan bij de mannen. Het aandeel van de werkzoekende die na 1 jaar nog ingeschreven zijn als werkzoekende, ligt dan weer lager bij vrouwen dan bij mannen. Het verschil zit praktisch volledig bij de groep zonder werkervaring die bij de vrouwen kleiner is dan bij de mannen.

Schoolverlaters volgens studieniveau en studiegebied

Hoe hoger de scholingsgraad, hoe minder kans om werkloos te blijven.

Het aandeel van de laaggeschoolden in het totaal van de schoolverlaters bedraagt iets meer dan 17%. Van alle schoolverlaters die na 1 jaar nog als werkzoekende zijn ingeschreven, is echter meer dan 30% laaggeschoold. Bij de middengeschoolden komen die twee aandelen ongeveer overeen. Bij de hooggeschoolden zien we net het omgekeerde beeld van bij de laaggeschoolden: hun aandeel in de schoolverlaters bedraagt bijna 40%, maar zij maken iets minder dan een vierde uit van de nog werkzoekende schoolverlaters na 1 jaar.

Bij de groep **laaggeschoolden** blijken vooral schoolverlaters met maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs, het DBSO en de tweede graad van het BSO slecht te scoren. Het restpercentage schommelt voor deze niveaus rond 30%. In de tweede graad van het ASO, TSO en KSO is bijna 1 op 4 schoolverlaters na 1 jaar nog steeds werkzoekend. Enkel de schoolverlaters die een middenstandopleiding volgden, gaan tegen de trend in en scoren zeer goed. Negatieve uitschieters zijn er vooral voor afgestudeerden met een diploma tweede

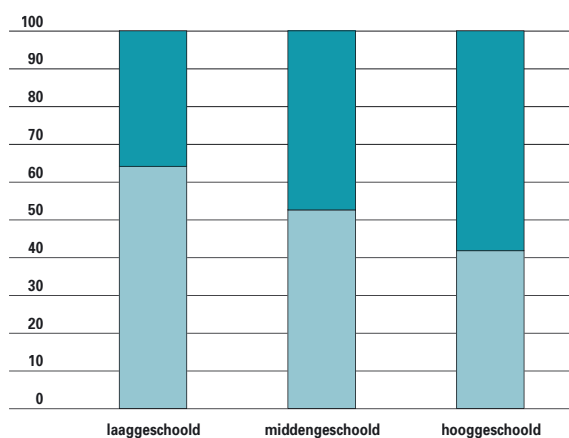
SCHOOLVERLATERS VDAB, NAAR STUDIENIVEAU

TOTAAL	AANTAL SCHOOLVERLATERS		INSCHRIJVINGEN VDAB		NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR		DYNAMIEK - AANTALLEN ZONDER WERKERVARING	
	%	% IN TOTAAL	% PER NIVEAU	% IN TOTAAL	% PER NIVEAU	% IN TOTAAL	% PER NIVEAU	
Max. SO1	2,3	2,3	70,6	4,6	29,8	4,3	13,2	
MO	3,4	3,4	69,7	2,9	12,9	1,7	3,5	
DBSO	3,4	3,5	70,6	6,8	29,2	4,0	8,1	
ASO2	0,7	0,5	52,2	1,0	22,3	1,3	13,6	
BSO2	5,3	5,8	75,6	11,4	31,5	10,8	14,2	
TSO2	2,0	1,8	63,4	3,3	24,6	3,7	12,8	
KSO2	0,2	0,1	49,1	0,3	24,8	0,5	16,4	
ASO3	8,5	6,9	55,5	9,6	16,4	12,4	10,1	
BSO3+4	18,0	19,6	74,9	18,8	15,2	17,4	6,7	
TSO3	16,5	17,0	70,8	16,4	14,5	17,4	7,3	
KSO3	1,0	1,0	66,0	1,8	25,2	2,4	15,7	
HOBU1C	20,4	22,0	74,3	11,0	7,9	9,4	3,2	
HOBU2C	5,4	5,7	72,6	4,1	11,0	4,9	6,2	
UNIV	12,9	10,5	55,9	8,0	9,1	9,9	5,3	
Totaal	80.257	55.347	69,0	11.731	14,6	5.562	6,9	

5.58 Aantal schoolverlaters naar studieniveau en naar type schoolverlater, februari 2002 - januari 2003. Bron: VDAB.

graad KSO en tweede graad BSO. De middenstandsopleidingen steken er ook hier met kop en schouders bovenuit, op enige afstand gevolgd door het DBSO.

SCHOOLVERLATERS NAAR GESLACHT

5.59 Aantal mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters naar scholingsgraad, februari 2002 - januari 2003, in %. Dankzij een koppeling met de bestanden van het Departement Onderwijs en het VIZO worden voor het eerst resultaten aangeboden over de totaliteit van de schoolverlaters die het schoolse leven vaarwel zeggen. De door de VDAB gebruikte definities wijken wel af van die van het Departement Onderwijs. Bron: VDAB.

Bij de **middengespoolden** ligt het restpercentage rond 15%, uitgezonderd voor afgestudeerden met een hoger kunstsecundair diploma, die met 25% een opvallend slecht resultaat neerzetten. De derde en vierde graad van het BSO en de derde graad van het TSO scoren rond het gemiddelde.

Binnen het **hogere onderwijs** is en blijft de formule van één cyclus de onbetwiste koploper. Universitair en hoger onderwijs van twee cycli halen ook mooie resultaten.

Naarmate het scholingsniveau stijgt, vindt men steeds meer vrouwen bij de schoolverlaters. Bijna tweederden van de schoolverlaters zonder enig getuigschrift of diploma is een man. Mannen zijn zelfs nog meer oververtegenwoordigd bij de middenstandsopleidingen, het DBSO en de tweede graad van het TSO. Ook in de andere niveaus van de 2de graad secundair onderwijs zijn de mannen oververtegenwoordigd. In het secundair onderwijs van de 3de graad is er meer evenwicht in het aantal mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters. Enkel bij een hoger technisch secundair diploma zijn de mannen beduidend in de meerderheid. Vrouwen delen de lakens uit in het hogere onderwijs van één cyclus. Ook in het universitair onderwijs zijn ze oververtegenwoordigd. Enkel in het hogere onderwijs van twee cycli, met overwegend technische richtingen, vinden wij opnieuw meer mannelijke dan vrouwelijke schoolverlaters terug.

5.7 Internationalisering

Internationalisering maakt een steeds belangrijker onderdeel uit van het onderwijs. Jaarlijks pakken duizenden studenten hun koffers met behulp van de Europese programma's Socrates en Leonardo da Vinci. Ook leerkrachten, docenten en begeleiders uit het kleuter-, lager, secundair en volwassenenonderwijs doen steeds vaker aan projectwerking of kennisuitwisseling in het buitenland. Uitwisseling beperkt zich dus niet meer tot het hoger onderwijs.

Leerlingen- en studentenmobiliteit

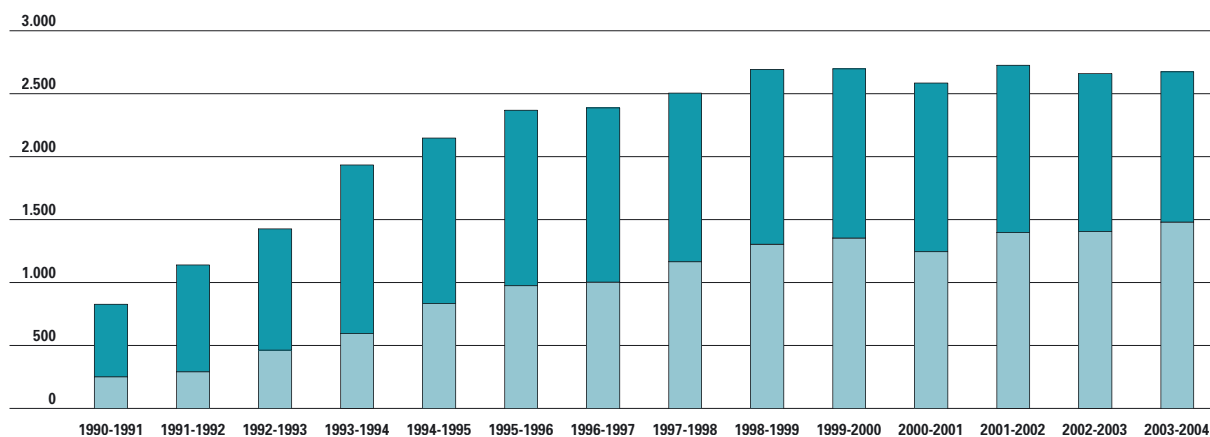
Er zijn verschillende vormen van studentenmobiliteit binnen het Socratesprogramma van de Europese Unie. Het bekendst is de Erasmusactie, die studenten uit het hoger onderwijs een beurs geeft om in het buitenland te gaan studeren. Het aantal Erasmusstudenten wordt ook gemonitord in het Pact van Vilvoorde. In 2003-2004 trokken 2.675 studenten naar het buitenland. Vrouwelijke studenten participeren meer aan **Erasmus** dan hun mannelijke studiegenoten. In de beginjaren namen vooral universiteitsstudenten deel, terwijl nu hogescholen meer dan de helft van de deelnemers leveren.

Vlaanderen stuurt nog altijd iets meer studenten uit dan er buitenlandse studenten binnenkomen maar de balans komt ieder jaar meer in evenwicht. Voor België komen er meer Erasmusstudenten binnen dan er buiten gaan. De Franse Gemeenschap trekt nog altijd veel buitenlandse studenten aan. De grootste groep die in België studeert, is van Spaanse afkomst. Daarna volgen de Italianen, Fransen, Duitsers en Polen. De sterkste groei komt uit de nieuwe lidstaten.

Ook het **Leonardo** da Vinci-programma wordt in het Pact van Vilvoorde opgevolgd. Leonardo wil de kwaliteit van het opleidingsbeleid en de opleidingspraktijk stimuleren. In tegenstelling tot het Erasmusprogramma is Leonardo bedoeld voor de beroepsopleiding en niet voor onderwijs in se. Jonge mensen voorbereiden op de arbeidsmarkt is hier het sleutelbegrip. De stage vindt plaats in een beroepsopleidinginstelling of onderneming. In 2004 namen in het totaal 542 personen deel aan het Leonardoprogramma: 261 leerlingen uit het secundair onderwijs en 281 studenten van hogescholen en universiteiten, jonge werkenden of pas afgestudeerden.

Naast Erasmus en Leonardo bestaan ook voor leerlingen in het leerplichtonderwijs en voor cursisten uit het volwassenenonderwijs de **Comenius 1** en

ERASMUSPROGRAMMA STUDENTEN

5.60 Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, naar soort instelling hoger onderwijs, van academiejaar 1990-1991 tot 2003-2004. Voor 2003-2004 voorlopige cijfers. Bron: OND, Vlaams Socrates-agentschap.

universiteiten ■
hogescholen ■

DEELNEMERS EN PROJECTEN LEONARDO PROGRAMMA

		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
secundaire scholen/leerlingen	aantal projecten	13	17	20	15	19	21	27
	aantal deelnemers	168	205	272	179	203	217	261
hogescholen, universiteiten, werkenden en werkzoekenden	aantal projecten	11	15	18	17	16	19	17
	aantal deelnemers	176	248	272	309	299	298	281

5.61 Evolutie van het aantal Vlaamse projecten en het aantal Vlaamse deelnemers aan het Leonardo Da Vinci-programma, van 1998 tot 2004. Bron: Vlaams Leonardo Da Vinci-agentschap.

Grundtvig 2 projecten. Binnen Comenius 1 draait alles rond een samenwerking met buitenlandse partners. Tijdens het schooljaar 2002-2003 gingen in totaal 238 leerlingen, vooral uit het secundair onderwijs, op projectbezoek naar een van hun partnerlanden.

Mobiliteit onderwijzend personeel

Comenius 1 is vooral gericht op het realiseren van een onderwijsproject en op uitwisseling van ervaringen. In 2002-2003 trokken 489 leerkrachten (of directeurs) uit het basisonderwijs en het secundair onderwijs naar het buitenland.

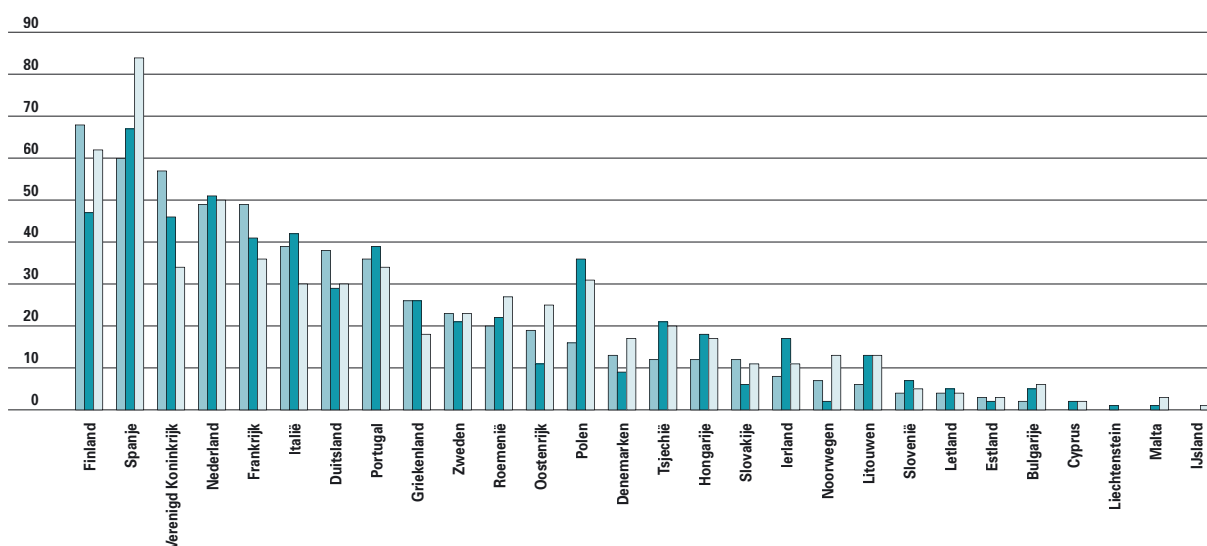
Comenius 2.2.c legt de nadruk op bij- en nascholing van het onderwijzend personeel. In 2002-2003 volgden 42 personen een nascholingscursus in het buitenland.

Erasmus stelt beurzen ter beschikking van docenten in het hoger onderwijs. In 2002-2003 konden 610 docenten van hogescholen en universiteiten in het buitenland les geven.

Grundtvig 3 stuurt lesgevers, directeurs of andere actoren uit het volwassenonderwijs en de non-formele volwassenenvorming op nascholingscursus naar het buitenland. In 2003-2004 konden 27 personen hun koffers pakken.

Via het **Leonardo da Vinci**-programma namen in 2003-2004 15 taalleerkrachten van het volwassenonderwijs deel aan een opleiding Spaans in Spanje. Ook kregen 34 opleiders van het secundair onderwijs en 24 opleiders (waaronder de 15 taalleerkrachten) van het volwassenonderwijs een beurs van het actieprogramma voor beroepsopleiding. Er waren geen deelnemers vanuit het hoger onderwijs. Op Comenius 2.2.c na trekken de meeste acties meer vrouwen aan dan mannen.

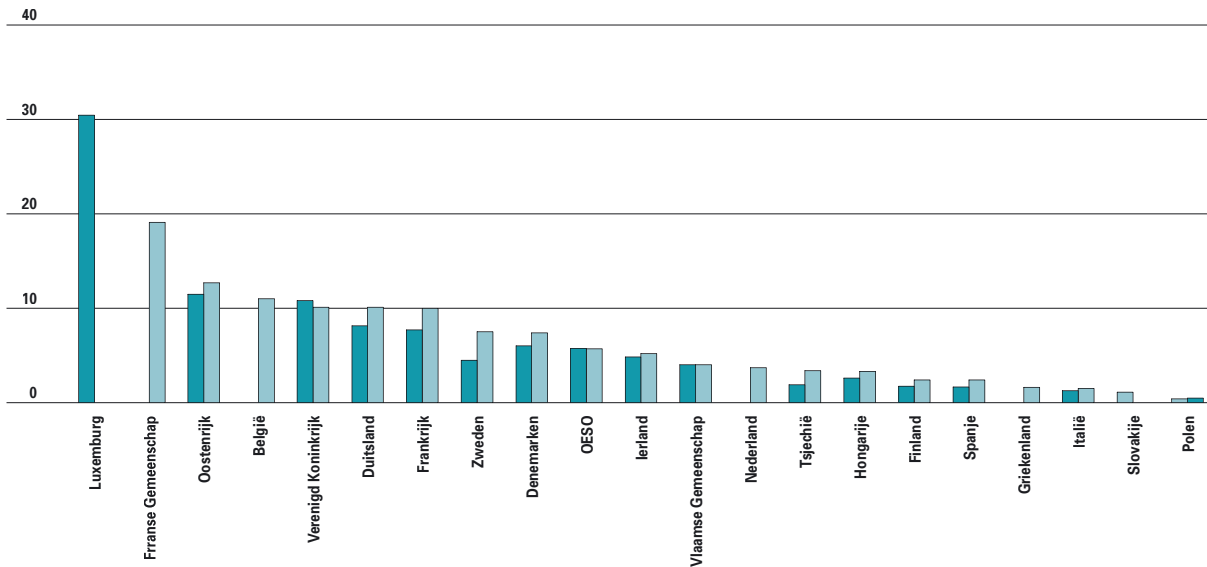
ERASMUSPROGRAMMA DOCENTEN

5.62 Evolutie van het aantal Vlaamse docenten in het Erasmusprogramma, naar bestemming, van het academiejaar 2000-2001 tot 2002-2003. Bron: OND, Vlaams Socrates-agentschap.

2000-2001
2001-2002
2002-2003

STUDENTEN VREEMDE NATIONALITEIT

5.63 Evolutie van het aandeel studenten van vreemde nationaliteit in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 1997-1998 en 2001-2002, in %. Voor Portugal zijn geen data beschikbaar. Voor sommige landen ontbreken enkele gegevens. Bron: OND, OESO.

1997-1998
2001-2002

Buitenlandse studenten in het hoger onderwijs

De Verenigde Staten ontvangen veruit de meeste studenten met een vreemde nationaliteit. Samen met het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Australië en Frankrijk trekken zij bijna driekwart van alle studenten aan die in het buitenland studeren. De percentages geven echter een ander beeld. De VS telt slechts 4% **buitenlanders** in het hoger onderwijs. In België is dit 11%. De Vlaamse Gemeenschap komt evenwel maar aan 4% studenten die niet de Belgische nationaliteit hebben. De Franse Gemeenschap is koploper in Europa, met 19% van studenten met een vreemde nationaliteit.

In de Vlaamse Gemeenschap is zo'n derde van alle vreemde studenten Nederlander. De grootste groepen vreemde studenten zijn Europeanen (57%), Aziaten (22%) en Afrikanen (15%). Toch moet men oppassen met deze cijfergegevens. Het is immers niet omdat iemand niet de Belgische nationaliteit bezit, dat het om een mobiele student gaat. Zo kan een Turkse jongere al een groot deel van zijn of haar leven in Vlaanderen en in het Vlaamse onderwijssysteem hebben doorgebracht en dus helemaal geen 'mobiele' student zijn. Ook is het mogelijk dat studenten die wel degelijk mobiel zijn, niet geteld worden omdat ze bijvoorbeeld minder dan een volledig academiejaar les volgen.

5.8 Levenslang leren

Van het begin van de jaren negentig is levenslang leren nadrukkelijk aanwezig in nationale en internationale beleidsagenda's. Onderwijs en opleiding gedurende de gehele levensbaan verhogen de concurrentiekracht en de persoonlijke inzetbaarheid en gaan sociale uitsluiting tegen. Op de Top van Lissabon van maart 2000 selecteerde de Europese Raad levenslang leren als een structurele indicator. **Levenslang leren** wordt ook gemonitord in het Pact van Vilvoorde.

Deelname aan het volwassenonderwijs

De Vlaamse overheid stimuleert de deelname aan levenslang leren en tracht de bestaande maatschappelijke ongelijkheid in die deelname te doorbreken via opleidingscheques, vrijstelling van inschrijvingsgelden, opleidingspremies,...

In het schooljaar 2003-2004 waren er 298.607 inschrijvingen in het **onderwijs voor sociale promotie** (OSP), wat overeenkomt met 7% van de 15 tot 64-jarigen. In 91% ging het om inschrij-

vingen in het secundair onderwijs voor sociale promotie.

Het **Begeleid Individueel Studeren** (B.I.S.) kende in 1999 een sterke groei. Dat was ook het jaar waarin het afstandsonderwijs hervormd werd tot het Begeleid Individueel Studeren, met heel wat publiciteit en een herziening van het aanbod. Sinds 2000 wordt inschrijvingsgeld gevraagd. In 2003 waren er 29.158 inschrijvingen, wat neerkomt op een deelname van 0,7% van de volwassen bevolking. 42% van de inschrijvingen werden ingevuld door mensen met een diploma hoger onderwijs.

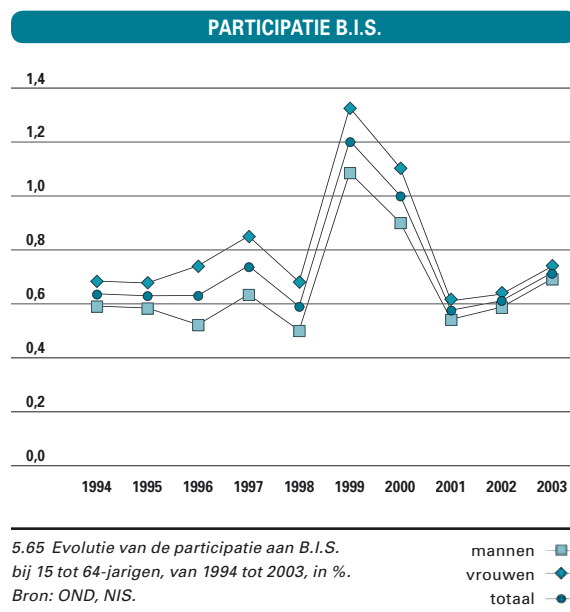
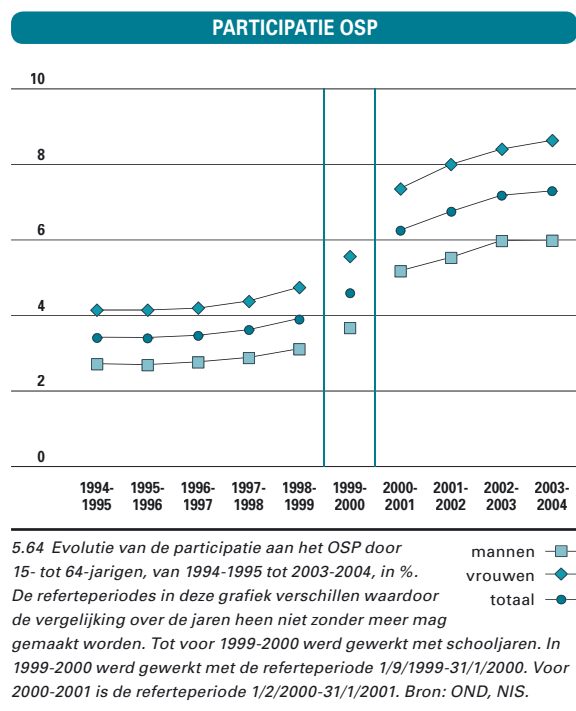
De **baseducatie** stijgt gestaag sinds 1991-1992. In 2002-2003 nam 0,6% van de 15 tot 64-jarigen deel aan de baseducatie.

Het **deeltijds kunstonderwijs** (DKO) trok in 2003-2004 1,2% aan van de 15- tot 64-jarigen. Tweederde van alle ingeschrevenen in het DKO kwam uit de leeftijdsgroep 6 tot 14 jaar.

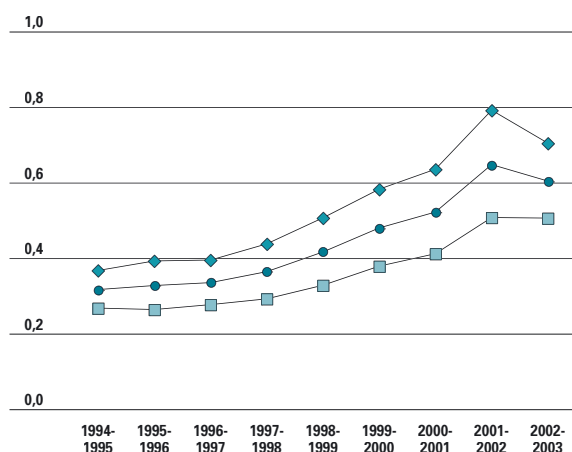
In alle opleidingsvormen zijn vrouwen het best vertegenwoordigd.

Landbouwworming

De afdeling Duurzame Landbouw subsidieert vormingsactiviteiten die ingericht worden door

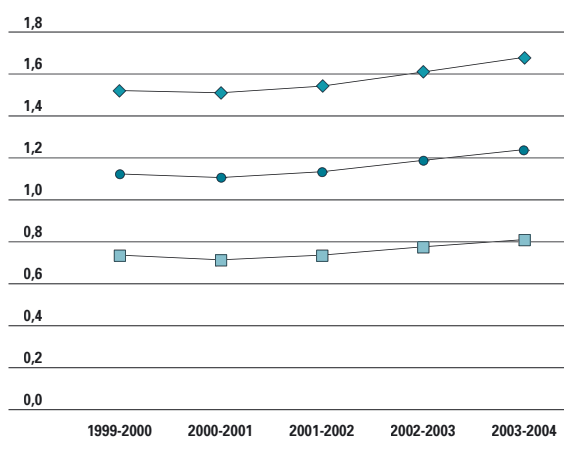
PARTICIPATIE BASISEDUCATIE

5.66 Evolutie van de participatie aan basiseducatie bij 15 tot 64-jarigen, van 1994-1995 tot 2002-2003. Bron: VOEB, OND, NIS.

mannen —
vrouwen —
totaal —

PARTICIPATIE DKO

5.67 Evolutie van de participatie aan het DKO bij 15 tot 64-jarigen, van 1999-2000 tot 2003-2004, in %. Bron: OND, NIS.

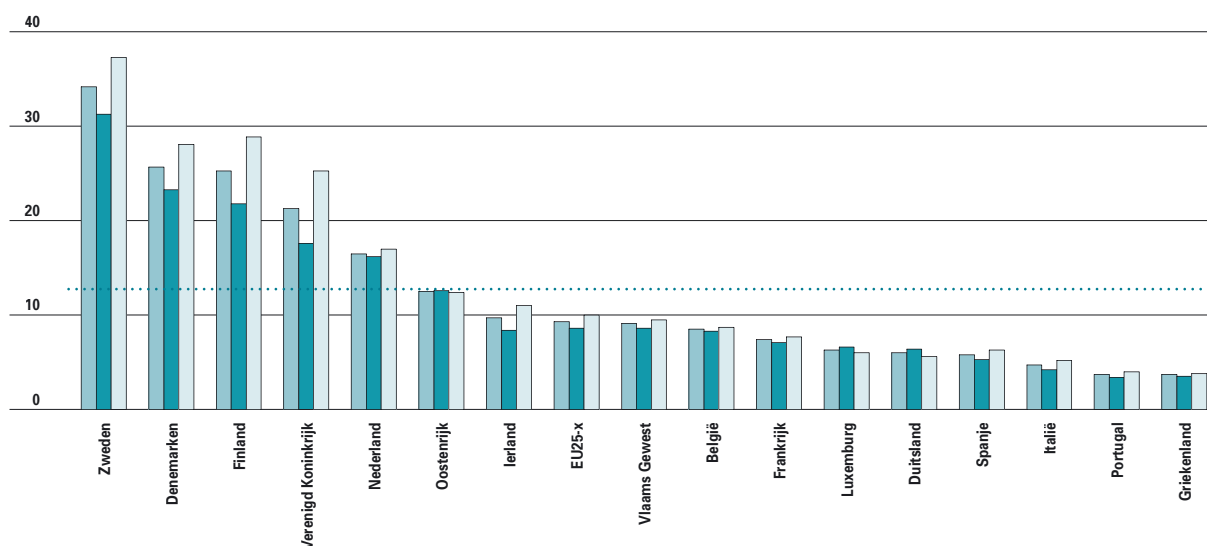
mannen —
vrouwen —
totaal —

erkende vormingscentra. Hun aanbod bestaat naast voordrachten en korte vormingsactiviteiten ook uit cursussen voor de land- en tuinbouwers. Het gaat hier om B-cursussen, voor personen die zich als landbouwer wensen te vestigen of een bedrijf willen overnemen, en om C-cursussen, die gewijd zijn aan een of meerdere bedrijfstakken, specialisaties en technische of bedrijfseconomische problemen die verband houden met de **landbouw**. Het aantal

cursussen daalde van 17.566 in 2001 naar 17.263 in 2002. Op basis van voorlopige cijfers komt 2003 uit boven de 18.000 uren.

De informaticaopleidingen blijven veruit het populairst, gevolgd door bedrijfsleiding. De rundveesector is de meest actieve, gevolgd door imkers en tuinaanleg. In 2003 daalde het aantal gevolgde cursussen biologische landbouw van 718 naar 513.

DEELNAME OPLEIDING OF VORMING

5.68 Aandeel van de 25 tot 64-jarigen dat aan een of andere vorm van opleiding of vorming deelnam gedurende de vier weken voorafgaand aan de enquête, naar geslacht, internationale vergelijking, tweede kwartaal 2003, in %. Omdat de vraagstelling wijzigde, kunnen de resultaten voor 2003 niet zonder meer met die voor 2002 vergeleken worden. Eurostat-berekeningen zijn aan wijzigingen onderhevig. Bron: NIS, Eurostat-website op 2/2/2005.

totaal —
mannen —
vrouwen —
benchmark 2010: 12,5% ·····

Opleidingen van VDAB en VIZO

De opleidingen georganiseerd door VDAB en VIZO worden besproken in het hoofdstuk Werkgelegenheid.

Europese benchmark levenslang leren

Volgens een Europese doelstelling moet tegen 2010 op zijn minst 12,5% van de 25 tot 64-jarigen deelnemen aan onderwijs of vorming. Het gaat steeds om onderwijs en vorming in zeer brede zin.

Het kan een opleiding in het hoger onderwijs zijn, in het volwassenenonderwijs, op de werkvloer, enzovoort. De landen afzonderlijk dienen dit percentage niet te bereiken.

Het Europees gemiddelde van de 25 lidstaten lag in 2003 op 9,3%. Zweden is koploper, gevolgd door Finland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk. België haalt slechts 8,5%. Het Vlaamse Gewest is sinds 1999 met 1,8 procentpunt gestegen en benadert met 9,1% het Europees gemiddelde. Dat levert een plaats op in de middenmoot. In de meeste EU-landen volgen vrouwen vaker een **opleiding** dan mannen. Dat geldt ook voor het Vlaamse Gewest.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, ADMINISTRATIE LAND- EN TUINBOUW (2004). Jaarverslag 2003. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Land- en Tuinbouw.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2005). Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief – editie 2004. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS (2004). Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs, schooljaar 2003-2004. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2005). Themanummer 5: Het Nederlandstalig onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in cijfers. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- OECD (2004). Education at a Glance. OECD Indicators. Parijs: OECD.
- OECD (2004). Learning for Tomorrow's World - First results from PISA 2003. Parijs: OECD.
- UNIVERSITEIT GENT, VAKGROEP ONDERWIJSKUNDE EN MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2004). Leren voor de problemen van morgen – de eerste resultaten van PISA 2003. Gent: Universiteit Gent, vakgroep Onderwijskunde
- VDAB (2004). Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen. 19de longitudinale studie juni 2002 - juni 2003. Brussel: VDAB-Data-beheer en -analyse.

Websites

- Dienst voor Infrastructuurwerken van het Gesubsidieerd Onderwijs (DIGO): <http://www.digo.be>
- Europese Commissie, Directoraat-Generaal Onderwijs en Vorming: <http://europa.eu.int/comm/education/>
- Europese Commissie, Eurostat: <http://epp.eurostat.cec.eu.int>
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs: <http://www.ond.vlaanderen.be/>
- Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS): <http://www.statbel.fgov.be>
- OECD Programme for International Student Assessment (PISA): <http://www.pisa.oecd.org>
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling: <http://www.oecd.org/>
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO): <http://www.unesco.org>
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB): <http://vdab.be/trends/>
- Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR): <http://www.vlir.be/>
- Vlaamse Onderwijsraad (Vlor): <http://www.vlor.be/>

WOORDENLIJST

Scholingsgraad Percentage van de bevolking dat een bepaald onderwijsniveau succesvol beëindigd heeft. De internationale categorie ‘lager secundair onderwijs’ stemt in het huidige Vlaamse onderwijsstelsel met de eerste graad of de tweede graad van het secundair onderwijs overeen. Tot de opleidingen van universitair niveau behoren naast de opleidingen aan de universiteiten ook de twee-cycli-opleidingen aan de hogescholen. Het niet-universitair hoger onderwijs omvat naast het hogescholenonderwijs van één cyclus ook de mensen met een HOSP-diploma. De bron voor de Belgische en Vlaamse gegevens is de jaarlijkse doorlopende enquête naar de Arbeidskrachten’ uitgevoerd door het Nationaal Instituut van de Statistiek.

Bestuurspersoneel Directeurs, adjunct-directeurs, technisch adviseurs en technische adviseurs-coördinatoren.

Andere personeelscategorieën Administratief personeel, ondersteunend personeel, werklieden van het gemeenschapsonderwijs, het opvoedend hulppersoneel, het paramedisch personeel, het CLB-personeel, het inspectiepersoneel, het personeel van de pedagogische begeleiding, het personeel van de semi-internaten en de kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs.

Personeel Gegevens afkomstig van het departement Onderwijs Enkel het personeel dat rechtstreeks door het departement Onderwijs wordt betaald of waarvan de lonen ten laste zijn van de werkingsenveloppe van het hogescholenonderwijs. Dit impliceert dat het personeel van de universitaire sector en het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs niet in deze cijfers zitten. De gesubsidieerde contractuelen blijven ook buiten beschouwing, omdat deze personeelsleden niet volledig door het departement betaald worden.

Gegevens afkomstig van de VLIR Het personeel bezoldigd met de werkingsuitkeringen: het zelfstandig academisch personeel (ZAP), het assiterend academisch personeel (AAP) en het administratief en technisch personeel (ATP). Voor het personeel bezoldigd ten laste van andere financieringsbronnen gaat het om het wetenschappelijk personeel (WP) en om het administratief en technisch personeel (ATPbwu).

Leertijdsstructuur leerkrachten Omdat de basisgegevens van de OESO-website gehaald werden, kan geen OESO-landengemiddelde weergegeven worden. De OESO publiceert geen soortgelijke data. Daarom zijn deze gegevens niet zo betrouwbaar als de gegevens in ‘Education at a Glance’. Vooral trendgegevens moeten voorzichtig geïnterpreteerd worden omdat landen hun dataverzameling kunnen aanpassen over de referentiejaar heen.

Het kleuteronderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon kleuteronderwijs; het lager onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon lager onderwijs; het secundair onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon secundair onderwijs, het deeltijds secundair onderwijs en het secundair onderwijs voor sociale promotie.

het hoger onderwijs omvat het hogescholenonderwijs, het universitair onderwijs en het hoger onderwijs voor sociale promotie.

Tevens moet opgemerkt worden dat in de data omtrent onderwijzend personeel een aantal directie-ambten zijn meegeteld.

Leerling-leerkracht-ratio Geeft aan per hoeveel leerlingen één onderwijzend personeelslid bezoldigd wordt. Hij geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte. Enige nuancering bij deze ratio’s is nodig omdat ook het buitengewoon onderwijs in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd werd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Verder zitten ook het deeltijds onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie in de cijfergegevens vevat. Voor de personeelsgegevens moet erop gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire voltijdse equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen.

PISA-resultaten PISA staat voor ‘OECD Programme for International Student Assessment’. Dit OESO-onderzoek is een vergelijkende internationale studie die de leesvaardigheid, de wiskundige geletterdheid, de wetenschappelijke geletterdheid en het probleemoplossend vermogen van 15-jarigen in de geïndustrialiseerde landen nagaat. In de daarbij gebruikte instrumenten ligt de focus steeds op de mate waarin leerlingen de vaardigheden en kennis uit een domein in realiteitsgebonden contexten kunnen toepassen. Leerlingen worden met andere woorden getest in welke mate ze begrippen en concepten

verstaan, bepaalde processen beheersen, en kennis en vaardigheden in verschillende situaties kunnen toepassen.

Schoolverlater Het departement Onderwijs voert ieder jaar op 1 februari een telling uit van het aantal leerlingen en studenten. Voor het bepalen van het aantal schoolverlaters van 2002 wordt de telling van 2002 vergeleken met die van 2003. Wie in de eerste telling voorkomt maar niet meer in de tweede, wordt als schoolverlater beschouwd. Deze redenering klopt niet helemaal.

Schoolverlaters die een middenstandsopleiding hebben gevolgd, vinden wij hier immers niet terug. Ook schoolverlaters die één of meerdere jaren in het buitenland gestudeerd hebben of studies volgden in een niet erkende onderwijsinstelling of in een onderwijsinstelling die niet onder de bevoegdheid valt van het departement Onderwijs, komen in deze bestanden niet voor.

Wanneer deze schoolverlaters zich inschrijven als werkzoekende bij de VDAB, dan vinden wij ze wel terug in de VDAB-bestanden. Schrijven zij zich niet in als werkzoekende, dan vinden wij ze noch in de onderwijsbestanden, noch in de VDAB-bestanden.

De VDAB houdt eveneens een bestand bij van de schoolverlaters die zich als werkzoekende inschrijven in de periode februari 2002 - januari 2003. Door het departement Onderwijs werd dit VDAB-bestand vergeleken met het Onderwijsbestand. Indien een koppeling kon gemaakt worden, dan werden de VDAB-gegevens verrijkt met Onderwijsgegevens. Was een koppeling onmogelijk, dan werden van deze schoolverlaters enkele gegevens ter beschikking gesteld om een verdere analyse mogelijk te maken.

De VDAB-bestanden werden verder afgestemd op de registratieperiode binnen Onderwijs. Schoolverlaters die afhaken vóór het einde van het schooljaar of die een nieuw schooljaar aanvatten, maar na het eerste trimester stoppen, worden zo eveneens in rekening gebracht.

In tegenstelling tot het voorbije jaar konden nu wel gegevens bekomen worden van het VIZO wat betreft de middenstandsopleiding.

Daarnaast zijn er nog de personen die één of meerdere jaren studeerden aan een instelling die niet onderworpen is aan de regelgeving van het departement Onderwijs (privé-onderwijs, onderwijs in een instelling van de Franse Gemeenschap of studies gevolgd in het buitenland). De resultaten van deze groep werd verwerkt aan de hand van VDAB-gegevens.

Ongekwalificeerde of vroege schoolverlaters In de Vlaamse context worden jongeren die niet beschikken over een diploma van het ASO, TSO of KSO, een getuigschrift BSO, een getuigschrift van de leertijd, een eindgetuigschrift van het buitengewoon secundair onderwijs (opleidingsvormen 3 & 4) of een eindgetuigschrift deeltijds beroepssecundair onderwijs én geen onderwijs of opleiding meer volgen, beschouwd als ongekwalificeerd.

Schoolse vertraging De vertraging die een leerling oploopt ten opzichte van de groep leerlingen waarmee hij of zij gestart is. Het is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook veroorzaakt worden door ziekte of atypische studieovergangen.

TBS55+ Terbeschikkingstelling voorafgaand aan het rustpensioen. Elke leraar die in dit stelsel stapte diende vervangen te worden. Vanaf 1 januari 2003 werd TBS55+ vervangen door een uitstapregeling op 58 jaar (56 jaar voor het kleuteronderwijs) met overgangsmaatregelen voor diegenen die reeds 50 jaar waren.

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

Mensen stellen hoge eisen aan hun levenskwaliteit. Gezond blijven, van het leven genieten, zo weinig mogelijk door ziekte of functionele beperkingen gehinderd worden, voldoende sociale contacten hebben, zich gedragen en veilig voelen,... zijn hierbij cruciaal. Het geluk en de ontplooiing van elke Vlaming staan centraal in het regeerakkoord van 2004. Het ultieme doel van het aangekondigde welzijns- en gezondheidsbeleid is dan ook 'dat elke mens zich goed kan voelen in zijn vel', gebaseerd op zijn menselijke waardigheid en vanuit het respect voor de diversiteit van mensen in onze samenleving.

De overheid vindt het belangrijk dat iedereen hier zelf zijn verantwoordelijkheid voor opneemt en bij moeilijkheden of problemen in de eerste plaats beroep kan doen op de directe omgeving van familie, burens of kennissen. Lukt dit laatste niet, of niet meer, dan wenst de minister dat zorgverstrekkers, welzijns- en gezondheidsvoorzieningen en -organisaties op een kwaliteitsvolle manier helpen bij de realisatie van een effectief welzijns- en gezondheidsbeleid dat vertrekt van de concrete op maat gestelde hulpvraag en wetenschappelijk onderbouwde welzijns- en gezondheidsdoelstellingen. De overheid stelt zich tot taak er voor te zorgen dat hulp voldoende voorhanden is en betaalbaar voor iedereen.

De Vlaamse minister, bevoegd voor Welzijn, Gezondheid en Gezin wil bijkomende inspanningen leveren op het vlak van de preventieve gezondheidszorg en focust hierbij vooral op gezond

6
hoofdstuk

voedingsgedrag, voldoende lichaamsbeweging, preventie van seksueel overdraagbare aandoeningen, het voorkomen van depressies en (pogingen tot) zelfdoding.

Ook de aanpak van verslavende middelen (tabak, alcohol, drugs) wordt versterkt en krijgt extra middelen.

De minister stelt nadrukkelijk het kind en zijn gezin centraal en wenst sterk te investeren in alles wat gezinsondersteunend werkt: meer kinderopvang, betere ondersteuning bij opvoedingsproblemen, een groeipad voor gezinszorg, ... Voor de ouderen in onze samenleving wil ze het bestaande zorgaanbod verder uitbouwen, betaalbaar houden (onder meer via de zorgverzekering), differentiëren en voorzien in nog meer ondersteunende maatregelen om hen zo lang mogelijk in hun vertrouwde omgeving te kunnen houden. Hierbij zal ze de participatie van de ouderen aan de samenleving in haar geheel en aan haar beleid in het bijzonder stimuleren en wettelijk vastleggen.

Voor de jeugd zal het decreet op de integrale jeugdhulp zorgzaam geïmplementeerd worden. De kwaliteit van de bijzondere jeugdzorg wordt verhoogd en de toegang tot de gedwongen hulp verbeterd.

Mensen met een handicap zullen benaderd worden vanuit hun individuele nood en zorg op maat wordt het uitgangspunt. Hiervoor zal een betere zorgregie, zorgbemiddeling, zorgafstemming en zorgplanning gerealiseerd worden en zullen bij prioriteit de wachtlijsten worden weggewerkt door extra capaciteit te voorzien voor de ambulante en (semi-)residentiële voorzieningen en door een evaluatie van de mogelijkheden van het Persoonlijk Assistentiebudget, zowel als van het persoonsgebonden budget.

Door het verder uitbouwen van het lokaal sociaal beleid, het Vlaams en lokaal armoedebeleid, het algemeen welzijnswerk, het opbouwwerk en het forensisch welzijnswerk wil de minister zorgen voor een algemeen, laagdrempelig en gebruiksvriendelijk hulpaanbod, dat ook voor specifieke doelgroepen oplossingen biedt: mensen met minder kansen

helpen integreren in de samenleving, armoede en thuisloosheid terugdringen, het aantal gezinnen met schulden en afbetalingsmoeilijkheden ondersteunen en verminderen, reïntegratiekansen van gedetineerden verhogen,...

Volgens het regeerakkoord vormt de inburgering van nieuwkomers en sommige hier reeds verblijvende allochtonen één van de voornaamste uitdagingen en tegelijkertijd één van de grootste prioriteiten van de Vlaamse regering. Voor het eerst heeft een Vlaamse minister de portefeuille van 'Inburgering'. De nieuwe minister wil dat mensen van verschillende origine niet naast, maar met elkaar leven. Hij wenst een sociale cohesie te bereiken waarbij ieders eigenheid en culturele identiteit blijft voortbestaan, maar waarbij de gangbare waarden, normen en regels van de democratische rechtstaat, de hoeksteen van de Vlaamse samenleving overeind blijven. Met inburgeren wordt zoveel bedoeld als het actief kunnen participeren van allochtone Vlamingen als echte burgers aan onze samenleving. Mensen moeten niet alleen de kans krijgen, maar deze ook grijpen om zich hier in te burgeren. Het diversiteitsbeleid is breder dan het inburgeringsbeleid en behelst niet enkel het samenleven van autochtonen en allochtonen, maar ook van mensen met een trekkend beroep (binnenschippers, foorreizigers en circusartiesten) en met een traditioneel rondtrekkende levensstijl (Voyageurs en Zigeuners).

Gezondheid, welzijn en diversiteit ondervinden rechtstreeks of onrechtstreeks de gevolgen van beleidsbeslissingen op andere beleidsdomeinen en vice versa. Voor de realisatie van hun beleid rekenen de bevoegde ministers dan ook op hun collega's binnen de Vlaamse regering. In de meeste van de andere hoofdstukken van deze VRIND is materiaal terug te vinden dat rechtstreeks of onrechtstreeks over deze thema's handelt of er verband mee houdt. Dit hoofdstuk zelf gaat achtereenvolgens in op gezondheid, welzijn en inburgering.

6.1 Gezondheid

Mortaliteit en nataliteit

De welvaart, het welzijn en de performantie van het gezondheidszorgsysteem worden in beeld gebracht door indicatoren rond mortaliteit, kindersterfte en zwangerschap.

1. Proportioneel sterftcijfer

De belangrijkste **doodsoorzaken** bij kinderen van 1 tot 14 jaar zijn vervoersongevallen, ongevallen in de privé-sfeer en kanker. Uitwendige doodsoorzaken liggen daarbij aan de basis van bijna de helft van de sterfgevallen.

Bij jongeren van 15 tot 24 jaar zijn vervoersongevallen veruit de belangrijkste doodsoorzaak, gevolgd door zelfmoord. In 2001 en 2002 pleegden 164 jongeren uit die leeftijdsgroep zelfmoord, goed voor

20% van de sterfte bij mannen en 16% bij vrouwen. In de groep van 25 tot 44 jaar is er een duidelijk onderscheid tussen mannen en vrouwen: bij de mannen zijn zelfmoord, vervoersongevallen en hart- en vaatziekten de belangrijkste doders, bij de vrouwen vooral kanker, voor een groot deel borstkanker, gevolgd door zelfmoord.

Vanaf 45 jaar blijken kanker en hart- en vaatziekten de belangrijkste doodsoorzaken. Het aandeel van de uitwendige oorzaken neemt vanaf deze leeftijd sterk af, zelfmoord en vervoersongevallen behoren niet langer tot de belangrijkste doodsoorzaken. Op latere leeftijd blijven kanker en hart- en vaatziekten de twee belangrijkste doodsoorzaken, al winnen luchtweg- en longaandoeningen aan belang, vooral vanaf de leeftijd van 75 jaar.

PROPORTIONELE STERFTE

LEEFTIJD	MANNEN		VROUWEN	
	AANTAL	VOORNAAMSTE OORZAKEN (%)	AANTAL	VOORNAAMSTE OORZAKEN (%)
1-14 jaar	171	Uitwendige oorzaken (43%), waaronder vervoersongevallen op land (16%) en ongevallen in de privé-sfeer (16%); Nieuwvormingen (20%)	159	Uitwendige oorzaken (45%), waaronder vervoersongevallen op land (24%) en ongevallen in de privé-sfeer (18%); Nieuwvormingen (19%)
15-24 jaar	631	Uitwendige oorzaken (79%), waaronder vervoersongevallen op land (51%) en zelfmoord (20%)	228	Uitwendige oorzaken (63%), waaronder vervoersongevallen op land (39%) en zelfmoord (16%)
25-44 jaar	2.258	Uitwendige oorzaken (55%), waaronder zelfmoord (27%) en vervoersongevallen op land (18%); Nieuwvormingen (14%); Hart- en vaatziekten (14%)	1.164	Nieuwvormingen (36%), waaronder borstkanker (12%); Uitwendige oorzaken (31%), waaronder zelfmoord (15%); Hart- en vaatziekten (13%)
45-64 jaar	9.686	Nieuwvormingen (43%), waaronder longkanker (16%); Hart- en vaatziekten (28%), waaronder ihz (14%)	5.301	Nieuwvormingen (55%), waaronder borstkanker (17%); Hart- en vaatziekten (18%), waaronder ihz (7%)
65-74 jaar	13.952	Nieuwvormingen (42%), waaronder longkanker (16%); Hart- en vaatziekten (32%), waaronder ihz (15%); Longaandoeningen (11%)	8.008	Nieuwvormingen (40%), waaronder borstkanker (9%); Hart- en vaatziekten (32%), waaronder ihz (12%)
75+ jaar	30.337	Hart- en vaatziekten (39%), waaronder ihz (14%); Nieuwvormingen (25%), waaronder longkanker (7%); Longaandoeningen (17%)	41.092	Hart- en vaatziekten (46%), waaronder ihz (12%) en cva (12%); Nieuwvormingen (16%); Longaandoeningen (12%)
Totaal	57.035		55.952	

6.1 Proportioneel sterftcijfer, naar leeftijd en geslacht, in %, 2001 en 2002. Het proportioneel sterftcijfer is de verhouding van het aantal sterfgevallen door een bepaalde oorzaak tot het totaal aantal sterfgevallen. Aangezien het absolute aantal sterfgevallen in de jongere leeftijdsgroepen klein is, is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van deze cijfers. Daarom ook worden in de tabel de cijfers van 2001 en 2002 samen weergegeven.

Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

ihz = ischemische hartziekten, cva = cerebro-vasculaire aandoeningen

VERLOREN POTENTIËLE LEVENSJAREN

	MANNEN			VROUWEN		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Vervoersongevallen te land	8,2	8,2	6,8	2,9	2,4	1,9
Zelfmoord	8,2	7,7	7,1	2,8	2,5	2,2
Ischemische hartziekten	3,5	3,5	3,4	0,9	0,9	0,9
Longkanker	3,2	3,2	3,1	0,9	1,2	1,0
Cerebrovasculaire aandoeningen	1,2	1,2	1,3	1,1	0,9	1,0
Borstkanker				3,6	3,1	2,9

6.2 Evolutie van de verloren potentiële levensjaren per 1.000 persoonsjaren, leeftijdsgroep 15 tot 64 jaar, naar geslacht, van 2000 tot 2002.
Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

2. Verloren potentiële levensjaren

Voortijdig overlijden in de leeftijdsgroep 15-64 jaar is bij vrouwen vooral te wijten aan borstkanker, gevolgd door zelfmoord en vervoersongevallen. Opmerkelijk is dat borstkanker minder **verloren potentiële levensjaren** tot gevolg heeft dan de vierde oorzaak bij mannen, namelijk longkanker. Mannen verliezen doorgaans meer potentiële levensjaren dan vrouwen. Bij de mannen wordt het lijstje aangevoerd door zelfmoord en vervoersongevallen. Het belang van zelfmoord en vervoersongevallen ligt niet zozeer in het aantal slachtoffers dan wel in het grote aantal slachtoffers op jonge leeftijd.

3. Vermijdbare sterfte

In 2002 stierven 5.681 mannen aan vermijdbare oorzaken. Dit is bijna de helft van alle sterfgevallen in de leeftijdsgroep van 0 tot 74 jaar. Het grootste deel daarvan kon voorkomen worden door primaire **preventie**, meer in het bijzonder van longkanker en ischemische hartziekten.

De medische interventies inclusief secundaire preventie spelen in de vermijdbare sterfte bij mannen een minder belangrijke rol.

Bij de vrouwen waren er 3.458 vermijdbare sterfgevallen. Het verschil tussen medische en primaire

preventie is hier omgekeerd. Vooral borstkanker, vermijdbaar door medische interventies en verantwoordelijk voor 32% van de medisch vermijdbare sterfgevallen, ligt hieraan ten grondslag.

4. Infantiele sterfte

Doodgeboorte en **infantiele sterfte** zetten de trend van de voorbije jaren verder: een steeds kleinere daling. Het aantal doodgeboorten blijft stabiel rond 4 op 1.000 geboorten. De infantiele sterfte is afgenomen van 6,0 per 1.000 levend geboren kinderen in 1995 naar 4,3 in 2002. De cijfers voor jongens en meisjes lopen sterk uiteen. In 2002 stierven nog ruim 5 jongens op 1.000 voor hun eerste verjaardag, bij meisjes was dit gedaald tot 3,3 per 1.000.

5. Zwangerschap

Het **geboortecijfer** lijkt voorlopig niet verder te dalen. Met 60.406 geboorten in 2003 zien we voor het eerst sinds 2000 weer een lichte toename. Toch ligt dit nog altijd tien procent onder het niveau van 1991.

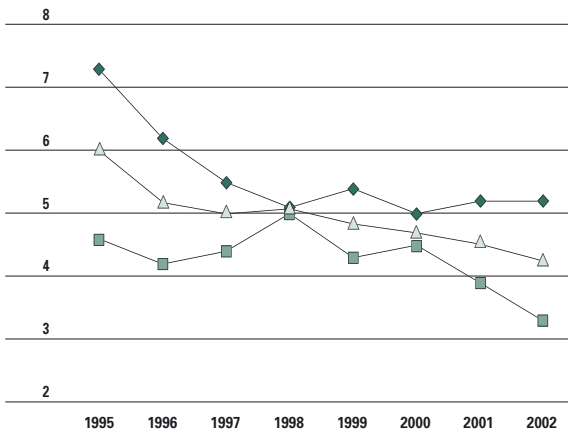
Het aantal zwangerschappen na een infertilitétherapie schommelt rond de 4%. Ruim een derde van alle meerlingzwangerschappen is een gevolg van

VERMIJDBARE STERFTE

	MANNEN	VROUWEN
Vermijdbaar door medische interventies, secundaire preventie inbegrepen	18,4	34,3
Vermijdbaar door primaire preventie	23,5	10,9
Totaal	41,9	45,3

6.3 Vermijdbare sterfte voor de leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, proportioneel t.o.v. de volledige sterfte van deze groep, naar geslacht, in %, 2002.
Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

INFANTIELE STERFTE

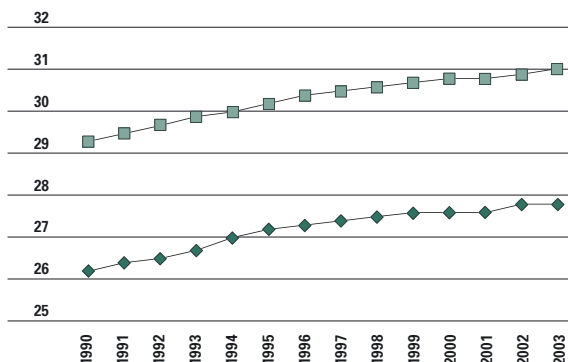
6.4 Evolutie van de infantiele sterfte (sterfte voor de leeftijd van 1 jaar) per 1.000 levendgeboren kinderen, naar geslacht, van 1995 tot 2002. Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

medisch begeleide voortplanting.

Het percentage **premature bevallingen** blijft stabiel. Kinderen met een laag geboortegewicht (minder dan 2,5 kilo) vertegenwoordigen 7% van alle pasgeborenen. Bij meerlingen loopt dit op tot 60%.

Het aantal vrouwen van minstens 35 jaar op het moment van hun eerste bevalling blijft toenemen. Toch is de gemiddelde leeftijd waarop een vrouw haar eerste kind baart voor het eerst in tien jaar niet verder opgelopen. Met die gemiddelde leeftijd van 27,7 jaar doet Vlaanderen het zeker niet slechter dan onze buurlanden. In 2001 bedroeg de gemiddelde **maternale leeftijd** bij het eerste kind 28,6 jaar in Nederland, 28,4 in Duitsland en 28,0 in Frankrijk.

MATERNALE LEEFTIJD

6.5 Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2003. Bron: SPE.

Het aantal **tienerzwangerschappen** is en blijft laag. Toch wordt in België nog steeds 1 op 60 meisjes jonger dan 20 jaar zwanger en 40% van deze tienerzwangerschappen resulteert in abortus. Het aantal zwangerschapsafbrekingen bij Belgische tieners heeft zich de jongste jaren wel gestabiliseerd.

De **inductiepercentages** zijn redelijk stabiel doorheen de jaren. In de jaren '90 kende de **epidurale verdoving** een forse jaarlijkse groei, de jongste jaren is de toename miniem.

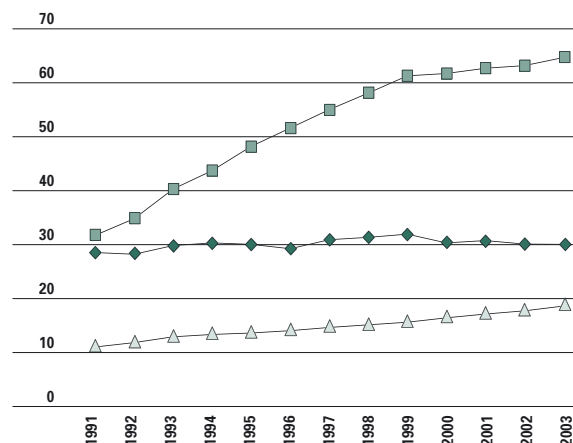
De afgelopen tien jaar steeg het percentage **keizersneden** jaar na jaar aan een vrijwel constant tempo en er is nog geen plateauvorming merkbaar. Toch doet Vlaanderen het niet onaardig in Europa: alleen in de Scandinavische landen en Nederland gebeuren minder keizersneden.

De **maternale sterfte** is laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer één op vijftienduizend geboorten.

Gezondheidsrisico's

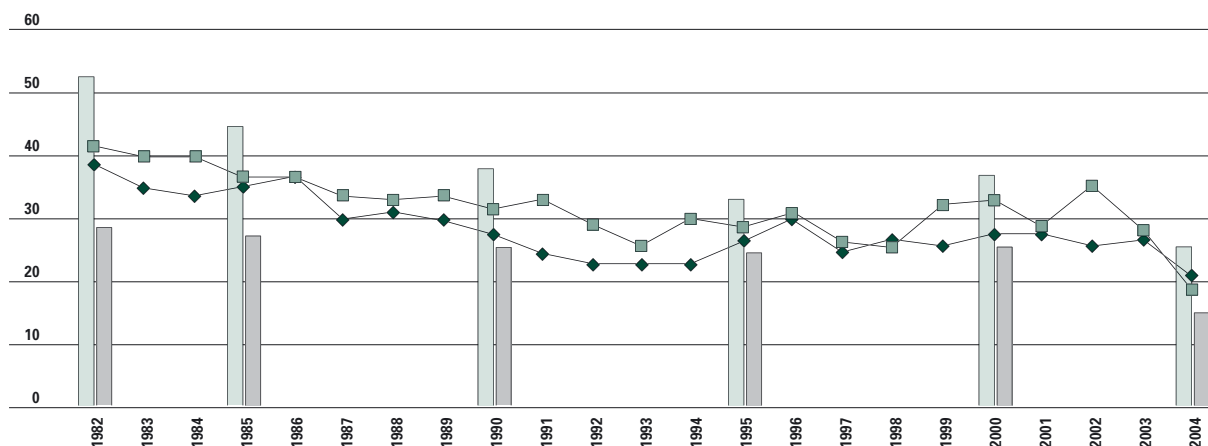
De gezondheid van het individu wordt voor een deel bepaald door zijn levenswijze. Het gebruik of misbruik van (genots)middelen en de voeding spelen hierin een belangrijke rol. In dit hoofdstuk wordt het gebruik van legale en illegale drugs behandeld en wordt gekeken naar overgewicht. Binnen de grote groep van infectieziekten worden seksueel overdraagbare aandoeningen, meningokokkeninfecties en tuberculose bekeken. Ook wordt dieper ingegaan op de psychische gezondheid, een thema dat bijzondere aandacht krijgt in de beleidsnota.

INDUCTIES, EPIDURALES EN KEIZERSNEDES

6.6 Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersneden bij bevallingen, in %, van 1991 tot 2003. Bron: SPE.

DAGELIJKSE ROKERS

6.7 Evolutie van het aandeel dagelijkse rokers (15 jaar en ouder) in België, naar geslacht en gewest, in %, van 1982 tot 2004. Bron: OIVO.

mannen
vrouwen
Vlaanderen
Wallonië

1. Rookgedrag

Eind 2004 bleek nog slechts één Belg op vijf dagelijks te **roken**. Dit percentage ligt verbazend laag en bevestigt dat het beleid impact heeft. Tussen 1982 en 1993 daalde het percentage dagelijkse rokers van 40% naar 25%. Tot 2003 schommelde dit percentage tussen 25 en 30% en werd geen verdere daling vastgesteld.

Er zijn nauwelijks verschillen meer tussen het noorden en het zuiden van het land. Ook het verschil tussen vrouwen en mannen werd de jongste jaren steeds kleiner, toch roken mannen (26%) nog steeds meer dan vrouwen (15%).

De leeftijd heeft een invloed op de tabakscon-

sumptie. Het hoogste percentage vinden we in de leeftijdscategorie 15 tot 29 jaar met ruim een kwart dagelijkse rokers, terwijl 65-plussers nog slechts 10% dagelijkse rokers in hun rangen tellen.

Het rookgedrag wordt eveneens beïnvloed door de sociale status. De hoge en gemiddelde sociale klasse roken meer dan de lage sociale klasse. Het is trouwens bij de lage sociale groepen dat de consumptieafname het opvallendst is, van 20% dagelijkse rokers in 2003 tot 13% in 2004.

Tijdens het schooljaar 2003-2004 heeft iets minder dan de helft van alle middelbare scholieren ooit gerookt. En 30% rookte ook nog het jaar voor de bevraging, de meesten onder hen regelmatig.

Het aantal rokers stijgt sterk met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen heeft 70% ooit gerookt en 39% rookte het voorbije jaar.

Leerlingen in het TSO en BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO.

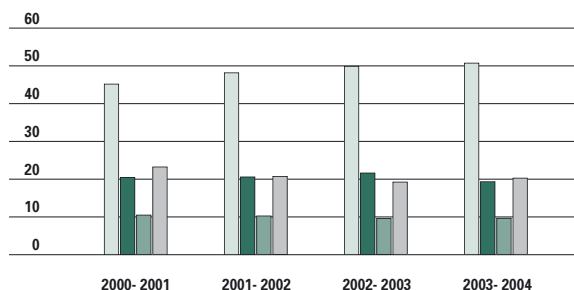
Tussen jongens en meisjes is er nauwelijks verschil in rookgedrag.

Aangezien een derde van de 13-jarigen ooit heeft gerookt, begint men best met tabakspreventie vanaf de eerste graad. De recente wijziging in de tabakswetgeving tracht het eerste gebruik uit te stellen door de verkoop van tabaksproducten aan jongeren onder de zestien jaar te verbieden.

Over de voorbije vier schooljaren bekeken is het globale percentage leerlingen dat rookt gedaald, met meer leerlingen die nooit rookten en minder regelmatige rokers.

Internationaal bekeken bevindt Vlaanderen zich in

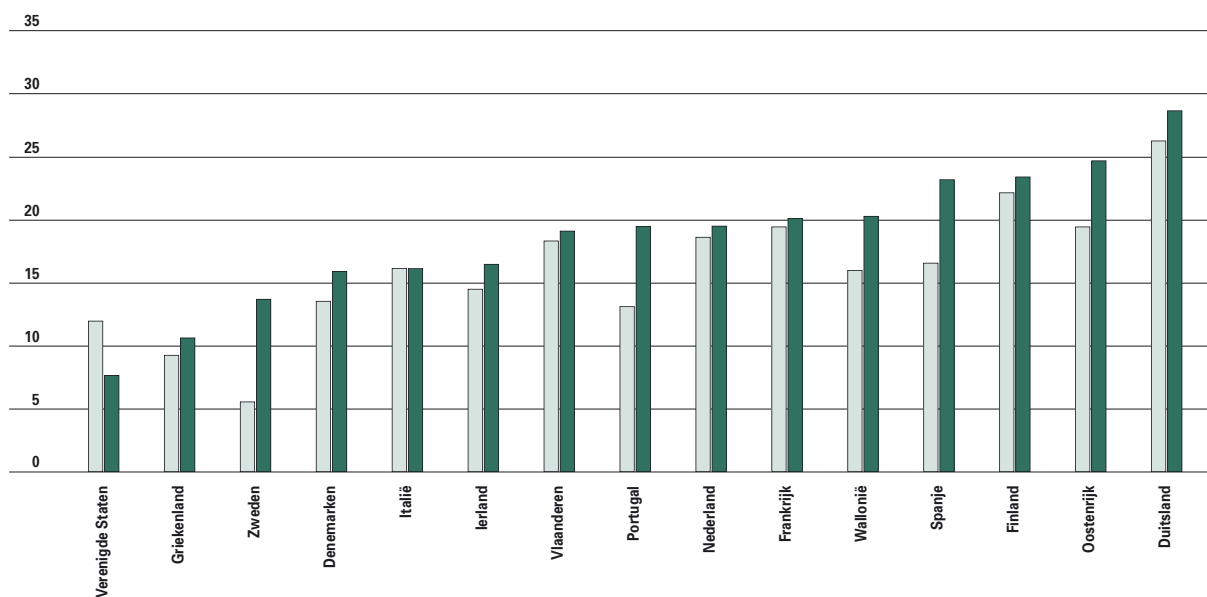
ROOKGEDRAG JONGEREN

6.8 Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, in %, van 2000 tot 2004. Bron: VAD.

nooit
niet laatste jaar
occasioneel
regelmatig

INTERNATIONALE VERGELIJKING ROOKGEDRAG

6.9 Aandeel 15-jarigen dat dagelijks rookt, naar geslacht, in %, 2002.
Bron: Health Behaviour in School-aged Children, 2002.

jongens
meisjes

de middenmoot met 18 en 19% dagelijkse rokers bij 15-jarige jongens en meisjes. Ook hier valt op dat in ongeveer alle Europese landen meer meisjes dan jongens dagelijks roken.

2. Alcoholgebruik

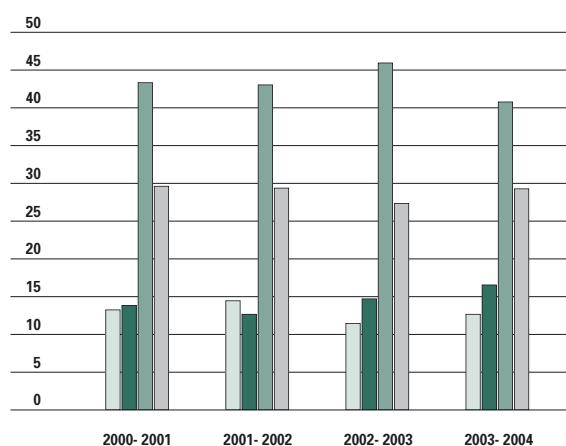
Onder overconsumptie van alcoholische dranken wordt de consumptie van minstens 6 alcoholische dranken op minstens 1 dag per maand verstaan. In 2001 dronk een vijfde van de bevolking wel eens teveel: 8% één keer tot driemaal per maand, 9% één of twee keer per week, 3% driemaal of meer per week. Dit is significant hoger dan in 1997 toen het

OVERMATIG ALCOHOLGEBRUIK

		1997	2001
geslacht	man	31,0	33,4
	vrouw	5,5	6,8
leeftijd	15-24	20,1	23,7
	25-34	21,3	25,0
	35-44	22,0	23,3
	45-54	23,3	24,2
	55-64	10,7	17,5
	65-74	6,2	7,5
	75+	3,2	2,6
opleiding	lager onderwijs	13,9	14,3
	lager secundair	20,5	19,8
	hoger secundair	18,1	23,2
	hoger onderwijs	19,8	19,2
totaal	18,4	19,8	

6.10 Evolutie van het aandeel personen dat minstens één keer per maand 6 glazen alcohol of meer drinkt, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %, 1997 en 2001. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

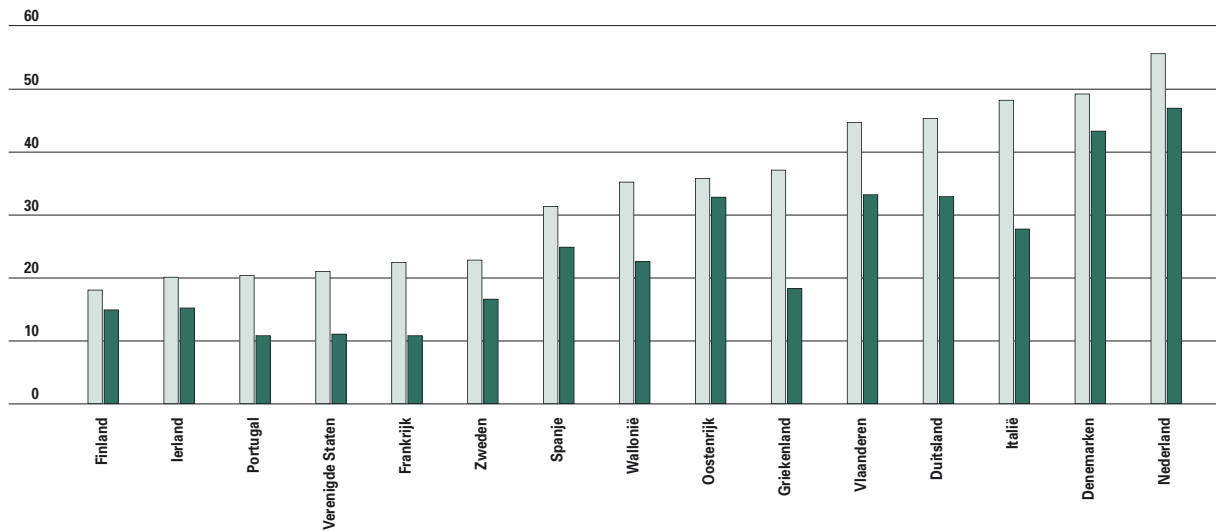
ALCOHOLGEBRUIK JONGEREN

6.11 Evolutie in alcoholgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, in %, van 2000 tot 2004. Bron: VAD.

nooit
niet laatste jaar
occasioneel
regelmatig

INTERNATIONALE VERGELIJKING ALCOHOLGEBRUIK

6.12 Aandeel 15-jarigen dat wekelijks alcohol drinkt, naar geslacht, in %, 2002.
Bron: Health Behaviour in School-aged Children, 2002.

jongens
meisjes

om 18% van de mensen ging.

Een derde van de mannen drinkt minstens eenmaal per maand zes glazen **alcohol** of meer tegen slechts 7% van de vrouwen. De overconsumptie bij vrouwen ligt in elke leeftijdscategorie lager dan bij mannen. Bijna 9 op 10 leerlingen in het secundair onderwijs heeft ooit alcohol gedronken, 41% doet dit occasioneel, 29% regelmatig.

Met de leeftijd neemt ook al snel de frequentie van alcoholgebruik toe: 39% van de 15 tot 16-jarigen en 55% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol.

Tussen de onderwijsvormen en tussen jongens en meisjes bestaat er een verschil in drinkpatroon: TSO- en BSO-leerlingen drinken vaker alcohol dan ASO-leerlingen en jongens drinken vaker alcohol dan meisjes.

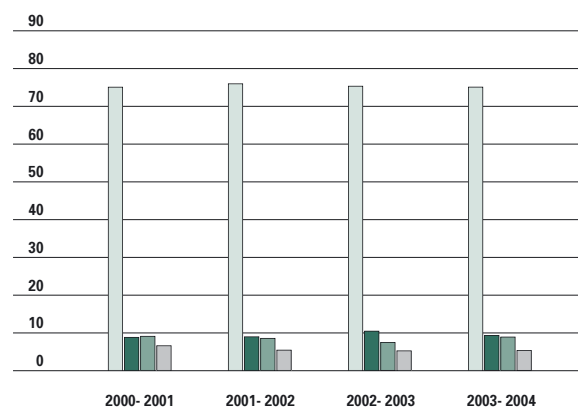
Van alle alcoholische dranken zijn bier en alcopops de meest populaire, bier wordt wel vaker gedronken dan alcopops.

CANNABISGEBRUIK

		OOIT CANNABIS	RECENT CANNABIS
geslacht	man	10,8	2,8
	vrouw	6,8	1,1
leeftijd	15-24	20,2	6,0
	25-34	17,8	3,3
	35-44	9,9	1,4
	45-54	4,2	0,7
	55-64	0,4	0,0
	65-74	0,0	0,0
	75+	0,0	0,0
opleiding	lager onderwijs	2,5	0,3
	lager secundair	4,2	1,4
	hoger secundair	8,8	1,7
	hoger onderwijs	14,8	3,2

6.13 Aandeel personen dat reeds met cannabis heeft geëxperimenteerd of recent cannabis heeft gebruikt, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %, 2001.
Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

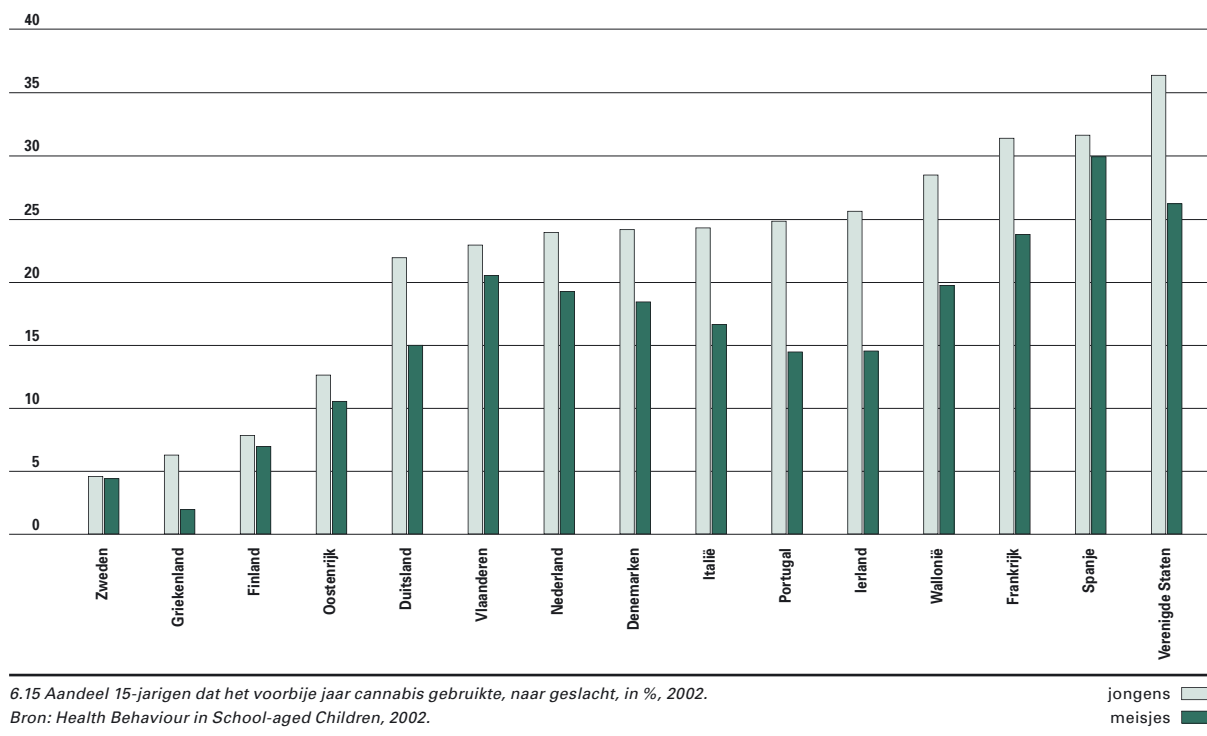
CANNABISGEBRUIK JONGEREN

6.14 Evolutie in cannabisgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, in %, van 2000 tot 2004.
Bron: VAD.

nooit
niet laatste jaar
occasioneel
regelmatig

INTERNATIONALE VERGELIJKING CANNABISGEBRUIK

Tweederden van de 12-jarigen zegt ooit alcohol te hebben gedronken, dus moet een vrij groot deel met alcohol in contact gekomen zijn op lagere schoolleeftijd. Het is dus zeker zinvol om al in de lagere school aandacht te hebben voor het thema alcohol.

Het alcoholgebruik onder leerlingen in het secundair onderwijs is nauwelijks gewijzigd sinds 2000. Bij de 15-jarigen bevindt Vlaanderen zich internationaal eerder bij de koplopers met 45% van de jongens en 34% van de meisjes die regelmatig alcohol drinken. Duidelijk is dat in alle landen meer jongens dan meisjes wekelijks alcohol drinken.

3. Druggebruik

‘Ooit cannabis gebruikt hebben’ komt vaker voor bij mannen dan bij vrouwen. Die piek ligt in de leeftijdscategorie 15 tot 34 jaar, om daarna opnieuw af te nemen. Het aandeel personen dat ooit **cannabis** gebruikte, neemt toe met het opleidingsniveau. Ook de frequentie van recent cannabisgebruik (‘de voorbije maand gebruikt’) ligt hoger bij mannen dan bij vrouwen, met een piek in de leeftijdscategorie 15 tot 24 jaar.

Het illegale druggebruik bestaat in het secundair onderwijs vooral uit cannabis. Een kwart van alle leerlingen heeft ooit cannabis gebruikt. Voor

15% onder hen gebeurde dit het voorbije jaar: 9% occasioneel, 5% regelmatig. Van de groep 17 tot 18-jarigen heeft bijna de helft ooit cannabis geprobeerd.

Cannabis wordt ook, zowel occasioneel als regelmatig, meer door jongens dan meisjes gebruikt. Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, behalve in het BSO, daar zijn beide groepen ongeveer even groot.

Ondanks het feit dat regelmatig wordt beweerd dat het cannabisgebruik toeneemt onder jongeren, blijkt dit niet uit de cijfers. Sinds 2000 is in tegendeel een stabilisatie opgetreden.

Internationaal bevindt Vlaanderen zich in de middenmoot voor cannabisgebruik van 15-jarigen.

4. Overgewicht en zwaarlijvigheid

Overgewicht heeft vooral te maken met een verkeerd voedingspatroon. Volgens een van de Vlaamse gezondheidsdoelstellingen moest tegen het jaar 2002 de consumptie van vetrijke voeding op significante wijze gedaald zijn ten voordele van vetarme en vezelrijke voeding.

In 2001 zei een derde van de bevolking in de twee voorafgaande jaren hun vetconsumptie te hebben verminderd, 29% van de mannen en 35% van de

BMI VOLWASSENEN

			< 20	20-25	25-30	> 30
geslacht	man	1997	4,8	47,4	38,1	9,8
		2001	3,9	45,7	40,0	10,4
vrouw	1997		13,8	51,8	24,6	9,7
		2001	14,5	48,2	25,6	11,8

6.16 Evolutie van de Body Mass Index (BMI) bij volwassenen, naar geslacht, in %, 1997 en 2001.

Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

vrouwen. Dit percentage neemt toe met de leeftijd en het opleidingsniveau.

Ook gaf ruim een vijfde aan de afgelopen twee jaar meer vezelrijke voeding te zijn gaan gebruiken, 19% van de mannen en 23% van de vrouwen.

Deze trend wordt niet bevestigd voor de jongeren.

De enquête Jongeren en Gezondheid geeft aan dat jongeren minder bruin brood en minder fruit consumeerden in 2002 dan in 2000.

In 2001 had 47% van de volwassen populatie een normaal gewicht. Niet minder dan 44% is te zwaar. Driekwart daarvan kampt met **overgewicht** en het resterende kwart is **zwaarlijvig**.

Aan de andere kant van het spectrum is 9% van de volwassenen te mager, vooral vrouwen.

Iets meer vrouwen (12%) dan mannen (10%) zijn

zwaarlijvig. Er is een samenhang met het diploma: het percentage zwaarlijvige personen daalt naarmate het opleidingsniveau toeneemt.

Van de zwaarlijvigen zegt de helft te willen vermageren. Ze kiezen daarvoor in eerste instantie voor een dieet, eventueel in combinatie met meer lichaamsbeweging. Ook vermageringsproducten en het regelmatig overslaan van maaltijden zijn populair.

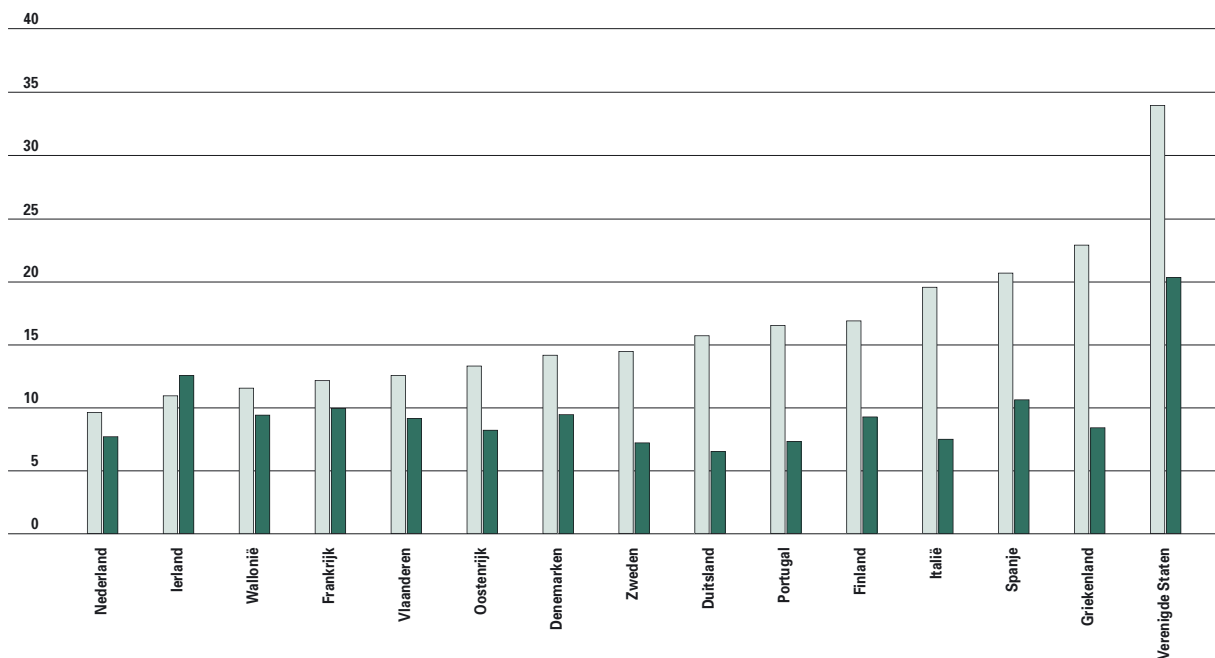
In vergelijking met het buitenland doen de Vlaamse 15-jarigen het behoorlijk goed op het vlak van overgewicht. In 2002 was 1,8% van de jongens en 1,5% van de meisjes zwaarlijvig. Hiernaast hebben nog eens 8,6% van de jongens en 7,4% van de meisjes overgewicht.

5. SOA en AIDS/HIV

Sinds begin jaren '80 werden in België 16.966 personen aangegeven met een **HIV-infectie**. Voor 1.092 onder hen zijn er onvoldoende gegevens om een eventuele dubbel telling uit te sluiten.

Bij de HIV-geïnfecteerden van Belgische nationaliteit zijn er ongeveer vier maal meer mannen dan vrouwen. De zwaarst getroffen leeftijdsklassen zijn 30 tot 34 jaar bij de mannen en 25 tot 29 jaar bij de vrouwen. Twee op drie mannen vermelden homo/biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachts-

OVERGEWICHT JONGEREN

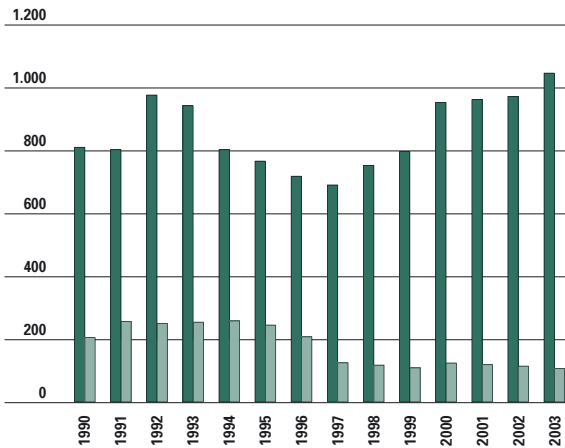
6.17 Aandeel 15-jarigen met overgewicht volgens de BMI, naar geslacht, in %, 2002.

Bron: Health Behaviour in School-aged Children, 2002.

jongens
 meisjes

HIV EN AIDS

6.18 Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2003.
Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.

HIV
Aids

wijze, ruim een kwart heteroseksuele contacten. Bij vrouwen gaat het grotendeels om heteroseksuele overdracht.

De situatie is erg verschillend bij seropositieve personen van andere nationaliteiten, waar er evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden zijn en de heteroseksuele overdracht overheerst voor beide geslachten.

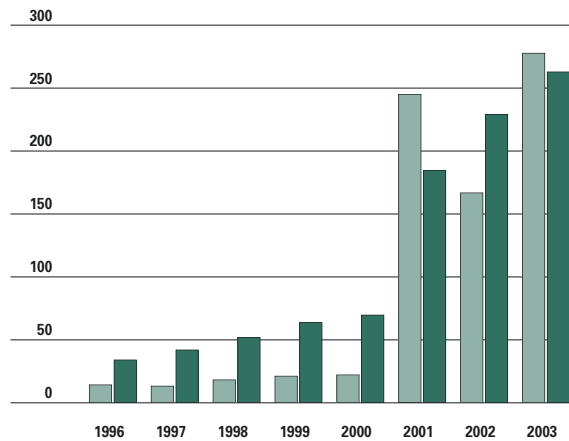
Sinds 1990 zien we in België weinig grote schommelingen in het aantal nieuwe HIV-infecties, met in 2003 gemiddeld 2,9 nieuwe HIV-infecties per dag. Bij 3.226 HIV-geïnfecteerde personen is ondertussen **AIDS** gediagnosticeerd. Van hen zijn inmiddels 1.717 patiënten overleden en 477 werden uit het zicht verloren. In de loop van 2003 werden er maandelijks gemiddeld 9 nieuwe gevallen gediagnosticeerd, in hetzelfde jaar stierven er gemiddeld 2,2 AIDS-patiënten per maand.

Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseerde tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. Daarna ziet men een significante daling dankzij het gebruik van nieuwe antiretrovirale therapieën. Deze daling houdt echter op vanaf 1998. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden.

Een opvallende verschuiving is het moment waarop patiënten hun HIV-diagnose krijgen. In 1995 werd bij een vijfde de diagnose pas gesteld wanneer AIDS doorbrak. Op dat moment is het te laat om een behandeling met AIDS-remmers op te starten. In 2002 was dit opgelopen tot ruim twee vijfden. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo/biseksuele als heteroseksuele patiënten.

Seksueel overdraagbare aandoeningen zijn de

SOA

6.19 Evolutie van het aantal gevallen van syfilis en gonorroe, van 1996 tot 2003.

Bron: WVC, Gezondheidsinspectie.

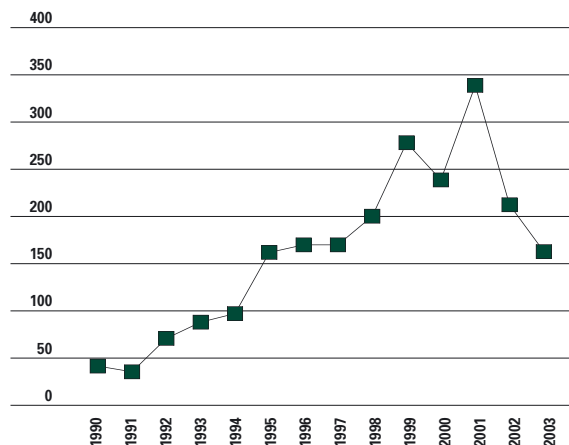
syfilis
gonorroe

laatste jaren sterk toegenomen. Die trend wordt ook in andere Europese landen gevoeld. Vermoedelijk heeft dit te maken met een verslapping van de veilige seksuele betrekkingen, vooral bij homo/biseksuele mannen. Dit gedrag is uiteraard ook belangrijk voor de verspreiding van HIV.

In 2001 was er een enorme toename van het aantal **syfilisgevallen** in Vlaanderen. Deze toename was te wijten aan een outbreak in Antwerpen. In 70% van de gevallen ging het om mannen, vooral uit de leeftijdscategorie 35 tot 39 jaar. Een dergelijke outbreak was er gelijktijdig in Brussel en verschillende andere Europese landen. De incidentie nam iets af in 2002 maar nam weer toe in 2003.

Gonorroe is de meest besmettelijke bacteriële SOA

MENINGOKOKKENINFECTIE

6.20 Evolutie van het aantal meningokokkeninfecties, van 1990 tot 2003.

Bron: WVC, Gezondheidsinspectie.

waarmee ze een prima indicator is voor onveilig seksueel gedrag. De jongste drie jaar is het aantal gevallen fors toegenomen. Gonorrhoe komt vooral voor bij mannen van 25 tot 44 jaar.

6. Meningokokkeninfectie

Sedert een tiental jaar komt de **meningokokkeninfectie** in verhoogde mate in Vlaanderen voor. In de jaren '90 ging het vooral om een geleidelijke toename van serogroep B, de jongste jaren was er echter ook een stelselmatige toename van serogroep C te merken. Deze toename versnelde enorm in 2001. Daarom werd in juli 2001 besloten over te gaan tot het opstarten van een vaccinatiecampagne tegen meningokokken C infecties (vaccineren tegen serogroep B is niet mogelijk).

Het aantal geregistreerde infecties van het type serogroep C daalde onmiddellijk van 134 gevallen in 2001 tot 22 in 2003.

7. Tuberculose

Tuberculose is nog steeds een van de meest voorkomende infectieziekten, met 562 tuberculosepatiënten in 2002. Sinds midden jaren '90 veranderen de cijfers nauwelijks.

De niet-Belgen vormen een belangrijke risicogroep met 46% van de patiënten in 2002. Twee jaar eerder lag dit percentage nog op 32%.

Bij de Belgische bevolking treft tuberculose vooral de ouderen, van de niet-Belgen worden vooral personen tussen 15 en 44 jaar getroffen.

De bevolkingsgroepen met een verhoogd risico voor tuberculose zijn vooral asielzoekers, personen die in contact kwamen met een bevestigd tuberculosegeval en sociaal marginalen.

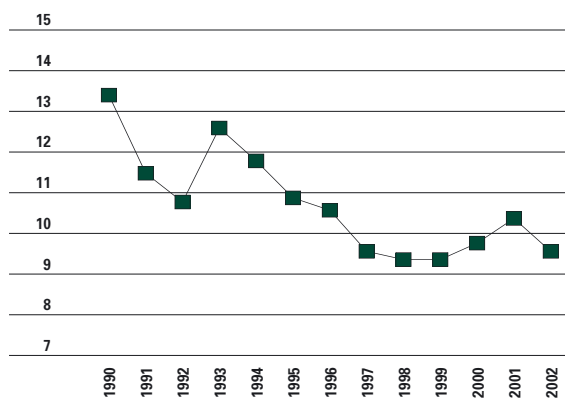
8. Geestelijke gezondheid

Een kwart van de bevolking klaagde op het moment van de Gezondheidsenquête 2001 over een psychologisch ongemak. Voor de helft ervan gaat het om ernstige **mentale problemen** zoals angst en slaapproblemen.

In de twee weken voor de bevraging nam 12% psychotrope geneesmiddelen, vooral slaadmiddelen, kalmeermiddelen en antidepressiva.

Depressie kwam voor bij 5% van de populatie in het jaar voorafgaand aan de bevraging. Deze zelfgerapporteerde depressie stijgt vanaf de leeftijd van 35 jaar, maar daalt naarmate het onderwijsniveau toeneemt. Globaal genomen hebben acht op tien mensen met een zelfgerapporteerde depressie

TBC

6.21 Evolutie van de tuberculose-incidentie, per 100.000 inwoners, van 1990 tot 2002. Bron: WVC, Gezondheidsinspectie.

professionele hulp gezocht.

In 2002 werden er 1.100 **zelfdodingen** geregistreerd, bijna drievierde mannen. De jongste jaren is er een forse stijging bij mannen boven de 75 jaar. Zelfdoding veroorzaakt een hoog aantal verloren potentiële levensjaren. Bovendien moet men rekening houden met een zeer waarschijnlijke onderrapportering, vooral in de jongere leeftijdsgroepen en bij gebruik van minder gewelddadige middelen.

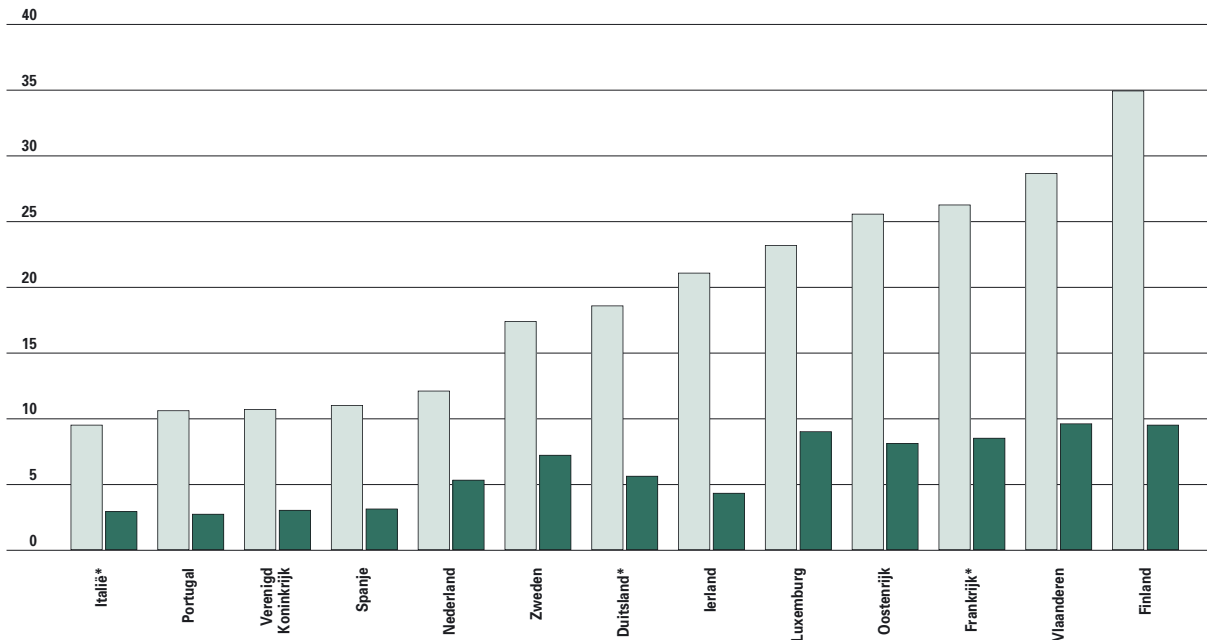
Mannen plegen meestal zelfmoord door verhangning of verstikking. Ook bij vrouwen is verhangning de

DEPRESSIE

		1997	2001
geslacht	man	4,0	4,8
	vrouw	6,3	5,7
leeftijd	15-24	3,9	1,8
	25-34	3,4	4,5
	35-44	7,0	6,7
	45-54	4,9	6,6
	55-64	5,4	4,2
	65-74	8,7	6,9
opleiding	75+	2,4	6,0
	lager onderwijs	7,6	8,1
	lager secundair	8,2	7,2
	hoger secundair	4,5	5,0
	hoger onderwijs	3,1	3,6
totaal		5,1	5,3

6.22 Evolutie van het aandeel personen met een zelfgerapporteerde depressie in de loop van het afgelopen jaar, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %, 1997 en 2001. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

ZELFDODING

6.23 Gestandaardiseerd sterftecijfer door zelfdoding per 100.000 inwoners, naar geslacht, 2001. * cijfers 2000.
Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning / Eurostat.

man █
vrouw █

meest aangewende methode.

De Vlaamse zelfdodingcijfers behoren tot de hoogste in Europa, na Finland. Een beleidsdoelstelling is het aantal tussen 2000 en 2010 met 8% terug te dringen.

Preventief beleid

In dit onderdeel staat preventie centraal, vooral van besmettelijke ziekten en beschavingsziekten. De overheid kan hier een belangrijke rol spelen via preventieacties, gezondheids promotie en vaccinaties.

1. Begeleiding van het jonge kind

Kind en Gezin organiseerde in 2003 infoavonden voor 32.617 aanstaande ouders, een lichte stijging met het jaar voordien.

In de kraamkliniek bezochten de regioverpleegkundigen 87% van de pas bevallen vrouwen, thuis kreeg 97% van de moeders minstens één gezinsbezoek en via het consultatiebureau werd 84% van de kinderen tot 1 jaar bereikt. Het totale bereik tijdens het eerste levensjaar ligt daarmee iets onder het cijfer van het voorafgaande jaar.

In 2003 werden 822.721 inentingen toegediend, een stijging van 8 procent.

2. Borstkankerpreventie

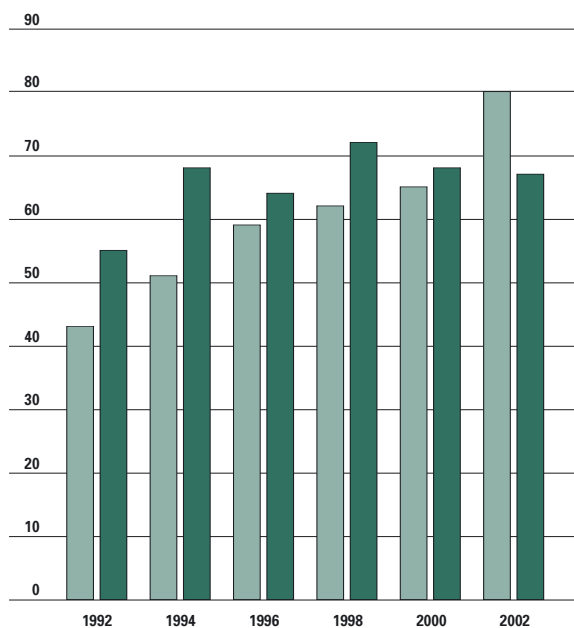
Volgens de Vlaamse Gezondheidsdoelstellingen moet gestreefd worden om 80% van de **borstkankerscreenings** uit te voeren bij de doelgroep vrouwen van 50 tot 69 jaar. In 1992 was dit nog 43%, maar uit de registratie van de huisartsenpeilpraktijken bleek dat in 2002 de doelstelling gehaald werd. De massale overheids campagnes hebben duidelijk hun effect niet gemist.

3. Vaccinatiegraad

In 1997 had 14% van de inwoners vanaf 15 jaar het voorbije jaar een **griepvaccinatie** laten zetten. In 2001 was dit al aangegroeid tot 22%.

De vaccinatiegraad neemt toe met de leeftijd, met een forse toename vanaf 65 jaar. Hoe hoger de opleiding, hoe lager de griepvaccinatiegraad. Dit is waarschijnlijk te wijten aan het feit dat laagopgeleiden vaak behoren tot de oudste leeftijdscategorieën. 63% van de ondervraagde personen verklaarde in 2001 de voorbije tien jaar gevaccineerd te zijn tegen **tetanus**, nagenoeg hetzelfde percentage als in 1997. De vaccinatiegraad tegen tetanus daalt met de leeftijd en neemt toe met het opleidingsniveau. Een kwart van de mensen werd de afgelopen tien jaar tegen **hepatitis B** gevaccineerd. De vaccina-

MAMMOGRAFIEËN

6.24 Evolutie van het aandeel preventieve mammografieën bij vrouwen van 50-69 jaar per 100 preventief aangevraagde mammografieën, in %, van 1992 tot 2002. Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

tiegraad daalt met de leeftijd. Personen met een diploma hoger onderwijs lijken vaker gevaccineerd dan wie enkel een diploma lager onderwijs heeft behaald maar na correctie voor leeftijd en geslacht is het verschil echter niet significant.

VACCINATIE

		GRIEP		TETANUS		HEPATITIS B
		(VOORBIJE 12 MAANDEN)		(VOORBIJE 10 JAAR)		(VOORBIJE 10 JAAR)
		1997	2001	1997	2001	2001
leeftijd	15-24	3,3	4,6	88,0	86,3	37,4
	25-34	6,4	7,3	73,6	74,4	29,3
	35-44	11,1	9,4	65,5	66,8	20,5
	45-54	9,6	13,3	59,8	57,9	19,9
	55-64	22,8	27,1	47,7	45,5	9,9
	65-74	46,2	54,0	33,9	33,7	5,9
	75+	49,0	66,9	25,1	23,6	2,2
opleiding	lager onderwijs	26,0	43,9	54,0	40,4	9,3
	lager secundair	19,8	24,7	64,4	57,3	17,8
	hoger secundair	10,5	15,0	63,8	67,2	27,7
	hoger onderwijs	11,1	13,4	67,1	71,9	33,9
totaal	14,5	21,5	63,6	63,3	25,7	

6.25 Evolutie van het aandeel personen dat gevaccineerd is, naar leeftijd en opleidingsniveau, in %, 1997 en 2001. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

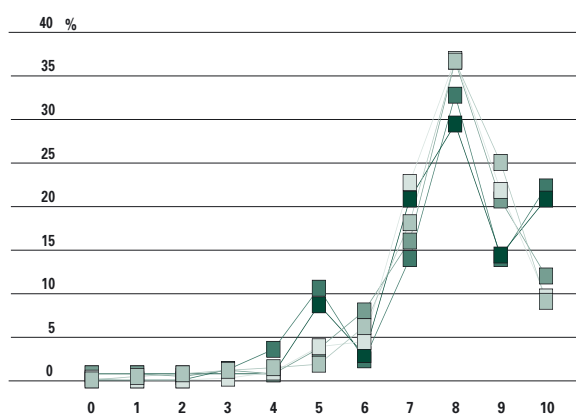
6.2 Welzijn en diversiteit

Welzijn van de nulde tot de eerste lijn

Voor de diverse welzijnssectoren onder de loep worden genomen, wordt stil gestaan bij de eerste lijnszorg. Deze wordt beschouwd als een buffer tussen de maatschappelijke basisvoorzieningen (huisvesting, tewerkstelling, justitie, ...) enerzijds en de zorgsectoren anderzijds. Een goed uitgebouwd onthaalaanbod moet meer ingrijpende hulp voorkomen. Een belangrijk deel van de hulpverlening van het Algemeen Welzijnswerk richt zich op de thuisloosheid.

Dit wordt voorafgegaan door enkele basiscondities van welzijn: het zelfervaren geluksniveau en elementen die dat wellicht mee kunnen verklaren: sociale contacten en onveiligheidsgevoelens. Wanneer mensen toch hulp nodig hebben, komt die bovendien vooral van informele zorgverleners: familieleden, vrienden en kennissen. Tot in residentiële voorzieningen is deze mantelzorg alomtegenwoordig. Enkele cijfers van dit vrijwilligerswerk komen dan ook aan bod.

GELUKSNIVEAU

6.26 Mate waarin Vlamingen zich gelukkig voelen, naar leeftijdscategorie, waarbij 0 = extreem ongelukkig en 10 = extreem gelukkig.
Bron: European Social Survey, 2002-2003. N=1.234.

16- 29
30- 49
50- 64
65- 75
76+

1. Mate van geluk

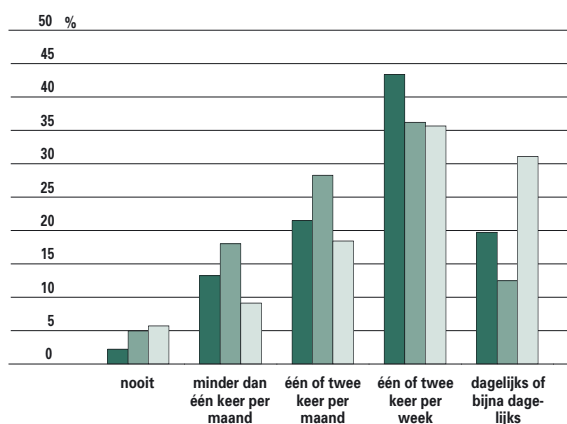
De meeste Vlamingen voelen zich best wel gelukkig, met een modale score van acht op tien. Nederlanders zijn nog iets gelukkiger dan Vlamingen, terwijl het gemiddelde geluksniveau van de Fransen en de Duitsers iets lager ligt. Naar leeftijd is opvallend dat de 65+'ers meer extreem antwoorden, met hogere scores voor de neutrale waarde 5 (wat relatief gezien een lage uitkomst is) en voor de uiterst positieve waarde 10.

2. Sociale contacten

Twaalf procent van de Vlamingen woont alleen. Vanaf 75 jaar stijgt dit aantal zeer sterk door de verweduwing.

Buiten het gezinsverband kan men zijn welzijn verhogen door goede **contacten** met familieleden, vrienden en burens. De kwaliteit van de contacten werd niet bevraagd in de APS-survey, maar de frequentie geldt toch ook als indicatief. Ruim zes op tien Vlamingen heeft minstens wekelijks contact met familie en burens. Zelfs de meer inspanningen vergende relatie met vrienden kent vaak een hoge intensiteit. Het contact is in zekere mate cumulatief: wie geregeld familieleden ontmoet, heeft ook een nauwer contact met vrienden en burens. In ieder

SOCIALE CONTACTEN

6.27 Mate van contact met familieleden, vrienden en burens, in %.
Bron: APS-survey 2003. N=1.433.

familie
vrienden
burens

ONVEILIGHEIDSGEVOEL

		ONEENS	NOCH EENS, NOCH ONEENS	EENS
Het is vandaag de dag onveilig om kinderen alleen op straat te sturen.	2000	10,9	13,5	75,6
	2004	18,1	17,7	64,1
Uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap.	2000	51,6	13,3	35,1
	2004	52,7	12,5	34,8
's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn.	2000	14,3	16,9	68,8
	2004	18,5	14,3	67,2
De laatste 10 jaar zijn de straten onveiliger geworden.	2000	8,8	12,5	78,7
	2004	17,9	15,1	67,0
De politie is niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen.	2000	21,2	29,7	49,1
	2004	26,9	25,1	48,0
's Avonds en 's nachts doe ik de deur niet meer open als er gebeld wordt.	2000	42,2	16,7	41,1
	2004	42,9	12,9	44,2
In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe.	2000	15,4	20,0	64,6
	2004	21,1	20,2	58,7
Als ik op vakantie ga, durf ik mijn huis niet onbewaakt achter te laten.	2000	39,1	18,3	42,7
	2004	45,5	15,3	39,1

6.28 Mate waarin men akkoord gaat met uitspraken over onveiligheidsgevoelens, in %. Bron: APS-surveys 2000 en 2004.

geval leidt de gemiddelde Vlaming geen geïsoleerd leven: slechts 7,5% heeft in geen van de drie netwerken een minstens wekelijks contact. De contactfrequentie is bovendien vrij gelijkmatig verspreid. Veel contacten hebben is dus niet voorbehouden voor personen in goede gezondheid, werkenden of jongeren.

De gemiddelde Vlaming kan met 4 tot 5 personen belangrijke, persoonlijke zaken bespreken. Voor 11% is er slechts één persoon, terwijl 2% geen enkele naam kan noemen. De contactfrequentie ligt eveneens hoog: acht op tien heeft minstens met een van deze personen dagelijks contact, wat natuurlijk samenhangt met de gezinssamenstelling. Minder dan 5% is ontevreden met dergelijke steun, bijna twee derde is er zeer tevreden mee. Ook bij ziekte kan bijna iedereen bij meerdere bekenden terecht.

3. Gevoel van onveiligheid

Onveiligheidsgevoelens hangen samen met een meer algemeen gevoel van onbehagen, zoals een negatief toekomstbeeld. Wie om een of andere reden welzijnsproblemen ervaart, heeft vaker het gevoel vatbaar te zijn voor bedreiging en bovendien hulpeloos te staan ten opzichte van die bedreiging. Onveiligheidsgevoelens zijn wijd verspreid bij de Vlamingen. Positief is wel dat in vergelijking met de voorgaande jaren de onveiligheidsgevoelens enig-

zins zijn gemilderd.

De klassieke verbanden blijven geldig: de onveiligheidsgevoelens zijn groter bij vrouwen en naarmate de leeftijd stijgt (binnen de 18 tot 85-jarigen). Hoewel deze groepen objectief minder vaak het slachtoffer zijn van geweld, kan dit verschil in perceptie worden verklaard door hun grotere kwetsbaarheid. Frappant is dat onveiligheidsgevoelens ook samenhangen met iemands positie in de samenleving: deze gevoelens zijn omvangrijker naarmate men lager geschoold is.

4. Vrijwilligers in welzijn

In 2001 was 6% van de bevolking ouder dan zestien jaar een **mantelzorger**. Bij de mannen zou dat percentage echter maar 3% bedragen tegenover 7% bij de vrouwen. Wanneer de respondenten beperkt worden tot de beroepsactieve leeftijd (25-64 jaar), daalt het aandeel mantelzorgers tot minder dan 5%. Het percentage mantelzorgers kent een stabiel verloop in Wallonië, maar een dalende tendens in de andere gewesten.

Mantelzorgers zijn overwegend tussen 45 en 70 jaar oud en merkelijk lager geschoold. Ruim de helft heeft hoogstens een diploma van lager secundair onderwijs, terwijl dat voor de hele bevolking tussen 25 en 64 jaar maar een derde is. Deze groep geeft hun betaalde baan vaker (gedeeltelijk) op om te

THUISLOZENPOPULATIE		
KENMERKEN	1982	2002
Vrouwen	18	33
Thuislozen < 30 jaar	50	41
Thuislozen 30-50 jaar	31	40
Thuislozen > 50 jaar	19	17
Allochtonen	9	15
Ongehuwden	66	57
Gescheiden	13	20
Geen of alleen lager onderwijs voltooid	44	24
Alleen lager secundair onderwijs voltooid	30	36
Tewerkstellingsgraad	21	21
Belangrijkste inkomen uit arbeid	24	12
Werkloosheidsuitkering	19	27
Bijstand (OCMW)	28	27
Schuldenlast	25	60

6.29 Evolutie van het socio-economisch profiel van de thuislozenpopulatie, 1982 en 2002. Bron: Van Menxel, G. e.a. (2003), Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

kunnen zorgen.

Hoewel het gros van de mantelzorg voortvloeit uit persoonlijke relaties, vindt hulpverlening ook plaats in een georganiseerd kader. Men denkt dan aan verenigingen die personen met een handicap, ouderen, kansarmen... helpen, het Rode Kruis, Vlaamse Kruis, de vrijwillige brandweer, algemene hulpdiensten of zelfhulpgroepen. In 2004 was 7% van de Vlamingen actief in dit verenigingsleven. Meest actief zijn de 70 tot 85-jarigen, gevolgd door de veertigers.

5. Algemeen Welzijnswerk

Wie in welzijnsproblemen terechtkomt en professionele hulp wil, kan in eerste instantie terecht bij de **eerstelijnszorg** van het Algemeen Welzijnswerk. Deze diensten leveren heel gevarieerde hulp: advies en informatie, schuldbemiddeling, psychosociale begeleiding, scheidingsbemiddeling, residentiële opvang, hulp aan daders en slachtoffers van misdrijven (zie 'geweld en hulpverlening'), ... De 27 autonome Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's) bereiken jaarlijks meer dan 100.000 personen. Een kwart van de mensen contacteert het CAW op eigen initiatief, zonder tussenkomst van een verwijzer. Over het algemeen is de verhouding tussen mannen en vrouwen ongeveer gelijk. Het cliënteel is vrij jong, met ruim een vierde tussen 18 en 25 jaar en 10% jonger dan 18.

VOORSCHOOLSE OPVANG	
	% GEBRUIK
Familieleden (vooral grootouders)	33,0
Opvanggezinnen aangesloten bij een dienst	24,9
Zelfstandige minicrèches en kinderdagverblijven	14,4
Zelfstandige opvanggezinnen	11,8
Erkende kinderdagverblijven	11,5
Andere (kleuterschool, ...)	4,4

6.30 Gebruik van opvangtypes door kinderen van drie maanden tot drie jaar, in %, voorjaar 2004. Bron: Kind en Gezin.

Soms is de vraag van de cliënt beperkt tot advies, soms verwijst het CAW door naar andere diensten binnen de welzijnssector. Voor ongeveer 45.000 cliënten wordt een begeleiding opgestart. Jaarlijks worden ongeveer 12.000 **thuislozen** opgenomen in een opvangcentrum. Het profiel van de thuisloze is op 20 jaar tijd merkbaar gefeminiseerd. Bij vrouwen is thuisloosheid veeleer verbonden met relationele problemen en intrafamiliaal geweld. Mannen hebben vaker een instellingsverleden. Drie kwart kampt met gezondheidsproblemen, meestal van psychische aard. De niet-Belgen maken nu 15% van de thuislozen uit en ook de migranten van de tweede generatie met de Belgische nationaliteit zijn oververtegenwoordigd (dat geldt niet of nauwelijks voor de ambulante begeleidingen). Thuisloosheid concentreert zich in de grote steden en in mindere mate in de centrumsteden. Thuislozen raken zeer moeilijk opnieuw geïntegreerd in de samenleving en blijven in grote mate afhankelijk van instellingen. Ruim de helft verbleef reeds eerder in een opvangcentrum van de thuislozenzorg.

Er vindt een heroriëntatie plaats van residentiële naar ambulante hulpverlening, met een groter aanbod aan **begeleid wonen** en **zorgwonen**. De residentiële sector vertegenwoordigt nog zes tiende van het aanbod. De gemiddelde capaciteit per voorziening bedraagt 18 bedden. Tegenover de 1.500 bedden in opvangcentra staan 1.150 begeleidingsplaatsen in de ambulante werkvormen in 2003. De nood aan een verruiming van het aanbod blijkt het grootst in het begeleid wonen, de vrouwenopvang en de opvang voor jongvolwassenen. De andere voorname aanbieder van eerstelijnszorg, het OCMW, is op twee manieren bij de residentiële opvang betrokken. Ten eerste is er de tussenkomst van de OCMW's in de dagprijs van de opvangcentra. Ten tweede is het aanbod van het Algemeen Welzijnswerk onvoldoende om aan alle noden tegemoet te komen. Dak- en thuislozen waarvoor

CAPACITEIT KINDEROPVANG

	1990	1999	2000	2001	2002	2003
Kinderdagverblijven	10.219	13.369	13.652	13.873	14.007	14.104
Diensten voor opvanggezinnen	14.199	28.516	29.008	29.596	29.776	29.720
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen in kinderdagverblijven	-	732	948	999	1.000	1.023
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	-	13.105	16.032	17.775	20.128	20.985
Zelfstandige onthaalouders	5.800	7.747	7.453	7.682*	7.238	7.102
Mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	5.569	10.408	11.449	12.847	13.738	14.583
mini-crèches	**	**	**	8.629	9.525	10.204
zelfstandige kinderdagverblijven	**	**	**	4.218	4.213	4.379

6.31 Evolutie van de capaciteit van de kinderopvang in het Vlaamse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen, van 1990 tot 2003. Bron: Kind en Gezin.

* Inclusief zelfstandige opvang in groepsverband met een capaciteit van 6 en 7 plaatsen.

Vóór 2001 opgenomen in de toenmalige 'particuliere opvanginstellingen'

** Pas vanaf 2001 maakt Kind en Gezin een onderscheid tussen 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit van 8 tot 22 plaatsen (mini-crèches) en 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit vanaf 23 plaatsen (zelfstandige kinderdagverblijven).

geen plaats is binnen haar centra, kloppen vaak aan bij het OCMW. Tweederde van de OCMW's ontwikkelde dan ook een eigen aanbod van woningen om mensen met acute woonproblemen tijdelijk te kunnen opvangen. De OCMW's beschikken zelfs

over meer bedden dan de betaalde opvangcentra van het Algemeen Welzijnswerk. De opvangperiode bij de CAW's is gemiddeld korter dan bij de OCMW's.

INGESCHREVEN KINDEREN

	1990	1999	2000	2001	2002	2003
Voorschoolse opvang*						
kinderdagverblijven	22.975	27.369	27.850	28.104	28.013	28.317
diensten voor opvanggezinnen	23.280	48.472	50.251	51.213	49.081	50.658
zelfstandige onthaalouders	NB	11.234	11.207	12.875**	11.845	11.692
mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	NB	20.082	21.710	23.148	25.756	26.979
mini-crèches	***	***	***	16.714	19.336	20.745
zelfstandige kinderdagverblijven	***	***	***	6.434	6.420	6.234
Buitenschoolse opvang						
kinderdagverblijven	1.490	5.074	6.260	6.377	6.497	6.367
diensten voor opvanggezinnen	4.058	19.241	20.880	22.537	23.673	22.854
initiatieven voor buitenschoolse opvang		71.560	82.518	95.398	103.260	110.890
zelfstandige onthaalouders	NB	1.176	1.255	1.118	1.103	1.032
mini-crèches en zelfstandige kinderdagverblijven	NB	3.868	4.676	5.275	3.508	4.132
mini-crèches	***	***	***	2.909	1.947	2.324
zelfstandige kinderdagverblijven	***	***	***	2.366	1.561	1.808

6.32 Evolutie van het aantal ingeschreven kinderen in kinderopvangvoorzieningen in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen, van 1990 tot 2003. Bron: Kind en Gezin.

* Opvang van kinderen die nog niet naar school gaan en van kinderen in de overgangperiode tussen opvang en basisschool.

** Inclusief zelfstandige opvang in groepsverband met een capaciteit van 6 en 7 plaatsen.

Vóór 2001 in de toenmalige 'particuliere opvanginstellingen'

*** Pas vanaf 2001 maakt Kind en Gezin een onderscheid tussen 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit van 8 tot 22 plaatsen (mini-crèches) en 'particuliere opvanginstellingen' met een capaciteit vanaf 23 plaatsen (zelfstandige kinderdagverblijven)

Kinderopvang

Elk gezin moet in de directe omgeving een beroep kunnen doen op een kwaliteitsvolle, toegankelijke en veilige kinderopvang. Naast de economische functie van kinderopvang, wordt ook de sociale en de pedagogische functie meer naar voor geschoven. Het professionalisme van de kinderopvang moet daarom opgekrikt worden. Er komen 5.000 bijkomende plaatsen en ook het buitenschoolse opvangaanbod wordt uitgebreid.

1. Hoeveel en door wie?

In het voorjaar van 2004 werd tweederde van de kinderen tussen 3 maanden en 2,5 jaar naar de opvang gebracht. De opvang van jonge kinderen gebeurt in belangrijke mate door het **informele netwerk**. Zeven op de tien kinderen worden deeltijds opgevangen.

Van de groep tussen 3 en 12 jaar maakte bijna 45% van de kinderen gebruik van buitenschoolse opvang. Dit wil zeggen dat zij in de loop van een week minstens eenmaal vóór de school, na de school of op woensdagnamiddag worden opgevangen. Het gebruik bij de 3 tot 6-jarigen ligt meer dan 15% hoger dan bij de 6 tot 12-jarigen.

Heel wat kinderen worden ook hier opgevangen door het informele netwerk: 35% door de grootouders en 7% door een familielid, buren of kennissen. De opvang door en in de school vormt met 34% de tweede belangrijkste opvangvorm. Op de derde plaats komen de initiatieven voor buitenschoolse opvang.

2. Aantal plaatsen en ingeschreven kinderen

Eind 2003 waren er 65.832 erkende opvangplaatsen, 1,4% meer dan in 2002. Bij de zelfstandige onthaalouders, minicrèches en zelfstandige kinderdagverblijven staan 21.685 plaatsen onder toezicht van Kind en Gezin. In vergelijking met 2002 is dat een stijging met 3,4%.

Per 1.000 kinderen onder de 3 jaar zijn er 328 plaatsen in de gesubsidieerde of onder toezicht staande opvangvoorzieningen. Op basis van 30% van de kinderen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest loopt dat aantal er op tot 444,5 plaatsen. Het aanbod heeft er een sterk afwijkende structuur, met een veel groter aandeel van de zelfstandige sector.

In 2003 zijn er 78.975 kinderen ingeschreven in de erkende voorschoolse opvang en 38.671 in

de voorschoolse opvang met attest van toezicht. Globaal gezien is het aantal ingeschreven kinderen in de voorschoolse opvang gestegen met 2,6%. In de **buitenschoolse opvang** zijn er in 2003 145.275 kinderen ingeschreven, een stijging met 8% tegenover het jaar voordien.

3. Specifieke doelgroepen

Kansarme gezinnen brengen hun kinderen minder naar de opvang dan niet-kansarme gezinnen, maar hun aandeel neemt toe. Hetzelfde geldt voor allochtone gezinnen.

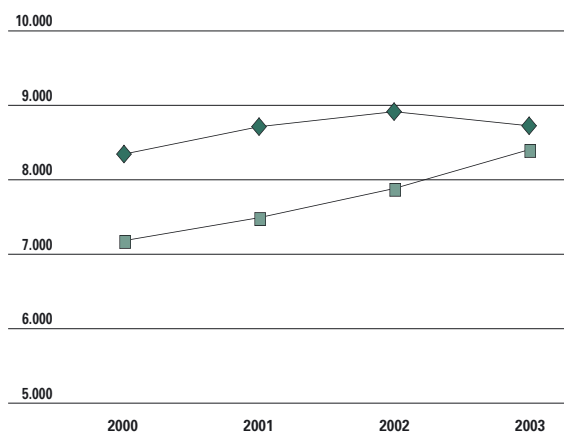
Kansarme gezinnen maken meer gebruik van informele opvang. Bij allochtonen gaat men vooral naar het kinderdagverblijf en heel wat minder naar de grootouders of een opvanggezin aangesloten bij een dienst.

Voor kinderen met een specifieke zorgbehoefte wordt sinds 2001 een onderscheid gemaakt tussen voorzieningen met een structureel aanbod en voorzieningen met een individueel aanbod. Enkel die eerste groep bouwt een specifiek en systematisch aanbod uit. In 2004 zijn er 74 dergelijke plaatsen bij de kinderdagverblijven en 46 bij de initiatieven voor buitenschoolse opvang.

Jeugdhulp

Eind van de jaren negentig werd besloten tot een omvangrijk hervormingsproject in de organisatie

GEDWONGEN EN VRIJWILLIGE HULPVERLENING

6.33 Evolutie van het aantal minderjarigen in erkende voorzieningen en pleeggezinnen binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, geplaatst door beslissingen van jeugdrechtbanken of comités, op jaarbasis, van 2000 tot 2003.
Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

CAPACITEIT

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Begeleidingstehuizen	2.775	2.801	2.791	2.811	2.836	2.908
Gezinstehuizen	94	89	86	83	83	55
Onthaal-, oriëntatie- en observatiecentra	235	257	294	294	296	297
Dagcentra	579	596	616	641	643	651
Thuisbegeleidingsdiensten	888	941	1.011	1.012	1.018	1.060
Diensten begeleid zelfstandig wonen	230	242	325	336	338	352
Diensten pleegzorg	2.333	2.436	2.537	2.645	2.809	NB
Totaal zonder pleegzorg	4.801	4.926	5.123	5.177	5.214	5.323

6.34 Evolutie van de erkende capaciteit per soort werkvorm binnen de Bijzondere Jeugdbijstand, van 1999 tot 2004, telkens op 31 december. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

van het jeugdhulpaanbod: **Integrale Jeugdhulp**. Daarmee wou men vraaggericht werken en de samenwerking verbeteren. De implementatie van het decreet is momenteel aan de gang.

Tot nog toe blijven indicatoren beperkt tot de **Bijzondere Jeugdbijstand**, waar hulp geboden wordt aan jongeren tot 18 jaar en hun ouders die in moeilijke omstandigheden terecht kwamen. De meeste van deze voorzieningen gaan uit van het private initiatief, hebben zich in koepels georganiseerd en worden door de Vlaamse overheid erkend en gesubsidieerd. Kenmerkend is een gemengd aanbod: de voorzieningen situeren zich zowel in de eerste- als de tweedelijnszorg (al dan niet vrij toegankelijk) of in de tweede- en derdelijnszorg (met respectievelijk een vrijwillige dan wel gedwongen hulpverlening). Momenteel wordt een nieuw registratiesysteem uitgewerkt. Ook wil de overheid de toegang en de werking van de gedwongen hulp verbeteren. De sector komt steeds meer onder druk te staan: de capaciteit wordt praktisch volledig benut en de aangemelde problematiek wordt steeds zwaarder.

1. Verwijzing en beslissing

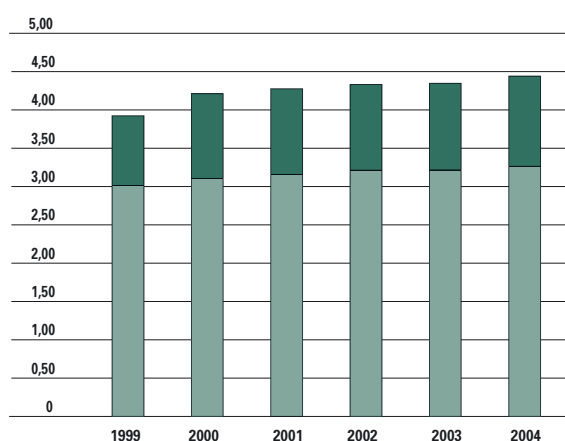
De Bijzondere Jeugdbijstand richt zich voornamelijk tot twee groepen minderjarigen: zij in een **problematische opvoedingssituatie (POS)** en zij die een **als misdrijf omschreven feit (MOF)** hebben gepleegd. In dat eerste geval leiden twee sporen tot de hulpverlening: **vrijwillig** via het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (onderhandelde hulp) en **gedwongen** via de Jeugdrechtbank (gerechtelijke hulp). De comités, waarvan er 20 zijn in Vlaanderen, kunnen ingeschakeld worden op vraag van de jongere en diens ouders, maar ook op vraag van andere diensten zoals de centra voor

leerlingenbegeleiding. Jongeren die een misdrijf pleegden, krijgen hulpverlening opgelegd door de Jeugdrechtbank.

De **Bemiddelingscommissies voor Bijzondere Jeugdbijstand** kunnen ingeschakeld worden indien niet langer instemming bestaat met de vrijwillige hulpverlening. Ze proberen alsnog een overeenkomst over de hulpverlening tot stand te brengen. Het aantal bemiddelingsverzoeken dat de Bemiddelingscommissies ontvangen blijft jaar na jaar stijgen, tot 1.803 in 2004, een toename van 34% op vijf jaar tijd. Ruim de helft van de verzoeken wordt doorgegeven aan het Parket, toch kon in 28% van de dossiers een minnelijke schikking worden bereikt en dus vrijwillige hulpverlening worden toegepast.

Viervijfde van de maatregelen die in 2003 werden

CAPACITEIT PER 1.000 JONGEREN

6.35 Evolutie van de erkende capaciteit (semi)-residentieel en ambulante hulpverlening, van 1999 tot 2004, telkens op 31 december. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

AANTAL JONGEREN

	2000	2001	2002	2003
Begeleidingstehuizen	33,4	32,2	32,1	32,2
Dagcentra	7,0	6,8	6,7	6,4
Diensten begeleid zelfstandig wonen	3,6	4,2	4,6	4,3
Diensten pleegzorg	22,6	22,9	22,6	23,4
Gezinstehuizen	0,8	0,7	0,6	0,5
Onthaal en oriëntatie	13,4	14,9	15,0	15,4
Thuisbegeleidingsdiensten	11,0	10,8	10,4	10,5
Gemeenschapsinstelling	8,3	7,6	7,9	7,9
Totaal (100%)	15.476	16.148	16.750	17.203

6.36 Evolutie van het aantal jongeren begeleid in de loop van het jaar in de Bijzondere Jeugdbijstand naar categorie van voorziening (in %), van 2000 tot 2003. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

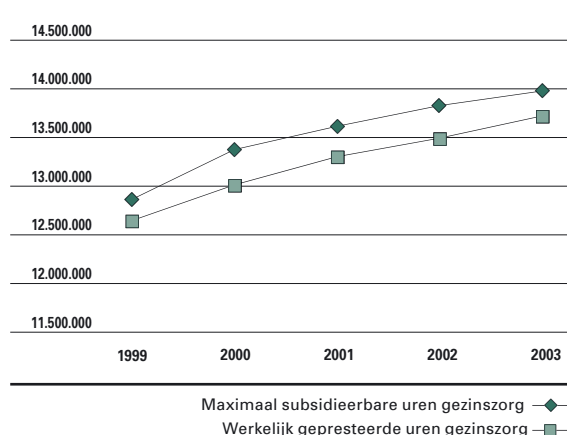
genomen, heeft te maken met problematische opvoedingssituaties, bijna een vijfde met misdrijven. Het geheel van maatregelen is op drie jaar tijd met 19% toegenomen tot 27.119. Vooral de groep met een problematische opvoeding kent een sterkere stijging (+32%).

Van de in 2003 genomen maatregelen verliep bijna zes op tien via de **Jeugdrechtbank**; de toename via de gedwongen hulpverlening is veel sterker dan via de vrijwillige.

2. Het hulpverleningsaanbod

Via welk kanaal men ook tot de Bijzondere Jeugdbijstand komt, steeds zijn er diverse mogelijkheden qua zorgvoorzieningen. Ten eerste is er het residentiële aanbod, zoals de begeleidingstehuizen, de pleeggezinnen en de gemeenschapsinstellingen. Ten tweede is er het semi-residentiële aanbod voor personen die overdag worden opgevangen

UREN GEZINSZORG

6.37 Evolutie van het aantal werkelijk gepresteerde en maximaal subsidieerbare uren gezinszorg, van 1999 tot 2003, telkens op 31 december. Bron: WVC, team gezinszorg.

in dagcentra. Ten derde is er ook een ambulante aanbod, met vooral de thuisbegeleidingsdiensten. De gemeenschapsinstellingen wijken wel af van het andere aanbod. Zoals de naam aangeeft, behoren ze niet tot de private sector, maar tot de Vlaamse Gemeenschap. Men komt er enkel gedwongen terecht, dus door een beslissing van de jeugdrechter. Het gaat om De Kempen in Mol en De Zande in Ruiselede. Daarnaast beschikt de Vlaamse Gemeenschap over 24 plaatsen in de federale instelling De Grubbe in Everberg.

De meeste types zagen de voorbije vijf jaar hun capaciteit toenemen, met uitzondering van de gezinstehuizen die kennelijk uitdoven. In 2003 schommelde de bezettingsgraad per type tussen 90 en 100%. Het plafond is dus bereikt. De wachttijden lopen op tot meer dan een jaar. Tijdens die periode verblijft het kind vaak noodge-

ZORGVERZEKERING

	INGEDIENDE AANVRAGEN IN 2003	GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	% GEWEIGERDE AANVRAGEN	AANTAL VERZEKERDEN	TOTAAL LOPENDE DOSSIERS	% DOSSIERS/LEDEN
<65	11.613	8.570	26,2	3.049.568	24.229	0,8
65-69	3.545	2.895	18,3	310.415	7.055	2,3
70-74	6.000	4.955	17,4	293.672	11.898	4,0
75-79	9.814	8.290	15,5	235.198	18.450	7,8
80-84	13.867	12.049	13,1	165.925	25.486	15,4
85-89	9.804	8.810	10,1	66.103	19.106	28,9
>= 90	9.151	8.438	7,8	47.604	20.013	42,0
Totaal	63.794	54.007	15,3	4.168.485	126.237	3,0

6.38 Ingediende en goedgekeurde aanvragen van de zorgverzekering in 2003, totaal aantal leden en goedgekeurde dossiers op 31 december 2003, naar leeftijd. Bron: het Vlaams Zorgfonds.

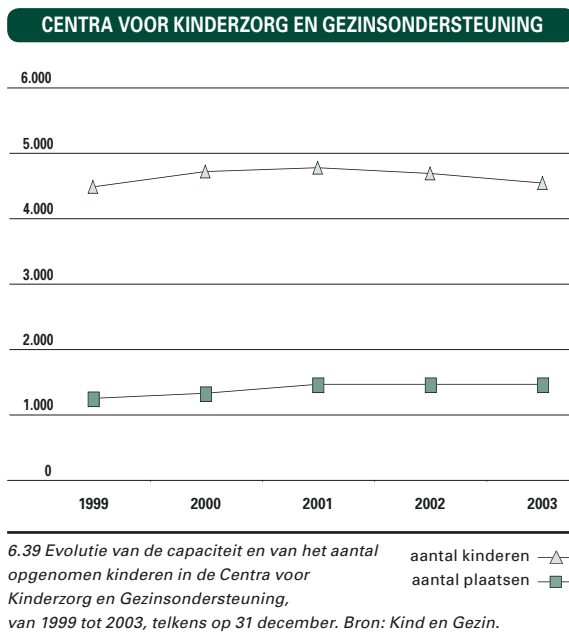
dwongen in een Centrum voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (zie 'gezinszorg'). Bijna tweederde van de maatregelen in 2003 kon uitgevoerd worden binnen het aanbod van de Bijzondere Jeugdbijstand. De jongere heeft veel kans om in een begeleidingstehuis terecht te komen, gevolgd door een dienst pleegzorg en ten derde een onthaal-, oriëntatie- en observatiecentrum. De toename van de jongste jaren doet zich precies voor bij die laatste twee.

Op 31 december 2003 bevonden 7.902 minderjarigen zich in een van de voorzieningen van de Bijzondere Jeugdbijstand. De meeste jongeren brengen minder dan een half jaar door in de voorziening waar ze geholpen worden. In dat jaar kregen 2.133 jongeren voor de eerste maal hulp van de Bijzondere Jeugdbijstand. Ondanks het toegenomen aantal maatregelen, zijn instroom en uitstroom afgenomen. Vooral in dagcentra komen minder nieuwe jongeren terecht.

Gezinszorg

Kinderen en werk vormen voor jonge gezinnen vaak een harde combinatie, waarin **gezinszorg** de last kan verlichten. Voor ouderen is gezinszorg dan weer een hulpmiddel om tot op hoge leeftijd thuis te kunnen blijven wonen.

Om de kostprijs te verlichten en mantelzorgers voor hun inzet een beperkte vergoeding te kunnen aanbieden, is sinds 2002 de Vlaamse zorgverzekering operationeel.

Tot gezinszorg horen ook zorgvormen voor kinderen waar de klassieke kinderopvang onvoldoende is. De opvoedingsondersteuning krijgt eveneens een prominente plaats in het gezinsbeleid.

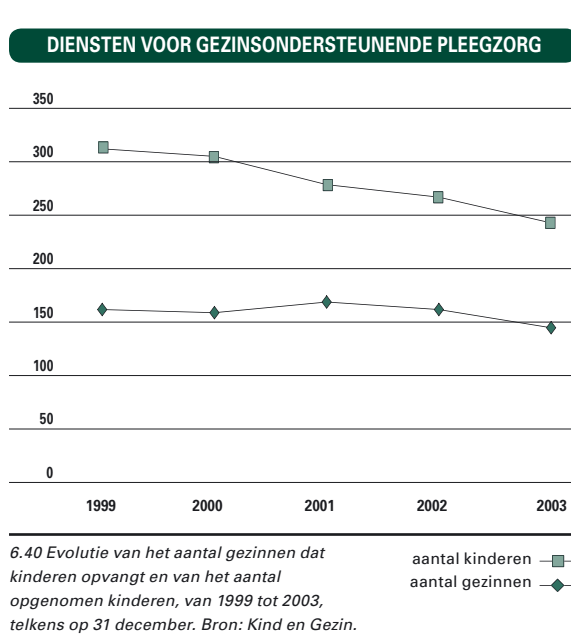
1. Omvang van de gezinszorg

Het aantal gezinnen dat hulp krijgt van een gesubsidieerde thuiszorgdienst is tussen 1999 en 2003 met tien procent toegenomen. In 2003 trad een stabilisatie op. Per 100 huishoudens doen 2,7 gezinnen een beroep op gezinszorg. Het gezinshoofd is in acht op tien van de betrokkenen minstens 65 jaar. Het aantal gepresteerde uren gezinszorg blijft toenemen. De stijging in 2003 tegenover het voorgaande jaar was zelfs sterker dan de stijging van het maximaal aantal subsidieerbare uren gezinszorg, zodat de kloof tussen beide wat kleiner werd. Beide indicatoren kennen de jongste tien jaar een continue stijging, wat over die tijdsspanne bijna 30% bijkomende uren oplevert.

2. De zorgverzekering

De **zorgverzekering** helpt de niet-medische zorgkosten dragen en is verplicht vanaf 26 jaar. Circa zes procent betaalt geen bijdrage en komt dan ook deze verplichting niet na.

Sedert 1 april 2004 ontvangen alle rusthuisbewoners een vergoeding van 125 euro per maand, terwijl wie thuis verblijft 90 euro ontvangt. De zorgverzekering volgt het profiel van de gebruiker. Hoe hoger de leeftijd, hoe groter de kans dat de

AANTAL PERSONEN MET EEN HANDICAP

ENQUÊTE	LEEFTIJD	% MET HANDICAP OF LANGDURIGE ZIEKTE	% MET BEPERKINGEN IN DAGELIJKS LEVEN
PSBH- 1998	16-64	17,8	14,0
PSBH- 2000	16-64	14,0	10,3
Gezondheidsenquête 1997	16-64	22,6	14,7
Gezondheidsenquête 2001	15-64	21,0	13,0
Socio-Economische Enquête 2001	15-64	16,0	12,3
APS-survey 2002	18-64	16,6	12,3
APS-survey 2003	18-64	17,8	13,0
EAK- 2002	15-64	16,2	12,7 (in werk)
ESS- 2002	15-64	-	14,0

6.41 Percentage personen met een langdurige aandoening, ziekte of handicap en diegenen die hierdoor hinder ondervinden in het dagelijks leven in verschillende surveys. Bron: APS, Stativaria 34.

aanvraag wordt goedgekeurd. Ten opzichte van een jaar voordien lag het aantal goedgekeurde dossiers eind 2003 bijna 10% hoger, terwijl het aantal leden toenam met 4,5%. Vooral dossiers uit de residentiële zorg kennen een groei. Uiteraard komt deze vergoeding vooral ten goede aan de oudste leeftijdsklasse.

3. Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Naast de kinderopvang erkent en subsidieert Kind en Gezin een aantal voorzieningen specifiek voor **kinderen in probleemsituaties**. De belangrijkste qua aantal zijn de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG). Gezinnen met jonge kinderen die een moeilijke periode doormaken, kunnen er dag- en nachtopvang aanvragen, maar ook thuisbegeleiding. In dat laatste geval komt een hulpverlener een- of tweemaal per week langs, bespreekt de problemen, toont hoe men kan omgaan met moeilijke situaties en evalueert het gedrag van het kind. Met de CKG's wil men gezinnen bereiken waarbij voornamelijk sociale factoren

de opvoeding belemmeren en eventueel leiden tot lichte gedrags- of emotionele problemen bij het kind.

In de praktijk krijgen de CKG's veel doorverwijzingen via de Bijzondere Jeugdbijstand, vaak in afwachting van een langdurige plaatsing in een voorziening van de Bijzondere Jeugdbijstand.

Een kind verblijft gemiddeld 3,5 maand in deze voorziening. De bezettingsgraad situeert zich rond 89%. De jongste jaren blijft de capaciteit constant, het aantal kinderen nam licht af, maar het aantal verblijfsdagen nam licht toe.

Net zoals voor de reguliere kinderopvang bestaat ook hier een alternatief in familiale kring, via de diensten voor gezinsondersteunende pleegzorg (de vroegere diensten voor private gezinsplaatsing). Het aantal gezinnen en vooral het aantal opgenomen kinderen daalt. Gedurende 2003 namen 144 gezinnen 242 kinderen op, waarvan bijna de helft ouder is dan zes jaar. In vergelijking met de CKG's richten de gezinnen zich meer op de lagereschoolkinderen.

MATERIELE BIJSTAND

	1991	1999	2001	2002	2003
Aanpassing woning	225	2.355	2.709	5.629	12.146
Mobiliteit (o.a. rolwagens, driewiel fietsen, aanpassingen auto,...)	1.125	2.382	2.220	3.244	7.005
Communicatie (o.a. doventelefoon, brailleschrijfmachines,...)	206	883	466	691	1.526
Hardware/software	0	437	814	1.110	2.138
Diverse (o.a. speciaal bed, anti-decubitusmateriaal, incontinentiemateriaal, ..)	633	5.240	5.260	9.240	19.727
Totaal	2.189	11.297	11.469	19.914	42.542

6.42 Evolutie van de meest verleende tussenkomsten voor materiële bijstand, van 1991 tot 2003. Bron: VFSIPH.

ZORGVOORZIENINGEN

MEETEENHEID		1991	1999	2001	2002	2003
Residentiële voorzieningen						
Internaten	capaciteit	5.544	4.824	4.779	4.774	4.821
Tehuizen voor werkenden	capaciteit	1.129	1.146	1.140	1.139	1.170
Tehuizen voor niet werkenden	capaciteit	5.668	7.571	7.775	7.792	8.262
Tehuizen voor kortverblijf	capaciteit	28	56	87	91	112
Observatiecentra	capaciteit	331	327	327	327	331
Plaatsing in gezinnen (incl. Wop)	bezetting	698	769	942	942	959
Semi-residentiële voorzieningen						
Semi-internaten	capaciteit	3.501	3.554	3.572	3.588	3.674
Dagcentra	capaciteit	2.279	3.083	3.223	3.237	3.452
Ambulante voorzieningen						
Begeleid wonen	capaciteit	412	1.240	1.540	1.660	1.955
Thuisbegeleidingen	erkende begeleidingen	17.600	35.200	47.077	48.828	57.674
Zelfstandig wonen	capaciteit	87	192	211	211	223
Beschermd wonen	capaciteit	0	219	370	451	582

6.43 Evolutie van een aantal kerncijfers over de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap op 31/12, van 1991 tot 2003. Bron: VFSIPH.

Personen met een handicap

Personen met een handicap kunnen bij het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (het Vlaams Fonds) terecht voor materiële bijstand, beroepsopleiding, tewerkstelling en zorg- en begeleidingsvoorzieningen. Voor de tewerkstelling en beroepsopleiding verwijzen we naar de hoofdstukken rond tewerkstelling. In dit onderdeel worden de andere aspecten behandeld van het aanbod dat het Vlaams Fonds heeft voor **personen met een handicap**.

1. Hoeveel gehandicapten zijn er?

Hoeveel personen een handicap hebben is moeilijk te beantwoorden. De medische definitie van een langdurige ziekte, aandoening of handicap volstaat niet. De medische situatie moet een probleem opleveren in het dagelijks leven of in het arbeidsleven. Naar schatting ondervindt een 12 tot 13% van de inwoners op beroepsactieve leeftijd in mindere of meerdere mate hinder bij het uitoefenen van hun dagdagelijkse taken. Voor de leeftijdsgroep tot 14 jaar zou dit 3% zijn.

2. Hulpvragen

In 2003 ontving het Vlaams Fonds 21.901 aanvragen van personen met een handicap. Dit is

een stijging met 15% in vergelijking met het jaar voordien. De meeste personen stellen meerdere vragen, wat het totale aantal zorgvragen in 2003 op 56.972 bracht. Dat is een daling met 6%. Het merendeel van de vragen gaat over individuele materiële bijstand, weliswaar iets minder vragen dan het voorgaande jaar maar toch nog ruim 140% meer dan in 2001. Het **Hulpmiddelenbesluit** uit 2001 is daar wellicht niet vreemd aan.

De werkingstoelage van de Vlaamse Gemeenschap voor het Vlaams Fonds groeide in 2003 aan met 5% tot 953 miljoen euro. De totale uitgaven bedroegen 996 miljoen euro. Hiervan ging 691 miljoen euro naar de sector zorg, 214 miljoen euro naar tewerkstelling en opleiding en ca. 19 miljoen euro naar materiële bijstand.

3. Materiële bijstand

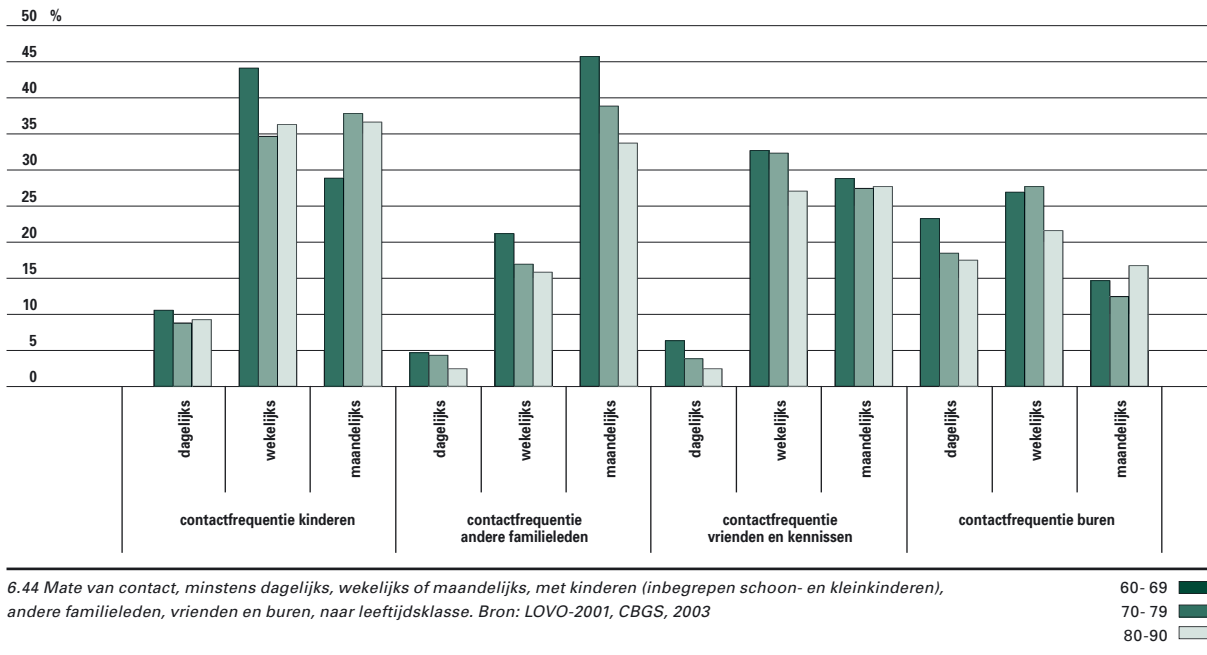
Personen die een beroep doen op materiële bijstand dienen een **bijstandskorf** samen te stellen met hulpmiddelen voor vier jaar. Het aantal ingediende zorgvragen was in 2003 goed voor driekwart van het totaal. Dit is nagenoeg evenveel als het jaar voordien.

Het aantal ten laste genomen hulpmiddelen was in 2003 niettemin dubbel zo groot als het voorgaande jaar.

De hulpmiddelen aangevraagd na 1 januari 2002 kunnen worden aangekocht in de loop van de

CONTACTFREQUENTIE

volgende vier jaar. In 2003 bedroeg het bestede budget voor materiële bijstand 18 miljoen euro, dat is 3 miljoen euro meer dan in 2002.

4. Zorg- en begeleidingsvoorzieningen

In 2003 ging de aandacht van de sector ‘zorg’ volledig naar het uitvoeren van het uitbreidingsbeleid. Dat is erop gericht de wachtlijsten terug te dringen. Het programmaticijfer in de **residentiële sector** werd in 2003 met 540 eenheden vermeerderd. Belangrijk was ook de vervanging van de oude variabele norm (3,4 plaatsen per duizend inwoners) door een totale capaciteit in absolute aantallen. Het totaal aantal ‘bedden en plaatsen’ in voorzieningen voor personen met een handicap werd voor 2003 op 22.695 bepaald.

Binnen de **semi-residentiële sector** – met inbegrip van toegestane uitbreidingen in 2002 die pas in 2003 in exploitatie kwamen en een beperkt aantal plaatsen in afwachting van een erkenning – was de hoofdmoot van nieuwe plaatsen te situeren in de tehuizen voor niet-werkenden (+470) en de dagcentra (+215).

De **ambulante diensten**, die de voorgaande jaren reeds gestaag groeiden, zagen een uitbreiding van 8.846 thuisbegeleidingen, 12 begeleidde personen in het kader van zelfstandig wonen, 131 plaatsen beschermd wonen en 295 plaatsen begeleid wonen.

5. Het persoonlijke-assistentiebudget

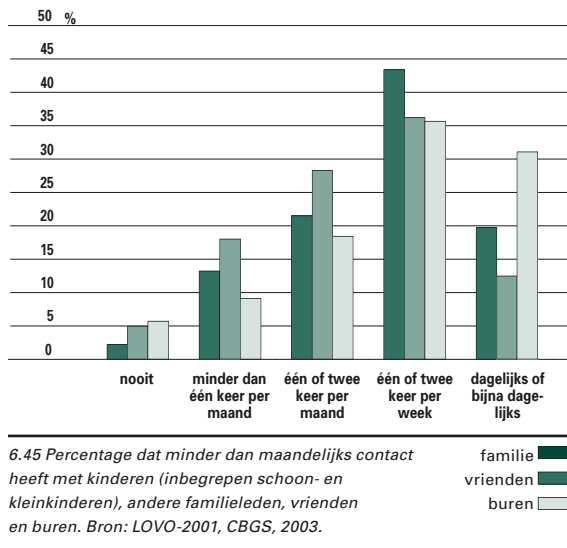
Het **persoonlijke-assistentiebudget** (PAB) is bedoeld voor personen met een handicap die mits redelijke assistentie in hun thuissituatie kunnen verblijven. Met het toegekende budget moeten zij zelf instaan voor de organisatie en financiering van hun assistentie. Eind 2003 had het Vlaams Fonds aan 687 personen een PAB toegekend waarvan er 608 effectief bezig waren met dit PAB. In 2003 waren er 574 aanvragen voor een PAB. De wachtlijst is ondertussen lang geworden.

Driekwart van de budgethouders is meerderjarig en precies in deze groep overwegen aandoeningen van fysieke aard, terwijl bij minderjarigen vaker een mentale handicap voorkomt. Met het PAB werft men gemiddeld twee persoonlijke assistenten aan, bij de helft van de budgethouders is minstens één daarvan een familielid. Men blijft ook gretig gebruik maken van het formele circuit (waaronder 11% die een dagcentrum of semi-internaat bezoekt) en van de onbetaalde mantelzorg. Het gemiddelde budget bedraagt 25.000 euro per jaar en levert 37 uren zorg per week op.

6. Aangepaste sociale woningen

De sociale huisvesting stelt aangepaste woningen ter beschikking van personen met een ernstig lichamelijke handicap voor de projecten ‘zelfstandig wonen’.

GEBREK AAN CONTACT

Op 31 december 2003 waren er 1.006 aangepaste woningen beschikbaar, dit zijn er 74 meer dan het jaar voordien. Van alle aangepaste woningen zijn er 735 bewoond door personen met een handicap.

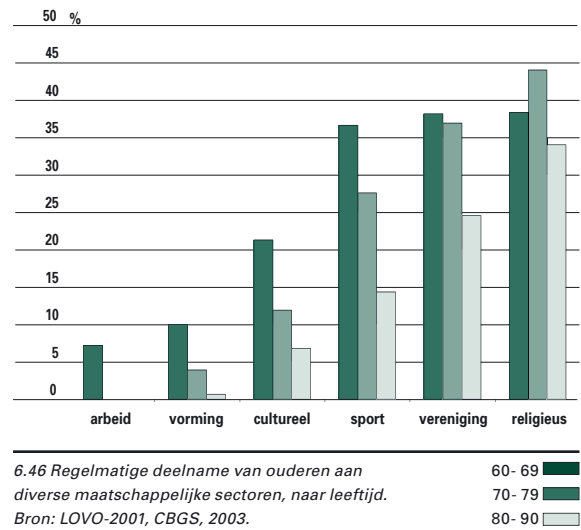
7. Specifiek onderwijs

Leerlingen met een handicap kunnen terecht in een specifiek onderwijssysteem: het Buitengewoon Onderwijs. Het Geïntegreerd Onderwijs heeft als doel een brug te slaan tussen het Buitengewoon en het Gewoon onderwijs. Meer gegevens over beide onderwijsvormen zijn te vinden in het hoofdstuk 'Investeren in onderwijs'.

Ouderen

Bij het woord 'oude' denken nog-niet-ouderen vaak aan een hoogbejaarde met wandelstok of rolstoel, die zichzelf niet meer kan beredderen. Dat beeld van de vierde leeftijd wordt als een pars pro toto toegepast op de hele categorie **ouderen**, ook op de veel grotere groep van personen in de derde leeftijd, die op allerlei maatschappelijke domeinen actief en zichtbaar zijn. Zij genieten van het gratis openbaar vervoer, verkennen met leeftijdsgenoten het internet en dragen zorg voor ouders en kleinkinderen, veeleer dan zelf zorg te ontvangen. Het beleid speelt op beide groepen in door zowel de actieve participatie aan het sociale en culturele leven te bevorderen, als te zorgen voor een ruim en toegankelijk zorgaanbod. Daarbij worden thuiszorg en residentiële zorg niet als gescheiden werelden

MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

opgevat, maar als voorzieningen die elkaar aanvullen en versterken, samen met de tijdelijke opvangmogelijkheden.

Zowel de derde als de vierde leeftijd komen in deze paragraaf aan bod.

1. Levenskwaliteit

Een belangrijk aspect van de **levenskwaliteit** is het **sociaal contact**. In een gezin wonen en dan bij uitstek met een partner is de belangrijkste dam tegen vereenzaming. Het is natuurlijk evident dat het aandeel alleenstaanden toeneemt met de leeftijd. Vanaf 60 jaar zijn alleenstaanden vaker van het vrouwelijke geslacht, vanaf 80 jaar is zelfs de helft van de vrouwen alleenstaand.

Een tweede indicator vormen de contacten met niet-gezinsleden. Uit elk onderzoek blijkt hoe belangrijk ouders op leeftijd de contacten met hun kinderen en kleinkinderen vinden. Ze zijn ook veelvuldig: 45% van de senioren heeft minstens wekelijks contact met één van hen. Door de nabijheid is het gemakkelijker dagelijks contact te onderhouden met buren, maar een aanzienlijke groep heeft toch maar weinig of zelfs nooit contact met buren. Met vrienden en kennissen heeft ruim de helft van de 60 tot 90-jarigen wekelijks tot maandelijks contact, met de andere familieleden iets minder.

De **contactfrequentie** heeft de neiging af te nemen met de leeftijd. Dat valt ook op wanneer we de vier relatietypes (met kinderen, andere familieleden, vrienden en buren) samentellen. Van de zestigers heeft een kwart met drie of vier types minstens wekelijks contact, wat het dubbele is van de tachtig-

SEMI- RESIDENTIELE OUDERENZORG

		ANTWERPEN	VL-BRABANT	LIMBURG	OOST-VL	WEST-VL	BRUSSEL	TOTAAL
Lokale dienstencentra	programmatie	145	98	75	124	106	20	568
	erkend	51	16	19	20	29	11	146
Regionale dienstencentra	programmatie	16	10	8	13	11	2	60
	erkend	11	7	7	13	11	1	50
Dagverzorgingscentra: verblijfseenheden	programmatie	659	402	279	559	479	110	2.488
	erkend	278	93	176	213	460	0	1.220
Centra voor kortverblijf: woonegelegenheden	programmatie	659	402	279	559	479	110	2.488
	erkend	162	51	30	156	177	0	576
Oppasdiensten	programmatie	16	10	8	13	11	2	60
	erkend	7	6	8	12	11	2	46

6.47 Programmatie en invulling van vijf semi-residentiële ouderenvoorzieningen, per provincie, 31 december 2004. Bron: WVC, team Ouderenvoorzieningen.

gers. Deze laatste groep heeft het vaakst met slechts één categorie frequent contact en bijna een kwart ontbeert zulk contact.

Dit verband met de leeftijd blijkt eveneens uit een bevraging over eenzaamheid. Van de leeftijdsgroep tussen 60 en 69 jaar noemt 77% zich nooit eenzaam tegenover 59% van de groep tussen 80 en 90 jaar. Een andere mogelijke bedreiging voor de levenskwaliteit vormt het verlies aan **zelfredzaamheid**. Zelfs bij 75+'ers is een meerderheid als zelfredzaam te kwalificeren. Voortdurende hinder groeit van 17% bij de zestigers tot 35% bij de tachtigers. Van de groep tussen 60 en 90 jaar ondervindt ruim een vijfde af en toe hinder bij de dagelijkse activiteiten.

Eerst zal men slechts voor zwaarder huishoudelijk werk hulp nodig hebben, nadien breidt dit geleidelijk uit naar het dagelijks huishoudelijk werk en persoonsverzorging. Vanaf 80 jaar kan men door de band genomen de meeste taken slechts uitvoeren mits hulp.

2. Maatschappelijke participatie

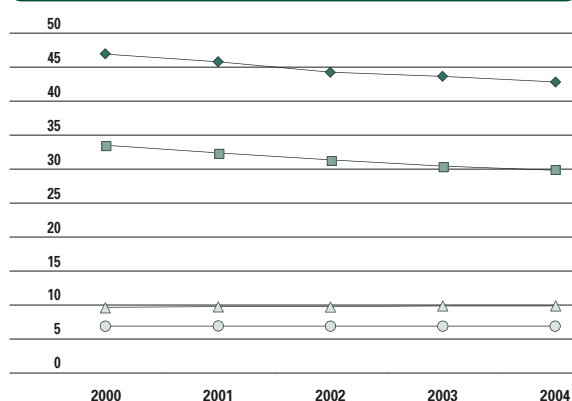
Voor de leeftijdsgroep van 60 tot 69 jaar is de arbeidsparticipatie zeer beperkt. Ook een cursus volgen komt vrij weinig voor. Cultuur en sport zijn nog vrij goed vertegenwoordigd bij de jongste leeftijdsklasse maar dat aandeel neemt snel af met de leeftijd. De religieuze participatie ligt bij de ouderen – en dan bij uitstek de zeventigers – hoog. Ook de deelname aan het verenigingsleven is omvangrijk, maar daalt vanaf 80 jaar. 10% van de ouderen is geregeld actief in het vrijwilligerswerk, de helft minstens wekelijks.

Een derde van de ouderen is slechts op één domein actief, een nagenoeg even grote groep in geen enkel. Dat aandeel loopt op tot de helft eens men ouder is dan 80.

3. Ouderenzorg

Het grootste deel van de zorgverlening aan ouderen bestaat uit **mantelzorg**, de (eventueel op een uitkering van de zorgverzekering na) niet-vergoede hulp van verwanten, vrienden en buren. Een klein gedeelte komt van het commerciële circuit zonder overheidstussenkomst zoals de pedicure of taxi. Een belangrijke plaats in de thuiszorg bekleedt evenwel het **formele circuit** van private non-

RESIDENTIELE OUDERENZORG

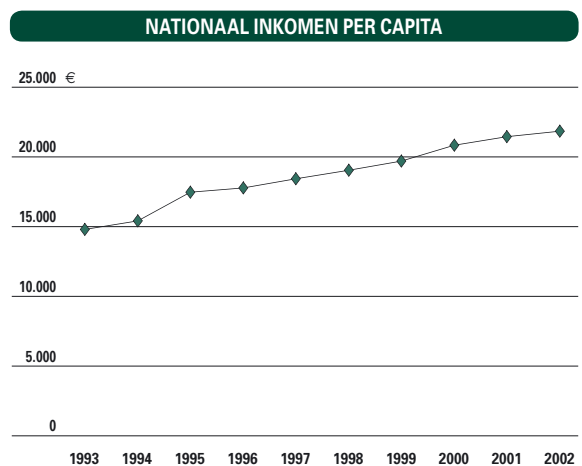

6.48 Evolutie van de programmanorm en erkende capaciteit van rusthuizen en serviceflats, per 100 65+'ers en per 100 80+'ers, van 2000 tot 2004, telkens per 1 januari. Bron: WVC, afdeling Welzijnszorg en NIS.

profitorganisaties, OCMW's en andere. Zij hebben gemeenschappelijk dat de gebruikers slechts een beperkte eigen bijdrage dienen te betalen dankzij financiering door de overheid. Deze thuiszorg en de zorgverzekering komen aan bod in het onderdeel over gezinszorg.

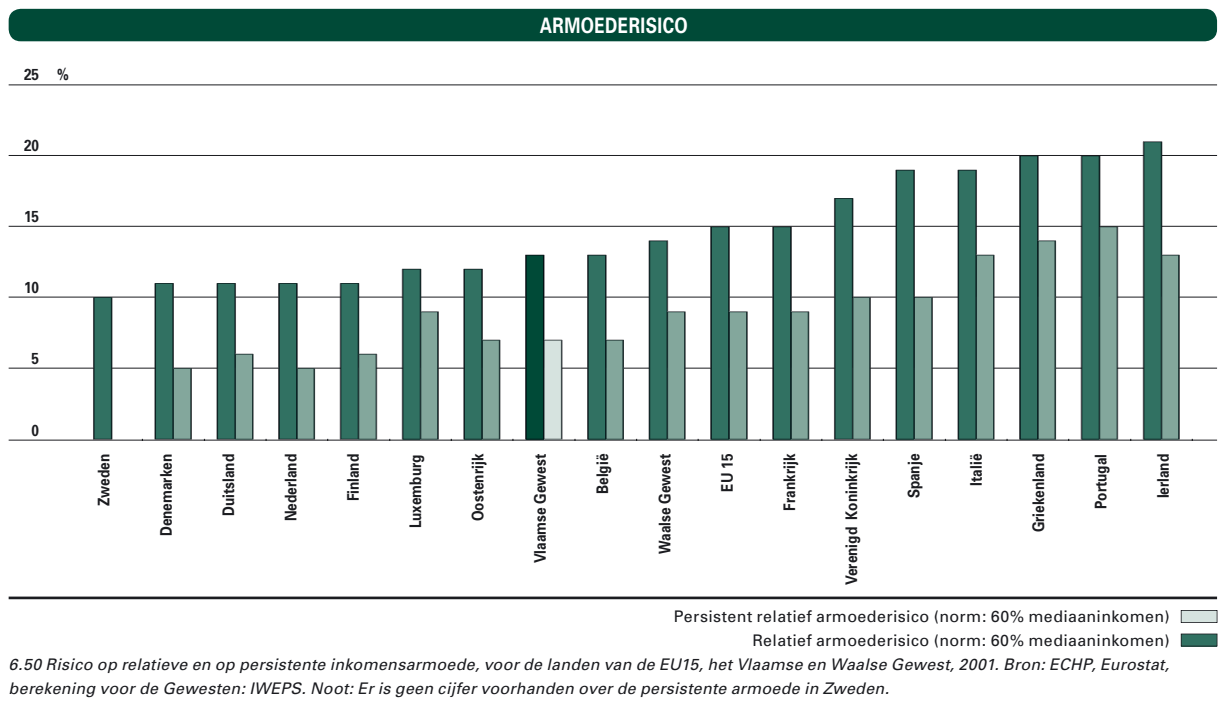
De belangrijkste hulpvormen voor ouderen zijn een sociale dienst, een dienst gezins- en bejaardenhulp en een dienst thuisverpleging. Van deze voorzieningen maakt 16% tot 28% van de zestigplussers gebruik. Uiteraard stijgt dat gebruik met de leeftijd, vooral bij de dienst gezins- en bejaardenhulp.

De **residentiële en semi-residentiële zorgverlening** loopt heel wat vertraging op ten opzichte van de programmatie. De drie grootste voorzieningen, namelijk de dagverzorgingscentra, de centra voor kortverblijf en de lokale dienstencentra, wisten in 2004 niet eens de helft van hun programmatie ook feitelijk te realiseren. Vlaams-Brabant en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vallen in negatieve zin op. Die laatste moet zelfs nog beginnen met dagverzorgingscentra en centra voor kortverblijf. Het aantal erkende plaatsen in rusthuizen is op vijf jaar tijd met bijna 4.000 gestegen tot ruim 61.000 begin 2004. Daarnaast zijn er nog 1.000 niet-erkende plaatsen. Het aantal serviceflats nam in dezelfde periode met 2.600 toe tot ruim 11.000. Evenwel doet zich de laatste jaren en dan vooral het laatste jaar, een forse vermindering voor van het aantal RVT-bedden in ziekenhuizen. Dat zijn

6.49 Evolutie van het Nationaal Inkomen per hoofd van de bevolking, van 1993 tot 2002, in euro. Bron: NIS, Statistisch Tijdschrift (1993-1994) en NBB (1995-2002).

plaatsen waar zwaar zorgbehoevende patiënten gedurende langere tijd kunnen verblijven en die door beleidsmakers al sinds de jaren '80 geregeld worden omgezet naar de rusthuissector. Begin 2004 waren er in de residentiële sector nauwelijks meer plaatsen dan het jaar voordien, namelijk 74.882 in het totaal. In verhouding tot het aantal ouderen betekent dat zelfs een vermindering. In West- en Oost-Vlaanderen is de kloof tussen de programmatie en de realiteit qua rusthuisplaatsen merkkelijk kleiner. Het tegendeel geldt voor het

6.50 Risico op relatieve en op persistente inkomensarmoede, voor de landen van de EU15, het Vlaamse en Waalse Gewest, 2001. Bron: ECHP, Eurostat, berekening voor de Gewesten: IWEPS. Noot: Er is geen cijfer voorhanden over de persistente armoede in Zweden.

Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dat slechts 1,6% in de programmatie vertegenwoordigt en waarvan een vijfde is ingevuld.

Armoede en bestaansonzekerheid

Armoede en bestaansonzekerheid zijn zeer complexe fenomenen. Armoede verwijst naar een situatie van achterstelling en uitsluiting op meerdere domeinen. Hier wordt vooral de financiële armoede bekeken, samen met de beleidsinstrumenten die zowel federaal als gewestelijk hieraan proberen te verhelpen.

1. Vlaanderen, een rijk landje, maar...

In het jaar waarin de Europese Unie uitbreidde naar het oosten, werd eens te meer duidelijk hoe welvarend West-Europa is, met Vlaanderen dan nog als een van de koplopers. De levensstandaard in ons land is historisch hoog. In 2001 bedroeg het mediaaninkomen van een alleenstaande Belg 15.492 euro (gemiddeld: 17.802 euro) en van een koppel met twee kinderen 32.534 euro (gemiddeld: 37.384 euro). Het Nationaal Inkomen per hoofd groeit jaar na jaar. Het voorbije decennium kwam er 48% bij. Toch is er ontegensprekelijk ook een aanzienlijke groep personen die met een laag inkomen de eindjes aan elkaar moet knopen. Daar hangen andere karakteristieken mee samen: minder inkomen betekent ook minder keuzemogelijkheden op de krappere en duurder wordende woningmarkt. Wie arm is, heeft bovendien een lagere levensverwachting en een slechtere gezondheid. Of nog: deze groep is veel vaker afwezig in het georganiseerde culturele en vrijetijdscircuit.

2. Benadering via inkomensnormen

De Europese actieplannen **armoedebestrijding** nemen 60% van het beschikbare **mediaaninkomen** als de armoedegrens. Wie daaronder zit kampt met een verhoogd armoederisico. In 2001 was dit het geval voor 13% van de Vlaamse bevolking of zo'n 775.000 personen. Een belangrijke vaststelling is dat ook 13% van de kinderen tussen 0 en 15 jaar risico loopt op financiële armoede.

Het Vlaamse Gewest scoort samen met België gemiddeld in Europa en net iets beter dan de EU-15. Het percentage ligt lager in de Scandinavische landen en hoger in de zuiderse landen. Het hoogste percentage vindt men in Ierland.

In tegenstelling tot bijna alle andere landen, ligt bij ons het percentage armen bij de vrouwen niet noemenswaardig hoger dan bij de mannen. Wel is er een opvallend verschil naar leeftijdscategorie. In de leeftijdsgroep van 16 tot 24 jaar loopt 8% risico. Vanaf 65 jaar loopt dit op tot 23%.

Toch zijn het niet de gepensioneerden die het hoogste risico lopen op armoede, maar de werklozen (25%). Dit laatste cijfer ligt merkkelijk hoger bij de EU15 en in het Waalse Gewest (37%). Anderzijds is het risico op armoede zeer klein (3%) voor werknemers. Vlaanderen is blijkbaar niet zo vertrouwd met het fenomeen van de 'working poor', mensen die zelfs met een inkomen uit arbeid in financiële armoede vertoeven.

Ook alleenstaanden en eeninkomensgezinnen zien zich met een groter armoederisico geconfronteerd. Verder is er een kloof tussen huurders en eigenaars. Eigenaars kennen een armoederisico van 10% tegenover 27% bij huurders. Hierbij zitten de eigenaars rond het gemiddelde van de EU15 (12%), maar scoren de huurders op de 12de plaats.

Voor een aanzienlijke groep is de armoede slechts van korte duur. Wanneer personen minstens

KANSARME GEZINNEN

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antwerpen	4,4	5,1	5,8	8,2	8,6	8,4
Vlaams-Brabant	2,2	3,0	2,7	2,2	2,1	2,4
West-Vlaanderen	3,1	4,7	4,6	5,6	5,1	4,9
Oost-Vlaanderen	3,4	5,5	4,8	5,8	5,0	4,9
Limburg	3,7	5,7	5,2	5,8	5,8	6,2
Vlaams Gewest	3,5	4,8	4,7	5,8	5,7	5,7

6.51 Evolutie van het percentage kansarme gezinnen bij de geboorte van een kind, volgens de normen van Kind en Gezin, naar provincie, van 1998 tot 2003, telkens op 31 december. Bron: Kind en Gezin.

driemaal in vier jaar tijd, waaronder het laatste jaar, onder de 60%-inkomsgrens vallen, is er sprake van blijvende armoede en is het risico op generatiearmoede zeer reëel. 7% van de Vlamingen bevindt zich in deze situatie en Vlaanderen staat daarmee op de vijfde plaats in de EU15-ranking.

3. Subjectieve inkomensmaat

Naast de objectieve meting van armoede via het inkomen is een **subjectieve maat** zeker zinvol. In zijn meest eenvoudige variant vraagt men dan hoe gemakkelijk of moeilijk men kan rondkomen. In 2002 leeft 7% van de Vlaamse bevolking in een huishouden waarvan de referentiepersoon zegt dat men moeilijk tot zeer moeilijk rondkomt. In Wallonië bedraagt dit 13%.

4. Benadering Kind en Gezin

Aangezien armoede verwijst naar achterstelling op meerdere domeinen, is een **multidimensionele indicator** zeker welkom. Kind en Gezin ontwikkelde zo'n maatstaf die naast het maandinkomen van het gezin ook rekening houdt met de opleiding en arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheid. Zodra het gezin op minstens drie van deze componenten slecht scoort, wordt het als kansarm beschouwd. Dit is het geval voor 6% van alle gezinnen waar een kind werd geboren in 2003. Een laag inkomen en een zwakke arbeidssituatie komen voor in 80% van deze gezinnen, gevolgd door een laag opleidingsniveau (70%). De drie criteria spelen tegelijk in 46% van deze gezinnen.

De voorbije jaren bleef het percentage kansarme gezinnen stabiel. Ook de verhoudingen naar provincie bleven gelijk, met veruit het grootste aandeel arme gezinnen in Antwerpen.

AFLOSSINGSPROBLEMEN

	AANTAL PERSONEN	AANTAL CONTRACTEN	ACHTERSTALLIGE/EISBARE BEDRAG (MILJOEN EURO)
2000	385.465	517.690	1.765
2001	397.451	541.518	1.846
2002	402.589	552.030	1.914
2003	353.520	507.145	1.976
2004	349.665	508.039	1.939

6.52 Evolutie van het aantal Belgen met afbetalingsmoeilijkheden, het aantal achterstallige contracten en de omvang van de schuld, van 2000 tot 2004, telkens per 31 december. Bron: NBB.

5. Inkomensverdeling

Een eerste indicator over de **inkomensverdeling** meet de verhouding tussen het inkomen van de 20% rijkste en de 20% armste personen. In 2001 beschikt de rijkste groep 4,1 keer meer dan de armste groep. Hiermee scoort Vlaanderen iets beter dan de EU-15 (4,4), maar hangt in de middenmoot.

Een andere maat om de inkomensongelijkheid te meten is de Gini-coëfficiënt, waarbij alle inkomens in rekening worden gebracht. Een waarde 0 betekent dat iedereen een identiek inkomen heeft, terwijl een waarde 100 zou aangeven dat één persoon al het inkomen bezit. Voor het Vlaamse Gewest neemt de Gini in 2001 een waarde aan van 27. Het Waalse Gewest zit met 29 net boven het Europese gemiddelde van 28. De Europese scores variëren van 22 voor Denemarken tot 37 voor Portugal.

6. Betalingsproblemen

Schuldoverlast vormt een van de meest prangende problemen voor mensen in armoede. Eind 2004 stonden bijna 350.000 Belgen met **afbetalingsmoeilijkheden** geregistreerd, goed voor 508.000 contracten. Vier op tien van deze personen woont in het Vlaamse Gewest.

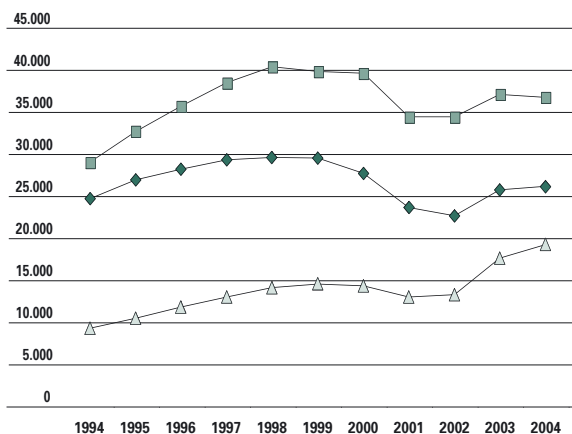
Hoewel het aantal personen met kredieten tijdens 2004 met 2,9% toenam, nam het aantal personen met betalingsachterstand af. De daling heeft vooral te maken met enkele wettelijke ingrepen. Sinds 1 juni 2003 blijven de contracten die ondertussen geregulariseerd werden nog slechts gedurende 1 jaar in de statistieken hangen in plaats van twee jaar. Wel is er een verdere toename van personen met meer dan drie achterstallige kredietovereenkomsten.

In totaal is 4,2% van de volwassen Belgische bevolking geregistreerd als iemand met aflossingsproblemen, maar met sterke regionale verschillen. Voor het Vlaamse Gewest gaat het om minder dan 3%. Omwille van betalingsproblemen hebben in 2003 de nutsbedrijven 8.140 budgetmeters en 8.503 stroombegrenzers geplaatst in het Vlaamse Gewest. De getroffen gezinnen krijgen dan toch nog een minimum aan energie. Toch blijken ook meer drastische ingrepen dagelijkse kost: 2.484 huishoudens werden al dan niet tijdelijk afgesloten van elektriciteit en bij 1.578 huishoudens werd de gaskraan toegedraaid.

Hulpverlening bij schuldoverlast behoort tot de belangrijke opdrachten van zowel OCMW's als CAW's. Op 31 december 2004 waren 298 van de 304 OCMW's erkend als dienst voor schuldbemid-

BM- OF LEEFLOONTREKKERS

6.53 Evolutie van het aantal bestaansminimum- of leefloontrekkers van 1994 tot 2004, telkens op 1 januari, naar gewest. Bron: POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie.

deling en 23 CAW's. Drie bijkomende OCMW's sloten een overeenkomst af met een CAW.

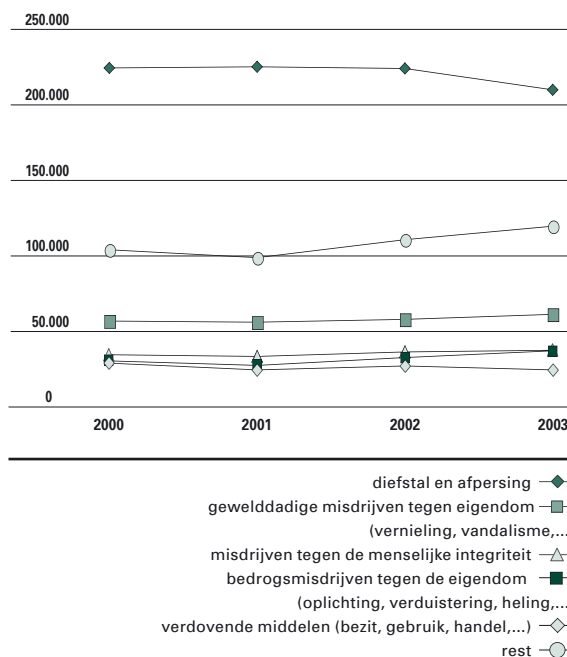
7. Instrumenten van armoedebestrijding

In het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2004 bundelt de overheid haar initiatieven die armoede moeten tegengaan. Enkele voorbeelden zijn het meer toegankelijk maken van het lokaal jeugdwerk, het uitbouwen van het begeleid wonen voor het groeiende aantal thuislozen, het sterk verlaagd tarief voor kansarmen bij De Lijn, het tegengaan van uitsluiting in kinderopvangvoorzieningen, het bevorderen van de cultuurparticipatie van armen, nieuwe maatregelen inzake studiefinanciering, de verdere uitbouw van de nieuwe diensteneconomie (de zogenaamde nabijheidsdiensten) en de toename van het aantal sociale woningen. Vele van deze maatregelen komen elders in VRIND aan bod, het onderstaande overzicht is beperkt tot de financiële aspecten.

Via de bijstand poogt men voor iedereen een aanvaardbare levensstandaard te waarborgen. Het aantal **leefloontrekkers** over de tijd vergelijken vraagt omzichtigheid omdat zich wijzigingen aan het stelsel voordoen. Zelfs de naam veranderde, want voor 1 oktober 2002 was sprake van het bestaansminimum. Door in- en uitstroom zou het aantal personen dat gedurende een jaar een leefloon ontvangt 65% hoger liggen dan de cijfers op één moment aangeven.

Begin 2004 ontving 0,4% van de bevolking een leefloon. Dit is merkbaar minder dan in de overige

CRIMINALITEIT

6.54 Evolutie van het aantal misdrijven per type, van 2000 tot 2003. Bron: Federale Politie.

gewesten.

Bijna de helft is alleenstaand, terwijl een op vijf samenwoont met kinderen. Eveneens een op vijf heeft een andere dan de Belgische nationaliteit. Naast het leefloon bestaat er een vergelijkbare tegemoetkoming voor kandidaat-vluchtelingen. Hun aantal bedroeg bijna 30.000 in 2003, waarvan tweederden in het Vlaamse Gewest.

Voor 65+'ers is er het **Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB)** of de **Inkomensgarantie Ouderen (IGO)**. Meestal gaat het dan om een toeslag op de pensioenuitkering, zodat men een bedrag bekomt dat vergelijkbaar is met het leefloon. Op 1 januari 2004 kregen 56.504 Vlamingen een dergelijke uitkering, waarvan een kwart een GIB

MOBBING

	PREVALENTIE	INCIDENTIE
geen slachtoffer van pesteringen	54,7	72,1
enkel genormaliseerde pesteringen	14,2	10,5
(ook) relatief abnormale pesteringen	17,2	10,4
(ook) abnormale pesteringen	13,9	7,0
fysiek geweld	7,2	3,0
ongewenst seksueel gedrag	10,4	4,6

6.55 Prevalentie en incidentie van pesteringen, fysiek geweld en ongewenst seksueel gedrag op het werk. Bron: Opdebeeck, S. e.a. (2002), K.U.Leuven.

en de rest een IGO. Meer dan zeven op tien is een vrouw en het gaat relatief vaak om alleenstaanden en 80-plussers.

Personen met een handicap die geen arbeid kunnen verrichten kunnen beroep doen op de inkomensvervangende tegemoetkoming waarvan het bedrag overeenkomt met dat van het leefloon. Op 1 januari 2004 waren er 34.515 Vlaamse gerechtigden of 46% van het totaal. Het aantal Vlaamse gerechtigden is het voorbije decennium met 12% gedaald.

Het armoedebeleid wordt niet enkel voor armen gemaakt, maar ook samen met hen. Dit verloopt via gestructureerde contacten met hun verenigingen. Eind 2004 werden 61 organisaties ondersteund door het Vlaams Netwerk van **verenigingen waar armen het woord nemen**, 41 daarvan kregen ook een financiële ondersteuning. Daarnaast startte in 1999 de eerste opleiding tot ervaringsdeskundige in de armoede en sociale uitsluiting. Van de 78 personen die aan de vooropleiding begon, hebben 42 het diploma behaald en mogelijks zullen er nog 11 volgen. In januari 2005 waren 40 personen aan het werk als ervaringsdeskundige in diverse sectoren.

Geweld en hulpverlening

Onveiligheidsgevoelens kwamen aan bod in het onderdeel 'welzijn: van de nulde tot de eerste lijn'. De vrees voor geweld hangt echter maar in beperkte mate samen met reëel geweld. Het risico op geweld is kleiner dan de meeste personen veronderstellen. Cijfers over ongeoorloofd gedrag vormen wel een hachelijke onderneming, onder andere wegens onderrapportering of juist veel intensere rapporte-

ring naar aanleiding van sensibiliseringscampagnes. In deze paragraaf komen diverse vormen van geweld aan bod, ook tegenover specifieke doelgroepen als ouderen en kinderen. Voor daders en slachtoffers staat hulpverlening ter beschikking.

1. Criminaliteit

Niet alle slachtoffers van een misdrijf doen aangifte bij de politie maar de registratiegegevens geven toch een indicatie voor de omvang van de criminaliteit. In het jaar 2003 werden 484.378 misdrijven (of pogingen tot) geregistreerd. Dat is een stijging met 1,2% ten opzichte van 2000, maar een lichte daling ten opzichte van 2002. Veruit de belangrijkste vorm van criminaliteit is diefstal en afpersing, hoewel de laatste jaren een dalende tendens wordt vastgesteld. De sterkste daling is echter te vinden bij de verdovende middelen, maar hier moet men rekening houden met de gewijzigde drugswet. Bedrogsmisdrijven tegen de eigendom kenden dan weer een aanzienlijke toename. Lichamelijk geweld maakt een relatief beperkt gedeelte uit van de criminaliteit.

Volgens surveygegevens van eind 2002 en begin 2003 werd 18% van de respondenten of een gezinslid gedurende de voorgaande vijf jaar slachtoffer van inbraak of aanranding.

2. Mobbing

Het aantal klachten over **pesten op het werk** nam in 2004 toe, door een ruimere bekendheid van de wet van 2002. In Vlaanderen noteerde de medische inspectie 1 klacht per werkdag.

AARD VAN MISHANDELING

	1995	2001	2002	2003	DIAGNOSE 2003
Seksueel misbruik (incest en extrafamiliaal seksueel misbruik)	30,1	24,8	23,0	22,4	23,9
Lichamelijke mishandeling	17,7	16,8	16,2	17,4	13,9
Lichamelijke verwaarlozing	11,1	11,2	12,5	12,4	8,8
Emotionele mishandeling	10,7	9,4	10,6	11,2	9,2
Emotionele verwaarlozing	6,5	7,9	7,1	6,8	11,7
Münchhausen syndroom by proxy	0,4	0,4	0,7	0,3	0,3
Risicosituatie op mishandeling/verwaarlozing	16,2	16,1	15,5	15,6	16,8
Onduidelijk	3,3	7,4	7,6	8,0	6,6
Verwerkingsproblematiek t.g.v. vroegere mishandeling	1,4	1,4	1,6	1,4	1,1
Geen mishandeling, aanverwant/ander probleem	2,6	4,8	5,2	4,4	7,6
Totaal (100%)	5.210	7.112	8.252	7.779	1.932

6.56 Evolutie van de gemelde kinderen bij de vertrouwenscentra, kindermishandeling naargelang de belangrijkste gemelde problematiek, van 1995 tot 2003, telkens op 31 december, en problematiek volgens diagnosestelling door de vertrouwenscentra in 2003, in %. Bron: Kind en Gezin.

3. Kindermishandeling

De politie registreerde in 2003 2.464 misdrijven van **kindermishandeling**, een iets lager cijfer dan de drie vorige jaren. Het gaat vaker om seksueel geweld (58%) dan om lichamelijk geweld (42%), in dat laatste geval worden bij een derde van de gevallen de ouders als daders gekwalificeerd.

Een andere kijk op de incidentie leveren de vertrouwenscentra kindermishandeling, waarvan er één is per provincie en één in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In 2003 waren hier 53,7 VTE-personeelsleden tewerkgesteld. Zij noteerden 5.615 meldingen van kindermishandeling, bij 7.779 kinderen, of een incidentie van 5,3 per 1.000 kinderen. Het aantal meldingen is gedurende de voorgaande jaren continu gestegen om in 2003 voor het eerst te dalen. Bijna de helft van de meldingen komt uit de directe omgeving van het kind (de moeder, de vader, andere gezins- of familieleden, burens of kennissen, of het slachtoffer zelf). De andere helft uit de hoek van hulpverleners (uit de gezondheidszorg, het welzijnswerk, de Bijzondere Jeugdbijstand) of vanuit scholen of de voorschoolse en buitenschoolse voorzieningen. De dader is vaak te zoeken in het gezin of de familie van het kind.

In 2003 werd er in 8.006 dossiers een gevolggeving voorzien. De gevolggeving kan zeer divers zijn en gaat van het louter ondersteunen van een betrokken hulpverlener tot het stellen van een diagnose tot het uitwerken van behandeling. In ruim de helft van de gevallen worden familieleden of andere betrokkenen geadviseerd of ondersteund en bijna even vaak geldt dat ook voor hulpverleners. De actie van het vertrouwenscentrum bestaat in 20% uit coördinatie van de hulpverlening en in 14% uit een eigen behandeling, meestal op korte termijn (crisisopvang). Bij een kwart van de 8.006 kinderen waarvoor een gevolggeving geldt, heeft het centrum een diagnose gesteld.

De professionele diagnose komt in grote lijnen tot dezelfde categorieën als de zelfrapportering. Ruim een vijfde van de kinderen kampt met seksueel misbruik en incest. In even grote mate komen emotionele mishandeling en verwaarlozing voor. Verder zijn lichamelijke mishandeling en een risicosituatie op kindermishandeling of verwaarlozing frequent.

4. Ouderenmishandeling

Naar schatting zouden ruim 2.000 ouderen mishandeld worden. In 2003 startte het Centraal Meldpunt voor **Ouderenmishandeling**. Tijdens

dat jaar ontving het 273 meldingen. Bij een kwart wordt een interventie gevraagd. Familieleden en kennissen van het slachtoffer maken de helft uit van de melders, terwijl slechts 0,5% van de meldingen het initiatief is van de huisarts. Bijna 40% van de meldingen betreft financieel of materieel misbruik. In 14% van de gevallen is sprake van psychische mishandeling, in 11% van een verzorging die te wensen overlaat, in 9% van fysieke mishandeling. Bij nagenoeg alle andere aanvragen worden diverse problemen genoteerd.

5. Slachtofferhulp

Sinds 1997 is in elk Vlaams gerechtelijk arrondissement een dienst **Slachtofferhulp** actief, verbonden aan een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk (CAW). Slachtofferhulp werkte in 2003 met 69 VTE medewerkers en ongeveer 200 vrijwilligers. In dat jaar kregen ongeveer 9.500 slachtoffers een zekere vorm van begeleiding.

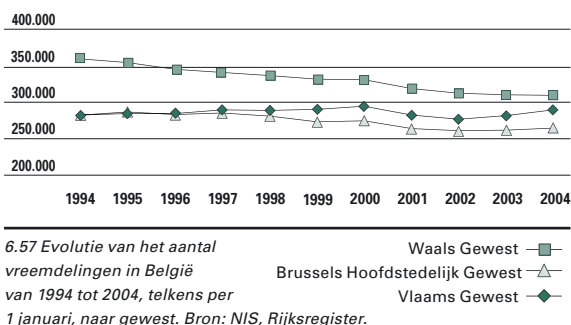
De bevoegdheid voor slachtofferzorg is verdeeld over de federale en de Vlaamse overheid. De federale overheid is bevoegd voor slachtofferonthaal op parketten en rechtbanken en voor slachtofferbejegening bij politiediensten. De Vlaamse Gemeenschap is bevoegd voor slachtofferhulp. In 2004 breidde het federale Fonds voor Hulp aan Slachtoffers van Opzettelijke Gewelddaden haar werking uit naar bijkomende categorieën slachtoffers, zoals verwanten van iemand die al meer dan een jaar is vermist. Gedurende dat jaar keerde het fonds 11 miljoen euro uit aan 1.095 slachtoffers of hun verwanten, een bedrag dat in vier jaar tijd is verdubbeld.

Wanneer men spreekt over slachtofferhulp, wordt spontaan gedacht aan volwassen slachtoffers. Kinderen vormen echter een belangrijk deel van de personen die het slachtoffer worden van een traumatische gebeurtenis. Bijna 10% van de in 2004 begeleide slachtoffers was jonger dan 18 jaar. De Vlaamse overheid subsidieert daarom sinds midden 2002 vijf provinciale coördinatoren voor de opvang van kinderen die het slachtoffer werden van een schokkende gebeurtenis.

6. Hulp- en dienstverlening aan verdachten, daders en hun sociale omgeving

Deze hulp wordt georganiseerd vanuit de Vlaamse diensten voor justitieel welzijnswerk binnen de Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW's). Er is één dienst per gerechtelijk arrondissement met

VREEMDELINGEN

in totaal 83,5 VTE personeel. Zij moeten in de gevangenissen de brug slaan tussen de gevangenen en vormen van hulp- en dienstverlening zoals onderwijs, sport, sociaal-cultureel werk, tewerkstelling en gezondheidszorg.

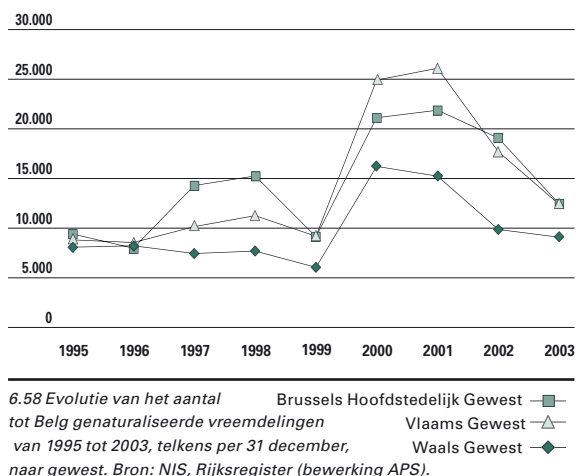
7. Hulpverlening aan seksuele delinquenten

De federale en de Vlaamse bevoegde minister ondertekenden in 1998 een samenwerkingsakkoord over de begeleiding en behandeling van daders van seksueel misbruik. Het werd in de loop van 1999 bij wet en decreet bekrachtigd. Ook in 1998 had de Vlaamse regering hulpverlening aan seksuele delinquenten toegevoegd aan het takenpakket van de CAW's. Seksuele delinquenten die voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld, moeten verplicht een begeleiding volgen bij een CAW of een centrum voor geestelijke gezondheidszorg (CGG). Vijf CAW's (één per provincie) en acht netwerken van CGG worden specifiek voor deze opdracht gesubsidieerd. Zij begeleiden in 2003 respectievelijk 319 en 731 cliënten.

Diversiteitsbeleid

Inburgering en het voeren van een **diversiteitsbeleid** dient op verschillende overheidsniveaus uitgewerkt te worden. Samenleven in diversiteit is echter in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van elk individu. Ook het middenveld en het verenigingsleven hebben hierin een belangrijke taak te vervullen. De indicatoren die hier uitgewerkt worden geven een zicht enerzijds op de beleidsinstrumenten en de resultaten en anderzijds op de omvang en kenmerken van de doelgroepen.

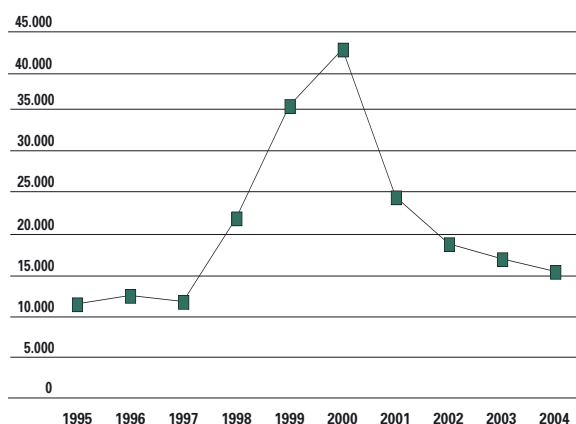
NATURALISATIES

1. Diversiteitssector

De Vlaamse overheid heeft beleidsovereenkomsten afgesloten met het Vlaams Minderhedencentrum, 8 integratiecentra en 28 lokale besturen (via integratiediensten). In 2004 stellen ze samen met het Forum voor **Etnisch-Culturele Minderheden** en een vzw voor binnenschippers 214 VTE-personeelsleden tewerk. Dit is 22% meer dan in 2000. In de beleidsovereenkomsten met de lokale integratiediensten liggen de accenten vooral op onderwijs en tewerkstelling. De lokale besturen doen ook zelf inspanningen om voor allochtonen de onderwijsmogelijkheden en jobkansen in de gemeentelijke diensten te verbeteren. Ze worden hierbij ondersteund door de integratiecentra, waarvan sommige ook zelf schoolopbouwwerk- en tewerkstellingsiniti-

ASIELAANVRAGEN

6.59 Evolutie van het aantal asielaanvragen in België van 1995 tot 2004, telkens per 31 december. Bron: FOD Binnenlandse Zaken, Dienst Vreemdelingenzaken.

OPVANGCAPACITEIT

	FEDERALE OPVANGCENTRA	RODE KRUIS-CENTRA	ANDERE NGO'S	LOI'S	TOTAAL
Vlaams Gewest	1.425	1.360	511	4.630	7.926
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1.030	118	251	177	1.576
Waals Gewest	1.344	1.643	383	2.365	5.735
België	3.799	3.121	1.259	7.058	15.237

6.60 Aantal plaatsen voor asielzoekers, per type centrum, naar Gewest, 31 december 2003. Bron: Fedasil. * LOI's zijn lokale opvanginitiatieven die verbonden zijn met een OCMW.

atieven nemen.

De provinciale actieplannen die door de integratiecentra ontwikkeld worden focussen op racismebestrijding en sensibilisering.

2.Omvang van de allochtone populatie

Wanneer we **allochtonen** definiëren als de inwoners die met een andere dan de Belgische nationaliteit werden geboren, gold dit op 1 januari 2002 voor 1.448.093 personen of 14% van de bevolking. Deze groep is echter ongelijk verspreid over de gewesten, met slechts 8 % in Vlaanderen tegenover 16,5% in Wallonië en 42,7% in Brussel.

Door naturalisaties ligt het aantal inwoners met een buitenlandse nationaliteit aanzienlijk lager. In het Vlaamse Gewest komt 62% van hen uit de Europese Unie.

Met de 'snel Belg-wet' kende het aantal vreemdelingen die zich tot Belg lieten naturaliseren een steile toename in 2000 en 2001. Twee jaar later is dat cijfer gehalveerd en is het Vlaamse Gewest niet langer de uitgesproken koploper.

3. Asielaanvragen

Een tiende van de vreemdelingen is een **asielzoeker**. Begin 2004 waren er in Vlaanderen 38.803, maar in de loop van het jaar nam hun aantal toe. Op vijf jaar tijd is hun aantal vermenigvuldigd met 3,25 (in heel België met 2,48).

In 2004 werden 15.357 nieuwe asielaanvragen genoteerd, wat nog maar een derde is van het record in 2000. Aangezien slechts één aanvraag per gezin plaatsvindt, is het aantal betrokken personen groter, naar schatting 21.138 in 2003. In datzelfde jaar keerden 2.814 personen vrijwillig terug.

Van de asielaanvragers komt 87% terecht in de door de federale overheid uitgebouwde opvangstructuur om er gemiddeld vier maanden te verblijven. Eind 2003 bedroeg de opvangcapaciteit circa 15.237 plaatsen, waarvan de helft in het Vlaamse Gewest en een tiende in het Brusselse.

De herkomst van deze asielaanvragers is zeer divers, maar de drie meest voorkomende landen zijn de Russische Federatie (13%), Servië-Montenegro (11%) en Congo (7%). De opvangcapaciteit wordt voor ruim 40% ingenomen door alleenstaande mannen en voor 46% door gezinnen. Een bijzondere groep vormen de 4% alleenstaande minderjarige asielzoekers, die aangepaste opvang genieten in

NIEUWKOMERS

	ONTVANKELIJK VERKLAARDE ASIELZOEKERS	ERKENDE VLUCHTE- LINGEN	GEREGULA- RISEERDEN	VOLG- MIGRANTEN
Man	66	55	58	39
Reeds verhuisd	14	7	8	10
Uit kandi- daat- EU-landen	10	48	26	25
In stad Antwerpen	33	47	39	22

6.61 Karakteristieken van nieuwkomers, in %.
Bron: Deschamps, L. (2003), APS-databank januari 2001 - juli 2003.

ONTHAALBUREAUS

	AANTAL AANMELDINGEN
Provincie Antwerpen	464
Provincie Limburg	525
Provincie Oost-Vlaanderen	525
Provincie Vlaams-Brabant	402
Provincie West-Vlaanderen	487
Brussel	578
Stad Antwerpen	1.650
Stad Gent	397
Totaal	5.028

6.62 Aantal aanmeldingen per onthaalbureau van 1 april 2004 tot 10 januari 2005. Bron: Rapportages onthaalbureaus, 2004-2005.

dertien centra, met een capaciteit van 345 plaatsen. Deze groep maakt deel uit van de categorie niet-begeleide minderjarige vreemdelingen, waarvoor binnen de instellingen voor asielzoekers 543 plaatsen ter beschikking staan. Ook in diverse andere welzijnssectoren komt een zekere capaciteit voor (Bijzondere Jeugdbijstand, Algemeen Welzijnswerk, ...), maar is de registratie nog niet gefinaliseerd.

4. Kenmerken van nieuwkomers

Tussen 1 april en 12 november 2004 schreven zich 15.669 **nieuwkomers** in (zeven gemeenten zijn niet in deze cijfers begrepen). Met nieuwkomers worden anderstalige volwassenen bedoeld die zich recent vestigden in het Vlaamse Gewest. Geëxtrapoleerd naar jaarbasis zou het dan om bijna 22.000 personen gaan.

Ruim de helft zijn volgmigranten, die naar ons land komen in het kader van gezinsvorming en -hereniging. Daarnaast bestaat telkens een klein vijfde uit ontvankelijk verklaarde asielzoekers en uit geregulariseerden en personen met een arbeidskaartenregeling (als uitzondering op de migratiestop in het kader van tewerkstellingsmaatregelen). De resterende 6% zijn erkende vluchtelingen.

Bij deze nieuwkomers zijn ongeveer evenveel mannen als vrouwen, al hebben de vrouwen een overwicht in de categorie van de volgmigranten. Van 2001 tot 2003 kwamen de nieuwkomers uit 175 landen met Marokko en Turkije bovenaan de lijst. 15% van de geregistreerde personen komt uit een welvarend land. De nieuwkomers trekken vooral naar Antwerpen, Gent en Leuven. In de grootstedelijke centra wonen proportioneel duidelijk meer nieuwkomers uit de minder welvarende landen en mannen met een arbeidskaartenregeling. Karakteristiek voor het stedelijk gebied rond Brussel is het grotere percentage ouderen en EU-nieuwkomers.

De gemiddelde leeftijd is 32 jaar. Niet meer dan 3% is ouder dan 60 jaar, maar bij de volgmigranten loopt dit op tot 6%. Een specifiek fenomeen is de huwelijksmigratie: bijna alle nieuwkomers afkomstig uit Thailand en de Filippijnen zijn vrouwen die met een Vlaamse man huwen of samenwonen.

Tussen januari 2001 en juli 2003 is 11% van de nieuwkomers uit Vlaanderen weggetrokken. Eenderde daarvan is onvindbaar of technisch uitgeschreven uit het gemeentelijk bevolkingsregister, een ander derde is verhuisd naar Brussel of (minder vaak) Wallonië.

WOONWAGENTERREINEN

	1993	1997	2000	2003	2004
Officiële woonwagenterreinen	23	27	28	28	29
Standplaatsen op officiële woonwagenterreinen	359	387	416	418	425

6.63 Evolutie van het aantal woonwagenterreinen en het aantal standplaatsen, van 1993 tot 2004.

Bron: WVC, Informatiesteunpunt Welzijn.

5. Inburgeringstrajecten

Nieuwkomers worden verondersteld een **inburgeringstraject** te volgen. Gezien een aantal internationale afspraken en uitzonderingen (tijdelijk verblijf, nog lopend asioldossier, gehuwd met Belg,...) zou naar schatting een kwart niet verplicht kunnen worden tot het volgen van een traject dat bestaat uit taallessen, maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie.

Tussen 1 april 2004 en 10 januari 2005 stapten 5.028 nieuwkomers in een inburgeringstraject. Een derde daarvan vindt plaats in Antwerpen, wat gelijk loopt met het aandeel dat Antwerpen in het totaal aantal nieuwkomers inneemt.

Op 10 januari 2005 waren 185 dossiers overgemaakt aan de parketten van nieuwkomers die hun verplichting niet zijn nagekomen. Hiervan kwam een meerderheid uit het gerechtelijk arrondissement Antwerpen.

6. Trekkende beroepsbevolking

De grootste trekkende beroepsgroep vormen de **binnenschippers**. Het gaat meestal om zelfstandige ondernemers: een binnenschipper met één schip waarop hij en zijn gezin werken en wonen. Hun aantal is sinds 1970 sterk gedaald, zowel in Vlaanderen als in Wallonië. In 2003 oefenden 968 mannen en 38 vrouwen dit beroep uit.

Om deze sector bij te staan zijn een aantal specifieke initiatieven genomen: een verkorte opleiding voor matrozen (herscholingsprogramma), werkgroep voor coördinatie van opleidingen voor volwassenen, gespecialiseerde sociale dienst (begeleiding en doorverwijzing).

In het kader van het decreet etnisch-culturele minderheden wordt vzw De Schroef in Antwerpen gesubsidieerd voor onder meer een 'ligplaatskleuterklas' met 104 kinderen.

7. Woonwagenbewoners

Ook de **woonwagenbewoners** maken deel uit van de doelgroepen in het Vlaamse minderhedenbeleid. De groep is zeer heterogeen, met Voyageurs (afstammelingen van de autochtone trekkende bevolking), Manoesj-zigeuners en Rom-zigeuners. Naar schatting leven er in het Vlaamse en Brussels Hoofdstedelijk Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. Ze hebben een erg jong profiel, met bijna de helft jonger dan 19 jaar. Volgens een telling van ruim twee jaar geleden wonen 841 gezinnen werkelijk in een woonwagen of caravan. Daarnaast zijn er een duizendtal families die vooral in de zomer door Vlaanderen trekken. Nochtans zijn er geen doortrekkersterreinen voorhanden, maar slechts enkele 'pleisterplaatsen'

georganiseerd door gemeenten.

In het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen zijn er 425 standplaatsen op 29 residentiële woonwagenterreinen aangelegd door de gemeente. Op twee kleinere terreinen na zijn alle andere woonwagenbewoners, dus bijna de helft, aangewezen op niet-gereguleerde privé-terreinen die ze huren of kopen. De bestaande residentiële terreinen zijn overbevolkt wat de leefbaarheid aantast, niet alleen voor de bewoners zelf, maar voor de hele buurt. De Vlaamse regering heeft de realisatie van voldoende degelijke woonwagenterreinen als een belangrijke doelstelling vooropgesteld. Het belangrijkste instrument is het subsidiëren van woonwagenterreinen, met 805.330 euro in 2004.

VOOR MEER INFORMATIE:

- Cammu, H., e.a., Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2003, Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie, Brussel, 2004.
- Breda, J., e.a., Drie jaar later: evaluatie van het PAB-gebruik. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, 2004.
- Deschamps, L., Volwassen anderstalige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest. Aantallen, profielen en beleidsaandachtspunten, *Stativaria* 29, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003.
- Jacobs, T., Lodewijckx, E., Zicht op zorg. Studie van de mantelzorg in Vlaanderen in 2003, Brussel: CBGS-Werkdocument 2004/11.
- Jacobs, T., Vanderleyden, L., Vanden Boer, L. (red.), *Op latere leeftijd. De leefsituatie van 55-plussers in Vlaanderen*, CBGS Publicaties, Antwerpen: Garant, 2003.
- Jowell, R., the Central Co-ordinating Team, *European Social Survey 2002/2003: Technical Report*, London: Centre for Comparative Social Surveys, City University, 2003.
- Opdebeeck, S., Pelemans, I., Van Meerbeeck, A., Bruynooghe, R., *Mobbing. Pesterijen, ongewenst seksueel gedrag en fysiek geweld op het werk. Een beschrijving van de problematiek, haar context en haar gevolgen*, Leuven: KULeuven, 2002.
- Ruelens, L., Nicaise, I., *Hulp van krediet. Schuldbemiddeling in de Vlaamse OCMW's en CAW's*, Leuven: KULeuven, 2002.
- Vancoppenolle, D., Brans, M., *Ambtelijk beleidswerk in vernieuwende beleidsvormingsprocessen: een multiple case-study*, Leuven: Steunpunt Bestuurlijke Organisatie Vlaanderen, 2004.
- Van Menxel, G., Lescrauwaet, D., Parys, I., *Verbinding Verbroken. Thuisloosheid en Algemeen Welzijnswerk in Vlaanderen*, Berchem: Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, 2003.
- Jan Verbelen J., Samoy E., Van Geel H., *Vlamingen met een handicap of langdurige gezondheidsproblemen. Een verkennende schets van hun sociale positie en hun situatiebeleving aan de hand van concrete onderzoekscijfers*, *Stativaria* 34, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005.
- Vlaams Actieplan armoedebestrijding: <http://www.wvc.vlaanderen.be/armoede>
- Vranken, J., De Boyser, K., Dierckx, D. (red.), *Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2004*, Leuven/Voorburg: Acco, 2004.
- VREG, *Rapport van de Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt van 22 juni 2004. Statistieken 2003 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbaardienstverplichtingen*, Brussel: Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt, 2004.

- Gezondheidsindicatoren 2001-2002, MVG
– Entiteit Beleidsondersteuning:
<http://www.wcv.vlaanderen.be/gezondheidsindicatoren>
  - Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
– Afdeling Epidemiologie: <http://www.iph.fgov.be/epidemiopinl/index4.htm>
  - Jongeren en Gezondheid: <http://allserv.rug.ac.be/~cvereck/hbsc>
  - Health Behaviour in School-aged Children: <http://www.hbsc.org>
  - Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties : <http://www.oivo.be>
  - Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen: <http://www.vad.be>
  - Kind en Gezin: <http://www.kindengezin.be>
  - Welzijn en Gezondheid: <http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijngezondheid>
  - Epidemiologisch bulletin: <http://www.wvc.vlaanderen.be/epibul/>
  - Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid: <http://www.iph.fgov.be>
  - Algemeen Welzijnswerk: <http://www.caw.be>
  - Centrale voor kredieten aan particulieren
– Statistieken 2004: <http://www.nbb.be/Sg/Nl/Produits/publication/Pdf/centrcrnl2004/CKPSTAT2004N.pdf>
  - Eurobarometer: http://europa.eu.int/comm/public_opinion
  - Federaal Agentschap voor de Opvang van Asielzoekers: <http://www.fedasil.be>
  - Inburgering: <http://www.inburgering.be>
  - Integrale Jeugdhulp: <http://www.jeugdhulp.vlaanderen.be>
  - Justitieel Welzijnswerk: <http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijenjustitie>
  - Kinderopvang: <http://www.kindengezin.be/kinderopvang>
  - Het Nationaal Actieplan Sociale Insluiting: <http://www.mi-is.be/Nl/themes/AB/index.html>
  - Thuiszorg: <http://www.wvc.vlaanderen.be/thuiszorg>
  - Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap: <http://www.vlafo.be>
  - Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen: <http://www.vlaams-netwerk-armoede.org>
  - Zorgverzekering: <http://www.vlaamsezorgverzekering.be>
-

WOORDENLIJST:

- **Proportioneel sterftecijfer:** de verhouding van het aantal sterfgevallen door een bepaalde oorzaak tot het totaal aantal sterfgevallen. Aangezien het absolute aantal sterfgevallen in de jongere leeftijdsgroepen klein is, is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie van deze cijfers. Daarom ook worden in de tabel de cijfers van 2001 en 2002 samen weergegeven.
- **Vermijdbare sterfte:** een samengestelde indicator van het aantal sterfgevallen dat vermeden had kunnen worden indien enerzijds de bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden ('primaire preventie'), anderzijds door vaccinatie, vroegtijdige opsporing en/of gepaste behandeling ('medische interventies met inbegrip van secundaire preventie').

Gaan voor kwaliteit en participatie

“In haar cultuurbeleid wil de Vlaamse Regering impulsen geven om de cultuurbeleving te vergroten door een breed aanbod te ondersteunen, te verdiepen door kwaliteit te stimuleren en te vernieuwen door creativiteit en diversiteit aan te moedigen.” (Vlaams regeerakkoord p.48) Deze accenten zijn zowel van toepassing op de kunsten en de media maar ook op het verenigingsleven, het jeugdwerk en de sport. Zo wordt “de maatschappelijke, intrinsieke en individuele waarde van sport (...) onderkend” en haar positieve bijdrage aan gemeenschapsvorming. Via verenigingen worden de ontplooiingsmogelijkheden van mensen versterkt en het sociaal kapitaal vergroot. Het jeugdbeleid dient er voor te zorgen dat ook kinderen en jongeren betrokken worden bij de uitbouw van de samenleving. “Ze moeten zich welkom voelen en ze moeten

tijd en ruimte krijgen om zich jong te voelen.”

Een rijk aanbod voor de hele samenleving ontwikkelen is dan ook een expliciete doelstelling voor de verschillende domeinen die in dit hoofdstuk aanbod komen.

Voor het domein Cultuur wil men voor de verschillende sectoren een kwaliteitsvolle ontwikkeling van het veld. Met respect voor de eigenheid van deze sectoren omdat diversiteit juist meerwaarde biedt. Door kwaliteit te stimuleren wil men het aanbod ook verdiepen en door creativiteit en diversiteit aan te moedigen dit ook vernieuwen. Bij de toeleiding van de bevolking naar het aanbod wil men zoveel mogelijk de participatiedrempels voor bepaalde groepen wegnemen.

Voor het domein media stelt men het instandhouden van een pluriform landschap en het verzekeren van de toegang tot een divers en kwaliteitsvol aanbod voorop. Verder wordt het dichten van de digitale kloof als een belangrijke opdracht gezien. In het domein sport wil men het sportklimaat in Vlaanderen optimaliseren. Het verhogen van de kwaliteit van het aanbod is daarbij een belangrijke component. Men wil de bevolking regelmatig laten sporten, het liefst in clubverband. Belangrijke aandachtspunten zijn de kwalitatieve begeleiding en het wegwerken van tekorten op infrastructureel vlak. Men wil hierbij aandacht hebben voor de beoefening in optimale omstandigheden van zowel de breedtesport als de topsport. Ook het bewaken van de fairplay en de gezonde sportbeoefening zijn belangrijke factoren voor de kwaliteit van de sport. Op alle drie de domeinen wil de overheid dus gaan voor kwaliteit. Deze kwaliteitsverhoging moet een brede deelname bevorderen. Het maakt deze deelname over de bevolkingsgroepen heen ook wenselijk. Het kan een bijdrage zijn aan een open, respectvol en verdraagzaam Vlaanderen.

7
hoofdstuk

7.1 Cultuur

Algemeen cultuurbeleid

Een eerste indicator geeft de evolutie weer van het cultuurbudget en plaatst het in verhouding tot het Vlaamse BBP. Vervolgens wordt het aanbod en de infrastructuur in grote lijnen bekeken. Een ‘algemene cultuurparticipatiegraad’, op basis van culturele activiteiten en analoog aan de indicator in het Pact van Vilvoorde, sluit dit luik af.

Inspelend op de groeiende aandacht van het beleid voor de culturele industrie worden een aantal economische cijfers gebundeld. Het is een poging om de tewerkstelling en de (financiële) toegevoegde waarde van de culturele sector in kaart te brengen. Dit wordt aangevuld met de culturele bestedingen van de Vlamingen op basis van de huishoudbudget-enquêtes.

1. Cultuurbudget

In 2003 bedroeg het subsidiebudget voor cultuur en jeugd 386 miljoen euro. Dit is een stijging van 12% ten opzichte van het jaar voordien. Ongeveer een derde gaat naar **projectmatige subsidies**.

Tweederde zijn **structurele subsidies**. Het aandeel van het **cultuurbudget** in het **Bruto Binnenlands Product** (BBP), een waardemeter voor de welvaart in Vlaanderen, is de voorbije drie jaar toegenomen terwijl het aandeel van de Vlaamse begroting in het Vlaamse BBP vrijwel constant is gebleven.

SUBSIDIES CULTUUR & JEUGD

	% TOTAAL 2002	% TOTAAL 2003	% GROEI 2002 - 2003
Projectmatige subsidies	32,1	34,5	20,6
Structurele subsidies	67,9	65,5	8,2
Totaal (in 1.000 euro)	344.322	386.379	12,2%

7.1 Evolutie van het budget van de administratie Cultuur exclusief de werkmiddelen en exclusief de subsidies voor het beleidsdomein sport in 1000 euro, 2002 en 2003. Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie Cultuur. De bovenstaande verdeling van de subsidies over de verschillende beleidsvelden is het resultaat van een eerste oefening waarbij de basisallocaties uit de Vlaamse begroting gekoppeld worden aan een beleidsveld. Deze methodiek brengt met zich mee dat de vermelde bedragen voor de structurele subsidies kunnen overschat zijn en dat de vermelde bedragen voor projectsubsidies kunnen onderschat zijn.

Van de projectsubsidies stroomt 28% naar de regularisatie van DAC-personeelsleden en de uitvoering van de VIA-akkoorden. Opvallend is ook het groot aandeel van de projecten muziek, letteren en podiumkunsten.

Een derde van de structurele subsidies wordt besteed aan het beleidsdomein Kunsten en Erfgoed, twee derde aan het beleidsdomein Sociaal Cultureel Werk en Lokaal Cultuurbeleid.

2. Aanbod en infrastructuur

Een rijk cultureel landschap is een van de centrale doelstellingen van het Vlaamse beleid. Het in kaart brengen van het cultuurgebeuren in Vlaanderen is dan ook een belangrijk en nuttig instrument voor de beleidsmakers. Specifieke cijfergegevens per sector komen verder in dit hoofdstuk aan bod.

Het **sociaal-culturele werk** kent een groot en sterk gespreid aanbod. Zo heeft nagenoeg elke gemeente een openbare bibliotheek (301 gemeenten

PROJECTSUBSIDIES CULTUUR EN JEUGD

	% TOTAAL 2002	% TOTAAL 2003	% GROEI 2002 - 2003
Projecten internationaal	7,3	6,5	7,8
jeugd	0,4	0,2	-29,7
cultuur algemeen	6,9	6,3	10,0
Projecten	92,7	93,5	21,6
jeugd	1,2	2,1	102,1
muziek, letteren en podiumkunsten	44,7	39,4	6,3
beeldende kunst en musea	3,2	3,3	24,2
volksontwikkeling en bibliotheken	6,9	5,2	-9,0
cultuur algemeen	4,6	4,1	8,5
DAC / VIA	20,7	27,8	62,1
infrastructuur	11,3	11,5	22,8
Projectmatige subsidies (in 1.000 euro)	110.592	133.391	20,6

7.2 Evolutie van de projectsubsidies Cultuur en Jeugd in 1000 euro, 2002 en 2003. Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie Cultuur.

STRUCTURELE SUBSIDIES CULTUUR EN JEUGD

	% TOTAAL 2002	% TOTAAL 2003	% GROEI 2002 - 2003
Kunsten & Erfgoed	32,7	33,5	10,9
professionele kunsten	25,4	26,0	10,7
cultureel Erfgoed	7,3	7,5	11,4
Sociaal Cultureel Werk & Lokaal Cultuurbeleid	67,3	66,5	6,9
jeugdwerk	18,5	17,2	0,4
sociaal cultureel Volwassenenwerk	16,8	16,0	3,2
amateurkunsten	2,3	2,2	3,1
lokaal Cultuurbeleid	29,7	31,1	13,4
Structurele subsidies (in 1.000 euro)	233.729	252.989	8,2

7.3 Evolutie van de structurele subsidies Cultuur en Jeugd in 1.000 euro, 2002 en 2003. Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie Cultuur.

treten op als inrichtende macht van een bibliotheekvoorziening, 291 gemeenten hebben een openbare bibliotheek, bijna elke gemeente een jeugdwerkbeleidsplan (300 gemeenten) en is er een uitgebreid netwerk van verenigingen (ruim 2 per 1.000 inwoners) en jeugdwerkinitiatieven (bijna 4 per 1.000 jongeren).

De spreiding van de cultuurcentra werd bij decreet vastgelegd. Momenteel zijn er 61 gesubsidieerde cultuurcentra. Nog 14 andere gemeenten kunnen op basis van hun regionale uitstraling een aanvraag indienen.

Sinds 1 januari 2002 vroegen 211 van de 327 Vlaamse en Brusselse gemeenten (inclusief de Vlaamse Gemeenschapscommissie) om in te stappen in het decreet lokaal cultuurbeleid. Daarvan werden er 196 goedgekeurd. Bij 185 gemeenten is een gesubsidieerde cultuurbeleidscoördinator aan de slag en 173 cultuurbeleidsplannen werden door de minister goedgekeurd.

Hoewel soms moeilijker meetbaar kan gesteld worden dat Vlaanderen een rijk patrimonium aan cultureel erfgoed (musea, archiefinstellingen, bewaarbibliotheken, erfgoedverenigingen) bezit. Zo zijn er bijvoorbeeld meer dan 300 musea (waarvan 47 erkend).

Gemeenten met een groot **podiumaanbod** bedienen niet alleen de eigen bevolking, maar ook de inwoners van de omliggende gemeenten. Op die manier ontstaan culturele regio's. Een culturele regio voor podiumactiviteiten en tentoonstellingen wordt gedefinieerd als een omgeving waar 80% van

CULTUUR EN BBP

	ADMINISTRATIE CULTUUR / BBP	CULTUUR- BUDGET / BBP	VLAAMSE OVERHEID / BBP	BBP (GEREALISEERD DOOR NEDERLANDS- TALIGEN)
1995	0,17	0,43	10,30	131.588.576
1996	0,17	0,42	10,39	134.697.600
1997	0,17	0,45	10,20	142.018.256
1998	0,17	0,42	10,22	146.859.680
1999	0,17	0,42	10,30	154.250.944
2000	0,17	0,42	9,90	162.552.112
2001	0,19	0,44	9,81	166.565.744
2002	0,22	0,48	10,13	168.150.672
2003	0,23	0,49	10,29	173.060.416

7.4 Procentueel aandeel van de Vlaamse cultuurbegroting in het BBP (inclusief de geproduceerde welvaart door Vlamingen in Brussel) (in 1000 euro). Bron: administratie Cultuur.

de participanten woont. De Cultuuratlas identificeerde 31 Vlaamse regio's.

Het gemiddeld aantal **cultuurregio's** waarin een gemeente zich bevindt is eveneens een belangrijke maatstaf. De kerngemeente van die regio zal immers meer concurrentie ondervinden van andere kerngemeenten, wat overleg en samenwerking noodzakelijk maakt. De cultuurregio Torhout ligt bijvoorbeeld in zo een gebied. Dit geldt ook voor de regio's Heist-op-den-Berg, Lier, Aalst-Dendermonde, Roeselaere, Mechelen, Brugge-Knokke-Heist en Tielt. De regio's Maaseik, Overijse en Turnhout kennen minder overlapping met andere cultuurregio's.

Infrastructuur speelt vanzelfsprekend een belangrijke rol in de spreiding van cultuur. Vooral Brussel en de provincie Antwerpen beschikken over veel locaties waar op jaarbasis meer dan 25 podiumactiviteiten en tentoonstellingen plaatsvinden. De culturele infrastructuur die druk bezocht wordt, dus met meer dan 25 activiteiten per jaar, is tussen 1999 en 2000 in alle provincies aangegroeid, met uitzondering van Vlaams-Brabant. Deze stijging is het meest opvallend in Oost- en West-Vlaanderen. Vlaams-Brabant heeft nog steeds het laagste aantal culturele infrastructuur per 100.000 inwoners, gevolgd door Limburg.

3. Cultuurparticipatie

Het cultuurpubliek valt uiteen in verschillende types. Het **'kernpubliek'** neemt maandelijks aan verschillende activiteiten deel, de **'belangstellende participant'** meerdere keren per jaar en de **'passant'**

KERNGEMEENTEN VAN CULTUURREGIO'S EN OVERLAPPING MET ANDERE CULTUURREGIO'S

REGIO'S	GROOTTEKLASSE	OVERLAPPING	REGIO'S	GROOTTEKLASSE	OVERLAPPING
Aalst, Dendermonde	3	3,3	Leopoldsburg, Lommel, Mol, Overpelt	4	2,1
Aarschot	4	3,0	Leuven	2	2,6
Antwerpen	1	2,9	Lier	4	3,5
Bornem	4	3,1	Maaseik	5	1,9
Brugge, Knokke-Heist	3	3,2	Mechelen	2	3,2
Brussel	1	2,8	Mortsel, Boechout	3	2,9
Diksmuide, Koksijde	4	3,0	Oostende	4	2,8
Dilbeek, Ternat	2	2,3	Overijse	5	1,9
Eeklo	5	2,8	Roeselare	3	3,3
Geel	4	2,8	Sint-Niklaas, Lokeren, Berlare	3	2,9
Gent	1	2,6	Sint-Truiden	5	2,6
Grimbergen	5	3,0	Tielt	3	3,2
Hasselt, Genk	2	2,1	Tongeren	5	2,4
Heist-op-den-Berg	4	3,6	Torhout	4	4,1
Ieper	5	2,5	Turnhout	3	2,0
Kortrijk, Deerlijk, Waregem	2	2,3			

7.5 Overzicht van de kerngemeenten van de 31 cultuurregio's (podium -en tentoonstellingsaanbod) en grootteklasse van hun regio, van 1 (zeer hoog aantal inwoners) tot 5 (eerder klein aantal inwoners). Bron: Atlas podiumkunsten Vlaanderen: een geografische analyse, Lauwerysen en Colpaert (2004). *vijf groepen bekomen via clusteranalyse. De klassen zijn zo opgesteld dat de verschillen binnen de klasse (afwijking gemiddeld aantal inwoners in de regio) zo klein mogelijk en de verschillen tussen de klasse zo groot mogelijk zijn. Groepering van 1(=zeer hoog aantal inwoners) tot 5 (eerder klein aantal inwoners).

eerder toevalligerwijs af en toe.

De twee eerste categorieën vormen een derde van de bevolking. Het Pact van Vilvoorde wil tegen 2010 deze groep zien aangroeien tot de helft van de bevolking.

Een vijfde van de Vlamingen laat cultuur volledig aan zich voorbij gaan. Ruim vier op tien blijkt eerder tot de groep 'passanten' te behoren.

Opleiding blijkt een zeer bepalende factor. Het effect van geslacht daarentegen verzwakt als men

nagaat of de persoon al dan niet betaald werk heeft.

4. Economisch impact

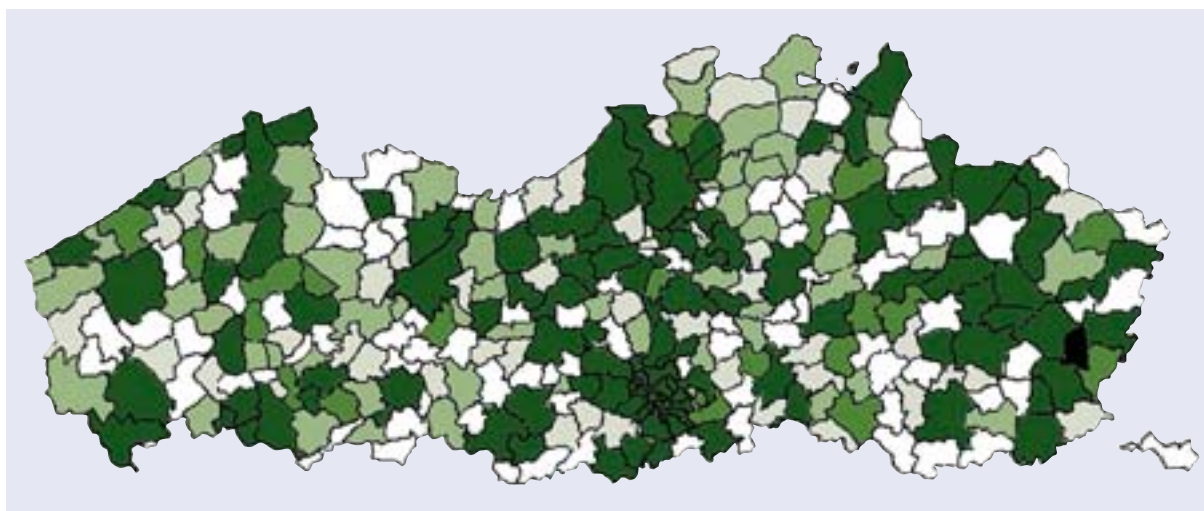
Zowel op Europees als op Vlaams niveau neemt de aandacht voor de **culturele industrie** toe. De Vlaamse overheid wil daarbij een marktcorrigerende rol spelen en bekijkt haar ingrepen vooral vanuit een bezorgdheid voor de diversiteit van het aanbod. Zo wil men meer kwaliteitsvolle Vlaamse culturele

INFRASTRUCTUUR

PROVINCIE	3 - 5		6 - 15		16 - 25		MEER DAN 25	
	1999 - 2000	2001 - 2002	1999 - 2000	2001 - 2002	1999 - 2000	2001 - 2002	1999 - 2000	2001 - 2002
Antwerpen	9,4	10,2	6,8	7,9	1,6	1,5	4,6	5,3
Limburg	4,8	3,6	3,4	3,3	1,1	1,1	2,4	2,8
Oost-Vlaanderen	9,5	8,6	6,5	7,8	1,2	1,6	2,8	4,0
Vlaams-Brabant	5,4	5,2	3,4	4,0	1,8	1,6	2,2	2,2
West-Vlaanderen	12,4	12,0	6,2	8,7	1,4	1,7	2,6	3,4
Brussel	11,4	14,0	8,9	10,8	2,6	2,3	7,5	8,0

7.6 Infrastructuur per 100.000 inwoners gebruikt voor minstens 3 podiumactiviteiten en tentoonstellingen, ingedeeld naar frequentie van jaarlijks gebruik. Voorstellingen die plaatsvonden in tenten, parken, op festivalweides en markten zijn niet opgenomen. Ook andere activiteiten dan podiumvoorstellingen zoals een repetitie of een sociaal-culturele activiteit, blijven buiten beeld. Bron: Cultuuratlas 2 (CD-rom), Lauwerysen en Colpaert (2004).

GEBRUIK INFRASTRUCTUUR

7.7 Evolutie van het jaarlijkse gebruik van de culturele infrastructuur, 2001 en 2002.
Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

producten uitlokken, gemaakt door professionele producenten en mee gefinancierd door particuliere investeerders. Aan de hand van enkele algemene economische indicatoren worden enkele facetten van de culturele industrie in Vlaanderen in beeld gebracht.

TWERKSTELLING

Wanneer cultuur zeer ruim gedefinieerd wordt telt deze sector in 2002 ruim 100.000 werknemers in het Vlaamse Gewest. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest leidt de 30% regel tot meer dan 12.000 werknemers. Gegevens over de zelfstandigen waren niet beschikbaar.

Ongeveer 20.000 werknemers werken bij **uitgeverijen, drukkerijen en reproductie van opgenomen media**. Het gaat hier vooral om fulltime jobs.

Daarnaast zijn de sectoren **recreatie, cultuur en sport** goed voor 27.000 arbeidsplaatsen, meestal deeltijds. Tenslotte kunnen ruim 50.000 mensen aan de slag in een aantal losse categorieën zoals volwassenenvorming, kunstonderwijs, jeugherbergen, reisgidsen, architecten, kleinhandel in boeken en overige maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting. Ook hier is er vermoedelijk vaak sprake van deeltijdse tewerkstelling.

De culturele en sportdiensten vertonen een geleidelijke toename tussen 1995 en 2002. Bij drukkerijen, uitgeverijen en reproductie bleef de tewerkstelling ongeveer gelijk.

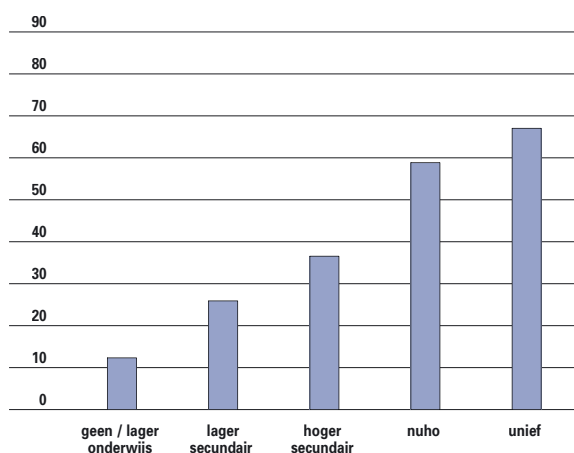
Cultuur is een ware **groeisector**. Het aantal jobs steeg met 25% terwijl dit slechts 10% was voor de globale tewerkstelling.

CULTUURPARTICIPATIE

	2000	2001	2002	2003	2004
Kernpubliek	4,1	4,8	3,7	4,2	2,8
Belangstellend participant	34,6	31,1	32,6	33,0	30,6
% cultuurparticipanten	38,7	35,9	36,3	37,2	33,4
Passant of incidentele bezoeker	41,2	39,0	43,5	41,0	43,8
Non-participant	20,1	25,0	20,1	21,9	22,8
% niet-cultuurparticipanten	61,3	64,0	63,6	62,9	66,6

7.8 Evolutie van de cultuurparticipatie in vier categorieën, van 2000 tot 2004. Bron: APS-Surveys.

CULTUURPARTICIPATIE EN OPLEIDING

7.9 Cultuurparticipatie naar opleidingsniveau, cultuurparticipant in%. Bron APS-survey 2004.

INDICATOREN BEDRIJVEN CULTURELE SECTOR

De **culturele markt** kent enkele mondiale conglomeraten en een aantal lokale grote bedrijven, maar daarnaast bestaat er een grote en diverse groep kleinschalige organisaties. Ondanks hun beperkt marktaandeel spelen ze een belangrijke rol in de tewerkstelling.

De gemiddelde onderneming uit de hele sector media en cultuur blijkt **liquide** te zijn. De **schulddgraad** van 49% is relatief laag, wat uiteraard gunstig

is. Bovendien blijft deze situatie vrij constant over de jaren. De gemiddelde onderneming genereert relatief weinig cash flow in vergelijking met de ingezette middelen. De **rendabiliteit** is met andere woorden maar matig. Dit hoeft zeker op korte termijn geen probleem te zijn, zolang de concurrentie binnen deze sector gebaseerd blijft op kwaliteit en originaliteit van de producten of producties, eerder dan op grootschalige investeringen. Op langere termijn moeten er misschien wel meer rendabele projecten komen om investeerders te blijven overtuigen.

Het beeld varieert wel naargelang de subsector.

Drukkerijen en uitgeverijen hebben een hogere schulddgraad van 64,9%, maar dit is zeker niet dramatisch en normaal voor deze marktsector. Hun rendabiliteit is gemiddeld hoger in vergelijking met de andere bedrijven uit de culturele sector, zij het dat er nogal wat schommelingen zijn over de beschouwde periode.

De sector **film en media** boekte in 2003 globaal een verlies. Tot dan deed deze sector het goed.

Voorlopig is dit geen probleem omdat de liquiditeits- en solvabiliteitspositie goed zijn, al blijft deze toestand best niet aanslepen. 2003 was overigens in het algemeen een conjunctureel zwak jaar.

Cultuur, sport en recreatie presteerde vrij goed in 2003. Het is niet mogelijk om de Nederlandstalige bedrijven in Brussel af te te zonderen in de databank. Een vergelijking met de toestand in het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest** geeft aan dat de solvabi-

TEWERKSTELLING IN DE CULTURELE SECTOR

VLAAMS GEWEST	1995	1999	2002
Uitgeverijen, drukkerijen en reproductie van opgenomen materialen (NACE-CODE 22)	20.304	20.429	19.562
Recreatie, cultuur en sport (CODE 92)	19.848	22.377	27.623
televisie en film (Code 92.1 en 92.2)	1.875	2.442	2.835
cultuur, sport en recreatie (code 92.3 tot 92.7)	17.973	19.935	24.788
Overige*	41.750	51.022	55.168
volwassenvorming en kunstonderwijs	7.848	14.878	16.087
architecten	1.194	937	1.133
niet-commercieel toerisme	5.547	5.188	6.334
overige maatschappelijk dienstverlening zonder huisvesting en overige verenigingen	27.161	30.019	31.614
Totaal cultuur	81.902	93.828	102.353
groei-index cultuur	100,0	114,6	124,9
Totaal alle tewerkstelling	1.798.239	1.914.885	1.988.101
groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,5	110,5
BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST (30%-REGEL)	10.495	11.756	12.534

7.10 Tewerkstelling in de culturele sector. Bron: RSZ.

*codes 52.470, 55.210, 55.220, 55.231, 63.303, 74.201, 80.421, 80.422, 85.323, 91.330

liteit daar met een schuldgraad van 64,4% zwakker is dan in het Vlaamse Gewest. De rendabiliteit in verhouding tot de ingezette middelen is dan weer aanzienlijk beter. Globaal ging de sector effectiever om met de ingezette middelen. De cash flow is hier ook relatief hoger, wat aangeeft dat de Brusselse bedrijven meer marktgeïntereerd werken dan de Vlaamse.

UITGAVEN AAN CULTUUR

In het Vlaamse Gewest blijft het percentage dat burgers aan sport en cultuur besteden de voorbije jaren vrij stabiel rond 3,5% van het totale huishoudbudget. Sinds eind de jaren zeventig is dit percentage wel in alle gewesten bijna verdubbeld.

Cultureel aanbod

Een kwalitatief hoogstaand aanbod, pluriform, voldoende geografisch gespreid en voor een breed publiek: dat is in een notendop de doelstelling van het cultuurbeleid de voorbije decennia. De nieuwe beleidsnota Cultuur voegt daar de 'erkenning van de eigenheid' van de diverse culturele sectoren aan toe. Die culturele eigenheid wordt geconcretiseerd in een aantal kernopdrachten per sector die de cultuuroverheid wil respecteren en honoreren.

1. Podiumkunsten en muziek

Onder het podiumaanbod vallen hier **muziek, theater en dans**. Zowel de gesubsidieerde, de

ECONOMISCHE CIJFERS CULTURELE SECTOR

VLAAMS GEWEST	2000	2001	2002	2003
Totaal cultuur (inclusief media)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	2.458.472	2.537.758	2.627.870	2.674.302
algemene schuldgraad (%)	45,1	48,9	50,2	49,0
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	2,2	16,9	5,4	4,1
Drukkerijen, uitgeverijen en reproductie opgenomen materialen (NACE 22)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	1.587.563	1.583.207	1.608.466	1.617.244
algemene schuldgraad (%)	60,2	64,3	65,0	64,9
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	3,7	48,6	2,4	11,0
Film en media (NACE 92.1-92.2)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	233.416	251.284	265.340	246.439
algemene schuldgraad (%)	62,7	58,1	61,8	54,3
netto rendabiliteit EV na belastingen (%)	10,8	27,9	49,0	-16,8
Cultuur, sport en recreatie (NACE 92.3-92.7)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	365.649	404.908	438.421	449.900
algemene schuldgraad (%)	71,8	73,2	71,6	67,7
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	2,4	-4,5	1,4	6,8
Overige (voornamelijk sociaal-cultureel)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	347.959	382.940	412.239	451.826
algemene schuldgraad (%)	17,6	22,5	23,5	22,1
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	0,8	1,2	1,4	3,2
BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST				
Totaal cultuur (inclusief media)				
toegevoegde waarde (in 1.000 euro)	1.785.354	1.721.310	1.910.225	1.953.722
algemene schuldgraad (%)	64,1	65,0	64,8	64,4
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	36,3	17,4	0,4	13,5

7.11 Enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector. Bron: Bureau Van Dijk.

Opmerking 1: de ratio's zijn gebaseerd op de jaarrekeningen van de bedrijven die jaarrekeningplichtig zijn. De zelfstandigen, vzw's en overheidsinstellingen blijven dan wel buiten beeld.

Opmerking 2: de ratio's zijn gebaseerd op gemiddelden. Dat kan leiden tot scheeftrekkingen. De mediaan geeft vermoedelijk een getrouwer beeld.

UITGAVEN SPORT EN CULTUUR

	78-79	87-88	95-96	96-97	97-98	1999	2000	2001
Brussels Gewest	1,8	2,5	3,0	3,4	3,0	3,6	3,3	2,9
Vlaams Gewest	1,7	2,4	2,4	3,6	3,5	3,6	3,5	3,4
Waals Gewest	1,7	2,4	2,4	3,3	3,2	3,4	3,3	3,4

7.12 Percentage van het totale huishoudbudget besteed aan de culturele en sportdiensten. Bron: NIS, huishoudbudgetenquêtes.

niet-gesubsidieerde, de professionele als de amateursector zijn opgenomen.

In de periode 1999-2000 werden er jaarlijks 18.462 podiumactiviteiten opgetekend. Voor de periode 2001-2002 waren dat er 24.969. Mogelijke verklaringen voor deze sterke stijging zijn het cultuurjaar 'Brugge 2002', een betere rapportering vanuit het lokale niveau en de almaar grotere aandacht vanuit het beleid voor het cultuur aanbod. De eerste analyses voor 2003 duiden echter aan dat deze stijging zich niet verder zet.

Naast de absolute aantallen is ook het jaarlijks **aantal podiumactiviteiten per 1.000 inwoners** (de densiteit) een belangrijke parameter. De densiteit van het Vlaamse podiumaanbod is 4,2. Dit is 1,1 meer dan in 1999-2000. Per 1.000 inwoners kwam er met andere woorden ongeveer 1 voorstelling bij. Deze stijging is het grootst bij de muziekvoorstellingen, gevolgd door het theater. Opmerkelijk is de lichte daling van het aantal dansvoorstellingen. Een rangschikking van gemeenten met het grootste podiumaanbod komt goed overeen met de categorieën in het decreet lokaal cultuurbeleid. De top wordt volledig gevormd door gemeenten die tot de eerste twee categorieën behoren.

Brussel, Antwerpen en Gent vormen dé top in het aantal **theatervoorstellingen**. Zij bieden jaarlijks minstens 2.146 voorstellingen aan. In de tweede klasse volgen Brugge, Mechelen, Leuven, Genk, Oostende, Turnhout, Hasselt en Kortrijk. Daarnaast zijn er 34 gemeenten, zoals Aalst, Roeselare en Sint-Niklaas, met 49 tot 240 theatervoorstellingen. Een aantal centrumgemeenten haalt minder dan 50 voorstellingen. 90 gemeenten hebben totaal geen theateraanbod. Uit de kaart naar densiteit blijkt desondanks een vrij goede spreiding van het aanbod over Vlaanderen.

Voor de **dansvoorstellingen** zijn Antwerpen, Gent, Kortrijk, Leuven en Brugge de uitschieters, naast natuurlijk Brussel. Zij bieden 54 tot 418 voorstellingen aan per jaar. Doordat 222 gemeenten helemaal geen dansaanbod hebben zijn er wel enkele regionale witte vlekken op de kaart. Dansvoorstellingen zijn schaars in het zuiden van Oost-Vlaanderen, het zuiden van Vlaams-Brabant en het noorden van

Antwerpen.

Muziek is het best verspreid, slechts een klein aantal gemeenten heeft geen aanbod. Bovendien kent het aantal muziekvoorstellingen een sterke stijging in een aantal grote gemeenten met name Oostende, Leuven, Gent, Sint-Niklaas, Kortrijk, Antwerpen, Aalst en Brussel.

Muziek wordt opgedeeld in **klassieke muziek**, populaire muziek en een categorie die opera, musical en muziektheater omvat. Klassieke muziek maakt 22% uit van het totaal aantal voorstellingen. Klassieke muziek is minder gespreid dan populaire muziek. In 91 gemeenten is geen klassieke muziek te horen. Brussel, Antwerpen en Gent kennen daarentegen een sterke stijging. Andere gemeenten met een sterke stijging zijn Leuven, Brugge, Sint-Niklaas, Kortrijk, Lier, Dendermonde, Ninove en Zaventem.

De **populaire muziekvoorstellingen** vormen 67% van het muzikaanbod. Bij de vorige meting was dit 55%.

Opera, musical en muziektheater zijn goed voor 11%. Uitschieters vormen de drie steden Antwerpen, Gent en Brussel. Brugge, Hasselt, Genk, Turnhout, Leuven en Kortrijk vormen samen met Torhout, Berlare en Mortsel (als kleinere gemeenten) de tweede klasse. Zij bieden tussen 16 en 221 voorstellingen per jaar. Dit genre is meer geconcentreerd in de grotere gemeenten. In 205 gemeenten is geen opera, musical of muziektheater te vinden.

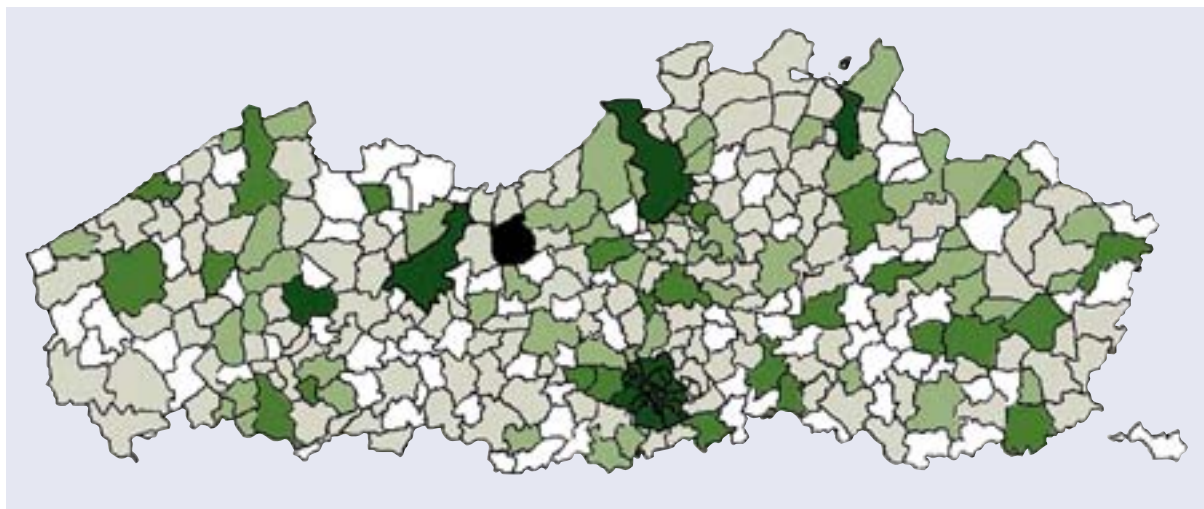
Het **aantal gesubsidieerde muziekgroepen** is in

PODIUMAANBOD

	AANTAL (1999-2000)	AANTAL (2001-2002)	DENSITEIT (1999-2000)	DENSITEIT (2001-2002)
Theater	10.654	13.175	1,80	2,20
Dans	889	855	0,15	0,14
Muziek	6.920	10.940	1,20	1,80
Podium	18.462	24.969	3,10	4,20

7.13 Het podiumaanbod in Vlaanderen, vergelijking 1999-2000 en 2001-2002. Bron: Cultuuratlas 2, Lauwereysen en Colpaert (2004).

THEATER

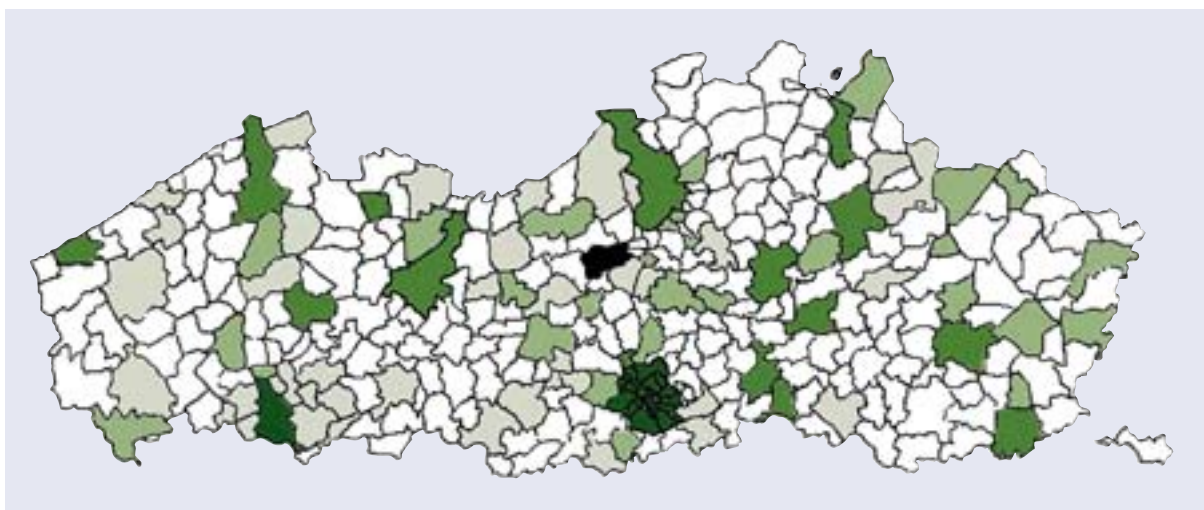
7.14 Aantal theatervoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners. Gegevens 2001-2002.
Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

≤ 7,4	(5)	
≤ 3,0 - < 7,4	(26)	
≤ 1,2 - < 3,0	(52)	
≤ 0,1 - < 1,2	(136)	
≤ 0,0 - < 0,1	(90)	

2003 gestegen. Dankzij de nieuwe erkenningsronde groeide hun aantal van 54 naar 74 organisaties. De helft behoort tot de klassieke muziek, goed voor ruim de helft van de beschikbare kredieten. Een kwart van de erkenningen hoort thuis in de popsector en krijgt een vijfde van het krediet. Ook werden 108 muziekprojecten ondersteund. Het aantal aanvragen uit de niet-klassieke

sector blijft stijgen. Hier speelt de invloed van de 'wij willen hits'-campagne en het steunpunt Muziekcentrum Vlaanderen. Daarnaast werden 116 compositieopdrachten en 21 opnameprojecten ondersteund. Tot slot zijn er vier gesubsidieerde instellingen: deFilharmonie, de Ancienne Belgique, het Vlaams Omroeporkest en Kamerkoor en het Concertgebouw Brugge.

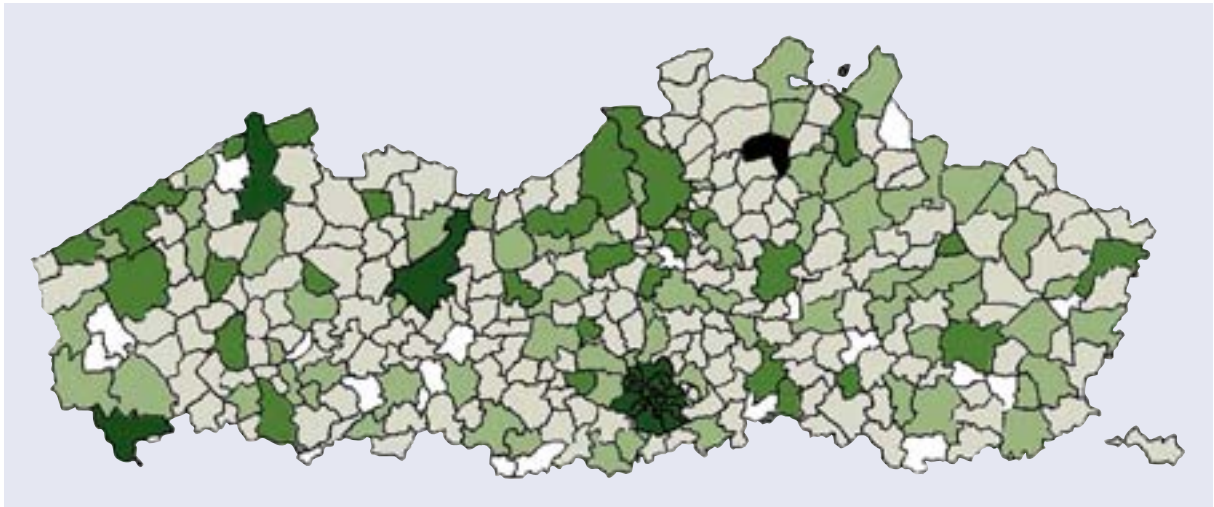
DANS

7.15 Aantal dansvoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners. Gegevens 2001-2002.
Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

≤ 1,0	(2)	
≤ 0,4 - < 1,0	(16)	
≤ 0,2 - < 0,4	(29)	
≤ 0,1 - < 0,2	(40)	
≤ 0,0 - < 0,1	(222)	

MUZIEK

7.16 Aantal muziekvoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners. Gegevens 2001-2002.
Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

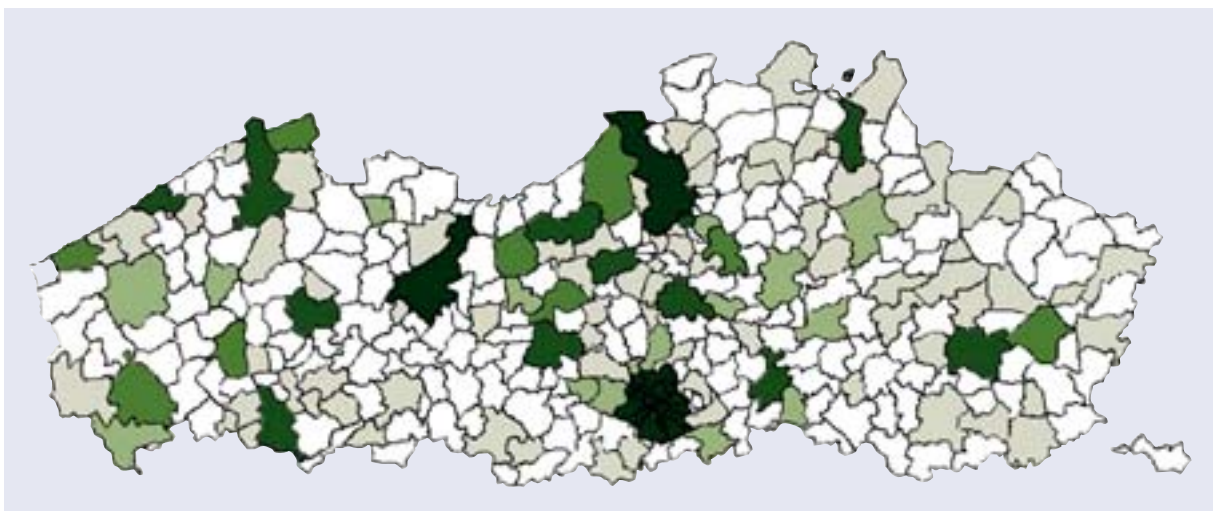
≤ 5,8	(4)	
≤ 2,2 - < 5,8	(30)	
≤ 1,1 - < 2,2	(72)	
≤ 0,1 - < 1,1	(180)	
≤ 0,0 - < 0,1	(23)	

Bij de **podiumkunsten** kregen 74 organisaties een erkenning. Daarnaast werden ook toneelacteurs, het VTI en diverse Brusselse podia ondersteund. Ook het Koninklijk Ballet van Vlaanderen, deSingel en Theater Stap worden gesubsidieerd. Tenslotte werden ook nog 6 muziektheaterprojecten, 13 dansprojecten en 17 theaterprojecten gesubsidieerd

in 2003.

De **muziekindustrie** kampt sinds 2000 met een dalende omzet. Illegaal kopiëren en downloaden worden als voornaamste redenen aangehaald. Daarnaast voelt men ook de toenemende concurrentie van andere entertainmentproducten. In 2003 bleef wereldwijd de negatieve trend zich doorzetten.

GEMEENTEN

7.17 Typologie van gemeenten. Gegevens 2001-2002. Voor de groepering in zes clusters wordt van volgende parameters gebruik gemaakt: de densiteit van het aanbod podiumvoorstellingen en tentoonstellingen, culturele infrastructuur en culturele uitstraling. De clusters vormen een hiërarchie van de culturele sterkte van gemeenten. Cluster 1 duidt op cultureel zeer sterke gemeenten, cluster 6 op cultuurzwakkere gemeenten.
Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

cluster 1	(3)	
cluster 2	(12)	
cluster 3	(9)	
cluster 4	(16)	
cluster 5	(74)	
cluster 6	(195)	

ERKENNINGEN

CATEGORIE	AANTAL
Podiumkunsten (periode 2001-2005)	
kunstencentra	14
theatergezelschappen	37
dansgezelschappen	9
muziektheatergezelschappen	5
festivals	9
Totaal	74
Muziek (periode 2003-2006)	
concertorganisatie	8
festival	17
muziekclub	15
muziekeducatief	5
muziekensemble	30
Totaal	75

7.18 Erkende organisaties naar type. Bron: administratie Cultuur.

De muzieksector probeert het tij te keren door muziek legaal online aan te bieden en harder op te treden tegen muziekpiraterij.

2. Letteren

In 2003 subsidieerde de Vlaamse administratie Cultuur 13 kunstkritische en artistiek-culturele tijdschriften. Daarnaast kregen 14 uitgeverijen een productiesubsidie en werden 9 leesbevorderingsprojecten ondersteund. Ook kregen vijf instellingen een subsidie: Stichting Ons Erfdeel, Centrum voor de Bibliografie van de Neerlandistiek, Koninklijke

Academie voor Nederlandse Taal en Letterkunde, Stichting Lezen Vlaanderen en het Vlaams Fonds voor de Letteren.

In het eerste semester van 2003 werden nog 244 leeskringen ondersteund. De begeleider kreeg een vergoeding en elk leeskringlid een boekencheque. In totaal werden 10.785 boekencheques uitgereikt. Een evaluatie wees uit dat het aantal leeskringen weliswaar sterk toenam maar niet het aantal lezers. Bovendien bleek de subsidie grotendeels bij hoogopgeleide lezers terecht te komen. Daarom werd beslist het project stop te zetten.

Eind 2002 startte de Vlaamse regering met een **leensubsidie**, zodat auteurs en uitgevers van literair werk vergoed worden voor het ontlenen van hun boeken in openbare bibliotheken. In totaal werd aan 1.480 auteurs en 62 uitgevers een subsidie toegekend.

Het **Vlaams Fonds voor de Letteren** subsidieerde in 2003 ondermeer 2.644 lezingen (570 meer dan 2002) en 35 literaire manifestaties. Ook werden 193 aanvragen voor werkbeurzen voor auteurs behandeld.

Er werden 43 vertaalsubsidies toegekend en gesubsidieerde vertalingen van literair werk verschenen in 14 talen. Tien uitgeverijen (zes Vlaamse en vier Nederlandse) ontvingen 25 productiesubsidies. In het kader van het stripbeleid rolde een tweetalige brochure (Engels-Frans) van de pers over jong Vlaams striptalent en voor het eerst werden ook tien werkbeurzen aan stripauteurs toegekend.

In 2003 publiceerden **Vlaamse uitgevers** 15.640 titels. De helft daarvan is oorspronkelijk

OMZET MUZIEK

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Singles								
vinyl	501	401	406	2.602	2.440	2.436	1.948	1.642
CD	10.430	12.225	14.779	18.933	18.850	18.295	15.522	13.568
Totaal singles	10.931	12.626	15.185	21.535	21.289	20.731	17.470	15.210
Albums								
vinyl	-	-	-	227	231	262	376	262
MC	5.690	3.914	5.528	1.650	883	886	322	180
CD	147.269	144.984	146.209	140.918	138.599	149.051	135.514	125.014
DCC/ Mini Disc	-	-	-	-	-	-	-	190
DCC & MD & Cartridges	37	-	-	55	142	27	7	3
Totaal Albums	152.996	148.898	151.736	142.850	139.854	150.227	136.220	125.648

7.19 Omzet muziekindustrie België (in 1.000 euro). Bron: IFPI.

WERKBEURZEN AUTEURS

	AANTAL AANVRAGERS			POSITIEVE BESLISSINGEN			TOTAAL AANTAL EENHEDEN*	GEMIDDELDE
	TOTAAL	VL	NL	TOTAAL	VL	NL		
2000	215	177	38	62	55	7	251	4
2001	161	137	24	77	61	16	308	4
2002	159	129	30	88	73	15	390	4,4
2003	165	133	32	86	72	14	390	4,5

7.20 Werkbeurzen auteurs. Overzicht 2000-2003. Bron: Jaarverslag Vlaams Fonds voor de Letteren 2003.

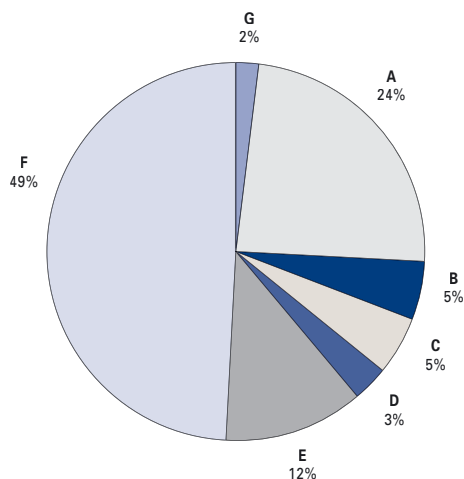
* Een eenheid is in 2003 netto 2.182 euro

TOTALE OMZET EN % T.O.V. ANDERE GENRES

	EIGEN PRODUCTIE		EXPORT EIGEN PRODUCTIE			TOTAAL VUV 2003
	VERKOOP VLAANDEREN	NEDERLAND	EU	WALLONIE	ANDERE LANDEN	
S-boek	28,1	2,3	0,1	12,5	0,2	20,0
W-boek	29,6	30,1	17,5	63,2	32,9	31,7
Naslagwerk	1,5	0,5	0,0	0,0	0,0	1,1
Strips	6,2	13,8	63,0	13,0	22,7	14,8
Fictie	7,7	3,7	0,0	0,4	0,00	5,5
N-fictie	16,0	18,1	8,6	5,4	12,4	14,3
Toerisme-cart	3,5	9,7	0,1	0,4	0,0	3,4
Kinder & Jeugd	7,2	20,8	10,6	4,9	31,8	9,2
Totaal (in euro)	191.821.985	29.928.295	35.039.123	29.209.098	5.126.903	291.125.404

7.21 Totale omzet boekenverkoop en % t.o.v. andere genres. Bron: VUV-enquête 2003.

AFZETKANAAL EIGEN PRODUCTIE

7.22 Verkoop eigen productie per afzetkanaal.
Bron: VUV-enquête 2003.

boekhandel A
grossiers B
warenhuizen C
boekenclubs D
onderwijsinstellingen E
bedrijven/particulieren F
overige G

Nederlandstalig werk, de andere helft werd vertaald naar het Nederlands. Dat brengt de huidige, eigen productie van de Vlaamse uitgeverijen op bijna 50.000 titels. De eigen productie wordt voor 66% in Vlaanderen verkocht. De rest gaat vooral naar Nederland. Bijna de helft van de eigen productie wordt rechtstreeks aan bedrijven en particulieren verkocht. Ongeveer een kwart wordt verspreid via de boekhandelaren en 12% via de onderwijsinstellingen.

De **omzet** van de ongeveer 90 Vlaamse uitgeverijen die lid zijn van de Vlaamse Uitgevers Vereniging (VUV) steeg in 2003 tot 291 miljoen euro. Dit is 8,7% meer dan het jaar voordien. Belangrijke stijgers waren het algemene boek en de co-edities met buitenlandse uitgevers.

3. Cultureel erfgoed

Met ruim 300 **musea** kent Vlaanderen een groot en rijk aanbod. Vlaams-Brabant en Limburg hebben het kleinste aantal musea. Deze aantallen doen echter geen uitspraak over de kwaliteit. In de provincies Antwerpen, Oost- en West-Vlaanderen ligt het zwaartepunt van zowel de erkende als

niet-erkende musea in de steden Antwerpen, Gent en Brugge.

De Vlaamse Gemeenschap maakt een onderscheid tussen **erkende en niet-erkende musea**. Eind 2003 waren er 43 musea of samenwerkingsverbanden (zoals het samenwerkingsverband Kunstmusea Antwerpen) erkend. Een meting in 2002 van Ehsal telde daarnaast nog 274 niet-erkende musea.

Voor de andere bewaarinstellingen, de **archieven, bewaarbibliotheken en de documentatiecentra** kwam er in 2002 een nieuw decreet. Dit decreet wou beleidsverbodking voorkomen en verdeelt de subsidiëring op basis van maatschappelijk-filosofische stromingen, Nederlandstalige archiefinstellingen in het tweetalig gebied Brussel Hoofdstad en culturele-thema-archieven.

In 2003 werd per cultureel thema een archief- en documentatiecentrum (vijf in totaal, drie gesubsidieerd) aangeduid. Om ruimte te scheppen voor

nieuwe ontwikkelingen hield het decreet daarnaast de mogelijkheid open voor projectsubsidies.

In 2003 werd de **Archiefdatabank** opgestart om de Vlaamse private archieven te registreren, te beschermen en wetenschappelijk te ontsluiten. Via het internet zal het brede publiek deze archieven kunnen raadplegen. Bovendien kan elke burger zelf informatie over archiefstukken toevoegen.

Eind 2003 werden 257 instellingen met zeer uiteenlopende bewaarcollecties geïdentificeerd in Vlaanderen en Brussel.

De overheid probeert ook via experimentele subsidieregelingen het cultureel erfgoed te ondersteunen. Experimentele subsidies werden enerzijds toegekend aan de ontsluiting van cultureel erfgoed en cultuurhistorische tentoonstellingen. Anderzijds werd het experiment van het **'convenantproject cultureel erfgoed'** met de steden Antwerpen, Gent, Brugge, Leuven, Mechelen en Tongeren uitgebreid met de Vlaamse Gemeenschapscommissie te Brussel. Met de erfgoedconvenants wil de Vlaamse overheid aan steden en gemeenten de mogelijkheid geven om een geïntegreerd lokaal beleid te ontwikkelen voor het culturele patrimonium.

Voor de bescherming van het roerend erfgoed werd op 24 januari 2003 het **Topstukendecreet** afgekondigd dat bijzondere cultuurogoderen moet beschermen.

De **sector volkscultuur** werd in kaart gebracht door het project Alpha.

Ook werden twee steunpunten voor het cultureel erfgoed uitgebouwd: het Vlaams Centrum voor

MUSEA

	AANTAL
Antwerpen	11
Limburg	7
Oost-Vlaanderen	11
Vlaams-Brabant	3
West-Vlaanderen	11
Vlaanderen	43

7.23 Erkende musea of samenwerkingsverband, eind 2003. Bron: Administratie Cultuur.

BEWAARBIBLIOTHEKEN

DOMEIN/SECTOR		AANTAL
Archiefinstellingen	overheidsarchieven	30
	privaatrechtelijke archieven	8
Bibliotheken	bedrijfsbibliotheken	10
	onderwijsbibliotheken (alle onderwijstypes)	32
	overheidsinstellingen	58
	religieuze instellingsbibliotheken	45
	speciale bibliotheken	8
Documentatiecentra	wetenschappelijke instellingsbibliotheken	10
	erfgoed- en volkscultuurverenigingen	15
	professionele documentatiecentra	11
Musea		30
Privé-bezit		?
TOTAAL		257

7.24 Instellingen met bewaarbibliotheken, in december 2003. Bron: administratie Cultuur.

VOLKSCULTUUR

	AANTAL
Kernsector: studie	ca. 650
familiekunde	42
heemkunde	458
industriële archeologie	122
volkskunde	10
andere	15
Randsector: historische verenigingen	ca.100
archeologie en oudheidkunde	33
kunstgeschiedenis, numismatiek en lokale of regionale geschiedenis	49
dialectologie en historische taalkunde	23
Randsector: beleving	ca.850
(kunst) ambachten	n.b.
carnaval en straatfeesten	70
circusateliers en -opleiding	18
historische stoeten (reuzen)	50
living-history groepen	n.b.
historische schutterij	102
streekgastronomie	n.b.
volksporten	550
volkskunsten	40
Aanverwant: erfgoedverenigingen	ca. 250
erfgoedzorg	183
erfgoedtoerisme	73

7.25 Aantal lokale verenigingen volkscultuur. Bron: administratie Cultuur en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2002.

Volkscultuur vzw als steunpunt voor volkscultuur van alle dag en Culturele Biografie Vlaanderen vzw als steunpunt voor de musea, de archiefinstellingen, bewaarbibliotheken en documentatiecentra en erfgoedconvenants.

De Vlaamse gemeenschap beheert een **collectie** van 19.000 kunstwerken, verspreid over diverse

WERKBEURZEN

	AANVRAGEN	WERKBEURZEN
Gewone werkbeurzen	220	72
Substantiële werkbeurzen	33	13
Doorgroeibeurzen	45	4
Projectbeurzen	78	17
Totaal	376	106

7.26 Werkbeurzen beeldende kunstenaars, in 2003. Bron: administratie Cultuur.

openbare instellingen en tal van binnen- en buitenlandse musea. Enerzijds bevat de collectie 12.000 kunstwerken die eigendom zijn van de Belgische Staat en onder het gezamenlijke beheer van de Vlaamse en Franse Gemeenschap vallen (aangekocht 1860-1970). Anderzijds bevat de collectie ook een 7.000 werken aangekocht sinds 1962 en volle eigendom van de Vlaamse Gemeenschap. De kunstwerken uit de collectie worden in langdurige bewaring gegeven aan openbare instellingen en, indien de conditie het toelaat, in bruikleen aan tentoonstellingen. In 2003 ontvingen 14 binnenlandse en 4 buitenlandse tentoonstellingen 71 werken in bruikleen. 82 kunstwerken werden gerestaureerd en 283 werken werden preventief heringelijst met zuurvrije materialen. Het **collectieregistratiesysteem Adlib** moet informatie over de collectie meer gestandaardiseerd en systematisch ter beschikking stellen.

4. Beeldende Kunst, architectuur & vormgeving

In elke grote stad wordt **één grote instelling** ondersteund die fungeert als **expertisecentrum** in de hedendaagse beeldende kunst: het MUKHA in Antwerpen, het SMAK in Gent en het initiatief Kunst in Huis in Brussel. Daarnaast gaan er subsidies naar specifieke éénmalige projecten en beeldende kunstcentra.

Een tweede weg vormen **de beurzen** voor beeldende kunstenaars. Een derde is het samenstellen van **een sterke, eigentijdse collectie**. Jaarlijks krijgen de musea voor hedendaagse kunst 250.000 euro voor de verdere uitbouw van de collectie. Daarnaast wordt ook gezorgd voor promotie in het buitenland zowel via grote tentoonstellingen als exposities van jonge Vlaamse kunstenaars en de uitwisseling van deskundigen. Tenslotte bieden buitenlandse werkplaatsen aan kunstenaars de kans

TENTOONSTELLINGEN

	AANTAL	DENSITEIT
Antwerpen	1.111	0.7
Limburg	318	0.4
Oost-Vlaanderen	774	0.6
Vlaams-Brabant	312	0.3
West-Vlaanderen	786	0.7
VLAANDEREN	3.300	0.6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1.002	-

7.27 Tentoonstellingsaanbod. Bron: cultuuratlas 2 (CD-rom), Lauwersen en Colpaert (2004).

VERENIGINGEN NAAR PROVINCIE

PROVINCIE	AANTAL AFDELINGEN	AFDELINGEN/1000 INWONERS
Antwerpen	2.721	1,64
Limburg	1.626	2,02
Oost-Vlaanderen	2.901	2,12
Vlaams-Brabant	1.801	1,75
West-Vlaanderen	2.822	2,49
Vlaams Gewest	11.871	1,98
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	260	-
Thema	95	-
Totaal	12.226	

7.28 Aantal en densiteit verenigingen naar provincie. Bron: administratie Cultuur.

om zich verder internationaal te ontwikkelen en is er een groeiende samenwerking met Nederland.

Voor de sector architectuur en vormgeving ondersteunt **het Vlaams Architectuurinstituut** de betere architectuur en de doorstroming naar het grote publiek. Er werden daarnaast door de Vlaamse Gemeenschap ook 15 initiatieven voor architectuur, vormgeving en toegepaste kunst gesubsidieerd.

5. Sociaal cultureel werk

In 2003 waren er nog steeds **42 landelijke vereni-**

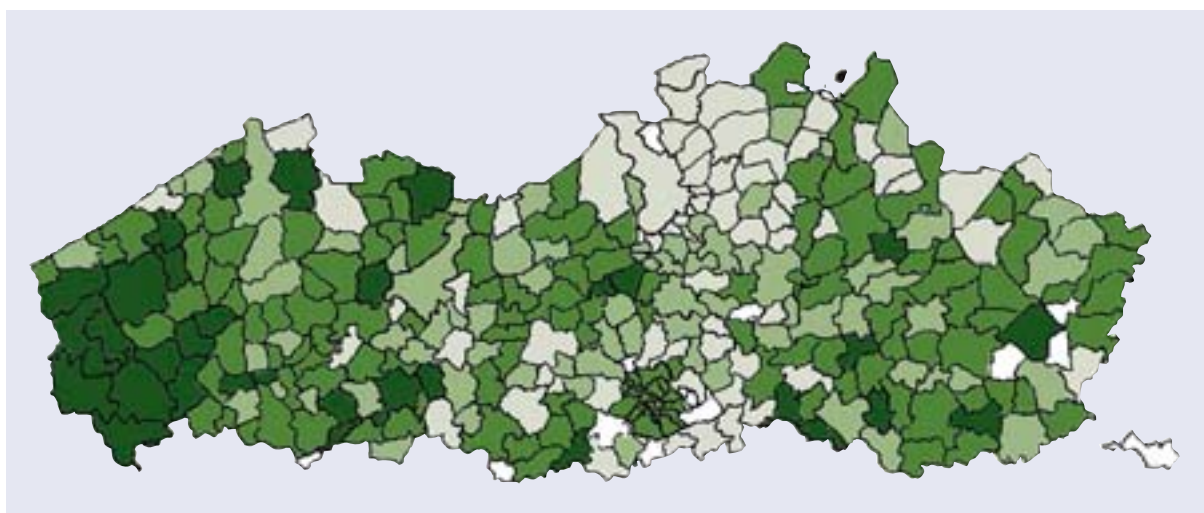
gingen erkend, met ongeveer 12.000 afdelingen verspreid over het Vlaamse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. West-Vlaanderen heeft het grootste aantal afdelingen per 1.000 inwoners en Antwerpen het kleinste. Het midden van Vlaanderen scoort zwakker. Vooral de gemeenten rond Antwerpen en Brussel vallen op door een relatief laag aantal lokale afdelingen. Ook werd de oefening gemaakt om het aantal lokale afdelingen per werkingsgebied van de 13 regionale volkshogescholen te bekijken. Opmerkelijk is de hoge densiteit voor de regio's Oostende-Westhoek, Midden- en Zuid-West-Vlaanderen en Limburg. Vooral de regio's Antwerpen en Halle-Vilvoorde scoren opmerkelijk laag.

In 2003 waren er 14 organisaties erkend als **landelijke migrantenvereniging**. Zij telden 649 lokale afdelingen.

Het nieuwe decreet op het sociaal-cultureel werk zorgde binnen de **sector van de vormingsinstellingen** voor een grondige herstructurering. Vanuit de vaststelling dat het aanbod te versnipperd was en te weinig inspeelde op de behoefte vanuit de regio, werden de Volkshogescholen in 13 afgebakende regio's opgericht.

Het nieuwe decreet van 2003 subsidieert daarnaast eveneens een aantal landelijke vormingsinstellingen, maar stopt wel de subsidiëring van de 38 erkende diensten. 2003 en 2004 golden nog als overgangsjaren. Diensten hebben geen eigen leden of werken

SOCIAAL-CULTURELE VERENIGINGEN PER INWONER

7.29 Aantal afdelingen van sociaal-culturele verenigingen per 1000 inwoners. Gegevens 2001-2002. Bron: Cultuuratlas 2, Lauwerysen en Colpaert (2004).

≤ 3,2	(35)	
≤ 2,3 - < 3,2	(117)	
≤ 1,9 - < 2,3	(76)	
≤ 1,3 - < 1,9	(66)	
≤ 0,0 - < 1,3	(15)	

GESUBSIDIEERDE INSTELLINGEN

VOOR DE HERSTRUCTURERING (2003)		AANTAL
landelijke instellingen		31
instellingen voor bijzondere doelgroepen		9
niet-landelijke instellingen		2
Totaal		42
NA DE HERSTRUCTURERING (2004)		AANTAL
landelijke gespecialiseerde vormingsinstellingen		17
syndicale vormingsinstellingen		3
vormingsinstellingen voor bijzondere doelgroepen		4
volkshogescholen		13
Totaal		37

7.30 Aantal gesubsidieerde instellingen. Bron: administratie Cultuur.

AMATEURKUNSTEN

ORGANISATIE VOOR AMATEURKUNSTEN	AANGESLOTEN GROEPEN	CURSUS-UREN	BEGELEIDINGSUREN	EVENEMENTEN
Centrum voor Beeldexpressie	315	196	640	13
Danspunt	275	442	363	25
Koor en Stem	778	603	1.050	32
Kunstwerk(t)	128	8	250	31
Muziekmozaiek	194	632	102	30
Opendoek	790	1.173	1.615	16
Poppunt	4.431*	228	242	42
Vlamo	1.016	313	1.570	46
Totaal	7.927	3.595	5.832	235

*Het betreft hier alle groepen/groepjes die zich melden op de site.

7.31 Kerncijfers amateurkunsten 2003. Bron: administratie Cultuur.

CULTURBELEIDSCOÖRDINATOREN

	12/31/03	1/12/05
Antwerpen	40	44
Vlaams-Brabant	31	34
Limburg	29	31
Oost-Vlaanderen	23	25
West-Vlaanderen	39	40
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10	11
Totaal	172	185

7.32 Cultuurbeleidcoördinatoren naar provincie. Bron: administratie Cultuur.

niet voor individuen. Hun dienstverlening bestaat uit het ter beschikking stellen van deskundigen, advies, publicaties,...

In de plaats van de diensten plaatst het nieuwe decreet 'de beweging' als nieuwe werkvorm.

Een beweging is een landelijke organisatie die maatschappelijke verandering op gang wil brengen. De daadwerkelijke subsidiëring is op 1 januari 2005 gestart. Voor de beleidsperiode 2005-2009 zullen 29 organisaties gesubsidieerd worden als beweging.

De sector **amateurkunsten** telde in 2003 acht organisaties met bijna 8.000 aangesloten groepen.

6. Lokaal cultuurbeleid

Het decreet lokaal cultuurbeleid wil de gemeenten stimuleren een **cultuurbeleidsplan** op te maken en de bibliotheek en het cultuurcentrum verder uit te bouwen.

Zelfs als een gemeente niet in deze regeling wenst te stappen, moet er in ieder geval een plan voor de openbare bibliotheek en desgevallend voor het cultuurcentrum worden ingediend. 211 van de 327 Vlaamse en Brusselse gemeenten (inclusief de Vlaamse Gemeenschapscommissie) dienden sinds 1 januari 2002 een aanvraag in. 196 aanvraagdossiers (waaronder twee samenwerkingsverbanden) zijn goedgekeurd. In 185 gemeenten is een **gesubsidieerde cultuurbeleidcoördinator** aan de slag. De administratie ontving tot 12 januari 2005 174

DIENSTEN

BASISFUNCTIE	VERMELDINGEN
Uitgave van een tijdschrift	57
Educatieve activiteit	45
Educatieve publicatie	44
Documentatiecentrum	39
Begeleiding, ondersteuning en advisering (BOA)	38
Ontwikkelen audiovisueel materiaal	16
Campagne	12
Happening	12
Ontwikkelen educatief materiaal	6
Onderzoek	1
Ter beschikking stellen van technisch materiaal	1
Tentoonstelling	0
AANTAL GEREALISEERD	271
AANTAL GESUBSIDIEERD	222

7.33 Diensten-activiteiten, 2003. Bron: administratie Cultuur.

GEMEENTELIJK CULTUURBELEID

	ANTWERPEN	VLAAMS-BRABANT	BRUSSELS	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
Gemeenten	70	65	20*	43	65	64	327
Participerende gemeenten	50	39	11	35	33	43	211
Percentage	71%	60%	55%	81%	51%	67%	65%
Goedgekeurde aanvragen	45	36	11	33	28	43	196
Ingediende beleidsplannen	40	32	10	29	24	39	174
Goedgekeurde beleidsplannen	40	32	10	29	23	39	173

7.34 Gemeentelijk cultuurbeleid, toestand op 12 januari 2005. Bron: administratie Cultuur.

afgewerkte cultuurbeleidsplannen. Daarvan werden er al 173 door de minister goedgekeurd.

291 van de 308 Vlaamse gemeenten bezitten **een openbare bibliotheek**. Daarnaast hebben 6 gemeenten een samenwerkingsverband afgesloten met een aangrenzende gemeente. Herstaple is wegens haar klein aantal inwoners vrijgesteld van de oprichting van een openbare bibliotheek. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, waar geen verplichting bestaat tot oprichting van een gemeentelijke openbare bibliotheek, hebben 11 gemeenten op

vrijwillige basis een openbare bibliotheek opgericht. Uiteindelijk leggen er momenteel nog steeds 9 Vlaamse gemeenten het decreet rond een openbare bibliotheekvoorziening naast zich neer. In totaal, het Vlaamse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen bekeken, beschikken 17 van de 327 gemeenten of 5,2% nog niet over een bibliotheekvoorziening zoals bepaald in het decreet.

De **collectie gedrukte materialen** kende een vrij sterke toename in 2003 en steeg tot bijna 22 miljoen exemplaren. De **audiovisuele materialen**

GEDRUKTE MATERIALEN

PROVINCIE	1990	1995	2000	2002	2003
Antwerpen	5.051.048	5.677.990	5.824.390	5.868.894	5.818.343
Limburg	2.746.208	3.116.059	3.178.028	3.194.936	3.218.670
Oost-Vlaanderen	2.950.592	4.054.297	4.235.224	4.328.380	4.432.948
Vlaams-Brabant	2.145.586	2.628.502	3.068.811	3.241.063	3.317.923
West-Vlaanderen	2.832.877	3.789.893	4.495.798	4.423.568	4.628.736
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	249.878	360.666	439.554	469.565	520.298
Totaal	15.976.189	19.627.407	21.241.805	21.526.406	21.936.918

7.35a Evolutie gedrukte materialen openbare bibliotheken. Bron: administratie Cultuur.

AUDIOVISUELE MATERIALEN

PROVINCIE	CD	CD-ROM	DVD	VHS	ANDERE*	TOTAAL
Antwerpen	582.250	45.724	30.669	56.240	117.573	832.456
Limburg	293.400	30.642	10.217	25.021	12.527	371.807
Oost-Vlaanderen	388.232	44.882	17.245	35.584	12.747	498.690
Vlaams-Brabant	221.318	19.465	8.509	16.858	9.304	275.454
West-Vlaanderen	388.133	35.706	13.334	36.401	52.136	525.710
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	71.664	5.952	3.329	9.851	1.211	92.007
Totaal 2003	1.944.997	182.371	83.303	179.955	205.498	2.596.124
Totaal 2002	1.827.830	160.279	36.963	165.234	222.482	2.412.788

7.35b Evolutie audiovisuele materialen openbare bibliotheken. Bron: administratie Cultuur.

SPREIDING CULTUURCENTRA NAAR PROVINCIE

CATEGORIE CULTUURCENTRUM	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	BRUSSELS HOOFDST. GEWEST	TOTAAL
Categorie A	2	1	2	3	3	-	11
Categorie B	4	3	2	3	5	-	17
Categorie C	4	11	5	6	5	-	31
Grootstedelijk*	1	-	0	-	-	1	2
Totaal	11	15	9	12	13	1	61

*Volgens het decreet LCB kunnen enkel de grootsteden Antwerpen, Gent en Brussel een "grootstedelijk" cultuurcentrum hebben.

7.36 Spreiding cultuurcentra naar provincie. Bron: administratie Cultuur.

zetten de stijgende lijn van de afgelopen jaren verder en nemen nu al 10% van de totale collectie in. De collectie DVD's verdubbelde op een jaar tijd.

In 2003 waren er **61 gesubsidieerde cultuurcentra** in gemeenten met een regionale uitstraling. Dit zijn er vijf meer dan het jaar voordien. Daardoor steeg ook het totaal aantal activiteiten met ongeveer 7% tot bijna 200.000 activiteiten.

De stijging van de **eigen activiteiten** wordt overtroffen door de stijging van de **receptieve activiteiten**. 64% van de activiteiten was receptief. Dit zijn activiteiten door derden die echter wel plaats vinden in de infrastructuur van het cultuurcentrum en ook commercieel of privé van aard kunnen zijn.

7. Jeugdwerk

In 2003 werden er 81 **landelijke jeugdverenig-**

gingen gesubsidieerd, vijf daarvan voor het eerst. De neerwaartse trend lijkt hiermee stopgezet. Het aantal afdelingen daalde niettemin met 3% tot 2.296. In totaal werden 6.655 attesten voor kadervormingscursussen uitgereikt.

De 71 erkende **jeugdverblijfcentra** stelden 7.872 bedden ter beschikking. Het aantal overnachtingen bleef op hetzelfde niveau van 2002. Daarnaast waren er 120.746 overnachtingen in het jeugdcentrum Hoge Rielen en 33.553 overnachtingen en 50.459 dagverblijven in het vormingscentrum Destelheide.

Driehonderd gemeenten zagen voor de periode 2002-2004 hun jeugdwerkbeleidsplan aanvaard worden voor subsidiëring. Herstappte hoefde geen plan op te stellen omdat het te klein is en voor Voeren en de faciliteitengemeenten schreef het jeugdwerk zelf het plan uit. Een beleidsprioriteit was

ACTIVITEITEN VAN CULTUURCENTRA

	2002			2003		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	10.758	1.453	12.211	9.991	1.885	11.876
Amateurkunst	502	3.424	3.926	612	3.357	3.969
Artistieke tentoonstellingsdagen	11.682	2.508	14.190	18.144	3.424	21.568
Educatieve tentoonstellingsdagen	1.628	758	2.386	2.343	750	3.093
Educatieve activiteiten	44.634	51.447	96.081	46.313	56.902	103.215
Repetities	4.561	12.514	17.075	3.119	12.943	16.062
Bestuurlijke activiteiten	4.744	17.016	21.760	5.186	17.429	22.615
Ontspanning	3.070	21.648	24.718	3.628	24.617	28.245
Andere	2.323	7.147	9.470	2.842	8.950	11.792
Totaal*	70.592	114.649	185.241	71.691	126.083	197.774
Verhouding Eigen/Receptief*	38,11	61,89	100,00	36,25	63,75	100,0

* exclusief tentoonstellingsdagen

7.37 Eigen en receptieve activiteiten in culturele centra. Bron: administratie Cultuur.

JEUGDBEWEGINGEN

	Oost-VI	West-VI	VI-Brabant	Limburg	Antwerpen	totaal	BHG
Chiro	182	193	190	149	288	1.002	16
FOS	21	14	9	1	10	55	*
KSA	75	99	17	62	46	299	*
KLJ	68	83	37	43	67	298	*
VVKSM	125	74	113	61	215	588	11
VNJ	12	12	12	6	12	54	*
Totaal	483	475	378	322	638	2.296	27

7.38 Spreiding afdelingen jeugdbewegingen. Bron: administratie Cultuur.

ATTESTEN JEUGDWERK

	2002	2003
Animator	5.137	5.381
Hoofdanimator	1.123	969
Instructeur	300	286
Hoofdinstructeur	24	19

7.39 Uitgereikte attesten jeugdwerk. Bron: administratie Cultuur.

de **jeugdruimte**: 204 gemeenten dienden in 2002 een jeugdruimteplan in. In 2003 kwamen er daar nog eens 54 gemeenten bij.

De drie belangrijkste vormen van **gemeentelijke jeugdwerkprogramma's** (grabbelpas, speelpleinwerking en SWAP) nemen in 2004 in vergelijking met 2001 allemaal toe. Het aantal SWAP's (tienerwerkingen) stijgt het sterkst.

Het plaatselijke particuliere jeugdwerk telt in 2004 bijna 6.000 initiatieven. Dit is een toename met ongeveer 11% t.o.v. 2001. De jeugd- en jongerenbewegingen gaan samengeteld echter achteruit (-206

initiatieven). De stijging situeert zich vooral bij amateuristische kunstbeoefening en de categorie andere. Naast een reële stijging bij de amateuristische kunstbeoefening ligt een meer volledige en bredere registratie aan de grondslag van de stijging. De **Vlaamse Gemeenschapscommissie** organiseerde in 2003 in Brussel zeven projecten rond speelpleinwerkingen voor kleuters, zes voor lagere schoolkinderen en twee voor tieners. In de paasvakantie steeg het aantal ingeschreven kinderen tot 1.106. Dit is 22% meer dan het jaar voordien. In de zomervakantie daalde het aantal ingeschreven kinderen met 3% tot 1.964 kinderen.

Een **JongerenInformatiePunt (JIP)** kan beschouwd worden als een soort eerste hulp bij vragen. Het is een plaats waar jonge mensen, in hun eigen omgeving, op een vlotte maar correcte wijze en op hun levensstijl geënt aan informatie geraken. Eind 2004 waren er 85 JIPS gespreid over 73 gemeenten, tegenover 77 JIPS in 68 gemeenten in 2001. In West-Vlaanderen heeft een derde van de

JEUGDVERBLIJFCENTRA

WERKJAAR	AANT. J.V.C.	OVERNACHTINGEN			TOTAAL
		SUBSIDIEBELE VERBLIJVEN DOOR DE JEUGD	NIET-SUBSIDIEBELE VERBLIJVEN DOOR DE JEUGD	ANDERE	
1995	63	549.016	154.014	107.397	810.427
1996	65	565.259	172.591	99.453	837.303
1997	66	559.522	164.502	97.378	821.402
1998	66	569.059	167.758	95.880	832.697
1999	68	577.876	179.568	96.967	854.411
2000	67	568.789	177.421	96.384	842.594
2001	66	569.201	214.973	96.632	880.806
2002	69	583.266	264.395	110.607	958.268
2003	71	539.119	304.310	112.449	955.878

7.40 Evolutie van het aantal overnachtingen in de erkende jeugdverblijfcentra. Bron: administratie Cultuur.

GEMEENTELIJK JEUGDWERK

	2001	2004
Speelpleinwerking	234	243
Grabbelpas	155	172
SWAP	131	152

7.41 Drie grootste vormen van gemeentelijke jeugdwerkprogramma's.
Bron: VVJ-enquête 2004.

JONGERENINFORMATIEPUNTEN

	AANTAL JIPS	AANTAL GEMEENTEN MET EEN JIP	% GEMEENTEN MET EEN JIP	AANTAL GEMEENTE- LIJKE JIPS
Antwerpen	23	15	21,4	19
Limburg	9	9	20,5	7
Oost-Vlaanderen	17	15	23,1	10
Vlaams-Brabant	15	13	20,0	8
West-Vlaanderen	21	21	32,8	18
Vlaams Gewest	85	73	23,7	62
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10	6	-	-
Totaal	95	79		

7.42 Aantal JIPS en aantal gemeenten met en een JIP. Bron: VVJ.

PLAATSELIJK PARTICULIER JEUGDWERK

	2001	2004	2001	2004
Jeugd- en jongeren- bewegingen	2.867	2.661	53,2	44,7
Politieke jeugdverenigingen	459	437	8,5	7,3
Speelpleinwerkingen	268	179	5,0	3,0
Jeugdhuizen/-clubs	436	470	8,1	7,9
Jeugdatelier	108	121	2,0	2,0
Jeugdmuziek	130	106	2,4	1,8
Amateuristische kunstbeoefening	307	729	5,7	12,2
Jeugdboerderij	26	24	0,5	0,4
Vorming werkende jongeren	38	11	0,7	0,2
Initiatieven kansarme jeugd	90	110	1,7	1,8
Allochtone jongeren- bewegingen	59	71	1,1	1,2
Initiatieven jongeren met een handicap	41	75	0,8	1,3
Andere	429	964	8,0	16,2
Totaal	5.392	5.958	100,0	100,0

7.43 Plaatselijk particulier jeugdwerk in het Vlaamse Gewest (306 gemeenten). Absoluut en procentueel aantal. Bron: VVJ-enquête 2004 en cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2002-2004.

gemeenten een JIP. In de andere provincies is dit slechts één op vijf.

Net als in 2001 beschikt in 2004 ongeveer een kwart van de gemeenten over een jeugdcentrum. Daarnaast zijn meer dan 300 **jeugdhuizen** aangesloten bij de Vlaamse Federatie Jeugdhuizen en jongerencentra.

Cultuurparticipatie

Cultuurparticipatie en **culturele competentie** zijn twee sleutelbegrippen in het huidige cultuurbeleid. Een groter publieksbereik voor het al dan niet gesubsidieerde aanbod, waarin alle lagen van de samenleving aanwezig zijn, is al jaren een prioriteit voor de Vlaamse overheid. Ook in de nieuwe beleidsnota Cultuur blijft het bereiken van zoveel mogelijk burgers een centrale doelstelling. Men legt ook de nadruk op het belang van levensbreed leren. Het onderwijs blijft voor het verwerven van culturele competentie een belangrijke en bepalende partner, maar ook educatie in niet formele context wordt als belangrijk beschouwd voor een actief en bewust burgerschap. Een andere belangrijke doelstelling van het Vlaamse cultuurbeleid is het wegwerken van drempels die participatie aan cultuur tegengaan. Toegang tot cultuur wordt als een universeel recht gezien en ieder individu heeft ook cultureel potentieel. Men wil alle lagen van de bevolking onder de cultuurparticipanten vertegenwoordigd zien.

1. Podiumkunsten en muziek

Podiumkunsten en muziek trokken in 2004 minder publiek dan in 2000. Van eerder zwakke daling voor **klassieke en jazzconcerten**, tot een forsere terugloop voor **opera en folkloristische concerten**. **Theaterbezoek** daalt ook, maar dat kan te wijten zijn aan een gewijzigde bevragingwijze in de APS-survey.

Het bijwonen van **ballet-, dans- en rockvoorstellingen** daalt niet.

Maandelijks naar een optreden gaan is vrij uitzonderlijk. Rock, pop, jazz en blues trekken veeleer mannen aan, dans en ballet eerder vrouwen. Voor de overige genres zijn er geen verschillen.

Naar **opleidingsniveau** blijft de kleinere interesse van lageropgeleiden een constante.

Naar **leeftijd** zijn de verschillen meestal minder uitgesproken en bovendien hangt leeftijd ook sterk samen met opleiding, waarbij ouderen vaker laagopgeleid zijn. Ouderen en mensen in de 'drukke

PODIUMKUNSTEN

	2000			2004		
	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS
Klassiek concert/festival	63,9	18,2	17,9	69,6	15,1	15,3
Rock- of popconcert/festival	70,3	17,5	12,2	66,9	18,2	14,9
Jazz- of bluesconcert/festival	86,6	9,2	4,2	89,8	6,7	3,6
Folkloristisch- of traditioneel concert/festival	72,6	19,6	7,9	81,9	13,3	4,8
Opera	87,1	9,4	3,5	92,6	5,5	1,9
Ballet- of dansvoorstelling	83,2	12,4	4,3	81,8	12,8	5,4
Theater- of toneelvoorstelling	50,0	24,5	25,4	56,6	20,3	23,0

7.44 Evolutie deelname podiumkunsten en muziek, in 2000 en 2004, in %. Bron: APS-surveys. n2000=1.345, n2004=1.554.

leeftijd' gaan doorgaans wel minder naar een optreden. Maar voor operabezoek zijn ouderen samen met de jongste leeftijdscategorie dan weer oververtegenwoordigd. Jazz- of bluesconcerten en folkloristische of traditionele concerten worden dan weer het vaakst door 25 tot 54-jarigen bijgewoond, en de folkloristische of traditionele concerten scoren ook bij de ouderen vrij goed. Pop- en rockconcerten/festivals zijn - weinig verwonderlijk - vooral populair bij jongeren en trekken lineair minder toeschouwers aan naarmate de leeftijd stijgt.

Uit **publieksonderzoek** (zie definities en methodologie) blijkt dat inwoners uit cultuurrijke gemeenten meer participeren dan inwoners uit cultuurzwakke gemeenten. Niet verwonderlijk gezien cultuursterke gemeenten vaak een hoge concentratie hogeschoolden en hogere inkomens hebben. Inwoners uit cultuurrijke gemeenten participeren dus niet alleen meer omdat ze in een gemeente met een

ruimer aanbod wonen, ze behoren ook tot sociale groepen die cultureel actiever zijn. Hoe dan ook heeft, vooral voor theatervoorstellingen, een ruim en divers aanbod een positieve invloed op de participatie. Deze vaststelling gaat in geringere mate op voor dans- en muziekvoorstellingen.

In cultuurrijke gemeenten gaat men vooral naar activiteiten in de eigen gemeente, met andere woorden, men gaat wel degelijk in op het sterke aanbod. Oudere en jongere laaggeschoolden die in vergelijking met ander groepen veel minder participeren komen vooral in cultuurzwakke gemeenten voor.

Ook werd **de band** onderzocht tussen de **afstand en de participatie**. Dat leverde drie deelpublieken op. De theaterparticipanten verplaatsen zich het minst ver (mediaan 9 km) en wonen ook het vaakst in de gemeente van de voorstelling (41%). Het danspubliek verplaatst zich het verst (mediaan 16,6 km), het muziekpubliek neemt een tussenpositie in

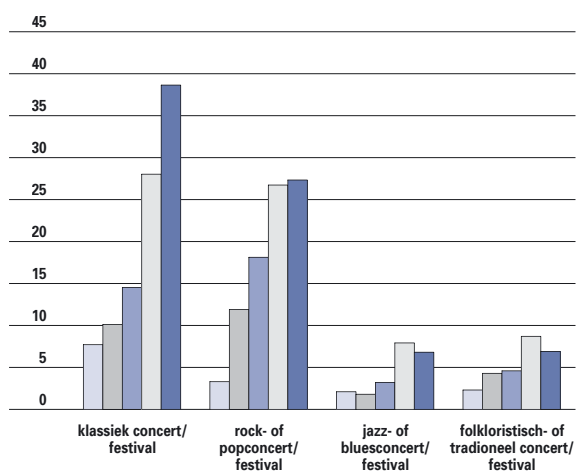
PODIUMKUNSTEN NAAR GESLACHT

	MAN			VROUW		
	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS
Klassiek concert/festival	69,2	14,5	16,3	70,0	15,8	14,2
Rock- of popconcert/festival	65,3	17,3	17,3	68,4	19,0	12,6
Jazz- of bluesconcert/festival	87,4	8,0	4,6	92,0	5,5	2,5
Folkloristisch- of traditioneel concert/festival	80,2	13,8	5,9	83,6	12,8	3,6
Opera	92,4	5,7	2,0	92,9	5,4	1,8
Ballet- of dansvoorstelling algemeen	84,5	11,2	4,3	79,2	14,3	6,5
Ballet- of dansvoorstelling professioneel	89,9	7,5	2,6	86,0	9,5	4,5
Ballet- of dansvoorstelling amateur	90,1	7,4	2,5	86,1	9,8	4,1
Theater- of toneelvoorstelling algemeen	59,1	19,5	21,4	54,2	21,1	24,7
Theater- of toneelvoorstelling professioneel	72,1	13,8	14,1	67,4	14,2	18,3
Theater- of toneelvoorstelling amateur	69,3	18,1	12,6	67,8	18,1	14,1

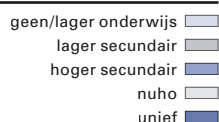
7.45 Deelname podiumkunsten en muziek naar geslacht, in %. Bron: APS-survey 2004. n=1.554.

CONCERT NAAR OPLEIDING

7.46 Meermaalse deelname concert/festival naar opleiding, in%.
Bron: APS-survey 2004. n=1.554.

(mediaan 11,9 km). Zowel bij het dans- als muziekpubliek woont slechts één derde in de gemeente van de voorstelling.

Afstand blijkt minder een rol te spelen bij jongeren, mensen met een hoger diploma, inwoners uit cultureel zwakke gemeenten, fans van moeilijk toegankelijke dans- of theatervoorstellingen of toeschouwers van grootschalige concerten.

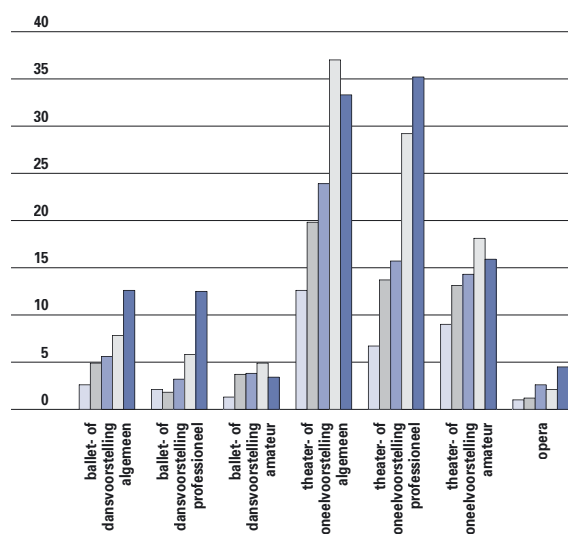
De Vlaamse Gemeenschapscommissie deelt **cultuurwaardebons** uit om de drempels van de Brusselse cultuurinstellingen te verlagen. Voor het

WOONPLAATS VAN PARTICIPANT

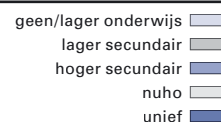
CLUSTER	POPULATIE		STEEKPROEF	
	% INWONERS	% DANS-PARTICIPANTEN	% MUZIEK-PARTICIPANTEN	% THEATER-PARTICIPANTEN
1	11,3	10,6	4,5	15,4
2	9,1	22,9	18,5	15,9
3	12,2	18,4	14,6	19,6
4	17,4	11,3	14,1	8,6
5	14,1	14,0	15,1	8,9
6	36,0	22,8	33,1	31,6
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
	(5.972.781)	(495)	(2.253)	(2.580)

7.48 Aandeel dans-, muziek-, en theaterparticipanten per cluster (cultuursterke gemeente) waar de participant woont. Cluster 1 is cultureel het sterkst, cluster 6 cultureel het zwakst. Bron: Atlas podiumkunsten Vlaanderen: een geografische analyse (Lauwereysen en Colpaert), 2004.

PODIUMKUNSTEN NAAR OPLEIDING

7.47 Meermaalse deelname podiumkunsten naar opleiding, in%.
Bron: APS-survey 2004. n=1.554.

seizoen 2002-2003 werden ruim 109.000 cultuurwaardebons aangevraagd, iets meer dan de helft werd daarvan gebruikt. Driekwart wordt aangevraagd door individuen, de rest door verenigingen en onderwijsinstellingen. Een vijfde van de aanvragers is 14 tot 25 jaar oud, een kwart 25 tot 35 jaar. Ruim 60% van de cultuurwaardebons werd aangevraagd door individuen of groepen uit Vlaanderen. 45% van die cultuurwaardebons werd ook effectief gebruikt.

AFSTAND TOT DE VOORSTELLING

	DANS	MUZIEK	THEATER
..% uit de gemeente waar de voorstelling plaatsvindt	33,3	31,3	40,9
Gemiddelde afstand	17,7	16,6	14,3
Standaarddeviatie	17,4	19,2	18,0
50% woont binnen .. km	16,4	11,9	9,0
75% woont binnen .. km	26,1	22,2	19,9
90% woont binnen ..km	38,8	38,9	36,0
Maximumafstand	137,0	155,0	138,0
N	501	2269	2629

7.49 Vergelijking van de drie podiumpublieken voor de verschillende afstandsmaten. Bron: Atlas podiumkunsten Vlaanderen: een geografische analyse (Lauwereysen en Colpaert), 2004.

BRUSSELSE CULTUURWAARDEBON

TYPE AANVRAGER	GEVRAAGD	%	GEBRUIKT	%
Individen	82.881	75,9	34.729	41,9
4 tot 14 jaar	5.338	6,4		
15 tot 24 jaar	16.238	19,6		
25 tot 34 jaar	19.984	24,1		
35 tot 44 jaar	10.861	13,1		
45 tot 54 jaar	12.379	14,9		
55 tot 65 jaar	9.259	11,2		
65 jaar en ouder	8.775	10,6		
geen opgave van leeftijd	47	0,1		
Verenigingen Brussel	14.541	13,3	12.212	84,0
Verenigingen Vlaanderen	2.583	2,4	2.251	87,1
Onderwijsinstellingen - Brussel-Vlaanderen	9.084	8,3	8.427	92,8
Totaal	109.089	100,0	57.619	52,8

7.50 Gebruik cultuurwaardebonden in Brusselse instellingen, seizoen 2002-2003. Bron: Vlaamse Gemeenschapscommissie.

BEZOEK AAN MUSEUM, TENTOONSTELLING OF GALERIJ

	2000	2004
Nooit	50,0	48,7
Eénmalig	24,5	22,7
Meermaals	25,5	28,7

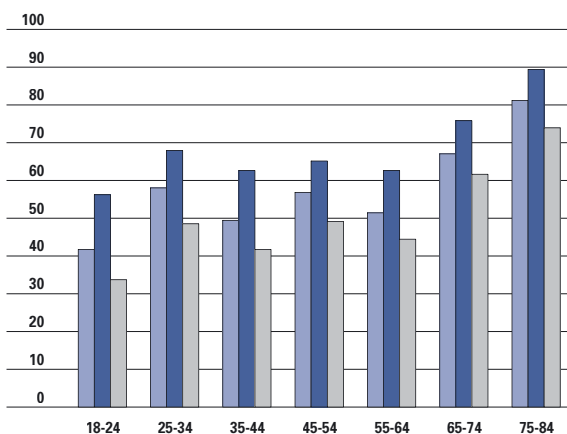
7.51 Evolutie van het bezoek aan een museum, een tentoonstelling of een galerij, in 2000 en 2004, in %. Bron APS-surveys. n2000=1.345 en n2004=1.554.

2. Cultureel erfgoed

De helft van de Vlamingen bezocht in 2004 **een museum, een galerij of een tentoonstelling**. Een kwart deed dit zelfs meermaals. Deze cijfers zijn de afgelopen jaren vrij constant gebleven.

Er worden geen betekenisvolle verschillen vastgesteld tussen mannen en vrouwen. Er zijn wel leeftijdsverschillen: ouderen tellen veel niet-bezoekers, vooral dan voor het bezoek in het buitenland; jongeren kennen het laagste aantal niet-bezoekers.

NIET-BEZOEKERS

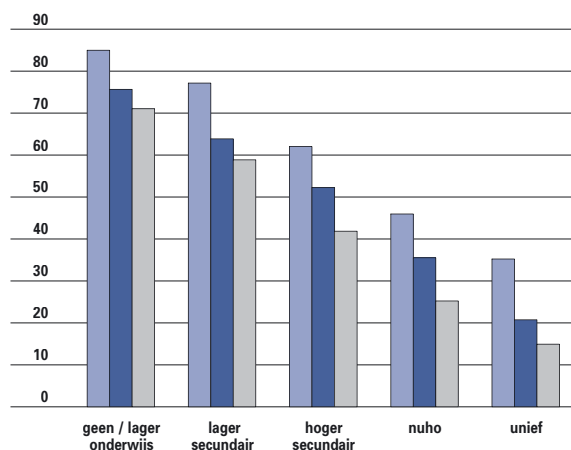

7.52

museum, galerij of tentoonstelling in België
 museum, galerij of tentoonstelling in het buitenland
 museum totaal

Niet-bezoekers van een museum, een tentoonstelling of een galerij naar leeftijd, in %. Bron: APS-survey 2004.

NIET-BEZOEKERS NAAR OPLEIDING

7.53

museum, galerij of tentoonstelling in België
 museum, galerij of tentoonstelling in het buitenland
 museum totaal

Niet-bezoekers van een museum, een tentoonstelling of een galerij naar opleiding, in %. Bron: APS-survey 2004.

LID VERENIGING

	1996	1997	1999	2001	2002	2003	2004
Bevolking	52,7	47,2	49,6	51,8	53,0	48,8	52,8
Vrouwen	48,8	42,6	44,7	46,9	48,8	44,3	47,2
Mannen	57,0	51,7	54,6	56,6	57,7	53,4	58,7

7.54 Actief lidmaatschap in het verenigingsleven, in %.
Bron: APS-surveys. *Exclusief lidmaatschap mutualiteiten.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de jongere groep relatief het hoogste aantal éénmalige participanten telt. Bij de oudere leeftijdsgroepen ligt het aandeel meermaals participanten hoger. Naar opleiding is er het klassieke resultaat: dat laagopgeleiden een lagere deelname kennen. Op de **Erfgoeddag** 2004 werden 180.000 bezoekers geteld. In 2003 was het evenement gespreid over twee dagen, met in totaal 210.000 bezoekers.

Uit een onderzoek naar de **volkscultuur** blijkt dat lokale verenigingen die volkscultuur of geschiedenis bestuderen gemiddeld 277 leden tellen. Als men dit extrapoleert naar de totale Vlaamse bevolking zouden ongeveer 200.000 Vlamingen lid zijn van een dergelijke vereniging.

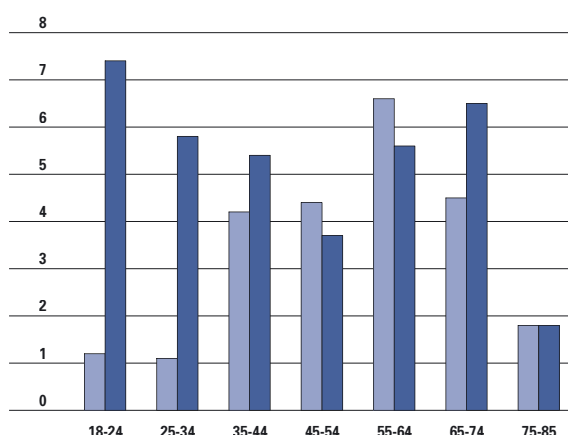
Een kwart van de verenigingen rapporteert een terugval in het ledenaantal en hetzelfde percentage een aangroei. Toch zou het ledenaantal in de voorbije 10 jaar eerder vooruitgegaan zijn. Dit is te wijten aan het feit dat 13% van de verenigingen pas sinds 1995 opgericht werd. De toename van het aantal 'jong gepensioneerden', die traditioneel het gros uitmaken van de leden, is mogelijk een tweede

reden voor de gestegen ledenaantallen. Vooral oudere personen (vanaf 50 jaar) blijken trouwe leden te zijn. Toch is bij een vijfde van de verenigingen een kwart van de leden jonger dan 30 jaar. Naar schatting houden 13.500 vrijwilligers onbezoldigd deze verenigingen overeind. Zij besteden hieraan gemiddeld 11 uur per maand. Een vijfde werkt er zelfs 20 uur per maand of meer! Daarnaast zijn er nog 6.700 bestuursleden.

3. Sociaal cultureel werk

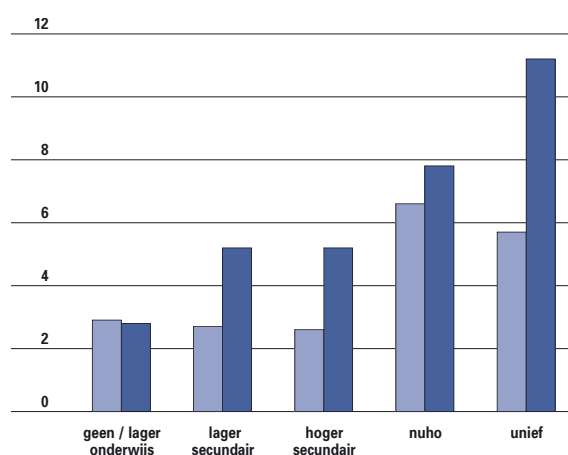
Zowat de helft van de bevolking is actief in het **verenigingsleven**. Dat cijfer blijft nagenoeg constant. Een structurele daling is er dus niet. Mannen participeren meer dan vrouwen maar dit verschil verdwijnt grotendeels als het actief lidmaatschap aan sportverenigingen buiten beschouwing wordt gelaten. De voornaamste determinant is echter het **opleidingsniveau**. De kloof tussen lager- en hogeropgeleiden is betrekkelijk groot (een gegeven dat overal ter wereld wordt vastgesteld). Hoewel de **algemene participatiegraad** vrij stabiel blijft, zijn er verschuivingen vanuit de klassieke sociale bewegingen naar de nieuwe pluralistische verenigingen. Deze nieuwe verenigingen trekken vooral hogergeschoolden aan en hebben een meer homogene samenstelling. Hierdoor gaat een belangrijk ontmoetingsforum tussen de verschillende sociale groepen verloren. Lagergeschoolden en hogergeschoolden willen blijkbaar in hun vereniging vooral mensen ontmoeten met een vergelijkbaar opleidingsniveau, en dus ook met een vergelijk-

LID NAAR LEEFTIJD

7.55 Actief lidmaatschap van twee specifieke verenigingen naar leeftijd, in %.
Bron: APS-survey 2004.

LID NAAR OPLEIDING

7.56 Actief lidmaatschap van twee specifieke verenigingen naar opleiding, in %.
Bron: APS-survey 2004.

BIBLIOTHEEKBEZOEK

	2000	2004
Nooit	57,8	64,1
Eén keer per jaar	6,3	4,6
Meerdere keren per jaar	14,9	12,8
Eén keer per maand	12,3	9,4
Meerdere keren per maand	8,6	9,1

7.57 Evolutie van het bibliotheekbezoek, in 2000 en 2004, in %.
Bron: APS-surveys.

BIBLIOTHEEKBEZOEK NAAR GESLACHT

Nooit	66,7	61,5	64,1
Eén keer per jaar	5,4	4,0	4,7
Meerdere keren per jaar	12,8	12,7	12,8
Eén keer per maand	8,4	10,5	9,5
Meerdere keren per maand	6,7	11,3	9,1

7.58 Bibliotheekbezoek naar geslacht, in %. Bron: APS-survey 2004.

LENERS

	JEUGD	VOLWASSENEN	TOTAAL
Antwerpen	148.617	335.304	483.921
Limburg	81.113	136.769	217.882
Oost-Vlaanderen	119.318	286.113	405.431
Vlaams-Brabant	82.566	150.067	232.633
West-Vlaanderen	102.873	226.620	329.493
Vlaams Gewest	534.487	1.134.873	1.669.360
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	11.531	28.285	39.816
Totaal 2003	546.018	1.163.158	1.709.176
Totaal 2002	548.024	1.144.885	1.692.909

7.59 Leners in de openbare bibliotheken. Bron: administratie Cultuur.

UITLENINGEN

	GEDRUKTE MATERIALEN	AUDIOVISUELE MATERIALEN	TOTAAL
Antwerpen	12.358.254	2.186.270	14.544.524
Limburg	5.168.297	1.059.014	6.227.311
Oost-Vlaanderen	9.814.598	1.568.688	11.383.286
Vlaams-Brabant	6.007.322	701.442	6.708.764
West-Vlaanderen	9.596.625	1.284.350	10.880.975
Vlaams Gewest	42.945.096	6.799.764	49.744.860
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	815.059	388.839	1.203.898
Totaal 2003	43.760.155	7.188.603	50.948.758
Totaal 2002	44.427.366	7.481.581	51.908.947

7.60 Uitleningen gedrukte en audiovisuele materialen. Bron: administratie Cultuur.

LEENFREQUENTIE

JAAR	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST- VLAANDEREN	VLAAMS- BRABANT	WEST- VLAANDEREN	VLAAMS GEWEST	BRUSSELS HOOFD- STEDELIJK GEWEST
Gedrukte materialen 2002	26,8	22,2	24,0	26,4	30,4	26,1	21,0
Gedrukte materialen 2003	25,5	23,7	24,2	25,8	29,1	25,7	20,5
Audiovisuele materialen 2002	5,2	4,6	3,9	3,0	4,0	4,3	9,6
Audiovisuele materialen 2003	4,5	4,9	3,9	3,0	3,9	4,1	9,8

7.61 Evolutie leenfrequentie. Bron: administratie Cultuur.

BEZITSCOËFFICIËNT

JAAR	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST- VLAANDEREN	VLAAMS- BRABANT	WEST- VLAANDEREN	VLAAMS GEWEST	BRUSSELS HOOFD- STEDELIJK GEWEST
Gedrukte materialen 2002	12,4	14,9	10,5	13,6	14,0	12,7	12,7
Gedrukte materialen 2003	12,0	14,8	10,9	14,3	14,1	12,8	13,1
Audiovisuele materialen 2002	1,6	1,6	1,1	1,1	1,5	1,4	2,3
Audiovisuele materialen 2003	1,7	1,7	1,2	1,2	1,6	1,5	2,3

7.62 Evolutie bezitSCOËFFICIËNT. Bron: administratie Cultuur.

GEBRUIKSCOËFFICIËNT

JAAR	ANTWERPEN	LIMBURG	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	VLAAMS GEWEST	BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST
Gedrukte materialen 2002	2,2	1,5	2,3	1,9	2,2	2,1	1,7
Gedrukte materialen 2003	2,1	1,6	2,2	1,8	2,1	2,0	1,6
Audiovisuele materialen 2002	3,1	2,9	3,5	2,8	2,6	3,0	4,1
Audiovisuele materialen 2003	2,6	2,8	3,1	2,5	2,4	2,7	4,2

7.63 Evolutie gebruikscoefficiënt. Bron: administratie Cultuur.

BIBLIOTHEEKBEZOEK NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

	VLAAMSE BEVOLKING	VLAAMSE BIB.	CLUSTER 1	CLUSTER 2	CLUSTER 3	CLUSTER 4	CLUSTER 5	CLUSTER 6
Geen of lager	18,6	4,6	6	4,2	5	4,4	4,7	2,1
Lager sec	23,8	12,1	13,8	12,8	11,7	12,1	11,7	9,4
Hoger sec	31,2	29,8	30,4	29,7	31,7	30,9	30,7	22,3
Hoger onderwijs	26,5	53,5	49,7	53,3	51,7	52,6	52,8	66,2
N (100%)	4264930	27188	4894	5613	4174	6053	4065	2467

7.64 Verdeling van bibliotheekbezoekers naar opleidingsniveau. Bron: Gebruikersonderzoek (TOR). Opmerking: Opdeling in clusters van kleine bibliotheken met beperkt aanbod (cluster 1) tot grote bibliotheken met zeer uitgebreid aanbod (cluster 6).

BEOORDELING BOEKEN

	VLAAMSE BIB.	CLUSTER 1	CLUSTER 2	CLUSTER 3	CLUSTER 4	CLUSTER 5	CLUSTER 6
Uitleentermijn	84,1	87,3	83,1	83,7	85,5	84,2	78,5
Aanwezigheid in de rekken	74,7	76,3	75,3	75,1	76,2	73,4	68,9
Aantal dat men kan uitlenen	89,2	91,2	89,9	89,2	89,8	86,8	86,6
Beschikbaarheid nieuwe boeken	58,6	63,7	59,6	59,6	60,6	53,7	48,2
Vindbaarheid boeken	81,4	85,1	83	82,5	81,5	77,5	74,6

7.65 Beoordeling boeken (percentage tevreden + zeer tevreden). Bron: Gebruikersonderzoek (TOR). Opmerking: Opdeling in clusters van kleine bibliotheken met beperkt aanbod (cluster 1) tot grote bibliotheken met zeer uitgebreid aanbod (cluster 6).

EXTRA DIENSTEN BIBLIOTHEEK

	%
Lidkaart voor elke Vlaamse bibliotheek	48,3
Raadplegen boeken,... thuis via PC	42,1
Meer databanken in de bibliotheek	31,4
Gepersonaliseerde nieuwsbrief	29,2
Dienstverlening aan huis voor ouderen,...	73,2
Gereserveerde werken buiten uren ophalen	52,5
Elk boek kan lenen en terugbrengen in bib	61,6

7.66 Diensten waarvoor de bibliotheekgebruiker extra zou willen betalen. Bron: Gebruikersonderzoek (TOR).

bare culturele belangstelling. Culturele voorkeur, levensstijl en smaakpatronen blijken momenteel belangrijke bindmiddelen in vriendenkringen en gemeenschappen.

De twee jongste leeftijdscategorieën laten het

duidelijk afweten wat het actief lidmaatschap aan een **socio-culturele vereniging** betreft. Kennelijk hebben demografische verschuivingen, bijvoorbeeld het later krijgen van kinderen, hierop hun invloed. Bij de **verenigingen voor amateurkunstbeoefening** is die lijn moeilijker te trekken. Een onderscheid naar geslacht is niet te vinden, maar ook hier is er een hogere deelnamegraad naarmate het opleidingsniveau stijgt.

4. Lokaal cultuurbeleid

De **bibliotheken** kregen in 2004 minder volk over de vloer dan in 2000. Van de Vlamingen kwam in 2004 64% nooit in een bibliotheek tegenover 57% in 2000. Het bezoek lag voor alle categorieën lager behalve voor wie meermaals per maand naar een bibliotheek trekt.

Vrouwen, hogeropgeleiden en jongeren bezoeken

vaker een bibliotheek. Daar moet wel bij vermeld worden dat opleiding en leeftijd vaak samenhangt: de ouderen zijn lager opgeleid dan de jongeren. Wekelijkse bezoekers zijn zeldzaam.

27,8% van de Vlamingen is geregistreerd als **lener** in een openbare bibliotheek. Het aantal bleef in 2003 nagenoeg hetzelfde als de laatste jaren. Bij de volwassenen was er een lichte stijging en bij de groep onder de vijftien jaar een lichte daling.

Het aantal **uitleningen** van gedrukte materialen daalde in 2003 met 660.000 exemplaren, al was die daling wel minder drastisch dan het jaar voordien. Ook de uitlening van audiovisuele materialen kende voor het eerst een daling met een kleine 300.000.

De **leenfrequentie**, die aangeeft hoeveel stuks de lener gemiddeld per jaar leent, bleef nagenoeg constant. Dus naast het aantal leners bleef ook de intensiteit van gebruik hetzelfde. Ook de **bezits- en de gebruiksefficiënt** blijven stabiel. De bezitscoëfficiënt deelt het bezit aan gedrukte of audiovisuele materialen door het aantal leners. Het geeft aan hoeveel boeken of audiovisuele producten per lener beschikbaar zijn. De verhouding tussen omvang van de collectie en het aantal leners blijft m.a.w. ongewijzigd.

De gebruiksefficiënt wordt berekend door het aantal uitleningen van gedrukte materialen of audiovisuele materialen te delen door het bezit van deze materialen. Dit toont hoe vaak een item de deur uitgaat. Er worden dus evenveel boeken, cd's, DVD's en dergelijke uitgeleend als vorig jaar.

Gebruikersonderzoek (zie definities en methodologie) bij de Vlaamse bibliotheken bevestigt in grote lijnen bovenstaande conclusies: Op de eerste plaats blijkt ook hier dat vrouwen sterk oververtegenwoordigd zijn onder het **bibliotheekpubliek**. In kleinere bibliotheken is dit sterker het geval dan in grote

bibliotheken. Ook hier wordt een zwakke participatie van ouderen vastgesteld. De sterkere deelname van hogeropgeleiden uit surveyonderzoek wordt ook bevestigd. Terwijl hogeropgeleiden slechts 26% van de Vlaamse bevolking vertegenwoordigen, zijn er ruim het dubbele aanwezig in het bibliotheekpubliek. Vooral de grootstedelijke bibliotheken met een ruim aanbod blijken moeilijker toegankelijk voor lagergeschoolden. De drempel ligt iets lager in de kleinere gemeentebibliotheek.

Een **goede jeugdwerking** werpt vruchten af: 60% van het publiek in de Vlaamse bibliotheken blijkt al sinds de kindertijd boeken te ontlenen. Men stapt vooral de bibliotheek binnen op zoek naar ontspanning. Op de tweede plaats komt informatie. Ook de kinderen zijn voor velen een goede reden om naar de bibliotheek te gaan. De bibliotheek wordt zelden of nooit als ontmoetingsruimte gebruikt.

86% van de gebruikers bezoekt de bibliotheek maandelijks of zelfs vaker, slechts een minderheid wekelijks. Deze vaststelling hangt natuurlijk samen met de uitleentermijn van 3 à 4 weken.

De **tijd** die in de bibliotheek wordt doorgebracht, is relatief kort. Ongeveer 75% is maximaal een half uur bezig met het uitzoeken van materiaal. Logischerwijze varieert dit naargelang van het aanbod. In bibliotheken met een beperkt aanbod heeft men sneller zijn keuze gemaakt dan in bibliotheken met een uitgebreid aanbod.

Boeken zijn nog steeds het belangrijkste product van de bibliotheek. Bijna alle bezoekers (98%) maken gebruik van de boekencollectie, 42% van de muziekcollectie en ongeveer een kwart van de overige materialen.

De overgrote meerderheid van de bezoekers laat de **computers** links staan, wat logisch is aangezien

DEELNEMERS GESUBSIDIEERDE CULTUURCENTRA

	2002			2003		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	1.714.278	332.447	2.046.725	2.208.525	430.250	2.638.775
Amateurkunst	58.093	748.470	806.563	92.402	773.262	865.664
Educatieve activiteiten	475.081	1.012.543	1.487.624	593.881	1.091.211	1.685.092
Repetities	35.450	277.640	313.090	21.423	291.444	312.867
Bestuurlijke activiteiten	56.709	368.500	425.209	59.919	339.335	399.254
Ontspanning	163.296	1.339.823	1.503.119	179.568	1.562.732	1.742.300
Andere	91.188	394.113	485.301	156.216	436.545	592.761
Totaal	2.594.095	4.473.536	7.067.631	3.311.934	4.924.779	8.236.713
Verhouding Eigen/Receptief	36,7	63,3	100	37,5	62,5	100

7.67 Deelnemers aan activiteiten van de gesubsidieerde cultuurcentra. Bron: administratie Cultuur.

de meeste bibliotheekbezoekers thuis over een PC (87%) en een internetverbinding (76%) beschikken. Als de bibliotheekcomputers gebruikt worden, is het voor ontspanning (9%) en studie (5%).

Bibliotheekbezoekers zijn over het algemeen **zeer tevreden** over hun bibliotheek.

Kennelijk zijn de Vlaamse bibliotheken ook heel toegankelijk en bereikbaar. Meer dan 90% is hierover tevreden. Over de dienstverlening is de overgrote meerderheid eveneens tevreden. Zowel de bekwaamheid (87%), de hulpvaardigheid (89%), de beschikbaarheid (86%), de vriendelijkheid (88%) en de snelheid (86%) van het bibliotheekpersoneel worden sterk geapprecieerd. Met de openingstijden is driekwart van de bibliotheekbezoekers tevreden, slechts 12% niet. Vooral de zaterdagmiddag en de zondagvoormiddag worden als alternatief naar voor geschoven.

De **gesubsidieerde cultuurcentra** konden in 2003 ongeveer 8,2 miljoen bezoekers aantrekken. Dat is een vrij sterke toename in vergelijking met het jaar voordien, al zijn er natuurlijk intussen vijf cultuurcentra bijgekomen. Het gaat hier wel nooit over unieke deelnemers. Het kan dus evengoed om een kleiner, maar vaak terugkerend publiek gaan.

Een **publieksonderzoek** bij de Vlaams-Brabantse cultuurcentra wijst, net zoals in de bibliotheken, op een oververtegenwoordiging van vrouwen, jongeren en hogeropgeleiden. Cultuurcentra rekruteren ook uit uitgestrekter gebied dan bibliotheken. Het publiek blijkt meer cultureel ervaren dan gemiddeld, en beoefent ook vaker zelf toneel of voordracht.

5. Jeugdwerk

De **jeugdbewegingen** tellen ongeveer 226.000 leden. Dit ligt in de lijn van voorgaande jaren. Bijna de helft bevindt zich in de leeftijdsgroep van 6 tot 12 jaar. Elke leider moet gemiddeld 5 leden onder zijn hoede nemen.

Het **verenigingsleven** weet ongeveer drie kwart van alle jongeren (14-18-jarigen) te bereiken. Grote verschillen naar geslacht zijn er niet. Meisjes en jongens participeren in gelijke mate aan het **jeugdwerk**.

In het verenigingsleven buiten het jeugdwerk zijn er echter wel verschillen. Naarmate de leeftijd vordert daalt de participatie licht, maar alleen voor de jeugdverenigingen. Zowel in het jeugdwerk als in verenigingen buiten het jeugdwerk zijn er verschillen naar onderwijsvorm. In beide soorten verenigingen participeren jongeren uit het beroeps onderwijs het minst en jongeren uit het algemeen secundair onderwijs het meest. Jongeren uit het technisch onderwijs nemen een middenpositie in. De verschillen tussen de onderwijsvormen in het jeugdwerk zijn relatief minder groot dan in de verenigingen buiten het jeugdwerk.

Van de veertien- tot achttienjarigen is 17% organiserend, actief of passief lid van een **jeugdbeweging** en 22% van een **jongerenbeweging**.

Wanneer enkel de organiserende en actieve leden in beschouwing worden genomen daalt het lidmaatschap van de jongerenbewegingen tot 14%. Zowel in de jeugd- als jongerenbewegingen zijn er evenveel

JEUGDBEWEGING							
VLAANDEREN	0-6JAAR	6 TOT 12	13-16	17-20	+20	MINDervalIDEN	TOTAAL
Chiro	0	49.192	23.760	5.890	15.489		94.331
FOS	692	2.704	1.174	731	1.035		6.336
KSA	29	16.996	7.256	3.378	4.144		31.803
KLJ	0	3.280	4.336	13.282	0		20.898
VVKSM	0	31.062	24.531	2.802	11.865	850	71.110
VNJ	12	672	551	149	164		1.548
Totaal	733	103.906	61.608	26.232	32.697	850	226.026
BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST	<12J.	12-16JAAR			>16JAAR		TOTAAL
Chiro		559	288		67		914
VVKSM		366	293		111		770
Totaal		925	581		178		1684

7.68 Leeftijdspreadingen leden grote jeugdbewegingen, in 2003. Bron: administratie Cultuur.

mannelijke als vrouwelijke leden. Naar leeftijd zijn er daarentegen grote verschillen. Meer dan een vijfde van de 14- en 15-jarigen is lid van een jeugdbeweging tegen 15% van de zestienplussers. Terwijl 17% van de 14- en 15-jarigen een engagement heeft in een jongerenbeweging, daalt dit tot 12% bij de 16- tot 18-jarigen. Het aantal passieve leden neemt daarentegen toe met de leeftijd. Zowel jeugd- als jongerenbewegingen rekruteren dubbel zoveel jongeren uit het ASO als uit het BSO.

Meer dan een kwart van de jongeren neemt momenteel deel aan **een gemeentelijk jeugdwerkinitiatief**, evenveel meisjes als jongens. Meisjes nemen vaker

deel aan de jeugd(muziek)ateliers en de jeugdgroepen voor kunstbeoefening en jongens zijn vaker lid van een jeugdhuis. Zestienplussers participeren het vaakst aan gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven. Dit is volledig aan de jeugdhuisen toe te schrijven. Terwijl 8% van de 14- en 15-jarigen lid is van een jeugdhuis stijgt dit bij de 16- tot 18-jarigen tot 18%. Jongeren uit het BSO nemen veel minder deel dan TSO- en ASO-jongeren.

De bovenstaande gegevens uit een onderzoek van de VUB kunnen aangevuld worden met de **kliksons-enquête** die ook -14jarigen bevroeg. Van de 10 tot 17-jarigen is 34% lid van een jeugdbeweging, 17% heeft een grabbelpas, 24% gaat naar een speelplein, 14% naar de tienerwerking (SWAP). Aan de groep ouder dan 14 jaar werd gevraagd of hun gemeente een jeugdhuis heeft. 67% antwoordde met ja, 22% bezoekt het minstens maandelijks en 13% als er bepaalde activiteiten worden georganiseerd.

LID VAN VERENIGING

	LIDMAATSCHAP VAN ALLE VERENIGINGEN	LIDMAATSCHAP VAN HET JEUGDWERK	LIDMAATSCHAP VAN VERENIGING BUITEN HET JEUGDWERK
GESLACHT			
jongen	76.5	49.8	64.2
meisje	73.4	52.3	55.0
LEEFTIJD			
14- en 15-jarigen	75.3	51.5	60.7
16- tot 18-jarigen	74.8	50.7	59.0
ONDERWIJSVORM			
BSO	57.5	34.6	40.3
TSO	75.9	53.7	57.7
ASO	84.2	58.6	71.7

7.69 Lidmaatschap (organiserend, actief of passief lid) in verenigingen, in %. Opmerking: tabel bevat gemiddelden die als gecontroleerde percentages kunnen worden beschouwd.

LID VAN VERENIGING JEUGDWERK

	JEUGD-BEWEGING	JONGEREN-BEWEGING	GEMEENTELIJK JEUGDWERK	JEUGD-ATELIER, KUNSTBEOEFENING	JEUGDHUIS
GESLACHT					
jongen	17.5	21.0	26.6	5.9	15.7
meisje	16.8	24.0	26.7	9.5	11.8
LEEFTIJD					
14-15 jaar	20.9	22.7	22.9	8.9	7.6
16-18 jaar	14.5	22.2	29.2	6.8	18.1
ONDERWIJSVORM					
BSO	9.5	14.2	17.0	3.7	9.8
TSO	16.2	21.8	28.1	5.3	14.8
ASO	22.0	27.4	31.1	11.3	15.5

7.70 Lidmaatschap (organiserend, actief of passief lid) van verenigingen die tot jeugdwerk behoren, in %. Opmerking: tabel bevat gemiddelden die als gecontroleerde percentages kunnen worden beschouwd.

VOOR MEER INFORMATIE

- Jaarverslag Muziek, Letteren en Podiumkunsten, administratie Cultuur, 2003.
- Jaarverslag Volksontwikkeling en Bibliotheekwerk, administratie Cultuur, 2003.
- Jaarverslag Beeldende Kunst en Musea, administratie Cultuur, 2003.
- Kroniek jeugd 2003, administratie Cultuur.
- Katrien Lauwerysen en Jan Colpaert, Atlas podiumkunsten Vlaanderen: een geografische analyse, de boeck, 2004.
- Maya Caen, Henk Roose, Hans Waeghe, Publieksonderzoek in Vlaams-Brabant: Culturele Centra en Bibliotheken, Universiteit Gent, 2004.
- Ignace Glorieux, Maarten Moens en Leen Van Thielen, De bibliotheek een huis vol meningen, 32.041 bezoekers over 165 bibliotheken: Resultaten van het Vlaams gebruikersonderzoek, studiedag 21 december, TOR, 2004.
- Marc Jacobs en Jeroen Walterus, Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar het actuele lokaal historisch, volks- en heemkundig landschap in Vlaanderen (project "Alpha"), in opdracht van de administratie Cultuur en het Vlaams Centrum voor Volkscultuur, 2002.
- Jeroen Walterus, Bewaar(de)bibliotheken in Vlaanderen, in opdracht van de administratie Cultuur, 2003.
- Wendy Smits, Maatschappelijke participatie van jongere: Bewegen in de sociale, culturele en vrijetijdsruimte, TOR-groep, 2004.
- www.vlaanderen.be/cultuur
- www.re-creatiefvlaanderen.be/srv/
- www.cultuurnet.be
- www.cultuurlokaal.be
- www.steunpuntjeugd.be
- www.muziekcentrum.be
- www.vti.be
- www.vca.be
- www.socius.be
- www.vcob.be
- www.culturelerfgoed.be
- www.vcv.be
- www.iak.be
- www.stichtinglezen.be
- www.ibknet.be
- www.poppunt.be
- www.vai.be
- www.tento.be

WOORDENLIJST

- **Publieksonderzoek** Het publieksonderzoek omvat een selectie van 87 voorstellingen die plaatsvonden in de periode tussen 15 april en eind mei 2002 (waarvan 9 dans-, 33 muziek- en 45 theatervoorstellingen), gespreid over 22 gemeenten in Vlaanderen. Er werd gebruik gemaakt van een meertraps gestratificeerde steekproef. Op drie ogenblikken gebeurde een selectie. Eerst werden de gemeenten geselecteerd, daarna de voorstellingen en ten slotte de participanten. In plaats van uit de totale populatie te selecteren werd dus uit elk stratum een steekproef genomen. De strata voor de gemeenten zijn clusters van gemeenten (typologie Colpaert), de strata voor de voorstellingen zijn de podiumgenres dans, muziek en theater. De steekproeftrekking zorgde ervoor dat de uiteindelijk steekproef representatief was voor de clusters en het genre van de voorstellingen. Het derde selectiemoment, de selectie van het publiek, werd volledig aan het toeval overgelaten. Elke n-de bezoeker werd bevraagd een vragenlijst in te vullen. Deze "n" is afhankelijk van de totale omvang van het publiek. Hoe meer publiek, hoe hoger de "n".
- **Gebruikersonderzoek** Meer dan 32.000 bibliotheekbezoekers uit 165 bibliotheken werden onderzocht. De deelnemende bibliotheken waren geografisch en qua type goed gespreid. Gegevens werden verzameld op basis van vragenlijsten aan gebruikers (selectie op basis van steekproef) aangevuld met geregistreerde leengegevens van deze gebruikers en een kleine vragenlijst aan de deelnemende bibliotheken zelf i.v.m. openingstijden, aanwezige computers en dergelijke.

7.2 Sport

Sportparticipatie

Meer Vlamingen aan het sporten krijgen, blijft een beleidsprioriteit. Het accent ligt daarbij op het regelmatig sporten, het liefst in clubverband. De jongeren en de groeiende groep van de 50-plussers zijn prioritaire doelgroepen. Een eerste reden is de algemene volksgezondheid en in het bijzonder de fysieke conditie van de jeugd. Daarnaast wordt steeds meer nadruk gelegd op de integratieve functie van sport. Sport zou mensen dichter bij elkaar brengen, wederzijds begrip creëren en het vertrouwen in de medemens verhogen. Op die manier zou sport democratiserend werken.

1. Algemene sportparticipatie

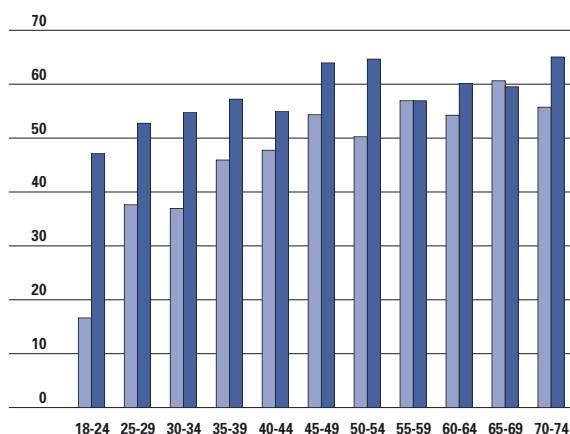
62% van de Vlamingen zegt te **sporten**, met 65% van de mannen en 59% van de vrouwen. Dit zijn hogere percentages dan bij een gelijkaardige APS-bevraging in 1999, waar 55% zij te sporten. De kloof tussen mannen en vrouwen is daarbij kleiner geworden: van 11% in 1999 naar 6% in 2004. Uit onderzoek van het Steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid blijkt dat de **fysieke fitheid** van de Vlaming en in het bijzonder van de vrouwen te wensen over laat. Voldoende fysieke activiteit voorkomt overgewicht en een hele reeks aandoeningen zoals hoge bloeddruk, hart- en vaatziekten, diabetes en sommige kankers. Het loont dan ook de moeite om het sedentair gedrag van de Vlaming na te gaan. Van **sedentair gedrag** is sprake als de fysieke activiteit een bepaalde minimumwaarde niet bereikt (internationaal afgesproken norm). Van de volwassen vrouwen in om het even welke leeftijdscategorie haalt minstens 66% niet de kritische minimumdrempel voor dagelijks fysieke activiteit, bij de mannen is dat 40%. Opvallend is de hoge graad van sedentariteit voor de jongste leeftijdsgroep (61,5% voor de mannen en 84,5% voor de vrouwen). De laagste percentages zijn te vinden bij de werkende mannen. De minst sedentaire leeftijd blijkt 40 tot 44 jaar te zijn. Opvallend is de plotse toename van het sedentaire leven bij de overgang van de beroepsfase naar de pensioensfase.

ningen zoals hoge bloeddruk, hart- en vaatziekten, diabetes en sommige kankers. Het loont dan ook de moeite om het sedentair gedrag van de Vlaming na te gaan. Van **sedentair gedrag** is sprake als de fysieke activiteit een bepaalde minimumwaarde niet bereikt (internationaal afgesproken norm). Van de volwassen vrouwen in om het even welke leeftijdscategorie haalt minstens 66% niet de kritische minimumdrempel voor dagelijks fysieke activiteit, bij de mannen is dat 40%. Opvallend is de hoge graad van sedentariteit voor de jongste leeftijdsgroep (61,5% voor de mannen en 84,5% voor de vrouwen). De laagste percentages zijn te vinden bij de werkende mannen.

De minst sedentaire leeftijd blijkt 40 tot 44 jaar te zijn. Opvallend is de plotse toename van het sedentaire leven bij de overgang van de beroepsfase naar de pensioensfase.

Het **lidmaatschap** is de voorbije jaren vrij stabiel gebleven. Vanaf 55 jaar treedt een sterke daling op. Vooral mannen en hogeropgeleiden zijn lid. Hogeropgeleiden hebben tot driemaal meer kans op sportdeelname dan lageropgeleiden. Het duidelijke verschil naar opleidingsniveau zet meteen vraagtekens bij het idee dat dankzij sportbeoefening sociale overbrugging en contact tussen

SPORTINACTIVITEIT

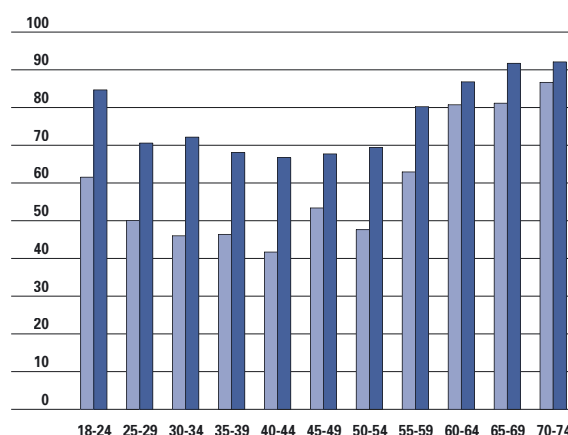

7.71 Sportinactiviteit (%) in 2004.

Bron: Steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid.

mannen
vrouwen

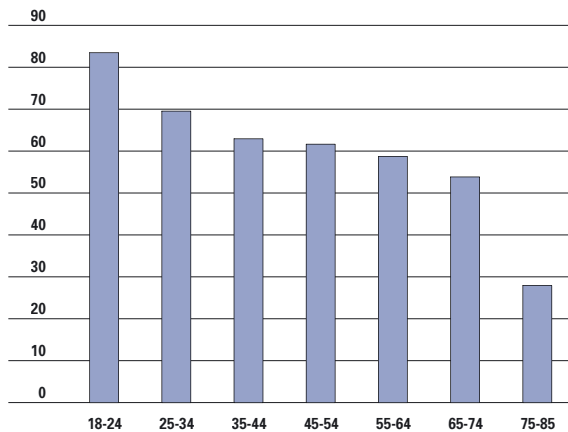
SEDAIRE LEVENSTIJL

7.72 Bevolking met een sedentaire levensstijl (2004), in %. Bron: Steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid.

mannen
vrouwen

SPORT NAAR LEEFTIJD

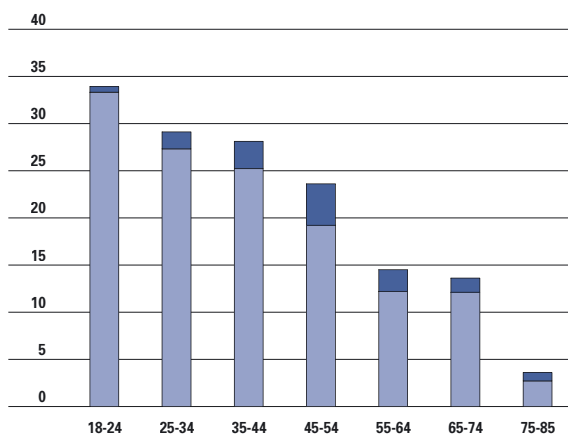
7.73 Sportbeoefening naar leeftijd in 2004, in %. Bron: APS-survey.

verschillende opleidingsniveaus zou ontstaan.

54 % van de mannen en 47% van de vrouwen zeggen **meerdere keren per maand** aan sport te doen. Dit is merklijk meer dan de voorgaande jaren. Voor een deel is dit waarschijnlijk te wijten aan de bevraging van sportbeoefening en beoefende sporttakken die in 2004 aan deze vraag voorafgaat.

De 'sportintensiteit' meet het aantal uren dat men per week sport. In 2004 sporten 40% van de mannen en een kwart van de vrouwen meer dan 3 uur per week. In 1999 was dit nog een derde van de mannen en een vijfde van de vrouwen. De leeftijdsgroepen 24 tot 35 jaar en 74 tot 85 jaar scoren duidelijk minder. Er is nauwelijks een verschil tussen de verschillende opleidingsniveaus.

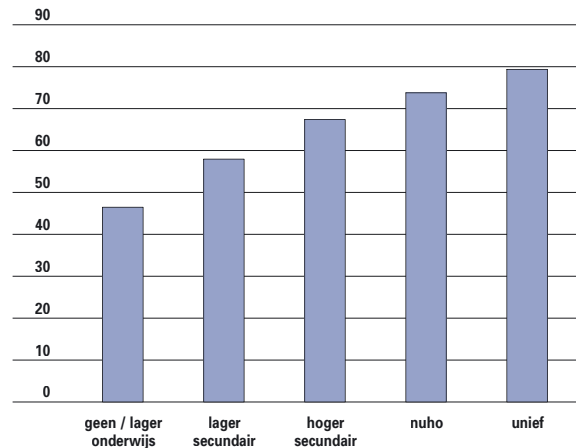
ACTIEF LID NAAR LEEFTIJD

7.75 Actief lidmaatschap naar leeftijd in 2004, in %. Bron: APS-survey.

bestuurslid
actief lid

SPORT NAAR OPLEIDING

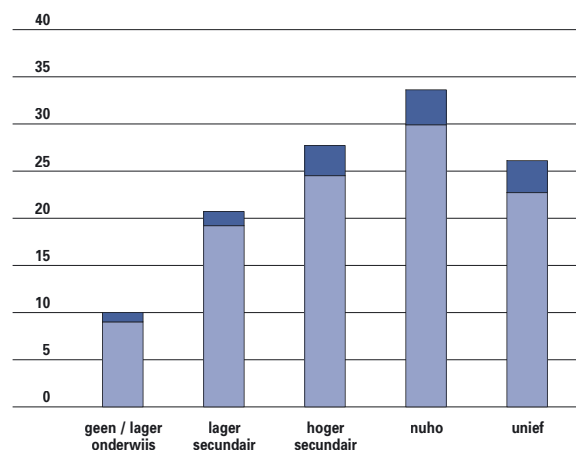

7.74 Sportbeoefening naar opleidingsniveau in 2004, in %. Bron: APS-survey.

Die verschillen duiken wel op in de categorie 1 tot 3 uur sport per week. Voorzichtigheid bij interpretaties naar leeftijd en opleidingsniveau is geboden omdat deze variabelen sterk samenhangen vermits de ouderen lager opgeleid zijn dan de jongeren. Het intensiteitniveau lijkt toch redelijk hoog te liggen wat wellicht te maken heeft met de ruime interpretatie van sport in de APS-survey. Ook socio-culturele sportactiviteiten worden als sportbeoefening beschouwd.

De 'sportdiversiteit' bekijkt hoeveel sporttakken men beoefent. Opnieuw is er een verschil naargelang het opleidingsniveau. Hogeropgeleiden hebben een grotere sportdiversiteit dan lageropgeleiden. Vanaf 45 jaar neemt het aantal sporten dat men

ACTIEF LID NAAR OPLEIDINGSNIVEAU

7.76 Actief lidmaatschap naar opleidingsniveau in 2004, in %. Bron: APS-survey.

bestuurslid
actief lid

ACTIEF LID NAAR GESLACHT

		2001	2002	2003	2004
Actief lid	man	22,9	23,3	21,0	25,1
	vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2
Bestuurslid	man	4,4	4,7	4,3	3,9
	vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3

7.77 Actief lidmaatschap van een sportvereniging naar geslacht, in %.
Bron: APS-surveys.

SPORTDIVERSITEIT

	GEEN/LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF
1 sport	46,7	50,8	36,7	33,3	32,4
2 sporten	43,9	32,8	38,5	34,4	32,4
3 sporten	5,0	10,6	18,8	24,4	22,1
4 sporten	2,2	3,7	4,8	6,1	10,3
5 sporten	2,2	2,1	1,2	1,7	2,9

7.80 Sportdiversiteit naar opleidingsniveau in 2004, in %.
Bron: APS-survey.

SPORTFREQUENTIE

	MAN	VROUW	GEEN/LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF	TOTAAL
Nooit	35,2	45,5	59,1	44,8	34,0	25,9	18,0	40,5
Eén keer per jaar	1,1	0,6	0,0	0,9	1,6	0,8	1,1	0,8
Meerdere keren per jaar	7,3	3,9	4,9	4,9	5,8	7,4	4,5	5,6
Eén keer per maand	2,5	3,2	1,3	2,1	4,0	2,5	6,7	2,8
Meerdere keren per maand	54,0	46,7	34,7	47,3	54,5	63,4	69,7	50,3

7.78 Sportfrequentie naar geslacht, opleidingsniveau in 2004, in %. Bron: APS-survey.

SPORTINTENSITEIT

	MAN	VROUW	GEEN/LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF	TOTAAL
Niet- tot matig sportactieven (0 tot en met 1 uur per week)	41,2	51,3	59,5	48,6	40,7	39,0	32,2	46,3
Sportactieven (meer dan 1 tot en met 3 uur per week)	18,9	22,9	9,6	18,0	24,1	31,5	33,3	20,9
Zeer sportactieven (meer dan 3 uur per week)	39,9	25,8	30,9	33,3	35,2	29,5	34,5	32,7

7.79 Sportintensiteit naar geslacht, opleidingsniveau in 2004, in %. Bron: APS-survey.

beoefent sterk af. Opmerkelijk: voor sportdiversiteit is er geen verschil naar geslacht.

28% van de sporters beweert enkel individueel aan sport te doen. Dit percentage ligt wat hoger bij de vrouwen (30%) dan bij de mannen (26%). De meest **populaire sporten** blijven net zoals in 1999 fietsen, wandelen en zwemmen. Opmerkelijk

is de 4de plaats van fitness, in 1999 was dit nog voetbal. Voetbal is trouwens de enige teamsport die overblijft in de top 10. Volleybal verdween uit de top 10. De teamsporten lijken dus aan populariteit te verliezen ten nadele van de individuele sporten. In de leeftijdsgroep 14 tot 18 jaar zijn zwemmen, fietsen, lopen en voetbal de populairste sporten. Meer dan de helft van deze groep beoefent een van

SPORTBEOEFENING NAAR GESLACHT

	VERENIGING			MET VRIENDEN OF ANDER VERBAND			INDIVIDUEEL		
	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL
Vlaamse bevolking	28,7	20,1	24,3	37,8	32,2	35	48,1	42,1	45,0
Sportieve populatie	44,2	34,3	39,4	58,2	54,9	56,6	74	71,8	73,0

7.81 Context van de sportbeoefening naar geslacht in 2004, in %. Bron: APS-survey.

POPULAIRSTE SPORTEN

2004		1999	
1	fietsen	1	fietsen
2	wandelen	2	wandelen
3	zwemmen	3	zwemmen
4	fitness	4	voetbal
5	lopen	5	tennis
6	voetbal	6	fitness
7	tennis	7	joggen
8	squash	8	volleybal
9	turnen	9	squash
10	badminton	10	skieën

7.82 Evolutie van de top-10 populairste sporten, in 1999 en 2004. Bron: APS-survey.

deze sporten. De populairste teamsport is en blijft voetbal. Alle sporten worden vaker beoefend door de 14- en 15-jarigen dan door de 16-plussers. Enkel fitness, aerobics en motorsport zijn populairder bij de 16-plussers. Teamsport in clubverband is vooral populair bij jongens, ASO-jongeren en de jongste leeftijdsgroep.

2. Blosscijfers

De **sportfederaties** die door Blosio **erkend** zijn telden in 2003 opnieuw **een miljoen leden**. Dit betekent niet noodzakelijk dat een miljoen Vlamingen lid is. Men kan een lidkaart hebben van meer dan één erkende federatie. Er dient wel rekening mee gehouden dat voetbal niet in de cijfers opgenomen zit.

JONGEREN EN SPORT

	SPORTEN IN CLUBVERBAND	SPORTEN BUITEN CLUBVERBAND MET ANDEREN	SPORTEN BUITEN CLUBVERBAND ALLEEN
Sporten in clubverband	44,7	89,3	51,7
Jongens	48,6	90,8	54,9
Meisjes	40,6	87,7	48,4
BSO	27,2	84,5	48,1
TSO	46,1	89,6	50,6
ASO	54,5	91,6	54,5
14-15 jarigen	52,4	89,0	54,0
16-18 jarigen	39,4	89,4	50,2

7.84 Sportbeoefenaars bij 14-18-jarigen jongeren, in %, in 2003. Bron: TOR-bevraging.

SPORT EN HANDICAP

		LANGDURIGE ZIEKTE/ AANDOENING/HANDICAP		TOTAAL
		JA	NEEN	
Sportvereni- ging of club	geen lid	61,2	51,8	53,7
	vroeger lid	20,2	21,5	21,2
	passief lid	2,5	2,4	2,4
	actief lid	14,6	21,8	20,3
	bestuurslid	1,6	2,6	2,4
Totaal		100	100	100

7.83 Lidmaatschap van een sportvereniging bij personen met een aandoening, langdurige ziekte of handicap in 2004, in %.

Bron: APS-survey.

De voorbije jaren is het ledenaantal **licht gestegen**, vooral dankzij de Vlaamse Tennisvereniging en in mindere mate de Gymnastiek Federatie Vlaanderen. De duidelijke kloof tussen mannen en vrouwen wordt iets kleiner. De ledenaangroei is immers voor 85% aan vrouwen te danken. Het aandeel mannen bedraagt echter nog steeds 55,7%.

Het aandeel van jongeren in het totale ledenbestand bereikt het hoogste peil sinds jaren. Vooral de groep tot 12 jaar doet het heel goed. Tot de grens van 19 jaar neemt het ledenaantal voortdurend toe. Maar de groep tussen 19 en 45 jaar blijkt moeilijk in de clubs te houden.

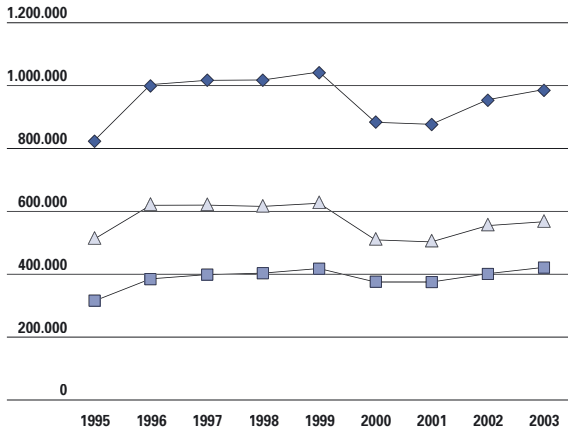
Een andere opvallende vaststelling is ook dat bij de jeugd de meisjes de overhand hebben en hun aantal ook sterker stijgt in alle leeftijdscategorieën dan bij de jongens. Hier lijkt dan ook de reden te liggen voor het geleidelijk dichterbij elkaar komen van

POPULAIRSTE SPORT BIJ JONGEREN

	NEE	IN CLUB- VERBAND	ALLEEN	MET ANDEREN
1 zwemmen	33,2	2,4	11,4	52,9
2 fietsen, wielrennen, mountainbike	39,9	1,0	18,8	40,2
3 lopen	48,9	2,7	23,9	24,5
4 voetbal	50,7	13,6	2,6	33,1
5 wandelen	52,0	0,2	8,7	39,0
6 basketbal	59,0	3,4	3,5	34,1
7 schaatsen	61,9	0,1	1,9	36,1
8 badminton	62,5	2,3	2,0	33,2
9 tennis	67,2	5,8	2,3	24,7
10 tafeltennis	68,0	0,9	1,3	29,7

7.85 Populairste sporten bij 14-18-jarigen jongeren, in %, in 2003. Bron: TOR-bevraging.

LEDEN IN ERKENDE SPORTFEDERATIES

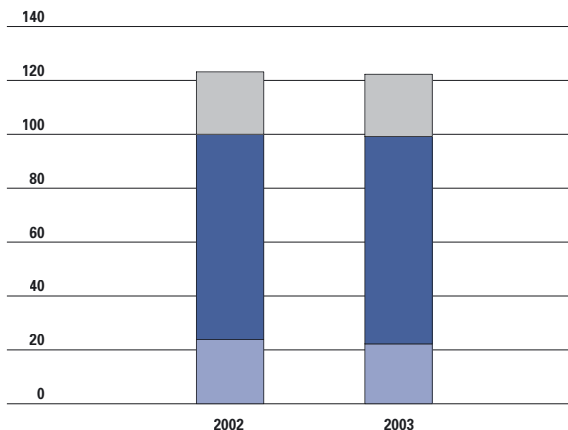

7.86 Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties. Bron: Blosio. *Sinds het jaar 2000 wordt een nieuwe en meer verfijnde meetmethode met een striktere afbakening van het begrip lidmaatschap gehanteerd, vandaar de duidelijke daling in dat jaar.

mannen en vrouwen in het totale ledenbestand. Jaarlijks verengt bijna een kwart van de leden zijn abonnement niet. Die uitstroom wordt gecompenseerd door een even grote instroom. De **drop-out** neemt ernstige proporties aan vanaf 16 jaar. Er lijkt daarmee een verschuiving op te treden van de 12 tot 18-jarigen naar de 16 tot 25-jarigen als voornaamste probleemgroep.

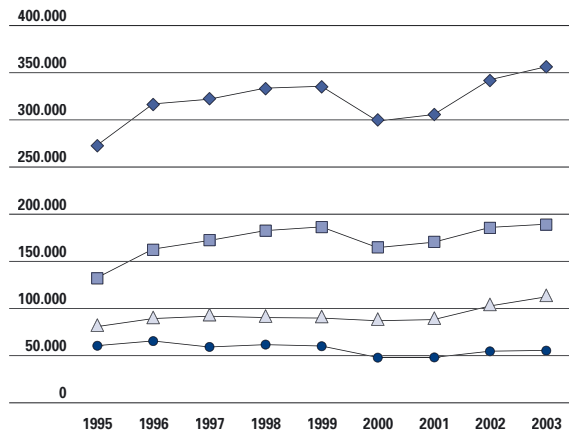
De **gefederaliseerde sportbonden** kennen geleidelijk een verdere toename van hun ledenaantal: van 87.000 in 2001 tot 94.000 in 2003.

LEDENVERLOOP

7.88 Gemiddeld ledenverloop, in %. Bron: Blosio.

JONGEREN IN ERKENDE SPORTFEDERATIES

7.87 Evolutie van het aangesloten kinderen en jongeren in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties. Bron: Blosio.

3. Internationale vergelijking

Europees vergelijkend onderzoek toont aan dat de Vlamingen in sportparticipatie een **tussenpositie** innemen. Vlamingen scoren minder goed dan de Scandinavisch landen, Nederland of Groot-Brittannië, maar wel een stuk beter dan de Zuiderse landen, Duitsland of Frankrijk.

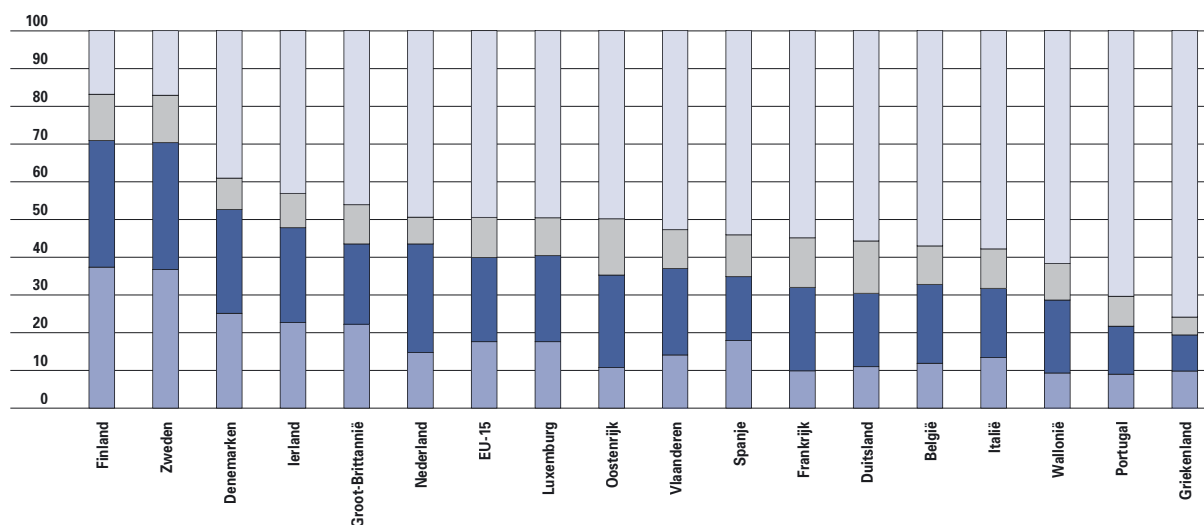
Aan de sporters werd ook de vraag gesteld **waar** men zijn **sport** beoefent: 28,8 % doet dit in een sportclub. Dit is boven het Europese gemiddelde maar wel lager dan in de buurlanden Nederland, Duitsland en Frankrijk. Ongeveer 12% trekt naar een fitnesscentrum en eenzelfde percentage naar een sportcentrum. Dit is duidelijk minder dan in veel andere Europese landen. Opvallend is ook het hoge Vlaamse percentage voor de categorie 'elders', wat zoveel betekent als sporten in een niet-georganiseerd verband. Door de beperktheid van de steekproef moet voorzichtig met de conclusies worden omgesprongen.

De gemiddelde Europeaan laat zich heel wat positiever uit over de **waarden** die sport met zich meedraagt dan de Vlaming. Respect voor anderen, wederzijds begrip en tolerantie halen in Vlaanderen het Europees gemiddelde niet. Ook stellingen als 'sport bevordert de dialoog tussen culturen' of 'sport kan elke vorm van discriminatie tegengaan' wordt door de Vlaming minder onderschreven. De Vlaming blijkt met andere woorden niet erg overtuigd van de integratieve kracht van sportbeoefening.

Het belang van **meer sport op school**, een belang-

SPORT IN EUROPA

7.89 Vergelijking van regelmatige sportbeoefening in Europa, in 2003, in %. Bron: Eurobarometer 60.
Opmerking: de steekproefomvang en de respons nopen tot enige voorzichtigheid bij de interpretatie

minder vaak / nooit
1 tot 3 keer per maand
1 tot 2 keer per maand
3 keer per week of meer

PLAATS VAN SPORTBEOEFENING

	IN CLUB	FITNESS-CENTRUM	IN SPORT-CENTRUM	OP SCHOOL/UNIVERSITEIT	ERGENS ANDERS
Nederland	42,7	19,5	18,8	6,6	33,8
Duitsland	36,4	19,1	8,4	9,2	41,3
Denemarken	33,4	13,3	11,9	8,1	49,1
Frankrijk	31,6	8,1	8,7	6,2	51,6
Ierland	30,9	21,5	18,6	8,7	37,4
Vlaanderen	28,8	12,1	11,7	6,0	52,3
Oostenrijk	26,6	14,3	4,1	6,4	58,0
België	25,3	12,8	13,7	6,4	49,1
Luxemburg	24,8	14,5	10,6	8,6	52,5
EU-15	23,3	19,4	14,8	7,7	49,5
Wallonië	21,1	11,4	17,9	7,3	44,7
Finland	19,8	14,9	7,4	7,3	73,3
Groot-Brittannië	15,1	23,2	20,0	7,7	48,3
Portugal	12,8	26,0	15,2	17,2	35,5
Griekenland	12,1	38,1	18,8	10,9	25,5
Spanje	10,3	30,1	24,8	10,3	38,2
Zweden	9,4	23,6	19,1	4,0	66,7
Italië	5,3	23,6	30,5	4,3	46,1

7.90 Europese vergelijking van de plaats van de sportbeoefening, in 2003, in %. Bron: Eurobarometer 60.

rijke beleidsprioriteit, wordt dan weer wel door een overgrote meerderheid van de Vlamingen erkend. Hetzelfde geldt voor het belang van sportbeoefening in de strijd tegen sedentaire leefgewoontes. Als belangrijkste **voordelen** van sportbeoefening schuift men dan ook gezondheid en ontspanning naar voren. Ook het ontmoeten van nieuwe kennis en het samen zijn met vrienden vormen een belangrijke motivator.

PROMOTIE VAN WAARDEN

	VLAANDEREN	EU15
Inspanning	51,1	40,9
Vriendschap	47,6	44,1
Discipline	41,9	47,7
Fair play	37,2	35,4
Je aan regels houden	32,0	35,3
Zelfcontrole	29,1	37,1
Respect voor anderen	25,0	35,2
Tolerantie	24,8	31,1
Solidariteit	21,8	20,5
Wederzijds begrip	14,6	20,2
Gelijkheid	13,9	17,7

7.91 Europese vergelijking van de waarden die door sport gepromoot worden, in 2003, in %. Bron: Eurobarometer 60.

OPVATTINGEN OVER SPORT

	Vlaanderen	EU15
Dialogoog tussen culturen	59,8	81,1
Meer tijd aan sport in school	78,1	77,5
Betere samenwerking tussen onderwijs en sportorganisaties nodig	80,2	78,8
Meer tussenkomst van Europese Unie in sportzaken	61,5	52,8
Actief promoten van onderwijs door sport door EU	67,3	67,4
EU moet deelnemen aan gevecht tegen doping	88,1	86,2
Sport kan elke vorm van discriminatie bestrijden	45,6	59,3
Meer samenwerking tussen EU en nationale sportorganisaties en overheden	64,2	64,9
Sport maakt het makkelijk tegen sedentaire gewoonten te vechten	89,3	81,9
Het is gemakkelijk een balans te vinden tussen sport en andere vrijetijdsactiviteiten	73,2	70,5
De promotie van ethische en sociale waarden zou een prioriteit moeten zijn voor de EU	46,7	61,5

7.92 Europese vergelijking van de stellingen over sport, % dat geneigd is akkoord te gaan, in 2003. Bron: Eurobarometer 60.

4. Jeugdsport

Jeugdsport stimuleren was de voorbije jaren een belangrijk aandachtspunt voor het beleid. Scholen kunnen hierbij een belangrijke partner zijn. Het aantal **scholen** dat deelneemt aan schoolsportacties bleef min of meer constant. Het aantal deelnemers steeg, ook in het secundair onderwijs dat geen makkelijke doelgroep vormt.

Lokale samenwerkingsverbanden tussen de scholen, de sportclubs en de gemeentelijke sportdienst trachten jongeren tot sporten te verleiden. In 2003 namen 228 gemeenten deel aan het 'Contract

JeugdSport'. In het opstartjaar 2000 waren dat er 197. De nieuwe beleidsnota voorziet geen verderzetting van dit project.

5. Sportpromotie

Promotie is een belangrijk middel om jongeren aan te zetten de sportschoenen aan te doen. In 2003 werd 8,8 miljoen euro aan sportpromotie besteed.

Sportaanbod

De sportclubs wil men nadrukkelijker ondersteunen, in ruil moeten de sportclubs dan wel kwaliteit bieden. Dat moet de sportparticipatie verhogen en drop-out van jongeren tegengaan. Door de kwaliteit

VOORDELEN VAN SPORTEN

	VLAANDEREN	EU15
Gezondheid verbeteren	71,2	79,8
Relaxen	63,1	48,0
Plezier maken	47,1	47,8
Fysieke prestatie	45,7	47,6
Met vrienden samen zijn	38,5	39,9
Nieuwe kennissen	35,0	24,6
Competitiegeest	19,8	15,6
Zelfvertrouwen verbeteren	15,9	26,9
Nieuwe vaardigheden ontwikkelen	15,6	20,2
Objectieven bereiken	13,7	21,0
Karakter opbouwen	11,9	14,9
Andere culturen ontmoeten	5,4	11,4
Integratie van minderbedeelden	5,2	10,8

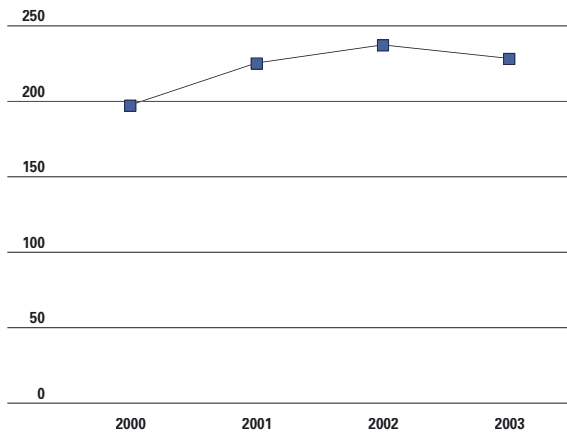
7.93 Europese vergelijking van opvattingen over de voordelen van sport, Vlaanderen versus EU 15, in 2003, in %. Bron: Eurobarometer 60.

SCHOOLSPOORT

	2000	2001	2002	2003
Naar onderwijsniveau (aantal scholen)	3.586	3.589	3.573	3.517
basisonderwijs	2.379	2.380	2.384	2.368
BLO	208	213	212	207
secundair	877	875	858	823
BUSO	122	122	119	119
Naar onderwijsniveau (aantal deelnemende jongeren)	850.119	902.090	938.844	967.459
basisonderwijs	689.564	740.047	777.889	787.285
secundair	160.555	160.074	160.955	180.174

7.94 Evolutie van het aantal deelnemende scholen en jongeren aan de schoolsportacties. Bron: Bloso.

JEUGDSPORT

7.95 Evolutie van het aantal Contracten JeugdSport. Bron: Bloso.

van het sportaanbod te verhogen kunnen clubs ook beter concurreren met andere vrijetijdsbestedingen.

1. De sportclubs

Met 20.147 sportclubs en 3.714 sociaal-culturele sportverenigingen beschikt Vlaanderen over een heel dicht netwerk van 3 tot 4 sportverenigingen per 1.000 inwoners, afhankelijk van het al dan niet meenemen van de sociaal-culturele clubs. De Vlaamse cijfers komen daarmee boven de Nederlandse of de Duitse uit.

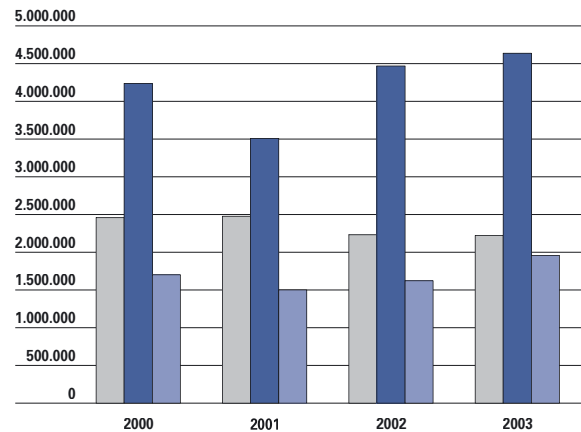
Dit is opvallend omdat in het vorige deel werd vastgesteld dat in deze landen meer mensen actief lid zijn van een sportvereniging. De verklaring hiervoor is dat er in Vlaanderen weliswaar **veel clubs** zijn, maar met **weinig leden**. Bijna de helft van de clubs blijkt minder dan 60 leden te tellen en een vijfde heeft zelfs minder dan 20 leden. Waarmee Vlaanderen zowat de kleinste sportclubs van Europa

SPORTCLUBS

	SPORTCLUBS	SOCIO-CULTURELE SPORT-VERENIGINGEN	TOTAAL
Antwerpen	4.856	824	5.680
Limburg	4.053	726	4.779
Oost-Vlaanderen	4.212	693	4.905
Vlaams-Brabant	3.121	586	3.707
West-Vlaanderen	3.656	874	4.530
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	249	11	260
Vlaanderen	20.147	3.714	23.861

7.97 Aantal sportclubs naar provincie, in 2004. Bron: Bloso.

SPORTPROMOTIE

7.96 Evolutie van het sportpromotiebudget, in euro. Bron: Bloso.

heeft. Het aantal sportclubs waar je terecht kan voor meerdere sporttakken (omnisport) is beperkt tot 11%. 89% van de sportclubs biedt slechts één sporttak (unisport) aan.

Veel sportclubs blijken te kampen met een chronisch **gebrek** aan enerzijds **vrijwilligers** (50% van de sportclubs) en anderzijds **gekwalificeerde trainers**. Meer dan de helft van de trainers heeft geen sporttechnisch diploma. Een gebrek aan infrastructuur hindert de clubs in hun groeiplannen. Fusies om deze tekorten in de toekomst weg te werken lijken dan ook aangewezen.

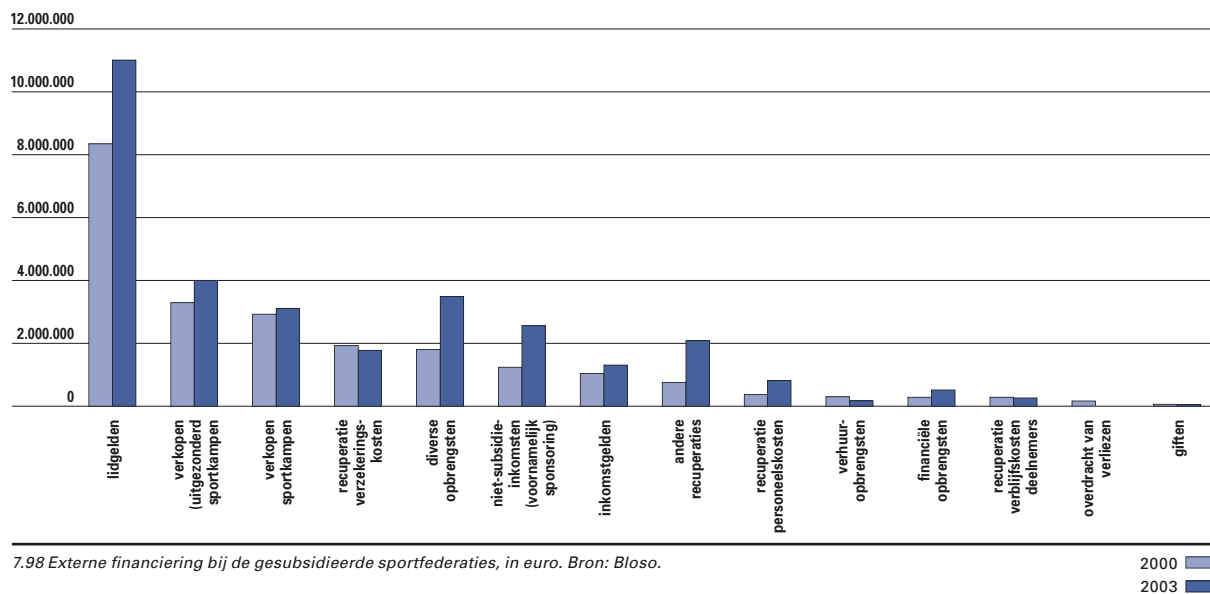
De vorige legislatuur legde meer verantwoordelijkheid bij de sportfederaties. De beoogde **responsabilisering** van de **sportfederaties** blijkt te werken, afgaande op het stijgend bedrag van externe financiering.

In 2004 bedroeg het gemiddelde lidgeld van een sportclub voor de volwassenen 85 euro en voor de jongeren 62 euro. Dit is gering in verhouding tot andere vormen van vrijetijdsbesteding. Het grootste deel van de clubinkomsten komt uit **lidgelden**.

Samen met inkomsten uit sponsoring, kantine en nevenactiviteiten vertegenwoordigen ze driekwart van alle inkomsten. Subsidies vormen slechts 6% van de inkomsten. Vanuit de wetenschap dat de globale subsidie aan sportclubs 7 miljoen euro bedraagt, kan men de totale inkomsten van de sportclubs op 117,5 miljoen euro schatten.

De **Vlaamse sportclubs** zouden 27.000 bezoldigde medewerkers en 306.000 vrijwilligers tellen. Slechts 71% van de sportclubs beschikt over minstens 1 trainer en slechts 42% heeft een jeugdtrainer. Van al deze trainers blijkt 53% niet sporttechnisch gediplo-

EXTERNE FINANCIERING SPORTFEDERATIES

7.98 Externe financiering bij de gesubsidieerde sportfederaties, in euro. Bron: Blosio.

2000
2003

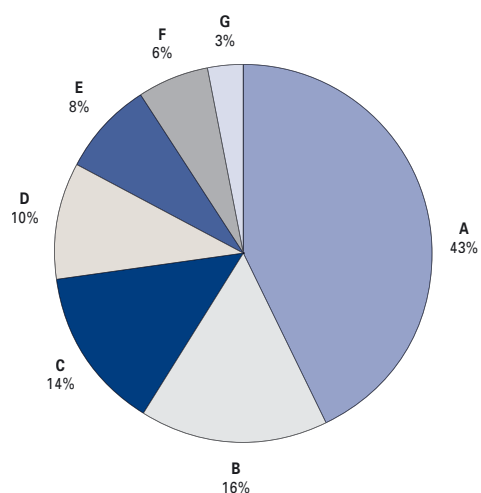
meer. Bij de jeugdtrainers loopt dit op tot 55%.

2. Sportraden en sportdiensten

In 1999 had 88% van de Vlaamse gemeenten een **autonome sportraad**. In 2003 was dit reeds 93%. Ook het aantal **erkende sportdiensten** kende een

lichte stijging. Hoewel er hier wel een grilliger verloop was omdat sommige sportdiensten een tijdje geschorst werden na het striktere decreet van 1995. In 2003 waren er 168 erkende gemeentelijke sportdiensten waarvan 155 gesubsidieerd. Daarnaast zijn er nog vijf provinciale sportdiensten (1 per provincie) en een sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Voor het lokaal sportbeleid zijn dit uiteraard gunstige evoluties. Uit een

INKOMSTEN VAN SPORTCLUBS

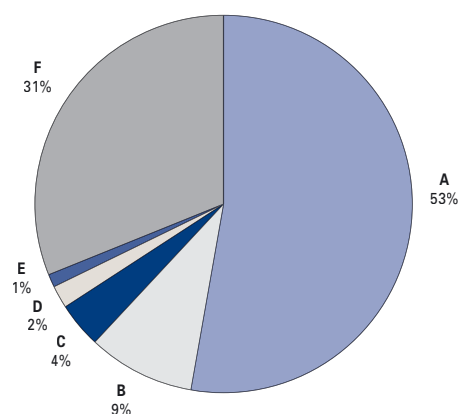

7.99 Verhouding van de inkomststromen van de sportclubs, in 2004.

Bron: Blosio.

lidgeld A
kantine en nevenactiviteiten B
sponsoring C
evenementen D
andere E
subsidie F
inkom G

TRAINERS

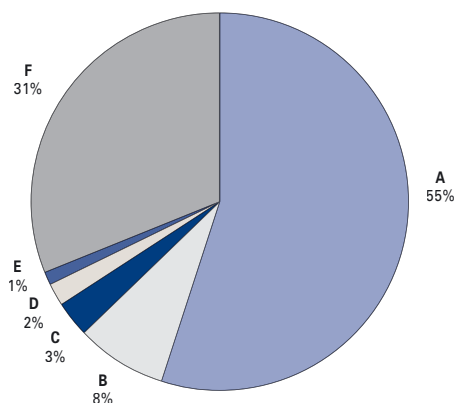
7.100 Verhouding trainers volgens diploma bij sportclubs die minimaal één trainer noteerden

(71% of 2.986 van de 4.205 bevraagde clubs), in 2004.

Bron: Blosio.

niet-geïndiceerden A
regentat LO B
licentiaat LO C
regentat LO + VTS D
licentiaat LO + VTS E
VTS of gelijkgesteld F

JEUGDTRAINERS

7.101 Verhouding jeugdtrainers volgens diploma bij sportclubs die minimaal 1 jeugdtrainer noteerden (42% of 1.760 van de 4.205 bevraagde clubs), in 2004. Bron: Bloso.

niet gediplomeerden A
regentaat LO B
licentiaat LO C
regentaat LO + VTS D
licentiaat LO + VTS E
VTS of gelijkgesteld F

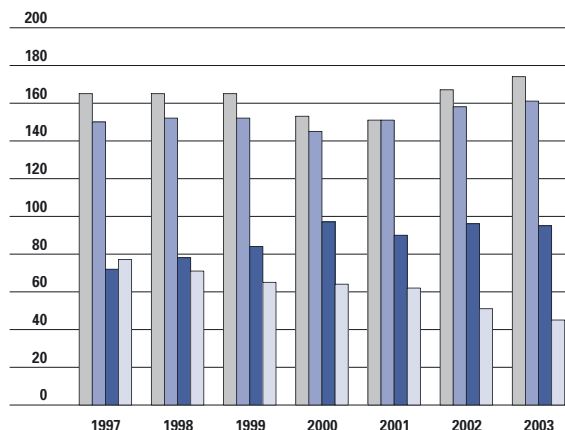
recente bevraging van de sportclubs blijkt dat 69% tevreden is over de samenwerking met de gemeentelijke sportdienst en 70% over de samenwerking met de sportraad. Over de inbreng van hun federatie is 90% van de sportclubs positief.

3. Sportkaderopleiding

De **Vlaamse Trainersschool** (VTS) speelt een belangrijke rol in de verbetering van het sportaanbod. Het aantal begeleiders dat ze opleiden en bijscholen op sporttechnisch en bestuurlijk (sportfunctionaris) vlak daalt, maar ligt nog steeds hoger dan in 2000. Een verklaring voor deze daling zit in de **modulaire organisatiestructuur** die in 2002 werd ingevoerd. Mensen die met succes een module hebben afgelegd maar hun opleiding nog niet voltooid hebben zitten nog niet in de cijfers. Dit is ook te zien aan het aantal cursisten dat in stijgende lijn zit.

Het aantal personen dat **een bijscholing** volgt, blijft eveneens verder stijgen.

SPORTDIENSTEN

7.103 Evolutie van het aantal erkende,

erkende sportdiensten
gesubsidieerde en niet-erkende gesubsidieerde sportdiensten
sportdiensten. gemeenten met een niet-erkende sportdienst
Bron: Bloso. gemeenten zonder sportdienst

De bijscholing van medewerkers van de sportdiensten en sportfederaties drijft de kwaliteit op. Een vergelijking in de tijd kan momenteel niet ver doorgetrokken worden omdat sinds 2002 enkel de erkende uren worden geregistreerd. In 2003 kende het aantal uren gevolgd door zowel de sportdiensten als de gesubsidieerde sportfederaties een aanzienlijke stijging.

4. Sportkampen

Ook de sportkampen georganiseerd door **Bloso** en door de **gesubsidieerde federaties** verhogen de kwaliteit van het sportaanbod. De sporttechnische begeleiding in deze sportkampen gebeurt immers steeds door gekwalificeerde lesgevers. Het aantal Bloso-sportkampen steeg in 2003 aanzienlijk. Logischerwijze nam ook het aantal deelnemers toe. Bij de gesubsidieerde sportfederaties was er daarentegen een daling.

Ook de gesubsidieerde gemeenten organiseren sportkampen. Deze gegevens vallen echter nauwelijks te vergelijken in de tijd bij gebrek aan een verplichte registratie. In 2003 organiseerden de

SPORTRADEN

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Autonome sportraad erkend door de gemeente	265	270	270	270	270	275	281	288
Niet-autonome sportraad	19	20	23	24	21	21	16	10
Gemeenten zonder adviesorgaan sport	24	18	15	14	17	12	11	10

7.102 Gemeentelijke sportraden. Bron: Bloso.

VLAAMSE TRAINERSCHOOL

	2000	2001	2002	2003
Aantal door VTS opgeleide en bijgeschoolde gekwalificeerde begeleiders op sporttechnisch en bestuurlijk (sportfunctionaris) vlak	2.802	3667	3994	3147
NAAR NIVEAU				
niveau Trainer A	150	229	180	146
niveau Trainer B	446	676	477	232
niveau Initiator	2.206	2762	3337	2769
NAAR SOORT				
gediplomeerden VTS-opleidingen	1.636	1770	1563	1547
gediplomeerden erkende opleidingen	1.007	968	1084	1304
gediplomeerden assimilaties en inschalingen	159	929	1347	296
Aantal personen die een VTS- of erkende bijscholing hebben gevolgd	1.486	3.177	3.559	4.104
Aantal personen die geslaagde zijn voor een opleidingsmodule				
	niveau Initiator		1.051	899
	niveau Trainer B		286	569
	niveau Trainer A		185	423
	sportfunctionaris		131	121
	totaal		1.653	2.012

7.104 Kerncijfers Vlaamse Trainerschool. Bron: Bloso.

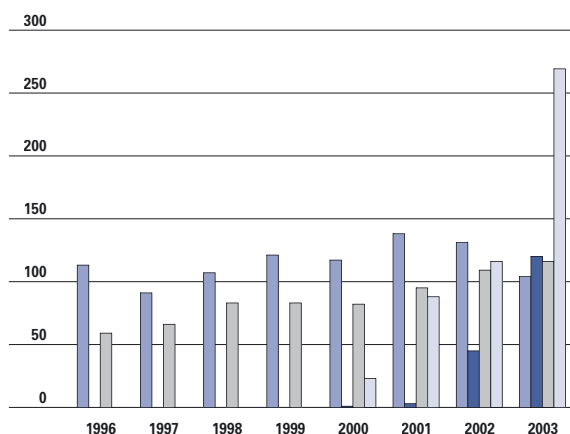
gesubsidieerde gemeentelijke sportdiensten

3.577 sportkampen (beperking tot 5 dagen kampen) met in totaal 102.085 deelnemers.

5. Sportinfrastructuur

Vlaanderen telt momenteel meer dan **18.000 sportaccommodaties** die publiek toegankelijk zijn. Er zijn 4.660 sportlokalen, 11.161 openluchtportvelden en 1.219 sporthallen, waarvan 1.018 traditionele sporthallen en 201 permanente tennishallen.

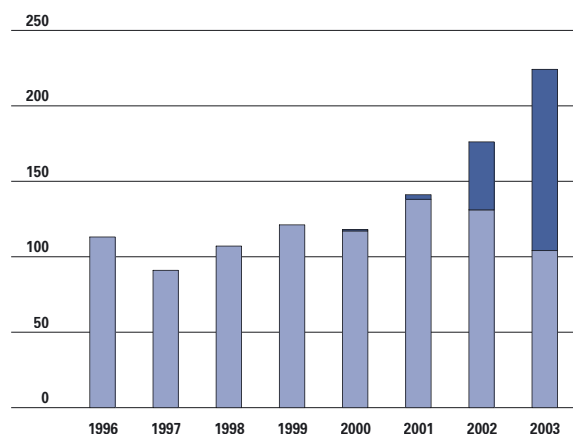
CURSUSORGANISATIES

7.105 Aantal cursusorganisaties. Bron: Bloso.

VTS-cursussen
VTS-modules
erkende cursussen
bijscholingen

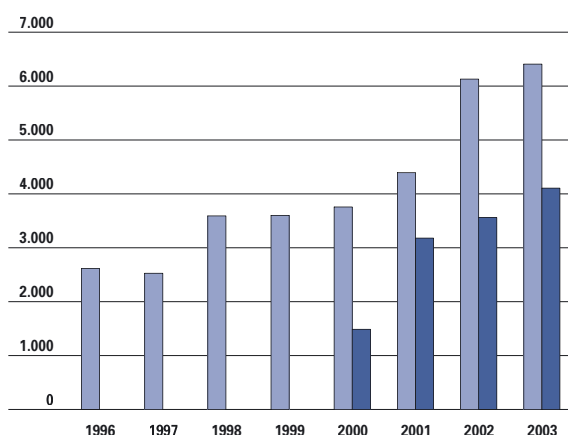
VTS-ORGANISATIES

7.106 Aantal organisaties van de Vlaamse Trainerschool (VTS), cursussen of modules. Bron: Bloso.

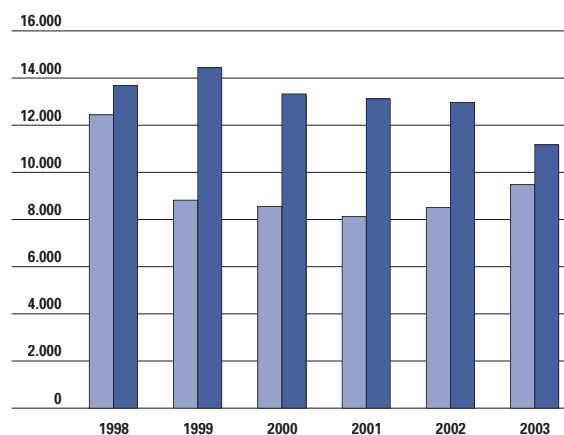
VTS-modules
VTS-cursussen

DEELNEMERS OPLEIDINGEN

7.107 Aantal deelnemers aan cursussen en bijscholingen. Bron: Bloso.

DEELNEMERS SPORTKAMPEN

7.108 Aantal deelnemers aan sportkampen van Bloso en de gesubsidieerde federaties. Bron: Bloso.

SPORTACCOMMODATIE

	2000	2004
Sporthal	1.198	1.219
Sportlokaal	4.705	4.660
Open lucht sportveld	11.388	11.161
Totaal	17.291	17.040
Totale sportaccommodatie*	18.788	18.558

*sporthal, sportlokaal, overdekt zwembad, open lucht zwembad, open lucht sportveld, sportcentrum, piste, manège, watersportcentrum

7.109 Evolutie van de sportaccommodatie, van 2000 tot 2004. Bron: Bloso.

Van die traditionele sporthallen zijn er 343 eigendom van de scholen. Een derde daarvan wordt enkel open gesteld voor de scholen zelf. De nieuwe beleidsnota Sport stelt 0,2m² sporthal-

oppervlakte per inwoner als norm. Vanuit die norm is 23% van de gewenste sporthaloppervlakte nog niet gerealiseerd, goed voor een extra 270.964 m². Van de sportschepenen zegt 40% met een structureel tekort te kampen aan overdekte sportinfrastructuur en daarnaast spreekt nog eens 31% van een periodiek tekort.

Van alle sportclubs zegt 34% een **tekort aan sportinfrastructuur** te voelen. Dit tekort is groter voor de competitiesportclubs (43%), de middelgrote (45%) en grote sportclubs (49%) dan bij de kleine sportclubs (23%). Er is volgens de clubs vooral een tekort aan overdekte sportvelden.

Van de sportclubs met een gebrek aan infrastructuur bevestigt 80% dat dit een hinder vormt voor hun groeiplannen en 66% zou meer leden toelaten mochten er meer uren ter beschikking komen.

UREN OPLEIDING

	2002	2003
Door sportdiensten	1.145	1.578
gesubsidieerde gemeentelijke sportdiensten	1.054	1.456
gesubsidieerde provinciale sportdiensten	71	109
gesubsidieerde sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie	20	13
Door gesubsidieerde sportfederaties	1.671	2.131
door administratieve verantwoordelijken van gesubsidieerde sportfederaties	442	461
door sporttechnische verantwoordelijken van gesubsidieerde sportfederaties	650	864
door bestuurders van gesubsidieerde sportfederaties	579	806
Totaal	2.816	3.709

7.110 Aantal uren opleiding/vorming/bijbscholing op bestuurlijk, sporttechnisch en administratief vlak georganiseerd/gevolgd door gesubsidieerde sportfederaties en gesubsidieerde gemeenten. Bron: Bloso.

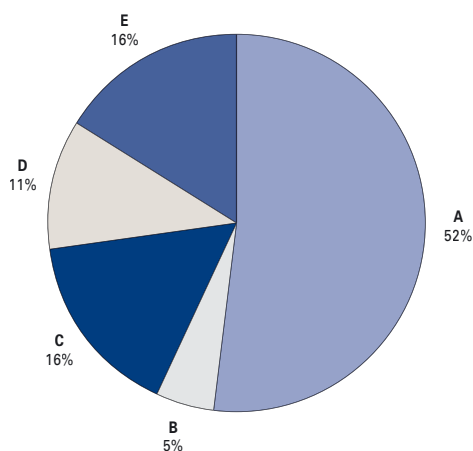
Topsport

De Vlaamse overheid wil een topsportklimaat creëren waarin de voorwaarden om sportief talent te laten ontwikkelen optimaal zijn. Het doel is dat Vlaanderen op middellange termijn betere topsportresultaten op internationaal niveau behaalt. Daarbij worden hoge verwachtingen gesteld in de topsportscholen.

Vlamingen halen met de regelmaat van de klok het podium in tennis, veldrijden, motorcross, eendagswedstrijden wielrennen en triatlon. Maar over het algemeen scoort de Vlaamse topsport laag. Nederland en Australië bijvoorbeeld hebben zwaar geïnvesteerd in topsport en bewezen dat topsport maakbaar is. Op de Olympische Spelen van Athene (2004) bestond de Belgische delegatie uit 51 topsporters. Van deze groep waren er 43 Vlamingen, waarvan 41 een contract bij Bloso hadden. In verhouding met landen die ons welvaartspeil halen, kwamen deze atleten met opvallend **weinig olympische medailles** naar huis.

De **topsportscholen** bieden talentvolle jonge topsporters de kans om topsport en studies te combineren. In het schooljaar 2004-2005 tellen de acht topsportscholen samen 450 leerlingen waarin 17 Vlaamse sportfederaties vertegenwoordigd zijn. De verhouding tussen leerlingen in een **topsport-school** en uitgereikte **topsportstatuten** zit in stijgende lijn. Aanvankelijk was dit maar een verhouding van één op twee. Dit is ondertussen geëvolueerd naar bijna 80%.

GEBREK AANBOD

- A er is onvoldoende overdekte infrastructuur
- B er zijn veel eigen activiteiten van de sportdienst
- C schoolinfrastructuur naschools onvoldoende benut
- D infrastructuur wordt niet optimaal gebruikt
- E andere

7.111 Waaraan is het tekort aan beschikbare uren volgens de sportclubs te wijten? Bron: Bloso.

De middelen voor topsport stijgen sinds 1999. De nieuwe beleidsnota wijst nog op een aantal hindernissen: een gebrek aan internaten, aan coördinatoren in de topsportscholen en aan zelfstudiepakketten.

MEDAILLES OP OLYMPISCHE SPELEN

	POPULATIE *1000	BBP/INWONER \$	TOTAAL AANTAL MEDAILLES TIJDENS 4 OLYMPISCHE ZOMERSPELEN (BARCELONA, ATLANTA, SYDNEY, ATHENE)	TOTAAL AANTAL MEDAILLES TIJDENS 3 OLYMPISCHE WINTERSPELEN (SALT LAKE CITY, NAGANO, LILLEHAMER)
Australië	19.358	23.300	174	4
Nederland	15.981	24.400	81	23
Canada	31.593	24.800	66	45
Griekenland	10.624	17.200	39	0
Zweden	8.875	22.000	39	12
Noorwegen	4.503	27.700	30	76
Zwitserland	7.283	28.600	22	27
Denemarken	5.353	25.500	26	1
België	10.259	25.300	17	1
Finland	5.176	22.900	15	25
Oostenrijk	8.151	25.000	13	44
Israël	5.938	18.900	6	0

7.112 Medailles op de olympische spelen in vergelijking met landen met een vergelijkbare welvaart. Bron: beleidsnota Sport 2004-2009.

TOPSPORTSCHOLEN

	2003-2004	2002-2003	2001-2002	2000-2001	1999-2000	1998-1999
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	17	16	14	14	14	12
Sportfederatie						
voor topsport erkend en gesubsidieerd	14	13	9	9	9	9
niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	3	5	5	5	3
Leerlingen in Topsportschool						
man	318	324	278	242	240	127
vrouw	131	130	112	84	101	74
Uitgereikte topsportstatuten						
man	380	383	358	327	340	265
vrouw	190	185	174	151	158	134

7.113 Kerncijfers van de topsportscholen. Bron: Bloso.

Sportintegriteit

Een belangrijke centrale doelstelling naast het verhogen van de sportdeelname in kwaliteitsvolle omstandigheden en het creëren van een gunstig topsportklimaat is de vrijwaring van deze sportbeoefening op alle niveaus. Sport moet zowel gezond als fair blijven, daarom dat ook een efficiënt en transparant anti-dopingbeleid een belangrijke peiler is in de vrijwaring van de integriteit van de sportbeoefening.

De Europese peiling Eurobarometer stelde ook vragen rond de voornaamste bezorgdheden die men heeft bij sportbeoefening. **Doping** wordt als voornaamste bezorgdheid vermeld en Vlamingen vermeldden dit zelfs vaker dan het Europese gemiddelde.

In Vlaanderen testen mannelijke sporters ongeveer drie maal meer positief dan vrouwelijke. Daarnaast valt op dat oudere sporters, vooral mannelijke 50plussers en vrouwelijke 40-plussers, drie maal

meer positief testen dan de jongere sporters. In het wielrennen is het aantal positieven, in vergelijking met 2003, gezakt van 11,9 naar 6,8 procent.

Cannabis is verantwoordelijk voor 29% van alle positieve gevallen. De kans is reëel dat het in het merendeel van de gevallen gaat om occasioneel gebruik buiten de competitie. Cannabis blijft niettemin volgens de nieuwe WADA-lijst verboden bij controles binnen wedstrijdverband. Sporters moeten hierover beter geïnformeerd worden.

Anabolica vinden vooral hun afnemers in bodybuilding en wielrennen. Corticoiden worden vaak onachtzaam toegediend door artsen tijdens een orthopedische behandeling, zonder dat er een attest wordt afgeleverd. Sporters durven soms te vergeten die behandeling te vermelden tijdens de dopingcontrole wat tot een positieve plas leidt.

Sinds mei 2004 kan het dopingcontrolelaboratorium in Gent EPO opsporen. Vijf sporters werden in 2004 positief bevonden bij controles door de Vlaamse Gemeenschap.

DOPING

	VROUWEN	POSITIEF	% POSITIEF	MANNEN	POSITIEF	% POSITIEF	TOTAAL	POSITIEF	% POSITIEF
Aantal gecontroleerden	306	7	2,3	1869	118	6,3	2175	125	5,7
tot 20 jaar	89	2	2,2	357	12	3,4	446	14	3,1
21-30 jaar	155	3	1,9	995	63	6,3	1150	66	5,7
31-40 jaar	41	1	2,4	367	28	7,6	408	29	7,1
41-50 jaar	19	1	5,3	107	7	6,5	126	8	6,3
ouder dan 50 jaar	2	0	0,0	43	8	18,6	45	8	17,8
Totaal	612	14	2,3	3738	236	6,3	4350	250	5,7

7.114 Aantal gecontroleerden en positieven naar geslacht en leeftijd, in 2004. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

DOPING NAAR SPORTTAK

SPORT	2004			2003		
	CONTROLES	POSITIEF	% POS	CONTROLES	POSITIEF	% POS
Wielrennen	677	46	6,8	612	73	11,9
(Kick)boksen	135	21	15,5	87	11	12,6
Bodybuilding	36	9	25,0	20	6	30,0
Voetbal/zaalvoetbal	302	7	2,3	391	18	4,6
Gewichtheffen/powerliften	80	7	8,8	56	6	10,7
Atletiek	205	5	2,4	227	8	3,5
Basketbal	114	4	3,5	114	8	7,0
Volleybal	54	3	5,5	80	1	1,3
Ijshockey	30	3	10,0	20	1	5,0
Duathlon	60	2	3,3	65	1	1,5
Vechtsporten	57	2	3,5	64	4	6,3
Triathlon	30	2	6,6	0	0	0,0
Korfbal	26	2	3,8	10	1	10,0
Baseball	20	2	10,0	26	3	11,5
Hockey	20	2	10,0	20	0	0,0
Paardenrensport	6	2	33,3	18	7	38,9
Motorcross	36	1	2,7	24	1	4,2
Zwemmen	30	1	3,33	53	1	1,9

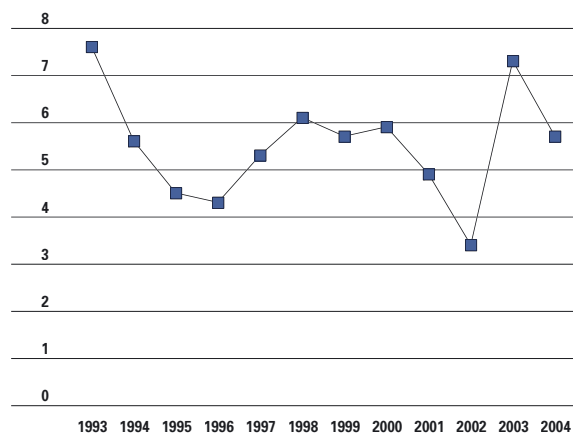
7.115 Doping naar sporttak. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

BEZORGHEID

	Vlaanderen	EU 15
Doping	80,4	73,5
Overconsumptie van voedsel supplementen	25,1	27,6
Corruptie	33,7	41,5
Exploitatie van kinderen	24,3	37,0
Exploitatie van mensen uit derde wereld	23,7	20,7
Overtraining	23,8	25,2
Kindermisbruik	22,6	39,3
Geweld	32,8	40,2
Discriminatie	15,7	25,6
Teveel nadruk op geld	58,0	54,8

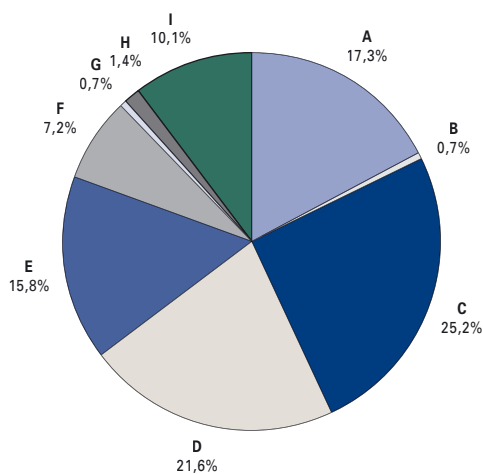
7.116 Belangrijkste bezorgdheden rond sport, in %.
Bron: Eurobarometer 60 (2003).

PERCENTAGE DOPINGOVERTREDERS

7.117 Percentage dopingovertreders (aantal overtreders/ aantal gecontroleerden). Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

DOPINGSUBSTANTIE

7.118 Positieven naar dopingsubstantie, in %
(n=125), in 2004.

Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

stimulantia	A
narcotica	B
cannabis	C
anabolica	D
corticosteroiden	E
peptidehormonen	F
betablokkers	G
diuretica	H
weigering	I

VOOR MEER INFORMATIE

- Syntheserapport 2004, steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid.
- Hervé Van der Aerschot, Chris Massez, Steven Bruselle, André Van Lierde, Evolutie van het aantal leden van de Vlaamse sportfederaties (1996-2003), Bloso, 2005.
- André Van Lierde en Tom Willems, Hoe goed zit het met de Vlaamse sportclubs?, Bloso, 2005.
- Jeroen Scheerder, Spelen op het middenveld: vrijetijdsport als ontspanning, ontplooiing en ontmoeting, lannoo, 2004.
- Scheerder, J., Pauwels, G., Vanreusel, B., Vlaanderen sportief gespeeld: wie participeert niet? Ontwikkelingen in en determinanten van (club)sportiviteit in Vlaanderen gespeeld!, MVG, 2003.
- Scheerder, J., Pauwels, G., Stativaria 26: Vlaanderen sportief gespeeld!, MVG, 2002.
- www.bloso.be
- www.dopinglijn.be
- www.gezondsporten.be

WOORDENLIJST

- **Initiator/jeugd sportbegeleider (niveau 1)** De doelstelling van de opleiding is het leren aanleren van de basistechnieken met accent op de jeugd en op de recreatieve sportbeoefening (niet competitief).
- **Trainer B (niveau 2)** Technische vervolmaking kunnen geven en training voor de jeugd. (Beginnend-competitief of prestatiegericht met accent op de jeugd).
- **Trainer A (niveau 3)** Training kunnen geven voor alle clubniveaus (competitief of prestatiegericht met blijvende aandacht voor de jeugd).

7.3 Media

De voornaamste uitdagingen van het mediabeleid zijn volgens de beleidsnota Media 2004-2009 'het instandhouden van een pluriform medialandschap, het verzekeren van een gewaarborgde toegang tot een divers en kwaliteitsvol aanbod, het ondersteunen van de digitalisering van de communicatie in de samenleving, het overbruggen van de digitale kloof, het toezicht op de regelgeving door een volwaardige regulator en een volledige Vlaamse bevoegdheid voor het hele luik van media en telecommunicatie'.

Een pluriform en kwaliteitsvol medialandschap

Vanuit de doelstelling om een 'pluriform en kwaliteitsvol medialandschap' te behouden, wordt het aantal spelers en de leefbaarheid van de mediemarkt bekeken en wordt er stilgestaan bij de diverse initiatieven om kwaliteit te garanderen. Gezien de specifieke plaats van de openbare omroep wordt deze afzonderlijke behandeld.

1. Aantal spelers en leefbaarheid

De leefbaarheid van de media is sterk afhankelijk van de reclame-inkomsten, waarvoor de evolutie over en binnen de verschillende mediasectoren in een eerste deel besproken wordt. Vervolgens komen per sector het aantal spelers en hun marktaandelen aan bod.

RECLAME-INKOMSTEN

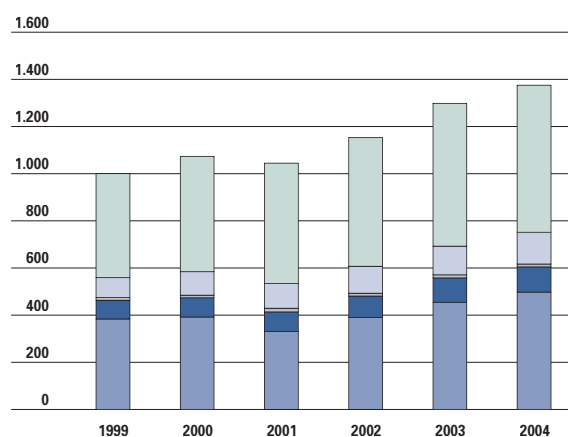
Na een kleine terugval in 2001 stijgen de **reclame-investeringen** opnieuw. Van 1995 tot 2004 groeide het aandeel van de televisie van 38% naar 45%, wat vooral ten koste ging van het aandeel van de geschreven pers dat over dezelfde periode daalde van 43% naar 36%. Van 2000 tot 2004 bleven de aandelen van de verschillende media in de reclamemarkt nagenoeg dezelfde. Dit wijst er op dat alle media mee hebben kunnen profiteren van de gunstige ontwikkeling de jongste jaren.

RADIO

In 2001 werd het monopolie van de landelijke radio's van de openbare omroep doorbroken. Twee particuliere **landelijke radio's** deden hun intrede. Door een nieuw frequentieplan kon men in 2003 vijf particuliere **regionale radio's** erkennen, alsook 275 particuliere lokale radio's. In 2004 werd een bijkomende erkenningsronde georganiseerd omdat eind 2003 niet alle frequenties konden toegekend worden: niet voor alle frequenties waren immers ontvankelijke kandidaturen ingediend. Het aantal particuliere lokale radio's steeg na de tweede ronde tot 293. Het aantal kabelradio's blijft sinds 2002 op vier staan. Digitale radio wordt momenteel enkel aangeboden door de VRT.

De particuliere landelijke radio's konden van het voorjaar van 2002 tot het najaar van 2004 hun **marktaandeel** sterk uitbreiden. Het marktaandeel van Q-music steeg van 3,5% naar 11%. 4FM

RECLAMEDRUK

7.119 Het aandeel van de media in de televisie (incl. sponsoring) jaaromzet op de reclamemarkt (brutocijfers in miljoen euro). Bron: CIM MDB ProductionData. Noot: de reclamemarkt meet alle inlassingen en verspreidingen uitgevoerd in perstitels, op radio en televisie, via affichage en bioscoop op basis van de verklaringen van de betrokken regies en reclamadragers. Er wordt bij de valorisatie van de reclameruimte geen rekening gehouden met de talrijke tariefkortingen. Daarom geven de data eerder de aanwezigheid van reclame (reclamemarkt) weer dan de reclame-investeringen. Vanaf 2001 werd een nieuwe meetmethode gebruikt, die rekening houdt met crosspromotion waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren.

RADIO'S

	1993	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
TYPE RADIO											
openbare radio's	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
particuliere landelijke radio's	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	2
particuliere regionale radio's	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	5
particuliere lokale radio's	343	321	323	317	312	313	312	310	303	275	293
kabelradio's	0	0	0	0	2	5	5	3	4	4	4

7.120 Aantal erkende radio's naar type. Bron: WIM

nam een tragere start maar haalde in het najaar van 2004 niettemin een marktaandeel van 5,7%. Deze landelijke particuliere radio's kalven vooral marktaandeel af van de populaire radio's van de openbare omroep. Radio Donna verloor in diezelfde periode 11% marktaandeel, Radio 2 verloor 2,3%. Toch blijven Radio 2 en Radio Donna veruit de meest beluisterde radio's. De overige radio's van de VRT behouden hun marktaandeel of gaan lichtjes vooruit.

TELEVISIE

In de loop van 2004 kwamen er twee **particuliere landelijke omroepen** (VijfTV en TMF dat zijn Nederlandse licentie inruilde voor een Vlaamse) en één **betaalomroep** bij. Daarnaast was van juni tot augustus 2004 ook Sporza van de openbare omroep operationeel.

Eind 2004 waren 31 TV-omroepen erkend: 2 openbare landelijke omroepen, 12 particuliere

landelijke omroepen (drie daarvan zonden nog niet uit), 10 particuliere regionale omroepen en 7 betaalomroepen van Canal+. Canvas en Ketnet worden hierbij als één omroep beschouwd.

Canal+ Vlaanderen kwam in handen van Telenet, voor de overnemer een stap naar **interactieve digitale televisiediensten** (iDTV).

De ontwikkeling van iDTV wordt reeds meerdere jaren ondersteund door de Vlaamse overheid. De technologische en menselijke kant werd onderzocht via het IO-project van de VRT en Belgacom en in het vervolproject 'Vlaanderen interactief' van Interkabel, Telenet, VMMA, VRT en VT4. Interactieve digitale televisie laat heel wat meer televisieomroepen toe.

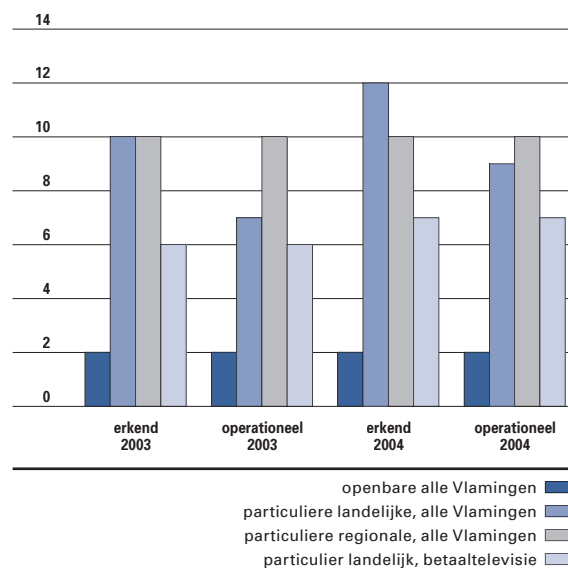
De voorbije vijf jaar kon de **openbare omroep** haar marktaandeel uitbreiden. De grote commerciële omroepen, waarover cijfers beschikbaar zijn, moesten allen marktaandeel prijsgeven, al was het

MARKTAANDEEL RADIO'S

RADIO	VOOR- JAAR 02	NA- JAAR 02	VOOR- JAAR 03	NA- JAAR 03	VOOR- JAAR 04	NA- JAAR 04
	GOLF 1	GOLF 2	GOLF 3	GOLF 4	GOLF 5A+5B	GOLF 6
Radio 1	11,4	11,6	12,0	12,1	12,2	11,4
Radio 2	35,1	35,3	33,6	32,7	33,1	32,8
Radio Donna	29,5	29,3	28,9	26,2	24,9	18,5
Studio Brussel	5,8	6,6	7,5	7,4	8,2	7,5
Q-music	3,5	3,6	4,6	6,6	6,8	11,0
Klara	2,5	2,5	2,4	2,6	2,3	2,7
Radio Contact	2,1	2,3	1,9	1,6	1,7	1,4
4FM	1,3	1,1	1,5	3,8	3,6	5,7
andere	8,8	7,7	7,6	7,0	7,1	9,0

7.121 Evolutie van de marktaandelen voor de radio's, in %. Cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 6-22u. Bron: VAR, CIM Radio onderzoek.

TELEVISIEOMROEPEN

7.122 Aantal erkende en operationele televisieomroepen naar type. Bron: WIM.

MARKTAANDEEL TV-ZENDERS

TV-ZENDERS	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
TV1/Eén	22,5	17,5	19,3	21,3	21,3	22,7	23,4	25,0	26,4	27,9	28,2
TV2/CANVAS/KETNET	6,4	5,1	5,7	6,5	9,0	7,9	8,2	8,5	9,6	10	9,4
SPORZA											2,6
VTM	36,4	37,1	32,8	28,9	27,3	27,3	26,8	27,2	25,4	23,5	22,9
KA2		3,9	6,5	6,5	5,6	5,9	7,7	7,3	6,4	6,2	5,2
VT4		6,1	7,9	8,7	9,1	8,2	7,8	6,4	6,3	6,8	6,7
VIJFTV											0,3
NED	8,7	6,4	5,3	5,0	5,0	4,9	4,9	5,0	5,0	4,5	4,2
ANDERE	26	23,9	22,8	23	22,5	23,1	20,9	20,6	20,9	21,1	20,5

7.123 Evolutie van marktaandelen van TV-zenders op de totale populatie (4 jaar en ouder; over de hele dag), in %. Bron: CIM-Audimetrie & VRT-studiedienst.

GESCHREVEN PERS

verschil tussen 2003 en 2004 voor elk van deze zenders kleiner dan 1%.

De vrouwelijke zender VijfTV nam zijn start in oktober 2004 en bereikte een marktaandeel van 1,2% voor de drie maanden waarin het operationeel was of 0,3% op jaarbasis. Sporza had in de drie maanden dat het op de kabel was een marktaandeel van 11,3%, wat over heel 2004 een marktaandeel van 2,6% oplevert.

In januari 2005 lanceerde de Standaardgroep een nieuwe krant: Espresso. Deze 'jongerenkrant' brengt van maandag tot en met vrijdag op compacte wijze het nieuws. Andere opvallende vernieuwingen van de laatste jaren zijn de online-kranten, de komst van de gratis krant Metro en de zondagskranten. In 2005 werd het uitgeversbedrijf De Tijd overgenomen door de Persgroep/Rossel. Deze laatste overname concentreert de kranten in drie media-maatschappijen.

KRANTEN

	1999		2003	
	OPLAGE	BETAALDE VERSPREIDING	OPLAGE	BETAALDE VERSPREIDING
Totaal (uitgezonderd Metro VL)	1.205.351	992.877	1.184.391	973.536
VUM	42%	41%	38%	38%
De Standaard	98.169	78.596	94.890	77.726
Het Nieuwsblad+ De Gentenaar	266.069	219.354	254.150	207.439
Het Volk	137.699	111.458	103.492	86.256
PERSGROEP	32%	32%	35%	35%
Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet	316.267	265.918	350.708	290.541
De Morgen	64.397	48.071	69.146	51.257
FET	5%	5%	5%	4%
De Tijd	63.799	49.694	59.144*	43.682*
CONCENTRA	21%	22%	21%	22%
Gazet Van Antwerpen	146.350	120.134	138.805	115.582
Belang Van Limburg	112.601	99.652	114.056	101.053
GRATIS KRANT				
Metro VL			101.564	

7.124 Marktaandeel van de krantengroepen. Bron: CIM, Echtverklaringen oplage en verspreiding pers. Noot: De marktaandelen worden bepaald aan de hand van de machineoplage en de betaalde verspreiding. Er wordt bijgevolg geen rekening gehouden met de online-abonnementen; * oplagecijfers voor De Tijd zijn van 2002.

FONDS PASCAL DECROOS

WERKBEURZEN VAN HET FONDS PASCAL DECROOS	2000	2001	2002	2003	2004
Aantal aanvragen	48	45	80	103	92
% vrouw voor de aanvragers	31	27	30	21	30
Aantal toekenningen	29	21	39	45	37
% vrouw voor de toekenningen	39	26	31	24	35
Toekenningen in euro	107.511	115.865	133.075	133.600	146.205
% vrouw van de toegekende steun	44	25	33	28	39
Gevraagd budget					587.488

7.125 Aantal werkbeurzaanvragen en –toekenningen en het totaal toegekende bedrag voor werkbeurzen door het Fonds Pascal Decroos, inclusief de percentages voor vrouwelijke journalisten.

De voorbije vijf jaren boette vooral de VUM aan marktaandeel in, al blijft deze **krantengroep** de grootste in 2003. De Persgroep vergrootte zijn marktaandeel. De overige krantengroepen bleven status quo. Omwille van de vergelijkbaarheid over de jaren wordt in deze analyse de Vlaamse Metro buiten beschouwing gelaten. De Metro kreeg op korte termijn een behoorlijke oplage. Aangezien het om een gratis krant gaat, zijn er geen cijfers voor de betaalde verspreiding. Op vijf jaar tijd daalde de betaalde verspreiding van al de kranten met bijna 3%. Wanneer ook rekening gehouden wordt met de Metro is de totale oplage van al de Vlaamse kranten met 7% gestegen.

2. Steunmaatregelen voor een kwaliteitsvol medialandschap

Heel wat beleidsmaatregelen uit voorgaande legislatuur waren reeds gericht op het verhogen van de kwaliteit van de geboden informatie. In de huidige beheersovereenkomst met de VRT ligt een sterke nadruk op de kwaliteit en ook in het nieuwe decreet voor de particuliere radio's werden kwaliteitscriteria ingeschreven. Daarnaast steunde de overheid enkele initiatieven, die de journalistieke kwaliteit moeten vrijwaren of verhogen.

FONDS PASCAL DECROOS

Het **Fonds Pascal Decroos** ontvangt sinds 1999 een subsidie om de kwaliteits- en onderzoeks-journalistiek in diverse media te bevorderen. Het Fonds kent vooral werkbeurzen toe voor journalistieke opdrachten waarvan de kosten te hoog zouden liggen binnen het normale budget van een redactie. In 2004 kregen 37 journalisten samen een financiële steun van 146.205 euro. Vrouwen dienen beduidend minder werkaanvragen in. Verder stimuleert het Fonds met een budget van 3.500 euro jong journalistiek talent met onder andere de jaarlijkse Vlaamse Scriptieprijs. In 2004 steeg het aantal inzendingen tot 123. Het Fonds ondersteunt de Nederlands-Vlaamse Vereniging van Onderzoeksjournalisten.

RAAD VOOR DE JOURNALISTIEK

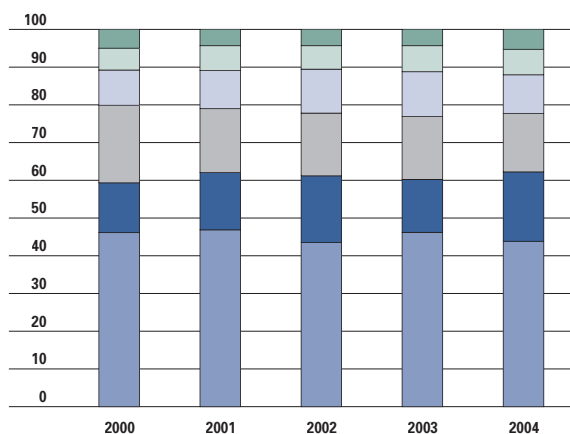
In december 2002 ging de **Raad voor de Journalistiek** van start. De Raad is een zelfregulerende instantie voor mediatoezicht op de geschreven en de audiovisuele pers. In de eerste dertien maanden van zijn bestaan kwamen 45 klachten binnen, die handelden over een onzorgvuldige berichtgeving (26), privacy (14), gebrek aan wederwoord (4), undercover (2), plagiaat (1), embargo (1) of over het niet naleven van afspraken (1).

STEUN AAN DE GESCHREVEN PERS

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Aantal ingediende projectvoorstellen	12	12	11	8	8	7	10
Aantal goedgekeurde projecten	4	4	6	4	6	7	8
Totaal subsidie in duizend euro	899,85	679,35	899,85	899,85	864,58	900,00	886,4
Minimum in duizend euro	46,17	109,07	83,25	99,59	22,88	27,57	29,31
Maximum in duizend euro	570,16	222,60	397,34	440,25	261,09	253,91	195,44

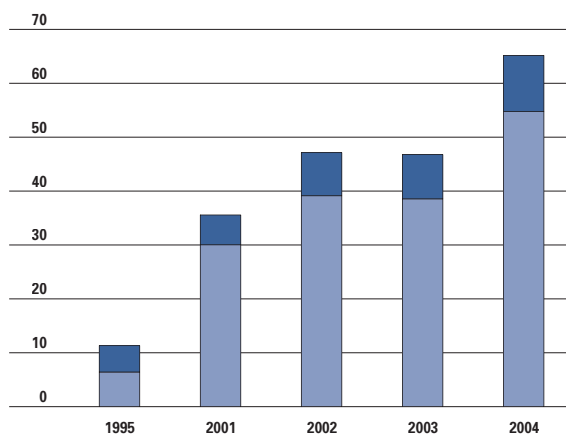
7.126 Protocol ter ondersteuning van de geschreven perssector. Bron: WIM, Afdeling Media-innovatie en Mediavergunningen.

PROGRAMMA-AANBOD VRT-TELEVISIE

7.127 Diversiteit van het programma-aanbod van de VRT-televisie, volgens intentie.
Bron: VRT-studiedienst.

UITGAVEN VRT AAN DE BEELDINDUSTRIE

7.128 Evolutie uitgaven VRT aan de Vlaamse beeldindustrie in miljoen euro.

STEUN AAN DE GESCHREVEN PERS

Sinds 1998 ondersteunt de Vlaamse Regering de geschreven pers. In een eerste fase werd de digitale diversificatie ondersteund. Vanaf 2002 werd de steun toegespitst op het doorgeven van de kennis en de ervaring van oudere journalisten. In 2004 steunde men 8 projecten op beide terreinen.

3. Openbare omroep

Hier worden enkele aandachtspunten van het beleid voor de VRT bekeken: het al dan niet halen van de opgelegde **performantienormen** uit de huidige beheersovereenkomst, het doelgroepenbeleid en de commerciële activiteiten en reclame-inkomsten.

PERFORMANTIENORMEN

De VRT haalde in 2004 alle performantienormen. Een eerste opvallend gegeven is de uitbreiding van de uren zendtijd bij zowel de radio als de televisie. De VRT-radio haalt als nieuwsverstrekker ruimschoots het vereiste luisterbereik en de zendtijd voor het nieuws ligt bij alle zenders een stuk boven de norm. Daarnaast kan men op elk gewenst moment via Internet of via de DAB-radio 'Nieuws+' naar het nieuws luisteren. Interactieve digitale televisie zal dit waarschijnlijk ook mogelijk maken via televisie.

De VRT heeft de opdracht een kwalitatief hoogstaand TV-aanbod te brengen in de sectoren informatie, educatie en ontspanning. Informatie en

ontspanning zijn sterk aanwezig in de programma's. De categorieën 'educatie' en 'algemene verrijking van de geest' zijn de hoofdbedoeling in bijna 12% van de VRT-programmatie. Het bereik voor informatie-, cultuur- en educatieve programma's overtreft de norm en ook de gemiddelde waardering voor duiding en informatie, ontspanning en fictie is in orde.

Van 1997 tot 2004 bleef het aandeel 'eigen producties en co-producties' en het aandeel 'Vlaamse en co-producties' tussen 18 tot 23 uur nagenoeg ongewijzigd. Ook hier wordt de norm duidelijk gehaald. De VRT wil de Vlaamse producties op Eén verhogen. De Vlaamse producties doen het dan ook uitstekend in de top-100 van de meest bekeken programma's van 2004. De uitgaven van de VRT aan de Vlaamse beeldindustrie verdubbelden bijna van 2001 tot 2004. Zo geeft de VRT voor een substantieel bedrag indirect werk aan vele, soms nieuwe mediabedrijven.

DOELGROEPENBELEID

Doven en slechthorenden: in 2004 werd 40% van de Nederlandstalige programma's ondertiteld via pagina 888 van teletekst. In 2008 moet dit 70% worden en tegen 2010 zelfs 100%. Begin 2005 werden bijna alle nieuwsuitzendingen ondertiteld. De mediaminister heeft daarna de prioriteit gelegd bij de kinder- en jeugdprogramma's. Vlamingen met een **allochtone afkomst**: de VRT onderzocht in 2004 de zichtbaarheid van 'gekleurde' mensen op de grootste Vlaamse televisiezenders. In het totaal werden 244 VRT-programma's van de drie netten en 254 programma's van

PERFORMANTIE VRT

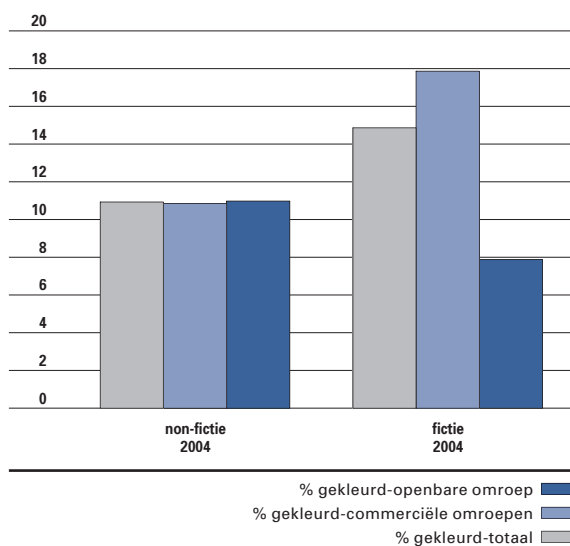
TYPE PERFORMANTIEMAATSTAF	NORM	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
TELEVISIE									
uren zendtijd	5.400	5.797	6.685	7.026	7.147	7.549	8.251	8.254	9.463
weekbereik bevolking totaal TV (%)		89,9	89,4	88,5	88,2	88,1	86,7	85,3	89,2
weekbereik bevolking VRT (%)	70,0	78,1	77,6	76,4	76,8	78,0	77,1	76,2	82,1
weekbereik 4-12 jarigen totaal TV (%)		87,6	87,1	84,4	82,4	81,0	80,1	80,8	90,1
weekbereik 4-12 jarigen VRT (%)	70,0	85,7	83,4	82,3	80,8	83,9	85,7	88,1	92,3
gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1000)	1.500	1.414	1.434	1.546	1.509	1.558	1.590	1.684	1.861
weekbereik cultuurprogramma's (%)	15,0	16,8	22,7	21,7	18,8	21,3	22,0	25,2	27,3
weekbereik educatieve programma's (%)	10	21,2	21,4	17,7	19,6	24,6	29,0	30,2	29,8
% eigen en co-producties	50,0	50,0	59,1	53,1	53,6	48,8	49,9	52,6	52,1
% Vlaamse- en coproducties (tss 18-23 uur)	50,0	59,1	60,2	61,7	61,4	61,1	61,6	63,3	61,2
gemiddelde waardering duiding en informatie	75						77	77	76
gemiddelde waardering ontspanning	75						76	76	78
gemiddelde waardering fictie	75						78	77	78
RADIO									
relatief weekbereik	65,0		98,3	97,9	98,1	98,4	96,2	96,2	94,5
gemiddelde luisterduur	195	250	264	258	259	268	230	220	218
nieuws									
nieuwsbereik	80,0	88,1	87,6	89,3	94,7	94,6	93,3	92,7	95,2
zendtijd Radio1	50,0	135,0	161,1	158,5	129,2	129,2	104,6	104,6	109,3
zendtijd Radio2	50,0	67,9	68,7	71,5	99,9	99,9	80,1	80,1	106,0
zendtijd Klara	50,0	78,4	91,6	91,3	74,1	74,1	67,8	67,8	79,8
zendtijd Donna	50,0	51,0	54,9	55,1	76,6	73,6	59,5	59,5	70,9
zendtijd Studio Brussel	50,0	58,0	99,3	99,5	103,7	103,7	72,0	72,0	101,9
uitzenduren (per jaar)	48.000	56.381	56.559	58.571	66.180	66.741	59.183	61.314	74.988
BEDRIJFSZEKERHEID									
FM	99,5						99,98	99,95	99,95
MG	99,5						99,97	99,90	99,93
DAB	99,5						99,74	99,82	99,69
TV	99,5						99,94	99,92	99,94

7.129 Performantie van de VRT in functie van de normen vastgelegd in de beheersovereenkomst 2002-2006. Bron: VRT-studiedienst.

VTM, Kanaal 2 en VT4 onderzocht. Voor non-fictie is zowel bij de commerciële omroepen als bij de VRT ongeveer 11% van de sprekende personen 'gekleurd' of niet 'wit-Europees'. Door het grotere aanbod van non-fictie op de openbare omroep tekent deze voor 61% van alle gekleurde sprekende personen in non-fictie. De meest voorkomende gekleurde groepen zijn de Zwart-Afrikaanse groep met Afro-Amerikanen en Afrikanen (30,5%) en de bevolkingsgroepen die als Mediterraan gecategoriseerd werden (mensen uit de Maghreb, Zuid-

Europa en uit Turkije, Israël, Syrië en Libanon: 40,9%). Gekleurde personen zitten in een passieve rol, zoals geïnterviewde of onderwerp van een portret. Ze komen ook meer aan bod in (harde) informatieve onderwerpen zoals sociale kwesties, politiek, criminaliteit, religie en kunst en cultuur. Voor fictie is 14,9% van de personages niet wit-Europees. Het percentage ligt beduidend hoger bij de commerciële netten Kanaal 2 en VT4 dan bij de openbare omroep of VTM. Er is in fictie een grote dominantie van de groep Zwart-Afrikaans (46,6%),

GEKLEURDE MENSEN OP HET SCHERM

7.130 Aandeel gekleurde sprekende mensen in non-fictie en fictie op het totaal aantal sprekende mensen. Bron: Onderzoeksrapport *Kleur bekennen*, VRT Studiedienst, september 2004. Technische noot: Gekleurde mensen werden op basis van biologische (huidskleur, haarsoort en -kleur, oogvorm) of culturele kenmerken (kleding, naam, zelfdefinitie of tongval) door drie codeurs gezamenlijk ingedeeld bij volgende kleurgroepen: Zwart-Afrikaans, Aziatisch, Mediterraan, Midden Oosten, Noord-Amerikaans, Zuid-Amerikaans of een mix van etniciteiten. In de groep "wit-Europees" bevinden zich blanke West-Europeanen, Oost-Europeanen, Amerikanen en Australiërs.

INKOMSTEN VRT

	PLAFOND	2003	2004
Merchandising		1.211	2.025
Verkopen programma's		904	4.841
Rechten doorgifte TV-netten		13.206	16.577
A commerciële opbrengsten		1.009	822
Dienstverlening		4.872	4.342
Radioreclame	40.900	39.559	40.672
Coproducties		2.606	2.735
BAN		5.997	7.762
Sponsoring TV alliantiepartners	8.700	8.727	8.757
Sponsoring		9.647	11.229
Ruil		25.327	26.310
Voorraadwijzigingen		-843	4.762
Andere bedrijfsopbrengsten		4.315	5.602
Totale dotatie		222.620	231.441
Totaal bedrijfsopbrengsten		339.158	367.878

7.131 Reclame-opbrengsten, sponsoring en andere opbrengsten van de VRT, in 1.000 euro. Bron: VRT-studiedienst.

met vooral Afro-Amerikanen in Amerikaanse series. Gekleurde personages komen vooral voor in enter-tainende context of in misdaad- of politiereeksen, en zelden in familiale settings.

Dezelfde studie bracht ook de zichtbaarheid van de vrouw op het scherm in kaart. Vrouwen blijken zowel in fictie (40,1%) als in non-fictie (33,7%) ondervertegenwoordigd.

COMMERCIELE INKOMSTEN

De VRT had in 2003 een totaal **bedrijfsinkomen** van 339 miljoen euro, waarvan 66% afkomstig was uit dotaties. In 2004 steeg dit tot 368 miljoen euro, waarvan 63% van dotaties.

De VRT-radio hield zich aan het opgelegde **reclameplafond**, maar de VRT-televisie doorbrak het plafond voor inkomsten van sponsoring door TV alliantiepartners met 57.000 euro.

Mediaparticipatie

Naast een bespreking van de consumptie van de traditionele media wordt uitvoeriger ingegaan op gebruik van de nieuwe media. Dit sluit aan bij de bezorgdheid van de Vlaamse overheid om de digitale kloof zoveel mogelijk te dichten.

1. Traditionele media

Eerst komt de **mediaconsumptie** in functie van het geslacht, de nationaliteit, de leeftijd en het al dan niet hebben van werk aan bod. Vervolgens worden de initiatieven die specifiek gericht zijn op het bevorderen van de mediaconsumptie behandeld.

MEDIACONSUMPTIE

Van de Vlamingen ouder dan 18 jaar volgt 92% minstens wekelijks het nieuws via televisie, 79% via de radio en 62% via de krant. Vlamingen die nooit het nieuws volgen via de televisie zijn zeldzaam (3%), maar het radionieuws wordt door 15% van de volwassenen nooit beluisterd en 23% leest nooit de krant. De meeste mensen kijken 1 tot 5 uur televisie per dag.

Er is geen verschil in de mate waarop mannen versus vrouwen of Belgen versus niet-Belgen televisie kijken. Mensen vanaf 45 jaar, lageropgeleiden en mensen zonder betaald werk kijken langer televisie per dag dan hun complementaire bevolkingsgroepen.

Televisie is het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van het nieuws. Voor het

MEDIACONSUMPTIE

	NOOIT	MINDER DAN ÉÉN KEER PER WEEK	MINSTENS ÉÉN KEER PER WEEK
Televisienieuws	3	5	92
Radionieuws	15	6	79
Krant lezen	23	15	62
TELEVISIE KIJKEN			
	MINDER DAN 1 UUR	VAN 1 UUR, MAAR MINDER DAN 5 UUR	5 UUR OF MEER
Weekdag	11	79	10
Vrije dag	8	77	15

7.132 Mediaconsumptie bij de traditionele media, in %.
Bron: APS-survey 2003.

INTERNETGEBRUIK

	INTERNETGEBRUIKERS 2001	INTERNETGEBRUIKERS 2003
GESLACHT		
Man	41	52
Vrouw	28	39
Vershil	13	13
BUITENLANDSE ROOTS OF NIET		
Belg	35	46
Niet- Belg	25	46
Vershil	10	0
LEEFTIJD		
Tot 44 jaar	53	69
Vanaf 45 jaar	16	24
Vershil	37	45
BETAALD WERK		
Ja	47	63
Neen	19	26
Vershil	37	37
OPLEIDING		
Geen/lo	4	9
Lager sec	23	30
Hoger sec	36	50
Nuho	63	77
Unief	72	88

7.133 Evolutie van het Internetgebruik naar geslacht, nationaliteit, leeftijd, het al dan niet hebben van betaald werk en naar opleiding in 2001 en in 2003, in %. Bron: APS-survey 2003. Noot: in de analyse met het behaalde diploma worden alleen de personen opgenomen die geen voltijds dagonderwijs meer volgen. Het begrip niet-Belg werd zeer breed geïnterpreteerd. Alle personen die zelf niet-Belg zijn of waarvan minstens één van ouders niet-Belg is, werden als niet-Belg beschouwd.

televisienieuws is er geen verschil voor de meeste demografische kenmerken, al kijken de 45-plussers en de Belgen frequenter naar het televisiejournaal dan de mensen jonger dan 45 en de niet-Belgen. Voor het radionieuws en de krant is er wel een kloof tussen de bevolkingsgroepen: vrouwen, 45-plussers, lageropgeleiden en mensen zonder betaald werk maken minder gebruik van deze nieuwsmedia dan hun respectievelijke tegenpolen. Niet-Belgen luisteren ook minder naar het radionieuws dan Belgen.

BEVORDERING TRADITIONELE MEDIA

Via gratis verspreiding van krantenpakketten en werkboeken kunnen scholieren van de laatste jaren secundair onderwijs kennis maken met de kranten. Ze leren er op een kritische wijze mee om te gaan. Voor dit project 'Kranten in de klas' werd in 2003 en in 2004 ongeveer 500.000 euro uitgetrokken.

2. Nieuwe media

Het wegwerken van de **digitale kloof** is een doelstelling die op alle beleidsniveaus terugkomt. Zo formuleerde eEurope 2005 de doelstelling een informatiemaatschappij voor allen uit te werken. Op het federale niveau wordt als voorbereiding van de Wereldtop over de Informatiemaatschappij in de herfst van 2005 een Nationaal Actieplan opgesteld. En ook op het regionaal niveau werkt men begin 2005 aan een nieuw plan. Het onderzoek naar de 'digitale kloof' evolueert. Eerst stond vooral het bezit van computers in de picture, maar naarmate hard- en software meer gemeengoed worden verschuift de aandacht naar **ICT-vaardigheden** en **ICT-gebruik**. Voor de opvolging van de digitale kloof wordt nu het Internetgebruik als indicator gebruikt. Het is via het Internet dat men zich kan informeren, participeren in groepen of aan politiek, dat men overheidsinformatie en -documenten kan downloaden en dergelijke meer.

DIGITALE KLOOF

Het percentage van de Vlamingen ouder dan 18 jaar dat gebruik maakt van het Internet is opgelopen van 34% in 2001 naar 46% in 2003. Er zijn echter verschillen tussen de bevolkingsgroepen: vrouwen, 45-plussers, mensen zonder betaald werk en lageropgeleiden gebruiken minder Internet. Dat verschil is tussen 2001 en 2003 niet afgenomen. Er is dus geen reden om aan te nemen dat de digitale kloof kleiner wordt. Mensen die zelf niet-Belg zijn of waarvan minstens één van de ouders niet-Belg is, verschillen qua Internetgebruik niet van de Belgen met Belgische ouders.

Volgens een factoranalyse zijn er drie grote categorieën van Internetactiviteiten, die te maken hebben met ontspanning, het zoeken naar informatie en economisch gerelateerde activiteiten. Variantieanalyses geven aan dat ontspanningstoepassingen populairder zijn bij de mensen jonger dan 45 jaar en bij de lageropgeleiden. Het zoeken naar informatie op het Internet is populairder bij de mannen en hogeropgeleiden (minstens een diploma secundair onderwijs). Mannen en 45-plussers wagen zich vaker aan economische activiteiten op het Internet. Vrouwen en lageropgeleiden gebruiken dus minder het Internet en wanneer ze Internetten, gebruiken ze minder de Internettoepassingen die hun maatschappelijke positie zou kunnen verbeteren. Het verhaal van de digitale kloof stopt dus niet zodra iedereen het Internet gebruikt. De kloof in het gebruik van Internettoepassingen kan ook relevant zijn naar het verdiepen van de sociale ongelijkheid.

BEVORDERING NIEUWE MEDIA

Het eFl@nders – Digitaal Actieplan heeft tot doel optimaal in te spelen op de opportuniteiten van de informatiemaatschappij en rechtmatige kansen te geven aan alle Vlamingen. Van 2001 tot en met juli 2003 werden 229 projecten opgezet in het kader van dit actieplan. De meeste projecten vallen onder de noemer ‘Investeren in mensen en vaardigheden’ in het kader van het ‘werken in de informatiemaatschappij’. Ook ‘stimuleren van een

digitaal Vlaanderen’ kon heel wat initiatief stimuleren, waarbij de meeste projecten in het kader van e-government werden opgezet.

De bestaande initiatieven van de Vlaamse Regering om de digitale kloof te dichten zijn volgens de studie ‘e-inclusie in de praktijk’ gecentreerd rond een viertal actiepunten: opleiding, toegang tot ICT en infrastructuur, toegang tot het Web voor mensen met een leeshandicap en dienstverlening tussen overheid en burger.

Opleiding

Vanuit werkgelegenheid werd het actieplan ‘Leven Lang Leren - ICT van de VDAB’ opgestart. Het opleidingsprogramma ‘ICT-basisvaardigheden voor iedereen’ kreeg een budget van 7 miljoen euro voor een flexibele en mobiele opleidingsinfrastructuur, een kennismakingscursus en het uitlenen van Internettoestellen. Tussen de start in 2001 en mei 2004 werden 32.963 deelnemers bereikt. Vanuit welzijn kwamen er daarnaast subsidies voor kansarme doelgroepen.

Toegang tot ICT en infrastructuur

Onder deze noemer vallen de innovatieve mediaprojecten, de interactieve digitale televisie, het Instituut voor breedbandtechnologie (IBBT), de aansluiting van de Vlaamse universiteiten, hogescholen en onderzoekscentra op het federale onderzoeksnetwerk BELNET en de grid-infrastructuur. Zij moeten zorgen voor de nodige technische infrastructuur om een digitale informatiemaatschappij voor éénieder mogelijk te maken.

De nieuwe beheersovereenkomst geeft de VRT een belangrijke rol in de ontwikkeling van nieuwe media in Vlaanderen.

Op 7 juni 2001 bezegelden de VRT en Belgacom hun partnerschap voor het eerste proefproject in Vlaanderen rond interactieve digitale televisie (het ‘IO’-project). Binnen dit project kregen 100 gezinnen via een settopbox en een televisietoestel toegang tot een aantal interactieve diensten. Het onderzoek naar iDTV werd verder gezet in 2003 via “Vlaanderen interactief”, waar de Vlaamse regering 12,4 miljoen euro steun aan toekende. Dit gezamenlijke project van Interkabel, Telenet, VMMA, VRT en VT4 onderzocht verder de technologische en menselijke kant van interactieve Digitale Televisie (iDTV). Nu dit project naar zijn einde loopt, staat de echte opstart van iDTV in Vlaanderen voor de deur. Hiermee worden interactieve diensten zoals e-mail, e-government,

DIGITAAL ACTIEPLAN VLAANDEREN

TOTAAL AANTAL PROJECTEN	229
1 Hoogwaardige en toegankelijke infrastructuur	20
2 Investeren in mensen en vaardigheden	144
2A leren in de kennismaatschappij	25
2B werken in de kennismaatschappij	109
2C leven in de kennismaatschappij	33
3 Stimuleren en versterken van het digitale Vlaanderen	104
3A open en interactieve overheid (e-government)	86
3B uitbouw ICT-basis van het economisch weefsel	20
4 Inclusieve en democratische informatiemaatschappij	20
5 Meten en monitoren	8
6 Communicatie en sensibilisering	24
8 Samenwerking met andere bestuursniveau's	11

7.134 Aantal projecten in functie van de krachtlijnen van het Digitaal Actieplan Vlaanderen. Bron: APS-bewerking op de databank van 9 juli 2003 op www.eflanders.be, WIM.

Noot: De toewijzing aan de krachtlijnen werd zonder meer overgenomen van de fiches. Eenzelfde project kan bij meerdere krachtlijnen ondergebracht worden.

surfen en zo verder, bereikbaar voor mensen zonder computer.

Terwijl voorgaande projecten onderzochten hoe de kijker omgaat met verrijkte televisie en interactieve toepassingen, zoekt het MPEG-project (MPEG = Moving Pictures Experts Group) naar de beste technische oplossing om die nieuwe media tot bij de kijker en luisteraar te brengen, op het apparaat dat die verkiest. Dit project liep af in september 2003, maar de vroegere partners aangevuld met de Universiteit van Gent dienden bij het IWT een aanvraag in voor een nieuw project dat hierbij aansluit: @Media. De Vlaamse regering legde hiervoor 5,4 miljoen euro vast.

Tenslotte ontwikkelt het ASP-project een software dienstenplatform (met onder andere een boekhoudpakket, een ondertitelingstoepassing, een e-mail toepassing,...) waar niet alleen de VRT maar de gehele Vlaamse audiovisuele sector beter moet van worden.

Het recent opgericht Interdisciplinair instituut voor BreedBandTechnologie steunt onderzoek omtrent de Informatie- en CommunicatieTechnologie (ICT) in het algemeen en de ontwikkeling van breedbandtoepassingen in het bijzonder. Het vertrekt hierbij van 'de onderzoeksbehoeften van ondernemingen en andere maatschappelijke actoren'. Door te investeren in dit multidisciplinair onderzoek wil de Vlaamse regering ervoor zorgen dat Vlaanderen een toonaangevende en internationaal erkende speler wordt in de toekomstige informatiemaatschappij. Om deze taak uit te voeren krijgt dit instituut vanaf 2004 een jaarlijkse dotatie van 15 miljoen euro.

BELNET geeft dan weer toegang tot een virtueel wetenschappelijke bibliotheek en linkt de deelnemers aan een onderzoeksnetwerk. Via 'grid computing' wil men netwerken tot stand brengen die geografisch verspreide rekencapaciteit en opslagcapaciteit aan elkaar koppelen en voor vele gebruikersgroepen toegankelijk maken.

Mensen met een leeshandicap

Sinds 2004 is de Vlaamse portaal-site www.vlaanderen.be aangepast aan de noden van visueel gehandicapten. Web4All wil al de websites van de Vlaamse overheid toegankelijk maken voor blinden, slechtzienden en motorisch gehandicapten. Dit gefaseerd project moet rond zijn in 2007.

Dienstverlening tussen overheid en burger

De Vlaamse overheid wil de burgers ondersteunen en begeleiden bij de online-dienstverlening. Via

de chat kan men een online gesprek hebben met de voorlichters van de Vlaamse infolijn. Eventueel kan dan een co-browse functie opgestart worden, waarmee de voorlichter een applicatie kan tonen en hoe die werkt.

Film

De Vlaamse Regering wil de **audiovisuele sector** meer afstemmen op het algemene cultuurbeleid onder andere omdat film één van de meest laagdrempelige kunstuitingen is met een bijzonder potentieel op het vlak van participatie. De audiovisuele creatie wordt vandaag ondersteund via het Vlaams Audiovisueel Fonds (VAF) en de administratie Media.

1. Vlaams Audiovisueel Fonds

Het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw (VAF) steunt en begeleidt audiovisuele creaties en stimuleert de vorming van de sector via het uitreiken van beurzen, het steunen van opleidingsinitiatieven en het inrichten en/of ondersteunen van ateliers. Via Flanders Image voert het VAF promotie voor de Vlaamse audiovisuele creaties en tenslotte behoort de reflectie en de studie over het audiovisuele werkerrein tot hun taken.

In 2003 ging bijna 40% van het totaal vastgelegde bedrag voor de steun aan creatie en promotie naar audiovisuele creaties, goedgekeurd door het Fonds Film in Vlaanderen. In 2004 liep dat aandeel terug tot 3%.

Fictie blijft over de twee jaar de slokop. In 2003 werden onvoldoende middelen vastgelegd voor documentaire, maar dit werd ruimschoots gecompenseerd in 2004. Slechts 5% van het steunbedrag van 2004 ging naar animatie, terwijl een minimum van 10% vooropgesteld wordt in de beheersovereenkomst. De steun voor de overige categorieën voldoet aan de vooropgestelde minima in de beheersovereenkomst.

De steun, die werd vastgelegd voor vorming, stijgt van 158.808 euro in 2003 naar 607.973 euro in 2004. Het verschil is voornamelijk te wijten aan de uitbouw van de ateliers, maar ook de gezamenlijke vastlegging voor de beurzen om opleidingen te volgen of in te richten steeg van 53.163 naar 100.950 euro.

Vrouwen zijn in 2003 sterk ondervertegenwoordigd bij de creatie van audiovisuele werken en bij de lectoren van het Vlaams Audiovisueel Fonds. Deze ondervertegenwoordiging is bij fictie, animatie

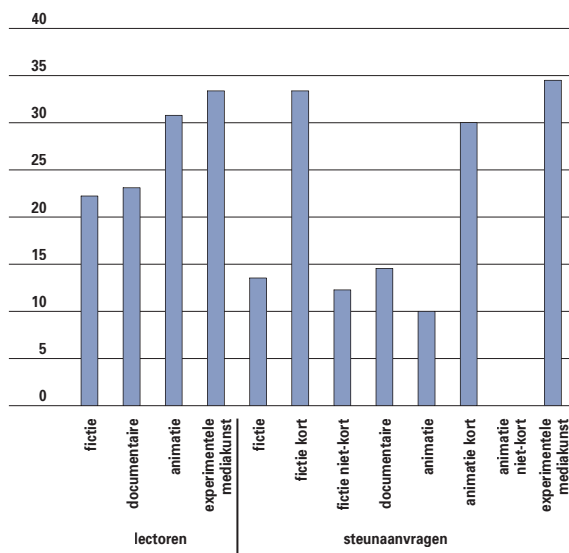
STEUN VAN HET VAF AAN AUDIOVISUELE CREATIES

	BEHEERSOVEREENKOMST		2003		2004	
	%	BEDRAG IN EURO	%	BEDRAG IN EURO	%	BEDRAG IN EURO
Fictie	46	4.671.616	71	6.379.795	72	
Documentaire	10	543.801	8	1.516.834	17	
Animatie	10	839.131	13	454.670	5	
Experimentele media	5	508.548	8	567.405	6	
Vrije marge	29	0	0	0	0	
Algemeen totaal VAF	100	6.563.096	100	8.918.704	100	
Afhandeling pre-VAF dossiers		4.059.276		308.445		
Totaal		10.622.372		9.227.149		

7.135 Verhouding tussen de vastleggingen voor de verschillende categorieën door het Vlaams Audiovisueel Fonds, in procent.
Bron: Vlaams Audiovisueel Fonds.

en langere films (middellange en lange films en reeksen), sterker dan bij kortfilms. Dit zou kunnen betekenen dat de vrouwen beter vertegenwoordigd zijn in de jongere generatie dan in de oudere, aangezien kortfilm ook wel eens gebruikt wordt om de stiel te leren. Het zou anderzijds ook kunnen betekenen dat vrouwen niet doorstoten tot het 'serieuzere' werk. Met de huidige gegevens kunnen deze hypothesen onmogelijk worden getoetst, al

VAF EN VROUWEN

7.136 Aandeel van de vrouwen bij de lectoren en de steunaanvragers van het VAF. Bron: APS-analyse op de lijsten van het jaarverslag 2003 van het VAF. Technische noot: de persoon werd op basis van zijn voornaam bij één geslacht ondergebracht. Wanneer de voornaam bij beide geslachten voorkomt, werd deze persoon op het Internet opgezocht. Toch bleven enkele personen over waarvan het geslacht niet gekend is. Dubbeltellingen werden niet uitgezuiverd, aangezien het veelvuldige voorkomen van een persoon bij de projecten ook een grotere impact van deze persoon op de audiovisuele productie inhoudt.

weet men dat traditioneel veel minder vrouwen dan mannen voor een beroep in de filmsector kiezen.

In verhouding tot hun Bruto Binnenlands (resp. Regionaal) Produkt ondersteunen Nederland, Wallonië en Frankrijk de eigen filmproductie respectievelijk tweemaal, driemaal en zesmaal meer dan Vlaanderen. Gegeven de krappe budgettaire omstandigheden in de huidige legislatuur, zocht men naar alternatieve, complementaire maatregelen die in de buurlanden of in Wallonië voorkomen. Uit de tabel blijkt dat Vlaanderen heel wat middelen onbenut laat.

2. Steun aan audiovisuele festivals, verenigingen, projecten en internationale filminstututen

De steun aan filmfestivals daalde: er werden in 2004 nog 16 festivals gesteund of twee minder dan het jaar voordien. Ook het aantal gesteunde filmverenigingen daalde van 11 naar 9, al ging hier het steunbedrag sterk naar omhoog. Tenslotte werden er in 2004 20 projecten gesteund, of drie meer dan het jaar voordien. Het bedrag voor deze categorie steeg licht.

3. Bioscoopbezoek

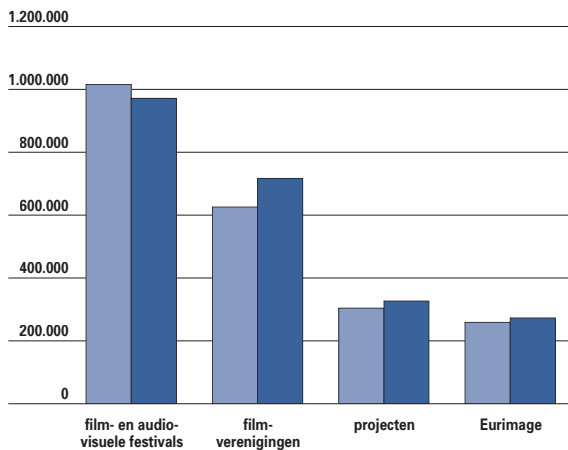
Voor de Vlaamse films was 2003 een uitstekend jaar: het aantal bioscoopbezoekers ligt een stuk hoger dan in de voorgaande jaren, terwijl het aantal films niet hoger is. Dit succes mag vooral toegeschreven worden aan 'De zaak Alzheimer' en aan 'Team Spirit II'. In 2004 zijn de bioscoopresultaten heel wat minder goed. De film met het grootste aantal toeschouwers was 'K3 en het

VERGELIJKING STEUNMAATREGELEN

	OORSPRONG VAN DE STEUN VOOR FILM*						
	VL G**	WA G	FR G	NL	F	D	L
Federaal filmfonds				X	X	X	X
Regionaal cultureel filmfonds	X		X	X	X	X	
Regionaal economisch filmfonds		X		X	X	X	X
Fiscale stimuli	X	X	X	X ***	X	X	X
Verplichte inbreng publieke en private omroepen ****		X	X	X	X	X	
Omroepvergoedingen buitenlandse kabeldistributeurs				X			
Heffing op bioscooptickets					X		
Heffing op verkoop/verhuur van DVD/video					X	X	
Bijdrage van kabeldistributeurs			X		X		
Totale middelen in 2002 (in mio €)	9.8	3.1	10.1	47.2	487.2	183.5	3.9

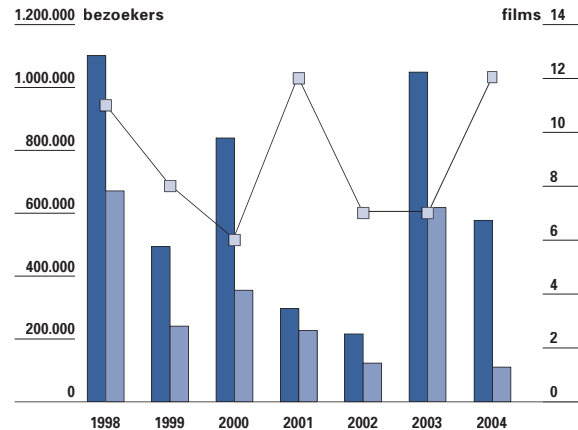
7.137 Steunmechanismen voor de audiovisuele markt in Vlaanderen, Wallonië en in onze buurlanden. Bron: KORDA Database, Policy Research Corporation.
 Noot * Exclusief Europese programma's. ** Voor financiële tegemoetkoming bij investeringen in onroerende goederen (gebouwen en filmstudio's) en materiële activa kan de audiovisuele sector een aanvraag indienen bij de Vlaamse overheid voor de toekenning van een groeipremie. *** Deze fiscale maatregel in Nederland wordt afgeschaft per 31 december 2004. **** Co-productie en/of uitzendrechten.

STEUN VAN DE ADMINISTRATIE MEDIA

7.138 Evolutie van de subsidies aan de filmfestivals, aan de filmverenigingen, de projecten en aan Europese filminstututen, in euro. Bron: WIM.

BEZOEKERS VLAAMSE FILM

7.139 Aantal bezoekers voor de Vlaamse films die in dat jaar begonnen te draaien in Vlaamse bioscopen. Bron: MVG, administratie Wetenschap en Innovatie en het Vlaams Audiovisueel Fonds.

Noot: Sommige films lopen in het volgende jaar door. Voor deze films zijn de bezoekersaantallen onvolledig.

magische medaillon' met 113.640 toeschouwers. De door het VAF gesteunde film met het grootste aantal toeschouwers was 'Confituur' met 102.109 toeschouwers. Dit aantal toeschouwers is laag voor de meest bezochte film, maar beide films waren nog in de zalen op 31/12/04.

VOOR MEER INFORMATIE

- Beheersovereenkomst tussen de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw, Brussel, 2002
  - Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2002-2006, Brussel, 2001
  - ESNET met de steun van de POD Sociale Integratie, in opdracht van de
  - Minister van Maatschappelijke Integratie en de Staatssecretaris voor Informatisering van de Staat, e-Inclusie in de praktijk: 70 beleidsinitiatieven en 200 antwoorden vanuit de praktijk, 2004, <http://www.esnet.be/colloque-03-06-2004/E-inclusieVerslag.pdf>
  - Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek, Jaarverslag 2003, januari 2004
  - Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Mediaraad, Mediaconcentratie en pluralisme/diversiteit: Een analyse van de mediasituatie in Vlaanderen, Advies nr. 2002/005
  - Policy Research Corporation, De effecten op de werkgelegenheid in Vlaanderen van de eventuele bijkomende overheidsmaatregelen voor de audiovisuele sector, Eindrapport, Antwerpen, juni 2004.
  - Van Dijk, Jan, A.G.M., De digitale kloof wordt dieper: Van ongelijkheid in bezit naar ongelijkheid in vaardigheden en gebruik van ICT, Den Haag-Amsterdam, april 2003, <http://www.gw.utwente.nl/vandijk/Digitale-Kloof-Wordt-Dieper-VanDijk.pdf>
  - VAR Research, Resultaten CIM Radio, Brussel, Golf 1 tot en met 6, 2002 tot en met 2005, www.var.be
  - Vlaams Audiovisueel Fonds, Jaarverslag 2003, Brussel, 2004
  - Vlaams Audiovisueel Fonds, Jaarverslag 2004, Brussel, 2005
  - VRT, Digitaal thuisplatform, eindrapport, Brussel, september 2003
  - VRT, Jaarverslag 2003, Brussel, 2004
  - VRT-studiedienst, Onderzoeksrapport kleur bekennen, Brussel, september 2004
  - mediaconsumptie naar demografisch kenmerk: http://aps.vlaanderen.be./statistiek/cijfers/stat_cijfers_media.htm
  - Administratie Media: <http://www.vlaanderen.be/media>
  - Audimetrie: www.audimetrie.be <<http://www.audimetrie.be/>>
  - BELNET: <http://www.belnet.be/>
  - Centrum voor informatie over de media: <http://www.cim.be>
  - Digitale TV Website: <http://www.digitale-televisie.be/modules/idtv/>
  - eEurope 2005: http://europa.eu.int/information_society/ceurope/2005/index_en.htm <http://europa.eu.int/information_society/ceurope/2005/index_en.htm>
  - eFl@nders: <http://www.eflanders.be>
  - Flanders Image: <http://www.flanders-image.com/frames.asp?page=1>
  - Fonds Pascal Decroos: <http://www.fondspascaldecroos.org>
  - Initiatief Audiovisuele Kunsten: <http://www.iak.be/>
  - Instituut voor breedbandtechnologie (IBBT): <http://www.ibbt.be/>
  - Kranten in de klas (Kik): <http://www.krantenindeklas.be/>
  - Online/More Colour in the Media: <http://www.olmcm.org/about.php> <<http://www.olmcm.org/about.php>>
  - Raad voor de Journalistiek: <http://www.rvdj.be/>
  - Survey APS: http://aps.vlaanderen.be/survey/aps_survey/APS-survey.htm
  - Vlaams Audiovisueel Fonds: <http://www.vaf.be>
  - Vlaamse Audiovisuele Regie: <http://www.var.be>
  - Vlaams Commissariaat voor de Media (VCM): <http://www.vlaamscommissariaatmedia.be>
  - Vlaamse Radio- en Televisieomroep: <http://www.VRT.be>
-

WOORDENLIJST:

- **Betaalde verspreiding kranten** De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Er wordt geen rekening gehouden met online-abonnementen.
- **DAB** Digital Audio Broadcasting. DAB is een internationaal erkende norm om radio of data digitaal uit te zenden.
- **Gemiddeld cumulatief weekbereik** Het aantal personen die gedurende een week minimum 15 minuten consecutief (i.e. zonder onderbreking) naar TV gekeken hebben. Het gemiddelde is de gemiddelde waarde over de verschillende weken.
- **Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's** Gemiddeld aantal mensen dat dagelijks naar de informatieprogramma's kijkt.
- **Gemiddelde luisterduur bij de radio** Het gemiddeld aantal minuten dat men per dag naar de VRT, een radio of naar radio in het totaal luistert.
- **Gemiddeld wekelijks bereiksaandeel van de VRT bij de 4 tot 12 jarigen, 15 minuten niet consecutief kijken.** Het bereiksaandeel van de VRT bij 4 tot 12 jarigen is het aantal jongeren tussen 4 en 12 jaar die gedurende een week minimum 15 minuten niet opeenvolgend naar VRT-zenders hebben gekeken, gedeeld door het aantal jongeren dat gedurende die zelfde week minimum 15 minuten niet opeenvolgend naar televisie in het algemeen hebben gekeken. Het gemiddelde is de gemiddelde waarde over de verschillende weken.
- **IDTV** Interactieve digitale televisie.
- **IO** Interactieve Omroep, nieuwe naam voor het Digitaal Thuisplatform.
- **Marktaandeel radio** Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd. Het marktaandeel is afhankelijk van de gemiddelde dag en uurschijf. De gebruikte CIM-cijfers betreffen de luisteraars ouder dan 12 die van maandag tot en met zondag en van 6 tot 22 uur naar de radio luisterden.
- **Marktaandeel tv-zenders** Het marktaandeel is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie. De gebruikte cijfers betreffen de tv-consumptie bij de totale populatie (4 jaar en ouder), over de hele dag.
- **MPEG** Motion Picture Experts Group. Groep die werkt aan de ontwikkelingen van internationale standaarden voor de codering van film en audio. Veelgebruikt formaat op het web.
- **Nieuwsbereik VRT-radio** Het aantal verschillende luisteraars die op een gemiddelde dag naar minimum één VRT-nieuwsbulletin hebben geluisterd, gedeeld door het aantal verschillende VRT-luisteraars op die dag.
- **Reclamedruk** Het betreft de brutotarieven van de rate card en niet de boekhoudkundige informatie (netto-investeringen) van de reclamemarkt.
- **Relatief weekbereik radio** Het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een gemiddelde week minimum 15 minuten naar één van de VRT-zenders hebben geluisterd, gedeeld door het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een week minimum 15 minuten naar één radio in het algemeen hebben geluisterd.
- **Settopbox** Een toestel dat op een televisie en een externe signaalbron (satelliet, kabel, telefoonlijn, DSL connectie, gewone antenne, ...) wordt aangesloten en dat het signaal omzet in beelden, geluid, internetpagina's, ... op het scherm
- **Zendtijd nieuws VRT-radio's** Het aantal minuten nieuwsbulletins per dag per radio.

Sterke lokale besturen

Zowel het regeerakkoord als de beleidsnota Binnenlands Bestuur stellen uitdrukkelijk dat de Vlaamse overheid naar een nieuwe verhouding wil met de lokale besturen (de gemeenten, de OCMW's, intercommunales en de provincies). Partnerschap staat daarbij centraal. Vanuit Vlaanderen wenst men de lokale besturen beter te ondersteunen. Naast het voorzien in afdoende financiële middelen wil men ze voldoende bestuurskracht, ruimte en slagkracht geven.

Tijdens de vorige legislatuur werd tussen de gemeenten, de provincies en de Vlaamse overheid een protocol over de kerntaken, die elk bestuursniveau op zich dient te nemen, ondertekend. (april 2003) De huidige Vlaamse Regering wil op basis van de gemaakte afspraken een maximale overdracht van bevoegdheden realiseren. Van toezicht wil men gaan naar coaching en ondersteuning, van sturing naar partnerschap.

De Vlaamse overheid wil bij het uittekenen van haar beleid o.a. in het gemeentedecreet meer rekening houden met verschillen tussen de gemeenten. De lokale besturen zullen meer op eigen maat een vernieuwend beleid kunnen uitbouwen en uitvoeren zowel inzake personeelsbeleid, organisatieontwikkeling, financieel beleid als bij het maken van inhoudelijke keuzes inspelend op de concrete noden en behoeften van de lokale gemeenschap.

De Vlaamse regering kondigt ook aan een globaal fiscaal pact met de gemeenten en provincies af te sluiten om gemeenten toe te laten een meer bedrijfsvriendelijke fiscaliteit te voeren, de eigen gemeentelijke fiscaliteit beter te differentiëren en mogelijks een aantal kleinere belastingen af te schaffen.

In het regeerakkoord bevestigt de nieuwe Vlaamse regering het belang van het Stedenbeleid. Accenten worden gelegd op het investeren in vernieuwing, duurzame ontwikkeling en het stimuleren van de aantrekkingskracht van de steden voor burgers en ondernemers. In de beleidsnota Stedenbeleid wordt dit vertaald in volgende krachtlijnen: het verhogen van de leefbaarheid en het aanpakken van samenlevingsproblemen in achtergestelde en kwetsbare buurten; de stadsvlucht keren via o.a. een aantrekkelijk woonklimaat; meer nadruk op synergie tussen sectoren en partnerschap met de stadsbesturen. Alhoewel van toepassing op alle lokale besturen wordt in het Stedenbeleid de noodzakelijke omslag beklemtoond waarbij burgers, bedrijven en organisaties eigen initiatief kunnen ontwikkelen en ook worden gestimuleerd om meer en actief verantwoordelijkheid op te nemen.

De Vlaamse regering besteedt niet alleen aandacht aan de Vlaamse steden. Deze regering kondigt ook expliciet aan een eigen plattelandsbeleid te ontwikkelen. Meer daarover in het hoofdstuk 'Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid'.

8.1 Lokale besturen

In dit onderdeel worden de lokale besturen in beeld gebracht: de personeelssituatie, de financiële middelen en de besteding van deze middelen. Bij de bespreking wordt een onderscheid gemaakt naar de aard van de gemeente waarbij stedelijkheid en landelijkheid als criterium worden gehanteerd (cfr. het luik plattelandsbeleid).

Heel wat gemeenten nemen vandaag initiatieven om zowel een klantvriendelijke dienstverlening op te zetten als de burger actiever bij het beleid te betrekken. Niettegenstaande deze initiatieven voelen raadsleden en burgers zich wel eens tekort gedaan. Daarvoor zijn klachtenprocedures voorzien zowel bij de provincie als de Vlaamse overheid. Met een overzicht van het aantal en de aard van deze klachten wordt dit onderdeel afgerond.

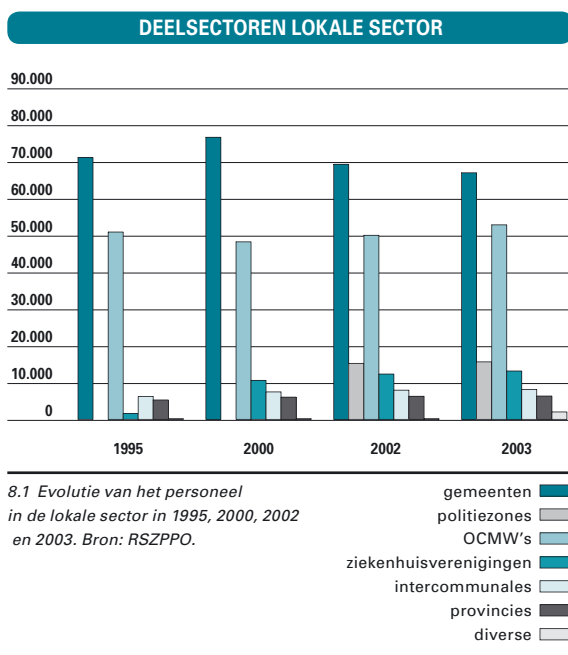
Personeel

De Vlaamse lokale sector telde in 2003 zo'n 165.000 personeelsleden en maakt daarmee iets meer dan een kwart uit van de totale werkgelegenheid van de non-profitsector en acht procent van de totale werkgelegenheid in Vlaanderen. Binnen de lokale besturen overwegen de gemeenten met

67.000 personeelsleden en de OCMW's met 66.000, inbegrepen de OCMW-ziekenhuizen. De lokale sector is de voorbije decennia fors gegroeid, zowel absoluut als in verhouding tot de overige (openbare) sectoren. Sinds 1982 is de werkgelegenheid meer dan verdubbeld.

In deze expansie vallen vooral de sterke toenames in de intercommunales, provincies en OCMW's met de daaraan verbonden ziekenhuizen op. Er is een duidelijke tendens waar te nemen waarbij de OCMW's steeds meer hun ziekenhuizen afstoten. De betreffende ziekenhuizen verhuizen dan van de sector 'OCWM's' naar 'ziekenhuisverenigingen'. Dit verklaart de exponentiële groei van deze categorie de jongste jaren. Als we deze ziekenhuizen samenzetten met de OCMW's stellen we een opmerkelijke groei vast met meer dan een kwart sinds 1995. Een iets kleinere stijging is te vinden in de provincies.

De intercommunales, die vooral in de nutssectoren actief zijn, vertonen een expansie van dertig procent. Het aantal vastbenoemden daalt gestaag en bedroeg nog slechts 44% in 2003. Interessant is de graad van feminisering. Deze bedraagt in VTE's niet minder dan 57%. Dit is vooral te danken aan de vrouwelijke personeelsleden in de OCMW's en ziekenhuizen. De intercommunales daarentegen blijven steken bij een kwart vrouwen.

Financiën en begroting

1. Gemeenten

ONTVANGSTEN

In 2002 bedroegen de totale ontvangsten van de gemeenten (gewone dienst) 6,5 miljard euro. Per inwoner komt dit overeen met bijna 1.100 euro. Voor de grootsteden loopt dit op tot circa 2.200 euro. De ontvangsten liggen het laagst in de plattelandsgemeenten en het overgangsgebied met respectievelijk 800 en 860 euro ontvangsten per inwoner.

Deze ontvangsten bestaan uit drie hoofdgroepen: prestatie-, schuld- en overdrachtsontvangsten.

GESLACHT EN STATUUT PERSONEEL

NAAR STATUUT (VTE'S)	1995	2000	2002	2003
vastbenoemden	51,0	46,2	45,9	44,29%
niet-vastbenoemden	27,5	34,3	34,5	36,02%
gesco's	21,6	19,5	19,6	19,69%
NAAR GESLACHT	man	vrouw		
gemeenten	56,4	43,6		
OCMW's	20,1	79,9		
ziekenhuisverenigingen	22,6	77,4		
intercommunales	75,5	24,5		
provincies	49,9	50,2		
diverse	87,0	13,0		
TOTAAL	42,6	57,5		

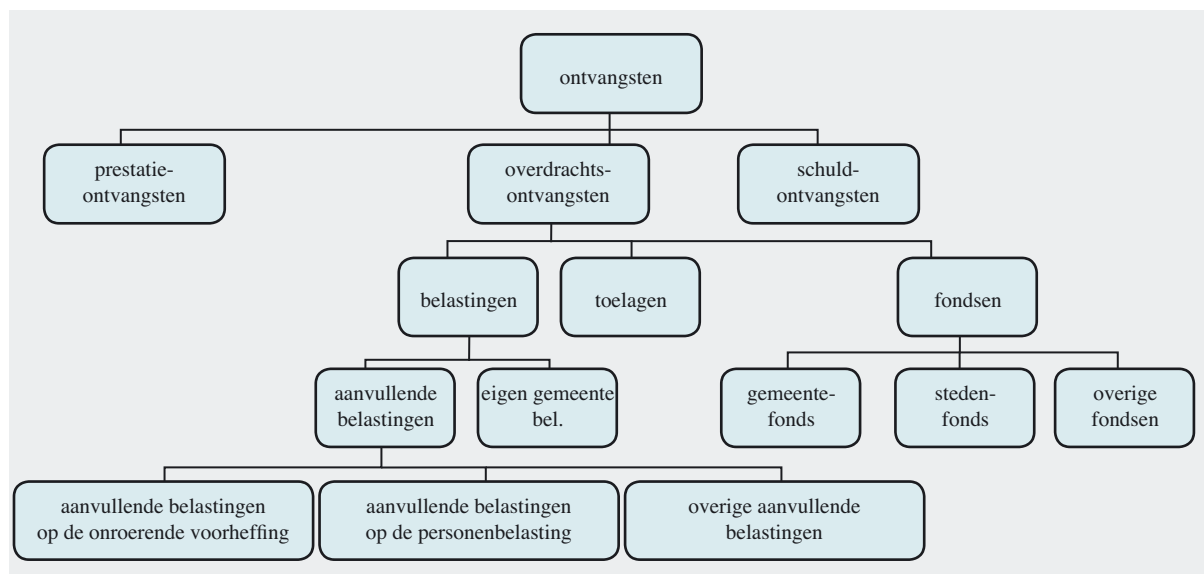
8.2 Verhouding van de personeelsleden in de lokale sector naar statuut en geslacht, in 2003, in %. Bron: RSZPPO.

Prestatie- en schuldontvangsten

De prestatieontvangsten maakten in 2002 ongeveer 4% uit van de totale ontvangsten. De schuldontvangsten, dit zijn vooral inkomsten uit dividenden van intercommunales en interesten uit beleggingen, zorgen van 13%. Dit percentage ligt opmerkelijk lager bij de grootsteden Antwerpen en Gent. De grootstedelijke randgebieden (grootstedelijke rand en Vlaams stedelijk gebied rond Brussel) vormen het andere uiterste en liggen duidelijk boven het gemiddelde.

Overdrachtsontvangsten

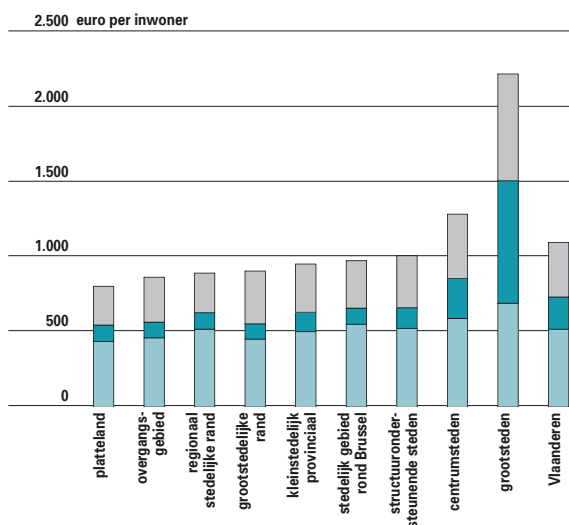
Overdrachtsontvangsten omvatten fondsen, belastingen, en toelagen. Samen vertegenwoordigen zij 83% van de **gemeenteontvangsten**. In de grootsteden nemen zij 87% van de middelen in beslag, in de grootstedelijke rand en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel respectievelijk 76% en 81%. Een eerste deel van de overdrachtsontvangsten bestaat uit fondsen, goed voor 20% van de ontvangsten. Binnen de fondsen overheersen het **Gemeente- en het Stedenfonds**. Deze fondsen worden gefinancierd uit de Vlaamse begroting. Het Gemeentefonds heeft tot doel de centrumfuncties van de gemeenten te ondersteunen, waarvan per

8.3 Schema gemeenteontvangsten

GEMEENTEONTVANGSTEN

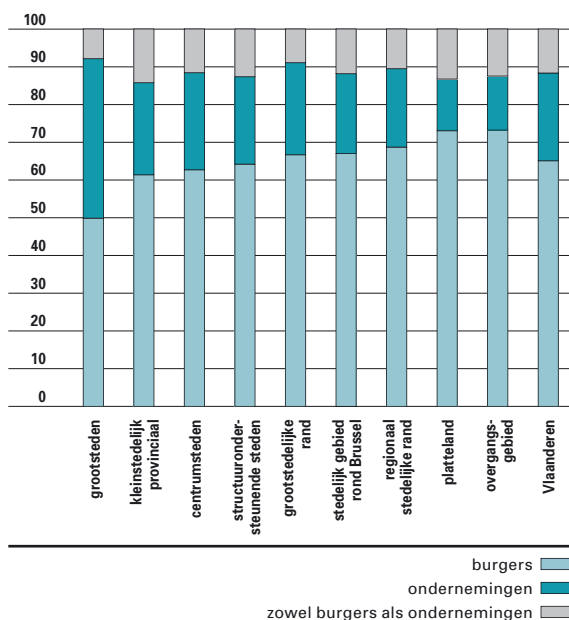

8.4 Evolutie van de gemeenteontvangsten, volgens soort gemeente, belastingen, fondsen, overige, in 2002. Bron: ABA.

belastingen
fondsen
overige

definitie niet alleen de bewoners-belastingbetalers van deze gemeenten gebruik maken, en de concentratie van armoede (met zijn fiscale gevolgen) te compenseren. Het Stedenfonds richt zich tot de dertien centrumsteden (Antwerpen, Gent, Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven,

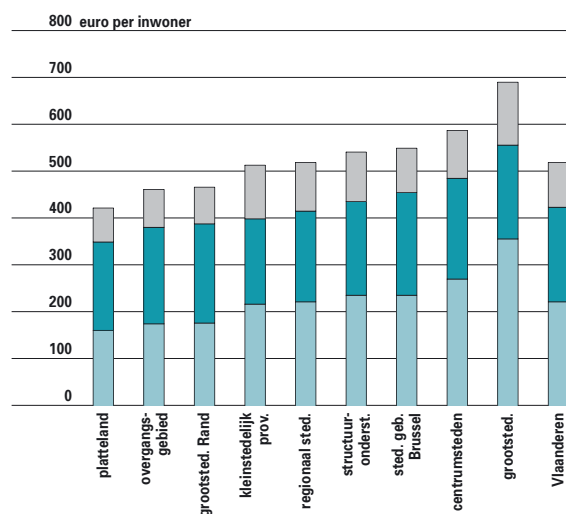
GEMEENTEBELASTINGEN

8.6 Gemeentebelastingen per inwoner, per soort gemeente, naargelang ze door burgers, ondernemingen of beide worden gedragen, 2002. Bron: ABA.

burgers
ondernemingen
zowel burgers als ondernemingen

GEMEENTELIJKE BELASTINGDRUK

aanvullende belasting op de onroerende voorheffing
aanvullende belasting op de personenbelasting
overige belastingen

8.5 Evolutie van de gemeentelijke belastingdruk opgesplitst naar belangrijkste belastingen, per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

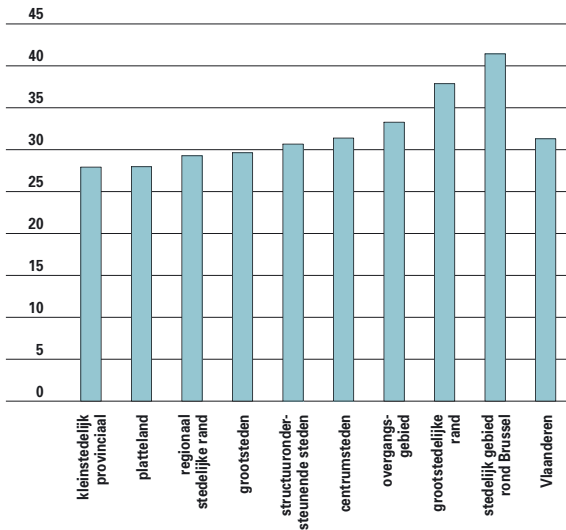
Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout) en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel. Dit fonds wil de dualisering tegengaan en de leefbaarheid van de steden verbeteren. De Vlaamse begroting 2005 wijst 1,65 miljard euro aan het Gemeentefonds toe, aan het Stedenfonds 107 miljoen euro. Decretaal is vastgelegd dat vanaf 2005 beide fondsen jaarlijks met 3,5% zullen groeien. Zoals te verwachten gaan de fondsen vooral naar de grootsteden en centrumsteden.

Een tweede deel van de overdrachten bestaat uit **belastingen**, goed voor 47% van de ontvangsten. Het belastingaandeel in de ontvangsten ligt opvallend lager in de grootsteden (31%). In het buitengebied en vooral het kleinstedelijk gebied ligt het relatief hoog.

Terwijl iedere Vlaming gemiddeld iets meer dan 510 euro gemeentebelastingen betaalt, ligt dit in de centrumsteden en de grootsteden respectievelijk bij de 600 en 700 euro. De grootstedelijke rand, het overgangsgebied (telkens 450 euro) en het platteland (420 euro) betalen duidelijk minder.

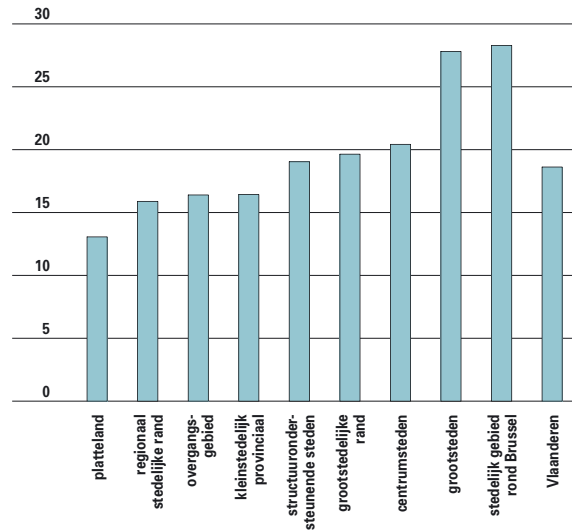
De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de eigen belastingen en de aanvullende belastingen. De eigen belastingen worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente. Bij de aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid, die ook

FISCALE DRAAGKRACHT - 1% APB/INWONER

8.7a Waarde van 1% APB, per soort gemeente, in euro, in 2002. Bron:ABA.

FISCALE DRAAGKRACHT - 100 OPC/INWONER

8.7b Waarde van 100 opcentiemen OOV, per soort gemeente, in euro, in 2002. Bron:ABA.

de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.

Eigen gemeentebelastingen

De eigen gemeentebelastingen blijven beperkt tot 16%. Het gaat over een zeer groot aantal heffingen.

Aanvullende belastingen

Gewoonlijk is het tarief van de aanvullende belastingen uitgedrukt als percentage (opcentiemen) van de belasting ten gunste van een hogere overheid. Zo kunnen de gemeenten op de Vlaamse onroerende voorheffing opcentiemen heffen. Een aanvullende belasting van 1.000 opcentiemen betekent dus dat, naast het aandeel voor het Vlaamse Gewest, een tienvoud (1.000 opcentiemen of 1000%) wordt geheven ten bate van de gemeente. Veruit de belangrijkste zijn de opcentiemen op de onroerende voorheffing (43% van totale belastingen) en op de personenbelasting (39%). De opcentiemen op de onroerende voorheffing stegen van gemiddeld 1.073 in 2000 tot 1.259 in 2002.

De aanvullende belasting op de personenbelasting is daarentegen heel wat minder gestegen, van 6,6% tot 7%.

In 2002 leverde de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV) 234 euro per inwoner op, de aanvullende belasting op de personenbelasting (ABP) 219 euro.

De OOV schommelen sterk naargelang de gemeente. Ze liggen het hoogst in de steden en

de zuivere plattelandsgemeenten. En toch blijkt deze belasting in plattelandsgemeenten een lage opbrengst per inwoner op te leveren. De centrum- en vooral de grootsteden komen duidelijk boven de gemiddelde opbrengst per inwoner uit.

De tarieven van de ABP variëren heel wat minder: in de centrumsteden (niet de grootsteden) liggen ze iets hoger dan het gemiddelde en in de rijke grootstedelijke randgemeenten iets lager. De opbrengst per inwoner is het hoogst in de centrumsteden en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel. De grootsteden presteren gemiddeld. Het kleinstedelijk provinciaal gebied en het platteland ontvangen per inwoner het minst.

Mocht de OOV in alle gemeenten gelijk zijn, dan zouden de meeste opbrengsten komen uit het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel. Maar ook de grootsteden en in mindere mate de centrumsteden hebben belangrijke onroerende rijkdommen. Onder het gemiddelde liggen alleen de plattelandsgemeenten.

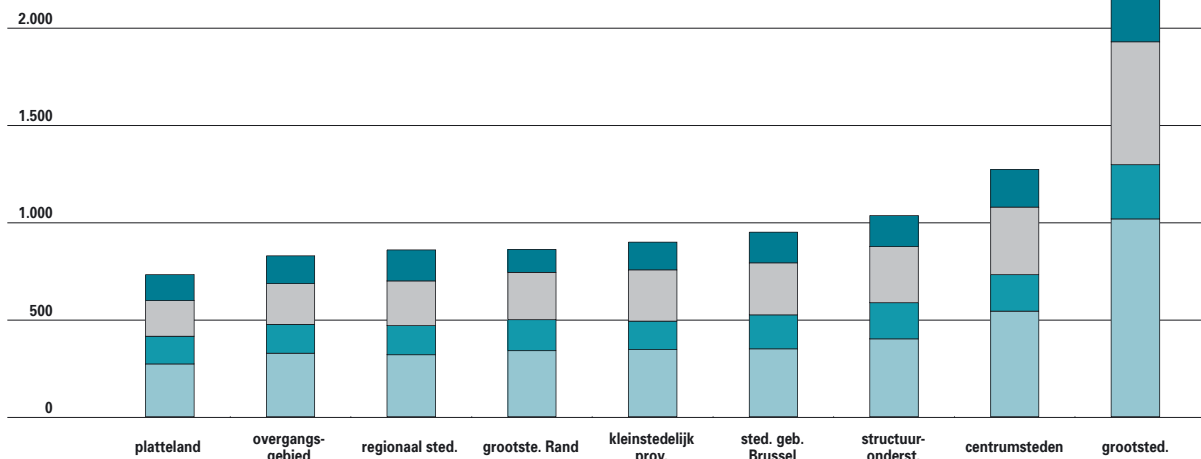
Dezelfde oefening voor de APB laat zien dat de grootstedelijke randgemeenten de grootste sommen binnenhalen. Het platteland en de kleinstedelijke provinciale gebieden hebben de laagste gemiddelde opbrengst. De grootsteden en centrumsteden liggen zeer dicht bij het Vlaamse gemiddelde.

Burgers - ondernemingen

Gemiddeld wordt twee derde van de aanvullende belastingen door de burgers gedragen en 23%

GEMEENTE-UITGAVEN

2.500 euro per inwoner

8.8 Evolutie van de gemeente-uitgaven volgens economische groepen, per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

personeelsuitgaven
werkingskosten
overdrachtuitgaven
overdrachtuitgaven

door de ondernemingen; de resterende belastingen worden door beide categorieën betaald. In de gemeenten met een belangrijke concentratie van bedrijfsactiviteiten ligt het aandeel ten laste van bedrijven hoger.

UITGAVEN

De totale uitgaven van de Vlaamse gemeenten (gewone dienst) bedroegen in 2002 zo'n 6,4 miljard euro of ca. 1.100 euro per inwoner.

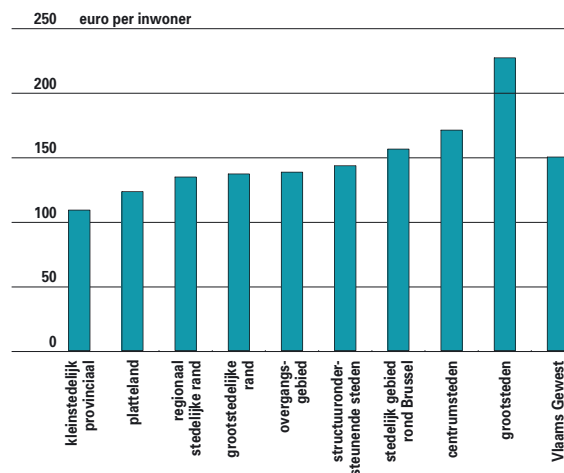
De meeste uitgaven gaan naar openbare schuld, gevolgd door welzijn, onderwijs, jeugd, sport en cultuur en algemeen bestuur. Welzijn en justitie-politie blijken de snelste stijgers te zijn, verkeer is de jongste jaren duidelijk achteruitgegaan.

De uitgaven bestaan uit vier hoofdgroepen: personeels-, werkings-, overdrachts- en schulduitgaven. Personeels- en werkingskosten nemen respectievelijk 41% en 16% van de totale uitgaven in beslag. De abrupte daling van de personeelskosten in 2002 is volledig te wijten aan het domein justitie-politie. Sinds de politiehervorming worden de lonen van het politiepersoneel immers niet meer door de gemeenten gedragen, maar door de politiezones. De overdrachtsuitgaven (27%) daarentegen vertonen een duidelijk stijgende tendens. In 2001-2002 zien we ook hier een plotselinge toename. Dit is te verklaren doordat alle uitgaven voor justitie-politie sinds 2002 geboekt worden als een dotatie aan de politiezones, en niet meer als bijv. personeels- of

werkingskosten. Ook de bijdrage aan de OCMW's, eveneens een overdracht, is stijgende. De schulduitgaven zijn stabiel. Als aandeel in de totale uitgaven nemen ze touwens af (16%).

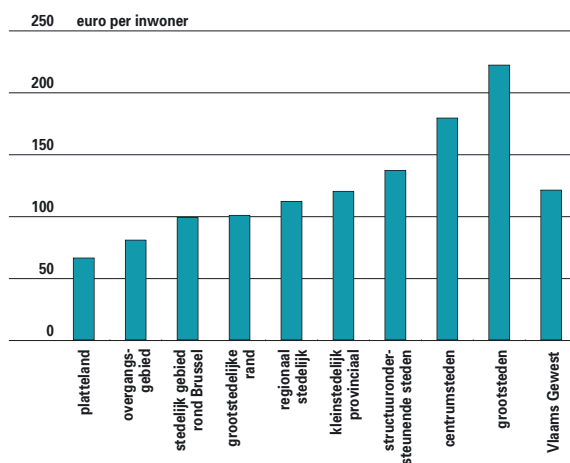
Naar soort gemeente zijn er grote verschillen in de totale uitgaven per inwoner. De grootsteden spenderen per inwoner bijna het dubbele van het Vlaamse gemiddelde. Ook de centrumsteden gaan boven het gemiddelde. Het buitengebied (platteland

UITGAVEN OPENBARE SCHULD

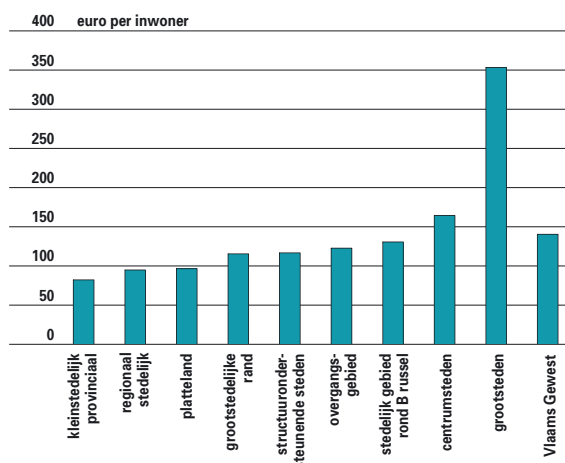
8.9a Uitgaven openbare schuld per inwoner, per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

UITGAVEN CULTUUR, JEUGD EN SPORT

8.9b Uitgaven cultuur, jeugd en sport per inwoner, per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

UITGAVEN WELZIJN

8.9c Uitgaven welzijn per inwoner, per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

en overgangsgebied) en het regionaalstedelijk gebied liggen aan het andere uiteinde van het spectrum. De afbetaling van de openbare schuld is overal het belangrijkste uitgavendomein, behalve in de centrumsteden, de grootsteden en de grootstedelijke rand. Niettemin, per inwoner betalen de grootsteden wel nog altijd ruim de helft meer dan het Vlaamse gemiddelde per inwoner. Welzijn (waaronder de tussenkomst in de OCMW's) is eveneens zeer belangrijk in de grootsteden. Het buitengebied en het regionaalstedelijk gebied liggen duidelijk onder de gemiddelde waarde. Gemeentelijk onderwijs weegt vooral door in de grootsteden: Antwerpen en Gent geven hieraan

precies driemaal zoveel uit als gemiddeld. De grootstedelijke randgebieden en de centrumsteden besteden eveneens relatief veel aan hun eigen onderwijs.

Cultuur, jeugd en sport kennen een tweedeling stad-platteland: goed vertegenwoordigd in de steden, minder in het buitengebied.

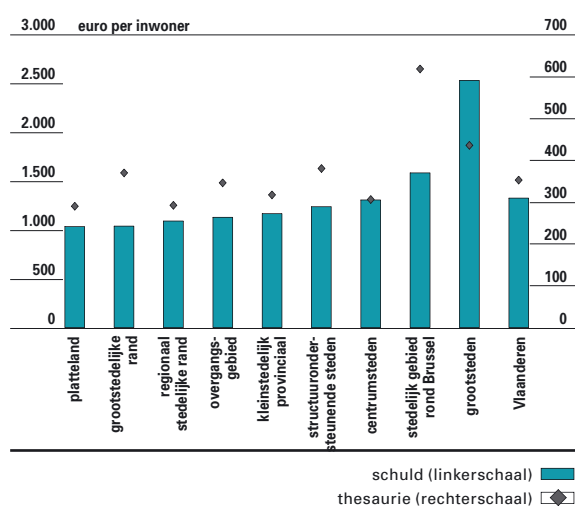
Het aandeel van de personeelskosten, dat structureel dalende is, is het grootst in de centrum- en grootsteden. De werkingskosten daarentegen liggen relatief laag in de grootsteden.

Schuld en thesaurie

In 2002 bedroeg de schuld van de Vlaamse gemeenten 7,9 miljard euro, of zo'n 1.300 euro per inwoner. Antwerpen en Gent dragen echter een schuld van 2.500 euro per inwoner met zich mee. De plattelandsgemeenten en de grootstedelijke rand hebben de laagste schuld (iets meer dan 1.000 euro per inwoner). Tussen 1998 en 2002 is het schuldniveau met 11% toegenomen. In de grootsteden is het echter met 13% afgenomen.

De thesaurie bedroeg in 2002 ca. 2,1 miljard euro, dat wil zeggen zo'n 350 euro per inwoner. Tussen 1998 en 2002 is het gestegen met 10%.

THESAURIE EN SCHULD GEMEENTEN

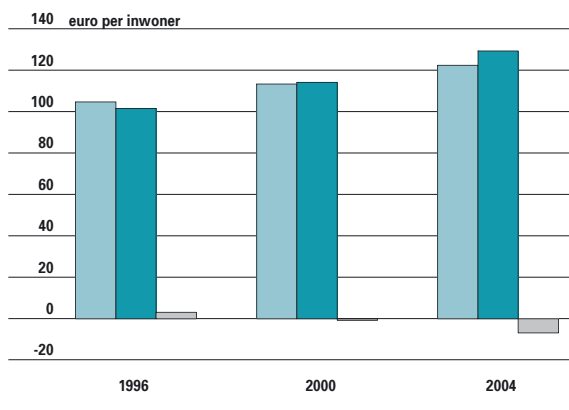
8.10 Evolutie van de thesaurie (liquide middelen, beleggingen op ten hoogste één jaar en vastrentende effecten), per soort gemeente, in 2002. Bron: ABA.

PROVINCIES

De gewone ontvangsten volgens de begroting 2004 bedroegen 735 miljoen euro of 123 euro per inwoner.

De ontvangsten vallen uiteen in overdrachten-, prestatie- en schuldontvangsten. Meer dan 90% komt voort uit overdrachten, die op hun beurt worden ingedeeld in fondsen, belastingen en toelagen.

FINANCIEN PROVINCIES

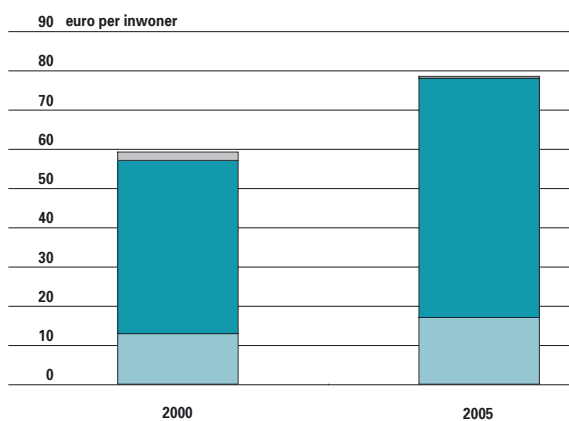

8.11 Evolutie van de ontvangsten, uitgaven en saldo (begrotingsgegevens) van de provincies, per inwoner, in 1996, 2000 en 2004. Bron: Dexia.

De eerste categorie fondsen (10% van de ontvangsten) bestaat vrijwel volledig uit het **Provinciefonds**. Dit fonds wordt gestijfd met middelen van de Vlaamse begroting, zoals ook voor het Steden- en Gemeentefonds het geval is. Het Vlaams regeerakkoord bepaalt dat het Provinciefonds in deze legislatuur dezelfde groeivoet krijgt als de gemeentelijke fondsen, dus 3,5% per jaar. Dit zou volgens de beleidsnota binnenlands bestuur echter pas in de tweede helft van de legislatuur budgettair mogelijk worden.

De tweede categorie, de **provinciale belastingen**, neemt 63% van de ontvangsten voor haar rekening (77 euro per inwoner). Deze belastingen bestaan

PROVINCIEBELASTINGEN

8.12 Evolutie van de provinciebelastingen (begrotingsgegevens) naar soort, per inwoner, in 2000 en 2005. Bron: Dexia, vereniging Vlaamse Provincies.

uit één aanvullende belasting (de opcentiemen op de onroerende voorheffing) en een aantal eigen belastingen. De opcentiemen op de onroerende voorheffing hebben binnen de belastingen een aandeel van 77%.

De eigen belastingen worden volledig gedomineerd door de algemene provinciebelasting, die zowel burgers als bedrijven treft en een aandeel van 22% heeft. Vlaams-Brabant heeft als enige provincie deze belasting afgeschaft. De overige eigen belastingen zijn zo goed als verwaarloosbaar.

De provincie-uitgaven bedroegen volgens de begrotingsgegevens 2004 776 miljoen euro of 130 euro per inwoner. De belangrijkste uitgavencategorieën zijn: algemeen bestuur, gevolgd door onderwijs, algemene schuld, kunst en sociale hulp.

Vier provincies vertoonden in 2004 een tekort op het eigen dienstjaar. Het gezamenlijk tekort bedroeg 41 miljoen euro.

Informatie en communicatie

Burgers hebben recht op openbaarheid van bestuur. Decretaal is dit recht afdwingbaar gemaakt. Lokale besturen worden verondersteld burgers daarbij te ondersteunen via onder andere communicatie- en informatieambtenaren. Heel wat Vlaamse regelgeving voorziet daarnaast al dan niet formele vormen van informatie, adviesverlening en participatie. Vele lokale besturen geven hun burgers de kans om deel te nemen aan het bestuur. Daarbij wordt meer en meer gebruik gemaakt van ICT-mogelijkheden.

1. Communicatie- en informatieambtenaren

In 2003 beschikte 88% van de gemeenten over een **informatieambtenaar**. Dit is een forse stijging (+28%) ten opzichte van 1997. Vooral kleinere gemeenten lopen nog wat achterop. Bij hen voldoet een vijfde nog niet aan de decretaal voorziene verplichting. Zowel uit het statuut (77% vaste benoeming) als het opleidingsniveau (70% universitair of HOBU-diploma) blijkt dat deze functie de jongste jaren sterk werd opgewaardeerd. In meer dan de helft van de gemeenten wordt deze ambtenaar door een volwaardige dienst, die over een eigen budget kan beschikken, ondersteund.

In tegenstelling met de gemeentebesturen is nog maar in acht procent van de OCMW's een communicatie- of informatieambtenaar aanwezig.

COMMUNICATIEMIX

GROOTTE GEMEENTEN	<10.000	10.000-20.000	20.000-50.000	>50.000	TOTAAL
Gemeentelijk infoblad	96,2	99,2	98,4	100,0	98,2
Website	92,3	94,9	93,5	100,0	94,1
Lokale pers: via journalisten	89,7	92,4	93,5	84,6	91,5
Brieven	87,2	93,2	93,5	92,3	91,5
E-mail	87,2	87,3	95,2	84,6	88,9
Bewonersvergaderingen	75,6	90,7	93,5	100,0	87,5
Persoonlijke gesprekken	71,8	85,6	87,1	84,6	81,9
Gemeentelijke informatiegids	65,4	86,4	87,1	100,0	81,2
Flyers/folders	62,8	82,2	87,1	100,0	78,6
Informatiepanelen	62,8	80,5	82,3	100,0	76,7
Affiches	62,8	79,7	82,3	92,3	76,0
Brochures	57,7	76,3	87,1	100,0	74,5
Lokale pers: via betaalde advertentieruimte	35,9	47,0	51,6	61,5	45,6
Teletekstpagina's	44,9	45,7	40,3	53,8	44,6
Stands op beurzen en evenementen	17,9	39,8	65,6	53,8	40,0
Infolijn	15,4	26,3	41,9	76,9	29,2
Betaalde spots op regionale televisie	15,4	20,5	34,4	46,2	23,4
CD-ROM	15,4	15,3	25,8	46,2	19,2
Betaalde spots op lokale radio	9,0	12,2	16,1	38,5	13,4
E-zine	1,3	11,0	25,8	46,2	13,3
SMS-berichten	6,4	6,0	3,2	7,7	5,6
Andere, namelijk	10,3	17,8	21,0	53,8	18,1

8.13 Percentage van de gemeenten dat gebruik maakt van diverse communicatiekanalen, in 2003.

Bron: telefonische enquête MeMoRi, opleiding Marketing Katholieke Hogeschool Mechelen. N=271 gemeenten (88%).

2. Communicatiemix

Waar in 1997 het overwegend het gemeentelijk infoblad, de streekbladen en folders en brochures waren die het informatiebeleid ondersteunden, wordt in 2003 van een grotere mix aan communicatiemiddelen gebruik gemaakt. Het gemeentelijke informatieblad blijft het belangrijkste kanaal maar zeventig procent van de gemeenten heeft daarnaast ook een gemeentelijke website. Op te merken valt dat ook het belang van de lokale pers, bewonersbrieven en bewonersvergaderingen fors is toegenomen.

3. Communicatiebeleid

Minder dan twee vijfde van de gemeenten heeft een eigen meerjarenplan rond communicatie uitgewerkt. Vooral de grotere gemeenten beschikken over een dergelijk plan. Meer dan de helft van de gemeenten heeft wel een eigen huisstijl ontwikkeld. Weinig gemeenten beschikken over een geformaliseerde deontologische code op het gebied van communi-

DOELGROEPEN COMMUNICATIEBELEID

GROOTTE GEMEENTE	<10.000	10.000-20.000	20.000-50.000	>50.000	TOTAAL
Jongeren	60,4	68,9	60,4	83,3	65,4
Senioren	45,3	54,4	62,3	75,0	55,3
Nieuwe inwoners	28,3	35,6	28,3	16,7	30,8
Mindervaliden	15,1	16,7	17,0	25,0	16,8
Toeristen	13,2	14,4	18,9	25,0	15,9
Allochtonen	3,8	4,4	30,2	33,3	12,5
Bedrijven	5,7	14,4	13,2	8,3	11,5

8.14 Percentage van de gemeenten dat communicatie-inspanningen levert naar specifieke doelgroepen, in 2003. Bron: telefonische enquête MeMoRi, opleiding Marketing Katholieke Hogeschool Mechelen. N=271 gemeenten (88%).

INSPRAAKMETHODEN

	TOTAAL
Jeugd-,cultuur-, ...raden	71,2
Referenda	3,1
Enquêtes	28,5
Bewonersvergaderingen	65,3
Forum via gemeentelijke website	4,7
Poll/bevraging via gemeentelijke website	3,6
Vragenuurtje	9,9

8.15 Percentage van de gemeenten dat van de inspraakmethoden gebruik maakt, in 2003. Bron: telefonische enquête MeMoRi, opleiding Marketing Katholieke Hogeschool Mechelen. N=271 gemeenten (88%).

catie. Opvallend is dat driekwart van de gemeenten beweert extra communicatie-inspanningen te leveren naar specifieke doelgroepen. In de meeste gevallen is deze gericht naar jongeren, senioren en nieuwkomers.

4. Interactieve beleidsvoering

Vele lokale besturen nemen initiatieven om de **participatie van de burgers** bij de politieke besluitvorming te verhogen en om de burgerbetrokkenheid te versterken. Het gaat daarbij om heel wat meer dan het louter informeren. In meer dan zeventig procent van de gemeenten wordt gewerkt met de klassieke raden (jeugd-, cultuur-, sportraad,

GECORO, e.d.). Meer en meer worden de burgers persoonlijk naar hun mening over bepaalde beleidsbeslissingen gevraagd. Bewonersvergaderingen zijn het meest populair. Bijna dertig procent van de gemeenten organiseert ook enquêtes. In tien procent van de gemeenten is een vragenuurtje, gekoppeld aan de gemeenteraad, voorzien. Het gebruik van de gemeentelijke website is wat betreft participatie-initiatieven nog eerder beperkt.

Klachten

De klachten tegen het gemeentebestuur, zowel door burgers als door raadsleden, zijn een indicatie van de deugdelijkheid van bestuur. Ondanks de groeiende mondigheid van de burger, maken ze van deze mogelijkheid nog maar weinig gebruik.

In 2003 ontving de provinciegouverneur, als toezichhoudende overheid, 969 klachten tegen de gemeenten over aangelegenheden die betrekking hebben op personeel of financiën. De klachten, ingediend door de raadsleden, gingen vooral over de interne organisatie zoals samenroeping van de gemeenteraad, agendering, wijze van stemmen. De burgers klaagden vooral over ruimtelijke ordening en milieu.

Ruim de helft werd door burgers ingediend. Aan het overgrote deel van deze klachten werd echter geen gevolg gegeven. Van de klachten die bij de

KLACHTEN OVER PERSONEEL

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN	OCMW'S
Inhoud klacht	Aanwerving en bevordering	41	16
	Benoemingen	27	3
	Evaluatie en ontslag	39	20
	Verloven en afwezigheden	12	13
	Anciënniteit / functionele loopbaan	9	3
	Toelagen en vergoedingen	16	4
	Relatie vakbond - overheid	5	0
	Andere	64	38
Ingediend bij...	Gouverneur	182	79
	Minister	31	18
Ingediend door...	Raadslid	34	9
	Anderen	179	88
Resultaat klacht	Geen toezichtsmaatregel	163	61
	Totaal	200	90

8.16 Klachten over personeelszaken, ingediend bij de gouverneur of de minister naar sector (gemeenten,...), voorwerp van de klacht, hoedanigheid klager (raadslid, andere), resultaat klacht (vernietiging, geen), in 2003. Bron: ABA.

minister werden ingediend werd echter ruim een vijfde gegrond bevonden en de gewraakte beslissing werd vernietigd.

Een andere sector waarover een relatief groot aantal klachten binnenliep, was het OCMW. Daar gingen de meeste klachten over de interne organisatie. Twaalf beslissingen werden geschorst. Ruim de helft werd ingediend door raadsleden. Twee van de twaalf klachten ingediend bij de minister werden gegrond bevonden.

Tegen het financiële beleid van de gemeenten werden 128 klachten bij de gouverneurs ingediend. Ruim de helft betrof belastingen en retributies. Bijna de helft van de klachten was van burgers afkomstig. Slechts een tiental klachten werd gegrond bevonden.

Tegen het personeelsbeleid van de gemeenten werden 182 klachten bij de gouverneurs ingediend. De meest voorkomende klachten hadden betrekking op aanwerving en bevordering, en evaluatie en ontslag. 18% van de beslissingen werd geschorst, wat duidelijk meer is dan bij andere klachten. Bij de minister werden 31 klachten ingediend, waarvan vier gegrond bleken. Het personeelsbeleid van de OCMW's was het voorwerp van 79 klachten bij de gouverneurs. Daarvan werd een derde gegrond bevonden. Achttien klachten werden bij de minister ingediend, waarvan vier terecht.

KLACHTEN OVER FINANCIËN

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN
Inhoud klacht	Begroting	19
	Rekening	8
	Belastingen/retributies	72
	Dotatie politiezone	1
	Anderen	32
Ingediend bij...	Gouverneur	128
	Minister	3
	Totaal	131
Ingediend door...	Raadslid	55
	Anderen	74
Resultaat klacht	Schorsing/Vernietiging	10
	Geen toezichtsmaatregel	123
	Totaal	133

8.17 Klachten over financiën, ingediend bij de gouverneur of de minister naar sector (gemeenten,...), voorwerp klacht, hoedanigheid klager (raadslid, andere), resultaat klacht (vernietiging, geen), in 2003. Bron: ABA.

ANDERE KLACHTEN

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN	OCMW'S	PROVINCIES EN PROVINCIEBEDRIJVEN
Inhoud klacht	Organisatie	298	47	4
	Overheidsopdrachten	96	8	14
	Patrimonium	103	13	2
	Politiezone	73	2	0
	Cultuur, welzijn, onderwijs	16	4	0
	Ruimtelijke ordening, milieu	291	0	0
	Anderen	209	21	0
Ingediend bij...	Gouverneur	969	83	nvt
	Minister	117	12	20
	Totaal	1086	95	20
Ingediend door...	Raadslid	376	62	16
	Anderen	643	43	4
Resultaat klacht	Schorsing/Vernietiging	80	10	0
	Geen toezichtsmaatregel	860	71	10
	Totaal	940	81	10

8.18 Klachten over andere domeinen dan personeelszaken en financiën, ingediend bij de gouverneur of de minister naar sector (gemeenten,...), voorwerp klacht, hoedanigheid klager (raadslid, andere), resultaat klacht (vernietiging, geen), in 2003. Bron: ABA.

8.2 Stedenbeleid

Inspelend op het regeerakkoord en de beleidsnota Stedenbeleid wordt hier ingegaan op de stadsvlucht, de economische aantrekkingskracht van de steden, segregatie, kansarmoede en achterstelling, betaalbaar en kwalitatief wonen, verkeersveiligheid en de tevredenheid van de stedelingen.

Het stedenbeleid richt zich op de twee grootsteden Antwerpen en Gent en de regionale steden Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout.

Stadsvlucht

Iets minder dan een kwart van de bevolking woont in één van de dertien centrumsteden. Van die stadsbewoners woont bijna de helft in Antwerpen of Gent. De stadsvlucht lijkt gestopt. Vrijwel alle steden zien hun bevolking de jongste jaren opnieuw lichtjes toenemen. De groei van de steden verloopt wel iets trager dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest. In Antwerpen en Oostende is de groei iets

later op gang gekomen. Enkel Kortrijk kijkt tot op vandaag aan tegen een netto daling van zijn bevolking.

Alle steden, op Genk en Roeselare na, trekken relatief meer jongeren onder de 25 jaar aan. Gent en Leuven zijn als studentensteden duidelijk de populairste. Bij de 25- tot 30-jarigen blijken vooral de grootsteden Antwerpen en Gent aantrekkelijk, terwijl heel wat steden een netto verlies lijden. Bij de volgende leeftijdsgroep, met de jonge gezinnen, zet het netto verlies zich in vrijwel alle steden door. Aalst, Brugge en Genk kennen wel een positief saldo maar dit ligt beduidend onder het Vlaamse gemiddelde. Voor deze groep is de stadsvlucht dus allerminst gestopt. Bij de senioren onder de 75 jaar is er een licht positief saldo dat vooral beïnvloed wordt door de aantrekkingskracht van Oostende voor deze leeftijdsgroep. De grootsteden blijven voor deze leeftijdsgroep het minst aantrekkelijk. Om de stadsvlucht verder te gaan wil het beleid zich dan ook vooral richten op de jonge gezinnen en de senioren.

BEVOLKINGSEVOLUTIE

STAD	1/1/95	1/1/04	%	GROEI-INDEX (1995-2004)	GROEI-INDEX T.O.V. VLAAMS GEWEST
Aalst	76.256	76.852	1,3	100,8	98,3
Antwerpen	459.072	455.148	7,6	99,1	96,7
Brugge	116.273	117.025	1,9	100,6	98,1
Genk	61.996	63.550	1,1	102,5	100,0
Gent	227.483	229.344	3,8	100,8	98,3
Hasselt	67.486	69.127	1,1	102,4	99,9
Kortrijk	76.040	73.984	1,2	97,3	94,9
Leuven	87.165	89.777	1,5	103,0	100,4
Mechelen	75.718	76.981	1,3	101,7	99,1
Oostende	68.858	68.273	1,1	99,2	96,7
Roeselare	53.617	55.273	0,9	103,1	100,5
Sint-Niklaas	68.397	68.820	1,1	100,6	98,1
Turnhout	38.516	39.455	0,7	102,4	99,9
13 steden	1.476.877	1.483.609	24,7	100,5	98,0
Vlaams Gewest	5.866.106	6.016.024	100,0	102,6	100,0

8.19 Evolutie van het bevolkingsaantal en groei-index van de bevolking ten opzichte van 1995 en ten opzichte van de bevolking in het Vlaamse Gewest, op 1 januari 1995 en 2004. Bron: NIS, Rijksregister, APS-bewerking.

MIGRATIE EN NATUURLIJKE AANGROEI

	MIGRATIESALDO	NATUURLIJKE AANGROEI
Aalst	1,33	-0,81
Antwerpen	4,61	0,98
Brugge	3,49	-1,24
Genk	2,39	3,67
Gent	6,78	0,83
Hasselt	2,73	-0,32
Kortrijk	-3,81	-2,08
Leuven	8,74	3,99
Mechelen	5,00	1,94
Oostende	7,43	-5,05
Roeselare	0,98	1,27
Sint-Niklaas	1,51	-0,28
Turnhout	6,08	1,32
13 steden	4,24	0,51
Vlaams Gewest	3,55	0,18

8.20 Migratiesaldo en natuurlijke aangroei in de loop van het jaar 2003, in promille (berekend op de gemiddelde jaarbevolking). Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

MIGRATIESALDI PER LEEFTIJDGROEP

	18 - 24 JAAR	25 - 29 JAAR	30-39 & 0-9 JAAR	55 - 74 JAAR
Aalst	0,72	0,25	0,14	0,07
Brugge	1,61	-0,59	0,26	0,24
Genk	0,28	-0,77	0,57	0,85
Hasselt	1,95	0,23	-0,06	0,07
Kortrijk	0,95	-1,38	-2,43	-0,03
Leuven	8,59	-0,42	-15,35	-0,58
Mechelen	2,13	1,17	-0,26	-0,03
Oostende	1,00	-0,06	-0,94	4,19
Roeselare	0,29	-0,24	-0,62	0,49
Sint-Niklaas	0,71	-0,54	-0,49	0,29
Turnhout	2,99	0,18	-0,58	0,56
Antwerpen	3,63	2,07	-2,35	-0,41
Gent	6,20	3,13	-4,29	-0,31
13 steden	3,19	1,00	-2,50	0,09
Vlaams Gewest	0,51	0,20	1,06	0,22

8.21 Migratiesaldi per leeftijdsgroep, in promille in 2003. Bron: NIS, Rijksregister; bewerking APS.

DEMOGRAFISCHE INDICES

	GROENE DRUK	GRIJZE DRUK	INTERNE VERGRIJZING	FAMILIALE ZORGINDEX	AFHANKELIJKHEIDSRATIO
Aalst	35,6	43,0	17,4	32,7	78,5
Antwerpen	41,1	45,7	21,7	44,4	86,8
Brugge	38,6	45,7	19,3	36,7	84,3
Genk	45,2	35,5	13,8	23,6	80,7
Gent	36,9	40,4	21,0	40,5	77,3
Hasselt	33,6	39,9	17,6	29,5	73,4
Kortrijk	41,5	47,4	20,1	40,6	88,8
Leuven	32,9	35,5	22,4	43,6	68,4
Mechelen	43,9	42,5	20,8	40,4	86,5
Oostende	35,4	60,9	20,6	45,8	96,3
Roeselare	41,4	42,9	17,5	33,6	84,3
Sint-Niklaas	40,7	44,2	18,4	33,3	84,9
Turnhout	36,4	40,6	15,9	29,0	76,9
13 steden	39,0	43,6	20,1	39,2	82,6
Vlaams Gewest	40,5	40,9	17,9	31,2	81,3

8.22 Demografische indices op 1 januari 2004. Bron: NIS, bewerking APS.
 Groene druk, grijze druk, interne vergrijzing, familiale zorgindex en afhankelijkheidsratio.
 Groene druk = $(0-19\text{-jarigen}) * 100 / (20-64\text{-jarigen})$
 Grijze druk = $(65+\text{-jarigen}) * 100 / (20-64\text{-jarigen})$
 Interne vergrijzing = $80+ * 100 / 60+$
 Familiale zorgindex = $80+ * 100 / (50-59)$
 Afhankelijkheidsratio = $((0-19) + 60+) * 100 / (20-59)$

Oostende, Brugge, Hasselt, Aalst en Sint-Niklaas worden blijvend geconfronteerd met een hoger sterfte- dan geboortecijfer terwijl Genk en Leuven de grootste natuurlijke aangroei laten noteren. Leuven, Oostende, Gent en Turnhout kenden in 2003 naar verhouding de sterkste groei door migratie. Kortrijk is de enige centrumstad die inwoners verliest door migratie.

In een aantal steden maar vooral in Leuven en Hasselt zijn er relatief minder jongeren (< 20 jaar) dan gemiddeld in Vlaanderen. Genk en Mechelen vormen hierop de uitzondering. Bij de grootsteden valt het verschil op tussen Gent en Antwerpen. In de steden is de veroudering van de bevolking groter dan in het Vlaamse Gewest. Het verschil tussen de steden is wel groot, met Genk en Leuven als uitschieters aan de lage kant en Oostende met een grijze druk van meer dan 60%. Het aandeel oudere senioren, van wie men kan aannemen dat ze meer zorg nodig hebben, ligt in de meeste steden – maar zeker in de grootsteden - merkelijk hoger dan in de rest van Vlaanderen.

JONGEREN VERSUS OUDEREN

	1999	2003	2004
Aalst	96	93	92,3
Antwerpen	96	101	102,2
Brugge	97	95	94,1
Genk	139	132	128,6
Gent	101	104	103,5
Hasselt	104	95	91,5
Kortrijk	104	106	105,3
Leuven	119	118	113,7
Mechelen	109	112	111,7
Oostende	78	76	74,6
Roeselare	105	108	106
Sint-Niklaas	99	98	97,5
Turnhout	102	99	99
13 steden	101	102	101,3
Vlaams Gewest	104	101	99,4

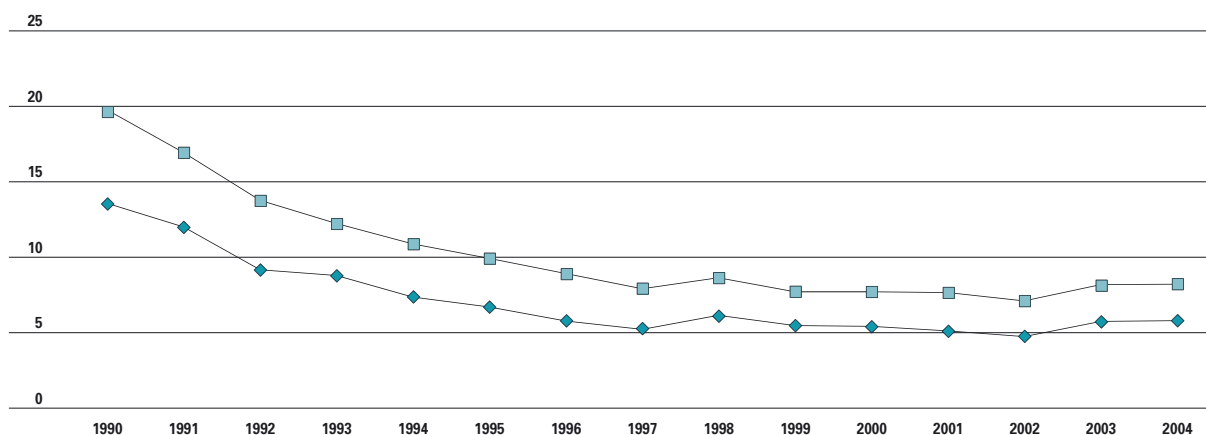
8.23 Evolutie van de doorstromingscoëfficiënt van 1999, 2003 en 2004 (op 1 januari). Doorstromingscoëfficiënt = (10-24-jarigen)*100 / (50-64-jarigen). Bron: NIS, APS-bewerking.

FALINGEN EN OPRICHTINGEN

GEMEENTE	FALINGEN			OPRICHTINGEN			RATIO OPRICHTINGEN/FAILLISSEMENTEN		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
Antwerpen	849	705	771	2648	2786	3055	3,1	4,0	4,0
Gent	164	174	184	1312	1385	1544	8,0	8,0	8,4
Mechelen	63	61	71	363	356	410	5,8	5,8	5,8
Turnhout	36	45	47	192	228	237	5,3	5,1	5,0
Leuven	70	48	61	465	516	642	6,6	10,8	10,5
Brugge	65	58	56	524	644	616	8,1	11,1	11,0
Kortrijk	67	60	52	341	372	409	5,1	6,2	7,9
Oostende	57	56	54	243	305	339	4,3	5,4	6,3
Roeselare	26	34	27	251	294	277	9,7	8,6	10,3
Aalst	56	62	67	343	360	375	6,1	5,8	5,6
Sint-Niklaas	67	68	64	270	286	317	4,0	4,2	5,0
Genk	30	18	34	234	225	318	7,8	12,5	9,4
Hasselt	58	52	85	384	472	521	6,6	9,1	6,1
Antwerpen + Gent	1013	879	955	3960	4171	4599	3,9	4,7	4,8
13 steden	1608	1441	1573	7570	8229	9060	4,7	5,7	5,8
Vlaams Gewest	3736	3493	3888	26429	28463	31815	7,1	8,1	8,2

8.24 Evolutie van het aantal falingen en oprichtingen en ratio falingen/oprichtingen van 2002 tot 2004. Bron: Graydon.

FALINGEN VERSUS OPRICHTINGEN

8.25 Evolutie van de ratio falingen/oprichtingenn van 1990 tot 2004. Bron: Graydon.

13 steden —◆—
Vlaams Gewest —■—

Economische aantrekkingskracht

Een sterke economie heeft nood aan voldoende arbeidskrachten. De vergrijzing kan hierin voor problemen zorgen. Niettemin, in alle steden samen wordt de uitstroom van gepensioneerden gecompenseerd door de instroom van nieuwe arbeidskrachten. Vrijwel alle steden scoren beter dan het Vlaamse gemiddelde. Tussen de steden onderling zijn er wel grote verschillen. De positieve uitschieter is Genk. Een negatieve coëfficiënt is te zien in Oostende, Aalst, Brugge, Hasselt en Sint-Niklaas.

OVERLEVING

	2002	2003
Aalst	80,8	80,4
Antwerpen	82,4	84,2
Brugge	78,7	82,8
Genk	86,7	79,2
Gent	79,3	83,6
Hasselt	81,0	86,5
Kortrijk	84,7	85,5
Leuven	82,2	84,5
Mechelen	81,2	81,1
Oostende	80,6	82,6
Roeselare	84,4	85,6
Sint-Niklaas	81,1	82,4
Turnhout	80,1	82,1

8.26 Aantal startende ondernemingen dat na drie jaar nog actief is, in %. Bron: Stadsmonitor 2004.

Zij hebben onvoldoende potentiële arbeidskrachten om de huidige te vervangen.

Sinds het begin van de jaren negentig werden de falingen steeds minder opgevangen door het opstarten van nieuwe bedrijven. De jongste twee jaar is er een kentering. De trend is in de steden dezelfde als in de rest van Vlaanderen, maar iets minder uitgesproken.

BESLISSINGSCENTRA

	1985	1995	1999	2001	2003
Aalst	85	117	115	111	104
Antwerpen	152	149	144	140	137
Brugge	91	80	98	103	103
Gent	84	111	119	121	124
Hasselt-Genk	107	116	119	112	119
Kortrijk	82	71	84	87	88
Leuven	105	135	136	142	153
Mechelen	107	103	103	100	100
Oostende	69	66	77	84	80
Roeselare	79	86	92	92	94
Sint-Niklaas	87	106	106	118	115
Turnhout	122	138	130	145	133
Vlaams Gewest	100	100	100	100	100

8.27 Index van het stedelijk aandeel werkgevers met meer dan één inrichting (hoofdzetel en één of meerdere inrichtingen) in de stadsregio in vergelijking met het Vlaamse Gewest. Bron: Stadsmonitor 2004. De index geeft weer in welke mate de hoofdzetels meer/minder in de stadsregio's vertegenwoordigd zijn. Bedraagt de index meer dan 100, dan telt de stadsregio verhoudingsgewijs meer hoofdzetels dan haar aandeel inrichtingen binnen Vlaanderen. De regio heeft dan een economische kracht/functie binnen Vlaanderen.

WERKLOOSHEID

	TOTAAL			LANGDURIGE WERKLOZEN			JONGERENWERKLOOSHEID		
	2004	INDEX (1995=100)	INDEX (1999=100)	2004	INDEX (1995=100)	INDEX (1999=100)	2004	INDEX (1995=100)	INDEX (1999=100)
Aalst	2.397	70,7	101,8	1.120	50,5	78,8	453	89,0	106,4
Antwerpen	21.205	87,2	113,1	12.223	76,9	105,8	3.553	93,0	113,2
Brugge	2.388	74,5	90,6	1.003	55,1	69,7	451	92,0	96,0
Genk	3.777	92,2	118,4	2.030	78,0	111,6	794	95,8	119,5
Gent	10.965	87,5	109,2	6.208	76,5	96,2	1.880	82,2	105,8
Hasselt	2.375	82,9	115,9	1.171	65,7	105,1	394	92,7	118,0
Kortrijk	1.723	72,4	104,6	853	62,2	106,3	296	72,0	104,1
Leuven	2.362	75,8	120,6	934	54,6	90,4	394	67,6	118,8
Mechelen	2.758	90,7	123,4	1.506	77,3	117,3	516	99,4	128,3
Oostende	2.427	85,0	112,1	1.220	70,0	102,9	380	81,7	104,5
Roeselare	1.097	83,0	120,1	484	68,4	121,5	221	95,3	119,5
Sint-Niklaas	1.803	71,4	104,9	916	66,3	93,9	330	75,9	103,3
Turnhout	1.587	73,0	106,9	792	56,6	90,7	264	80,7	121,6
13 steden	56.864	83,9	111,6	30.460	71,4	101,5	9.926	87,6	111,8
Vlaams Gewest	153.891	71,1	105,8	75.188	56,8	91,8	26.583	78,1	110,4

8.28 Evolutie van het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen UVW's, langdurige en werkloze jongeren, in 1995, 1999 en op 30 juni 2004.
Bron: RVA, APS-bewerking.

WERKLOOSHEID VOLGENS ETNICITEIT

	ETNISCH E.U.	ETNISCH MAGHRE- BIJNEN EN TURKEN	ANDERE ETNISCH NIET-E.U.	TOTAAL (N)
Aalst	87	6	6	3.136
Antwerpen	61	25	14	30.117
Brugge	92	2	5	3.503
Genk	62	36	1	4.683
Gent	72	21	7	14.216
Hasselt	83	11	6	3.136
Kortrijk	80	10	10	2.668
Mechelen	63	29	8	3.828
Oostende	88	2	9	3.126
Roeselare	90	4	6	1.593
Sint-Niklaas	76	19	6	2.489
Turnhout	85	5	9	2.077
Leuven	80	8	12	3.457
13 steden	70	20	10	78.029
Vlaams Gewest	83	12	6	203.666

8.29 Percentage niet-werkende werkzoekenden volgens etniciteit in juni 2004. Bron: VDAB.

Een stagnerend en dalend aantal startende bedrijven is niet direct een teken van een dynamische stedelijke economie. Nog problematischer wordt het wanneer bedrijven al na enkele jaren de deuren (moeten) sluiten. De **overlevingsgraad van gestarte bedrijven** loopt sterk uiteen, maar globaal genomen is 15 tot 20% na drie jaar niet meer actief. De economische aantrekkingskracht van de steden blijkt ook uit de beslissingsmacht waarover bedrijven in de stadsregio's beschikken. Leuven, Antwerpen en Turnhout hebben naar verhouding de meeste beslissingscentra op hun grondgebied. Ook Gent, de regio Hasselt-Genk en Sint-Niklaas scoren boven het gemiddelde. Steden met relatief geringe beslissingsmacht zijn Oostende, Kortrijk en Roeselare.

Segregatie, kansarmoede en achterstelling

1. Werkloosheid

De werkloosheidscijfers zijn de jongste jaren opnieuw gestegen, maar liggen nog steeds beduidend lager dan in 1995. De stedelijke cijfers liggen merkelijk boven het Vlaamse Gemiddelde, zeker wat de langdurig werklozen betreft. De jongeren-

LEEFLONERS

	2004	1995-2004 (1995=100)
Antwerpen	13,5	111,3
Gent	15,7	108,2
Aalst	3,1	58,1
Brugge	4,4	59,4
Genk	2,6	69,1
Hasselt	3,8	68,4
Kortrijk	7,2	86,3
Leuven	8,3	86,1
Mechelen	11,7	115,6
Oostende	11,1	71,7
Roeselare	4,5	109,3
Sint-Niklaas	7,0	111,6
Turnhout	6,2	95,0
13 Steden	10,0	99,0
Vlaams Gewest	4,4	97,9

8.30 Evolutie van het aantal leefloners per 1.000 inwoners, tussen 1995 en 2004. Bron: POD Maatschappelijke integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie, APS-bewerking.

GEBOORTES IN KANSARME GEZINEN

	%
Antwerpen	17,9
Mechelen	14,6
Oostende	10,5
Gent	9,5
Kortrijk	9,1
Sint-niklaas	6,9
Roeselare	6,7
Turnhout	6,4
Leuven	5,7
Hasselt	5,4
Aalst	5,4
Genk	5,3
Brugge	4,1
13 Steden	11,3
Vlaams Gewest	5,7

8.31 Percentage van het aantal geboortes in een kansarm gezin in 2003. Bron: Kind en Gezin.

werkloosheid neemt sinds 1999 in heel Vlaanderen fors toe maar piekt vooral in steden zoals Mechelen, Turnhout, Leuven, Hasselt en Genk. In Vlaanderen is zo'n 18% van de werklozen van

niet-Europese afkomst. In de steden loopt dit op tot 30%, met uitschieters in Antwerpen, Genk, Mechelen en Gent. Lagere percentages zijn te vinden in Aalst, Brugge, Oostende en Roeselare.

SCHOOLSE ACHTERSTAND

	LAGER ONDERWIJS			SECUNDAIR ONDERWIJS		
	JONGENS	MEISJES	TOTAAL	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Aalst	18,2	16,4	17,3	43,5	28,6	36,3
Antwerpen	28,8	25,8	27,2	56,7	45,4	50,6
Brugge	17,8	15,8	16,8	35,3	25,3	30,3
Genk	22,1	20,6	21,3	50,2	41,0	45,6
Gent	26,7	24,9	25,8	45,0	33,7	39,3
Hasselt	11,0	9,6	10,3	48,8	35,0	42,1
Kortrijk	18,7	17,2	17,9	36,5	27,3	31,6
Leuven	12,9	10,3	11,6	41,2	26,7	33,8
Mechelen	25,4	23,0	24,2	48,8	40,0	44,5
Oostende	20,8	18,5	19,6	42,9	35,3	39,0
Roeselare	15,4	13,9	14,7	24,5	19,5	22,2
Sint-Niklaas	18,1	16,4	17,2	34,0	25,6	29,4
Turnhout	15,5	14,4	14,9	41,9	25,5	33,9
Vlaanderen	16,0	14,1	15,1	38,0	26,8	32,5

8.32 Leerlingen met schoolse achterstand op het einde van het lager onderwijs en op het einde van het secundair onderwijs in het schooljaar 2003-2004, in %. Bron: departement Onderwijs.

ONDERWIJSVORM

	ASO	BSO	KSO	TSO	TOTAAL
Aalst	13,2	63,4	58,2	45,2	36,3
Antwerpen	22,3	78,7	53,2	61,6	50,6
Brugge	10,2	56,5	44,4	37,6	30,2
Genk	17,9	70,3	56,0	56,6	45,6
Gent	19,8	71,3	57,7	53,0	39,3
Hasselt	16,8	63,8	52,4	52,2	42,1
Kortrijk	99,5	60,7	35,5	36,6	31,6
Leuven	15,3	63,0	36,1	51,4	33,8
Mechelen	17,6	67,4	59,8	53,6	44,6
Oostende	13,4	65,4	46,8	50,2	39,0
Roeselare	4,1	47,3		22,3	22,2
Sint-Niklaas	8,2	54,7	35,5	34,9	29,4
Turnhout	14,7	54,3	31,6	39,2	33,9
Vlaanderen	12,7	58,2	49,2	38,9	32,5

8.33 Percentage leerlingen met vertraging op het einde van de opleiding in het schooljaar 2003-2004 per onderwijsvorm. Bron: departement Onderwijs.

2. Leefloners

Leefloners zijn vooral in de steden terug te vinden. Gent heeft het meeste leefloners per 1.000 inwoners, gevolgd door Antwerpen, Mechelen en Oostende. In Genk leven relatief het minst personen van een leefloon. Het aantal leefloners is tijdens het jongste decennium ongeveer gelijk gebleven. Het beeld is echter zeer verscheiden: in vijf van de dertien steden valt nog een stijging te noteren terwijl in andere steden dalingen tot 40% worden vastgesteld.

3. Kansarme gezinnen

Het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin laat eenzelfde beeld zien. In de steden worden dubbel zoveel kinderen geboren in een kansarm gezin. In Antwerpen zelfs meer dan het drievoudige.

4. Schoolse vertraging

Leerlingen moeten het meest overzitten in Antwerpen, Genk, Hasselt en Mechelen. De schoolse vertraging ligt over de hele lijn hoger bij de jongens dan bij de meisjes. Waar de verschillen op het einde van het lager onderwijs nog relatief beperkt zijn, lopen die in het secundair onderwijs steeds verder op.

De schoolse achterstand in het beroepsonderwijs is merkbaar hoger dan in de andere onderwijsvormen. In Antwerpen zit bijna 80% van de leerlingen in het beroepsonderwijs met een of meerdere jaren

achterstand. Bij de jongens verlaat amper 16% van de leerlingen de school zonder achterstand.

Betaalbaar en kwalitatief wonen

In de centrumsteden kost een appartement gemiddeld minder dan in de rest van Vlaanderen. De **prijzen van kleine, middelgrote en grote woningen** liggen in de stad iets hoger, maar zijn best nog vergelijkbaar met de prijzen van gelijkaardige woningen buiten de stad. Dat kan niet gezegd worden van de grondprijzen. Op enkele steden na ligt de gemiddelde prijs per vierkante meter in de steden merkbaar hoger.

In 2003 zijn Brugge en Turnhout de duurste steden om een woning te kopen. Antwerpen spant de kroon als het gaat om bouwgrond of een grote woning. Leuven is het duurste voor kleine en middelgrote woningen, maar ook de bouwgrond is er zeer prijzig.

De **bouwgrondprijzen** zijn de voorbije tien jaar exponentieel gestegen. In Leuven, Turnhout en Mechelen ligt de prijsstijging merkbaar hoger dan in het Vlaamse Gewest. In Kortrijk, Aalst en Genk blijft de stijging ver onder het Vlaamse gemiddelde. De evolutie van de woningprijzen loopt niet parallel met de bouwgrondprijzen. De prijsstijgingen zijn veel minder uitgesproken. De hoogste prijsstijgingen zien we bij de appartementen. Van de steden scoort ook hier Turnhout weer zeer hoog, terwijl de

BOUWGROND- EN WONINGPRIJZEN

	BOUWGROND	VLAAMS GEWEST=100	GROTE WONINGEN	VLAAMS GEWEST=100	APPARTEMENTEN	VLAAMS GEWEST=100	KLEINE EN MIDDEL- GROTE WONINGEN	VLAAMS GEWEST=100
Aalst	67,04	77,73	254.961	92,13	94.183	84,29	88.112	89,71
Antwerpen	184,36	213,75	352.801	127,49	90.540	81,03	99.084	100,88
Brugge	129,42	150,05	295.983	106,96	124.840	111,73	108.890	110,86
Genk	50,96	59,09	255.643	92,38	112.142	100,37	109.831	111,82
Gent	104,70	121,40	273.418	98,80	102.185	91,46	91.775	93,44
Hasselt	84,13	97,54	231.876	83,79	112.188	100,41	112.255	114,29
Kortrijk	67,32	78,05	307.877	111,26	104.430	93,46	89.655	91,28
Leuven	160,65	186,26	293.387	106,02	108.325	96,95	129.114	131,45
Mechelen	139,90	162,20	232.994	84,20	98.129	87,83	89.132	90,75
Oostende	104,57	121,24	254.670	92,03	111.276	99,59	97.283	99,04
Roeselare	81,81	94,85	258.443	93,39	117.098	104,8	92.078	93,74
Sint-Niklaas	86,77	100,61	272.070	98,32	97.746	87,48	95.188	96,91
Turnhout	140,67	163,10	307.490	111,12	122.563	109,69	103.261	105,13
13 steden	102,06	118,33	285.752	103,26	100.939	90,34	103.268	105,14
Vlaams Gewest	86,25	100,00	276.725	100,00	111.732	100,00	98.222	100,00

8.34 Gemiddelde prijzen van bouwgronden, appartementen en woningen in 2003, vergelijking met het Vlaamse Gewest (=100). Bron: Stadim.

prijzen in bijvoorbeeld Aalst relatief minder gestegen zijn. In Aalst betaal je dan weer meer voor een grote woning. De prijsstijging van woningen ligt in heel wat steden nochtans lager dan in de rest van Vlaanderen. Globaal genomen kan worden gesteld

dat de prijsontwikkelingen in de steden die van het Vlaamse Gewest volgen.

Naast de koopprijs speelt uiteraard ook de **kwaliteit van de woning** een belangrijke rol. Het klein

EVOLUTIE BOUWGROND- EN WONINGPRIJZEN

STAD	BOUWGRONDEN		GROTE WONINGEN		APPARTEMENTEN		KLEINE EN MIDDELGROTE WONINGEN	
	EVOLUTIE 1995=100	VLAAMS GEWEST=100	EVOLUTIE (1995=100)	VLAAMS GEWEST=100	EVOLUTIE (1995=100)	VLAAMS GEWEST=100	EVOLUTIE (1995=100)	VLAAMS GEWEST=100
Aalst	177,9	66,0	174,6	130,3	118,3	78,9	147,0	100,6
Antwerpen	220,2	81,7	90,8	67,7	141,0	94,1	149,1	102,0
Brugge	288,9	107,2	136,3	101,7	154,9	103,4	148,5	101,6
Genk	206,0	76,4	115,7	86,3	152,2	101,6	234,1	160,2
Gent	232,7	86,3	139,5	104,0	164,3	109,7	176,6	120,8
Hasselt	360,2	133,6	147,1	109,7	169,9	113,4	167,1	114,4
Kortrijk	171,3	63,6	133,4	99,5	118,6	79,1	156,8	107,3
Leuven	462,4	171,6	133,7	99,7	160,0	106,8	168,3	115,2
Mechelen	368,2	136,6	141,2	105,3	159,4	106,4	138,1	94,5
Oostende	237,0	87,9	127,0	94,7	158,5	105,8	148,6	101,7
Roeselare	261,7	97,1	116,3	86,7	167,3	111,7	152,6	104,4
Sint-Niklaas	244,1	90,5	149,0	111,2	164,5	109,8	164,8	112,8
Turnhout	388,2	144,0	131,9	98,4	173,7	115,9	160,5	109,8
Vlaams Gewest	269,5	100,0	134,1	100,0	149,8	100,0	146,1	100,0

8.35 Evolutie van de gemiddelde prijzen voor bouwgronden, grote, kleine en middelgrote woningen en appartementen van 1995 tot 2003 (1995=100) en vergelijking van deze prijs-evolutie ten opzichte van het Vlaamse Gewest (Vlaams Gewest=100). Bron: Stadim, APS-bewerking.

KWALITEIT WONINGEN

	WONINGEN MET KLEIN COMFORT (=1)	(1)+ GEÏNSTALLEERDE KEUKEN EN VOLDOENDE RUIM (=2)	(2)+ GEEN GROTE HERSTELLINGEN NODIG, MET (GEDEELTELIJK) DUBBELE BEGLAZING (=3)	(3)+ EEN TUIN
Aalst	91,3	55,1	35,6	27,3
Antwerpen	92,6	58,8	32,7	15,3
Brugge	92,3	58,6	37,4	29,0
Genk	93,3	56,6	39,3	30,1
Gent	91,1	57,2	32,3	20,3
Hasselt	94,5	63,1	41,4	30,0
Kortrijk	91,4	54,7	36,0	28,8
Leuven	93,6	63,2	38,5	25,4
Mechelen	92,9	59,8	37,0	26,2
Oostende	91,3	56,9	37,0	16,9
Roeselare	90,3	55,1	38,6	32,1
Sint-Niklaas	91,8	57,3	36,9	28,4
Turnhout	94,0	59,9	37,4	24,7
13 steden	92,3	58,3	35,2	22,2
Vlaams Gewest	92,5	59,1	40,0	32,1

8.36 Cumulatieve schaal die de woningkwaliteit weergeeft (%). Bron: Stadsmonitor 2004, Sociaal Economische Enquête 2001.

comfort, de aanwezigheid van een geïnstalleerde keuken en voldoende ruimte zijn in de steden vrij gelijkaardig aan de situatie in de rest van Vlaanderen. Het verschil wordt groter naarmate hogere eisen gesteld worden. Een tuin ligt niet

voor de hand in de sterk bebouwde steden zoals Antwerpen, Gent en Oostende.

Over de **huurmarkt** in de steden zijn weinig gegevens beschikbaar. Wel kan de sociale huurmarkt in de stad vergeleken worden met die in de rest van het Vlaamse Gewest. Daaruit blijkt dat de steden in verhouding tot het aantal huishoudens dubbel zoveel sociale woningen aanbieden als de randgemeenten. In de grootsteden wordt meer dan het drievoudige aangeboden.

SPREIDING SOCIALE HUURWONINGEN

	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Aalst	0,85	0,86	0,90	0,88	0,93	0,93
Antwerpen	3,62	3,62	3,66	3,60	3,56	3,51
Brugge	1,80	1,81	1,79	1,80	1,83	1,82
Genk	2,46	2,47	2,43	2,40	2,52	2,49
Gent	3,01	3,14	3,22	3,27	3,25	3,25
Hasselt	1,03	1,06	1,09	1,09	1,10	1,11
Kortrijk	1,00	1,02	1,00	1,01	1,03	1,01
Leuven	5,00	4,75	4,71	4,65	4,34	4,08
Mechelen	1,50	1,49	1,48	1,48	1,47	1,46
Oostende	2,59	2,66	2,59	2,60	2,51	2,59
Roeselare	1,99	1,93	1,90	1,89	1,85	1,83
Sint-Niklaas	0,81	0,77	0,77	0,76	0,75	0,74
Turnhout	1,94	1,95	1,97	1,94	1,91	1,89
13 centrumsteden	1,96	1,96	1,97	1,96	1,96	1,95

8.37 Aandeel van de sociale huurwoningen in de stad ten opzichte van het aandeel sociale huurwoningen in de stadsrand. Een verhouding van één op één geeft aan dat de spreiding tussen stad en rand evenwichtig is. Bron: Stadsmonitor 2004, VHM.

Een veilige en goed bereikbare stad

Een belangrijk facet van de **leefbaarheid in de buurt** is de verkeersintensiteit. Die hangt samen met de wijze waarop mensen zich verplaatsen.

De stedelingen verplaatsen zich in hun vrije tijd beduidend minder met de wagen dan de gemiddelde Vlaming. Het openbaar vervoer doet het bij stedelingen heel wat beter. In Antwerpen maakt zelfs meer dan een vijfde van de bevolking gebruik van het openbaar vervoer voor verplaatsingen in de vrije tijd.

Voor **verplaatsingen naar de school of het werk** scoort de wagen hoger dan in de vrije tijd. Ook hier gebruikt men in de steden iets meer het openbaar vervoer al is het verschil met de rest van Vlaanderen afgenomen.

VERPLAATSINGEN IN DE VRIJE TIJD

	TE VOET + PER FIETS	OPENBAAR VERVOER	MOTOR + WAGEN
Aalst	32,8	5,5	61,1
Antwerpen	30,4	22,3	45,6
Brugge	46,6	8,7	43,1
Genk	22,1	9,8	67,0
Gent	30,7	17,1	50,6
Hasselt	32,3	6,2	59,8
Kortrijk	31,0	7,2	61,4
Leuven	37,2	15,1	46,1
Mechelen	34,3	9,8	54,8
Oostende	43,8	15,2	40,4
Roeselare	37,4	4,0	57,1
Sint-Niklaas	36,3	3,8	59,0
Turnhout	51,5	2,7	43,6
13 steden	35,5	10,9	52,3
Vlaanderen*	35,7	3,9	60,1

8.38 Belangrijkste vervoermiddel voor verplaatsingen in de vrije tijd (%)
Bron: Stadsmonitor 2004, *APS-survey 2004.

WOON- WERK/SCHOOL VERPLAATSINGEN

	TE VOET + PER FIETS	OPENBAAR VERVOER	MOTOR + WAGEN
Aalst	16,8	18,8	62,1
Antwerpen	22,3	17,7	58,3
Brugge	36,4	9,4	52,5
Genk	14,4	11,0	73,0
Gent	19,8	20,0	57,0
Hasselt	19,2	8,5	71,2
Kortrijk	24,4	9,8	63,4
Leuven	27,2	19,5	51,2
Mechelen	19,4	15,8	60,5
Oostende	28,3	11,7	57,9
Roeselare	31,9	5,6	60,7
Sint-Niklaas	24,5	9,4	63,8
Turnhout	32,4	5,5	61,3
13 steden	24,2	13,3	60,3
Vlaanderen*	20,9	10,7	68,4

8.39 Belangrijkste vervoermiddel voor verplaatsingen van en naar het werk of de school (%) Bron: Stadsmonitor 2004, *APS-survey 2004.

Tevreden over de stad

Tevreden inwoners zullen de stad niet vlug verlaten en zorgen voor leven en dynamiek in de stad. Hoe tevreden zijn de stadsbewoners over de buurt of de stad waar ze wonen?

Het aantal mensen dat expliciet stelt ontevreden of zeer ontevreden te zijn is eerder beperkt. In sommige steden ligt de tevredenheid wel merkelijk lager dan in andere. Mechelen en Antwerpen springen er inzake ontevredenheid een beetje uit. Ook de inwoners van Kortrijk en Sint-Niklaas zijn iets minder tevreden. Steden met de hoogste **tevredenheidsscores** zijn Hasselt, Brugge en Roeselare. Ook Gent scoort vrij hoog.

Op buurtniveau zijn de stedelingen vooral tevreden over de mooie gebouwen en de aanwezigheid van voldoende groen in de buurt. Minst tevreden is men over het aantal plaatsen waar jongeren zich kunnen uitleven en over de speelvoorzieningen voor kinderen.

In Hasselt, Brugge en Genk ligt de globale buurtindex het hoogst. Aalst en Mechelen scoren het laagst. In Leuven en Mechelen vinden de inwoners dat ze minder mooie gebouwen in hun buurt hebben, terwijl Genk, Brugge, Hasselt en Sint-Niklaas de hoogste scores halen. De minst propere straten en buurtpleintjes en te weinig buurtgroen zijn volgens

hun inwoners te vinden in Antwerpen en Mechelen. Niet de grootsteden scoren het zwakst op het vlak van speelvoorzieningen voor kinderen, maar wel de kleinere centrumsteden Aalst, Sint-Niklaas, Mechelen en Turnhout. Diezelfde steden doen het ook niet goed wat jongerenplekken en buurtactiviteiten voor bejaarden betreft.

Op stadsniveau scoren de uitstraling van de binnenstad en de mooi aangelegde parken het hoogste. Iets minder tevreden is men over het onderhoud van straten en pleinen. Inwoners van Brugge en Hasselt zijn het meest fier over hun stad, in tegenstelling tot de Antwerpenaars en de Mechelaars die het minst fier zijn en ook iets minder tevreden over de straten en de pleinen.

TEVREDENHEID BUURT EN STAD

	BUURT			STAD		
	(ZEER) ONTEVREDEN	NOCH TEVREDEN NOCH ONTEVREDEN	(ZEER) TEVREDEN	(ZEER) ONTEVREDEN	NOCH TEVREDEN NOCH ONTEVREDEN	(ZEER) TEVREDEN
Aalst	6,8	6,3	87,0	7,9	8,7	83,4
Antwerpen	8,7	7,6	83,7	15,9	11,0	73,1
Brugge	4,1	4,7	91,2	4,2	2,9	92,9
Genk	5,7	3,5	90,8	6,1	4,9	89,0
Gent	8,2	6,7	85,1	3,7	6,0	90,3
Hasselt	3,4	3,6	93,0	2,3	1,9	95,8
Kortrijk	6,0	8,2	85,8	7,1	12,0	80,9
Leuven	3,4	6,4	90,2	4,6	5,7	89,7
Mechelen	11,1	9,3	79,6	19,1	13,6	67,4
Oostende	5,9	5,0	89,1	5,6	6,5	87,9
Roeselare	5,0	4,0	91,1	3,2	5,4	91,4
St.-Niklaas	6,4	5,5	88,1	8,7	9,5	81,8
Turnhout	6,1	7,3	86,7	6,7	8,4	84,9
13 steden	6,4	6,1	87,5	7,7	7,5	84,8

8.40 Tevredenheid met de buurt en de stad waar men woont (%). Bron: Stadsmonitor 2004, APS-bewerking.

BUURTINDEX

	MOOIE GEBOUWEN	PROPERE STRATEN EN PLEINEN	VOLDOENDE GROEN	SPEEL-VOORZIENINGEN	PLEKKEN VOOR JONGEREN	ACTIVITEITEN SENIOREN	BUURTINDEX
Aalst	3,83	3,41	3,78	2,44	2,59	3,19	3,24
Antwerpen	3,77	3,34	3,63	3,08	2,76	3,63	3,39
Brugge	4,09	3,86	4,23	3,42	3,09	3,79	3,78
Genk	4,14	4,17	4,61	2,82	2,90	3,68	3,76
Gent	3,75	3,41	3,68	2,84	2,81	3,83	3,40
Hasselt	4,07	4,02	4,35	3,28	3,22	4,01	3,85
Kortrijk	3,89	3,67	3,80	3,07	3,04	3,65	3,53
Leuven	3,62	3,73	3,89	3,41	3,09	3,58	3,57
Mechelen	3,69	3,16	3,62	2,59	2,52	3,47	3,19
Oostende	3,83	3,81	3,72	3,31	2,95	3,77	3,58
Roeselare	3,94	3,87	3,68	2,87	2,89	3,70	3,50
St.-Niklaas	4,04	3,71	4,00	2,55	2,77	3,41	3,43
Turnhout	3,84	3,54	3,82	2,66	2,73	3,53	3,37
13 steden	3,87	3,64	3,88	2,96	2,87	3,64	3,50

8.41 Gemiddelde scores op zes aspecten van tevredenheid met de buurt en globale buurtindex. Minimum=1. Maximum=5. Bron: Stadsmonitor 2004, APS-bewerking.

STADSINDEX

	FIERHEID	MOOIE STRATEN EN PLEINEN	MOOI AANGELEGDE PARKEN	UITSTRALING BINNENSTAD	ONDERHOUD STRATEN EN PLEINEN*	NET STADSCENTRUM	STADSINDEX
Aalst	3,95	3,69	4,38	4,29	3,99	4,21	4,08
Antwerpen	3,62	3,35	3,96	4,44	3,18	3,34	3,65
Brugge	4,51	4,55	4,60	4,76	4,35	4,61	4,56
Genk	4,15	4,39	4,55	3,80	4,45	4,67	4,34
Gent	4,32	4,12	4,11	4,68	3,73	4,12	4,19
Hasselt	4,42	4,55	4,42	4,41	4,44	4,62	4,48
Kortrijk	3,67	4,16	4,17	4,25	3,98	4,28	4,08
Leuven	4,20	4,17	4,21	4,72	4,21	4,48	4,33
Mechelen	3,44	3,60	4,36	4,54	3,65	3,86	3,91
Oostende	4,07	4,13	4,48	3,69	4,04	4,05	4,08
Roeselare	4,15	4,17	4,24	4,04	3,96	4,37	4,16
St.-Niklaas	3,70	3,70	4,24	4,03	4,05	4,08	3,97
Turnhout	3,74	3,62	4,02	3,89	3,74	4,07	3,85
13 steden	3,99	3,99	4,27	4,32	3,94	4,16	4,11

8.42 Gemiddelde scores op zes aspecten van tevredenheid met de stad en globale stadsindex. Minimum=1. Maximum=5. * invers. Bron: Stadsmonitor 2004, APS-bewerking.

VOOR MEER INFORMATIE

- ‘BinnenBand’, de tweemaandelijks publicatie van de administratie Binnenlandse Aangelegenheden (ABA), downloadbaar via <http://aba.ewbl.vlaanderen.be/binnenband/index.htm>.
  - ‘De Gemeente- en Provinciefinanciën 2004’, een tweejaarlijkse publicatie van de administratie Binnenlandse Aangelegenheden; downloadbaar op http://aba.ewbl.vlaanderen.be/financien/financien_algemeen/rekeningen2002/rapport_rekeningen2002.htm Rekeningengegevens tot en met 2002.
  - ‘De financiën van de lokale overheden in 2003’, een jaarlijkse publicatie van Dexia Bank, downloadbaar op http://www.dexia.be/docs/public/Finance_NL_2004.pdf. Geeft zowel rekeningen (tot en met 2002), balansen (2002) als begrotingsgegevens (tot en met 2003 (documenten) en 2004 (enquête)).
  - ‘Jaarbeeld administratie Binnenlandse Aangelegenheden 2003’, een nieuwe jaarlijkse publicatie van de administratie. Biedt niet alleen informatie over de lokale financiën, maar over alle activiteiten van de administratie, zoals gemeentelijk personeelsbeleid, administratief toezicht, regelgeving, ondersteuning en communicatie. Downloadbaar via <http://aba.ewbl.vlaanderen.be/publicaties/jaarbeeld2003.htm>.
  - L. Boudry, P. Cabus, E. Corijn, F. DE Rynck, C. Kesteloot, A. Loeckx, De eeuw van de stad, over stadsrepublieken en rastersteden, administratie Binnenlandse Aangelegenheden, 2003.
  - Stadsmonografieën, administratie Binnenlandse Aangelegenheden, 2002-2004.
-
- MeMoRi, Katholieke Hogeschool Mechelen
  - <http://www.memori.be> Geoloket gemeentefinanciën
  - <http://www.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/gemeentefinancien2000/>
  - Administratie Binnenlandse Aangelegenheden: <http://aba.ewbl.vlaanderen.be/index.htm>
  - Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG): <http://www.vvsg.be/index.shtml>
  - Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP): http://www.vlaamseprovincies.be/html/main_set.asp
  - Stedenbeleid: <http://www.thuisindestad.be>

WOORDENLIJST

- **Aanvullende belastingen** Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.
- **Eigen gemeentebelastingen** Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.
- **Non-profitsector** De non-profitsector omvat naast de openbare sector ook onderwijs en private gesubsidieerde sectoren als gezondheid, welzijn en de socio-culturele sector.
- **Overdrachten (ontvangsten)** Bestaan uit belastingontvangsten en ontvangsten uit algemene (fondsen) en specifieke subsidies.
- **Overdrachten (uitgaven)** Bedragen die vanuit de gemeente naar derden gaan zonder directe tegenprestatie, zoals subsidies aan verenigingen, dotaties aan het OCMW, aan de politiezone, allerhande premies aan gezinnen,...
- **Personeelsuitgaven** Deze uitgaven omvatten o.a. de bezoldigingen, de pensioenlasten, de werkgeversbijdragen, de verplaatsingskosten van en naar werk van het gemeentepersoneel.
- **Prestatieontvangsten** Vrijwillige ontvangsten van gemeenten in ruil voor geleverde prestaties.
- **Schuld**: Leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan één jaar + aflossingen van leningen.
- **Schuldontvangsten** Inkomsten uit het financieel vermogen van gemeenten, zoals de dividenden als aandeelhouder in intercommunales en intresten uit leningen.
- **Schulduitgaven** Omvat vooral de met de gemeenteschulden rechtstreeks verbonden uitgaven, namelijk de intresten en aflossingen.
- **Thesaurie** Vastrentende effecten, beleggingen op ten hoogste één jaar en liquide middelen.
- **Werkingskosten** Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten.

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

Het Vlaamse regeerakkoord neemt het Mobiliteitsplan Vlaanderen als uitgangspunt voor haar mobiliteitsbeleid.

De mobiliteitsgroei vraagt om duurzame maatregelen om de verkeersveiligheid en -leefbaarheid te verbeteren en de bereikbaarheid en toegankelijkheid te waarborgen. De uitdaging voor het mobiliteitsbeleid bestaat erin te voorzien in de verplaatsingsbehoeften van mensen en het efficiënt economisch functioneren van onze maatschappij mogelijk te maken op zo'n manier dat voldaan wordt aan de sociale, veiligheids-, milieu-, natuur- en gezondheidsvereisten.

De Vlaamse regering wil prioritair inspanningen leveren in:

- het verhogen van de verkeersveiligheid. Elk verkeersslachtoffer is er één teveel. De positieve tendens in verkeersveiligheid moet versterkt worden. De Vlaamse overheid kan dat – binnen de huidige bevoegdheidsverdeling – vooral met

infrastructuuringrepen. Ook is meer zorg nodig voor verkeersslachtoffers;

- het waarborgen van de basismobiliteit voor iedereen, door het bevorderen van het gemeenschappelijk vervoer;
- het bestrijden van de verkeerscongestie en het bevorderen van de bereikbaarheid ter ondersteuning van de logistieke functie van en binnen Vlaanderen. Dat moet gebeuren door het wegwerken van missing links waar nodig, het realiseren van bedrijfsvervoersplannen, de bevordering van het voetgangers- en fietsverkeer, de planmatige aanpak van het wegenonderhoud en het doelmatig gebruik van de capaciteit van de bestaande infrastructuur.

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen herformuleert het bovenstaande in vijf strategische doelstellingen:

1. bereikbaarheid: op een selectieve wijze de bereikbaarheid van de economische knooppunten en poorten waarborgen;
2. toegankelijkheid: op een selectieve manier iedereen de mogelijkheid bieden zich te verplaatsen. Daardoor moet iedereen volwaardig kunnen deelnemen aan het maatschappelijk leven;
3. verkeersveiligheid: de verkeersonveiligheid in Vlaanderen verder terugdringen met een wezenlijke vermindering van het aantal verkeersslachtoffers;
4. verkeersleefbaarheid: de verkeersleefbaarheid verbeteren, zelfs al neemt de mobiliteit verder toe;
5. milieuduurzaamheid: de schade aan milieu en natuur verminderen.

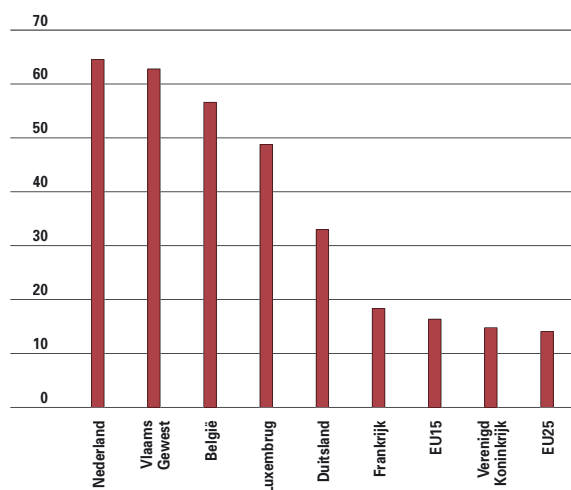
De beleidsnota's Openbare Werken en Mobiliteit bevestigen deze doelstellingen.

9.1 Kerncijfers

Het Vlaamse Gewest is een belangrijk economisch knooppunt. In dit inleidend gedeelte geven we een

overzicht van de transportinfrastructuur, de vervoermiddelen en de verschillende vervoersprestaties.

DICHTHEID AUTOSNELWEGENNETWERK

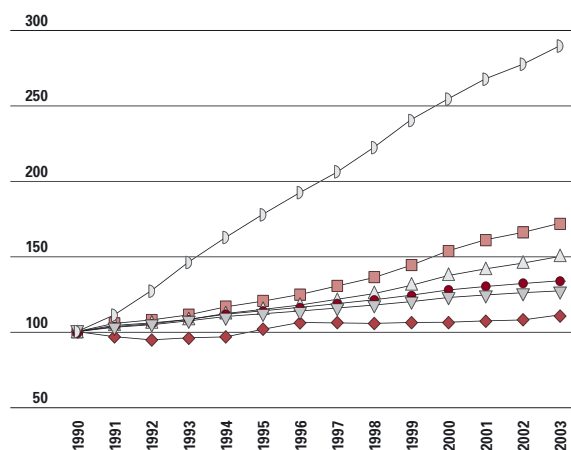
9.1 Dichtheid van het autosnelwegennetwerk, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2001, in km per 1.000 km².
Bron: EC DG TREN en Eurostat, NIS (Vlaams Gewest), bewerking APS.

Wegverkeer

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is na het Nederlandse het tweede dichtste van de Europese Unie, met ruime voorsprong op de overige lidstaten. In 2003 waren er ruim 3,5 miljoen motorvoertuigen ingeschreven. De grote meerderheid daarvan, bijna 2,9 miljoen, bestaat uit **personenwagens**. Ten opzichte van 1990 betekent dit een stijging met ruim een kwart. In 2001 waren er 471 personenwagens per 1.000 inwoners, boven het Europese gemiddelde van 450. Het aantal motoren (zonder bromfietzen) steeg tussen 1990 en 2003 spectaculair.

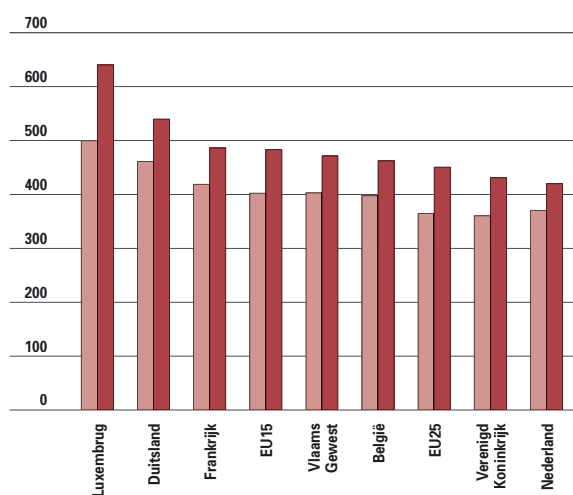
Het **bedrijfsvoertuigenpark** groeide in dezelfde periode met de helft tot ongeveer een half miljoen. Vooral het aantal voertuigen voor goederenvervoer nam de voorbije jaren sterk toe. Na een daling in 2001 stijgt het aantal landbouwtrekkers opnieuw. Vlaanderen heeft binnen de Europese Unie het hoogste aandeel van **dieselwagens** in de vloot aan

WAGENPARK VLAAMS GEWEST

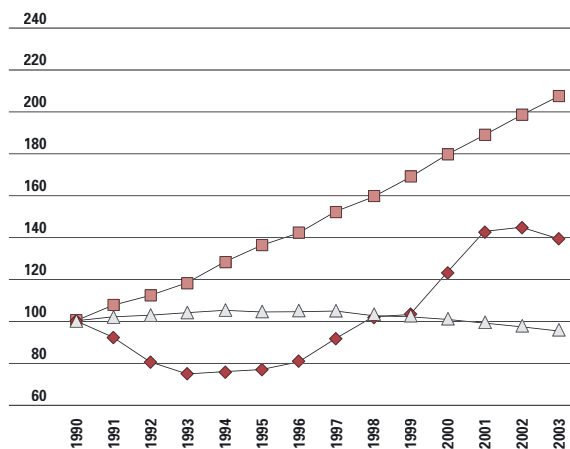
9.2 Index van het wagenpark, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2003, naar type voertuig, index 1990=100.
Bron: NIS.

MOTORISERINGSGRAAD

9.3 Aantal personenwagens, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, 1991 en 2001, in personenwagens per 1.000 inwoners.
Bron: EC DG TREN, NIS (Vlaams Gewest), bewerking APS.

PERSONENWAGENS NAAR BRANDSTOFTYPE VLAAMS GEWEST

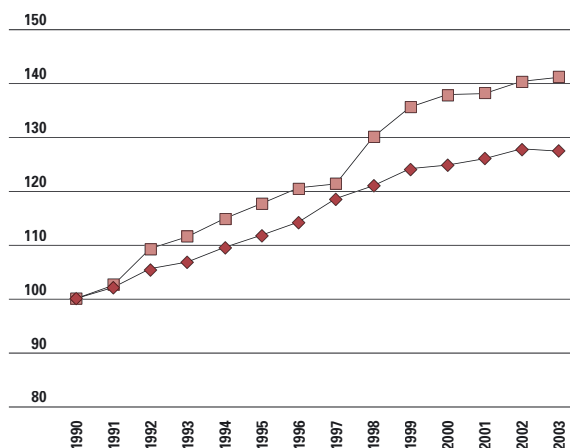

9.4 Index van personenwagens, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2003, naar brandstoftype, index 1990=100. Bron: NIS.

personenwagens. Het aantal dieselmotoren is sinds 1990 dan ook meer dan verdubbeld, terwijl er sinds 1998 elk jaar minder benzinepersonenwagens rondrijden. De fiscale steun voor een LPG-installatie leidde in 2001 tot een sterke groei. In 2002 viel de aangroei terug en in 2003 was er zelfs een daling. Elektrische personenwagens blijven een zeldzaamheid met 7 stuks.

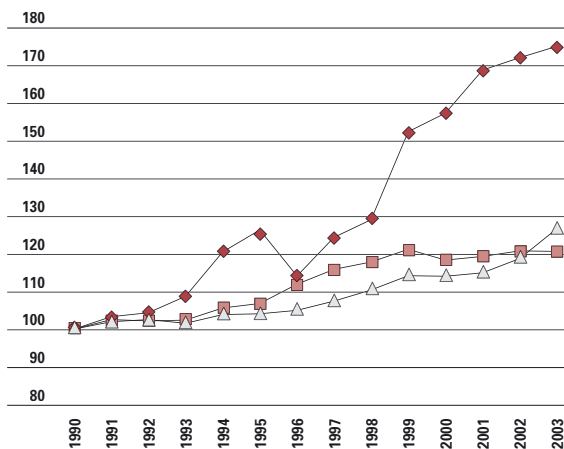
Het **wegverkeer** op de gewestwegen nam in 2003 voor het eerst af, met 0,3%. Op de autosnelwegen was er de op één na kleinste stijging, met een halve percent. Tussen 1990 en 2003 groeide het verkeer

EVOLUTIE WEGVERKEER VLAAMS GEWEST

9.5 Index van het wegverkeer, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2003, naar type weg, index 1990=100. Bron: LIN, afdeling Verkeerskunde.

PERSONEN- EN TONKILOMETERS WEGVERKEER VLAAMS GEWEST

9.6 Index van het aantal personenkm, afgelegd met personenwagens en motoren, zonder bromfietsen, afgelegd met autocars en -bussen, en van het aantal tonkm, afgelegd met vrachtwagens, telkens ongeacht het land van registratie, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2003, index 1990=100. Bron: LIN, FOD Mobiliteit en Vervoer, NIS, bewerking APS.

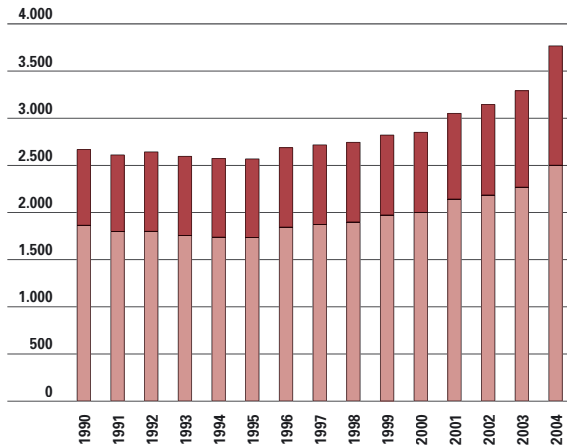
op de gewestwegen met 27% en op de autosnelwegen met 41%.

Over alle wegen van het Vlaamse Gewest beschouwd, steeg het aantal **personenkilometer** met personenwagens en motoren tussen 1990 en 2003 met 21%. Het collectief vervoer over de weg, dus met autocars en – bussen, groeide in dezelfde periode met 27%. Het vrachtverkeer explodeerde sinds 1990: het aantal **tonkilometer** van de vrachtwagens klom met maar liefst 75%. Het aantal **voertuigkilometer** groeide in mindere mate, met 29% voor de personenwagens en motoren en 32% voor de vrachtwagens. Belangrijke factoren daarin zijn de dalende bezettingsgraad van de personenwagens en de stijgende beladingsgraad van vrachtwagens, vooral omdat vrachtwagens steeds groter worden.

De Lijn

In 2004 bereikte De Lijn een nieuw record van maar liefst 413 miljoen **reizigers**, een toename met een 14%. Dat succes is vooral te danken aan de nieuwe voordelige netabonnementen. Daarnaast kwamen er door de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement nieuwe lijnen, nieuwe haltes en hogere frequenties. Niet inbegrepen in deze cijfers is het leerlingenvervoer, in 2004 goed voor 11,4 miljoen passagiers.

DE LIJN VOERTUIGENPARK

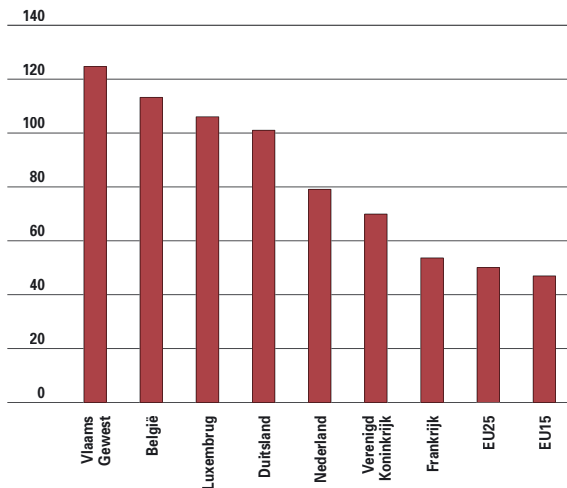
9.7 Evolutie voertuigenpark De Lijn, van 1990 tot 2004, naar type beheerder. Bron: VVM De Lijn.

exploitanten
eigen beheer

Sinds 1995 stijgt ook het aantal afgelegde kilometers. In 2004 werd ruim 193 miljoen **voertuigkilometer** afgelegd door De Lijn. De exploitanten namen daarvan 45% voor hun rekening.

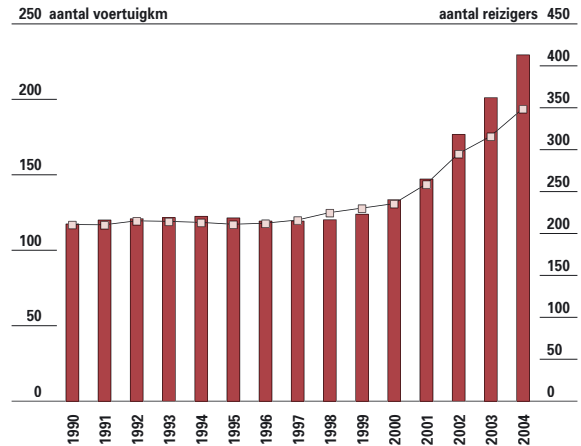
Deze evolutie weerspiegelt zich eveneens in het **voertuigenpark** van De Lijn. Tussen 1990 en 1995 verkleinde het voertuigenpark van De Lijn, door het verminderen van de technische reserve als gevolg van de fusie van NMVB, MIVA en MIVG. Sinds 1996 groeit het opnieuw aan. Eind 2004 waren er 2.152 autobussen, 20 trolleybussen en 328 trams. Daarnaast wordt in opdracht van De Lijn

DICHTHEID SPOORWEGNETWERK

9.9 Dichtheid van het spoorwegennetwerk, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, in 2001, in km per 1.000 km². Bron: EC DG TREN en Eurostat, NMBS (Vlaams Gewest), bewerking APS.

DE LIJN VOERTUIGKM EN REIZIGERS

9.8 Evolutie van het aantal reizigers en het aantal voertuigkm van De Lijn, van 1990 tot 2004, x 1 miljoen. Bron: VVM De Lijn.

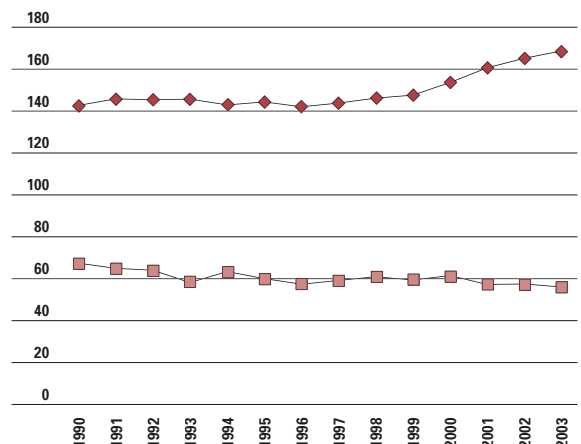
aantal reizigers
aantal voertuigkm

nog busvervoer georganiseerd door onafhankelijke exploitanten. In 2004 namen ze met 1.264 voertuigen een derde van het totale voertuigenpark voor hun rekening.

Treinverkeer

Het **spoorwegennetwerk** is met ongeveer 125 kilometer per 1.000 km² het dichtste van de Europese Unie, enkel Tsjechië komt in de buurt. De NMBS boekte in 2003 voor het zevende opeenvolgende jaar een stijging van het aantal **reizigers**. In totaal werd in België 168,3 miljoen

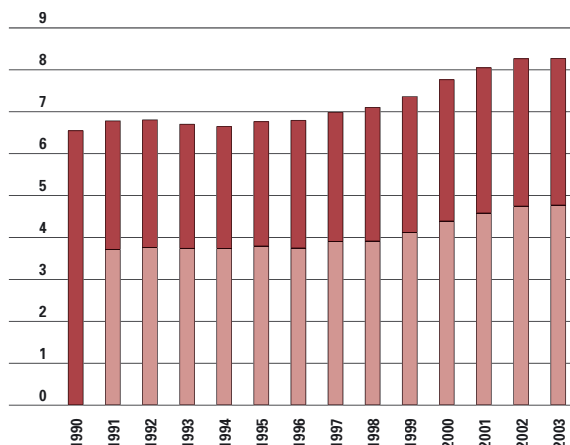
NMBS REIZIGERS EN TONNAGE BELGIË

9.10 Evolutie van het aantal reizigers en tonnage van de NMBS, België, van 1990 tot 2003, x 1 miljoen. Bron: NMBS.

reizigers
tonnage

NMBS PERSONENKM

9.11 Evolutie van het aantal personenkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2003, x 1 miljard. Opmerking: geen afzonderlijke Vlaamse cijfers voor 1990. Bron: NMBS.

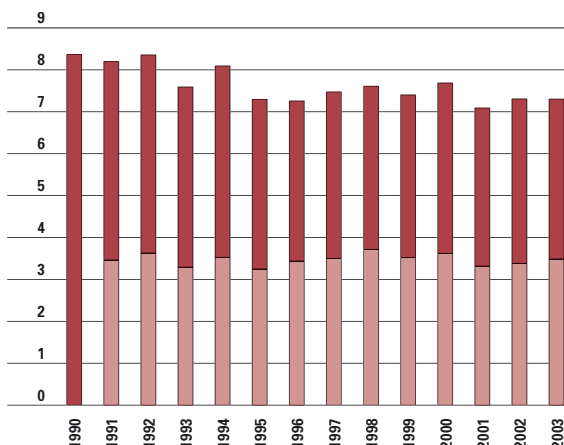
keer de trein genomen. Hiermee komen de recordcijfers van begin de jaren tachtig opnieuw in zicht. Ook het aantal afgelegde **personenkilometers** blijft stijgen. In het Vlaams Gewest werden 4,8 miljard personenkilometer afgelegd. Daarnaast rijden er voor internationale trajecten ook buitenlandse treinstellen op Belgisch grondgebied, net zoals de NMBS in het buitenland trajecten vanuit België tot de eindbestemming integraal uitvoert. In 2003 legde de NMBS 76 miljoen personenkilometer in het buitenland af. Cijfers over het vervoer door buitenlandse maatschappijen door ons land zijn op dit moment nog niet beschikbaar.

Na een licht herstel in 2002, zakte het goederenvervoer per spoor via de NMBS in 2003 opnieuw, tot 55,7 miljoen ton en 7,3 miljard **tonkilometer**. In het Vlaamse Gewest werd wel een groei opgetekend. Sinds september 2000 is er voor het goederenvervoer ook een private operator op Belgisch grondgebied actief: Dillen Le Jeune Cargo verzorgt trajecten vanuit de Antwerpse haven naar Duitsland. Hierover is op dit moment nog geen cijfermateriaal ter beschikking.

Sinds 1990 blijft het totale aantal **zitplaatsen** op NMBS-treinen ongeveer constant.

In 2003 waren er voor het klassieke (binnenlandse en internationale) treinverkeer ongeveer 282.000 zitplaatsen, op de HST-stellen (Thalys en Eurostar) 5.815. Daartoe beschikte de NMBS over 1.386 **rijtuigen**, ruim 5% minder dan het jaar voordien. Wel werden 127 dubbeldekrijtuigen in gebruik genomen, waardoor het capaciteitsverlies voor het passagiersvervoer zeer beperkt blijft. Het aantal

NMBS TONKM

9.12 Evolutie van het aantal tonkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2003, x 1 miljard. Opmerking: geen afzonderlijke Vlaamse cijfers voor 1990. Bron: NMBS.

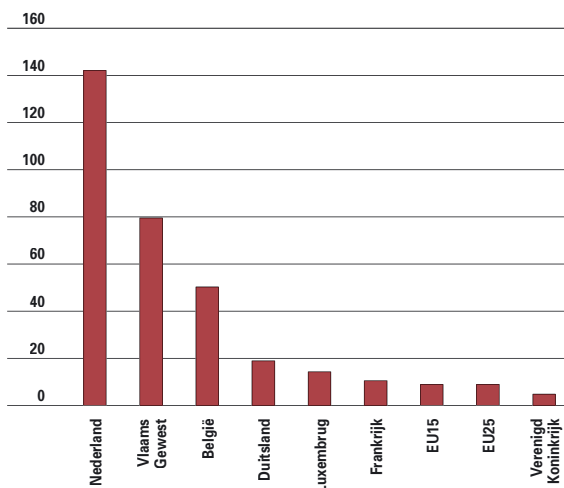
motorstellen die tegelijk locomotief zijn en plaats bieden aan passagiers neemt toe. Het aantal NMBS **wagens voor goederenvervoer** verminderde met 715 stuks tot 14.927 stuks.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaterennetwerk** is na het vlakke en waterrijke Nederland het tweede dichtste van de Europese Unie.

De Belgische binnenvaart kende de laatste jaren

DICHTHEID BINNENWATERNETWERK

9.13 Dichtheid van het netwerk van bevaarbare binnenwaterwegen, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, in 2000, in km per 1.000 km². Bron: EC DG TREN en Eurostat, LIN, bewerking APS.

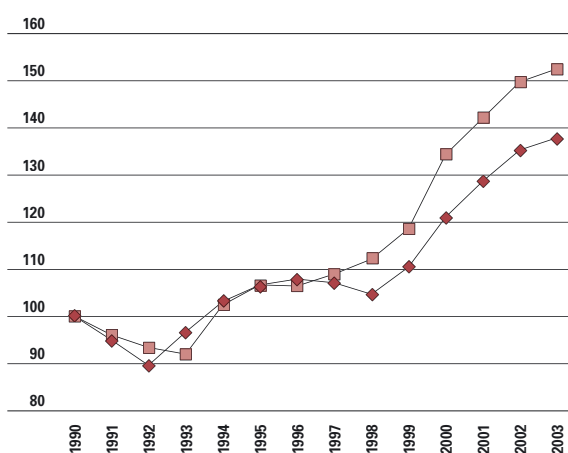
BINNENVAARTVLOOT BELGIË

	2000	2001	2002	2003	2004
Aantal schepen					
droge lading	1.329	1.288	1.272	1.304	1.306
tankschepen	215	207	205	208	218
totaal aantal schepen	1.544	1.495	1.477	1.512	1.524
Capaciteit (in ton)					
droge lading	1.329.000	1.356.659	1.391.711	1.416.286	1.460.220
tankschepen	245.100	246.009	253.567	267.521	286.261
totale capaciteit	1.574.100	1.602.668	1.645.278	1.683.807	1.746.481
Gemiddelde capaciteit (in ton)					
droge lading	1.000	1.053	1.094	1.086	1.118
tankschepen	1.140	1.188	1.237	1.286	1.313
alle schepen	1.020	1.072	1.114	1.114	1.146

9.14 Evolutie binnenvaartvloot en capaciteit, België, van 2000 tot 2004, naar type binnenschip. Bron: FOD Mobiliteit en Vervoer.

een sterke groei. Sinds 1990 nam het aantal **tonkilometer** toe met iets meer dan de helft. Het vervoerde tonnage steeg met een derde. Afzonderlijke Vlaamse cijfers voor tonkilometer bestaan sinds 1996. Tussen 1996 en 2003 groeide de **tonkilometer** in het Vlaamse Gewest met bijna de helft. De promotie van de binnenscheepvaart, onder meer via een publiek-private financiering van kaaimuren, lijkt dan ook vruchten af te werpen. Voor het tweede jaar op rij steeg in 2004 het aantal **binnenschepen**. De totale capaciteit van de Belgische binnenvaartvloot nam sinds 2000 met 11% toe. Ook de gemiddelde capaciteit per schip groeit.

BINNENVAART TON EN TONKM

9.15 Index van de binnenvaart, naar ton en tonkm, België, van 1990 tot 2003, index: 1990=100. Bron: NIS.

Zeevaart

Le Havre - Hamburg range

De Le Havre - Hamburg range omvat de belangrijkste havens tussen deze twee steden. In deze range vallen Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

Deze havens realiseerden in 2003 een overslag van 853 miljoen **ton**, een groei met 3,3% tegenover het jaar voordien. In de Vlaamse havens bedroeg de toename 4,8%, waardoor hun aandeel in de range lichtjes steeg tot 23,9%. Begin jaren tachtig bedroeg het aandeel van de Vlaamse havens slechts 19%. Sinds 1990 schommelen ze rond de 24%. Naast de Vlaamse havens konden alleen de Duitse hun marktaandeel sinds 1980 versterken.

Vlaamse havens

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens daalde voor het tiende opeenvolgende jaar, tot 0,8 miljoen. De **goederentrafiek** daarentegen bereikte in 2004 een historisch record van ruim 216 miljoen verscheepte ton, een groei van 6%. Alle havens groeiden tussen 4% en 6,6%.

ANTWERPEN

In 2003 was Antwerpen de vierde belangrijkste haven van de wereld voor goederentrafiek, na Rotterdam, Singapore en Hong Kong. Antwerpen beheerst 70% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van ongeveer 16% in de Le Havre - Hamburg range.

De aanvoer komt voor ruim een derde uit Europa (38%), daarna volgen Azië, Afrika, en Noord-Amerika met 16%, en tenslotte Zuid-Amerika met 10%. De afvoer gaat voor een derde naar Azië (33%). Daarna volgen Europa (30%), Noord-Amerika (20%) en Afrika (12%). Ongeveer de helft van de goederen heeft de Belgisch-Luxemburgse Unie als hinterland. De rest is transitverkeer vanuit onze buurlanden, Zwitserland, Oostenrijk en Italië. Containerverkeer vormt het grootste aandeel binnen het Antwerpse goederenverkeer, maar de andere soorten goederentransport blijven belangrijk. In 2002 had binnenvaart binnen de modale verdeling het grootste aandeel (32%), gevolgd door wegvervoer (31%), pijpleidingen (21%), spoorvervoer (12%) en verscheping (4%). In 2004 realiseerde Antwerpen met een goederenoverslag van ruim 152 miljoen ton (+ 6,6%) een nieuw record. De behandeling van vloeibaar massagoed bleef ongeveer status quo, maar alle andere goederencategorieën gingen er in 2004 op vooruit. Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker gaat, daalde licht maar vermits de schepen steeds groter worden, nam de bruto tonnenmaat toe. Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2004 gestegen, met 6,9% tot bijna 82 miljoen ton.

ZEEBRUGGE

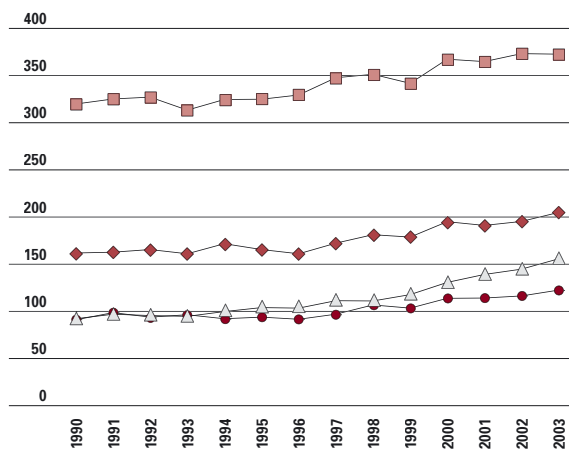
De trafiek in Zeebrugge is in hoofdzaak Europees gericht, met 63% van de aanvoer en 77% van de

afvoer in 2003. Zeebrugge is de belangrijkste Europese haven voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste aandeel van de trafiek uit. In 2003 was het wegvervoer goed voor 69,5% in de modale verdeling, gevolgd door spoorverkeer (19%) en pijpleidingen (8,8%). Zeebrugge realiseerde in 2004 een overslag van ongeveer 31,7 miljoen ton, een stijging met 4% ten opzichte van het jaar voordien. Het totale containervolume groeide tot een nieuw havenrecord van 14 miljoen ton. De groei tot 1,7 miljoen verscheepte nieuwe wagens versterkte het Zeebrugse marktleiderschap in het segment van het transport van personenwagens. Zeebrugge neemt ongeveer 15% van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. Voor het derde jaar op rij is het de grootste Vlaamse passagiershaven. Toch daalde het aantal **passagiers** met 3,6%.

GENT

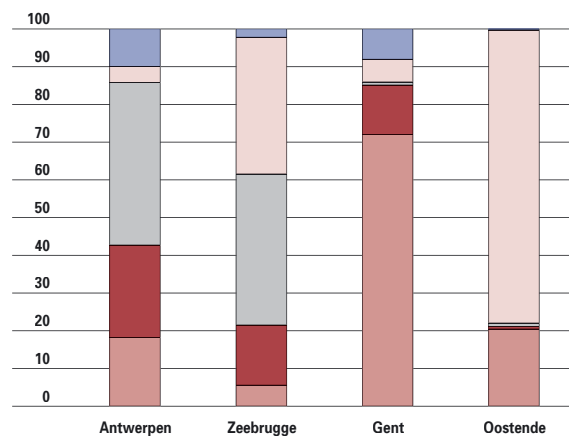
Gent zorgt voor 11% van de Vlaamse tonoverslag. Viervijfde van de verscheepte tonnage bestaat uit aanvoer. De aanvoer komt uit de hele wereld, met Zuid-Amerika (33%) en Europa (29%) als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor het overgrote deel naar Europa (88%). Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf Sidmar, maken bijna drie kwart uit van de maritieme trafiek.

GOEDERENTRAFIK LE HAVRE- HAMBURG

9.16 Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre - Hamburg range, van 1990 tot 2003, in miljoen ton. Opmerking: de havens Zeeland Seaports en Rouen en nog wat kleinere havens zijn in de landpercentages niet mee opgenomen. Bron: SERV VHC.

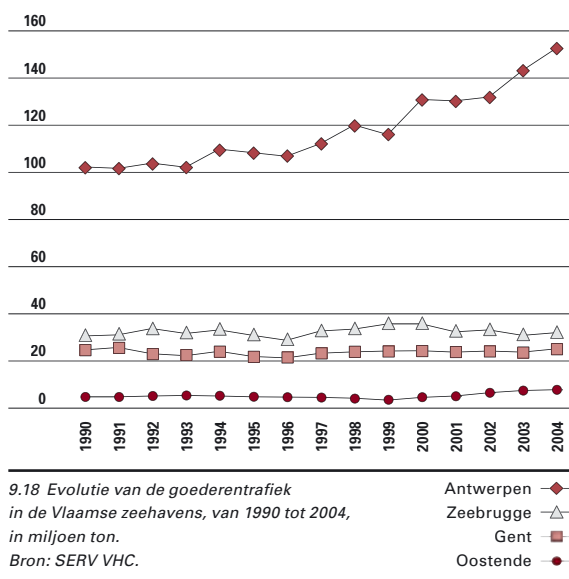
GOEDERENTRAFIK VLAAMSE ZEEHAVENS NAAR SOORT

9.17 Goederentrafiek in de Vlaamse zeehavens, 2003, naar soort, in %. Bron: SERV VHC.

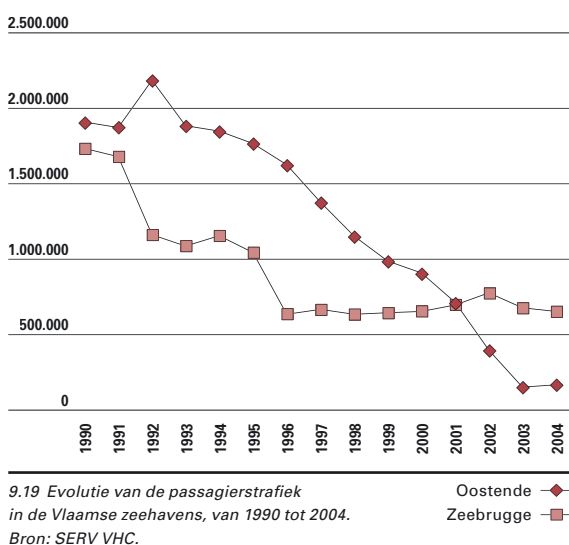
GOEDERENTRAFIK VLAAMSE ZEEHAVENS

Door de jaren heen blijft de goederentrafiek redelijk stabiel rond de 24 miljoen ton. In 2004 bereikte de Gentse zeehaven het hoogste punt sinds 1991. De afvoer daalde maar de aanvoer steeg. De sterk toegenomen staalproductie bij Sidmar had een grote impact op de havencijfers. Alleen de vloeibare bulk zakte ineen, alle andere goederencategorieën gingen er op vooruit.

Ook in de binnenvaart werd een recordoverslag gerealiseerd, een stijging van 11,7% tot meer dan 16,7 miljoen ton.

PASSAGIERSTRAFIK VLAAMSE ZEEHAVENS

OOSTENDE

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 3,5%. In 2003 maakte roll-on-roll-off verkeer ruim drievierde van de maritieme aan- en afvoer uit. Haast de volledige trafiek is binnen-Europees, vooral naar en van Groot-Brittannië.

Dankzij een stijging met 4,5% tot 7,5 ton heeft Oostende in 2004 een absoluut recordjaar achter de rug. De motor achter die cijfers blijft het rollend vrachtverkeer.

Sinds 22 juli 2004 vervoert Transeuropa Ferries ook **passagiers** met personenwagens op zijn schepen naar Ramsgate. Dit laat zich voelen in de passagierstrafiek: na het historisch dieptepunt in 2003 groeide het aantal passagiers met 10%.

Luchtvaart

Europese luchthavens

De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de oorlog in Irak, de SARS-epidemie... lieten hun sporen na. Een kentering is niettemin in zicht bij de grote luchthavens. In 2003 steeg het totale aantal passagiers in de 25 belangrijkste Europese luchthavens licht met 0,9%.

De luchthavens gelegen in het Vlaamse Gewest konden een passagiersgroei van 5% optekenen. Dit heeft vooral te maken met de verdere uitbouw van SN Brussels Airlines na het faillissement van Sabena in 2001.

Zaventem kon in 2003 opnieuw de vijfde positie onder de Europese luchthavens veroveren voor **vrachtvervoer**, voor Luxemburg en na de vier afgescheiden koplopers Charles de Gaulle (Parijs), Frankfurt Rhein/Main, Schiphol (Amsterdam) en London Heathrow.

Vlaamse luchthavens

De Vlaamse luchthavens geven voor 2004 een verdeeld beeld. Het aantal **vliegbewegingen** daalde voor het derde jaar op rij, met 3%. Het aantal **passagiers** herstelde echter verder met 4% en de **goederentrafiek** steeg sterk met 12%.

ZAVENTEM-BRUSSEL NATIONAAL

Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht. Het overgrote deel van de passagiers gebruikte de auto als voor- of natransport. Slechts een kleine 2,2 miljoen passagiers nam de trein. Goed een half miljoen maakte in 2003 gebruik van de bus, maar dit is meer dan een verdubbeling vergeleken met 2001.

PASSAGIERSTRAFIK LUCHTHAVENS

LUCHTHAVENS	LAND	2003
Londen Heathrow	Verenigd Koninkrijk	63,2
Frankfurt Rhein-Main	Duitsland	48,0
Parijs Ch. de Gaulle	Frankrijk	48,0
Amsterdam Schiphol	Nederland	39,8
Madrid Barajas	Spanje	35,4
Londen Gatwick	Verenigd Koninkrijk	29,9
Rome Fiumicino	Italië	25,1
Munchen	Duitsland	24,0
Barcelona	Spanje	22,5
Parijs Orly	Frankrijk	22,5
Manchester	Verenigd Koninkrijk	19,5
Palma de Mallorca	Spanje	19,1
Londen Stansted	Verenigd Koninkrijk	18,7
Copenhagen Kastrup	Denemarken	17,7
Milaan Malpensa	Italië	17,5
Zurich	Zwitserland	17,0
Dublin	Ierland	15,9
Stockholm Arlanda	Zweden	15,3
Zaventem	België	15,2
Dusseldorf	Duitsland	14,1
Istanbul	Turkije	13,8
Oslo Gardermoen	Noorwegen	13,6
Wenen	Oostenrijk	12,7
Athene E.V.	Griekenland	12,2
Malaga	Spanje	11,4

9.20 Aantal vervoerde passagiers in de 25 belangrijkste luchthavens van Europa (zonder de ex-GOS-staten), 2003, x 1 miljoen. Bron: EC DG TREN.

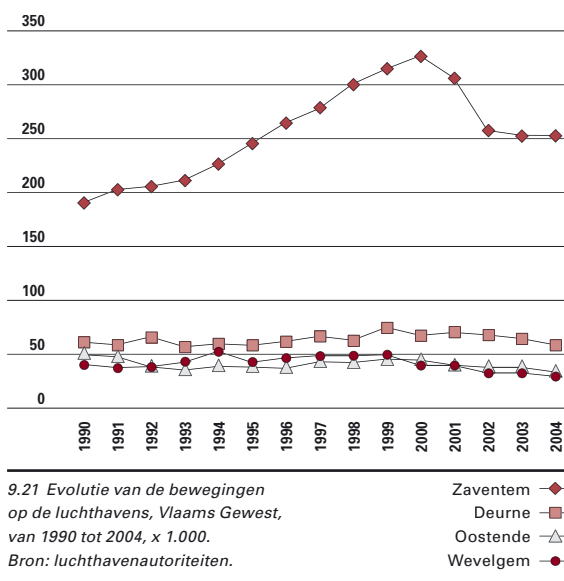
Als vrachtluchthaven is het Zaventemse plaatje globaler: 43% van de vervoerde tonnage had Europa als eind- of vertrekpunt, 20% het Verre Oosten, 18% Noord-Amerika, 11% het Midden-Oosten en 8% Afrika.

In 2004 groeide het passagiersaantal met net geen 3% tot meer dan 15,6 miljoen. Het aantal **bewegingen** bleef ongeveer status quo op een kwart miljoen. Samen duidt dit op een betere bezettingsgraad van de vliegtuigen.

Toch ligt het passagiersaantal nog altijd 28% onder het cijfer van het recordjaar 2000. Het aantal lokale **passagiers**, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, steeg met 4% tot 14,4 miljoen en overtrof zo voor het eerst 2000. Het aantal transferpassagiers blijft altijd nog ruim achterop.

Zaventem kon dankzij een sterke groei met 9% als **vrachtvervoerder** zijn vijfde positie onder de Europese luchthavens versterken. De terugval na het recordjaar 2000 is nagenoeg volledig weggewerkt.

VLIEGBEWEGINGEN VLAAMS GEWEST

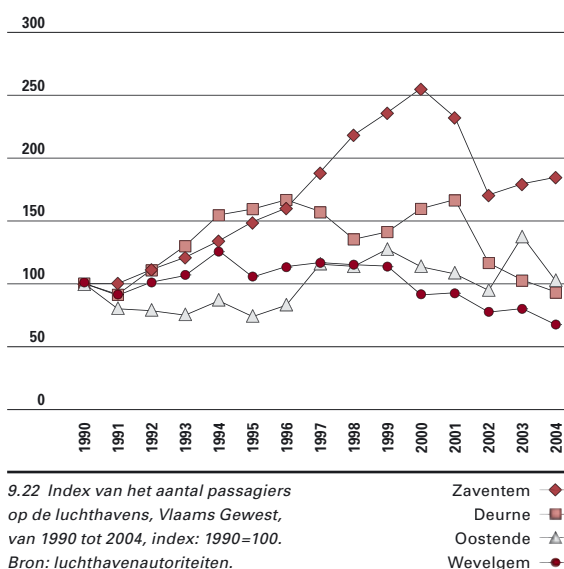

OOSTENDE-BRUGGE

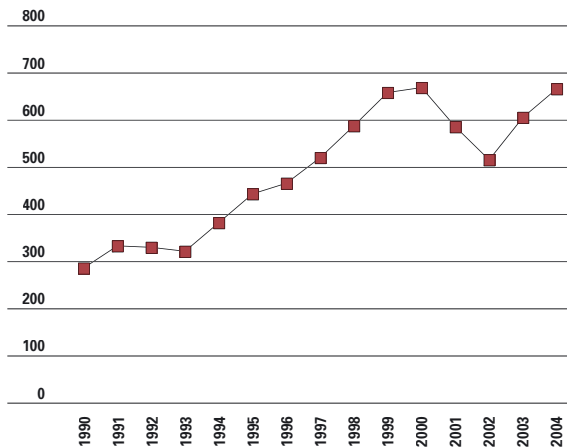
De Oostendse trafiek schommelt voortdurend. Het merendeel bestaat uit ad-hoc vluchten met de hele wereld als mogelijke bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

Het aantal **vliegbewegingen** daalde in 2004 met 12% tot 111.275. Het aantal **passagiers** viel met een kwart terug. Deze afname is volledig te wijten aan het wegvallen van de lagekostenmaatschappij Ryanair, die begin 2004 de dagelijkse vlucht naar Londen-Stansed stopzette.

LUCHTHAVENS PASSAGIERS VLAAMS GEWEST

VRACHT LUCHTHAVEN ZAVENTEM

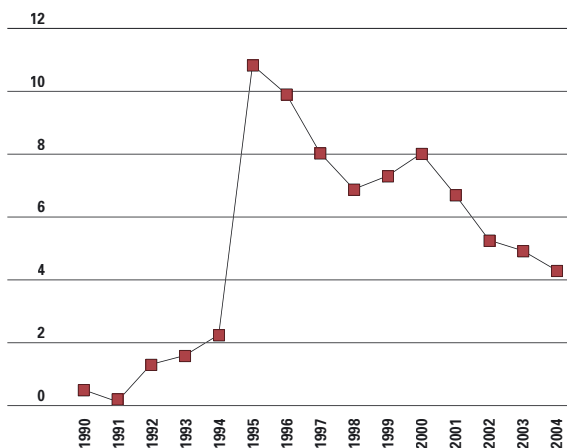
9.23 Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthaven van Zaventem, van 1990 tot 2004, in 1.000 ton. Bron: luchthavenautoriteiten.

Voor het **vrachtvervoer** daarentegen was 2004 een uitstekend jaar. De vracht steeg met een kwart. Deze groei is vooral te danken aan de komst van de Ghanees-Britse maatschappij MK Airlines en aan de uitbreiding van de activiteiten van Egyptair en Saudi Arabian Airlines.

DEURNE-ANTWERPEN

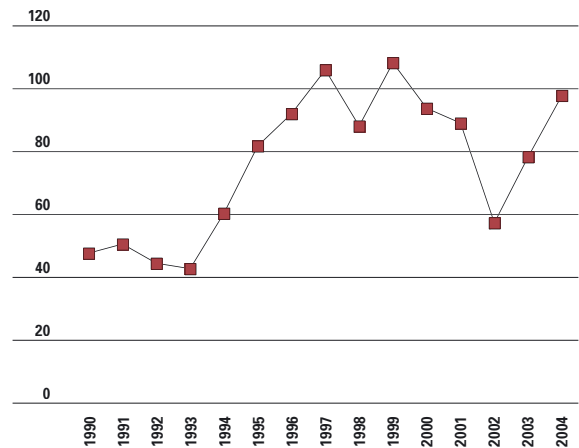
Deurne is een binnen-Europese regionale zakenluchthaven. Deze bedient Antwerpen dat de vierde haven ter wereld, een vestigingscentrum van multinationale ondernemingen en een wereldhandelscentrum voor diamant is. 70% van de passagiers nemen dan ook lijn- of zakenvluchten.

VRACHT LUCHTHAVEN DEURNE

9.25 Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthaven van Deurne, van 1990 tot 2004, in 1.000 ton. Bron: luchthavenautoriteiten.

VRACHT LUCHTHAVEN OOSTENDE

9.24 Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthaven van Oostende, van 1990 tot 2004, in 1.000 ton. Bron: luchthavenautoriteiten.

2004 was voor Deurne opnieuw een moeilijk jaar. Het wegvallen van de lijn op Genève en van een aantal trainingsvluchten veroorzaakte een daling in het aantal **passagiers** met 9% tot 152.682. Het aantal **bewegingen** nam met 9% af en de vervoerde **vracht** met 13%.

De geplande ondertunneling of herlegging van de Krijgsbaan kan de luchthaven nieuwe groeiperspectieven bieden. De VLM-lijn op Londen boekte ongeveer 4% winst en de nieuwe lijn op Praag begint te lopen.

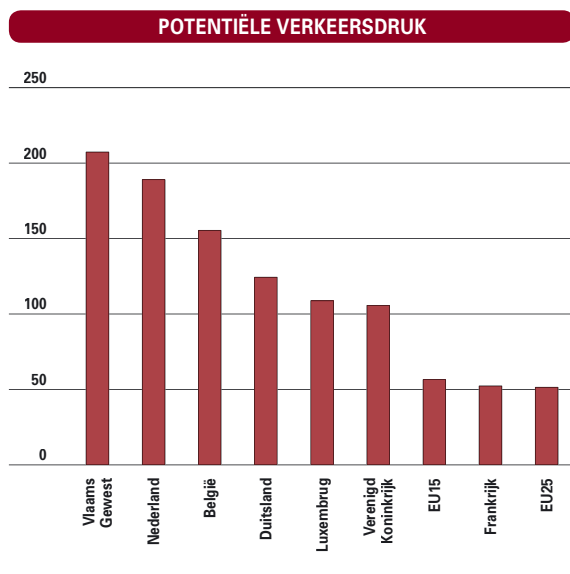
WEVELGEM-KORTRIJK

De Internationale Luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt noch door de Vlaamse, noch door de federale overheid uitgebaat, maar door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol met betrekking tot de zogenaamde 'general aviation', de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Wevelgem tracht zich vooral verder te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven.

Zowel het aantal vliegbewegingen als het aantal passagiersbewegingen daalden in 2004, respectievelijk met 11,5% tot 28.703 **bewegingen** en met 13,3% tot 61.325 **passagiers**. Deze afname is te wijten aan de algemene terugval in het segment van de kleinere privé-luchtvaart en aan de sluiting van de luchthaven gedurende drie weken ten gevolge van werken. Sedertdien behoort de twee kilometer lange startbaan tot de beste van Europa. De luchthaven onderneemt ook stappen om de luchtruimcontrole net zoals bij de andere Belgische internationale luchthavens toe te vertrouwen aan Belgocontrol.

9.2 Bereikbaarheid

De Vlaamse Regering wil de bereikbaarheid van economische knooppunten en poorten op een selectieve wijze waarborgen. De ambitie is om in een globale duurzame ontwikkeling minstens de huidige bereikbaarheidskwaliteit vast te houden of

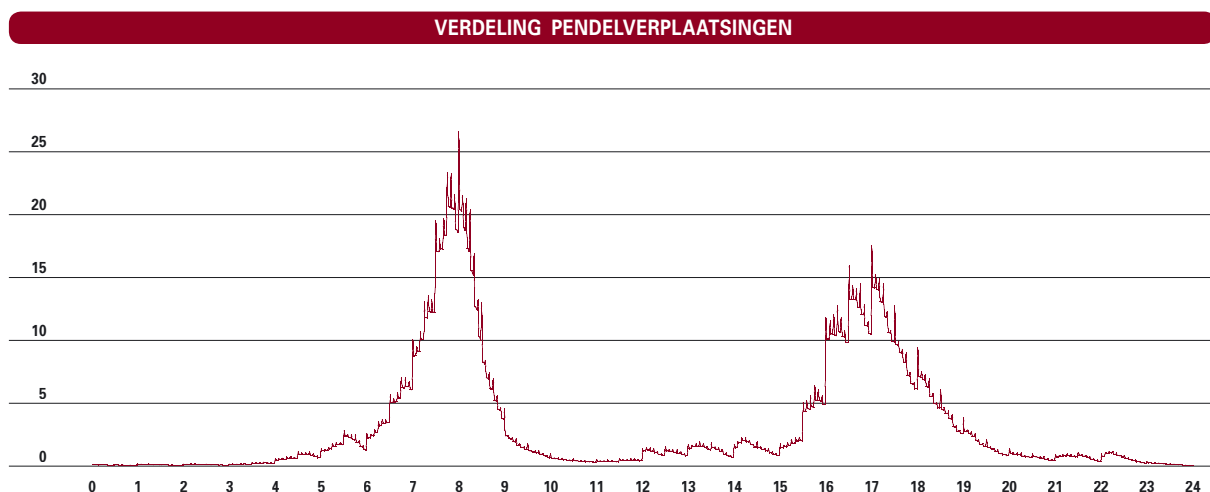
9.26 Potentiële verkeersdruk, gemeten volgens het aantal personenwagens per km², Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2001. Bron: Eurostat, NIS, bewerking APS.

te verbeteren. Het uitgangspunt van deze duurzame ontwikkeling is dat er een beter ruimtelijk evenwicht moet zijn en een betere spreiding van verplaatsingen in de tijd. De alternatieve vervoerswijzen moeten een belangrijker aandeel aannemen in de modale verdeling. Dit kan slechts door een kwaliteitsverhoging voor de alternatieven. De benutting van de verkeersnetwerken zal stijgen door een beter verkeersbeheer. Enkel waar het strikt noodzakelijk is, zal er nieuwe infrastructuur worden aangelegd. De Vlaamse overheid neemt zich voor deze beleidsperiode ten minste een derde van deze missing links weg te werken.

We bespreken hier achtereenvolgens de voertuigverliesuren, de verkeersdruk, de pendelverplaatsingen, de verdeling over de vervoerswijzen, de bezettings- en beladingsgraad van voertuigen en de bezettingsgraad van het infrastructuurnetwerk. Verder komen twee Vlaamse initiatieven aan bod: de inruiling van autonummerplaten voor een abonnement van De Lijn en het autodelen. Tot slot werpen we een licht op de tevredenheid over de transportinfrastructuur.

Voertuigverliesuren

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen wil tegen 2010 het aantal verliesuren (dus met snelheden onder de 95

9.27 Aandeel pendelaars (onder de totale werkende en schoolbevolking) die onderweg zijn, naar tijdstip van de dag (in minuten), Vlaams Gewest, oktober 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

km per uur) op het hoofdwegennet beperken tot 5% van het aantal gereden voertuigen, geteld op een gemiddelde werkdag tussen 6u en 22u.

In 2003 stonden de automobilisten 5,4 miljoen uren in files op de Vlaamse hoofdwegen. De grootste problemen situeren zich rond Brussel en op de ring rond Antwerpen, twee belangrijke economische knooppunten. In het Brusselse zijn 8,2% van de rijuren als **verliesuren** te beschouwen, in Antwerpen 5,5%, in de rest van Vlaanderen 1,3% en in heel het Vlaamse Gewest 5,0%.

Vergeleken met 2001 is de situatie in 2003 licht verbeterd in de regio Brussel, terwijl de toestand in Antwerpen en in de rest van Vlaanderen iets slechter wordt.

Potentiële verkeersdruk

Het Vlaamse Gewest telde in 2001 bijna het hoogste aantal personenauto's per vierkante kilometer in de Europese Unie. Enkel het mini-staatje Malta gaat ons vooraf.

Verdeling van de pendelverplaatsingen

De ochtendspits tijdens de werkweek speelt zich af tussen 7u en 9u, met een hoogtepunt omstreeks 8u wanneer ruim een vierde van de werkenden en

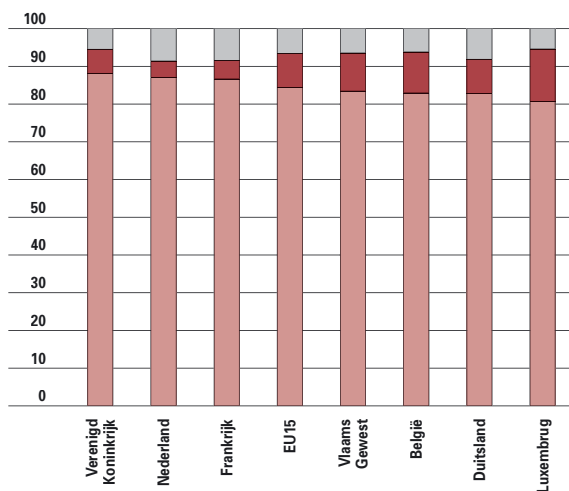
scholieren/studenten tegelijk onderweg is. 's Avonds is de pendelspits heel wat langer, maar ook minder intens.

Modale verdeling

Anno 2003 zijn de auto en de vrachtauto het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmogelijkheden kan interessante perspectieven bieden. Sommige vervoerswijzen hebben immers nog een capaciteitsoverschot of veroorzaken minder milieuschade, hinder voor de omwonenden of verkeersongevallen.

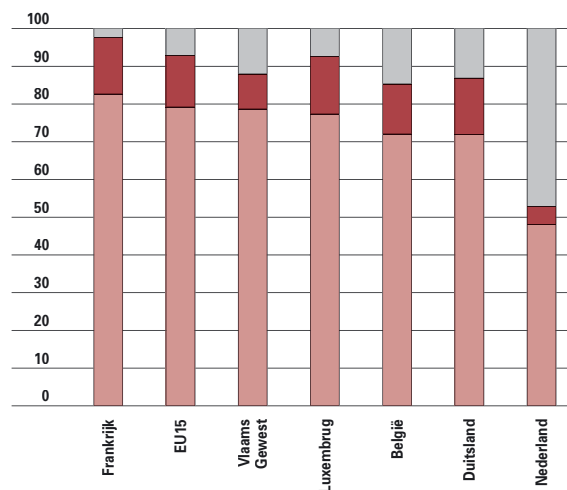
In het personenvervoer neemt de **wagen** in 2003 82,7% van de personenkilometers voor zijn rekening. Internationaal vergelijkbare gegevens zijn er maar tot en met 2002. Vlaanderen zat toen met 83,3%, één percent onder het gemiddelde van de EU15 (84,4%). In tegenstelling tot de Europese Unie in haar geheel winnen **bussen-autocars** en **treinen** sinds eind jaren negentig opnieuw marktaandeel. In vergelijking met 1997 kwam er één procent marktaandeel voor bussen-autocars bij. De NMBS kon sinds 1998 0,9% marktaandeel bijwinnen. De overheidsmaatregelen om het openbaar vervoer te stimuleren werpen dus hun vruchten af. Congestieproblemen doen zich vooral voor tijdens

MODALE VERDELING PERSONENVERVOER

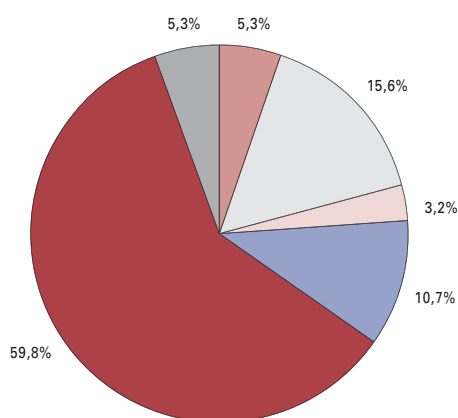
9.28 Modale verdeling personenvervoer volgens personenkm voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU 15, 2002, in %. Bron: EC DG TREN, FOD Mobiliteit en Vervoer, NIS, NMBS (Vlaams Gewest), bewerking APS.

MODALE VERDELING GOEDERENVERVOER

9.29 Modale verdeling goederenvervoer volgens tonkm voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), ongeacht het land van registratie, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15, 2002, in %. Opmerking: deze indicator is niet vergelijkbaar met de structurele Lissabon-indicator, want hanteert een andere definitie. Geen vergelijkbare data voor het Verenigd Koninkrijk. Bron: EC DG TREN, FOD Mobiliteit en Vervoer, NIS, NMBS, PBV (Vlaams Gewest), bewerking APS.

MEEST GEBRUIKTE VERVOERMIDDEL WOON-WERK/ SCHOOLVERKEER

9.30 Meest gebruikte vervoermiddel voor het woon-werk en woon-schoolverkeer, Vlaamse Gemeenschap, 2004, in %.
Bron: APS-survey 2004.

te voet
fiets
moto of bromfiets
openbaar vervoer
auto als bestuurder
auto als passagier

de ochtend- en avondspits, wanneer mensen zich massaal naar en van het werk of de school verplaatsen. In 2004 werd gepeild naar het meest gebruikte vervoermiddel voor dit woon/werk- of woon/schoolverkeer. Alle vervoersmogelijkheden werden hier bevraagd. De auto staat nog steeds ruim aan kop, maar opvallend is ook het grote aandeel van **fietzers** en openbaar vervoer.

In het goederenvervoer wordt 78,7% van alle tonkilometers afgelegd via de **weg**, een half procent

onder het gemiddelde van de EU15. Een opvallend verschil is te vinden bij de **binnenvaart**: het Vlaamse aandeel van de binnenvaart ligt met 12% ruim vijf procentpunten boven het EU15-gemiddelde. Het vlakkere en waterrijke Nederland haalt met 47% een merkelijk hoger percentage. Qua vrachtvervoer per **spoor** zitten we met 9,3% ruim onder het Europese gemiddelde. Voor het Vlaamse Gewest beschikken we over cijfers voor de periode 1996-2003. Sinds 1996 groeide het aandeel van het wegvervoer met 4 procentpunten tot 78,5%, het aandeel van de binnenvaart bleef ongeveer status quo op 12,1% (+ 0,1 procentpunt), terwijl het spoor heel wat marktaandeel moest prijsgeven tot 9,4% (- 3,9 procentpunten).

Bezettings- en beladingsgraad voertuigen

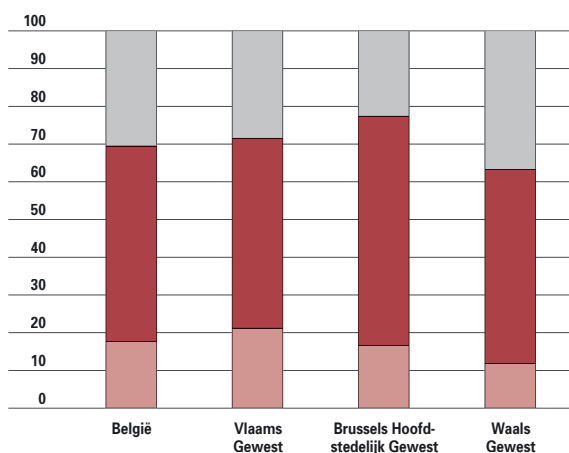
De **bezettingsgraad** van de personenwagens blijft dalen. In 2003 zaten er in Vlaanderen gemiddeld 1,369 personen in een auto. In 1990 was dit nog 1,462. De bezettingsgraad is het laagst op de gemeentewegen en het hoogst op de autosnelwegen. Deze dalende bezettingsgraad uit zich in een snellere groei van het aantal voertuigkilometer ten opzichte van het aantal personenkilometer. In het vrachtverkeer zien we de omgekeerde evolutie. Daar stijgt de **beladingsgraad**, vooral door de grotere vrachtwagens. Een gemiddelde vrachtwagen vervoerde in 2003 6,1 ton, terwijl dit in 1990 maar 4,5 ton was. De tonkilometers groeien dan ook meer dan dubbel zo snel als de voertuigkilometers.

BEZETTINGSGRAAD INFRASTRUCTUURNETWERK

BEZETTINGSGRAAD	WEGENNETWERK		SPOORWEGENNETWERK		BINNENWATERNETWERK
	PERSONENVERVOER	GOEDERENVERVOER	PERSONENVERVOER	GOEDERENVERVOER	GOEDERENVERVOER
België	82	26	235	207	470
Duitsland	x	x	193	202	984
EU15	x	x	202	155	x
EU25	x	x	173	177	x
Frankrijk	77	27	250	171	157
Luxemburg	116	34	130	208	1022
Nederland	119	21	509	144	818
Verenigd Koninkrijk	178	x	234	110	18
Vlaams Gewest	99	34	278	198	377

9.31 Bezettingsgraad van het infrastructuurnetwerk, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU 25, in 2000 (wegennetwerk en binnenwaternetwerk) of in 2002 (spoorwegennetwerk), in personenkm of tonkm afgelegd met vervoermiddelen ongeacht het land van registratie, per km lijninfrastructuur, x 10.000.
Opmerking: alle wegtypes zijn in het wegennetwerk mee opgenomen.
Bron: EC DG TREN en EUROSTAT, Vlaams Gewest: FOD Mobiliteit en Vervoer, NIS, NMBS, PBV, bewerking APS.

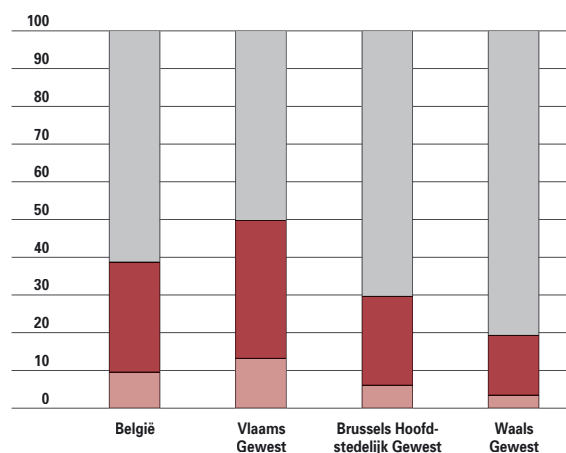
TEVREDENHEID VOETPADEN

9.32 Aandeel van de huishoudens-referentiepersonen die de voetpaden in hun buurt heel goed, normaal en slecht voorzien vinden, België en gewesten, oktober 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS.

slecht voorzien
normaal voorzien
heel goed voorzien

TEVREDENHEID FIETSPADEN

9.33 Aandeel van de huishoudens-referentiepersonen die de fietspaden in hun buurt heel goed voorzien, normaal voorzien en slecht voorzien vinden, België en gewesten, oktober 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS.

slecht voorzien
normaal voorzien
heel goed voorzien

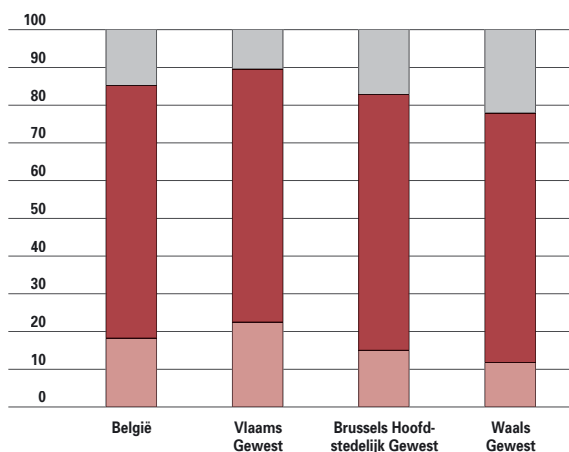
Bezettingsgraad infrastructuurnetwerk

Vlaanderen heeft een dicht verkeersinfrastructuurnetwerk, dat ook intensief gebruikt wordt. Voor personenvervoer is de **bezettingsgraad** van het spoorwegennetwerk het derde hoogste van de Europese Unie.

DINA-abonnementen

Sinds oktober 2002 kan men bij De Lijn een gratis abonnement voor drie jaar krijgen als men een personenwagen uit het verkeer haalt. Per ingeleverde nummerplaat krijgt één gezinslid naar keuze een DINA-abonnement. DINA staat voor Dienst Inruilen Nummerplaat voor Abonnement. Als de enige personenwagen van het gezin geschrapt wordt, krijgen alle gezinsleden een dergelijk abonnement. In dit geval mag geen enkel gezinslid nog een auto ter beschikking hebben, ook geen bedrijfs- of leasingwagen. Eind december 2004 waren er reeds 23.120 DINA-abonnementen in omloop.

TEVREDENHEID STRATEN

9.34 Aandeel van de huishoudens-referentiepersonen die de straten in hun buurt heel goed voorzien, normaal voorzien en slecht voorzien vinden, België en gewesten, oktober 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS.

slecht voorzien
normaal voorzien
heel goed voorzien

Autodelen

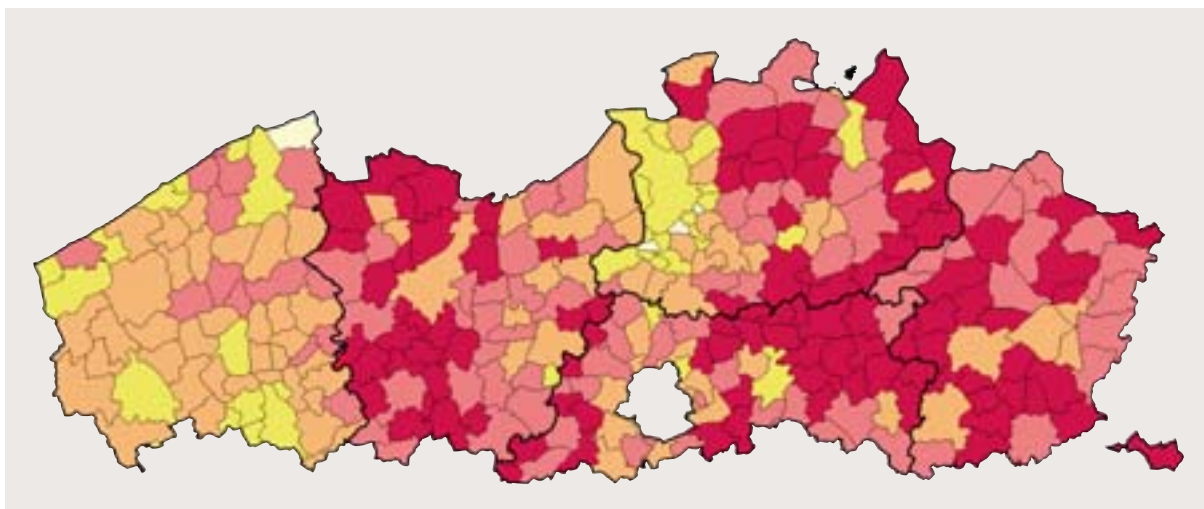
De particuliere initiatieven rond **autodelen** uit de jaren negentig, kregen in 2004 een officieel verlengstuk met Cambio, een autodelen-initiatief met medewerking van Taxistop en De Lijn. In Gent en Brugge waren er eind januari 2005 vijf standplaatsen, met 12 wagens en 203 gebruikers. Antwerpen is gestart in maart 2005.

Tevredenheid over infrastructuur

Een kwalitatieve transportinfrastructuur is noodzakelijk om de bereikbaarheid te garanderen, maar ook om andere redenen zoals verkeersveilig-

ONTEVREDENHEID VOETPADEN IN DE BUURT

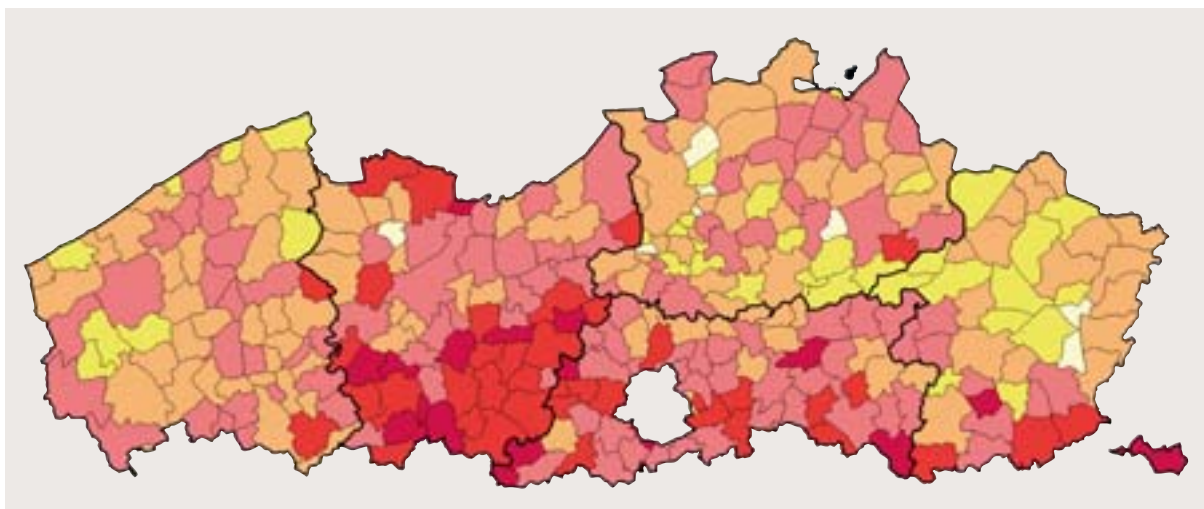
9.35 Ontevredenheid over de voetpaden in de buurt, per gemeente, Vlaams Gewest, oktober 2001, in % (zes categorieën: < of =10, 10-20, 20-30, 30-40, 40-50, >50).
Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

≥ 50	(100)	Dark Red
40 tot 50	(88)	Red
20 tot 30	(80)	Light Red
10 tot 20	(35)	Yellow
0 tot 10	(5)	Light Yellow

heid en toegankelijkheid. 29% van de Vlaamse huishoudens vindt de **voetpaden** in de buurt slecht voorzien. Dat cijfer houdt het midden tussen Wallonië en Brussel. Bij de **fietspaden** is het plaatje negatiever. De helft van de

Vlaamse huishoudens vindt deze slecht voorzien. In Wallonië en Brussel ligt de ontevredenheid nog een pak hoger. Over de **straten** is men meer tevreden. Slechts 10,4% vindt ze slecht voorzien. De ontevredenheid is opnieuw het grootst in Wallonië.

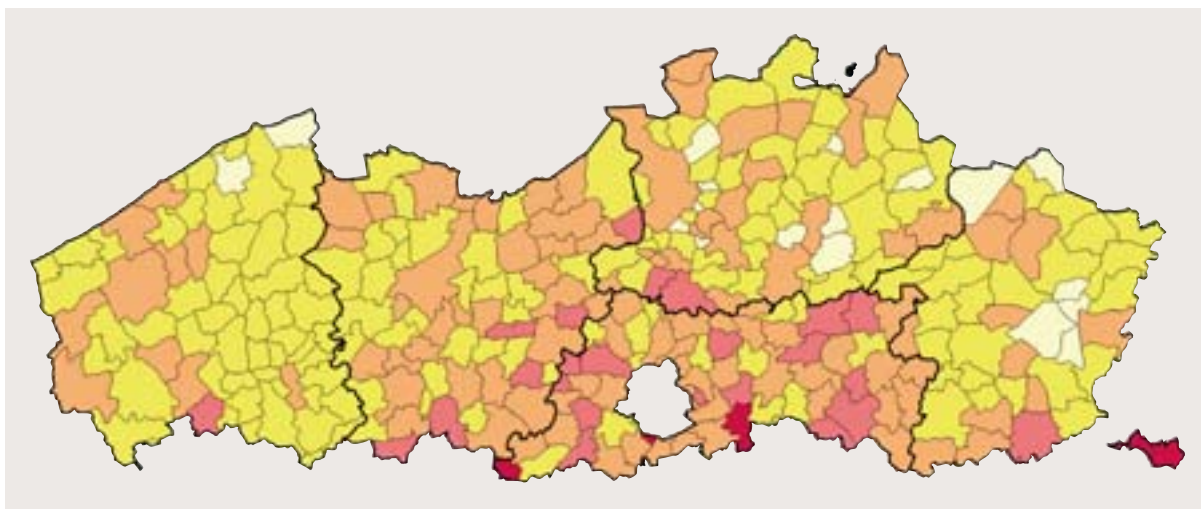
ONTEVREDENHEID FIETSPADEN IN DE BUURT

9.36 Ontevredenheid over de fietspaden in de buurt, per gemeente, Vlaams Gewest, oktober 2001, in % (zes categorieën: < of =30, 30-40, 40-50, 50-60, 60-70, >70).
Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

≥ 70	(18)	Dark Red
60 tot 70	(40)	Red
50 tot 60	(104)	Light Red
40 tot 50	(102)	Light Orange
30 tot 40	(36)	Yellow
< 30	(8)	Light Yellow

ONTEVREDENHEID STRATEN IN DE BUURT

9.37 Ontevredenheid over de straten in de buurt, per gemeente,
Vlaams Gewest, oktober 2001, in % (vijf categorieën: < of =5, 5-10, 10-15, 15-20, >20).
Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

≥ 20	(4)	
15 tot 20	(25)	
10 tot 15	(106)	
5 tot 10	(155)	
< 5	(18)	

9.3 Toegankelijkheid

Volgens het Mobiliteitsplan moet iedereen de mogelijkheid hebben om zich te verplaatsen en volwaardig aan het maatschappelijke leven deel te nemen. Streefdoel hierbij is het garanderen van de mobiliteit voor iedereen, ook voor mensen die geen auto bezitten of geen auto mogen of kunnen besturen. Dat moet de vervoersarmoede tegengaan en de vervoersongelijkheden tussen de verschillende maatschappelijke groepen tot een aanvaardbaar niveau terugbrengen. Op korte termijn liggen de prioriteiten in het verzekeren van de basismobiliteit voor mensen zonder auto.

Achtereenvolgens komen de basismobiliteit, het vervoermiddelenbezit, de gezinsuitgaven voor vervoer en de tevredenheid over het openbaar vervoersaanbod aan bod.

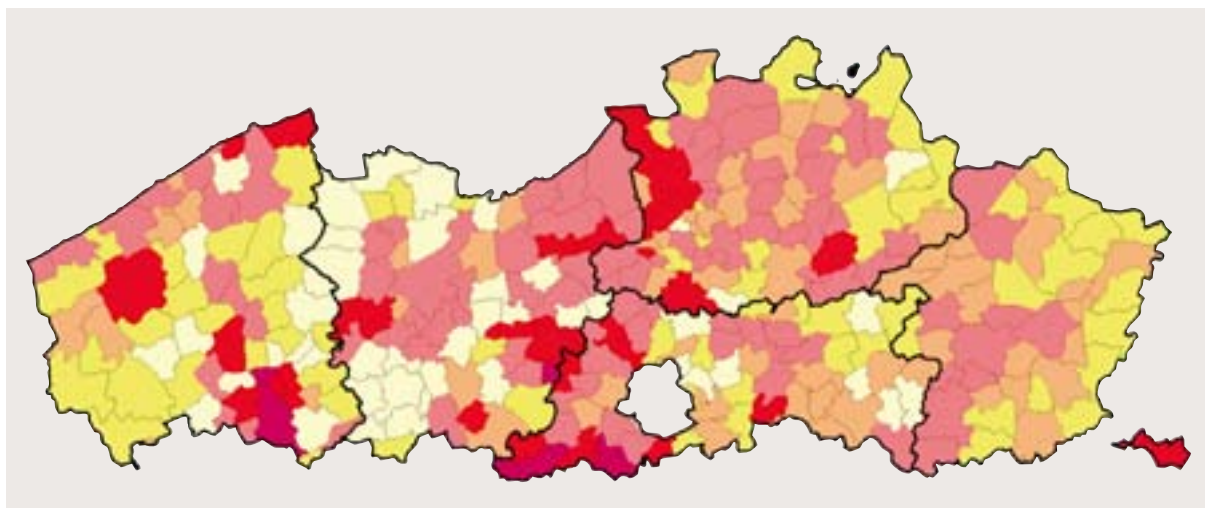
Basismobiliteit

Om alle bevolkingscategorieën de kans te geven zich zelfstandig te verplaatsen, is er behoefte aan een minimumaanbod van **openbaar vervoer**.

Vanzelfsprekend liggen de criteria om de **basismobiliteit** te realiseren hoger in dichtbevolkte, stedelijke gebieden dan in dunbevolkte plattelandsgemeenten. Aan de hand van criteria wordt per gemeente een basismobiliteitsscore berekend. Een gemeente met een hoge score staat hoog op de prioriteitenlijst en wordt dan ook bij de eerste aangepakt.

In januari 2000 bedroeg de score in de gemeente met de grootste afwijking 413,2, in januari 2004 was dat nog 235,5. In 48 gemeenten is het recht op basismobiliteit al volledig van kracht. De gemiddelde score in de Vlaamse gemeenten zakte in dezelfde periode van 130,0 tot 48,2. De score van het Vlaamse Gewest in zijn geheel halveerde van 118,2 in 2000 naar 57,4 in 2004. In vergelijking met 2003 daalde de gemiddelde gemeentelijke score met 20,3 punten, terwijl de score van het gehele gewest met 19,7 punten zakte. De realisatie van de basismobiliteit is een continue beleidsprioriteit van de Vlaamse Regering.

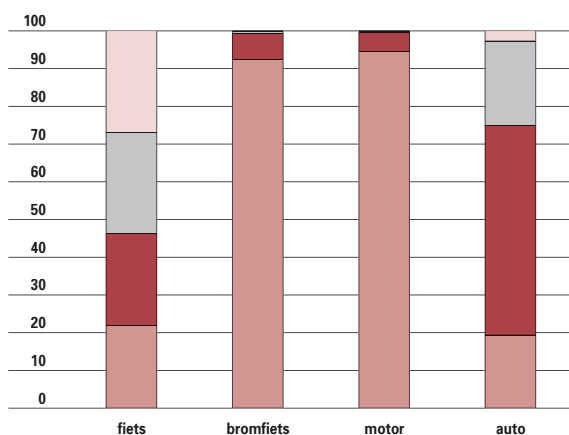
AFWIJKING VAN DE NORMEN VAN BASISMOBILITEIT

9.38 Afwijking van de normen van basismobiliteit, per gemeente, Vlaams Gewest, januari 2004, in punten (zes categorieën: voldaan (0-5), 5-25, 25-50, 50-100, 100-150, ≥150).
Bron: VVM De Lijn, LIN.

≥ 150	(6)	■
100 tot 150	(27)	■
50 tot 100	(92)	■
25 tot 50	(65)	■
5 tot 25	(70)	■
< 5	(48)	■

VERVOERMIDDELEN PER GEZIN

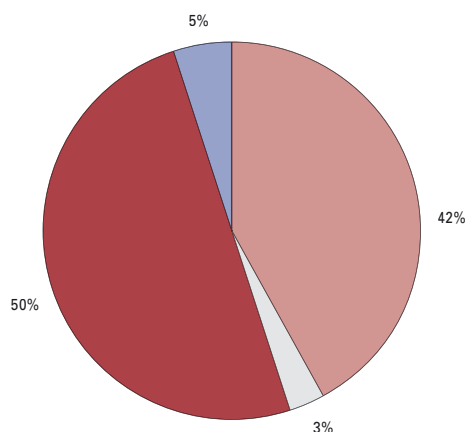

9.39 Aantal vervoermiddelen per huishouden, naar type vervoermiddel (fiets, bromfiets, motor, auto), Vlaams Gewest, oktober 2001, in % van de huishoudens. Bron: SEE2001 NIS 10% steekproef, bewerking APS.

Vervoermiddelenbezit

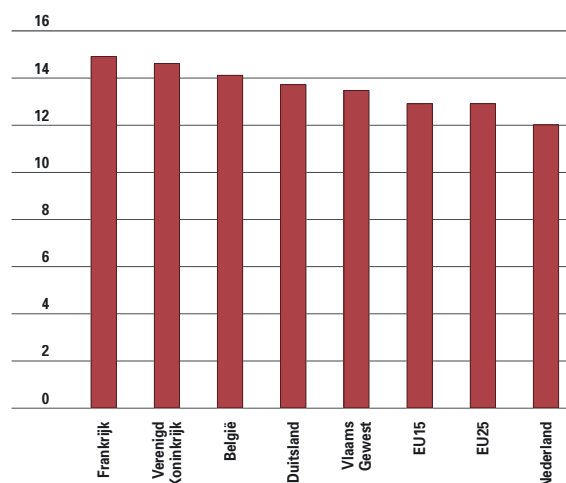
Anno 2001 beschikte een vijfde van de Vlaamse gezinnen niet over een **auto**, terwijl een kwart er twee of meer had. Bij **fietsen** vinden we deze onevenwichtige verdeling eveneens terug: ruim een vijfde van de huishoudens had geen enkele fiets, terwijl een kwart er drie of meer bezaten. **Bromfietsen** en **motoren** kwamen in nog geen 10% van de gezinnen voor.

GEZINSUITGAVEN VERVOER NAAR CATEGORIE

9.41 Gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer ten opzichte van de totale consumptie, berekend op basis van lopende prijzen in euro, Vlaams Gewest, 2001, naar categorie, in %. Bron: NIS, bewerking APS.

GEZINSUITGAVEN VERVOER

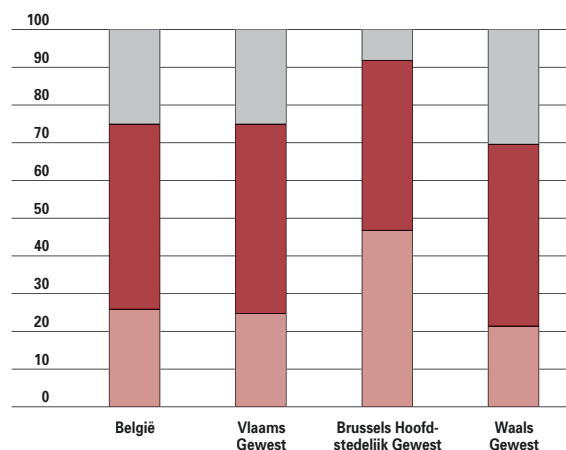

9.40 Gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer ten opzichte van de totale consumptie, berekend op basis van lopende prijzen in euro, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2001, in %. Rekenkundig gemiddelde voor EU15 en EU25. Bron: EC DG TREN, NIS (Vlaams Gewest), bewerking APS.

Uitgaven voor verkeer en vervoer

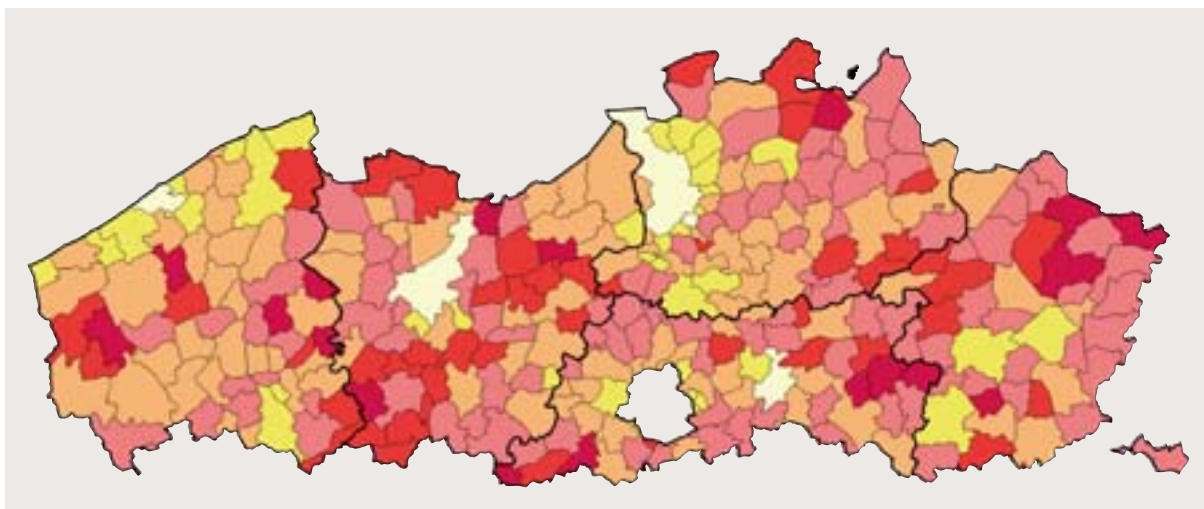
In 2001 besteedden gezinnen 13,5% van hun totale consumptie aan verkeer en vervoer. Daarmee zit het Vlaamse Gewest boven het Europese gemiddelde, maar onder de buurlanden Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Slechts een klein aandeel

TEVREDENHEID OPENBAAR VERVOERSAANBOD

9.42 Aandeel van de huishoudens-referentiepersonen dat het openbaar vervoersaanbod in de buurt heel goed, normaal voorzien vindt, België en gewesten, oktober 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS.

ONTEVREDENHEID OPENBAAR VERVOER

9.43 Ontevredenheid over het openbaar vervoersaanbod in de buurt, per gemeente, Vlaams Gewest, oktober 2001, in % (zes categorieën: < of =10, 10-20, 20-30, 30-40, 40-50, >50).
Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

≥ 50	(19)	■
40 tot 50	(48)	■
30 tot 40	(105)	■
20 tot 30	(95)	■
10 tot 20	(36)	■
< 10	(5)	■

van de **vervoersuitgaven** gaat naar tweewielers, openbaar vervoer of taxi.

Tevredenheid over het openbaar vervoer

Een kwalitatief **openbaar vervoer** is noodzakelijk om de toegankelijkheid tot mobiliteit te garanderen, maar ook om andere redenen zoals bereikbaarheid. Iets meer dan de helft van de Vlaamse huishoudens vindt de openbaar vervoervoorzieningen normaal, terwijl een kwart de voorzieningen zeer goed vindt. Het resterende kwart vindt het openbaar vervoersaanbod in de buurt slecht voorzien. Daarmee scoren we beter dan het Waalse Gewest (30,4%), maar een pak minder goed dan het stedelijke en zeer dicht bevolkte Brussels Hoofdstedelijk Gewest (8,2%).

9.4 Verkeersveiligheid

De derde doelstelling van het Mobiliteitsplan is “de verkeersonveiligheid in het Vlaamse Gewest verder terugdringen met het oog op een wezenlijke vermindering van het aantal verkeersslachtoffers”. Op termijn stelt de Vlaamse Regering de zogenaamde nulversie voorop, wat zoveel betekent als een compleet slachtoffervrij verkeer. Dit ambitieuze doel is enkel op zeer lange termijn bereikbaar. Op kortere termijn wil men tegen 2010 de achterstand in verkeersveiligheid in vergelijking met de Europese koplopers gehalveerd zien. Dit houdt niet alleen in dat de verkeersveiligheid in Vlaanderen de huidige verkeersveiligheid bij de Europese koplopers moet benaderen, maar ook dat er rekening moet worden gehouden met de ambities die in die landen voor het jaar 2010 gesteld worden.

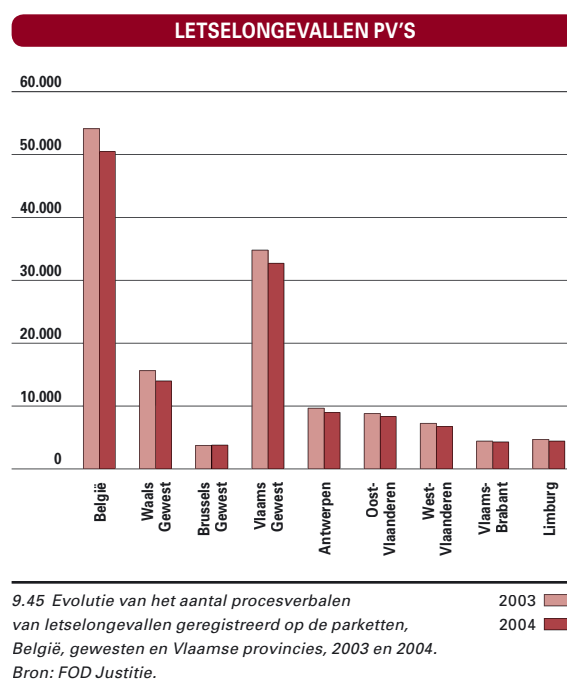
Concreet betekent dit in vergelijking met 1999 tegen 2010 ten hoogste nog:

- 375 doden en dodelijk gewonden, dus een jaarlijkse daling met 5%;
- 3.250 zwaargewonden, dus een jaarlijkse daling met 5%;
- 55 doden en dodelijk gewonden per 1 miljoen jongeren onder de 26 jaar, dus een jaarlijkse daling met 6%;
- 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer, of een jaarlijkse daling met 2,5%.

De meest recente cijfers van de federale overheid op het moment dat deze bijdrage geschreven werd (maart 2005) dateren van het jaar 2001. Deze cijfers werden reeds twee edities geleden gebruikt. Internationaal beschouwd, kan deze gegevensver-

zameling en -verwerking als bijzonder langzaam omschreven worden. Reden hiervoor is de onder-rapportering door de politiediensten, mede te wijten aan de integratieproblemen van de politiehervorming.

Om het beleid toch toe te laten kort op de bal te spelen, werd de Verkeersveiligheidsbarometer ontwikkeld. Aan de hand van parketgegevens, cijfers van de federale politie voor de autosnelwegen en cijfers van enkele politiezones, kan men toch een – beperkt – zicht krijgen op de evolutie van de

STREEFNORMEN VERKEERSVEILIGHEID

CATEGORIE	1999		2000		2001		2010	BENODIGDE GEMIDDELDE JAARLIJKSE DALING
	VERTREKGETAL	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	STREEFGETAL		
doden en dodelijk gewonden	806	871	8,1%	848	-2,6%	375	-5,0%	
zwaar gewonden	6.714	6.334	-5,7%	5.725	-9,6%	3.250	-5,0%	
doden en dodelijk gewonden onder 26 jaar	238	267	12,2%	244	-8,6%	80 à 85	-6,0%	
lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer	78,4	75,5	-3,0%	72,9	-2,6%	57	-2,5%	

9.44 Evolutie in het bereiken van de verkeersveiligheidsstreefnormen, naar beleidseffect, van 1999 tot 2001. Bron: NIS, bewerking APS.

verkeersveiligheid. Zo kan er een vergelijking tussen het jaar 2003 en 2004 gemaakt worden.

Streefnormen

Het Vlaamse Gewest zit op koers om de **verkeersveiligheidsdoelstellingen** voor zwaargewonden en lichtgewonden uit het Mobiliteitsplan tegen 2010 te bereiken. Maar de doelstelling bij het aantal verkeersdoden en het aantal jongerenslachtoffers blijft ondanks de verbetering in 2001 nog ver verwijderd.

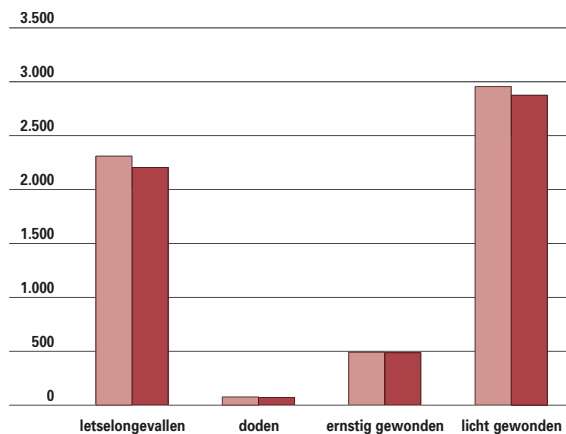
Parketgegevens

Het aantal procesverbalen van **letselongevallen** geregistreerd op de parketten daalde in 2004 met 6%. Een pv kan echter ook meerdere slachtoffers bevatten. In alle provincies daalde het aantal pv's, het meest in Antwerpen en het minst in Vlaams-Brabant. Alleen het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kende een stijging van het aantal pv's met letselongevallen.

Autosnelwegen

De federale verkeerspolitie beschikt over volledige gegevens betreffende het aantal **letselongevallen** én het aantal slachtoffers op de autosnelwegen. In 2004 is er een daling over de hele lijn. Het aantal letselongevallen daalt met 4,6%. Er vallen 9,1% minder **doden**, 1,2% minder **zwaargewonden** en 2,6% minder **lichtgewonden**. In het Waalse Gewest tekent zich dezelfde trend af, uitgezonderd voor de lichtgewonden (+ 0,3%).

ONGEVALLEN EN SLACHTOFFERS AUTOSNELWEGEN

9.46 Evolutie van het aantal letselongevallen en verkeersslachtoffers naar ernst van de verwonding op de autosnelwegen, Vlaams Gewest, 2003 en 2004.
Bron: Federale Verkeerspolitie.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kent een sterke stijging voor het aantal letselongevallen, de ernstig en lichtgewonden. Het kent tevens het meeste aantal doden al dient hier bij gesteld dat de Brusselse autosnelwegen zeer beperkt zijn, zodat kleine absolute verschillen grote procentuele verschuivingen kunnen veroorzaken.

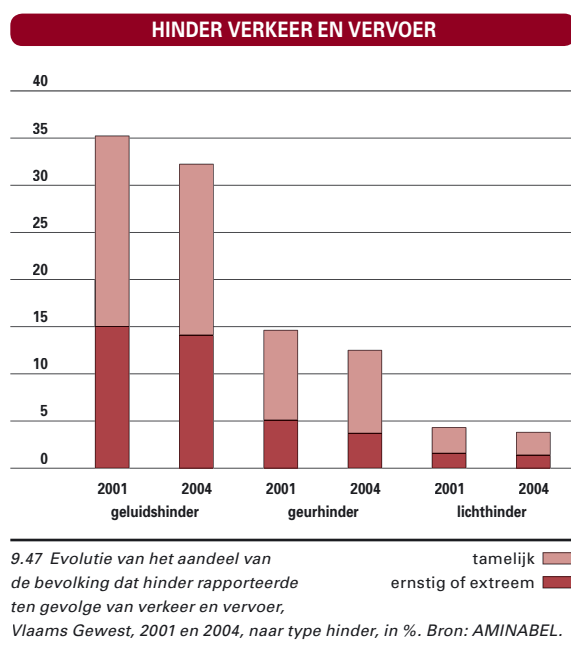

9.5 Verkeersleefbaarheid

De vierde doelstelling van het mobiliteitsbeleid is een verkeersleefbare omgeving. De overheid wil op (zeer) lange termijn bereiken dat de verkeersleefbaarheid geen fundamentele rol meer speelt bij de keuze van een woonplaats.

Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoersmiddelen zetten de kwaliteit van het verblijven onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor, maar in veel hogere mate in gebieden met een grote bevolkingsdichtheid en een grote verkeersdichtheid zoals de grootstedelijke gebieden en de Vlaamse Ruit.

Infrastructuur en gebruik van vervoersmiddelen zet ook de kwaliteit van verplaatsingen op microniveau onder druk. De verkeersonveiligheid, de onoversteekbaarheid, de barrièrewerking, de parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in min of meerdere mate over het grondgebied gespreid voor. Het ruimtebeslag door verkeer speelt vooral een rol in stedelijke gebieden en kernen van gemeenten. De onoversteekbaarheid is een typisch probleem voor secundaire wegen. De subjectieve rapportering van de ondervonden

hinder met betrekking tot geluid, geur en licht komt hier aan bod, luchtverontreiniging in het deel Milieuduurzaamheid.

Geluidshinder

In 2004 gaf 14% van de bevolking aan ernstige of extreme geluidshinder te ondervinden vanwege verkeer en vervoer. Verkeer en vervoer is daarmee veruit de belangrijkste bron van **geluidshinder**, gevolgd door burenlawaai. Er is wel een significante daling van 0,9 procentpunt. Als we de tamelijk gehinderden erbij tellen, is de daling nog sterker. Vooral de afname van de hinder door het wegverkeer speelt hierin een rol. De geluidshinder is het sterkst in de provincies Antwerpen en vooral Vlaams-Brabant. Daar neemt de geluidshinder door de luchtvaart een hoge vlucht, van 5,9% van de inwoners naar 8,7%.

Geurhinder

3,7% van de inwoners ondervindt ernstige of extreme **geurhinder** door verkeer en vervoer. De belangrijkste geurhinder waait over van de burens (4,2%). Er vond in 2004 een significante afname plaats met 1,4 procentpunt.

Lichthinder

Verkeer en vervoer zorgde in 2004 bij 1,4% van de Vlamingen voor ernstige of extreme **lichthinder**, een daling met 0,2 procentpunt in vergelijking met 2001. Verkeer en vervoer wordt als belangrijkste bron van lichthinder gemeld, vóór handel, diensten, recreatie en toerisme (0,6%).

GELUIDSHINDER DOOR VERKEER EN VERVOER

BRON	2001	2004
straatverkeer	12,4	11,7
treinverkeer	1,0	1,0
luchtvaart	2,8	2,6
scheepvaart	0,0	0,4

9.48 Aandeel van de bevolking dat ernstige en extreme geluidshinder rapporteerde ten gevolge van verkeer en vervoer, Vlaams Gewest, 2004, naar bron, in %. Bron: AMINABEL.

9.6 Milieuduurzaamheid

De vijfde doelstelling wil de schade aan milieu en natuur terugdringen, zelfs al neemt de mobiliteit toe. De steeds maar groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen.

In deze context zijn de huidige transportsystemen niet milieuduurzaam: de emissies liggen te hoog, de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk en de biodiversiteit komt onder druk.

Luchtverontreiniging

Het aandeel van het wegverkeer is voor alle luchtverontreinigende stoffen een pak hoger dan dat van de andere gemotoriseerde vervoerswijzen. Daarom beperken we ons hier tot **luchtverontreiniging** ten gevolge van het **wegverkeer**. Het relatieve aandeel van het niet-wegverkeer neemt echter toe. Voertuigen voor wegverkeer zijn immers onderworpen aan een strikte EU-regelgeving (de Euro-normen) en worden dus alsmear minder vervuilend. Ook de brandstofkwaliteit voor wegvoertuigen is aan richtlijnen onderworpen. Binnen het niet-wegverkeer is de scheepvaart de belangrijkste bron van emissies. Het aandeel van de vliegtuigemissies neemt toe. De milieubelasting door dieseltreinen maakt slechts een klein deel uit van de totale belasting door verkeer en vervoer.

Het wegverkeer stoot de broeikasgassen methaan (CH_4), distikstofoxide (N_2O) en koolstofdioxide (CO_2) uit. Daarnaast veroorzaakt het wegverkeer eveneens fotochemische luchtverontreiniging of vorming van ozon door de uitstoot van stikstofoxides (NO_x) en vluchtige organische stoffen (VOS). Het ligt tevens aan de basis van verzurende bestanddelen zoals zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxides (NO_x) en ammoniak (NH_3).

Dit leidt tot heel wat gezondheidsproblemen.

Vluchtige organische stoffen (VOS) zijn bijvoorbeeld kankerverwekkend. Zware metalen zoals lood, koper en nikkel worden in het lichaam geaccumuleerd en kunnen eveneens kanker veroorzaken. Het wegverkeer stoot ook microscopische stofdeeltjes uit die de longen binnendringen.

Met uitzondering van CO_2 , N_2O en NH_3 dalen de emissies van alle luchtverontreinigende stoffen. Het aantal voertuigen neemt echter toe zodat de invloed van technische maatregelen, bijvoorbeeld energiezuiniger wagens, op de CO_2 -emissie teniet wordt gedaan. Een kentering in deze evolutie is slechts mogelijk door het stimuleren van de aankoop van energiezuiniger wagens en het gebruik van andere voerermiddelen.

Naast de technische maatregelen zoals de katalysator heeft de verdieselijking van het wagenpark eveneens een invloed op de CO -, NO_x (NO_2)- en NMVOS-emissies. Het verminderen van het zwavel-

EMISSIES WEGVERKEER

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003*
CO_2	kton	11.283	11.759	12.061	12.197	12.641	12.741	12.894	13.140	13.486	13.926	13.949	13.977	14.088	14.062
CO	ton	412.120	393.486	372.113	322.169	301.965	280.122	259.137	246.286	232.875	222.231	204.901	191.234	178.166	167.933
SO_2	ton	9.030	9.465	9.719	9.949	10.382	10.536	4.030	4.100	4.206	4.339	1.851	1.870	1.903	405
NO_x (NO_2)	ton	102.641	105.623	106.269	102.009	101.583	97.971	95.689	95.290	95.919	96.913	95.089	92.928	90.593	87.809
NMVOS	ton	81.393	80.457	77.760	67.636	62.748	57.051	50.989	46.242	41.262	36.028	30.870	26.831	23.323	20.576
stof	ton	6.962	7.314	7.438	7.343	7.329	7.073	6.750	6.361	6.013	5.618	5.092	4.652	4.273	4.021
N_2O	ton	668	706	745	825	913	980	1.049	1.124	1.205	1.295	1.337	1.370	1.405	1.416
CH_4	ton	1.979	2.010	2.008	1.862	1.814	1.731	1.627	1.527	1.413	1.309	1.157	1.040	940	851
NH_3	ton	91	120	200	390	556	695	840	952	1.058	1.168	1.217	1.233	1.244	1.219

9.49 Evolutie van de emissies veroorzaakt door het wegverkeer, van 1990 tot 2003, in ton/jaar, CO_2 in kton/jaar. Opmerking: voorlopige cijfers voor 2003 (stand van zaken 30 september 2004). De emissiereeks van de jaren 1990-2002 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: VMM.

gehalte in diesel en benzine heeft een duidelijke impact op de SO₂-emissie. Volgens een Europese richtlijn mag diesel voor wegvoertuigen tegen 2005 maximaal 50 ppm zwavel bevatten, maar in België wordt reeds sinds 2003 laagzwavelige diesel verkocht. De SO₂-emissie is dan ook zwaar gedaald. Stofemissie wordt vooral veroorzaakt door dieselwagens. Daar de verbranding van diesel in de nieuwe generaties wagens efficiënter verloopt, dalen de emissies. Een negatief effect van de katalysator is dat de emissies van N₂O en NH₃ toenemen. De invoering van loodvrije benzine zorgde voor een daling van de loodemissie. De grote daling in 2000 is te wijten aan het uit de handel nemen van gelode benzine en de daling van het loodgehalte in loodvrije benzine (van 0,013 g/l tot 0,005 g/l). De stijging van het aantal voertuigen en dus van het totale brandstofverbruik geeft aanleiding tot hogere emissies voor de andere zware metalen.

Eco-efficiëntie wegverkeer

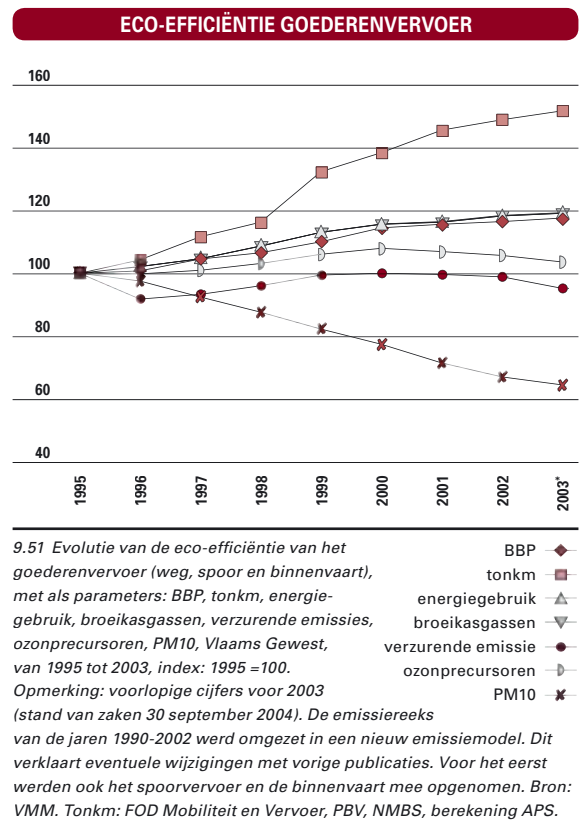
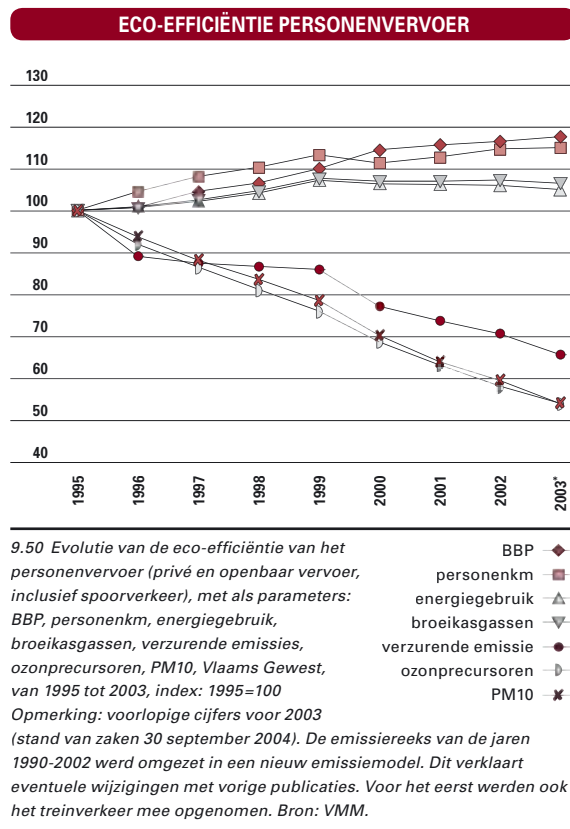
De groei van het aantal **personenkilometers** (privé en openbaar vervoer, inclusief spoorverkeer) volgde de groei van het BBP tot 2000. In 2000 daalde het personenvervoer, daarna kende het opnieuw een

lichte stijging die gelijke tred hield met het verloop van het BBP. In 2003 leek het aantal personenkilometers te stagneren.

Tussen het energiegebruik en de emissie van broeikasgassen (CO₂, CH₄ en N₂O) enerzijds en het personenvervoer anderzijds doet zich een relatieve ontkoppeling voor. Het energiegebruik daalde lichtjes vanaf 2000. Naast de vertraagde groei van het aantal personenkilometers gereden met de auto, zijn de verdieselijking van het personenwagenvark en het stijgende aandeel zuinigere wagens verklarende factoren. De emissie van verzurende componenten (SO₂, NO_x en NH₃), ozonprecursoren (NMVOS, NO_x, CH₄ en CO) en PM10 daalde in de periode 1995-2003 met 34 tot 46 %, niettegenstaande de personenmobiliteit steeg met 15 %. Er is een absolute ontkoppeling tussen deze drie drukindicatoren en de personenkilometers. Dit is het resultaat van gestage versterking van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en brandstofspectificaties in het laatste decennium.

Het goederenvervoer groeide tussen 1995 en 2003 met maar liefst 52 %. Het aantal **tonkilometers** steeg zo veel sneller dan het BBP.

Ook het energiegebruik van het goederenvervoer steeg, maar vanaf 2000 in mindere mate. Over de

jaren 1995-2003 is er een relatieve ontkoppeling tussen het energiegebruik (en daaraan gekoppelde CO₂-emissie) en de transportstromen van het goederenvervoer.

De emissie van ozonprecursoren door het goederenvervoer kende eerst een lichte stijging om vervolgens in 2001 met de komst van de **Euro 3** motoren lichtjes te dalen. In de periode 1995-2000 is er relatieve ontkoppeling met de transportstromen, sinds 2001 zelfs een absolute ontkoppeling. Zowel de emissie van verzurende pollutanten als van PM10

door het goederenvervoer kent een absolute ontkoppeling met het aantal tonkilometers. De dalende emissies zijn het gevolg van de invoering van Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen. Dat deze daling meer uitgesproken is bij PM10 is het resultaat van een belangrijke verstrenging van de limietwaarden voor deeltjes met de introductie van **Euro 2** motoren in 1996.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Beleidscel minister Landuyt, Verkeersveiligheidsbarometer, 8 maart 2005, 2005.
- BIAC, Jaarverslag 2003, 2004.
- BIVV, Verkeersveiligheid Statistieken 2001, 2003.
- De Lijn, Jaarverslag 2003, 2004.
- EC DG TREN, Transport in Figures, Statistical Pocket Book, 2004, 2005.
- EUROSTAT, Yearbook 2004, 2004.
- EUROSTAT, Yearbook Regio 2004, 2004.
- FOD Mobiliteit en Vervoer, Verkeer en Vervoer in België, Statistiek, 2001.
- FOD Mobiliteit en Vervoer, Verkeerstellingen 2003, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid, Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek 2004, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2003, Internationale luchthaven Antwerpen, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2003, luchthaven Oostende, 2004.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets, 2002.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Verkeerstellingen 2003, 2004.
- MVG, Departement LIN, Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen, juni 2001.
- MVG, Departement LIN, Mobiliteitsplan Vlaanderen – Beleidsvoornemens, oktober 2003.
- NIS, Binnenscheepvaart 2003, 2005.
- NIS, Goederenvervoer. Het goederenvervoer over de weg door Belgische voertuigen met minstens één ton laadvermogen in 2002, 2004 .
- NIS, Huishoudbudgetenquête 2001, 2003.
- NIS, Motorvoertuigenpark - toestand op 1 augustus 2003, 2004.
- NIS, Sociaal-Economische Enquête, 1 oktober 2001, 2004 (niet gepubliceerd).
- NIS, Verkeersongevallen op de openbare weg met doden of ongevallen 2001, 2003.
- NMBS, Jaarverslag 2003, 2004.
- NMBS, Statistisch Jaarboek 2003, 2004.
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen, Jaarverslag 2003, 2004.
- SERV, Vlaamse Havencommissie, Jaarverslag 2003, 2004.
- VMM, Lozingen in de lucht 1980-2003, 2004.
- VMM, MIRA-T 2004, Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, 2004 .

Websites

- BIAC: <http://www.biac.be>
- BIVV: <http://www.bivv.be>
- CAMBIO: <http://www.cambio.be>
- CARE: <http://europa.eu.int/comm/transport/care>
- De Lijn: <http://www.delijn.be>
- EC DG TREN: http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_nl.html
- EUROSTAT: <http://europa.eu.int/comm/eurostat>
- FEBIAC: <http://www.febiac.be>
- Haven Antwerpen: <http://www.portofantwerp.be>
- Haven Gent: <http://www.havengent.be>
- Haven Oostende: <http://www.portofoostende.be>
- Haven Zeebrugge: <http://www.zeebruggeport.be>
- FOD Mobiliteit en Vervoer: <http://mobilier.fgov.be/nl/index.htm>
- IRTAD: <http://www.bast.de/htdocs/fachthemen/irtad/english/irtadlan.htm>
- Luchthaven Deurne: <http://www.antwerpairport.be>
- Luchthaven Oostende: <http://www.ostendairport.be>
- Luchthaven Zaventem: <http://www.brusselsairport.be>
- Luchthaven Wevelgem: <http://www.kortrijkairport.be>
- MIRA-T 2004: <http://www.milieurapport.be>
- Mobiliteitsplan Vlaanderen: <http://viwc.lin.vlaanderen.be/mobiliteit>
- Mobiliteit Vlaanderen: <http://mobiliteit.vlaanderen.be>
- MVG LIN - Mobiliteit: <http://www.mobielvlaanderen.be>
- NIS: <http://statbel.fgov.be>
- NIS ECODATA: <http://ecodata.mineco.fgov.be>
- NMBS: <http://www.b-rail.be/corp/N>
- Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets: <http://www.fietsvlaanderen.be>
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: <http://www.binnenvaart.be>
- SERV VHC: <http://www.serv.be/vhc>
- Steunpunt Verkeersveiligheid bij Stijgende Mobiliteit: <http://www.steunpuntverkeersveiligheid.be>
- VMM: <http://www.vmm.be>
- Wegen en Verkeer in Vlaanderen: <http://wegen.vlaanderen.be>

Barrièrewerking Het ontstaan van een zekere weerstand voor vrije migratie van organismen tengevolge van wijzigingen in ruimtelijke omstandigheden aan de rand van een gebied.

Basismobiliteit Basismobiliteit garandeert een minimumaanbod van geregeld vervoer. Het minimumaanbod van geregeld vervoer kan worden gewaarborgd door vraagafhankelijk geregeld vervoer, behalve tijdens de spitsuren in de grootstedelijke gebieden en de stedelijke gebieden. De normen voor het minimumaanbod van geregeld vervoer worden vastgelegd door middel van minimale bedieningstijden, minimale bedieningsfrequenties, maximale wachttijden en maximale afstanden, gemeten in vogelvlucht, van het vertrekpunt in een woonzone tot een halte van geregeld vervoer.

Deze normen zijn afhankelijk van de categorie waartoe het betreffende gebied behoort.

Het aanwezige aanbod in elke gemeente wordt getoetst aan de normen voor het minimumaanbod en dit resulteert in een objectieve prioriteitenlijst. De mate waarin het aanwezige aanbod in een gemeente afwijkt van het minimumaanbod geeft aan elke gemeente een prioriteit of plaats op de prioriteitenlijst. De gemeente waarvan het aanwezige aanbod het meest afwijkt, krijgt de hoogste prioriteit en de gemeente met de kleinste afwijking de laagste prioriteit. Een gemeente met maximaal score vijf voldoet volledig aan de normen. Deze behoefteanalyse houdt rekening met de bevolkingsdichtheid van elke gemeente en met het vervoersaanbod van alle vervoermaatschappijen die op het grondgebied van een gemeente geregeld vervoer organiseren. De prioriteit van een gemeente wordt afgeleid uit de formule:

$$\text{PRIORITEIT} = \frac{(2 \cdot \text{NTB} + \text{NTA}) \cdot \text{N}}{\text{TOT}^2}$$

Hierin is:

1° NTB: de niet bediende oppervlakte, namelijk de oppervlakte van de woonzones, vermenigvuldigd met het aantal dagen van de week waarop er geen bediening is binnen de maximale afstanden bepaald volgens de categorie van het betreffende gebied;

2° NTA: de niet afdoende bediende oppervlakte, namelijk de oppervlakte van de woonzones, vermenigvuldigd met het aantal dagen van de week waarop er een bediening is binnen de maximale afstanden, bepaald volgens de categorie van het betreffende gebied, niet worden gehaald;

3° TOT: de totale oppervlakte van de woonzones in de gemeente;

4° N: het inwoneraantal van de gemeente op 1 januari van het jaar dat voorafgaat aan de actualisatie.

Beladings- en bezettingsgraad voertuigen De mate waarin een bepaald voertuig bezet is met personen, uitgedrukt in aantal, of beladen met goederen, uitgedrukt in ton.

Bezettingsgraad infrastructuurnetwerk De verhouding tussen het aantal afgelegde personenkm of tonkm per km lijninfrastructuur.

Bereikbaarheid De mate waarin een bepaalde bestemming tegen een specifieke weerstand (tijd/kosten) vanuit potentiële herkomstgebieden kan bereikt worden.

Bewegingen op de luchthavens Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.

Biodiversiteit Variabiliteit onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van o.a. terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waarvan zij deel uitmaken; dit omvat de diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen.

Broeikasgas Gas dat de opwarming van de aarde bevordert. Elk broeikasgas heeft zijn eigen opwarmend effect, relatief t.o.v. CO₂. Enkele voornaamste broeikasgassen met hun opwarmend effect of 'global warming potential' (GWP): CO₂ (1), CH₄ (23), N₂O (296).

Eco-efficiëntie Vergelijking van de milieudruk die een sector/regio tweebrengt (emissies, brongebruik) met een activiteitenindicator van deze sector/regio (productie, volume, bruto toegevoegde waarde ...). Een winst in eco-efficiëntie leidt slechts tot winst voor het milieu wanneer de druk ook in absolute cijfers daalt.

Economische knooppunten Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.

Emissie Uitstoot of lozing van stoffen, golven of andere verschijnselen door bronnen, meestal uitgedrukt als een hoeveelheid per tijdseenheid.

- Euro x-voertuig** Term die ontstaan is begin de jaren '90 om aan te geven om welke milieugerelateerde voertuigengeneratie het gaat. Een Euro 3 voertuig is recenter dan een Euro 1 en voldoet aan strengere Europese emissielimieten.
- Evolutie van het wegverkeer** De evolutie van het wegverkeer is berekend op basis van het aantal afgelegde voertuigkilometers. Het aantal voertuigkilometers wordt berekend uit de wekdaggemiddelde waarden en de representatieve lengte van de telpost.
- Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer** Sinds de Copernicushervorming de naam voor het vroegere federale Ministerie van Verkeer en Infrastructuur
- Fotochemische luchtverontreiniging** Verontreiniging van de omgevingslucht met chemische stoffen als ozon (O₃), peroxyacetylnitraat, stikstofdioxide (NO₂), waterstofperoxide en andere stoffen die een oxiderende werking hebben.
- Huishoudbudget** Verzameling van de bestedingen van de huishoudens op basis van NIS-enquêtes.
- Letselongevallen** De verkeersongevallen, vastgesteld door de politie of rijkswacht, op de openbare weg die een lichamelijke letsel tot gevolg hebben. Een ongeval tussen twee of meer weggebruikers wordt beschouwd als één ongeval. Letselongevallen worden als representatief beschouwd voor het hele fenomeen van de verkeersongevallen. Voor elk letselongeval gebeuren statistisch gezien nog eens 7 à 8 ongevallen met enkel materiële schade (blikshade). Ongevallen met enkel materiële schade worden niet meer in de statistieken opgenomen sedert 1973. Aanrijdingen op private terreinen werden nooit opgenomen.
- Modale verdeling** De procentuele verdeling per modus.
- Modus** Vervoerswijze.
- Motoriseringsgraad** Aantal personenwagens per 1.000 inwoners.
- Ontkoppeling** Treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van een activiteitsindicator of een economische indicator (uitgedrukt in constante prijzen). De ontkoppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is. De ontkoppeling is relatief als de groei van de drukindicator positief is, maar minder groot dan die van de activiteits- of economische indicator.
- Ozonprecursor** Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.
- Poorten** De zeehavens met de internationaal georiënteerde multimodale logistieke parken, de internationale luchthaven Zaventem en het H.S.T.-station Antwerpen-centraal (zie Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen).
- Personenkilometer** Aantal afgelegde kilometers per vervoerde persoon met een bepaalde categorie van vervoermiddelen, vermenigvuldigd met het aantal vervoerde personen.
- Roll-on-roll-off verkeer** Verkeer dat al rijdend op en van een schip rijdt, bijvoorbeeld personenwagens en vrachtwagens. Vooral gebruikt als begrip in transportsector.
- Tonkilometer** Aantal afgelegde kilometers per vervoerde ton met een bepaalde categorie van vervoermiddelen, vermenigvuldigd met het aantal ton vervoerde goederen.
- Verkeersslachtoffers**
- Doden 30 dagen: elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
  - Ernstig gewonden: elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
  - Lichtgewonden: elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.
- Verliesuren** = het verschil tussen de werkelijke op de weg gepresteerde trajecttijd en de tijd die in normale omstandigheden (bij normale kruissnelheid) hiervoor nodig was geweest. Men spreekt over verliesuren als de gemiddelde snelheid minder bedraagt dan 95 km/u op het hoofdwegennet, berekend voor een gemiddelde werkdag van 6u tot 22u.
- Vervoermiddelen (transportmodus)** Alle mobiele investeringsgoederen zoals wegvoertuigen, schepen, treinen, vliegtuigen, fietsen, trams, bussen...
- Verzuring** Gezamenlijke effecten en gevolgen van vooral zwavel- en stikstofverbindingen (zwaveldioxide, stikstofoxiden en ammoniak) die via de atmosfeer in het milieu worden gebracht.
- Voertuigkilometer** Totale afstand afgelegd door (motor)voertuigen.
-

Een betaalbare woning voor iedereen en een rechtszekere ruimtelijke ordening

Woonbeleid, ruimtelijk ordening en onroerend erfgoed zullen in de nieuwe structuur van de Vlaamse overheid een homogeen beleidsdomein vormen. Een homogeen beleidsdomein is een verzameling beleidsmateries die vanuit het oogpunt van de burger en van het beleid een herkenbaar en samenhangend geheel vormen. Vooralsnog zijn twee ministers voor deze materies bevoegd en werden de krachtlijnen van het nieuwe beleid ook in twee beleidsnota's vastgelegd.

De Vlaamse Regering pleit in haar regeerakkoord voor een betaalbare woning voor iedereen, een rechtszekere ruimtelijke ordening en een actuele herbestemming van het onroerend erfgoed.

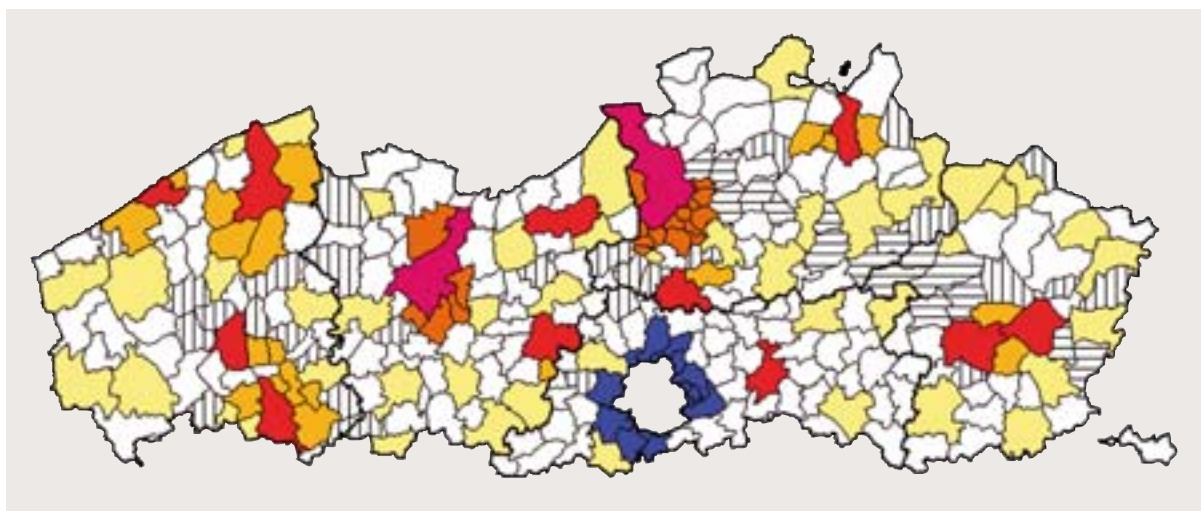
Iedereen moet het recht hebben om te beschikken over een betaalbare en kwalitatieve woning, in een aangename leefomgeving. De Vlaamse Regering wil dat nog meer mensen een eigen woning kunnen

verwerven. Ze wil dit voornamelijk doen door meer en betaalbare bouwkavels op de markt te brengen en mensen aan te moedigen een woning te kopen door middel van fiscale voordelen en premies. Maar ook de huurder mag niet in de kou blijven staan. Er zal werk worden gemaakt van een nieuw stelsel huursubsidies en de middelen voor sociale woningbouw zullen worden verhoogd. De kwaliteit van het Vlaamse woningpatrimonium zal verbeteren door een kordatere aanpak van de huisjesmelkerij en de bevoegdheid van gemeenten om zelf de heffing op leegstand en verkrotting te innen.

Op het vlak van ruimtelijke ordening wil het regeerakkoord voornamelijk zorgen voor een lange termijnvisie en een effectieve uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV). Er dient een grondbeleidsplan en een grondenbank opgericht te worden op Vlaams niveau. Het vergunningenbeleid moet sneller gebeuren, met de nodige aandacht voor klantvriendelijkheid, en er moet een consequent handhavingsbeleid gevoerd worden. De 6 speerpunten van het beleid zijn: ruimte om te wonen, ruimte om te ondernemen en te werken, ruimte voor recreatie, jeugd en cultuurbeleving, ruimte voor mobiliteit, ruimte voor het platteland en ruimte voor de natuur.

Het beleidsdomein Monumenten en Landschappen (of onroerend erfgoed) wordt opgesplitst in twee delen: de monumenten en landschappen en het archeologisch patrimonium. Het onroerend erfgoed staat volgens de beleidsnota in het teken van de actuele herbestemming. Er moet een visie en een maatschappelijk draagvlak gevormd worden, zodat integratie in de andere beleidsdomeinen mogelijk is. De opbouw van een databank en verder wetenschappelijk onderzoek zijn hierbij van cruciaal belang.

RUIMTELIJKE STRUCTUURPLAN VLAANDEREN

10.1 Indeling van de gemeenten op basis van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen.

Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	■	Kleinstedelijke gebieden	■
Centrumgemeente grootstedelijke gebieden	■	Buitengebied	□
Centrumgemeente regionaalstedelijke gebieden	■	Economisch knooppunt in het netwerk van het Albertkanaal	□
Grootstedelijke gebieden	■	Specifiek economisch knooppunt	□
Regionaalstedelijke gebieden	■		

INDELING VAN DE GEMEENTEN

Grootstedelijke gebieden	Aartselaar, ANTWERPEN, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Mortsel, Niel, Schelle, Wijnegem, Wommelgem, Zwijndrecht, Evergem, De Pinte, Destelbergen, GENT, Melle en Merelbeke
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	Asse, Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Kraainem, Linkebeek, Machelen, St-Genesius-Rode, St-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Wemmel, Wezembeek-Oppeem en Zaventem
Regionaalstedelijke gebieden	BRUGGE, Damme, Jabbeke, Oostkamp, Zedelgem Diepenbeek, HASSELT, GENK, Zonhoven Deerlijk, Harelbeke, KORTRIJK, Kuurne, Wevelgem, Zwevegem LEUVEN MECHELEN, St-Katelijne-Waver Bredene, Middelkerke, OOSTENDE SINT-NIKLAAS AALST, Denderleeuw Ingelmunster, Izegem, ROESELARE Beerse, TURNHOUT, Oud-Turnhout, Vosselaar
Structuurondersteunende kleinstedelijke gebieden	Aarschot, Deinze, Dendermonde, Diest, Eeklo, Geel, Halle, Herentals, Ieper, Knokke-Heist, Lier, Lokeren, Mol, Oudenaarde, Ronse, Sint-Truiden, Tielt, Tienen, Tongeren, Waregem
Kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau	Asse, Beveren, Bilzen, Blankenberge, Boom, Bree, Diksmuide, Geraardsbergen, Heist-op-den-Berg, Hoogstraten, Leopoldsburg, Lommel, Maaseik, Maasmechelen, Menen, Neerpelt-Overpelt, Ninove, Poperinge, Temse, Torhout, Veurne, Wetteren, Zottegem
ECONOMISCHE KNOOPPUNTEN	
Stedelijke gebieden	gemeenten die deel uitmaken van een stedelijk gebied zijn ook geselecteerd als economisch knooppunt
Economische knooppunten in het economisch netwerk van het Albertkanaal	naast de gemeenten reeds genoemd in het stedelijk gebied Antwerpen, Bilzen, Geel, Hasselt-Genk en Herentals, worden ook de gemeenten Beringen, Grobbendonk, Ham, Heusden-Zolder, Laakdal, Lanaken, Lummen, Meerhout, Olen, Ranst, Schilde, Schoten, Tessenderlo, Westerlo, Zandhoven, Zutendaal
Specifiek economische knooppunten	Aalter, Alken, Anzegem, Ardoioie, Arendonk, Bornem, Duffel, Hamont-Achel, Hooglede, Houthalen-Helchteren, Kortemark, Londerzeel, Malle, Meulebeke, Nazareth, Puurs, Staden, Ternat, Wielsbeke, Willebroek, Wingene, Avelgem, Balen, Dilsen-Stokkem, Kluisbergen, Maldegem, Nieuwpoort, Opglabbeek, Wervik

10.2 Gemeenten die geheel of gedeeltelijk tot de grootstedelijke en kleinstedelijke gebieden behoren en de economische knooppunten.

Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

10.1 Ruimtelijke Ordening

Ruimtelijke ontwikkeling is deels een ‘spontaan’ gebeuren, deels ook het gevolg van overheidsbeleid. Dit onderdeel vangt aan met een momentopname van die ruimtelijke ontwikkeling aan de hand van gegevens van het Kadaster/NIS.

Bodembezetting

Onbebouwd

In de periode 1985 – 2003 is de **onbebouwde oppervlakte** met 7,2% afgenomen, wat vooral neerkomt op het verdwijnen van akkerland en weiland. Maar relatief bekeken is de afslanking van tuinen en parken het grootst, gevolgd door boomgaarden en woeste gronden. Alleen de totale oppervlakte van percelen met recreatieterreinen en de oppervlakte van ‘andere’ onbebouwde percelen (onder meer sport- en speelreinen, parkings, vliegvelden en militaire domeinen) is in de loop van deze periode sterk gegroeid.

Op 1 januari 2003 bedroeg de totale onbebouwde oppervlakte in Vlaanderen 10.292 km², wat neerkomt op een afslanking met 27,2 km² op jaarbasis. In de gemeenten in het buitengebied is de afname groter (16,8 km²) dan in de gemeenten in het stedelijk gebied (10,4 km²). De afbrokkeling tussen 2002 en 2003 ligt iets hoger dan deze tussen 2001 en 2002 (25,0 km²).

Bebouwd

Begin 2003 waren er 2.936.577 bebouwde percelen met een oppervlakte van 2.291 km². Tussen 1985 en 2003 is de totale bebouwde oppervlakte met 46% toegenomen. De percelen met appartementen kennen een opvallende toename.

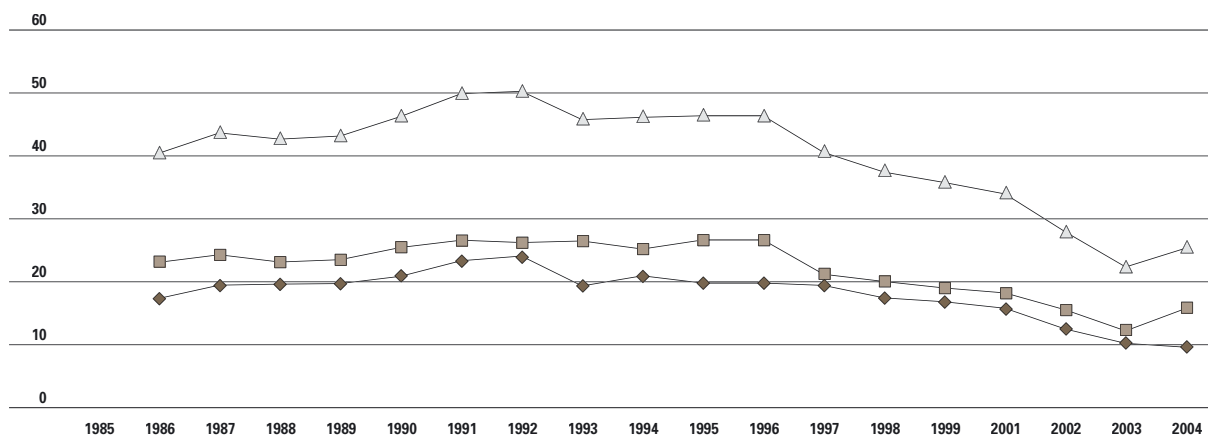
Vanaf 1997 vertraagt de jaarlijkse aangroei in de gemeenten in het buitengebied. De knik opwaarts in 2003 is vooral toe te schrijven aan een grotere aangroei van bebouwde oppervlakte in de gemeenten van het buitengebied dan in deze van het stedelijk gebied. De toename van de totale oppervlakte van percelen met huizen en hoeven heeft hierin het grootste aandeel.

De oppervlakte voor ‘economische’ wordt hoofdzakelijk ingenomen door percelen met ambachts- en industriegebouwen. Sterke groeicijfers zijn te vinden in de economisch knooppunten in het

BODEMBEZETTING		
BODEMBEZETTING	TOTALE OPPER- VLAKTE IN HA	INDEX BASIS- JAAR 1985 =100
ONBEOUWD*		
Recreatieterreinen	4.567,0	127,7
Andere onbebouwde	35.673,2	118,0
Gekadastreerde wateren	8.774,3	115,2
Bossen	108.164,7	97,8
Grasland	287.399,1	93,3
Totaal onbebouwd	1.029.203,6	92,8
Akkerland	485.838,8	91,3
Gekadastreerde wegenis	7.123,2	90,6
Woeste gronden	45.833,1	89,5
Boomgaarden	27.325,6	82,9
Tuinen en parken	18.504,6	74,3
Totaal onbebouwd	1.029.203,6	92,8
BEOUWD*		
Kantoorgebouwen	1.053,0	328,7
Appartementen	3.188,7	236,1
Opslagruimten	8.127,8	226,7
Gebouwen voor nutsvoorzieningen	1.904,4	200,2
Bijgebouwen inclusief serres	12.521,6	172,5
Gebouwen voor sociale voorzorg en gezondheidszorg	2.509,2	150,7
Buildings	1.555,4	149,6
Huizen en hoeven	151.435,0	144,5
Gebouwen voor recreatie en sport	8.369,4	142,1
Gebouwen met handelsbestemming	7.987,0	138,0
Ambachts- en industriegebouwen	20.731,3	131,3
Openbare gebouwen	3.635,0	124,8
Gebouwen voor onderwijs, onderzoek en cultuur	4.449,9	114,1
Gebouwen voor erediensten	931,6	101,4
Andere bebouwd	736,6	97,4
Totaal bebouwd	229.135,8	146,0

10.3 Groei-index van de oppervlakte van onbebouwde en bebouwde percelen in 2003 naar rubrieken van bodembezetting. Basisjaar 1985=100. *Rangschikking naar groei – index van hoog naar laag. Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

AANGROEI BEBOUWDE OPPERVLAKTE

10.4 Evolutie van de jaarlijkse aangroei van bebouwde oppervlakte in km², van 1985 tot 2003.

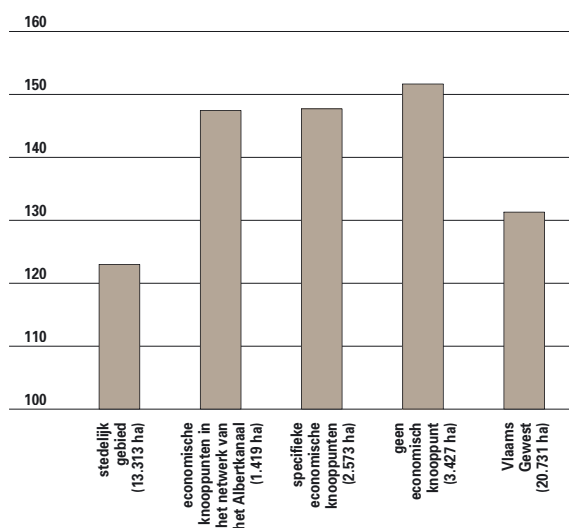
Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

gemeenten in het stedelijk gebied ◆
gemeenten in het buitengebied ■
Vlaams Gewest ▲

netwerk van het Albertkanaal, in de specifieke economische knooppunten en in de gemeenten van het buitengebied die niet tot een economisch knooppunt behoren. Toch moet deze evolutie in deze gemeenten in het juiste perspectief worden geplaatst. Ondanks een relatief hoog groeiritme in het buitengebied blijft het zwaarste (absolute) gewicht in de stedelijke gebieden en de economische knooppunten liggen.

Deze belangrijke nuance geldt ook voor de oppervlakte voor kantoren en opslagruimten. De **oppervlakte met kantoren** groeide niet alleen sterk aan in de Vlaamse rand rond Brussel, maar ook in het buitengebied, meer nog op het platteland (+304%) dan in het overgangsgedebied (+199%). Voor het buitengebied komt dit neer op een vijfde van de 1.053 ha kantoorpercelen. De oppervlakte voor opslagruimten kende een

OPPERVLAKTE AMBACHT EN INDUSTRIE

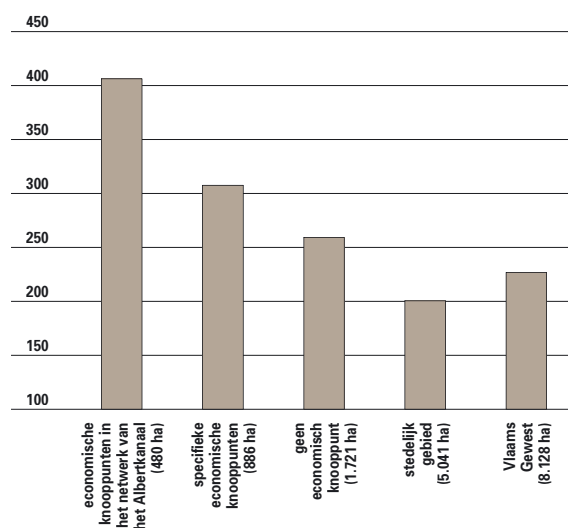

10.5 Groei-index van de totale oppervlakte van percelen met ambacht- en industriegebouwen naar economische knooppunten.

Basisjaar 1985=100. Omvang in ha op 1 januari 2003.

Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

OPPERVLAKTE OPSLAGRUIMTE

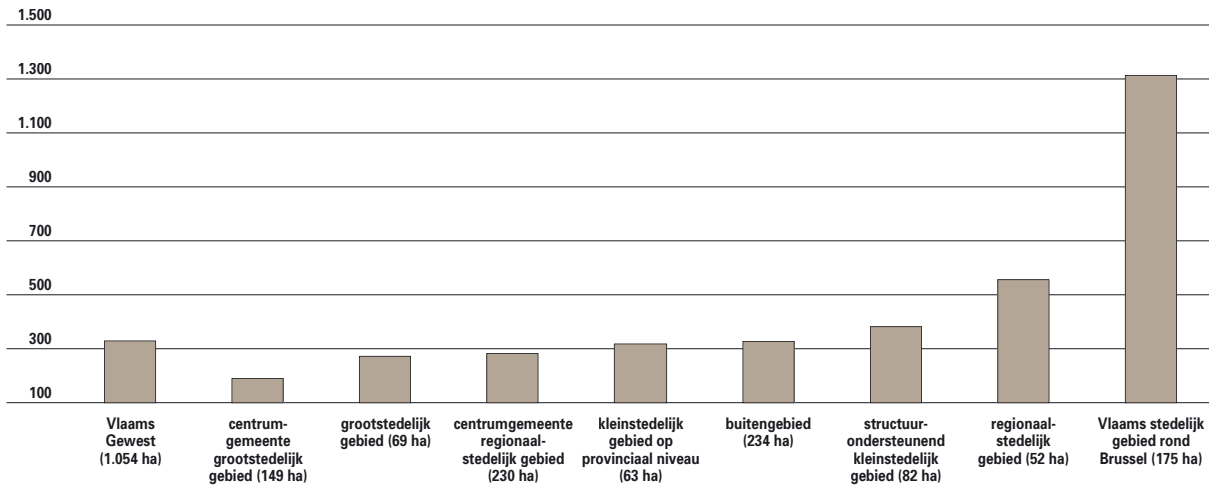

10.6 Groei-index van de totale oppervlakte van percelen met opslagruimte naar economische knooppunten.

Basisjaar 1985=100. Omvang in ha op 1 januari 2003.

Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

OPPERVLAKTE KANTOORGEBOUWEN

10.7 Groei-index van de totale oppervlakte van percelen met kantoorgebouwen naar gebieden volgens het RSV. Basisjaar 1985=100. Omvang in ha op 1 januari 2003. Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

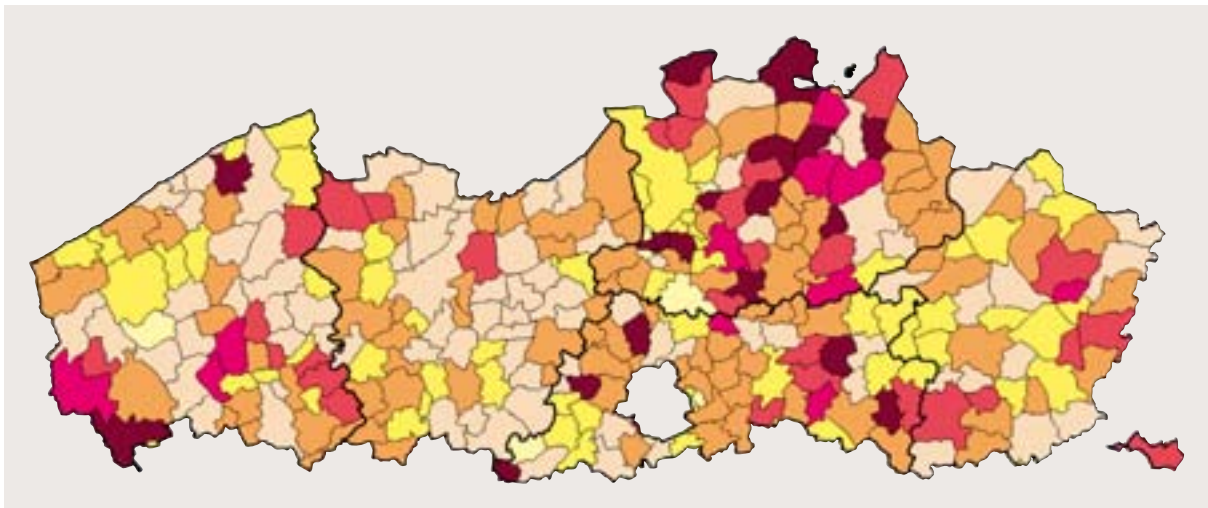
sterke stijging in de economische knooppunten buiten de stedelijk gebieden. De rubriek 'gebouwen met handelsbestemming' is vrij heterogeen en omvat zowel parkings, restaurants, grootwarenhuizen, open markten enz. De oppervlakte hiervan is relatief sterker toegenomen in de kleinstedelijke gebieden en in het

buitengebied, vooral in het overgangsgebied met perifere residentiële gemeenten.

Bodembestemming

De bodembestemmingen worden in Vlaanderen grotendeels vastgelegd via bestemmingsplannen.

AANGROEI OPPERVLAKTE GEBOUWEN MET HANDELSBESTEMMING

10.8 Groeipercentage per gemeente van de totale oppervlakte van percelen met gebouwen met handelsbestemming, tussen 1985 en 2003.

Bron: administratie van het Kadaster, NIS, bewerking APS.

100 tot 210	(19)	
80 tot 100	(11)	
60 tot 80	(30)	
40 tot 60	(95)	
20 tot 40	(85)	
0 tot 20	(60)	
-36 tot 0	(8)	

BESTEMMING RUIMTEBOEKHOUDING

	OPTIES RSV	OOST-VLAANDEREN	ANTWERPEN	LIMBURG	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
BESTEMMINGSCATEGORIEËN		2005	2005	2005	2005	2005	2005
wonen	-	51.225	57.282	40.794	40.257	37.796	227.353
recreatie	1.000	2.907	7.072	3.882	1.630	2.981	18.472
natuur en reservaat	38.000	19.357	23.783	44.307	21.896	12.443	121.786
overig groen	-	8.562	9.301	5.643	7.207	4.780	35.492
bos	10.000	6.016	22.278	7.073	6.400	1.923	43.689
landbouw	-56.000	186.598	133.922	113.855	124.705	237.096	796.175
industrie (pakketgemeenten)	7.000	8.560	10.458	9.884	4.685	9.427	43.014
overige bestemmingen	-	9.311	18.224	17.298	4.966	7.991	57.790

10.9 Oppervlakte (in ha) van bestemmingen in gewestplannen en gemeentelijke plannen van aanleg en ruimtelijke uitvoeringsplannen op 1 januari 2005 volgens bestemmingsrubrieken van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen. De cijfers van de ruimteboekhouding op 1 januari 2005 zijn gebaseerd op de bestemmingen in de gewestplannen, op de bestemmingen in de gemeentelijke plannen van aanleg (de bijzondere plannen van aanleg (BPA's) en de algemene plannen van aanleg (APA's), en op de bestemmingen in de ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUPS). Dit in tegenstelling tot de cijfergegevens in de eerste edities van VRIND die uitsluitend gebaseerd waren op de gewestplannen.

De schorsing van de Waaslandhaven werd in rekening gebracht. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning (ARP).

Voor de herziening van deze plannen vormt het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen het belangrijkste toetsingskader.

Ruimteboekhouding

In 1997 legde het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) vast hoeveel ruimte tegen 2007 moet worden voorzien voor wonen, werken, recreatie, landbouw, natuur en bos. Belangrijke thema's daarbij zijn:

- wonen: de behoefte aan bijkomende woningen kan binnen het Structuurplan gerealiseerd worden;
- natuur: 125.000 ha grote eenheden natuur (in ontwikkeling) en 150.000 ha natuurverwevings-

gebied;

- bos: een uitbreiding met 10.000 ha;
- 750.000 ha wordt bestemd voor beroepslandbouw;
- voor bedrijventerreinen wordt een bijkomende 7.000 ha afgebakend.

Woonreserve

Er is nog een ruim aanbod aan bouw mogelijkheden beschikbaar. De woonreserve bedraagt naar schatting meer dan 48.000 ha in de woongebieden en nog eens 16.000 ha in de woonuitbreidingsgebieden (zogenaamde reservegronden). Dit betekent dat er in woongebieden plaats is voor 674.000 woningen. In de woonuitbreidingsgebieden is nog

EVOLUTIE RUIMTEBOEKHOUDING

	OOST-VLAANDEREN	ANTWERPEN	LIMBURG	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	TOTAAL
BESTEMMINGSCATEGORIEËN						
wonen	-216	34	100	137	-300	-244
recreatie	-20	-122	29	158	230	276
natuur en reservaat	2.184	1.892	4.016	1.014	1.654	10.760
overig groen	49	-123	187	103	-68	147
bos	101	147	325	78	721	1.372
landbouw	-2.319	-1.710	-2.938	-1.099	-3.420	-11.485
industrie (pakketgemeenten)	1.918	576	-217	38	1.685	4.001
overige bestemmingen	-218	-669	-1.368	-443	240	-2.459

10.10 Evolutie van de bestemmingswijzigingen, met toestand op 1 januari 2005 in vergelijking met 1994, naar bestemmingsrubrieken van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning (ARP).

eens plaats voor 326.000 woningen. Aanvullend onderzoek op basis van gemeentelijke inventarissen van onbebouwde percelen in woongebieden en woonuitbreidingsgebieden bevestigt dit beeld en geeft bijkomende informatie over de aard van de bouwpercelen.

Op dit moment beschikken 149 van de 308 Vlaamse gemeenten over een inventaris. De databank bevat informatie over 143.000 percelen, goed voor een oppervlakte van ruim 25.000 ha. De gegevens zijn verzameld in de periode 1998 tot 2004. Ruim de helft van de gegevens dateert van voor 2000, wat betekent dat een gedeelte al bebouwd kan zijn.

Het onmiddellijk beschikbaar **juridisch aanbod** wordt gevormd door percelen die in woongebieden (dus niet in woonuitbreidingsgebied) of verkavelingen liggen of door percelen die een woonbestemming kregen in een bijzonder plan van aanleg (BPA). Om hier effectief te kunnen bouwen moeten er eerst wegenis en nutsvoorzieningen aangelegd. Dit is het geval voor 77% van de percelen uit de inventaris. Voor deze percelen kan dus van vandaag op morgen een stedenbouwkundige vergunning voor woningbouw verkregen worden.

Het grootste deel van de onbebouwde percelen in woongebied en in woonuitbreidingsgebied was op het moment van de inventarisatie in eigendom van particulieren. Zij bezaten bijna 90% van de oppervlakte aan onbebouwde percelen. Meer dan 70% van de eigenaars is woonachtig in de gemeente waar het onbebouwd perceel gelegen is.

Op 380 plaatsen in de onderzochte gemeenten bevinden zich in juridisch bestemd woongebied of woonuitbreidingsgebied nog aaneengesloten onbebouwde gebieden die variëren in grootte van 5 tot 324 ha. Meer dan 75% van de percelen van deze aaneengesloten gebieden is bestemd als woonuitbreidingsgebied.

Zonevrije bedrijven

Twintig procent van de Vlaamse bedrijven is 'zonevrij'. Dat wil zeggen dat zij in een gebied liggen waarvan de bestemming en de stedenbouwkundige voorschriften niet stroken met de activiteiten die zij er verrichten.

Ook niet-zonevrije bedrijven kunnen problemen ondervinden, bijvoorbeeld wanneer zij willen uitbreiden in een gebied dat hiervoor niet bestemd is. Voor deze bedrijven bestaan er procedures die het bedrijf duidelijkheid bieden over de mogelijkheden tot voortbestaan of groeien op deze locatie. Gaat het over een zonevrij bedrijf met een **lokaal belang**, dan kan de gemeente een sectoraal

Bijzonder Plan van Aanleg opmaken voor het bedrijf.

In 2004 werden 57 voorontwerpen van sectorale BPA's zonevrije bedrijven ingediend waardoor er nu 226 dossiers geopend zijn. Alle betrokken gemeenten hebben tot nu toe 10.742 bedrijven met potentiële ruimtelijk juridische problemen geïnventariseerd. In de loop van 2004 heeft de minister 53 sectorale BPA's goedgekeurd met minstens 298 bedrijven waarvan er 244 een oplossing of gedeeltelijke oplossing kregen.

Voor grote zonevrije bedrijven, en voor zonevrije bedrijven in een **kleinstedelijk gebied** of in een **specifiek economisch knooppunt** wordt de situatie bekeken in de context van het provinciale ruimtelijk structuurplan. Acht de provincie een bestemmingswijziging wenselijk dan maakt zij hiervoor een ruimtelijk uitvoeringsplan op.

Voor de overige zonevrije bedrijven is het de Vlaamse overheid die duidelijkheid schept. De Vlaamse Regering kan grote zonevrije bedrijven bestendigen en laten uitbreiden door een ruimtelijk uitvoeringsplan voor historisch gegroeide bedrijven op te maken.

Voor 4 bedrijven werd reeds een RUP goedgekeurd, voor 1 bedrijf werd een RUP voorlopig vastgesteld. Zes RUP's zijn in opmaak en 4 in voorbereiding. Tenslotte kan een bedrijf een planologisch attest aanvragen, waarin de overheid geheel of gedeeltelijk akkoord gaat met het ontwikkelingsvoorstel van het bedrijf en dus aangeeft de bestemming te zullen wijzigen met een voorontwerp van BPA of met een ruimtelijk uitvoeringsplan. De voorbije twee jaar hebben 214 bedrijven een aanvraag voor een planologisch attest ingediend. Vijftien procent van de aanvragen zijn onvolledig of onontvankelijk. Voor bijna de helft van de onderzochte aanvragen werd al een positief, gedeeltelijk positief of negatief planologisch attest afgegeven: 12 gewestelijke, 7 provinciale en 66 gemeentelijke.

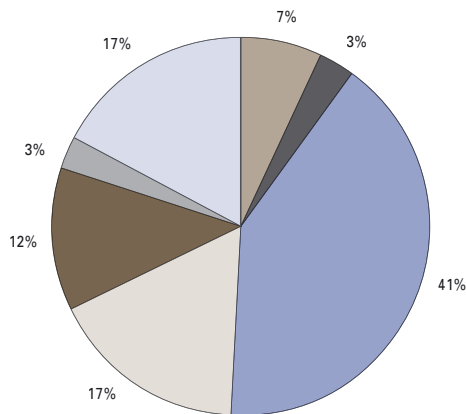
Doorwerking ruimtelijk beleid

Ruimtelijk beleid op 3 bestuursniveaus

Het RSV en het decreet op de Ruimtelijke Ordening van 1999 hebben een sterke impuls gegeven aan het ruimtelijk beleid, niet alleen op niveau van Vlaanderen, maar ook op provinciaal en gemeentelijk niveau. Volgens het **subsidiariteitsbeginsel** spreekt de Vlaamse overheid zich enkel uit over gewestelijke kwesties. De provincies

GEMEENTELIJKE RUIMTELIJKE STRUCTUURPLANNEN

10.11 Verdeling van de gemeenten in % naar de opmaakfasen van gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen.

Toestand eind februari 2005.
Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning, bewerking APS.

niet gestart	(lightest tan)
beslissing start	(light tan)
startnota	(pale yellow)
voorontwerp	(yellow)
voorlopige vaststelling ontwerp	(light orange)
definitieve vaststelling ontwerp	(orange)
goedgemaakt (Belgisch Staatsblad)	(darkest red)

en gemeenten hebben de opdracht gekregen een ruimtelijke visie uit te werken voor hun grondgebied in provinciale en gemeentelijke structuurplannen. Op basis van deze plannen kunnen de provincies hun rol spelen bij ruimtelijke kwesties op interge-

meentelijk niveau. Gemeenten kunnen dit doen op lokaal niveau. Regel hierbij is dat initiatieven op een lager niveau steeds moeten passen in het beleid van het hogere niveau. Eens gemeenten aan een aantal criteria voldoen, zullen zij bovendien een grote autonomie verkrijgen op het vlak van vergunnen.

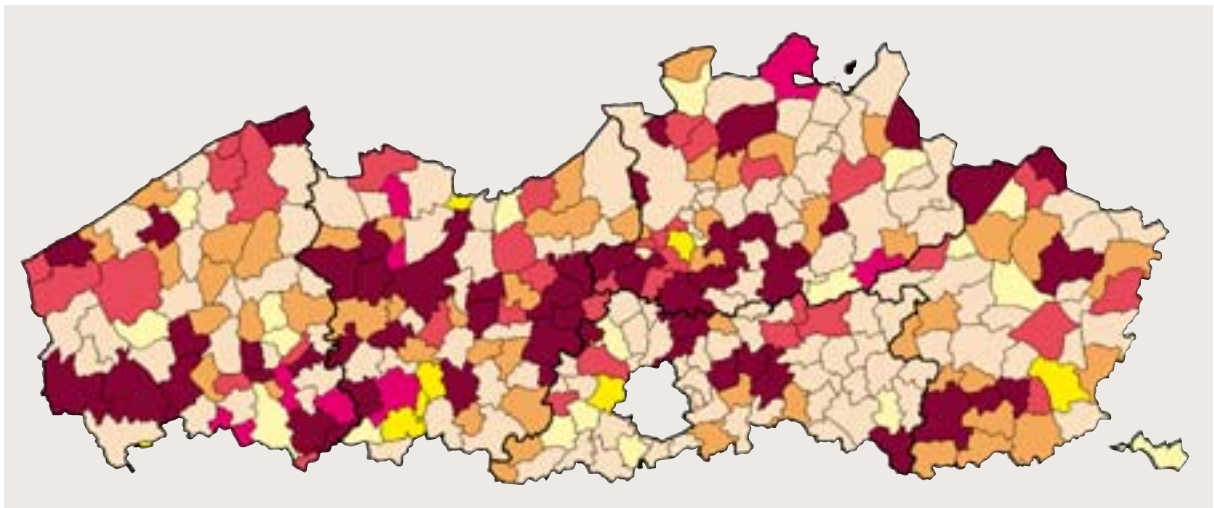
RUIMTELIJKE STRUCTUURPLANNEN

Sinds oktober 2004 hebben alle provincies een ruimtelijke structuurplan dat door de minister werd goedgekeurd. Eens de provincie een goedgekeurd structuurplan heeft, kan ook zij ruimtelijke uitvoeringsplannen opmaken.

De meeste gemeenten zijn ver gevorderd met de opmaak van hun structuurplan. Van de 308 Vlaamse gemeenten is 91% bezig met de opmaak van een gemeentelijk ruimtelijk structuurplan, of is dit reeds gebeurd. In 2002 was dit 80%, in 2000 ongeveer de helft. 53 gemeenten beschikken over een goedgekeurd gemeentelijk ruimtelijk structuurplan, 44 gemeenten hebben een ontwerp, 54 gemeenten een voorontwerp en 128 gemeenten hebben een startnota. 29 gemeenten zijn nog niet begonnen met de opmaak van hun gemeentelijk ruimtelijk structuurplan.

Volgens het decreet op de Ruimtelijke Ordening moesten de gemeentelijke structuurplannen klaar zijn op 1 mei 2005. De Vlaamse Regering heeft bij het Vlaams Parlement een ontwerp van wijzigings-

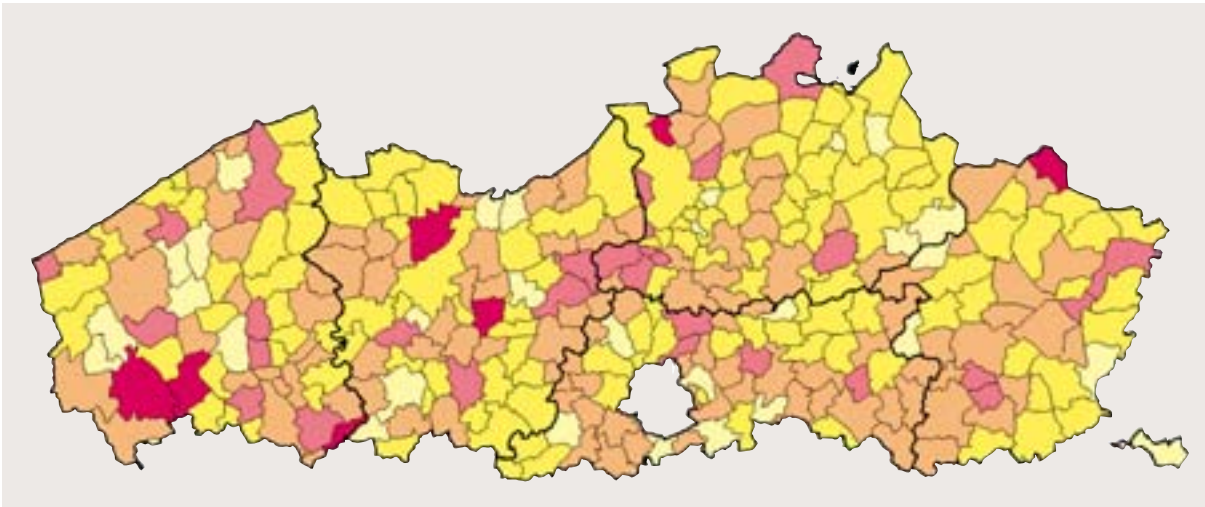
GEMEENTELIJKE RUIMTELIJKE STRUCTUURPLANNEN

10.12 Overzicht van de gemeentelijke ruimtelijke structuurplannen naar de ontwerpfasen. Toestand eind februari 2005.

Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning, bewerking APS.

goedgemaakt	(53)	(darkest red)
definitieve vaststelling ontwerp	(8)	(red)
voorlopige vaststelling ontwerp	(36)	(orange-red)
voorontwerp	(53)	(orange)
startnota	(128)	(pale yellow)
beslissing start	(8)	(yellow)
niet gestart	(22)	(lightest tan)

10.13 Overzicht van de gemeenten volgens het voldoen aan de voorwaarden om zelfstandig vergunningen te mogen afhandelen. Toestand februari 2005.

Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning, bewerking APS.

voldoet aan 4 voorwaarden	(7)	■
voldoet aan 3 voorwaarden	(29)	■
voldoet aan 2 voorwaarden	(111)	■
voldoet aan 1 voorwaarden	(127)	■
voldoet aan 0 voorwaarden	(34)	■

decreet ingediend dat de gemeenten meer tijd geeft. Eens een gemeente beschikt over een goedgekeurd gemeentelijk ruimtelijk structuurplan kan zij zelf **ruimtelijke uitvoeringsplannen** (RUP's) opmaken. Om zelfstandig vergunningen te mogen afhandelen moet een gemeente aan vijf voorwaarden voldoen. Een gemeente moet eerst beschikken over:

- een goedgekeurd gemeentelijk ruimtelijk structuurplan;
- een gemeentelijke stedenbouwkundige ambtenaar;
- een conform verklaard plannenregister;
- een vastgesteld vergunningenregister;
- een register van de onbebouwde percelen.

Geen enkele gemeente voldoet op dit ogenblik aan alle voorwaarden. 11% van de gemeenten voldoet aan geen enkele voorwaarde, 41% aan één voorwaarde en 36% aan twee voorwaarden. Zeven gemeenten voldoen reeds aan 4 voorwaarden.

Gemeentelijke commissies voor ruimtelijke ordening

Het decreet op de ruimtelijke ordening van 1999 verplicht alle gemeenten om een gemeentelijke commissie voor ruimtelijke ordening (gecoro) op te richten. De aanstelling van deze raad gebeurt door de gemeenteraad. Op 1 mei 2004 hadden 284 gemeenten hun gecoro. 14 gemeenten verkregen een vrijstelling en daar neemt de gewestelijke planologische ambtenaar de adviestaken van de

gecoro over.

Tien Vlaamse gemeenten waren op dat ogenblik niet volledig in orde met hun gecoro of hadden nog geen initiatief ondernomen tot de oprichting ervan.

Uitvoering van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

AANBODBELEID IN DE STEDELIJKE GEBIEDEN

Het RSV wil de stedelijke gebieden versterken en de open ruimte bewaren. Om de steden op een evenwichtige en ruimtelijk kwalitatieve manier te versterken maakt de overheid voor elk stedelijk gebied in Vlaanderen een ruimtelijke visie op. Hierbij gaat bijzondere aandacht uit naar het voorzien van bijkomende woonzones, bedrijventerreinen en ruimte voor recreatie en groen. Een RUP kan de **bestemmingen en stedenbouwkundige voorschriften** aanpassen op die plaatsen waar de bestaande juridische toestand niet strookt met de gewenste situatie volgens de ruimtelijke visie. Elk stedelijk gebied moet een dergelijk RUP krijgen. Voor de kleinere steden gebeurt dit onder leiding van de provinciebesturen. De Vlaamse Regering coördineert de opmaak van de plannen voor de 10 regionaalstedelijke en de 3 grootstedelijke gebieden. Voor de stedelijke gebieden Aalst en Turnhout werden de ruimtelijke uitvoeringsplannen definitief vastgesteld door de Vlaamse Regering. Voor de

OPMAAK RUIMTELIJKE UITVOERINGSPLANNEN

NAAM	STAND VAN ZAKEN VISIEVORMING	STAND VAN ZAKEN OPMAAK RUP
PROVINCIE ANTWERPEN		
Antwerpen	lopend	-
Turnhout	afgerond	def. goedgekeurd b.s. 2/8/2004
Mechelen	afgerond	voorbereid
PROVINCIE LIMBURG		
Hasselt-Genk	opgeschort	-
PROVINCIE OOST-VLAANDEREN		
Gent	afgerond	naar openbaar onderzoek b.s. 12/11/2004
Aalst	afgerond	def. goedgekeurd b.s. 2/9/2003
Sint-Niklaas	afgerond	voorbereid
PROVINCIE WEST-VLAANDEREN		
Roeselare	afgerond	in opmaak
Brugge	afgerond	in opmaak
Kortrijk	afgerond	naar openbaar onderzoek b.s. 23/12/2004
Oostende	afgerond	voorbereid
PROVINCIE VLAAMS-BRABANT		
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	lopend	-
Leuven	opgeschort	-

10.14 Stand van zaken visievorming en opmaak ruimtelijke uitvoeringsplannen voor de regionaal- en grootstedelijke gebieden.
Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning.

stedelijke gebieden Gent en Kortrijk werden de ontwerpen goedgekeurd. Zij lagen begin 2005 voor in een openbaar onderzoek. De stedelijke gebieden Oostende, Mechelen, Sint-

Niklaas, Roeselare en Brugge leggen hun ontwerpen voor aan de Vlaamse Regering in de loop van 2005. Voor de grootstedelijke gebieden Antwerpen en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel wordt momenteel een visie opgemaakt. In Leuven en in Hasselt-Genk is het overlegproces rond de visievorming vastgelopen.

AANBOD CREËREN VOOR WONEN

Het RSV wil vooral bijkomende woningen in de stedelijke gebieden en in de woonkernen, dus aansluitend op de bestaande bebouwing. Dit moet een verdere versnippering en bebouwing van de nog resterende open ruimte voorkomen.

Bij de opmaak van de RUP's voor de stedelijke gebieden wordt een belangrijk bijkomend aanbod aan woongebied gecreëerd. In vele gevallen gaat het over het omzetten van woonuitbreidingsgebieden naar stedelijk of randstedelijk woongebied. Het kan ook gaan om herbesteding van gebieden die voorheen geen woonfunctie toelieten zoals bijvoorbeeld landbouwgebieden of industriegebieden. Voor de groot- en regionaalstedelijke gebieden waarvoor een uitvoeringsplan in opmaak is of afgerond is gaat het in het totaal om bijna 2.500 ha. Daarbij worden bijna 1.200 ha woonuitbreidingsgebieden herbestedend.

Op provinciaal niveau wordt bijkomend aanbod gecreëerd door de opmaak van provinciale ruimtelijke uitvoeringsplannen, bijvoorbeeld bij de afbakening van de kleinstedelijke gebieden. Gemeenten kunnen aanbod creëren door de opmaak van BPA's, of na goedkeuring van hun ruimtelijk structuurplan, door de opmaak van gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen.

AANBOD CREËREN VOOR ECONOMIE

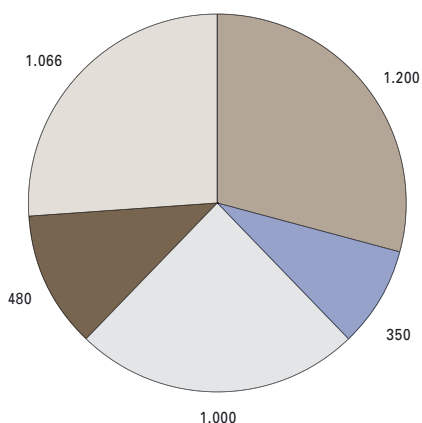
Het RSV wil 4.100 ha meer **bedrijventerreinen** dan in 1994. Hiervan is 1.200 ha reeds herbestedend. Nog een extra 350 ha staat in de ontwerpen van

HERBESTEMMINGEN ALS STEDELIJK WOONGEBIED

RUP GOEDGEKEURD OF IN PROCEDURE	OPPERVLAKTE ERIN BESTEMD ALS 'STEDELIJK WOONGEBIED'	OPPERVLAKTE WOONUITBREIDINGSGEBIED DIE HERBESTEMD WORDT ALS STEDELIJK WOONGEBIED (GROOTTEORDES)
Aalst	264 ha	154 ha
Turnhout	407 ha	304 ha
Kortrijk	550 ha	294 ha
Gent	554 ha	260 ha
RUP IN OPMAAK OF VOORBEREID		
Andere groot- en regionaalstedelijke gebieden (som)	706 ha (grootteorde)	173 ha

10.15 Bijkomend aanbod aan woongebied bij de opmaak van ruimtelijke uitvoeringsplannen voor de stedelijke gebieden.
Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning.

TAAKSTELLING BEDRIJVENTERREINEN

10.16 De taakstelling aan bijkomende bedrijventerreinen in ha ten opzicht van de toestand in 1994.

reeds herbestemd
lopende procedure
beschikbare voorstellen
voorbehouden voor lokale initiatieven
resterend pakket

Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning.

RUP's die momenteel in procedure zijn. Nog eens 1.000 ha is opgenomen in afgeronde planningsprocessen (Economisch Netwerk Albertkanaal, stedelijke gebieden Mechelen, Sint-Niklaas, Roeselare en Brugge). Hiervoor moet nog een RUP-procedure worden opgestart. Een pakket van 500 ha wordt voorbehouden voor lokale initiatieven in de betrokken gemeenten. Voor het resterende pakket van zo'n 1.000 ha wordt momenteel een invulling gezocht in het stedelijk gebied Antwerpen en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel.

RUIMTE VOOR LANDBOUW, NATUUR EN BOS

Het RVS wil het buitengebied vrijwaren voor de essentiële functies landbouw, natuur en bos. Om dit doel te bereiken wordt er 750.000 ha agrarisch gebied, 150.000 ha natuurverweringsgebied, 53.000 ha bosgebieden en 34.000 ha andere groengebieden vastgelegd in bestemmingsplannen.

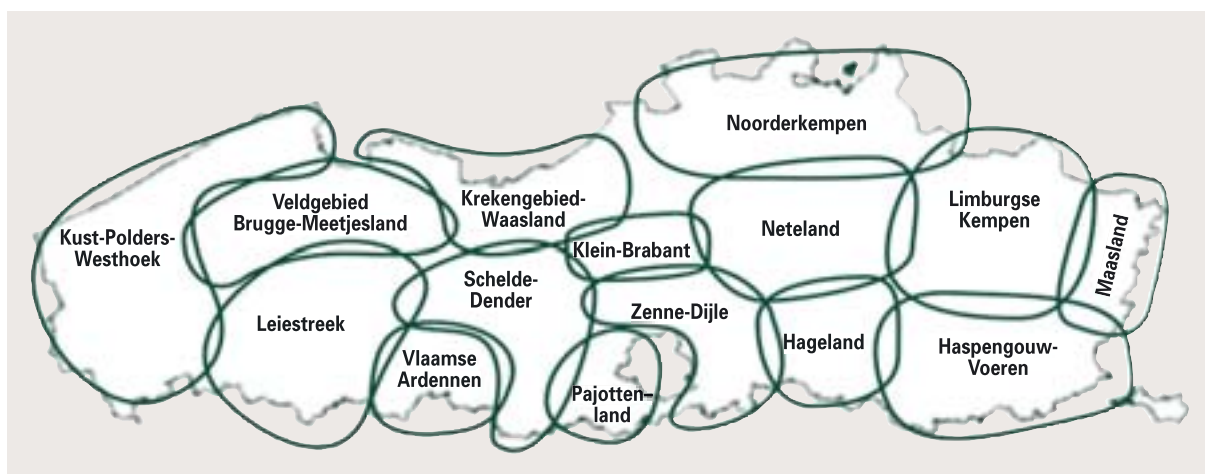
In 2001 besliste de Vlaamse Regering de **afbakening** van de landbouw-, natuur- en bosgebieden aan te pakken in twee fasen. De afbakening van de landbouw-, natuur- en bosgebieden startte met de afbakening van 86.500 ha natuurgebieden als onderdeel van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN). Het ging hier om gebieden die reeds een groene bestemming hadden op de bestaande plannen. In aanvulling hierop heeft de Vlaamse Regering 25 RUP's goedgekeurd voor samen 2.165 ha bijkomende natuurgebieden.

De tweede fase verloopt via een meer geïntegreerde benadering van landbouw, natuur en bos in overleg met gemeenten, provincies en belangengroepen. Vlaanderen is hiervoor opgedeeld in 15 regio's. In juni 2004 startte het overlegproces over de ruimtelijke visies in de regio's Kust-Polders-Westhoek en Haspengouw-Voeren. Begin 2005 zijn de processen gestart in de regio's Neteland, Hageland en Veldgebied Brugge-Meetjesland. In de loop van 2005 en 2006 komen de overige regio's gefaseerd aan bod.

Handhavingsbeleid

Wanneer overtredingen worden vastgesteld, is het proces-verbaal de eerste stap die uiteindelijk kan

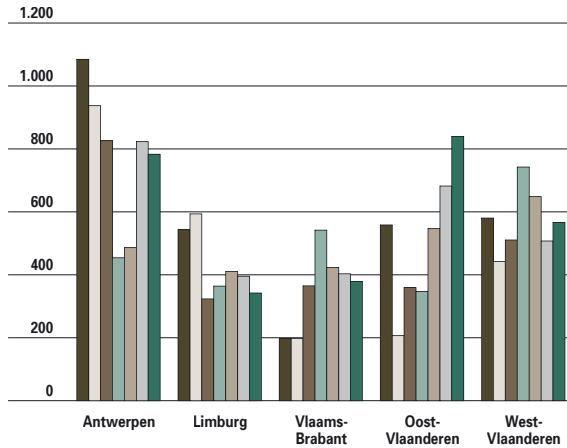
REGIO'S VOOR BIJKOMENDE NATUURGEBIEDEN

10.17 15 regio's voor de opmaak van ruimtelijke uitvoeringsplannen voor samen 2.165 ha bijkomende natuurgebieden.

Bron: Lin, afdeling Ruimtelijke Planning.

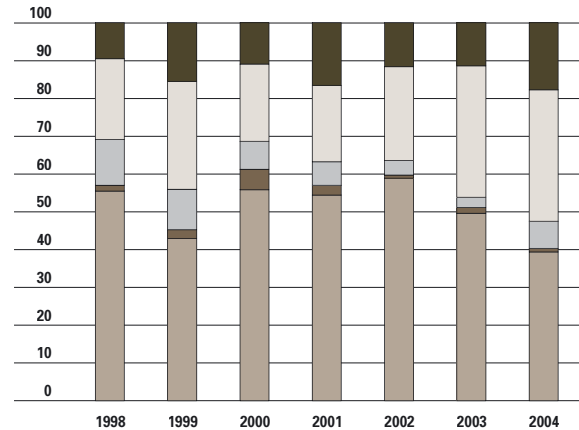
EVOLUTIE PROCESSEN-VERBAAL

10.18 Evolutie van de processen-verbaal bij de vaststelling van bouwvoertredingen. Voorlopige cijfers voor 2004.
Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie, bewerking APS.

1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004

VONNISSEN EN ARRESTEN

10.20 Evolutie van de vonnissen en arresten. Voorlopige cijfers voor 2004.
Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie, bewerking APS.

herstel vd plaats/staken strijdig gebruik
aanpassingswerken
meerwaarde
veroordeling zonder herstelmaatregel
vrijspraak

PROCESSEN-VERBAAL, VONNISSEN EN ARRESTEN

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
PROCESSEN-VERBAAL							
door gemeente / andere instanties	2.480	1.954	2.065	2.061	1.997	2.312	2.501
door ROHM	483	422	318	388	516	498	408
totaal	2.963	2.376	2.383	2.449	2.513	2.810	2.909
STILLEGGINGEN							
door gemeente / andere instanties	153	81	306	457	428	608	442
door ROHM	78	33	38	41	38	215	76
totaal	231	114	344	498	466	823	518
VERZEGELINGEN							
door gemeente / andere instanties	0	0	15	21	13	7	3
door ROHM	4	1	-	-	-	-	1
totaal	4	1	15	21	13	7	4
HERSTELVORDERINGEN							
herstel van de plaats / staken strijdig gebruik	1.717	1.082	917	1.027	1.087	911	850
aanpassingswerken	268	191	167	72	93	45	82
meerwaarde	51	45	20	6	23	13	64
totaal	2.036	1.318	1.104	1.105	1.203	969	996
VONNISSEN & ARRESTEN							
herstel vd plaats / staken strijdig gebruik	251	141	183	105	76	131	122
met dwangsom	174	105	154	92	63	117	117
zonder dwangsom	77	36	29	13	13	14	5
aanpassingswerken	7	8	18	5	1	4	3
met dwangsom	5	8	16	3	-	4	3
zonder dwangsom	2	-	2	2	1	-	-
meerwaarde	55	35	24	12	5	7	22
veroordeling zonder herstelmaatregel	97	94	67	39	32	92	108
vrijspraak	43	51	36	32	15	30	55
totaal vonn. & arr. in kracht van gewijsde	453	329	328	193	129	264	310
UITVOERING VONNISSEN & ARRESTEN							
uitgevoerde V&A volgens BI	326	236	122	261	301	345	190
totaal check	453	329	328	193	129	264	310
% uitgevoerde vonnissen	72%	72%	37%	135%	233%	131%	61%

10.19 Evolutie van de processen-verbaal, vonnissen en arresten bij de vaststelling van bouwvoertredingen., voorlopige cijfers voor 2004. Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie.

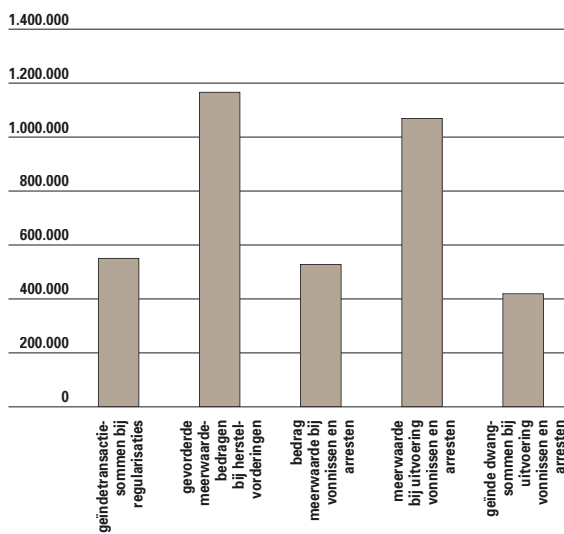
leiden tot een gerechtelijke veroordeling. In 2004 werden in het Vlaamse Gewest bijna 3.000 PV's opgesteld.

Antwerpen en Oost-Vlaanderen hebben het grootste aandeel. 86% van de PV's werd opgesteld door de gemeente of door andere instanties dan Ruimtelijke Ordening. Tegenover de toename van de PV's staat de afname aan **herstelvorderingen** over de jaren heen. In 2004 kon in een derde van de gevallen worden gevorderd, terwijl dat in 1998 nog in bijna 7 op tien van de gevallen was.

In 6.725 gevallen over de voorbije zeven jaar liggen de dossiers bij het parket maar is men nog niet tot een uitspraak gekomen.

Een PV resulteert meestal in een spontane herstelling van de overtreding, anders riskeert de overtreder een gerechtelijke vervolging. Sommigen nemen dat risico en laten hun zaak voorkomen voor de rechter. In 2004 ligt het aantal vonnissen in kracht van gewijsde waardoor de uitspraak uitvoerbaar wordt, behoorlijk hoger dan het jaren voordien.

TRANSACTIESOMMEN, MEERWAARDEBEDRAGEN EN DWANGSOMMEN

10.21 Volume in euro van de transactiesommen bij regularisatie, meerwaardebedragen en dwangsommen in 2003.
Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie, bewerking APS.

10.2 Huisvesting

Grond- en woningvoorraad

Zijn er voldoende woonuitbreidingsmogelijkheden zodat elke Vlaming de mogelijkheid heeft zijn eigen woning te verwerven? Om op deze vraag te antwoorden, is de bouwgrondvoorraad en de woningvoorraad van belang.

Grondvoorraad

De verkoop van bouwgrond blijft jaar na jaar dalen. Sinds 1990 is het aantal verkochte percelen per jaar meer dan gehalveerd. De sterkste dalingen deden zich voor in 1995 en 2001. Toen werden respectievelijk 16% en 14% minder percelen bouwgrond verkocht dan het jaar voordien. In 2003 is de daling enigszins beperkt gebleven.

De gemiddelde oppervlakte van een perceel blijft daarentegen vrij constant in de periode 1990-2001. Vermits bouwgrond steeds schaarser wordt en de grondprijs stijgt, daalt sinds 2001 de gemiddelde oppervlakte. Gemiddeld was in 2003 een perceel bouwgrond 284 m² kleiner geworden ten opzichte van 2001.

De Vlaamse Regering wil de sociale huisvestingsmaatschappijen stimuleren om hun bouwgronden op de markt te brengen. Op 31 december 2003 bedroeg de totale bruto grondvoorraad van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM) en de Sociale Huisvestingsmaatschappijen (SHM's)

20.091.460 m², waarvan het grootste gedeelte gelegen is in de provincie Vlaams-Brabant.

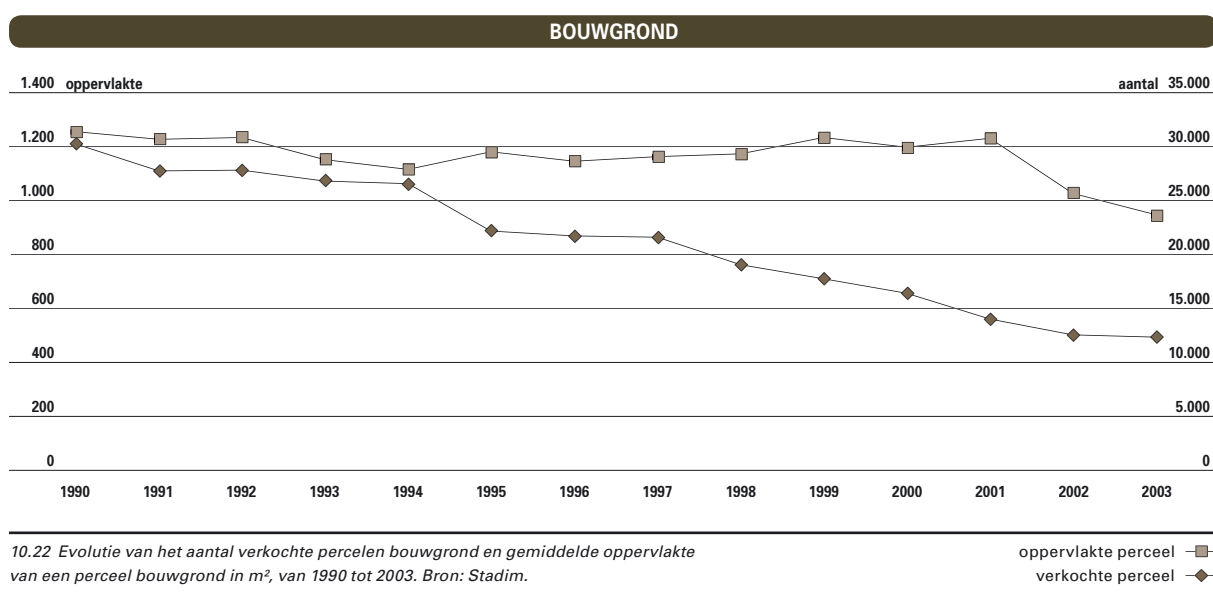
Woningvoorraad

PRIVATE WONINGMARKT

Gemiddeld zijn er 415 wooneenheden per 1.000 inwoners. Dat zet het Vlaamse Gewest in de Europese klassering van 2001 op de vierde laatste plaats, net zoals in 1981 en 1991. De Vlaamse woningmarkt is dus behoorlijk krap. Enkel Luxemburg, Ierland en Oostenrijk hebben nog een kleiner aantal wooneenheden per 1.000 inwoners. Het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw kende een heropleving in 2003 en 2004. Die heropleving is grotendeels te danken aan een stijging van het aantal appartementsgebouwen. Deze trend is al enkele jaren aan de gang als gevolg van de verdunning van de huishoudens. Het aantal bouwvergunningen voor renovatie is – ondanks een daling in 2004 – op vier jaar tijd met bijna 8% gestegen, en overtreft sinds 2002 het aantal nieuwbouwvergunningen.

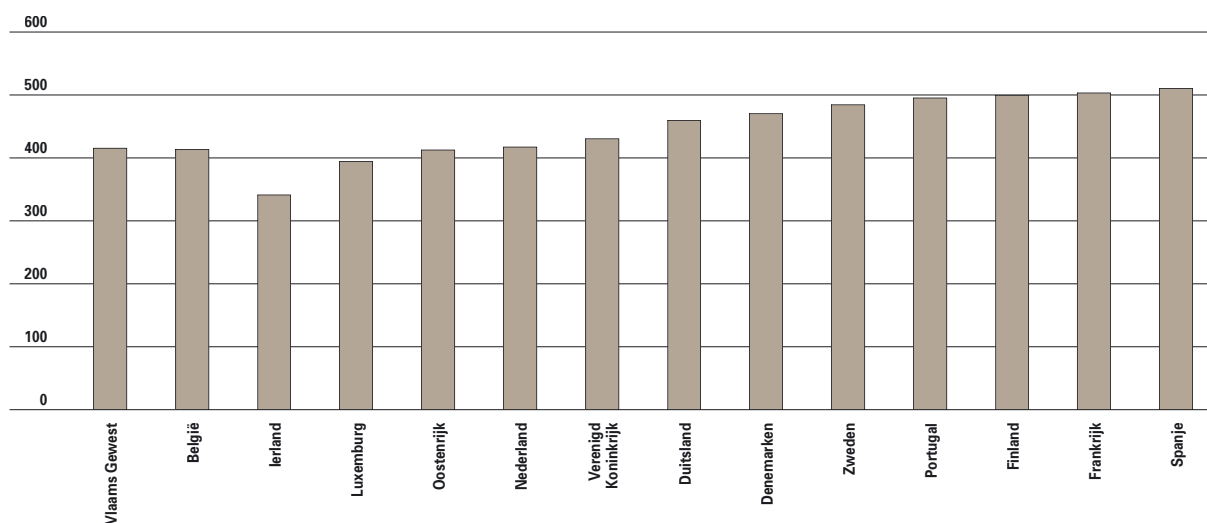
SOCIALE WONINGMARKT

Op 31 december 2003 beschikten de VHM en de door haar erkende sociale huisvestingsmaatschappijen over 128.821 verhuurde sociale

WONINGEN PER 1.000 INWONERS

10.23 Aantal woningen per 1.000 inwoners, vergelijking met enkele Europese landen, in 2001. Bron: NIS, National Agency for Enterprise and Housing Denmark.

BOUWVERGUNNINGEN

	2000	2001	2002	2003	2004*
NIEUWBOUW					
woongebouwen met 1 woning	15.984	14.994	14.391	15.105	17.183
woongebouwen met meerdere woningen	1.569	1.697	1.779	2.043	2.425
totaal aantal woongebouwen	17.553	16.691	16.170	17.148	19.608
totaal aantal woningen	29.100	28.292	29.998	31.476	36.824
aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen	13.116	13.298	15.607	16.371	19.641
RENOVATIE					
	16.689	16.410	17.403	19.670	17.982

10.24 Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw en renovatie, van 2000 tot 2004. * voorlopige cijfers. Bron: NIS

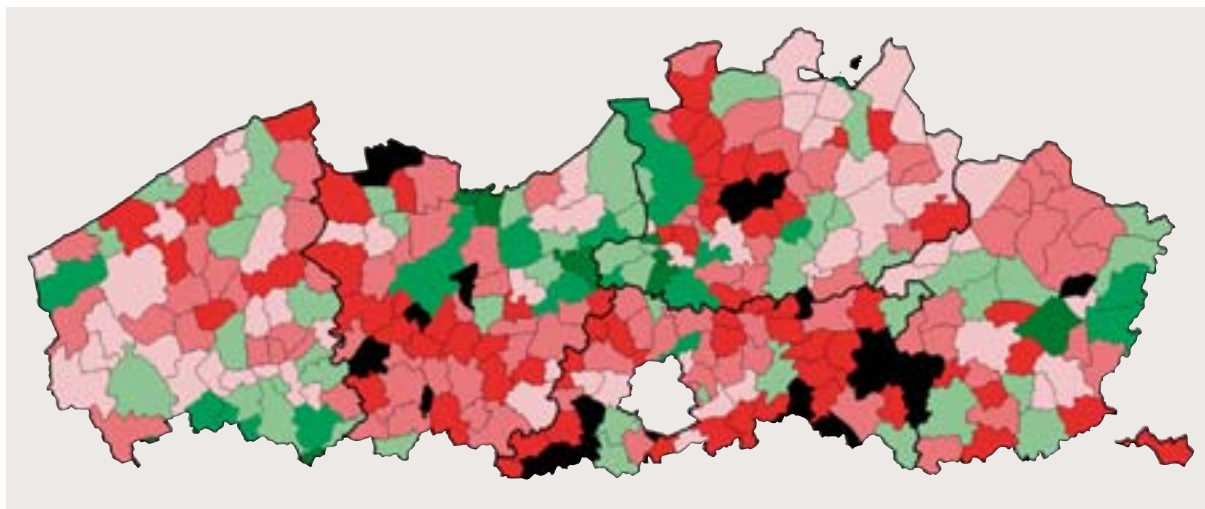
woongelegenheden. Dit is 5,4% van het totale woningpatrimonium in Vlaanderen. In vergelijking met de meeste Europese landen, en vooral met onze buurlanden (in Nederland is 35% van het woningpatrimonium een sociale huurwoning), ligt dit percentage zeer laag. Het aanbod komt niet tegemoet aan de vraag. Dit leidt tot lange wachtlijsten bij de sociale huisvestingsmaatschappijen, met wachttijden die gemiddeld oplopen tot boven de twee jaar. De Vlaamse Regering wil dan ook meer sociale huurwoningen. Tussen 1991 en 1999 investeerde de VHM in de huursector gemiddeld 55,5 miljoen euro per jaar. In 2004 werd het investeringsvolume opgetrokken tot 227 miljoen euro.

WACHTLIJSTEN VHM

	KANDIDAAT-KOPERS	KANDIDAAT-HUURDERS
Vlaams-Brabant	599	7.394
Antwerpen	2.198	22.988
Limburg	3.324	10.801
West-Vlaanderen	1.428	14.425
Oost-Vlaanderen	1.244	17.701
Totaal	8.793	73.309

10.25 Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale koop- of huurwoning, op 31 december 2003, per provincie. Bron: SHM's / VHM.

SOCIAAL HUURPATRIMONIUM VHM

10.26 Gemiddeld aantal sociale huurwoningen op gemeentelijk niveau, in % (Vlaams gemiddelde = 5,4%). De groene kleur geeft de gemeenten met meer sociale huurwoningen dan het Vlaamse gemiddelde, de rode kleur de gemeenten met minder dan het Vlaamse gemiddelde. Toestand op 31 december 2003. Bron: VHM.

12,01 tot 17,87	(9)	■
9,00 tot 12,00	(17)	■
5,57 tot 9,00	(48)	■
4,01 tot 5,57	(56)	■
2,01 tot 4,00	(86)	■
< 2	(71)	■
geen huurwoningen	(21)	■

In 2003 ging 37% van het budget naar nieuwbouw en bouwde de VHM 2.152 huurwoningen en 606 koopwoningen. Daarnaast werden ook nog renovatiewerken opgestart aan 6.605 huurwoningen.

Regering nog meer mensen eigenaar maken van hun woning. De Vlaamse overheid helpt hierbij een handje met premies en sociale leningen. Ook de huurder kan beroep doen op enkele ondersteunende maatregelen.

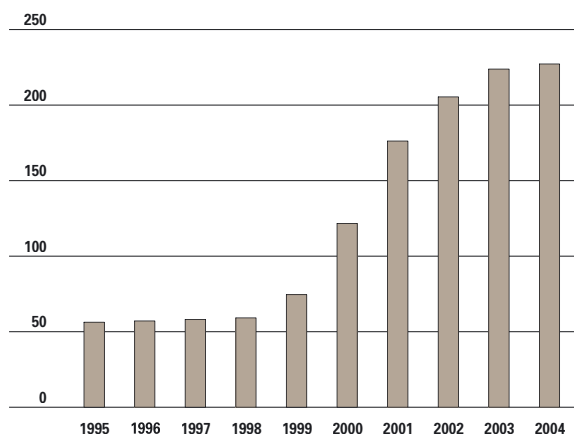
Eigendomstructuur

De Vlaming heeft al jaren een baksteen in zijn maag. Ook in deze legislatuur wil de Vlaamse

Eigenaars

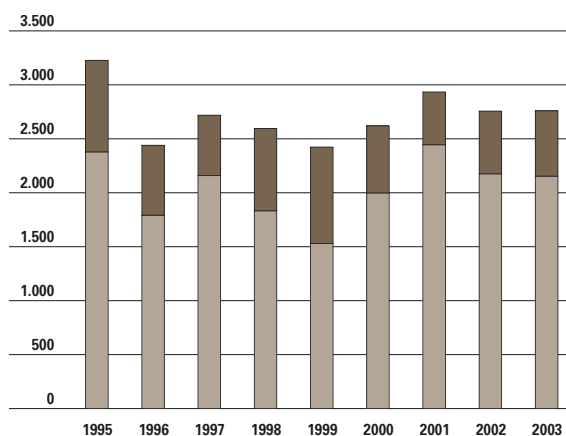
Op 1 oktober 2001 was 72,6% van de Vlamingen

INVESTERINGSVOLUME VHM

10.27 Evolutie van het investeringsvolume van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij in de huursector, van 1995 tot 2004, in miljoen euro. Bron: VHM.

NIEUWBOUW VHM

10.28 Evolutie van het totaal aantal nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen) goedgekeurd door de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, van 1995 tot 2003. Bron: VHM.

EIGENAARS

	1981	1991	2001
Provincie Antwerpen	59,6	64,9	69,3
Provincie Limburg	72,9	76,2	77,8
Provincie Oost-Vlaanderen	65,0	67,8	71,4
Provincie Vlaams-Brabant	71,0	73,6	75,8
Provincie West-Vlaanderen	65,8	69,2	72,8
Vlaams Gewest	65,5	69,2	72,6

10.29 Evolutie van het aandeel eigenaars, in 1981, 1991 en 2001, in %.
Bron: NIS (Volkstelling 1981, 1991 en SEE2001).

eigenaar van zijn huis. De provincie Antwerpen kende de grootste toename sinds 1981 maar heeft wel nog steeds het kleinste aandeel eigenaars. De provincie Limburg scoort dan weer het best, bijna 78% van de huishoudens is er eigenaar. Eigenaars wonen meestal het ruimst, hebben het meeste comfort, en hun woning verkeert in de meeste gevallen in goede staat. Mede door deze factoren zijn zij doorgaans zeer tevreden over de omgeving waarin ze wonen.

Op Europees vlak scoort het Vlaamse Gewest bijzonder hoog. Enkel Griekenland, Portugal, Ierland en Spanje doen beter. Opmerkelijk is dat er in de zuidere landen meer eigenaars zijn dan in Noord-Europa.

PROFIEL VAN EIGENAARS

Eigenaarschap komt weinig voor in huishoudens waar de referentiepersoon om en bij de 20 jaar oud is, maar stijgt pijlsnel met de leeftijd. Bij een leeftijd

ergens tussen de 40 en 50 jaar stabiliseert het aandeel eigenaars zich op hoog niveau.

Van de alleenstaanden is 54% eigenaar.

Alleenstaande moeders zijn wel duidelijk minder vaak eigenaar dan alleenstaande vaders. Bij alleenstaande ouders geldt: hoe meer kinderen, hoe kleiner de kans dat de ouder eigenaar is van het huis.

Bij koppels (met of zonder kinderen) vinden we de meeste eigenaars bij de tweeverdieners. Het grootste aantal eigenaars (86%) vinden we bij koppels met kinderen, waarbij de kans op eigenaarschap stijgt naarmate men meer kinderen heeft. Bij hogeschoolde tweeverdieners met twee kinderen is tussen de leeftijd van 45 en 65 jaar maar liefst 95% huiseigenaar.

Huishoudens waarvan de referentiepersoon de Belgische nationaliteit heeft, zijn het vaakst eigenaar. Nederlandse en Turkse eigenaars volgen als tweede in de rij. Bij de Marokkanen en de overige nationaliteiten zijn het minste eigenaars te vinden.

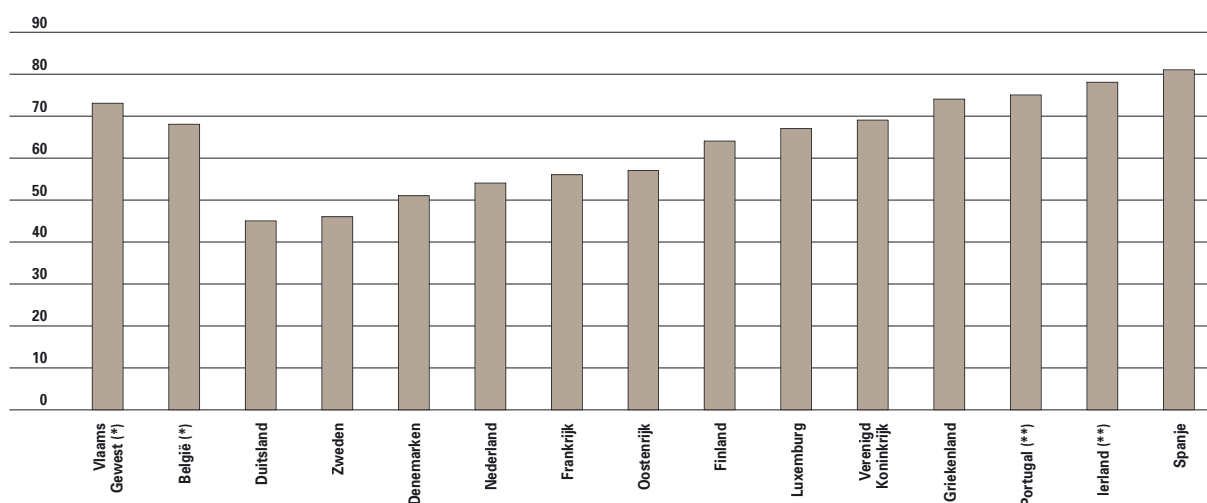
Huurders

In de provincie Antwerpen wonen de meeste huurders, gevolgd door Oost-Vlaanderen. In 2001 woonde een kwart van de Vlamingen in een huurhuis. Op Europees vlak tellen Duitsland en Nederland het grootste aandeel huurders.

PROFIEL HUURDERS PRIVÉ-MARKT

De privé-markt telt meer lager opgeleiden, alleenstaanden, mensen zonder arbeids- of pensioeninko-

EIGENAARS

10.30 Aandeel eigenaars in 2002, vergelijking met enkele Europese landen, in %. * De gegevens voor het Vlaams Gewest en België gelden voor 2001, ** de gegevens voor Ierland en Portugal gelden voor 2000. Bron: National Agency for Enterprise and Housing, Denmark.

EIGENAARS EN HUURDERS

	EIGENAAR	PRIVÉ-HUURDER	SOCIALE HUURDER
HUISHOUDTYPE			
alleenstaande	54,4	32,7	10,3
alleenstaande ouder	57,2	26,8	13,8
koppel zonder kinderen	80,0	15,0	4,1
koppel met kinderen	86,4	9,7	3,1
andere (samengestelde huishoudens)	72,0	20,5	4,7
ONDERWIJSNIVEAU			
laag (LO + LSO)	71,4	17,7	9,4
midden (HSO)	72,9	21,1	4,6
hoog (hoger onderwijs)	78,4	18,9	1,3
NATIONALITEIT			
Belgisch	74,1	18,5	5,9
Nederlands	65,2	29,5	3,9
Marokkaans	37,5	32,5	27,7
Turks	50,7	28,9	17,3
overige	22,1	55,2	19,4

10.31 Aandeel eigenaars, huurders bij particulieren en huurders bij sociale woningmaatschappijen volgens huishoudtype, onderwijsniveau en nationaliteit van de referentiepersoon, in 2001, in %.

Bron: NIS, SEE2001, 10 steekproef

men en jongeren. Naarmate men ouder wordt, daalt de kans dat men huurt. Bij een leeftijd van om en bij de 80 jaar neemt het aandeel huurders opnieuw lichtjes toe.

Alleenstaande moeders huren vaker een privé-woning dan alleenstaande vaders. Het aantal kinderen speelt bij deze alleenstaanden geen rol. Bij koppels daarentegen wel. Daar daalt de kans dat men huurt, naarmate er meer kinderen komen.

Een dubbel inkomen is een belangrijk element bij koppels met kinderen. Bij koppels zonder kinderen niet. Bij tweeverdieners met kinderen vinden we de minste huurders.

PROFIEL SOCIALE HUURDERS

Het grootste aandeel huurders bij sociale woningmaatschappijen of andere openbare instellingen zijn laag opgeleiden uit alle leeftijdscategorieën. Meestal hebben zij geen arbeids- of pensioeninkomen.

Tweederden van de sociale huurders betaalt minder dan 250 euro huur per maand.

De grootste groep sociale huurders treffen we aan bij alleenstaande ouders, met vooral alleenstaande moeders.

Zowel bij alleenstaande ouders als bij koppels met kinderen stijgt de kans op sociaal huurderschap naarmate het aantal kinderen toeneemt. Bij koppels, met of zonder kinderen, vinden we duidelijk de minste sociale huurders bij de tweeverdieners.

Ondersteuning eigendomsverwerving

TEGEMOETKOMINGEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

In 2003 kon de Vlaamse burger een beroep doen op de verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) en de verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening. Voor enkele afgesloten stelsels, die in het verleden nieuwbouw en aankoop van een woning ondersteunden, werden in 2003 nog betalingen verricht.

Steun bij renovatie

Tussen 1996 en 2003 kregen 68.639 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van

BEGUNSTIGDEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	HUURSUBSIDIE	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING GEWAARBORGD WONEN	TOTAAL
1996	1.673	2.196	1.172	10.890		15.931
1997	2.024	3.071	1.606	11.089		17.790
1998	2.225	2.704	1.233	9.679	1.912	17.753
1999	2.398	1.786	868	8.848	6.462	20.362
2000	2.408	1.286	515	8.081	5.272	17.562
2001	1.812	168	35	6.753	4.008	12.776
2002	2.054	828	1	6.373	4.608	13.864
2003	2.174	407	0	6.926	3.108	12.615

10.32 Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2003. (Nieuwbouw en aankoop betreffen afgelopen stelsels, waarvan de betalingen nog doorlopen tot in 2005.) Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

TEGEMOETKOMINGEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	HUURSUBSIDIE	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING GEWAARBORGD WONEN	TOTAAL
1996	2.873.935,10	5.507.254,28	2.263.457,67	24.216.657,83		34.861.304,88
1997	4.140.957,10	10.577.911,30	3.949.448,56	28.418.440,55		47.086.757,51
1998	5.375.797,80	11.338.860,78	3.793.788,28	28.871.841,75	416.720,40	49.797.009,01
1999	6.754.541,50	7.486.034,42	3.111.955,16	19.017.263,90	1.408.392,90	37.778.187,88
2000	7.671.120,00	4.816.775,95	2.048.185,54	15.584.463,82	1.149.032,40	31.269.577,71
2001	7.163.373,14	4.432.934,14	1.757.445,11	17.152.683,45	873.543,60	31.379.979,44
2002	7.959.788,00	7.587.729,30	695.031,36	14.146.092,67	1.004.313,60	31.392.954,93
2003	8.731.366,99	3.985.509,12	390.240,88	11.256.681,37	677.388,60	25.041.186,96

10.33 Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen, per stelsel, van 1996 tot 2003, in euro. (Nieuwbouw en aankoop betreffen afgelopen stelsels, waarvan de betalingen nog doorlopen tot in 2005). Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

de woning, voor een totaalbedrag van ruim 158 miljoen euro.

De steunmaatregelen verliepen via drie verschillende stelsels, waarvan er twee inmiddels werden afgesloten. De afgesloten stelsels zijn TIL-reno (terugbetaling in de leningslast voor renovatiewerken, stelsel afgesloten eind 1999) en de renovatiepremie (lopend van 1 maart 2001 tot eind september 2002).

De verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) blijft van kracht en geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en personen met een handicap. Gemiddeld wordt er per aanvraag een premie van 1.000 euro uitgekeerd.

Eind 2003 werd dit stelsel bijgestuurd (inkomensgrenzen en premiebedragen opgetrokken) en verruimd (onder meer de CO-premie werd toegevoegd). Ook werd de regeling opengesteld voor eigenaars die hun woning via een sociaal verhuurkantoor verhuren.

Verzekering gewaarborgd wonen

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. Deze 'verzekering tegen inkomensverlies' werd in 1998 ingevoerd en eind 2003 herwerkt tot de 'verzekering gewaarborgd wonen'. De voorwaarden om in aanmerking te komen voor de verzekering werden versoepeld en de inkomensgrenzen opgetrokken.

De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 500 euro per maand. Tussen 1998 en 2003 werden in totaal 25.370 polissen afgesloten, voor een totaalbedrag van 5,5 miljoen euro.

Steun bij nieuwbouw

Tussen 1996 en 2003 kregen 12.446 personen een tegemoetkoming voor nieuwbouw, voor een totaalbedrag van ruim 55 miljoen euro. Dit gebeurde via twee stelsels die inmiddels afgesloten werden, namelijk de TIL-Bouw en de nieuwbouwpremie. De gespreide betalingen lopen wel verder door tot in 2005.

Steun bij aankoop woning

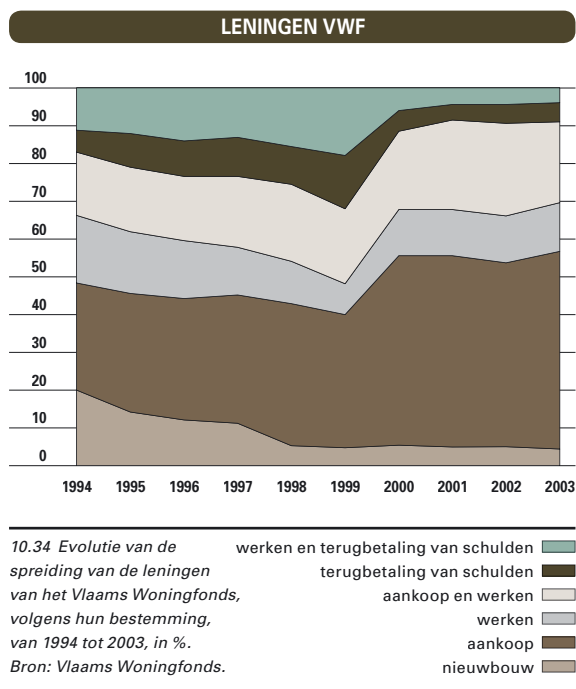
Tussen 1996 en 2003 kregen 5.430 personen een tegemoetkoming bij de aankoop van een woning, voor een totaalbedrag van 18 miljoen euro. Het stelsel van TIL-Koop (terugbetaling in de leningslast bij aankoop van een woning) is afgesloten eind 1999, maar de betalingen lopen nog even door.

SOCIALE LENINGEN

In Vlaanderen verstrekken sociale kredietverleningsmaatschappijen zoals het Vlaams Woningfonds en de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij goedkope leningen. In Brussel werd apart het Brussels woningfonds opgericht. Sinds 1 juli 2004 kunnen ook de gewone commerciële banken sociale leningen aanbieden waarvoor de rente 0,5 tot 1 procent onder de marktrente ligt.

Leningen Vlaams Woningfonds

De hoofdactiviteit van het Vlaams Woningfonds bestaat uit het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens twee kinderen

en een bescheiden inkomen.

Het aandeel van de belangrijkste verrichting ‘aankoop van een woning’ werd in 2003 nog groter, ten nadele van de verrichting ‘aankoop gecombineerd met werken aan de woning’. Dit werd mede beïnvloed door de te beperkte maximumwaarden van woningen die in aanmerking kwamen voor een Woningfondslening, waardoor werken werden uitgesteld. Driekwart van de leningen in 2003 werd toegekend voor de aankoop al dan niet gecombineerd met werken.

Het gemiddelde leenbedrag voor de aankoop van een woning bleef vrij stabiel rond 82.000 euro.

Leningen Vlaamse Huisvestingsmaatschappij

In 2003 waren er door de VHM in totaal 1.246 leningsakten verleden, 168 minder dan het jaar voordien, voor een totaalbedrag van 109 miljoen euro. Vier leningen op tien dienden om de aankoop van een sociale woning te financieren. De rest ging naar particulieren die zelf een woning bouwden, een bestaande woning aankochten en renoveerden of hun eigen woning verbeterden.

Op 31 december 2003 had de VHM 30.646 leningen in beheer. Het totaal kapitaal dat aan de VHM verschuldigd was bedroeg 968 miljoen euro.

Ook de kredietvennootschappen die erkend zijn door de VHM kunnen gewaarborgde hypothecaire woonkredieten toestaan. In de loop van 2003 waren er 597 leningsakten verleden, voor een totaalbedrag van 30 miljoen euro.

SOCIALE KOOPWONINGEN

De Sociale Huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook sociale woningen en kavels te koop aan. Om in aanmerking te komen moet men onder andere 20 jaar in de woning blijven wonen. In 2003 werden 520 sociale koopwoningen, 420 sociale huurwoningen en 47 sociale kavels effectief verkocht. Toch stonden er op 1 december 2003 nog 8.793 kandidaat-kopers op de wachtlijst.

Ondersteuning huurders

HUURSUBSIDIE

De huursubsidie wordt uitgekeerd aan bejaarden en personen met een handicap die verhuizen van een woning die niet is aangepast aan hun fysieke gesteldheid naar een geschikte huurwoning. Ook kunnen personen die verhuizen van een krotwoning of een overbewoonde woning naar een volwaardige gezonde woning met een minimumoppervlakte een huursubsidie ontvangen. Voor de verhuiskosten wordt een eenmalige installatiepremie uitgekeerd.

Gemiddeld wordt per begunstigde een huursubsidie van 75 euro per maand uitbetaald.

In 2003 kregen 2.174 nieuwe begunstigten een huursubsidie en installatiepremie. In totaal werd in 2003 aan 7.856 begunstigten een huursubsidie uitgekeerd.

Tussen 1996 en 2003 werd in totaal aan 16.768 nieuwe begunstigten een huursubsidie en installatiepremie toegekend, voor een totaalbedrag van 50 miljoen euro.

SOCIALE VERHUURKANTOREN

De sociale verhuurkantoren (SVK's) zijn ontstaan uit de zorg om kansarme en kwetsbare bewoners te steunen in hun recht op wonen. De SVK's trachten de woonkwaliteit voor deze groep te verdedigen door zelf woningen op de private huurmarkt te huren en door te verhuren aan de doelgroep. Op 6 februari 2004 werd het nieuwe SVK-subsidiebesluit goedgekeurd, waarmee het aantal woningen zou moeten uitbreiden.

Eind 2003 beheerden de SVK's 3.430 woningen, dit is 12% meer dan het jaar voordien. Bij de erkende SVK's was 80% van de beheerde woningen ingehuurd op de particuliere markt. Bij de niet-erkende SVK's was dit aandeel beperkt tot 47%. In vergelijking met 2002 valt de stijging op van het aantal kamers (van 0,8% naar 1,4%) en vooral van het aantal woningen die eigendom zijn van het SVK-vzw of het SVK-OCMW-vereniging (van 0,5% naar 2,4%).

SOCIALE VERHUURKANTOREN

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal Sociale Verhuurkantoren	62	72	89	85	99	91
Aantal erkende niet gesubsidieerde SVK's	12	12	15	15	13	11
Aantal gesubsidieerde SVK's	10	13	14	17	20	24
Niet subsidieerbare woningen (alle SVK's)	676	575	601	732	722	795
Subsidieerbare woningen (alle SVK's)	966	1.177	1.616	2.054	2.347	2.635
Totaal woningen	1.642	1.752	2.217	2.786	3.069	3.430

10.35 Evolutie bij de erkende en niet-erkende sociale verhuurkantoren, met het aantal woonegelegenheden, van 1998 tot 2003, op 31 december.
Bron: Vlaams Overleg Bewonersbelangen.

Het aantal leegstaande woningen op 31 december 2003 bedroeg 4,7% van het totale SVK-patrimonium. De meeste leegstaande woningen waren particuliere woningen.

HURDERSBONDEN

De huurdersbonden begeleiden via 28 centra de kwetsbare groepen en verlenen hen advies over hun huurrechten en -plichten. Het aantal leden stijgt jaarlijks. In 2003 hadden de huurdersbonden 16.985 individuele en 408 collectieve leden.

Woningkwaliteit

De verbetering van de woonkwaliteit vormt een belangrijke prioriteit in het Vlaamse Woonbeleid. Om het recht op kwaliteitsvol wonen voor iedereen te kunnen waarmaken, heeft de Vlaamse overheid een aantal kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan

iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet een aantal instrumenten die toelaten effectief over deze woningkwaliteit te waken.

Kwaliteit van het wonen

AARD VAN DE WONING

Het Vlaamse woningbestand bestaat voornamelijk uit vrijstaande eengezinswoningen (40%). In 2004 woonde de helft van de eigenaars in een vrijstaande eengezinswoning. Huurders woonden meestal in een appartement of studio. Slechts 7,7% huurde een vrijstaande eengezinswoning.

De woningen worden wel alsmat kleiner. In 2001 beschikte 12,5% van de woningen over minder dan drie woonvertrekken, terwijl dit in 1991 slechts 8,7% was. Deze evolutie hangt nauw samen met de gezinsverdunding.

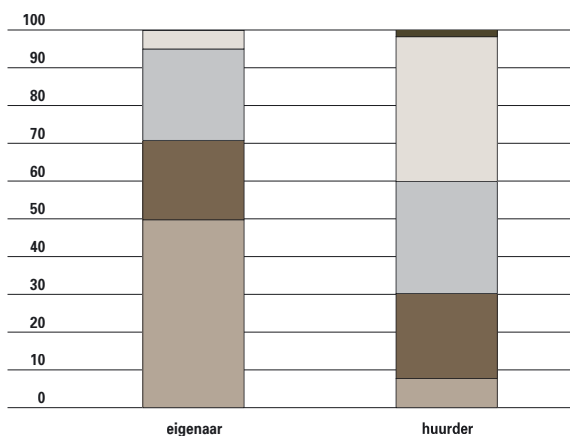
COMFORT VAN DE WONING

Anno 2001 hadden nog heel wat woningen geen centrale verwarming. Driekwart van de eigenaars en huurders bij sociale woningmaatschappijen beschikte over centrale verwarming, bij de huurders op de privé-markt was dit bijna 10% minder. Een toilet en badkamer waren in de meeste woningen wel aanwezig. De woningen met het minste comfort hoorden toe aan oudere eigenaars die in het buitengebied wonen, en particuliere huurders uit een grootstedelijk gebied.

TEVREDENHEID WONING EN WOONBUURT

In 2004 waren ruim 9 op de 10 Vlamingen tevreden tot zeer tevreden over hun woning, en slechts 5% was ontevreden over de buurt waarin men woont. Er is wel een opmerkelijk verschil in tevredenheid naar eigenaars en huurders. Eigenaars zijn veel meer tevreden over hun woning en de woonbuurt dan huurders. Van alle huurders was bijna 10% ontevreden tot zeer ontevreden over de woning, bij de eigenaars was dit slechts 1,8%.

AARD VAN DE WONING

10.36 Aard van de woning waarin men woont, opgesplitst naar eigenaars en huurders, in 2004, in %.
Bron: APS-survey 2004.

andere
appartement of studio
gesloten eengezinswoning
halfopen eengezinswoning
vrijstaande eengezinswoning

COMFORT

	EIGENAAR	PRIVÉ-HUURDER	SOCIALE HUURDER
aandeel woningen met centrale verwarming	75,1%	65,9%	75,9%
aandeel woningen met badkamer	96,8%	95,4%	97,2%
aandeel woningen met toilet(ten)	97,9%	97,2%	96,8%

10.37 Voorzieningen van de woning volgens bewonerstitel, in 2001, in %.
Bron: NIS, SEE2001, 10% steekproef.

Woonkwaliteitsbewaking

LEEGSTAND EN VERKROTTING

De heffing op leegstand en verkrotting van het Vlaamse Gewest bestaat sinds 1996. Naast deze gewestelijke heffing kunnen de gemeenten ook nog een eigen beleid voeren: ze kunnen ervoor kiezen om de heffing zelf te innen, er opcentiemen op te heffen, een eigen krotreglement toe te passen of de inventaris zelf te beheren.

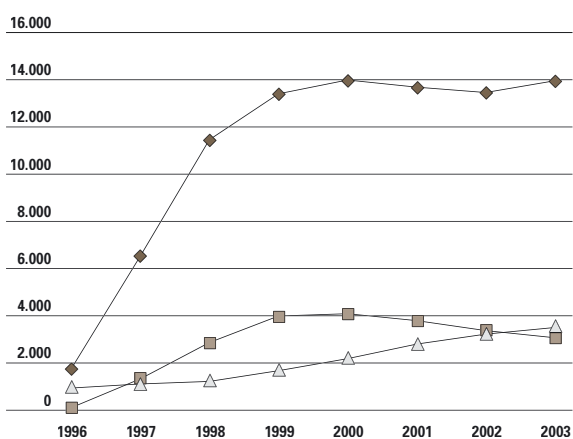
De heffing op leegstand en verkrotting wordt geheven op 3 soorten probleempanen: leegstaande, verwaarloosde, ongeschikt en/of onbewoonbaar verklaarde woningen.

Eind 2003 stonden er in totaal 13.929 woningen op de inventaris leegstand, 3.058 op de inventaris verwaarlozing en 3.488 woningen op de inventaris ongeschikt en/of onbewoonbaar.

Leegstaande woningen

Een woning wordt als leegstaand beschouwd

LEEGSTAND EN VERKROTTING

10.38 Evolutie van het aantal panden dat nog op de inventaris staan op het einde van het jaar, van 1996 tot eind 2003.
Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief gebruikt is geweest.

Tussen 1996 en 2003 kwamen 38.574 woningen op de lijst terecht. Daarvan is ondertussen 64% geschrapt. Zowel het aantal nieuwe inventarisaties, als het aantal schrappingen daalt jaar na jaar. Het aantal schrappingen per jaar bedraagt rond de 4.000 tussen 1999 en 2001, daarna daalt het aantal (tot 2.437 in 2003).

Vanaf 1999 daalt het aantal woningen dat per jaar wordt geïnventariseerd stelselmatig. In 2003 werden 2.935 nieuwe woningen geïnventariseerd. Eind 2003 stonden er in totaal 13.929 woningen op de inventaris leegstand.

Verwaarloosde woningen

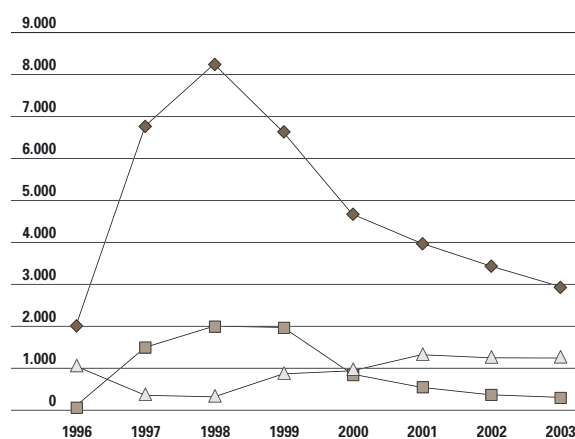
Een woning is verwaarloosd indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. Tussen 1996 tot 2003 kwamen 7.527 panden op de inventaris terecht. Ondertussen werd 59% geschrapt.

Sinds 1999 neemt het aantal nieuwe inventarisaties per jaar flink af. In 2003 werden 291 nieuwe woningen geïnventariseerd. Eind 2003 stonden er nog 3.058 verwaarloosde woningen op de lijst.

Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woningen

Indien een huurwoning niet aan de minimumkwaliteitsnormen voldoet, kan ze ongeschikt verklaard worden. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze onbewoonbaar worden verklaard. Het aantal woningen dat ooit op de inventaris werd geplaatst,

NIEUWE INVENTARISATIES

10.39 Evolutie van het aantal nieuw geïnventariseerde panden per jaar, van 1996 tot eind 2003.
Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

komt eind 2003 op 7.224. De schrappinggraad bedraagt 52%. Het aantal nieuwe inventarisaties per jaar is gestagneerd en schommelt rond de 1.200. In 2003 werden 1.229 ongeschikt- en/of onbewoonbaar verklaarde woningen op de inventaris geplaatst. Eind 2003 stonden er in totaal 3.488 woningen op de inventaris.

Bij de ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woningen worden gemiddeld 9 gebreken vastgesteld. 87% heeft ernstige vochtproblemen, 62% een risico op elektrocutie of brand, 41% gevaar op CO-vergiftiging en 15% zeer ernstige stabiliteitsproblemen. In 11% is er geen sanitaire voorziening en bij 64% zijn ramen en deuren in slechte tot zeer slechte staat.

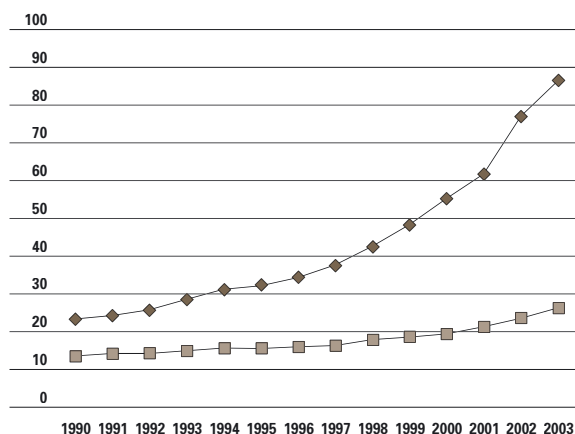
VLAAMSE WOONINSPECTIE

De Vlaamse Wooninspectie werd in november 2001 opgericht om strafrechtelijk op te treden tegen verhuurders van onbewoonbare panden. De Wooninspectie treedt vooral op bij panden in zeer slechte staat en bij verhuurders die meerdere verkrotte panden verhuren.

Sinds november 2001 werden in totaal 1.216 PV's opgemaakt. Deze PV's worden overgemaakt aan het parket, dat instaat voor de strafrechtelijke vervolging van de verhuurders.

De helft gaat over kamers. De bewoners zijn vooral economisch en sociaal zwakke huurders: 49% alleenstaanden en 75% vreemdelingen. De problematiek van het verhuren van onbewoonbare panden is omvangrijk in de grootsteden: 65% van de geverbaliseerde wooneenheden bevinden zich in Antwerpen en Gent.

BOUWGRONDPRIJS

10.40 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een m² bouwgrond, van 1990 tot 2003, in euro. Bron: Stadim.

Vlaams Gewest —◆—
Waals Gewest —■—

Woonprijzen

Elke Vlaming, eigenaar of huurder, moet het recht hebben om betaalbaar te wonen. De bouwgrond- en woningprijzen en de maandelijkse huur vormen hierbij een goede indicator, samen met de bijkomende kosten die de aankoop, renovatie of bouw van een woning met zich mee brengt.

Bouwgrond

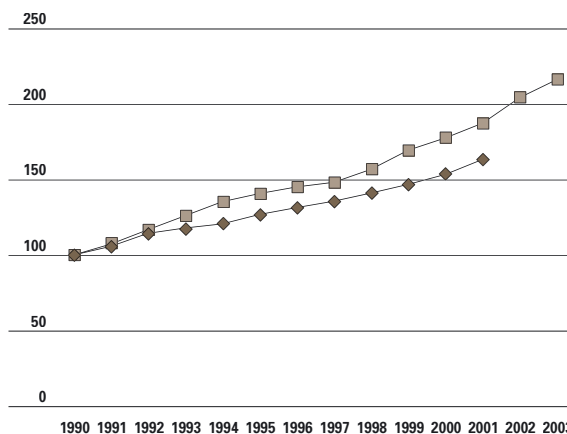
Bouwgrond wordt alsnar duurder. Sinds 1996 zijn de prijzen sterk beginnen stijgen. In vergelijking met 10 jaar geleden was de prijs in 2003 bijna verviervoudigd. In Wallonië stegen de bouwgrondprijzen ook, maar veel minder snel dan bij ons (+ 76% over 10 jaar). In 2003 betaalde men voor een m² bouwgrond in het Vlaamse Gewest ruim 86 euro, in het Waalse Gewest was dit amper 26 euro. De hoogste gemiddelde prijs betaalde men in de provincie Antwerpen (108 euro per m²) en de laagste in Limburg (64 euro).

Woningprijzen

Voor een kleine tot middelgrote woning telde men in 2003 ruim 103.000 euro neer. Vlaams-Brabant was de duurste provincie met een kostprijs van gemiddeld 106.210 euro. In vergelijking met 1993 zijn de woningprijzen in Vlaanderen dubbel zo duur geworden.

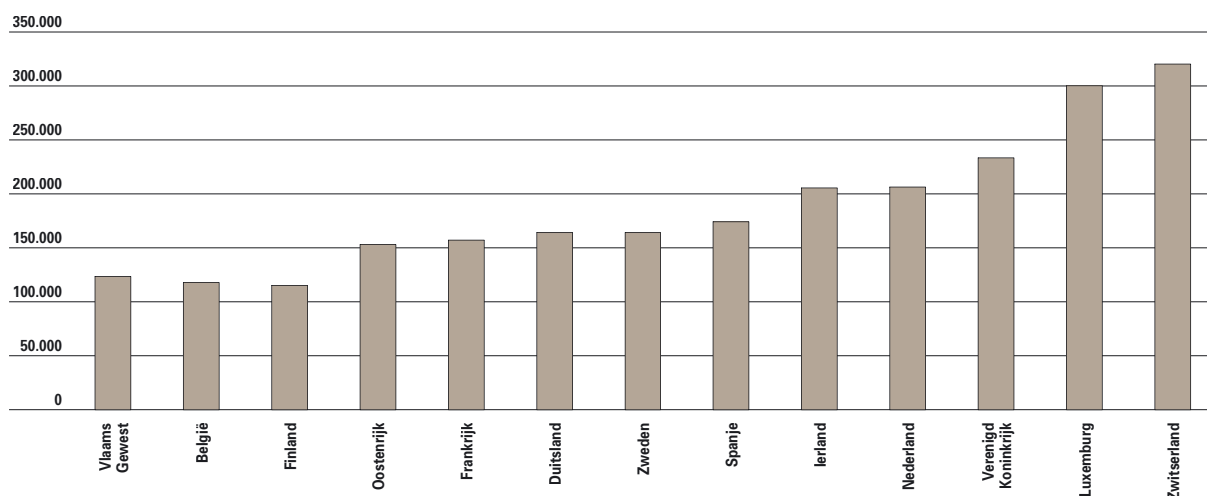
Een grote woning kostte in 2003 gemiddeld 276.725 euro, een appartement 111.732 euro. De stijging van de gemiddelde woningprijs loopt

WONINGPRIJS EN INKOMEN

10.41 Evolutie van de indices (1990 = 100) van de gemiddelde woningprijs van een kleine en middelgrote woning en van het gemiddeld belastbaar inkomen per inwoner, van 1990 tot 2003. Bron: Stadim, NIS - Fiscale Statistieken.

WONINGPRIJS

10.42 Gemiddelde prijs voor een woning, vergelijking met enkele Europese landen, in 2003, in euro. Bron: Ecodata, ERA Europe Market Survey 2003/2004.

vrij parallel met de gemiddelde inkomensstijging per inwoner. Vanaf 1997 stegen de woningprijzen iets meer dan de inkomens, en verwacht wordt dat deze trend zich ook de volgende jaren zal doorzetten. In Europese context gezien ligt het Vlaamse gemiddelde nog vrij laag. Enkel in Finland is een woning goedkoper. Zwitserland en Luxemburg staan op

kop. In deze landen betaalde men in 2003 ruim 300.000 euro voor een woning.

Registratierechten

Bij de aankoop, bouw of renovatie van een woning moet men ook rekening houden met het ereloon van de notaris, het beschrijven van de lening, de BTW, de registratierechten,..

Dat een Vlaamse woning naar Europese normen vrij goedkoop is, wordt gecompenseerd door de hoge registratierechten. Bovenop de aankoopprijs van de woning, betaalt men 10% registratierechten voor een normale woning en 5% voor een bescheiden woning ('klein beschrijf'). Ter vergelijking, in Zweden bedragen de registratierechten slechts 1,5%.

Rentevoeten leningen

Niet alleen de registratierechten liggen hoger, ook de gemiddelde rentevoet voor een woonkrediet ligt bij ons hoger dan in de meeste andere Europese landen. Enkel Ierland hanteert een hogere rentevoet, buurlanden Nederland en Frankrijk zitten op hetzelfde niveau.

Nochtans zit de rentevoet voor hypothecair krediet op een historisch laag niveau. In oktober 1981 bedroeg de rente 15,00%, eind 2004 was dit slechts 5,05%.

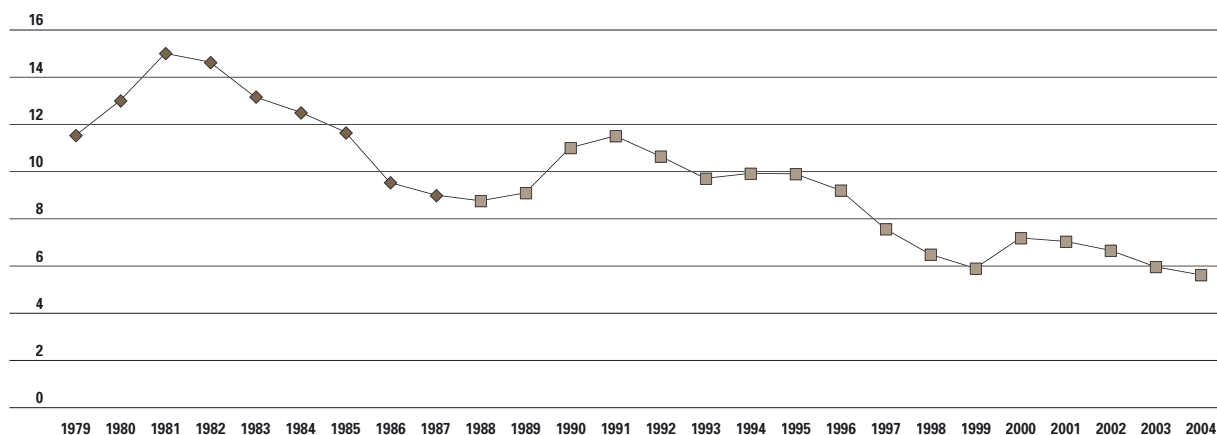
Een jaarlijks herzienbare rentevoet was in 2004 de favoriete formule met ruim de helft van de Belgische contracten, in 2001 was dit amper 6%. Een kwart van de woonkredieten had in 2004 een vaste rentevoet.

REGISTRATIERECHT EN RENTEVOET

	REGISTRATIERECHT	RENTEVOET
Vlaams Gewest	10,0%	5,1%
Waals Gewest	12,5%	5,1%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	12,5%	5,1%
Finland	1,6%	3,1%
Oostenrijk	4,5%	4,7%
Frankrijk	7,0%	4,6%
Duitsland	3,5%	5,0%
Zweden	1,5%	3,5%
Spanje	7,0%	5,0%
Ierland	5,5%	6,0%
Nederland	6,0%	5,0%
Verenigd Koninkrijk	3,0%	4,6%
Luxemburg	7,0%	3,5%
Zwitserland	2,5%	3,0%

10.43 Registratierechten en gemiddelde rentevoet voor een hypothecair krediet (15 jaar, vast), in 2003, vergelijking met enkele Europese landen. Bron: Federale Overheidsdienst Financiën, Nationale Bank van België, ERA Europe Market Survey 2003/2004.

RENTEVOET

10.44 Evolutie van de rentevoeten voor hypothecair krediet op lange termijn (20 jaar), vaste rentevoet van 1979 tot 1988, semi-vaste rentevoet van 1988 tot 2004.
Bron: Nationale Bank van België.

—◆— vast
—■— semi-vast

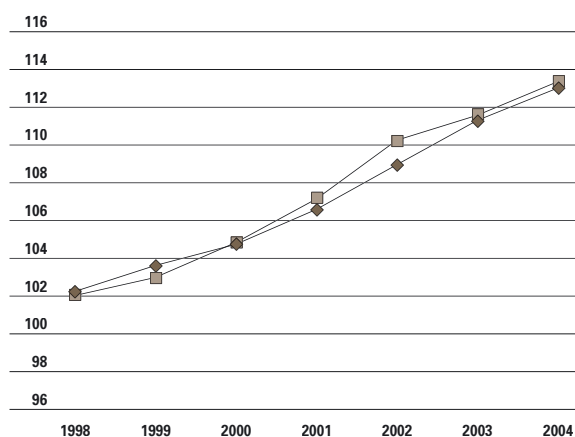
Huurprijs private woning

In 2001 had de helft van de private woningen een huurprijs tussen 248 en 495 euro per maand. Tussen 1970 en 1992 stegen de huurprijzen op de Belgische woningmarkt veel sterker dan de index van de consumptieprijzen maar vanaf 1996 is dit niet meer het geval. Tussen 1996 en 2004 was er nog een stijging van 13%, dit is evenveel als de index van de consumptieprijzen.

Huurprijs sociale woning

De gemiddelde reële huurprijs voor een sociale woning is sinds 2001 met 10% gestegen en bedroeg eind 2003 197 euro per maand. Sinds het nieuwe huurbesluit in 2001 zijn de basis-huurprijzen en bijgevolg ook de reële huurprijzen sterker beginnen stijgen door de invoering van een nieuwe inkomenscoëfficiënt.

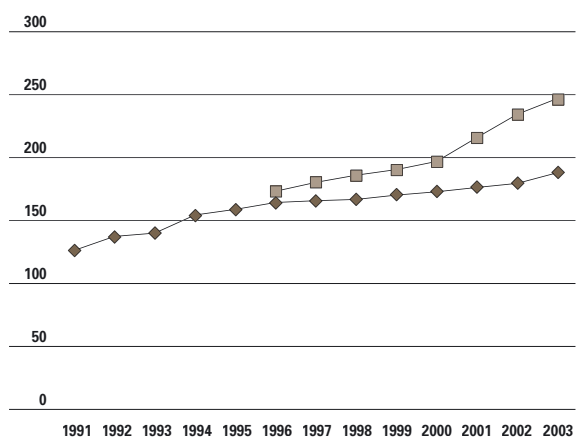
PRIVATE HUUR

10.45 Evolutie van de indices (1996=100) van de private huur en van de consumptieprijzen, op 1 januari, van 1998 tot 2004.
Bron: Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid.

—◆— index private huur
—■— index consumptieprijzen

HUURPRIJS SOCIALE WONING

10.46 Evolutie van de gemiddelde maandelijkse basis- en reële huurprijs van een sociale woning, van 1991 tot 2003, in euro. Bron: VHM.

—◆— reële huurprijs (op 1/12)
—■— basishuurprijs (op 01/01)

10.3 Monumenten en Landschappen

Bescherming van het patrimonium

Om het cultureel erfgoed te behouden en te beschermen beschikt de Vlaamse overheid over een aantal instrumenten zoals het beschermingsmaatregelen of premies.

Een goed beschermingsbeleid veronderstelt vanzelfsprekend een duidelijk overzicht van het beschermingswaardig patrimonium. De inventarisatie van het bouwkundig erfgoed is dan ook van groot belang. Eind 2004 telde het Vlaamse Gewest in totaal 11.565 definitief beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen, en 527 voorlopige beschermingen. In 2004 kwamen er 734 monumenten, 2 stadsgezichten, 36 dorpsgezichten en 3 landschappen bij.

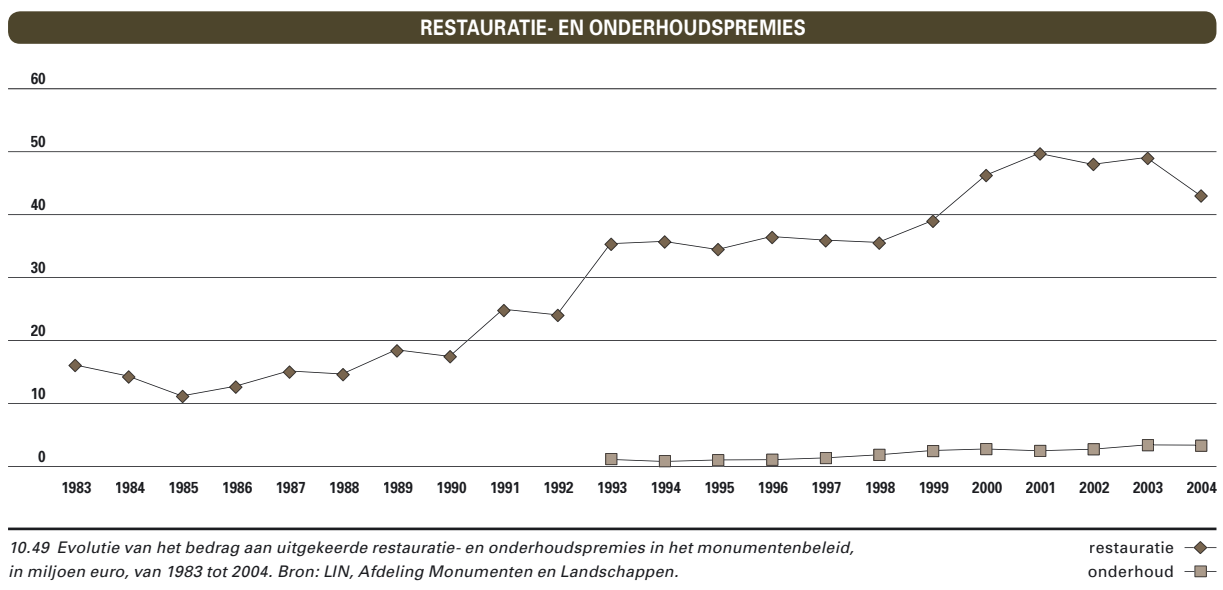
De erfgoedzorg stopt niet bij het beschermen van het cultuurpatrimonium. Wat beschermd is, moet ook in stand gehouden worden. In 2004 werd 43 miljoen euro uitgetrokken voor restauratiepremiës, dit is 6 miljoen euro minder dan het jaar voordien. Omdat voorkomen nu eenmaal beter is dan restaureren, worden ook onderhoudspremiës uitgekeerd. De onderhoudspremiës daalden in 2004 eveneens, tot 3 miljoen euro.

In 2003 kende het Vlaamse Gewest 360 onderhoudspremiës toe voor werken aan beschermde monumenten. Daarvan waren er bijna de helft aangesloten bij Monumentenwacht Vlaanderen. Deze vzw werd in 1991 opgericht om de toestand van beschermde of beschermingswaardige monumenten te inspecteren. Eind 2003 telde hun inventaris 3.814 objecten, waarbij één object voor meerdere gebouwen kan staan. Dit betekent een groei van 471 objecten ten opzichte van eind 2002.

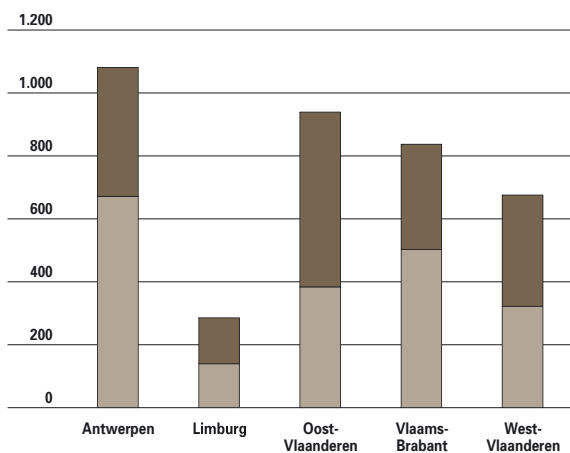
De geïnventariseerde objecten zijn zowel eigendom van openbare besturen, kerkfabrieken als van privé-eigenaars. De inhaalbeweging van de privé-eigenaars, die ingezet was in 1999, stagneert in 2003. Elk van de drie categorieën maakt nu ongeveer een derde uit van het totale bestand. De inventaris bestaat niet volledig uit beschermde monumenten: slechts de helft is geheel of gedeeltelijk beschermd.

Ook bij de nieuwe aanmeldingen loopt het aantal (nog) niet beschermde monumenten op tot 53%. In 2000 lag dit cijfer nog op 44%.

Eind 2003 telde het Vlaamse Gewest 34 bouwkundige monumentenwachters en 7 monumentenwachters-interieur. Zij voerden samen 1.330 inspecties uit, dit zijn er 158 meer dan in 2002.

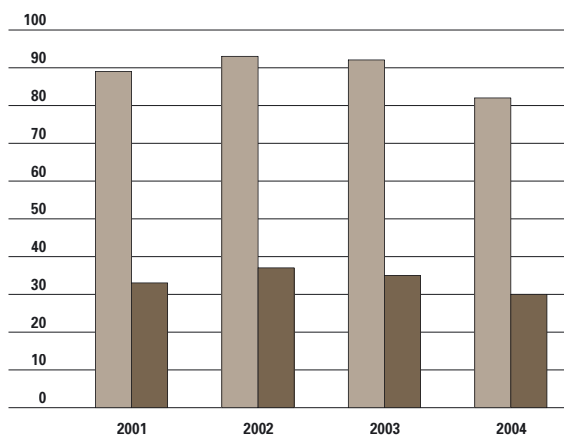

MONUMENTENWACHT VLAANDEREN

10.50 Evolutie van het aantal objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 1993 tot 2003, al dan niet beschermd, naar provincie. Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

BEZOEK AAN MONUMENTEN

10.51 Evolutie van het aantal universitair opgeleiden en laaggeschoolden dat minstens éénmaal per jaar een bezoek brengt aan bezienswaardige gebouwen of monumenten, van 2001 tot 2004, in %. De APS-survey maakt geen onderscheid of deze bezoeken in Vlaanderen plaatsvonden of elders. Bron: APS-survey 2001 - 2004.

Participatie

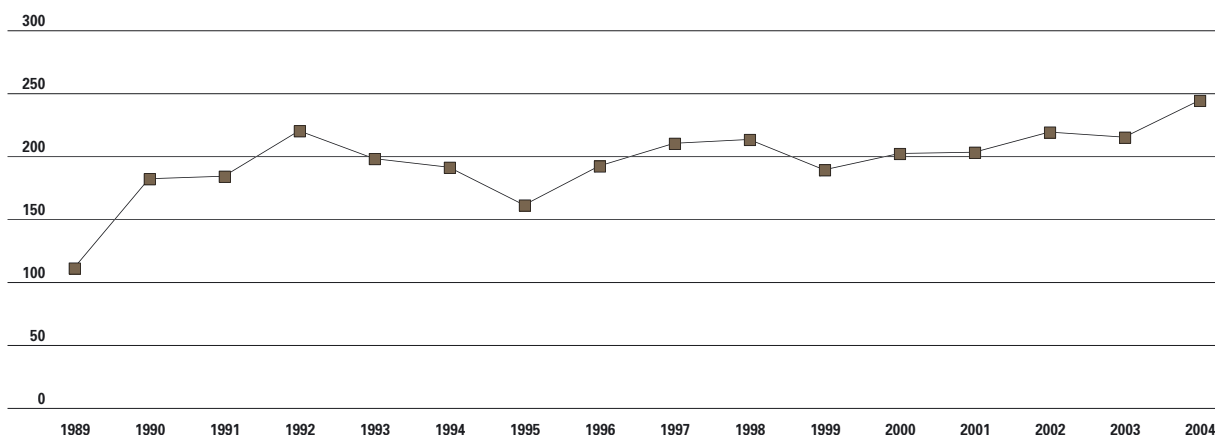
De zorg voor het erfgoed heeft een breed draagvlak bij de bevolking nodig. De instandhouding van een monument wordt het best verzekerd door het te integreren in de samenleving. De bezoekersaantallen voor bezienswaardige gebouwen of monumenten vormen dan ook een goede indicator om de betrokkenheid van het grote publiek bij de erfgoedzorg te meten.

In 2004 bezocht ruim de helft van de Vlamingen minstens één bezienswaardig gebouw of monument. Een derde probeerde dit meerdere keren per jaar

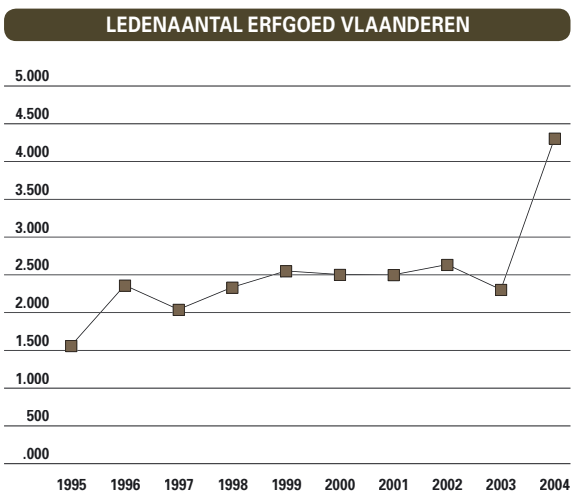
te doen. Sinds 2000 blijven deze cijfers ongeveer stabiel.

Het verschil tussen mannen en vrouwen is zeer miniem. Wel zijn er grote verschillen naargelang de leeftijd en het opleidingsniveau. In 2004 bezocht 82% van de universitair opgeleiden minstens één maal een monument. Bij de laaggeschoolden lag dat percentage slechts op 30%, en dit is een daling ten opzichte van de vorige jaren. De leeftijdsgroep van 55 tot 64 jaar telt naar verhouding de meeste bezoekers.

OPEN MONUMENTENDAG VLAANDEREN

10.52 Evolutie van het aantal deelnemende gemeenten aan Open Monumentendag Vlaanderen, van 1989 tot 2004. Bron: LIN, Afdeling Monumenten en Landschappen.

10.53 Evolutie van het aantal leden bij Erfgoed Vlaanderen, van 1995 tot 2004. Bron: Erfgoed Vlaanderen.

Ook de **Open Monumentendag** is een goede graadmeter. Met meer dan 500.000 bezoekers is deze jaarlijkse manifestatie de jongste jaren uitgegroeid tot de grootste monumentenhappening in Vlaanderen. In 2004 openden 750 gebouwen en tuinen in 244 Vlaamse steden en gemeenten hun deuren.

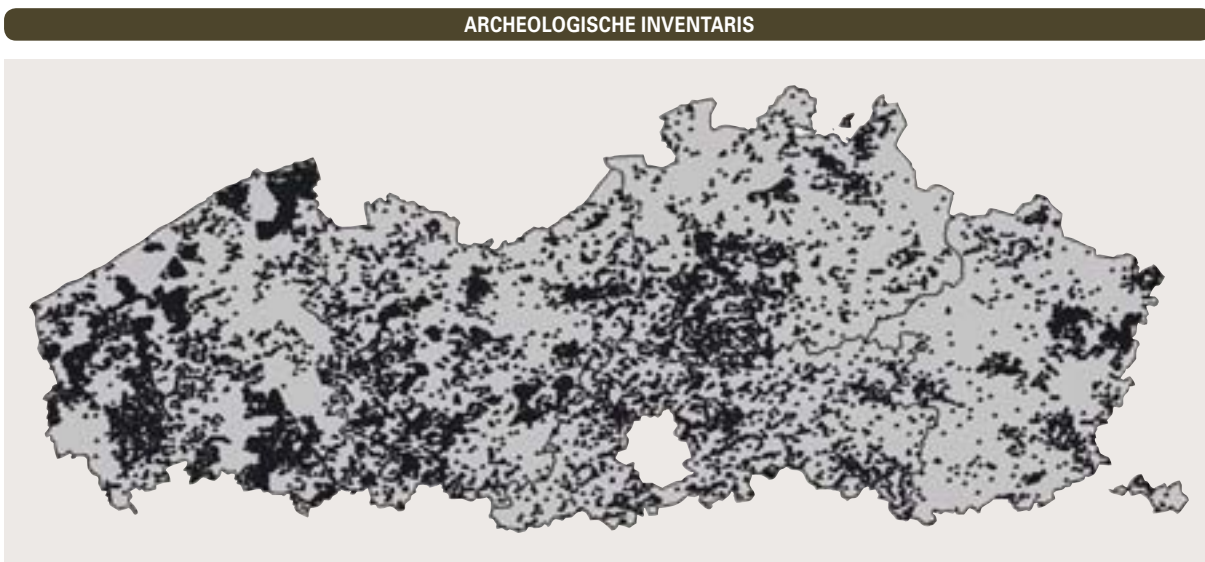
Erfgoed Vlaanderen wil de teloorgang van probleemmonumenten tegengaan. De stichting probeert eigenaar te worden van zoveel mogelijk problematische gebouwen, ze te restaureren en ze

met een nieuwe bestemming open te stellen voor het grote publiek. Als monumentenbeheerder is Erfgoed Vlaanderen vandaag actief in 13 monumenten, waarvan zij er 7 in volledig beheer hebben. Het Fort Napoleon bleef in 2004 nog steeds de grootste publiekstrekker, met ongeveer 30.000 bezoekers. Eind 2004 waren ongeveer 4.300 Vlamingen betalend lid van Erfgoed Vlaanderen, een forse stijging in vergelijking met het jaar voordien. Die stijging is te danken aan een ledenactie en een vernieuwd dynamisme binnen de ledenbeweging.

Archeologie

Het bijhouden van een archeologische **inventaris** is een van de belangrijke aandachtspunten in het archeologiebeleid. Vlaanderen hinkte op dat vlak serieus achterop in vergelijking met de buurlanden. In november 2000 werd de eerste archeologische vindplaats in een nieuwe, speciaal ontworpen databank ingevuld. Het aantal geregistreerde waarnemingen is momenteel opgelopen tot meer dan 22.000. Voor de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant is de basisinventarisatie het verst gevorderd. De inventaris ondersteunt de bescherming van archeologische zones, levert informatie op voor bouwdossiers en bij de uitwerking van de ruimtelijke ordening.

Voorbeelden van archeologische sites zijn de site van Ename uit de middeleeuwen en het Gallo-Romeins museum in Tongeren.

10.54 Overzicht van de gegevens in de Centrale Archeologische Inventaris (CAI), weergegeven door puntlocaties, in 2004. Bron: LIN, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

VOOR MEER INFORMATIE

Publicaties

- Jaarverslag 2003 Vlaams Woningfonds.
- Jaarverslag 2003 Vlaamse Huisvestingsmaatschappij.
- Op weg naar een Vlaamse Huursubsidie? Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid, 2004.
- Stativaria 31, Woonkwaliteit en tevredenheid met de woonomgeving in Vlaanderen. Een analyse van de Algemene Socio-Economische Enquête 2001., MVG, APS 2004.
- SVK Evaluatienota 2003, Vlaams Overleg Bewonersbelangen.
- Jaarverslag 2003 Monumentenwacht Vlaanderen.
- Drie jaar Centrale Archeologische Inventaris: een overzicht en stand van zaken. MVG, LIN, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed, 2004.

Websites

- Ruimtelijke ordening:
<http://www.ruimtelijkeordening.be>
- Geoloketten:
<http://www.gesvlaanderen.be/geo-vlaanderen>
- MVG, afdeling Woonbeleid en afdeling Financiering Huisvestingsbeleid
<http://www.wonen.vlaanderen.be>
- Beroepsvereniging van het Krediet
<http://www.upc-bvk.be>
- Era Europe
<http://www.eraeurope.com>

- Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid
<http://www.kenniscentrum-woonbeleid.be>
- Nationaal Instituut voor de Statistiek – Socio-economische Enquête 2001
http://statbel.fgov.be/census/home_nl.asp
- Nationaal Instituut voor de Statistiek – Statistiek van de Bouwnijverheid en Bouwvergunningen
http://statbel.fgov.be/figures/d65_nl.asp
- Nationale Bank van België
<http://www.nbb.be>
- Stadim
<http://www.stadim.be>
- Vlaamse Confederatie Bouw
<http://www.vcb.be>
- Vlaamse Huisvestingsmaatschappij
<http://www.vhm.be>
- Vlaams Woningfonds
<http://www.vlaamswoningfonds.be>
- Vlaams Overleg Bewonersbelangen
<http://www.vob-vzw.be>
- MVG, LIN, afdeling Monumenten en landschappen
<http://www.monument.vlaanderen.be>
- Monumentenwacht Vlaanderen
<http://www.monumentenwacht.be>
- Centrale Archeologische Inventaris
<http://www.cai.erfgoed.net>
- Erfgoed Vlaanderen
<http://www.erfgoed-vlaanderen.be>

WOORDENLIJST

- Basishuurprijs sociale woning** De basishuurprijs van een sociale woning wordt vastgesteld op een procentueel bedrag van de geactualiseerde kostprijs van een woning, met een minimum van 3% en een maximum van 9%. De geactualiseerde kostprijs wordt verkregen door de oorspronkelijke kostprijs te vermenigvuldigen met een door de overheid vastgestelde actualisatiecoëfficiënt. De kostprijs van eventueel uitgevoerde verbeterings- of renovatiewerken wordt op dezelfde wijze geactualiseerd.
- Bebouwde ruimte** Percelen met bebouwing, bijvoorbeeld een hoeve, omringd door een groot weiland.
- Bodembezetting** We spreken in dit hoofdstuk over bodembezetting in plaats van bodemgebruik. Beide begrippen worden wel eens als synoniemen gebruikt, toch valt het bodemgebruik niet altijd samen met bodembezetting. Zo kunnen veranderingen in het ruimtegebruik – zoals de omvorming van woningruimte naar kantoorruimte of de verweving van winkelruimte in een appartementsgebouw – niet uit de kadastragegevens worden afgelezen. De gegevens over bodembezetting geven dus een benaderend beeld van effectief bodemgebruik.
- CO-premie** De renovatie- en aanpassingspremie werd eind 2003 verruimd met de CO-premie. Om het CO-risico te helpen bestrijden, worden er onder bepaalde voorwaarden premies voorzien voor werken aan de verwarmingsinstallatie.
- Leegstaande woning** Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste 12 opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.
- Onbebouwde ruimte** Een perceel zonder gebouw maar het kan ook een verharde oppervlakte bevatten zoals sport- of recreatieterreinen.
- Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning** Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.
- Reële huurprijs sociale woning** De reële huurprijs van een sociale woning is afhankelijk van het inkomen en het aantal personen ten laste, en wordt berekend door de basishuurprijs te vermenigvuldigen met de inkomenscoëfficiënt. De reële huurprijs mag nooit lager zijn dan de helft van de basishuurprijs.
- Verwaarloosde woning** Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.
- Verzekering Gewaarborgd Wonen** De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. Hiervoor moet de aanvrager wel voldoen aan bepaalde voorwaarden (inkomen, kostprijs woning). De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.
-

Een duurzaam energie-, milieu- en natuurbeleid

De toestand van het milieu blijkt op bepaalde punten te verbeteren en op andere niet. De Vlaamse Regering wil een betekenisvolle vooruitgang boeken op het vlak van water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluid- en geurhinder en natuurbehoud. Daartoe moet Vlaanderen een ontkoppeling realiseren tussen de economische groei enerzijds en milieu-impact, materiaal- en energiegebruik anderzijds.

Het energiebeleid dient de energievraag te beheersen via maatregelen gericht op meer energie-efficiëntie en meer rationeel energiegebruik. Aan de resterende energievraag zal in de mate van het mogelijke worden voldaan op basis van milieuvriendelijke productievormen van energie, namelijk via warmtekrachtkoppeling en op basis van hernieuwbare energiebronnen. De maatregelen zijn vanuit diverse beleidsdomeinen gericht naar verschillende doelgroepen. Het energiebeleid en het klimaatbeleid hangen zeer nauw samen en dienen dan ook op

elkaar afgestemd te worden. Het Vlaamse Gewest moet haar engagementen inzake Kyoto realiseren en het Vlaamse allocatieplan voor CO₂-emissierechten toepassen. Er zal ook reeds nagedacht moeten worden over de post-Kyoto periode, waarbij doelstellingen naar voor geschoven moeten worden voor de halflange (2020) en de lange termijn (2050). Inzake luchtbeleid onderschrijft Vlaanderen de Europese strategie inzake de verbetering van de luchtkwaliteit. De verdere uitbouw en onderhoud van een effectief meetnet lucht zijn hiervoor cruciaal.

Met betrekking tot water richt Vlaanderen zich op het nakomen van de Europese verplichtingen. De waterkwaliteit moet verder verbeteren en het watergebruik moet dalen. Er komt een nieuw mestdecreet dat vereenvoudigd, transparant en meer resultaatgericht is, zonder te raken aan de milieudoelstellingen zoals Europees bepaald. Er wordt gestreefd naar een verhoging van de aansluitingsgraad van gemeentelijke rioleringen op waterzuiveringsstations. Het aanboren van grondwatervoorraden moet verder beperkt worden.

De bodemsanering zal ondanks de beperkte middelen aan een volgehouden tempo gerealiseerd worden. Daarbij worden prioriteitstelling en spreiding in de tijd sleutelwoorden. Wat betreft het afvalbeleid wil de Vlaamse Regering de afvalproductie en de hieraan verbonden milieudruk terugdringen tot een niet te vermijden minimum.

Er wordt gestreefd naar het behoud, herstel en versterking van de biologische diversiteit, onder andere door een optimalisatie van de instrumentenmix.

Met betrekking tot het thema milieu en gezondheid wil Vlaanderen de voortrekkersrol in het onderzoek verder ontplooiën.

11.1 Milieu

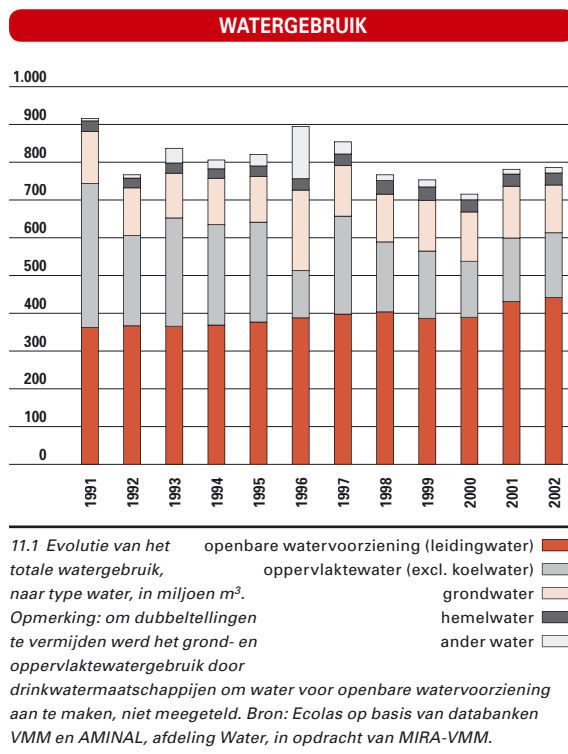
Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers, met inbegrip van de daarin voorkomende levensgemeenschappen en alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de daarbij horende technische infrastructuur. Het watersysteem heeft ecologische functies (habitat voor planten en dieren), economische functies (transport, drinkwater, koelwater, ...) en het heeft een recreatieve waarde. Maar het watersysteem heeft ook zijn grenzen en het is dus van belang de draagkracht van het systeem niet te overbelasten.

Volgens de Europese Kaderrichtlijn Water moeten tegen eind 2015 een 'goede oppervlaktewatertoestand' en een 'goede grondwatertoestand' bereikt worden. Het decreet Integraal Waterbeleid legt hiervoor de Vlaamse contouren vast.

Watergebruik

Het totale watergebruik daalde tussen 1991 en

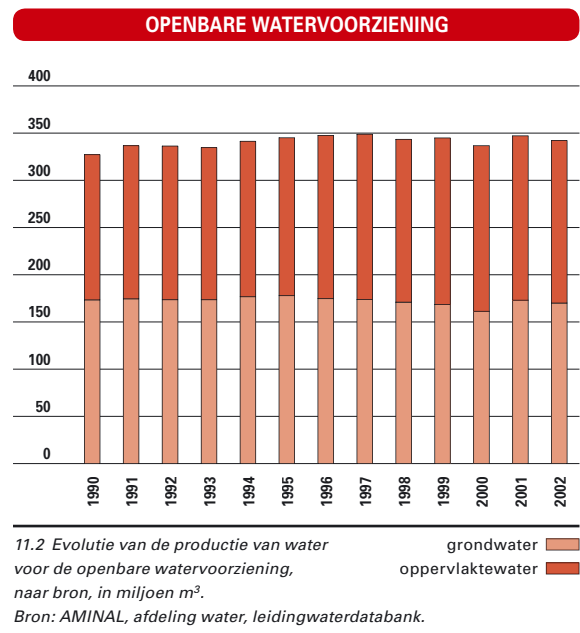
2002 met ruim 14%. Maar sinds 2001 stijgt het watergebruik opnieuw, onder druk van de industrie. Er was voornamelijk een stijging in het gebruik van leidingwater.

Waterproductie

Tussen 1990 en 2002 nam de productie van water voor de **openbare watervoorziening** (leidingwater) toe van 327 miljoen tot 342 miljoen m³. Sinds 1999 daalde de productie uit oppervlaktewater slechts weinig terwijl de productie uit grondwater vanaf 2000 weer toenam. De hoeveelheid en de kwaliteit van het beschikbare water worden nog steeds bedreigd door onder meer intensieve grondwaterwinningen. Droogteschade in de landbouw en verdroging van natuurgebieden zijn daarvan het gevolg. Het Vlaamse Regeerakkoord 2004-2009 benadrukt dat het aanboren van de grondwatervoorraden zoveel mogelijk beperkt moet worden. Het MINA-plan 2003-2007 stelt dat het waterpeil in de watervoerende lagen minstens status quo moet blijven.

Kwaliteit van oppervlaktewater

De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt in

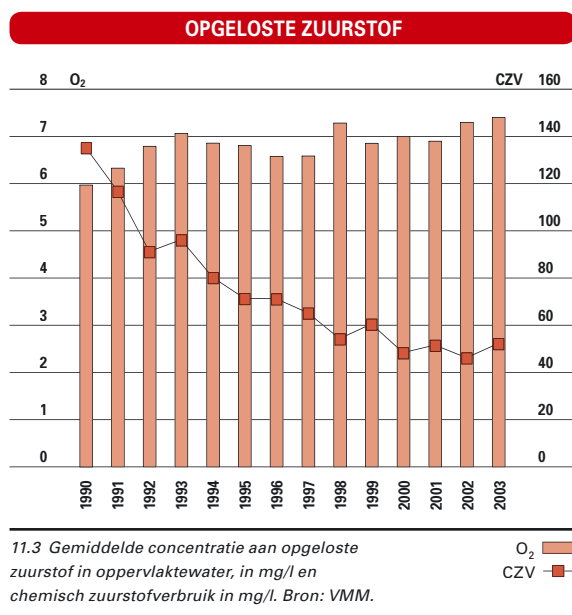

kaart gebracht via het meetnet oppervlaktewater. Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische kwaliteit als de biologische kwaliteit.

Opgeloste zuurstof is van zeer groot belang voor het leven in het water en speelt een grote rol in de zelfzuiverende processen in de waterloop. Wanneer de natuurlijke aanvoer van zuurstof in het water minder snel verloopt dan het zuurstofverbruik spreekt men van een overschrijding van het zelfreinigende vermogen. De gemiddelde zuurstofconcentratie in het oppervlaktewater stijgt zeer langzaam. De drempelwaarde voor opgeloste zuurstof is wettelijk vastgelegd op 5 mg/l. Geen enkele meting mag lager zijn. Het percentage meetplaatsen dat aan de norm voldeed, bedroeg in 2003 slechts 32%. Het percentage individuele meetresultaten onder de 5 mg/l is wel gevoelig gedaald. Als gevolg daarvan komen onwelriekende, zuurstofloze waterlopen nagenoeg niet meer voor in Vlaanderen. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstofproblemen komen vooral voor tijdens de zomer wegens hogere temperaturen en lagere debieten.

Het **chemisch zuurstofverbruik (CZV)** is de hoeveelheid zuurstof die per liter verontreinigd water nodig is om de organische vervuiling te neutraliseren. Het chemisch zuurstofverbruik wordt sinds 1990 steeds gunstiger. Toch overschrijdt nog steeds de helft van de metingen de drempelwaarde van 30 mg/l.

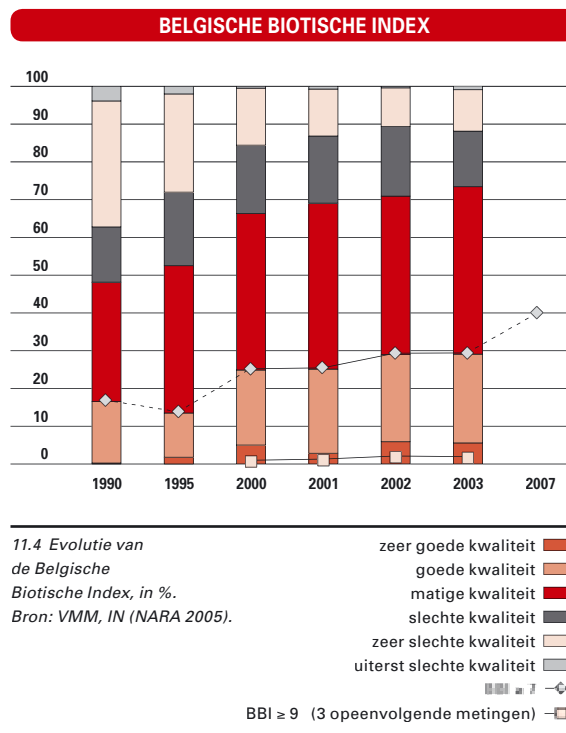
In 2003 voldeed slechts 16% van de meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm. Als alle parameters, die gemeten worden in het fysisch-chemisch

meetnet, samen getoetst worden aan de VLAREM-II normen, dan blijkt slechts een gering aantal meetplaatsen (2.4%) te voldoen aan de gecombineerde basiskwaliteitsnormen. Ondanks de gunstige evolutie is er dus zeer weinig oppervlaktewater dat in al haar fysisch-chemische aspecten goed is.

Het biologisch onderzoek evalueert de kwaliteit van een waterloop als biotoop. Dit gebeurt aan de hand van de **Belgische Biotische Index (BBI)**. Deze index is gebaseerd op de aanwezigheid van zichtbare ongewervelde waterdiertjes. De BBI integreert twee factoren: de aanwezigheid van verontreinigingsgevoelige soorten en het totale aantal aangetroffen soortengroepen. De indexwaarde schommelt tussen 0, uiterst slechte kwaliteit, en 10, zeer goede kwaliteit.

In 2003 voldeed 29% van de 1.041 onderzochte meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm (een BBI groter dan of gelijk aan 7). Volgens de doelstellingen uit het MINA-plan 3 moet tegen 2007 40% van de meetplaatsen deze norm halen. VLAREM stelt zelfs dat alle oppervlaktewateren aan de basiskwaliteit moeten voldoen. Een duurzame waterkwaliteit, vanuit natuurgericht standpunt, wordt pas bereikt als het hele waterloopenetwerk voortdurend een goede kwaliteit bereikt. Het aantal meetplaatsen dat bij drie opeenvolgende metingen een zeer goede kwaliteit (een BBI van 9 of meer) bereikte, was beperkt tot 1,7% in 2003.

Waterzuivering

De zuiveringsgraad is het percentage van de inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een rioolwaterzuiveringsinstallatie. In 2003 bedroeg de zuiveringsgraad bijna 62%, tegenover 30% in 1990. Het MINA-plan 3 stelt als plandoelstelling een zuiveringsgraad van 80% voorop.

Bodem

Door menselijke activiteiten kunnen milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische stoffen en pesticiden in de bodem terecht komen en de kwaliteit ervan nadelig beïnvloeden. Het bodemsaneringsdecreet werd in het leven geroepen om verontreinigde gronden te (laten) saneren en nieuwe verontreinigingen te voorkomen. Het decreet werd operationeel door een uitgebreid uitvoeringsbesluit, het VLAREBO. De omvang en de ernst van de bodemverontreiniging is lange tijd onderschat en nog steeds niet volledig gekend. We bekijken hier de inventarisatie en de sanering van de bodemverontreiniging in Vlaanderen.

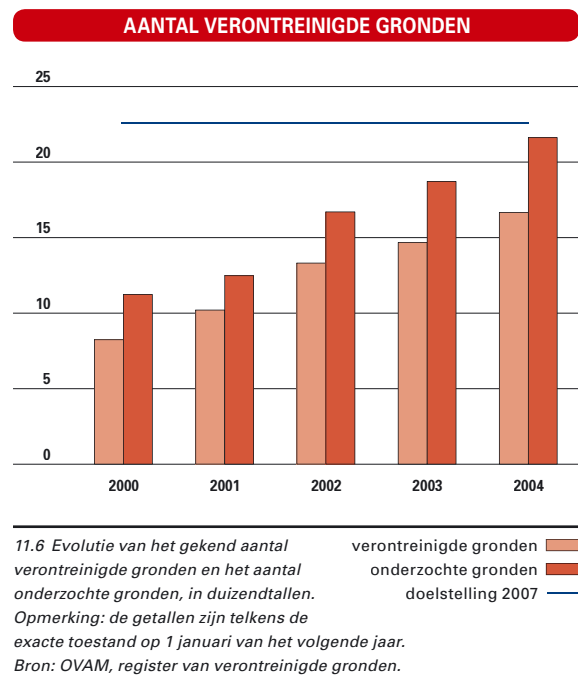
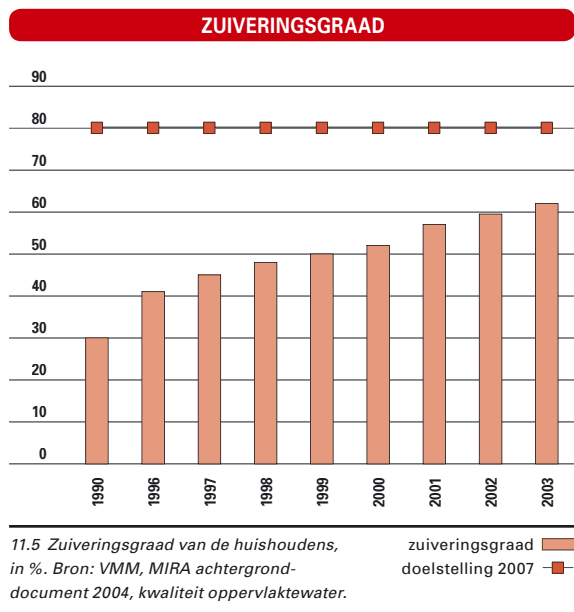
Inventarisatie van verontreiniging

Het totale aantal **risicogronden** wordt geschat op 76.200. Hiervan had de Openbare Afvalstoffenmaatschappij voor het Vlaamse Gewest (OVAM) op 1 januari 2005 precies 21.611 gronden onderzocht, een aandeel van 28%. Op basis van deze oriënterende bodemonderzoeken (OBO) zijn er nu 16.653 gekende verontreinigde gronden. Een grond wordt geklasseerd als 'verontreinigd' wanneer

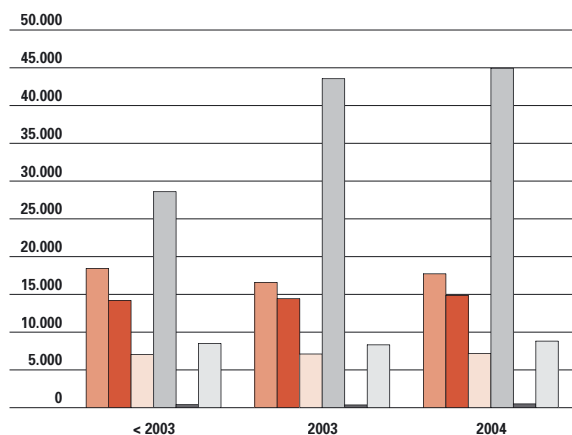
uit het oriënterend bodemonderzoek blijkt dat voor een of meerdere parameters de concentratie hoger ligt dan 80% van de bodemsaneringsnorm. Omdat slechts een deel van alle risicogronden onderzocht is, geeft de indicator nu nog geen beeld van de evolutie van de bodemverontreiniging maar veeleer van de vooruitgang van de inventarisatie. In het MINA-plan 3 werd de doelstelling geformuleerd om 30% (ongeveer 22.500 gronden) van het totale aantal geschatte risicogronden te onderzoeken tegen 2007. Rekening houdend met de evolutie van het aantal onderzochte gronden sinds 1995, is deze doelstelling haalbaar. In de periode 2000-2004 nam de verontreinigde oppervlakte in het register toe van 19.680 hectare tot 38.940 hectare. De belangrijkste verontreinigende stoffen in bodem en grondwater zijn minerale olie, zware metalen, BTEX (benzeen, toluene, ethylbenzeen en xyleen), PAK's (poly-aromatische koolwaterstoffen) en VOC's (gechloroerde oplosmiddelen). Het grootste aandeel van de verontreiniging is te wijten aan zware metalen (44.898 hectare).

Sanering van verontreinigde gronden

De onderzoeks- en saneringsprocedure verloopt stapsgewijs: een oriënterend onderzoek, een beschrijvend onderzoek, een bodemsaneringsproject en de uitvoering van de bodemsaneringswerken. Gronden opgenomen in het **register van verontreinigde gronden** zijn niet langer multifunctioneel te

CUMULATIEVE VERONTREINIGDE OPPERVLAKTE

11.7 Evolutie van de verontreinigde oppervlakte per stof, in ha, cumulatief. Opmerking: op één verontreinigde grond kunnen verschillende verontreinigende stoffen worden aangetroffen. Bron: OVAM.

minerale olie
VOCl
PAK
zware metalen
cyaniden
BTEX

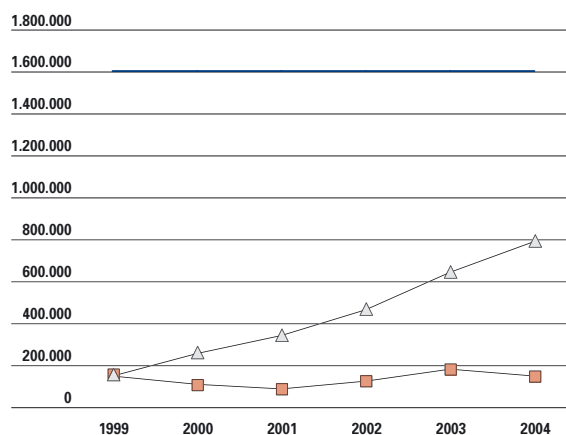
gebruiken maar hoeven niet noodzakelijk te worden gesaneerd. De noodzaak van sanering hangt af van de ernst van de verontreiniging, van de kenmerken en functies van de bodem en van de periode waarin de verontreiniging tot stand kwam.

Waterbodems

De afzetting van bodemmateriaal in een waterloop is een natuurlijk proces in een evenwichtig watersysteem. Door de stijgende graad van bodemerrosie en ingrepen aan waterlopen krijgen ze echter te maken met een overmaat aan sediment. Dit sediment kan dan ook nog eens vervuild zijn. De kwaliteit van de waterbodems wordt geanalyseerd door middel van de triademethode. Dit is een onderzoeksmethode die toelaat de monsters te analyseren: op hun chemische inhoud, op hun biologische kwaliteit en hun ecotoxiciteit. De hoeveelheid sediment die zich in de loop der jaren in de waterlopen heeft opgestapeld, wordt geraamd op 23,6 miljoen ton droge stof. De jaarlijkse aangroei wordt geraamd op 1,4 miljoen ton. De verontreinigde specie bedraagt 18 miljoen ton.

Tegen 2007 moet 600.000 m³ van de historische achterstand aan ruiming van hydraulische aard en ongeveer 1.000.000 m³ aan saneringen van ecologische aard weggevoerd zijn. Minimaal 1.000.000 m³ van de hoeveelheid specie afkomstig van hydraulische ruiming en ecologische saneringen moet verwerkt zijn volgens het 'BATNEEC' principe.

WATERBODEMSANERING

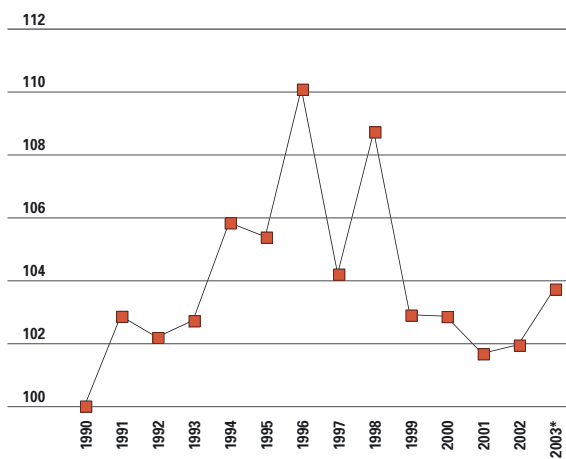

11.8 Evolutie van het geruimd volume bij opgestarte projecten waterbodemsanering, in m³. Bron: OVAM.

Lucht

Luchtverontreiniging en broeikasgassen worden vooral veroorzaakt door de sectoren industrie, energie, transport en landbouw. De luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese Kaderrichtlijn Lucht en haar dochterrichtlijnen vormen de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. Ook de Europese Richtlijn over nationale emissieplafonds legt belangrijke emissiereducties op. Daarnaast moeten ook de

EMISSIES VAN 6 BROEIKASGASSEN

11.9 Evolutie van de emissies voor de korf van 6 broeikasgassen, index 1990=100.

*: Voorlopige cijfers. Opmerking: korf van 6 broeikasgassen: CO₂, CH₄, N₂O, HFK's, PFK's en SF₆. 1995 is het referentiejaar voor F-gassen. Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht en VITO, Energiebalans (rapportering EU/MM CO2 15/03/2005).

internationale verdragen vermeld worden. Een van de belangrijkste is het Protocol van Kyoto, waarmee geïndustrialiseerde landen zich engageren om de broeikasgasemissies te verminderen.

Broeikasgassen

Broeikasgassen zijn verantwoordelijk voor de globale **klimaatverandering**. In 2003 lag de uitstoot van broeikasgassen nog bijna 3,7% boven het niveau van het referentiejaar 1990. Voor de **Kyoto-doelstelling**, die Vlaanderen oplegt om tegen 2008-2012 de broeikasgasemissies te reduceren met 5,2% ten opzichte van 1990, is de doelfstand nog groot. Om de Kyoto-doelstelling te halen, moet de totale uitstoot van broeikasgassen voortaan jaarlijks met 1% dalen tot in 2012. Het Protocol van Kyoto is in voege getreden op 16 februari 2005, nadat Rusland het ratificeerde. Het protocol was immers pas bindend na ratificatie door 55 landen die samen in 1990 minstens 55% van de CO₂-uitstoot van de industrielanden vertegenwoordigden.

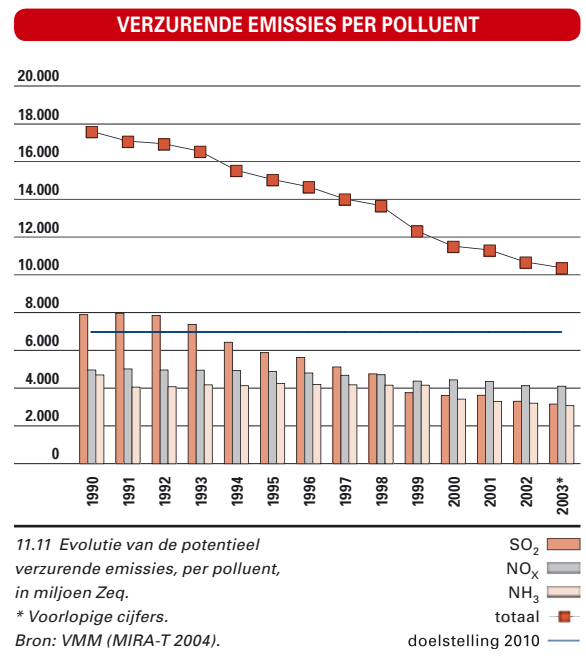
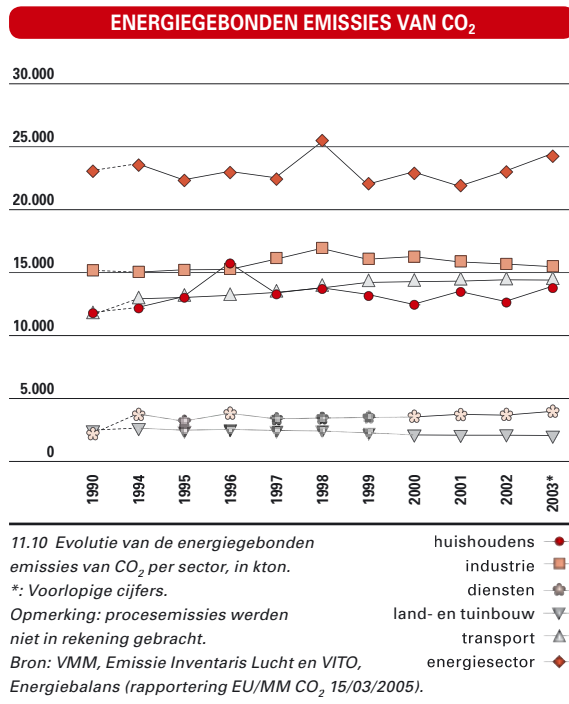
De toename van de broeikasgasemissies is voornamelijk het gevolg van de stijging van de CO₂-uitstoot. Het totaal van de niet-CO₂ broeikasgassen (CH₄, N₂O, HFK's, PFK's en SF₆) kent een dalende trend.

CO₂ is, met een aandeel van 81,4% in de uitstoot in 2003, het belangrijkste broeikasgas. De CO₂-emissies zijn voor een groot deel te wijten aan de verbranding van fossiele brandstoffen (96%

in 2003). In 2003 stegen de energiegebonden CO₂-emissies in Vlaanderen met 2.605 kton ten opzichte van het jaar voordien. In het bijzonder de transportsector, de energiesector, de huishoudens en de dienstensector zijn verantwoordelijk voor deze stijging. In 2003 lagen de CO₂-emissies van de huishoudens 17,5% hoger dan in 1990. De doelstelling uit het Vlaams Klimaatsbeleidsplan, om de stijging van de CO₂-emissies van de huishoudens over de periode 1990-2005 te beperken tot 8%, zal niet gehaald worden.

Het Vlaams regeerakkoord 2004-2009 stelt dat het energiegebruik van de Vlaamse huishoudens tegen 2010 moet dalen met 7,5% ten opzichte van 1990. Ook in de energiesector (voornamelijk de raffinaderijsector) merken we een stijging van de CO₂-emissies vanaf 1990.

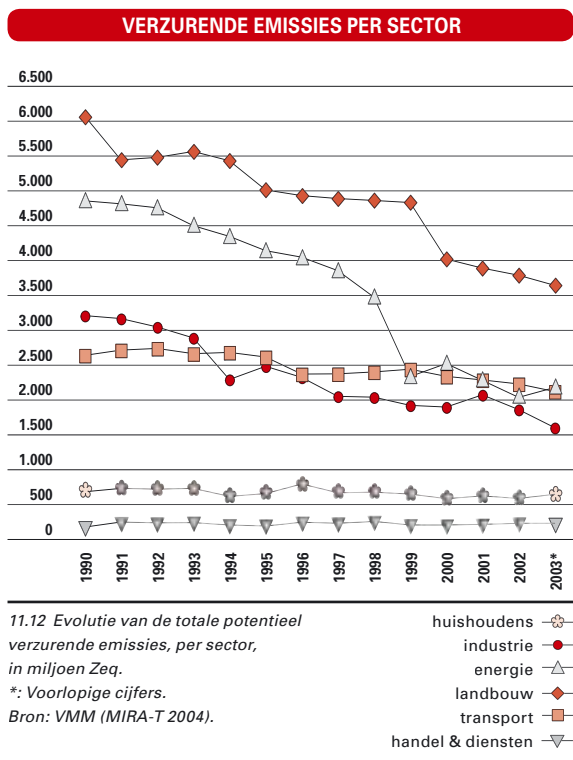
Op 1 januari 2005 ging de **emissiehandel** van start (Europese richtlijn inzake de handel in emissierechten). Ook Vlaanderen moet deelnemen aan de interne EU-markt voor CO₂-emissierechtenhandel tussen grote, energie-intensieve bedrijven. De Europese Commissie heeft het nationale en de regionale allocatieplannen goedgekeurd. Elk van de deelnemende bedrijven krijgt een hoeveelheid **CO₂-emissierechten** toegewezen. Per emissierecht kan 1 ton CO₂ worden uitgestoten. Het Vlaams toewijzingsplan geeft aan hoeveel CO₂-emissierechten er in totaal voor de eerste handelsperiode 2005-2007 beschikbaar zijn voor de deelnemende bedrijven en hoeveel rechten de overheid aan elk bedrijf wil toewijzen. CO₂-kredieten kunnen ook

verworven worden in het buitenland en mogen eveneens verhandeld worden in het systeem van emissierechtenhandel. Gezamenlijke tenuitvoerbrenging (of 'joint implementation') en het mechanisme voor schone ontwikkeling ('clean development mechanism') zijn daar voorbeelden van. Bij 'joint implementation'-projecten investeert het donorland in projecten voor emissievermindering in het geïndustrialiseerde gastland en krijgt in ruil daarvoor emissiekredieten. Bij 'clean development mechanism'-projecten investeert het donorland in milieuvriendelijke technieken in ontwikkelingslanden.

Verzuring van de atmosfeer

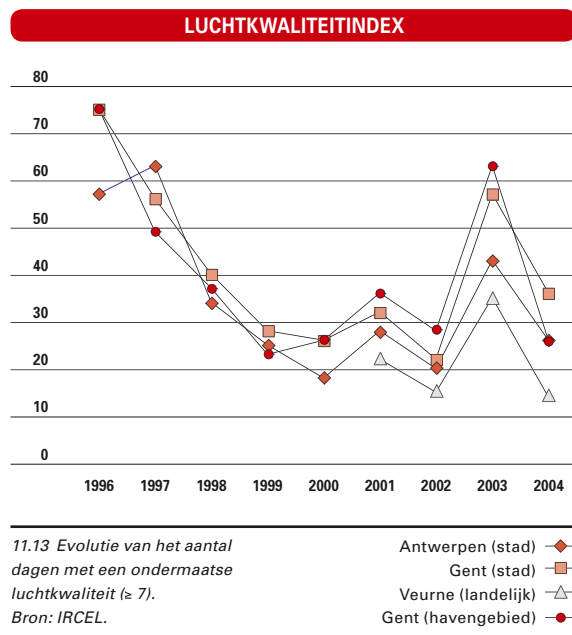
Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO₂), stikstofoxiden (NO_x, uitgedrukt als NO₂) en ammoniak (NH₃) en heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. Verzurende stoffen verstoren de samenstelling van atmosfeer, oppervlaktewater en bodem. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en worden uitgedrukt in zuurequivalenten (Zeq), waarbij men rekening houdt met het zuurvormende vermogen van elke stof. Tussen 1990 en 2003 daalde de totale **potentieel verzurende emissie** met 41%. Dit is vooral te danken aan de daling van de SO₂-emissie met 60% door het lager zwavelgehalte in de diverse brandstoffen. Ook

de NO_x-emissie kende een dalende trend (-17%). De NH₃-emissie daalde sinds 2000 dankzij het Ammoniakreductieplan en het Mestactieplan (2000). Vooral de afbouw van de veestapel en de emissiearme aanwending van dierlijke mest waren verantwoordelijk voor deze reductie. De Europese Richtlijn rond Nationale Emissiemaxima (NEM-richtlijn) legt nationale emissieplafonds op voor verzurende polluenten. Vlaanderen moet tegen 2010 de totale verzurende emissies reduceren tot 6.937 miljoen Zeq. Voor SO₂, NO_x en NH₃ komt dit neer op een reductie tot respectievelijk 2.095, 2.195 en 2.647 miljoen Zeq. Tussen 1990 en 2003 zijn de verzurende emissies sterk gedaald voor de sectoren energie (-55%), industrie (-50%) en landbouw (-40%). Ook bij de huishoudens en de transportsector was er een daling terwijl er in de sector handel en diensten een toename was. Voor SO₂ blijven huishoudens, industrie en energie de belangrijkste bronnen, voor NO_x zijn dit industrie, energie en transport. Voor NH₃ blijft de landbouw de belangrijkste bron.

Luchtkwaliteitindex

De luchtkwaliteitindex combineert de gehalten van vier verschillende verontreinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot één representatief cijfer tussen 1 en 10, waarbij 1 een uitstekende kwaliteit voorstelt en 10 een verschrikkelijk slechte kwaliteit. De index is gebaseerd op continue metingen van de luchtkwaliteit in de telemetrische luchtmeeuwen van de drie Gewesten. Om de luchtkwaliteitindex

te kunnen samenstellen, moeten de 4 pollutanten gemeten kunnen worden in een meetstation. Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse (≥ 7) luchtkwaliteitsindex, daarna volgde een stagnatie en in 2003 opnieuw een sterke stijging. Dit verloop is vooral te verklaren door het verloop van de subindex voor PM_{10} (stofdeeltjes). Het dalende aantal dagen met middelmatige (of slechtere) algemene luchtkwaliteit tot 2003 lijkt dus voornamelijk te wijten aan de daling van de PM_{10} -concentraties. De stijging in 2003 was eerder het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM_{10} -concentraties gemeten. In 2004 verbeterde de luchtkwaliteit weer.

Gezondheid

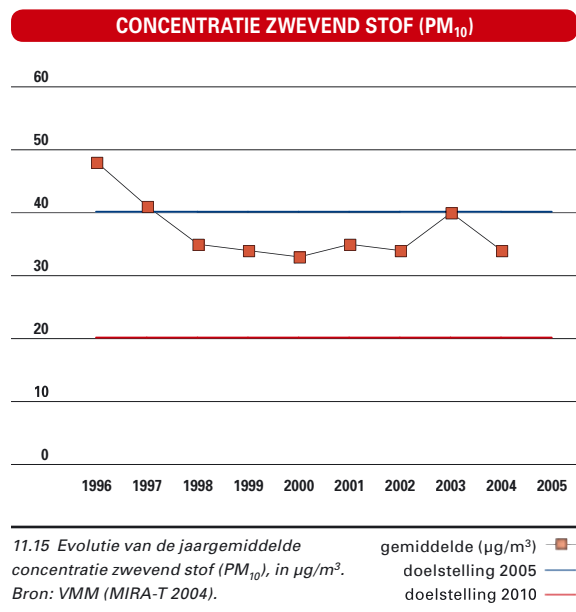
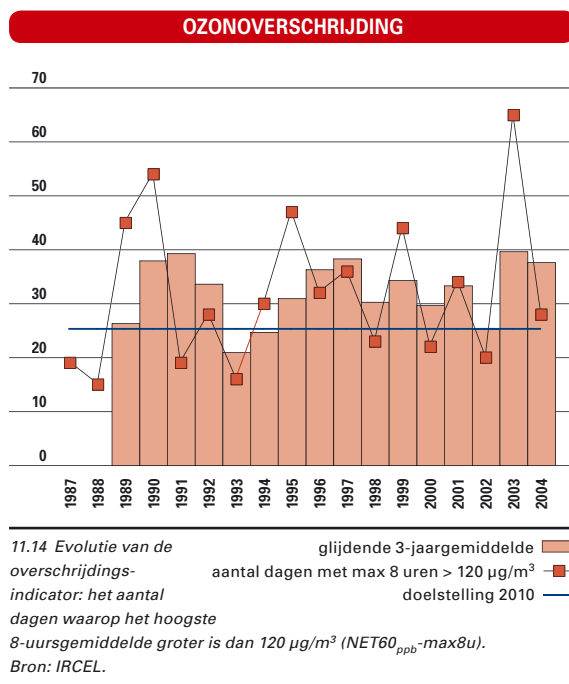
Luchtverontreiniging, afval, straling en verontreiniging van oppervlaktewater en bodem oefenen een grote druk uit op ons milieu. De gevolgen op onze gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat onze gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaal-economische status. Toch eist de milieudruk een tol. Fijn stof blijft één van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Verder tonen studies een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het dagelijkse sterftecijfer van de bevolking. De mens kan in zijn omgeving eveneens gehinderd worden door geur en geluid,

wat kan leiden tot ernstige gezondheidsklachten. Het beleid reageerde recent op de problematiek, onder andere door het opstellen van een Nationaal Milieugezondheidsactieplan, het preventiedecreet en het binnenmilieubesluit. De nieuwe regering wil het onderzoek naar de relatie tussen milieu en gezondheid en de gegevensverzameling verder ontplooiën.

Ozon

Ozon (O_3) is een vervuילend gas in de omgevingslucht dat ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen kunnen hinder ondervinden van hoge ozonconcentraties. Maar ook gezonde volwassenen kunnen er bij het leveren van zware inspanningen last van krijgen. De Europese Richtlijn betreffende ozon in de lucht legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een 8-uursgemiddelde concentratie op van maximum $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$. De middellangetermijndoelstelling stelt dat vanaf 2010 en gemiddeld over 3 jaar deze maximumconcentratie 25 dagen per kalenderjaar mag overschreden worden. Op lange termijn mag deze concentratie echter niet meer overschreden worden van de Wereldgezondheidsorganisatie.

De **overschrijdingsindicator** bereikte in 2003 met 65 dagen zijn hoogste waarde ooit en dit door de warme zomer. Het glijdende 3-jaargemiddelde bedroeg 40 dagen. In 2004 waren er terug minder overschrijdingen van de drempelwaarde. Om de doelstellingen te halen, worden ernstige reductie-maatregelen noodzakelijk.

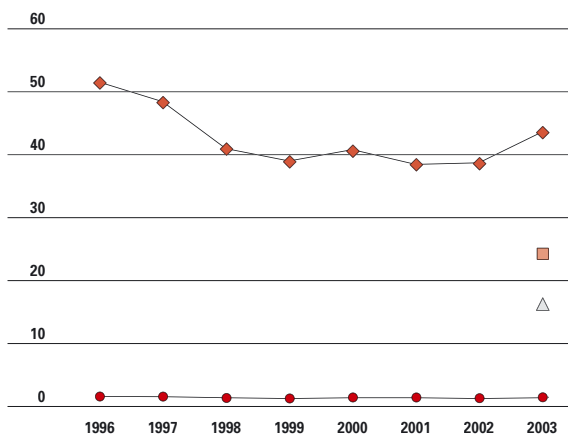

Fijn stof

Zwevend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10} . Dit zijn deeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan $10\ \mu m$. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op hart- en luchtwegaandoeningen en longkanker. De **jaargemiddelde PM_{10} -concentratie** geeft een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10} . De concentraties worden gemeten in de meetstations van het Vlaamse luchtmeetnet. De PM_{10} -concentraties daalden in de periode 1996-1998 maar kenden nadien een schommelend verloop. Volgens de Europese dochterrichtlijn mag er tegen 2005 geen overschrijding meer zijn van de jaargemiddelde concentratie van $40\ \mu g/m^3$. Tegen 2010 moet de PM_{10} -concentratie zelfs gereduceerd worden tot $20\ \mu g/m^3$. In 2003 stegen de PM_{10} -concentraties in alle Vlaamse meetstations maar in 2004 daalden ze terug. De middellangetermijndoelstelling (2010) werd in geen enkel station gehaald sinds het begin van de metingen.

Om de gezondheidseffecten van luchtverontreiniging op de mens te meten, gebruikt men het aantal **verloren gezonde levensjaren** of DALY's (disability adjusted life years). Het aantal DALY's is een maat voor het aantal gezonde levensjaren dat een populatie verliest door ziekte of vroegtijdige sterfte. Hun aantal wijzigt niet significant. Bij een ongewijzigde

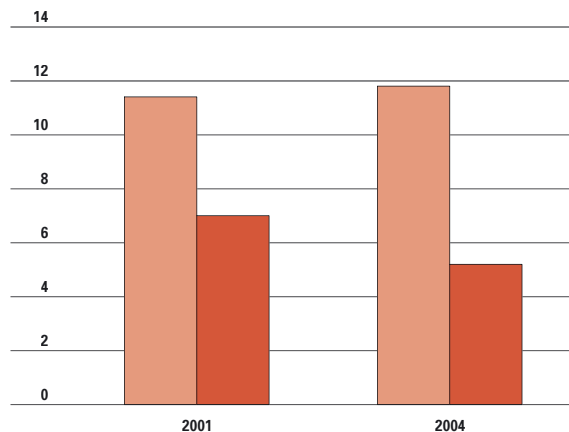
VERLOREN GEZONDE LEVENSJAREN (PM_{10} EN $PM_{2,5}$)

11.16 DALY's (verloren gezonde levensjaren) door blootstelling aan PM_{10} en $PM_{2,5}$ in DALY's/10.000 inwoners.
Bron: VITO, VMM (MIRA-T 2004).

langetermijneffecten $PM_{10}+PM_{2,5}$ —◆—
 PM_{10} langetermijneffecten —■—
 $PM_{2,5}$ langetermijneffecten —△—
 kortetermijneffecten $PM_{10}+PM_{2,5}$ —●—

HINDER DOOR GELUID EN GEUR

11.17 Percentage van de bevolking dat ernstig of extreem gehinderd is door geluid en geur.
Bron: Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek, Aminal.

situatie in de toekomst (gedurende 70 jaar dezelfde concentraties en bevolking) speelt een gemiddelde inwoner in Vlaanderen ongeveer een derde van een gezond levensjaar kwijt door PM_{10} en $PM_{2,5}$. Dit zijn wel schattingen met een hoge onzekerheidsfactor omdat de impact van milieufactoren op de gezondheid niet exact kan berekend worden.

Milieuhinder

Het aantal Vlamingen dat ernstige tot extreme geluidshinder ondervindt, is nagenoeg niet veranderd tussen 2001 en 2004. Volgens het MINA-plan 3 mag tegen 2007 het aantal potentieel ernstig gehinderden door geluid niet hoger zijn dan 15% van de bevolking. Tegen 2020 moet dit aandeel verder dalen tot maximum 10%. Geluidshinder kan leiden tot stress en slaapverstoring. 2,2% van de Vlaamse bevolking wordt dagelijks in zijn slaap verstoord door geluid.

Het aantal door geur gehinderden is gedaald. Daarmee is een van de doelstellingen uit het MINA-plan 3, namelijk het verminderen van het aantal ernstig gehinderden door geur t.o.v. 2001 (7%), gehaald. Tegen 2012 moet dit aantal nog verder afnemen tot 0%.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levende wezens. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen...) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen...). Bijna alle landen

ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Het Vlaams Regeerakkoord (2004-2009) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2010 wil Vlaanderen de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan. Vlaanderen zal daarom werken aan een soortenbeleid en de instrumentenmix gebiedsgericht inzetten.

Soortenbescherming

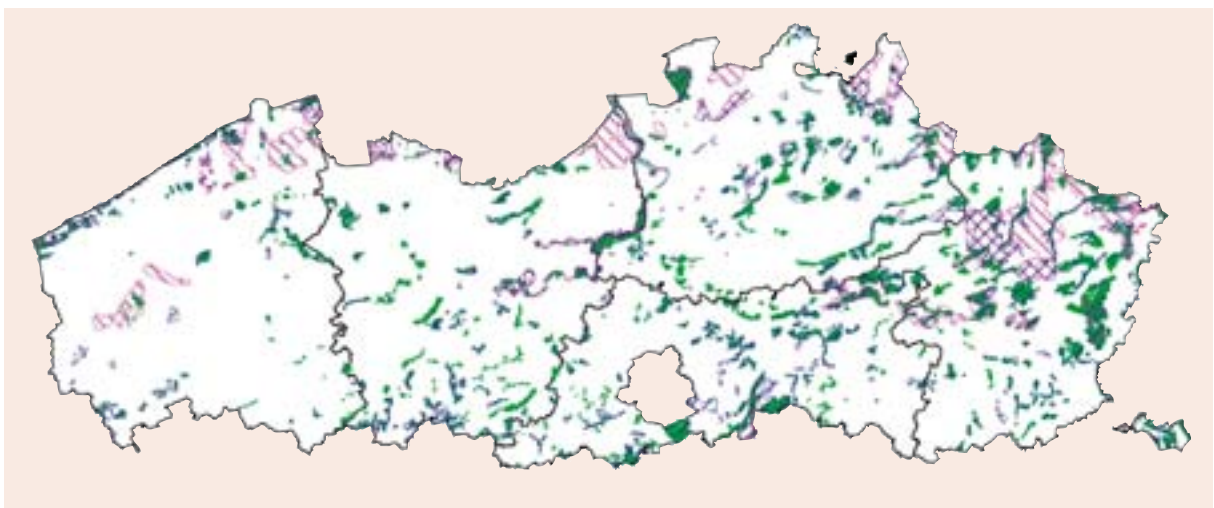
Rode Lijsten zijn overzichten van soortengroepen en geven aan welke soorten uitgestorven, met uitsterven bedreigd, bedreigd of kwetsbaar zijn. Momenteel beschikt Vlaanderen over 16 Rode Lijsten voor 17 soortengroepen dieren en planten. Van de 3.479 onderzochte dieren- en plantensoorten (9% van de Vlaamse biodiversiteit) is 6% (234 soorten) uitgestorven en 29% (984 soorten) met uitsterven bedreigd, bedreigd of kwetsbaar. In 2004 werd de Rode Lijst van de broedvogels aangepast: 11 vogelsoorten evolueerden ondertussen zo goed dat ze van de lijst geschrapt werden, terwijl er 9 andere zo sterk op achteruitgingen dat ze aan de Rode Lijst werden toegevoegd. Veertig broedvogels (25%) staan op de Rode Lijst. 6 soorten komen intussen niet meer voor in Vlaanderen. De grootste bedreigingen voor de biodiversiteit zijn de beruchte 'ver'-factoren: vermesting, verzuring, verdroging, verontreiniging en versnippering. Ook

de klimaatwijziging vormt een ernstige bedreiging.

Gebiedsgericht beleid

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden verwerven en beheren. Eén van de belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het **VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk)** en het **IVON (Integraal Verweven en Ondersteunend Netwerk)**. Het IVON, dat bestaat uit natuurverwevingsgebied en natuurverbindingsgebied, wordt aangewezen om de natuurgebieden van het VEN zoveel mogelijk met elkaar te verbinden en te ondersteunen. Het decreet Natuurbehoud en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen voorzien in de afbakening van 125.000 hectare VEN en 150.000 hectare natuurverwevingsgebieden. Dit moest afgebakend zijn in januari 2003. In totaal bevat het 'gewenst VEN' 140.000 hectare prioritaire zone. De afbakening van het VEN gebeurt in twee fasen. In de eerste fase werden 2 sporen gevolgd: 1 spoor via de procedure van het decreet voor natuurbehoud en 1 spoor via de procedure van de ruimtelijke ordening. In totaal werd er in de eerste fase van het VEN 86.824 ha afgebakend. In de tweede fase zal via de procedure van de ruimtelijke ordening 750.000 hectare agrarisch gebied vastgelegd worden, evenals de resterende 38.000 hectare VEN en 150.000 hectare natuurverwevingsgebied. Het VEN moet volgens het decreet Natuurbehoud afgebakend worden in 'groene' en 'lichtgroene' gewestplanbestemmingen. Veel ecologisch waarde-

VEN, HABITATRICHTLIJNGEBIEDEN EN VOGELRICHTLIJNGEBIEDEN

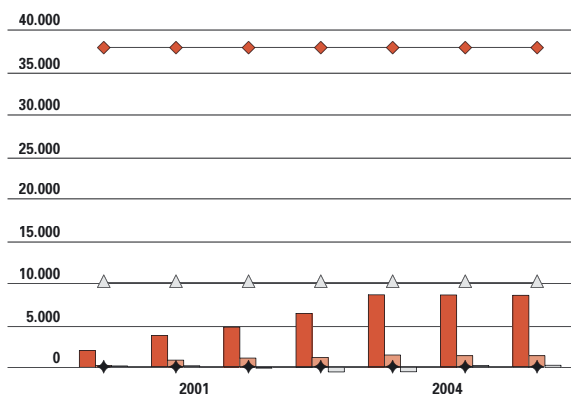

11.18 VEN eerste fase, habitatrictlijngebieden en vogelrichtlijngebieden.
Bron: IN.

vogelrichtlijngebieden
habitatrictlijngebieden
VEN

GROENE BESTEMMINGEN

11.19 Evolutie van de oppervlakte groene bestemmingen, op de gewestplannen of RUP's, in ha, toestand ten opzichte van 1994. Bron: AROHM, afdeling Ruimtelijke Planning. Noot: in 2004 waren er 25 RUP's met 2.165 ha bijkomend natuur- en reservaatgebied. Deze werden nog niet verrekend.

volle gebieden vallen hier echter buiten. Daarom is in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen een reeks **groene gewestplanwijzigingen** opgenomen voor 38.000 hectare natuurgebied en 10.000 hectare bosuitbreiding ten opzichte van 1994.

Tussen 1994 en 2002 kwam er 10.000 hectare groenbestemming bij. Het decreet Natuurbehoud bepaalt dat er **natuurrichtplannen** moeten opgesteld worden voor gebieden van het VEN, IVON, groen-, park-, buffer- of bosgebieden of vergelijkbare bestemmingsgebieden en voor de internationale beschermde gebieden. De natuurrichtplannen omvatten een gebiedsvisie, een beschrijving van de stimulerende en bindende maatregelen en de daartoe vereiste instrumenten. In 5 pilootplangebieden, telkens één per provincie, werd de aanmaak van een natuurrichtplan opgestart.

Het MINA-plan 2003 voorziet 50.000 hectare onder 'effectief natuurbeheer' tegen 2007. Op 1 januari 2004 was daarvan 31.876 ha gerealiseerd. Daarvan waren 16.037 ha erkende, Vlaamse en/of bosreservaten, 5.439 ha was natuur in beheer door AMINAL en nog niet aangewezen als Vlaams natuurreservaat. Nog eens 1.000 ha was natuurgebied met een goedgekeurd beheerplan via particulieren en lokale besturen en 9.400 ha ging om natuurgericht beheer op militaire domeinen. Vlaanderen bezit ook gebieden die van internationaal belang zijn: de **Ramsargebieden** (waterrijke gebieden van internationale betekenis), de **vogelrichtlijngebieden** en de **habitatrichtlijngebieden**.

De Vogelrichtlijn wil in het wild levende vogelsoorten op het Europese grondgebied bevorderen en hun leefgebieden beschermen. De Habitatrichtlijn is complementair met de Vogelrichtlijn maar richt zich op de bescherming van soorten en natuurlijke habitats met uitzondering van vogels en hun leefgebieden.

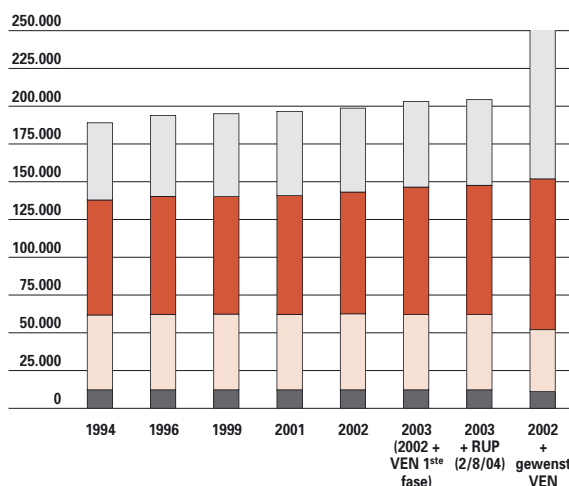
De vogel- en habitatrichtlijngebieden vormen samen **Natura 2000**, een netwerk van beschermde gebieden in de Europese Unie. Onder Natura 2000 wordt momenteel 163.000 hectare (VEN meegerekend) van het Vlaamse grondgebied beschermd. Er is een grote overlap met het VEN.

Versnippering

Versnippering is het uiteenvallen van ruimtelijke gehelen in kleine en/of minder samenhangende delen. Populaties dieren- en plantensoorten worden bedreigd wanneer het natuurgebied verkleint en de afstand tussen natuurgebieden vergroot. De planologische kwantitatieve gebiedsgerichte versnippering van 'natuur' wordt bepaald aan de hand van de groenbestemmingen op het gewestplan.

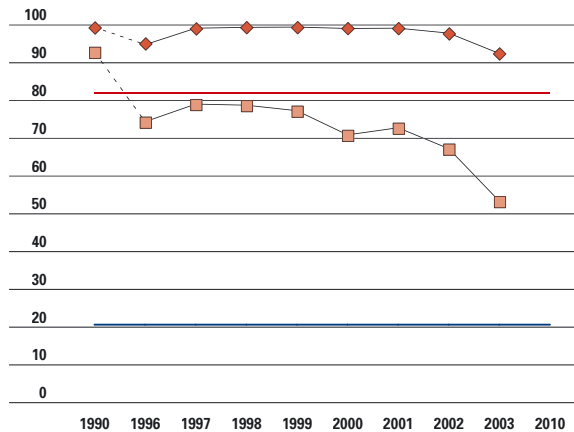
Tussen 1994 en 2002 veranderde er weinig aan de groene bestemmingen. De afbakening van het VEN heeft maar een beperkte impact op de versnipperingsgraad van de 'natuurlijke structuur'. Er is geen significante oppervlaktetoename en daling van de versnipperingsgraad in gebieden met een groene gewestplanbestemming of met als hoofdbestemming natuur. Dit komt doordat de eerste fase van het VEN enkel werd afgebakend binnen gebieden

VERSNIPPERING

11.20 Evolutie van de versnippering van groene bestemmingen in functie van de voortgang van het VEN, in ha. Bron: IN (NARA 2005).

KRITISCHE LASTEN NATUUR

11.21 Evolutie van de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermesting, in %.
Bron: VMM (MIRA-T 2004).

verzuring —
doelstelling verzuring 2010 —
vermesting —
doelstelling vermesting 2010 —

die al een groene gewestplanbestemming hadden. Zoals blijkt uit het hypothetische scenario, waarbij een volledige invulling van het gewenste VEN zou gerealiseerd worden, moet er nog een hele weg afgelegd worden.

Ook waterlopen kunnen versnipperd worden door de aanleg van onder andere sluizen en stuwen of door indijking of rechtekking. Dit maakt **vismigratie** – het zich verplaatsen van vissen van de ene habitat naar de andere – onmogelijk. Van de bijna 200 Europese zoetwatervissoorten zijn er

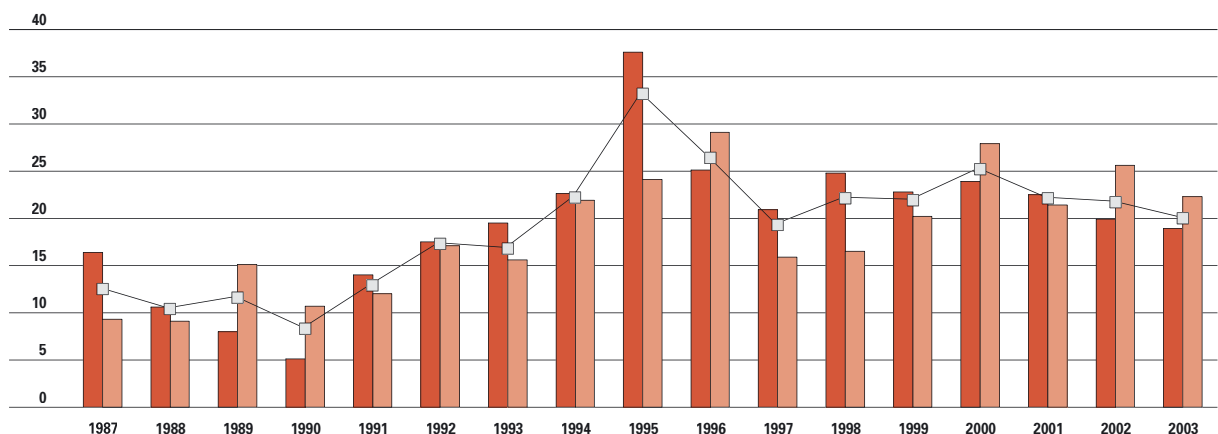
op dit ogenblik 67 bedreigd in hun voortbestaan door menselijke ingrepen op de waterlopen. In Vlaanderen was er een sterke achteruitgang van de stroomminnende soorten, een toename van exoten en een sterke achteruitgang van de grote migratoren. Het MINA-plan 3 stelt dat tegen 2007 zeker 75% van de bestaande vismigratieknelpunten op het netwerk van prioritaire waterlopen moet gesaneerd zijn en dat nieuwe knelpunten zoveel mogelijk moeten worden voorkomen. Op 1 januari 2004 was slechts 7% van de vismigratieknelpunten gesaneerd. Het aantal realisaties steeg wel, hetzij beperkt.

Natuurgerichte milieukwaliteit

Een slechte milieukwaliteit bedreigt de biodiversiteit. De draagkracht van de natuur voor atmosferische depositie wordt uitgedrukt als **kritische last**. De oppervlakte natuur waar de kritische last voor verzuring of vermesting wordt overschreden, is een goede indicator voor de gevolgen van verzuring en vermesting voor bossen, heide en grasland. Op lange termijn mag geen enkel ecosysteem nog blootgesteld worden aan verzurende of vermestende deposities hoger dan de kritische last. Pas dan zal de natuur zich kunnen herstellen.

In 2003 was 53% van de Vlaamse terrestrische natuur (bos, heide en soortenrijk grasland) blootgesteld aan verzurende deposities hoger dan de kritische last voor verzuring. Dit is een duidelijke verbetering ten opzichte van 1990 maar de middellangtermijndoelstelling ligt nog veraf. Deze doelstelling is een doorrekening van de NEM-emissieplafonds voor 2010.

BOSVITALITEIT

11.22 Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode loof- en naaldbomen, in %.
Bron: IBW

loofbomen —
naaldbomen —
totaal —

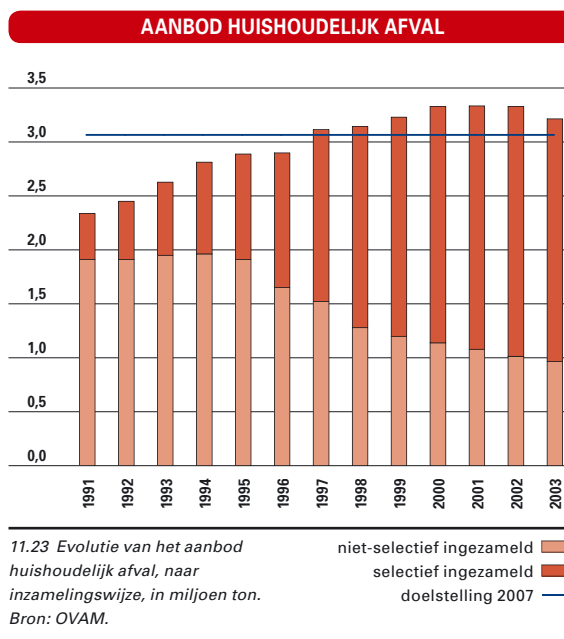

Wanneer we enkel naar de stikstofdepositie kijken, blijkt dat in 2003 nog 92% van de natuur was blootgesteld aan deposities hoger dan de kritische last voor vermessing. De doelstelling voor vermessing zal niet volstaan om het verlies aan biodiversiteit te stoppen, aangezien dan nog 82% van de natuur de kritische last zal overschrijden.

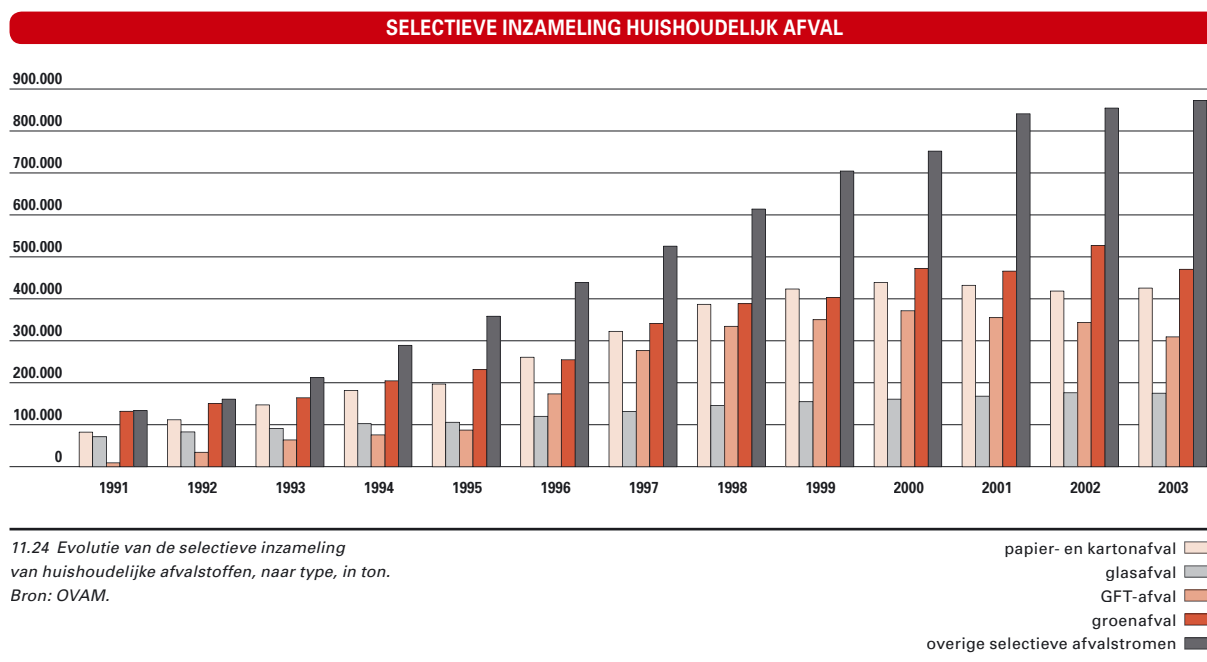
Bosvitaliteit

Zowel biotische (vb. schimmels, insecten, boomsoortensamenstelling) als abiotische (vb. weersomstandigheden, luchtverontreiniging) factoren beïnvloeden de bosvitaliteit. Atmosferische deposities kunnen de gezondheidstoestand van onze bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. In het kader van de EU verordening ter bescherming van de bossen tegen luchtverontreiniging, wordt een jaarlijkse inventaris opgemaakt van de gezondheidstoestand van de bossen in het Vlaamse Gewest. Het belangrijkste criterium bij de beoordeling van de bomen is het **bladverlies**. Bomen met meer dan 25% bladverlies worden als beschadigd beschouwd. Het aandeel beschadigde bomen in de bosvitaliteitsinventaris is een indicator voor de gezondheidstoestand van het bos.

Na een geleidelijke toename en een piek in 1995 schommelt de gemiddelde toestand in Vlaanderen nu tussen 20 en 25% beschadigde bomen. De bladbezetting verbeterde tussen 2000 en 2003. In 2003 was 20% van de bomen in de inven-

taris beschadigd. Het aandeel gezonde bomen (maximum 10% bladverlies) bedroeg eveneens 20%. De loofbomen vertoonden een betere kroonconditie dan de naaldbomen. Vooral Corsicaanse dennen en populieren staan onder druk met 48% beschadigde bomen. De beuk toonde de beste bladbezetting, met slechts 7% beschadigde bomen. Het percentage beschadigde bomen in de Europese bossen bedroeg 22,7% in 2003.

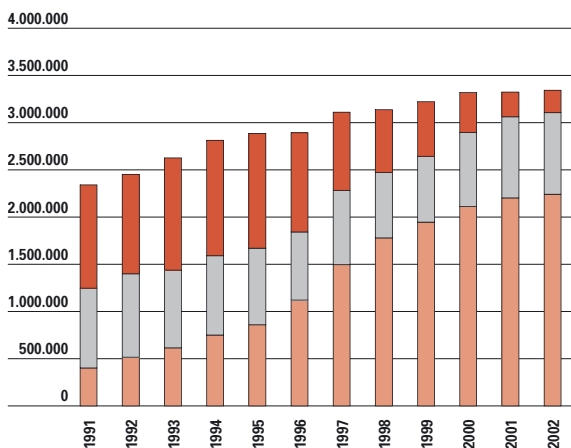
Afval

Afvalstoffen en het verwerken ervan kunnen emissies naar lucht, bodem en water, verlies van grondstoffen en energie en ruimtebeslag veroorzaken. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken. Volgens de Ladder van Lansink moet afval bij voorkeur preventief aangepakt worden, met daarna hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en in het bijzonder de hoeveelheid restafval blijft een prioriteit in het afvalbeleid.

Huishoudelijk afval

Het huishoudelijk afval vertegenwoordigt ongeveer 10 % van de totale hoeveelheid afval. De voorbije jaren is de huishoudelijke afvalberg gestopt met groeien: na een stabilisatie in 2001 volgde een daling met 0,2 % in 2002 en met 3,4 % in 2003. Het aanbod per inwoner daalde al vanaf 2001 en bedroeg in 2003 535 kg per persoon. Dit is 24 kg minder dan in 2001. Deze daling is vooral te danken aan de afsplitsing van vergelijkbaar bedrijfsafval door aparte inzameling en/of registratie en afvalpreventie. De volgende jaren zal moeten blijken of de doelstelling uit het Uitvoeringsplan Huishoudelijke Afvalstoffen 2003-2007, namelijk een maximaal aanbod van 3.059 kton in 2007,

VERWERKING HUISHOUDELIJK AFVAL

11.25 Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, naar type, in ton. Opmerking: deze cijfers bevatten geen gegevens over de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA). Bron: OVAM.

gehaald wordt.

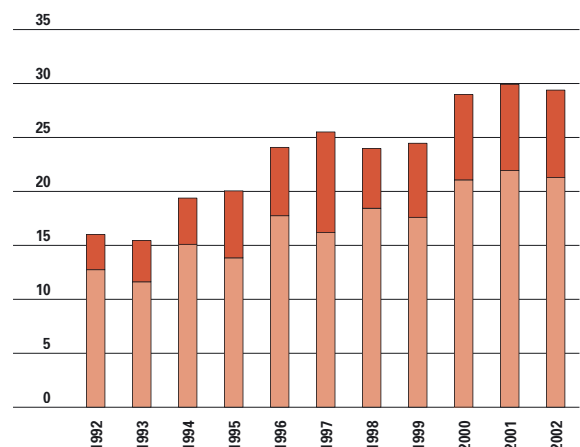
Een andere opvallende trend is dat de Vlamingen zeer goed **sorteren**: in 2003 werd 70 % van het huishoudelijk afval selectief ingezameld. Daarmee werd de doelstelling van 69 % tegen 2007 reeds gehaald.

Sinds 1995 daalt de hoeveelheid niet-selectief ingezameld afval of restafval. In 2003 was dit nog 161 kg per persoon. Volgens de doelstelling moet dit tegen 2007 zakken tot 150 kg per persoon. Een belangrijke reden voor het goede sorteergedrag van de Vlaming is het groeiende aantal mogelijkheden voor selectieve inzameling. De gemeenten zorgen voor een doorgedreven huis-aan-huisinzameling en goed uitgebouwde containerparken.

Een belangrijke sturende maatregel was de invoering van het principe 'de vervuiler betaalt' via de gedifferentieerde tarifiering (difftar). De kosten voor het verzamelen en verwerken van vermijdbare selectief ingezamelde afvalfracties, zoals groente-, fruit- en tuinafval (GFT) en plastic, metalen verpakkingen en drankkartons (PMD), worden geheel of gedeeltelijk aangerekend. De kosten voor de selectief ingezamelde fracties zijn meestal lager dan die voor restafval. Momenteel wordt diftar in nagenoeg elke Vlaamse gemeente toegepast voor een of meerdere fracties. Het restafval werd grotendeels verbrand. Dit gebeurde onder meer door storten via heffingen duurder te maken dan verbranden. Daarnaast werden stortverboden ingesteld en werden de beschikbare capaciteiten bij de verbrandingsinstallaties optimaal ingevuld.

Het selectief ingezamelde afval werd grotendeels gerecupereerd in 2002 (4% hergebruikt, 35,6%

AANBOD BEDRIJFSAFVAL

11.26 Evolutie van de hoeveelheid primair en secundair bedrijfsafval, in miljoen ton. Bron: OVAM

gecomposteerd en 57,8% gerecycleerd). GFT-afval, groenafval en boomstronken worden gecomposteerd. Via de kringloopcentra krijgt heel wat huisraad een tweede leven. Daarnaast wordt een beperkt aandeel van de glazen flessen opnieuw gebruikt. Ook het groenafval wordt door de gemeenten gemalen en opnieuw gebruikt of aan de inwoners aangeboden als mulchmateriaal. De gerecycleerde fractie omvat glasafval, vlakglas, papier- en kartonafval, metaalafval, kunststofafval, drankkartons, textiel, bouw- en sloopafval, houtafval, autobanden en afgedankte elektrische en elektronische apparaten.

Slechts 2,6 % van het selectief ingezamelde huishoudelijk afval werd gestort of verbrand. Het grootste deel hiervan was asbesthoudend bouw- en sloopafval. Dit wordt apart van het overige bouw- en sloopafval ingezameld om het op een gecontroleerde en milieuverantwoorde manier te kunnen storten.

Bedrijfsafval

Het **afvalstoffendecreet** verplicht elk bedrijf om de jaarlijkse hoeveelheid bedrijfsafval aan OVAM te melden. De algemene meldingsplicht wordt vanaf het productiejaar 2004 vervangen door een vooraf bepaalde steekproef. Dit zou de kwaliteit van de gegevens ten goede moeten komen.

In 2002 werd 29,4 miljoen ton bedrijfsafval geproduceerd. 72,4 % hiervan is primair afval of afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt, bij de eerste producent dus. De

overige 27,6 % is secundair afval, afkomstig van de afvalverwerkende bedrijven. Sinds 2000 worden bijkomende deelsectoren, voornamelijk uit de tertiaire en quaire sector, in rekening gebracht. De belangrijkste redenen voor de toename van het primair afval zijn de economische groei, een vollediger melding van afvalstoffen aan OVAM en een goed georganiseerd aanbod van ophalers en verwerkers. Verder blijkt dat de hoeveelheid primair bedrijfsafval in de periode 1992-2002 sneller steeg dan het bruto binnenlands product (BBP).

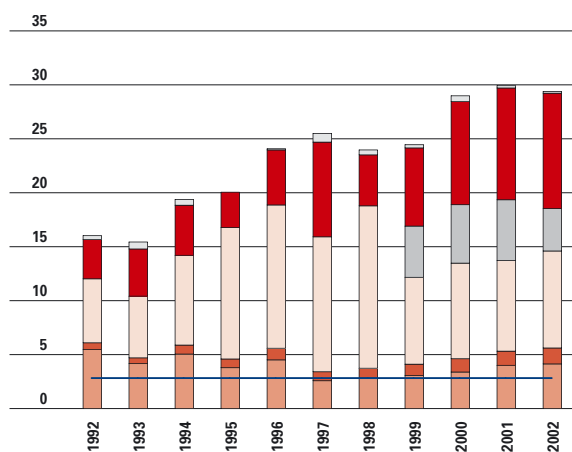
In 2007 moet de hoeveelheid primair bedrijfsafval lager liggen dan in 2002 en moet deze bovendien losgekoppeld zijn van de economische groei (MINA-plan 3, 2003-2007). Het Vlaamse Gewest stimuleert de preventie van afval en emissies bij (prioritaire) bedrijven via subsidieprogramma's (de PRESTI-projecten).

In 2002 werd ruim een derde van het bedrijfsafval geconditioneerd. Dit wil zeggen dat het voorbehandeld wordt vooraleer het verder verwerkt wordt. 44 % van het bedrijfsafval werd gerecycleerd of gebruikt als secundaire grondstof. Het aandeel van recyclage en secundaire grondstof samen is sinds 1999 continu gedaald.

In 2002 werd nog steeds meer gestort (14 %) dan verbrand (5,1 %). Een van de redenen hiervoor is dat storten nog steeds goedkoper is dan verbranden. Afvalstoffen die niet mogen gestort worden, ondergaan vaak een voorbehandeling waardoor ze wel aan de stortvoorwaarden voldoen.

Tegen 2010 moet de hoeveelheid definitief te verwijderen bedrijfsafval 20 % lager liggen dan

VERWERKING BEDRIJFSAFVAL

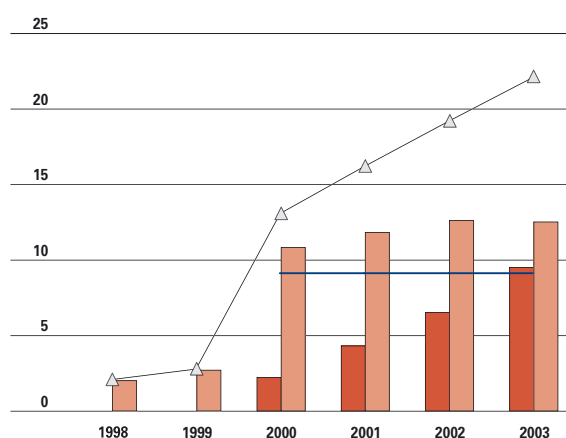
11.27 Evolutie van de verwerking van bedrijfsafval, naar type, in miljoen ton.

Opmerking: In 1999 werd de categorie 'verwerkt als secundaire grondstof' ingevoerd.

Bron: OVAM.

storten
verbranden
recyclage
secundaire grondstof
conditioneren
tijdelijke opslag
doelstelling storten 2010

DIERLIJKE FOSFAATPRODUCTIE

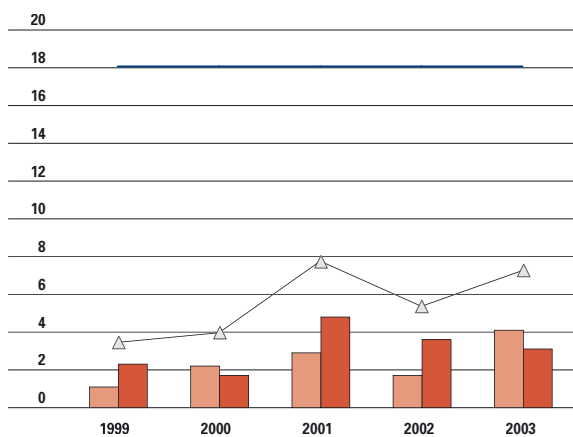

11.28 Vermindering van de dierlijke fosfaatproductie als gevolg van maatregelen aan de bron, in miljoen kg P₂O₅.

Bron: VLM.

afbouw veestapel
voedermaatregelen
totaal
doelstelling

VERWERKTE EN GEËXPORTEERDE MEST

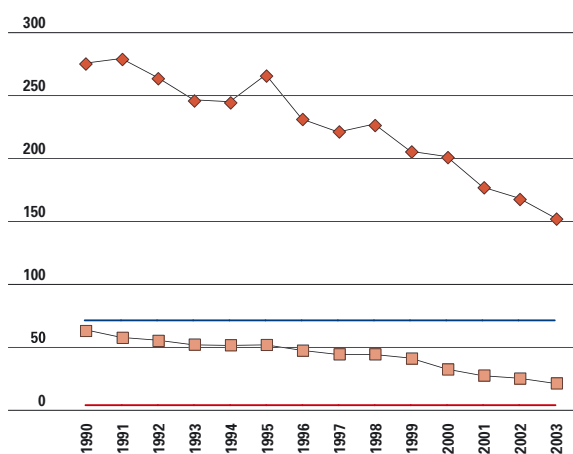
11.29 Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest, in miljoen kg P_2O_5 .
Bron: VLM

in 2000 vogens het zesde Milieuactieprogramma van de Europese Gemeenschap. Dit betekent voor Vlaanderen dat in 2010 maar 2,7 miljoen ton bedrijfsafval meer mag gestort worden.

Mest

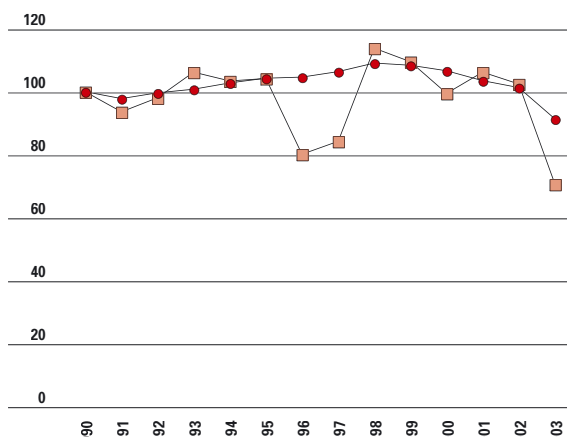
Vermesting is de ophoping van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten. De belangrijkste nutriënten betrokken bij vermisting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Het mestoverschot veroorzaakt milieuproblemen in zowel de compar-

OVERSCHOT OP DE BODEMBALANS VAN DE LANDBOUW

11.31 Overschot op de stikstof- en fosforbalans van de landbouwbodem, in kg/ha, excl. NH_3 .
Bron: VMM, MIRA.

BELASTING OPPERVLAKTEWATER

11.30 Belasting van het oppervlaktewater (N en P) door de landbouw (index 1990=100).
Bron: VMM

timenten water, bodem als lucht. Een sluitende oplossing die de problemen niet doorschuift van het ene compartiment naar het andere ligt niet voor de hand. Met het mestactieplan (MAP II bis) tracht de Vlaamse overheid het mestprobleem binnen de perken te houden. Het MAP II bis stipuleert een driesporenbeleid: een aanpak aan de bron, een oordeelkundige bemesting en mestexport en -verwerking. De aanpak aan de bron en het verbeteren van de oordeelkundige bemesting moesten elk 25% van het mestoverschot wegwerken. De mestverwerking zelf moest de resterende 50% wegwerken. De netto dierlijke productie bedroeg in 2003 63 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) en 165 miljoen kg N (stikstof). Rekening houdend met de plaatsingsruimte in Vlaanderen en met de hoeveelheid geëxporteerde en verwerkte dierlijke mest, leidde dit tot een **mestoverschot** van 6 miljoen kg P_2O_5 en 21 miljoen kg N.

Tussen 1998 en 2003 werd een aanzienlijk gedeelte van het fosfaatoverschot weggewerkt via maatregelen aan de bron (het eerste spoor van het driesporenbeleid). De vooropgestelde doelstelling van 9 miljoen kg fosfaat werd reeds in 2000 gehaald. De vermindering van de fosfaatproductie is het gevolg van nieuwe voedertechnieken en nutriëntarme voeders, van het stopzettingsdecreet en van de natuurlijke afbouw van de veestapel.

Alle mestoverschotten die niet op Vlaamse grond afgezet kunnen worden, moeten verwerkt worden zonder afwenteling van emissies naar andere milieuc compartimenten. De **mestverwerkingsplicht** is in voege sinds 2000. Dit heeft tot gevolg dat de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest sinds

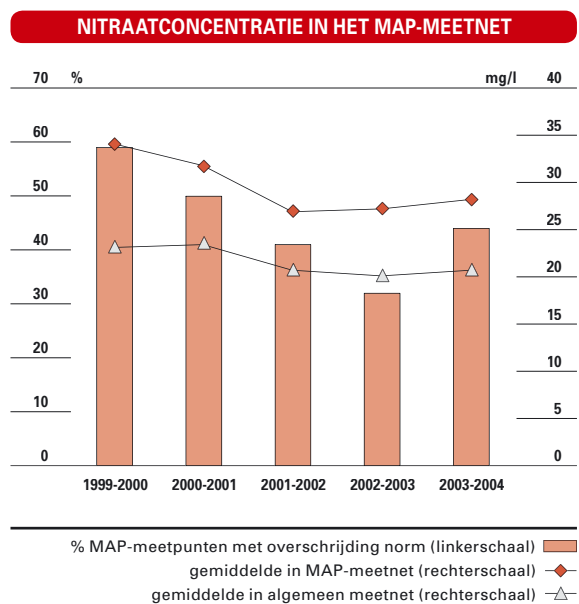
2000 is toegenomen. De doelstelling is 18 miljoen kg P_2O_5 verwerken of exporteren. In 2003 was nog maar 40% van die doelstelling bereikt. De belasting van, of de verliezen naar, het oppervlaktewater door het mestgebruik in de landbouw wordt bepaald aan de hand van afstromingsmodellen. Tussen 1990 en 2003 daalden de berekende verliezen van stikstof naar het oppervlaktewater met 29%. De daling in 2003 is vooral te verklaren door de geringe neerslag in dat jaar. Weinig neerslag leidt tot minder afspoeling en uitspoeling, waardoor lagere stikstofverliezen optreden. De dalende stikstofverliezen sinds 2000 zijn ook deels het gevolg van de krimpende veestapel.

De evolutie van de fosforverliezen verloopt vlakker. Deze zijn ook minder neerslagafhankelijk. Sinds 1998 dalen de berekende fosforverliezen.

Om te weten hoe groot de nutriëntenstroom van de landbouwsector naar de compartimenten water en bodem is, bekijken we het **overschot op de bodembalans** van de landbouw. De bodembalans van de landbouw bestaat enerzijds uit de hoeveelheden nutriënten die de landbouwbodem binnenkomen (mest, atmosferische depositie, stikstoffixatie) en anderzijds uit de hoeveelheden die de landbouwbodem verlaten (gewassen, nutriëntenemissie). Een teveel aan nutriënten (meer dan de gewassen nodig hebben en kunnen opnemen) leidt tot nutriëntenverliezen naar het oppervlakte- en grondwater. Het overschot op de bodembalans komt overeen met die nutriëntenemissies.

Tussen 1990 en 2003 daalde het stikstofoverschot met 45% en het fosforoverschot met 68%. Deze daling werd veroorzaakt door een verminderd kunstmestgebruik, een afname van de veestapel, een licht verhoogde mestverwerking en een verhoogde voederefficiëntie. De doelstelling voor 2007 uit het MINA-plan 3 bedraagt 70 kg N/ha.

Vermesting bedreigt het oppervlaktewater en het grondwater. De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt opgevolgd door de VMM in een algemeen meetnet en een specifiek naar de landbouw gericht

11.32 Evolutie van de jaar-gemiddelde nitraatconcentratie (mg/l) in het MAP-meetnet en het algemeen meetnet oppervlaktewater en % MAP-meetpunten met minstens een overschrijding van de nitraatnorm. Opmerking: meetperiode telkens van juli tot juni van het daaropvolgende jaar. Bron: VMM.

MAP-meetnet. De basiskwaliteitsnorm voor de productie van drinkwater bedraagt maximum 50 mg nitraat per liter bij 95% van de metingen. Volgens het MINA-plan 3 dient in 2007 elk meetpunt in het oppervlaktewater aan deze norm te voldoen. Voor het beschermen van natuurgebieden is zelfs nog een strengere norm nodig. De dalende trend sinds 1999 in het aantal MAP-meetpunten met normoverschrijding werd gebroken. In de laatste periode werd op 44% van de meetpunten de **nitraatnorm** overschreden. De uitgespoelde nitraatconcentraties zijn wel afhankelijk van de weersomstandigheden. In zeer droge periodes is de nitraatconcentratie laag. In zeer natte periodes is de uitspoeling groter maar de grotere waterafvoer kan dit voor een deel compenseren.

11.2 Energie

Fossiele brandstoffen nemen in onze energievoorziening een belangrijke plaats in (78,3% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik) maar leiden onder andere tot de uitstoot van het broeikasgas CO₂. Met de ondertekening van het Protocol van Kyoto engageerde België zich om tussen 2008-2012 de uitstoot van broeikasgassen met gemiddeld 7,5% te reduceren ten opzichte van 1990. Vlaanderen staat in voor een reductie met 5,2%.

De missie van de overheid is het voeren van een duurzaam energiebeleid waarbij de economische en sociale belangen verzoend worden met de draagkracht van het milieu. Om het rationeel energiegebruik te stimuleren, heeft de overheid diverse beleidsinstrumenten uitgewerkt die gericht zijn op verschillende doelgroepen, zoals o.a. de REG-Openbaredienstverplichting voor elektriciteitsnetbeheerders, het benchmarkingconvenant voor de industrie en de energieprestatie-regelgeving voor gebouwen.

Naast de REG-acties stelt de Vlaamse overheid voorop om het aandeel milieuvriendelijke energievormen sterk te verhogen. Volgens het Vlaamse

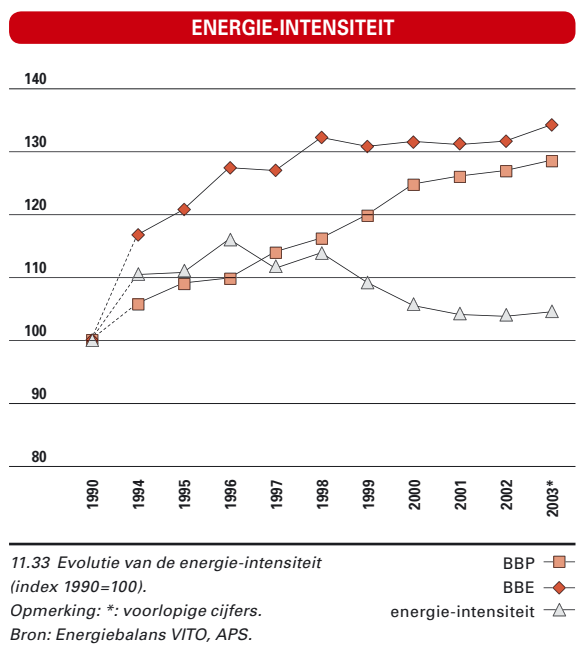
Regeerakkoord moeten hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling (WKK) tegen 2010 een kwart van onze elektriciteit opleveren.

Energiegebruik en energie-efficiëntie

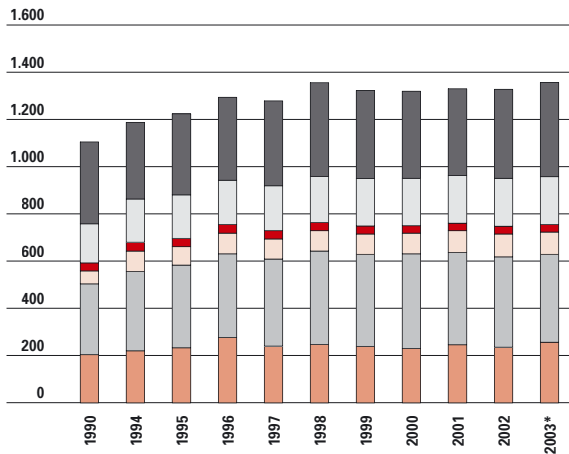
Het **Bruto Binnenlands Energieverbruik** werd in 2003 geschat op 1.596 PetaJoule. Dit is 34,1% meer dan in 1990. Ruim de helft werd verbruikt door de industrie, huishoudens, transport, diensten en landbouw. De transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabrieken) namen een kwart van het energiegebruik voor hun rekening. Bijna 15% werd ingezet als grondstof in de industrie (het zogenaamde 'niet-energetische verbruik'). De procentuele stijging van het energiegebruik sinds 1990 is groter bij de eindgebruikers (28,3%) dan in de transformatiesector (14,9%). De grootste stijging (162%) zien we bij het niet-energetische verbruik.

De **energie-intensiteit** geeft een goed beeld van de energie-afhankelijkheid van de Vlaamse economie. De energie-intensiteit vergelijkt het energiegebruik met het Bruto Binnenlands Product (tegen constante prijzen van 1995). Een verandering van de energie-intensiteit kan zowel het gevolg zijn van een structureel effect (verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie), als van wijzigingen in de energie-efficiëntie (vb. energiegebruik per eenheid product of dienst).

De energie-intensiteit steeg met 13,8% in de periode 1990-1998. Tussen 1999 en 2002 steeg het BBP veel sterker dan het energiegebruik. Bijgevolg nam de energie-intensiteit af tot 282,1 kilogram olie-equivalenten per duizend euro BBP in 2003. In 2002 bedroeg de energie-intensiteit van de EU-15 191,7 kilogram olie-equivalenten per duizend euro BBP. Vlaanderen had de hoogste energie-intensiteit van de EU-15, gevolgd door Finland, Griekenland en Portugal. België bevond zich in de middenmoot met een energie-intensiteit van 214,7. Vlaanderen is een energie-intensieve regio omwille van de hoge bevolkingsdichtheid en een aantal energie-intensieve industrietakken zoals de chemie, de ijzer- en staalsector en de sector voeding, dranken en tabak. Toch doet de industrie

ENERGIEVERBRUIK PER SECTOR

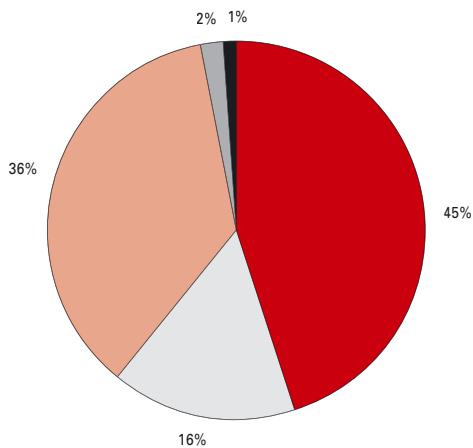
11.34 Evolutie van het energie-verbruik per sector, in PJ.
Opmerking: het niet-energetische verbruik is niet opgenomen in de grafiek.
*: voorlopige cijfers.
Bron: Energiebalans, VITO.

huishoudens
industrie
diensten
land- en tuinbouw
transport
transformatiesector

inspanningen om de energie-efficiëntie te verhogen. Tussen 2000 en 2003 nam het energieverbruik van de industrie af met 7,5%.

Het totale energieverbruik steeg tussen 1990 en 2003 met 24% (exclusief het niet-energetische verbruik). In de landbouw daalde het verbruik sterk, in tegenstelling tot de andere sectoren. De tertiaire sector kende zelfs een stijging met 75%.

ELEKTRICITEITSPRODUCTIE

11.35 Aandeel van de energiedragers in de netto-elektriciteitsproductie in 2003, in %.
Bron: Energiebalans VITO, BFE.

kernenergie
vaste brandstoffen
gasachtige brandstoffen
vloeibare brandstoffen
hernieuwbaar en afval

Om de koolstofuitstoot te verminderen en de energie-intensiteit te verbeteren, wil de Vlaamse Regering het energieverbruik van de gezinnen terugdringen met 7,5% tegen 2010 ten opzichte van 1999 en de energie-efficiëntie in de industrie en in de dienstensector verhogen tegen 2010 ten opzichte van 2004.

Elektriciteits-productiesector

De netto-elektriciteitsproductie nam tussen 1990 en 2003 met 30% toe. In 2003 was kernenergie de belangrijkste productiemethode van elektriciteit met een marktaandeel van 45%, gevolgd door gas (36%) en vaste brandstoffen (16%).

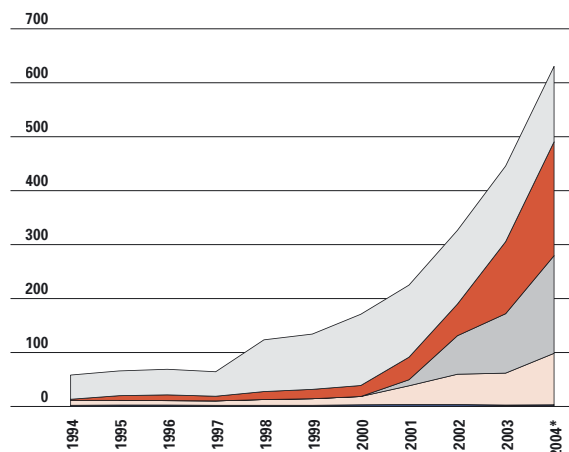
Milieuvriendelijke elektriciteitsproductie

Milieuvriendelijke elektriciteitsproductie is elektriciteit opgewekt door hernieuwbare energiebronnen of door een warmtekrachtkoppeling (WKK).

Groene stroom

Groene stroom is elektriciteit uit **hernieuwbare energiebronnen**. Volgens een Europese Richtlijn moet België tegen 2010 voor 6% groene stroom hebben. Dit past in het Europese plan om tegen 2010 in de EU-15 voor 22% elektriciteit op te wekken uit hernieuwbare energiebronnen. In 2002

PRODUCTIE VAN GROENE STROOM

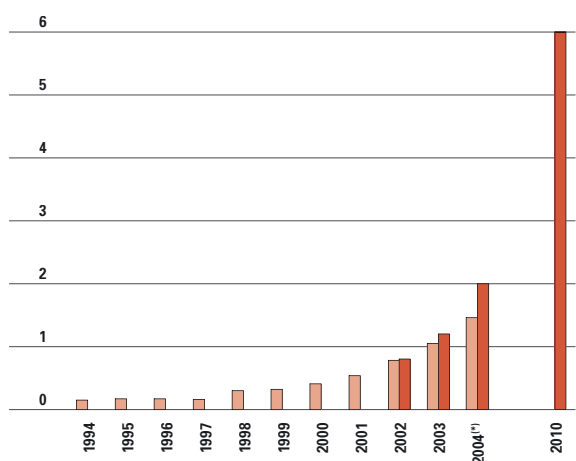

11.36 De productie van groene stroom in Vlaanderen, in GWh.
Opmerking: *voorlopige cijfers.
Bron: VREG, ANRE.

zonne-energie
waterkracht
windenergie
biomassa
biogas
huisvuilverbrandingsinstallatie

AANDEEL GROENE STROOM

11.37 Evolutie van het aandeel groene stroom in de certificaatplichtige elektriciteitsleveringen in Vlaanderen, in %.

Opmerking: *voorlopig cijfer. Bron: VREG, ANRE.

bedroeg het totale aandeel groene stroom in de EU-15 naar schatting 13,5%.

Om het gebruik van hernieuwbare energie te stimuleren, ontwierp de Vlaamse overheid een systeem van **groenestroomcertificaten**. Sinds 1 januari 2002 is iedere elektriciteitsleverancier verplicht een deel groene stroom aan zijn klanten te leveren. Het opgelegde percentage bedraagt 2% in 2004, 2,5% in 2005 en verhoogt systematisch tot 6% in 2010.

De productie van groene stroom kent in Vlaanderen, vooral dankzij de groenestroomcertifi-

caten, een sterke groei. Sinds de invoering in 2000 steeg de productie jaarlijks met bijna de helft. Bio-energie realiseert met 84,5% in 2004 het grootste aandeel binnen de groene stroom, dit is stroom uit biomassa, biogas en het organisch biologisch deel van restafval (huisvuilverbrandingsinstallaties). De overige groene stroom komt voornamelijk uit windenergie.

In 2004 bedroeg het aandeel groene stroom 1,46% waarmee de Vlaamse doelstelling van 2% niet werd gehaald.

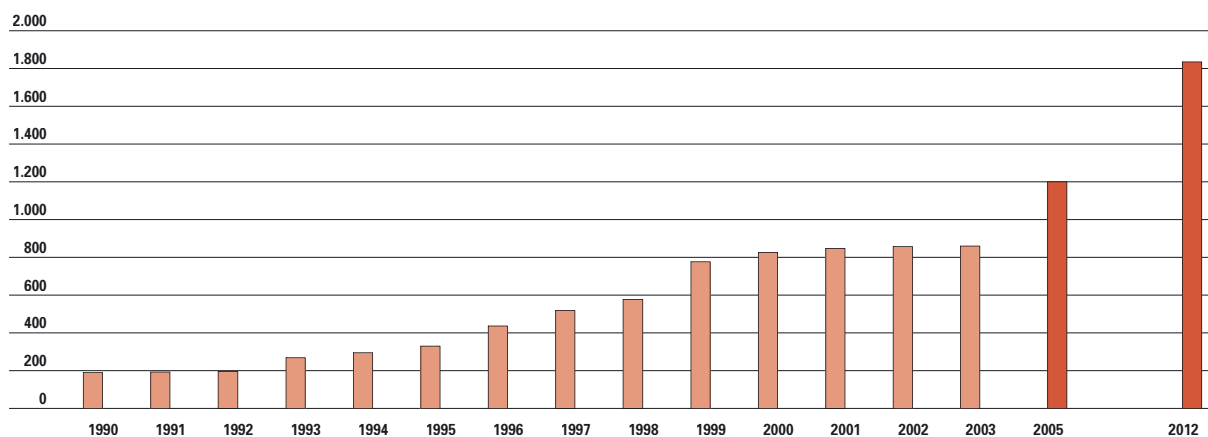
Warmtekrachtkoppeling

Een warmtekrachtkoppeling of WKK produceert zowel warmte als elektriciteit en zorgt voor een belangrijke energiebesparing in vergelijking met gescheiden opwekking van elektriciteit (in centrales) en van warmte (in conventionele ketels). Een kwalitatieve WKK bespaart op die manier minimum 5% energie.

Tussen 1990 en 2003 groeide het opgestelde vermogen aan kwalitatieve WKK van 190 MWe naar 858 MWe. Sinds 2000 neemt de groei niettemin af.

Sinds 1 januari 2005 is het systeem van **warmtekrachtcertificaten** van kracht. Voor elke 1.000 kWh warmtekrachtbesparing die gerealiseerd wordt in een kwalitatieve WKK, krijgt de producent een certificaat toegekend. Tegelijkertijd worden de leveranciers van elektriciteit verplicht om in 2006 WKK-certificaten voor te leggen voor een aandeel van 1,2 % van de geleverde elektriciteit in het voorgaande jaar. Dit aandeel neemt jaarlijks toe tot 5,2% in 2013 en blijft dan verder behouden. Met

WARMTEKRACHTKOPPELING

11.38 Evolutie van het opgestelde WKK-vermogen, in MWe.

Bron: VITO.

opgesteld WKK vermogen (MWe) ■
doelstelling ■

deze maatregel wil men het opgestelde vermogen van WKK-motoren verdubbeld zien.

In 2003 produceerden WKK-installaties 5.508 GWh elektriciteit. Opgeteld met de productie van groene stroom bedroeg het totale aandeel milieuvriendelijke elektriciteit 12%.

REG-acties van de netbeheerders

Sinds 2003 zijn de netbeheerders verplicht om jaarlijks 1% primaire energiebesparing te realiseren ten opzichte van de hoeveelheid elektriciteit die ze de twee voorgaande jaren leverden. Deze doelstelling geldt zowel voor laag- als voor hoogspanningsklanten.

Een resolutie van het Vlaamse Parlement verhoogde de doelstelling voor primaire energiebesparing voor

de laagspanningsafnemers tot respectievelijk 2% en 2,1% van de geleverde elektriciteit voor de kalenderjaren 2004 en 2005 en 2,2% voor de kalenderjaren 2006 en 2007. Daarbij moeten alle netbeheerders in de periode 2004-2005 elk gezinshoofd een bon bezorgen die ingeruild kan worden voor een spaarlamp, spaardouchekop of energiemeter. In 2003 werd 2% van de elektriciteitsafname bespaard in vergelijking met 2001. De opgelegde doelstelling werd dus ruim overtroffen. Voor de huishoudelijke afnemers werden de meeste premies gegeven voor spaarlampen en spaardouchekoppen. Ook de premies voor condensatieketels, hoogrendementsketels, superisolerende beglazing en dakisolatie kenden succes. Voor de niet-huishoudelijke afnemers waren vooral de premies voor frequentieomvormers, energieboekhouding, condensatietechnieken, warmtepompen en relighting populair.

Publicaties

- Mira-T 2004: Van Steertegem, M. (red.) 2003 Milieu- en natuurrapport Vlaanderen 2004: Thema's. 488 p. VMM, Garant (<http://www.vmm.be/mira>).
- OVAM (2003) Uitvoeringsplan Huishoudelijke afvalstoffen 2003-2007, OVAM, Mechelen.
- OVAM (2004 a) Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2003, OVAM, Mechelen.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Milieubeleidsplan 2003-2007.
- Vlaamse Regering, Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2004-2009, beleidsnota neergelegd door Kris Peeters, minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, december 2004.
- Vlaamse Regering, Beleidsnota Energie en Natuurlijke Rijkdommen 2004-2009, beleidsnota neergelegd door Kris Peeters, minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, oktober 2004.
- Dumortier, M., De Bruyn, L., Peymen, J., Schneiders, A., Van Daele, T., Weyembergh, G., van Straaten, D. en Kuijken E., 2003. Natuurrapport 2003. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 21, Brussel.
- Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T., Van Reeth W., Weyembergh G. en Kuijken E., 2005.
- Natuurrapport 2005. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 24, Brussel.
- Sioen, G., Roskams, P., 2004. Bosvitaliteitsinventaris 2003 – Resultaten van de kroonbeoordelingen in het bosvitaliteitsmeetnet. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AMINAL, Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, IBW Bb R:2004.008.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2004). Waterbodempkwaliteit 2003. VMM, Aalst.
- Anoniem (2003). Waterkwaliteit – Lozingen in het water 2003. Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst. 56 pp. + bijlagen.
- VLM, Voortgangsrapport mestbank 2004 betreffende het mestbeleid in Vlaanderen.
- MIRA (2004) Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, achtergronddocument 2004 Vermesting. Overloop S., Van Gijsegem D., Lauwers L., Vervaeke M., Lenders S., Vogels N., Vanden Auweele W., Eppinger R., Dumortier M., Vlaamse Milieumaatschappij, www.vmm.be/mira.
- MIRA (2004) Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, achtergronddocument 2004 Energie. Couder J., Brouwers J., De Nocker L., Torfs R. en Verbruggen A., Vlaamse Milieumaatschappij, www.vmm.be/mira.
- MIRA (2004) Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, achtergronddocument Klimaatverandering. Brouwers J., Claes K., Briffaerts K., Moorkens I., Van Rompaey H., De Groote W., Boeckx P., Van Wesemael B., Vlaamse Milieumaatschappij, www.vmm.be/mira.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaams Klimaatbeleidsplan 2002-2005.
- Aernouts, K., Jespers, K., Energiebalans Vlaanderen 2003: onafhankelijke methode.
- AMINAL, Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek, referentiemeting begin 2001, juni 2001.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Algemeen Milieu- en Natuurbeleid, Uitvoeren van een schriftelijke enquête ter bepaling van het percentage gehinderden door geur, geluid en licht in Vlaanderen, SLO1-meting. Eindverslag, augustus 2004.

VOOR MEER INFORMATIE

Websites

- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM)
<http://www.vmm.be>
  - Milieu- en natuurrapport (MIRA)
<http://www.vmm.be/mira>
  - Openbare afvalstoffenmaatschappij van het Vlaamse Gewest (OVAM)
<http://www.ovam.be>
  - Instituut voor Natuurbehoud (IN)
<http://www.instat.be>
  - Natuurindicatoren (IN)
<http://indicatoren.milieuinfo.be>
  - Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW)
<http://www.ibw.vlaanderen.be>
  - Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE)
<http://www.irceline.be>
  - Vlaamse Landmaatschappij (VLM)
<http://www.vlm.be>
  - Milieubeleidsplan 2003-2007
<http://www.milieubeleidsplan.be>
  - Het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS)
<http://www.emis.vito.be>
  - Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie (ANRE)
<http://www.energiesparen.be>
  - Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt
<http://www.vreg.be>
  - Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO)
<http://www.vito.be>
  - Wegwijzer Leefmilieu en Natuur
<http://www.milieuinfo.be>
  - Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN)
<http://www.ven-ivon.be>
-

- Energie-intensiteit** Het Bruto Binnenlands Energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het Bruto Binnenlands Product (in 1.000 euro tegen constante prijzen van 1995).
- Primair energieverbruik (ook wel: bruto energieverbruik)** Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.
- Benchmarking** Het zoeken van de beste technologie door vergelijking met andere installaties én de afspraak om de eigen installatie te verbeteren om de beste technologie te evenaren.
- Biotisch** Uit levende organismen bestaand.
- Abiotische factor** Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.
- Depositie** Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.
- Terrestrisch** Horend bij of aangepast aan het leven op het land.
- VLAREM** Vlaams Reglement betreffende de milieuvergunning.
- VLAREBO** Vlaams Reglement betreffende de bodemsanering.
- Ecotoxiciteit** Toxische effecten op organismen of ecosystemen.
- CH₄** Methaan.
- N₂O** Distikstofoxide.
- HFK's** Fluorokoolwaterstoffen.
- PFK's** Perfluorkoolwaterstoffen.
- SF₆** Zwavelhexafluoride.
- Ecosysteem** Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, vb. bossen, heides en soortenrijke graslanden.
- Natuurverwevingsgebieden** Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (vb. landbouw, bosbouw, militair domein, drinkwaterwinning) nevensgeschikt zijn.
- Natuurverbindinggebieden** Gebieden die ongeacht hun oppervlakte van belang zijn voor de migratie van planten en dieren tussen de gebieden van het VEN en/of natuurreservaten en die strook- of lijnvormig zijn met een aaneenschakeling van kleine landschapselementen.
- Groene gewestplanbestemming** Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van bosgebied, natuurgebied, parkgebied of bufferzones.
- Lichtgroene gewestplanbestemming** Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van agrarische gebieden met ecologisch belang, met landschappelijke waarde of met bijzondere waarde; valleigebied of brongebied.
- Habitat** Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.
- Exoten** Soorten die buiten hun normale verspreidingsgebied voorkomen. Een exoot kan/kon de nieuwe locatie alleen bereiken omdat de mens hem al dan niet doelbewust (heeft) verplaatst over een anders onoverkomelijke biogeografische/ecologische barrière.
- Migratoren** Diersoorten die trekken om zich te voeden of te paren.
- Mulchmateriaal** Vergaan of rottend organisch, of ander materiaal, dat dienst doet als deklaag over aanplantingen.
- Stopzettingsdecreet** Decreet van 9 maart 2001 tot regeling van de vrijwillige, volledige en definitieve stopzetting van de productie van alle dierlijke mest, afkomstig van één of meerdere diersoorten (BS 30 maart 2001).
- Kritische last** Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.
-

Een kwalitatief landbouw en plattelandsbeleid

Dit is de eerste maal dat een Vlaamse Regering van bij haar installatie over de volledige bevoegdheid beschikt inzake het land-, tuinbouw- en visserijbeleid. Dit betekent nieuwe mogelijkheden om een beleid te ontwikkelen dat oog heeft voor de specificiteiten van de Vlaamse land- en tuinbouw. Landbouw blijft ook vandaag een belangrijke peiler van de economie, zeker wanneer we de ganse voedselproductiekolom in beschouwing nemen. De voedingsindustrie is trouwens met 62.000 arbeidskrachten de belangrijkste industriële sector op het vlak van tewerkstelling in Vlaanderen. De beleidsnota stelt dan ook de economische rol van de Vlaamse land- en tuinbouw voorop. Dat de land- en tuinbouw daarbij rekening moet houden met allerlei maatschappelijke bekommernissen op vlak van voedselveiligheid, milieu, dieren-

welzijn, ... is een evidente zaak. De landbouw heeft de afgelopen jaren reeds bewezen over een groot aanpassingsvermogen te beschikken en is resoluut de weg van de duurzame landbouw op gegaan. De beleidsnota vertrekt van 4 toekomstgerichte sleutelbegrippen: kwaliteit (Vlaanderen beschikt over een beperkte ruimte en kan enkel concurreren met kwaliteit), innovatie (omdat een sector die niet innoveert binnen de kortste keren stagneert en achteruitboert), samenwerking (is het antwoord op de vele uitdagingen waar de sector mee zal geconfronteerd worden in een meer concurrentiële omgeving) en verjonging (omdat een sector die niet verjongt op termijn verdwijnt). Het Vlaamse landbouwbeleid wordt uiteraard in hoge mate gestuurd door het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU, wat gebaseerd is op twee pijlers: het prijs- en inkomensondersteuningsbeleid en het plattelandsbeleid. Daarnaast is er ruimte voor eigen accenten in het beleid. Zo zal de Vlaamse regering de productie en distributie van producten van de biologische en geïntegreerde land- en tuinbouw aanmoedigen. Ook in het plattelandsbeleid wil de Vlaamse overheid eigen accenten leggen. Vanuit de idee van duurzame ontwikkeling wil men zich vooral richten op de economische, ecologische en sociaal-culturele aspecten van het platteland. De vitaliteit van de landelijke gebieden staat daarbij voorop. Deze vitaliteit wordt volgens de beleidsnota bepaald door een bloeiende economie, goede woonomstandigheden, een aangepast voorzieningenniveau, een dynamische sociale structuur, een sterke beleving van de culturele eigenheid, een gezonde leefomgeving en een aantrekkelijk landschap.

12.1 Landbouw

Economische, sociale en milieuaspecten

Vlaanderen heeft een hoogproductieve en intensieve land- en tuinbouw, die de voorbije jaren op milieuvlak aanzienlijke verbeteringen heeft gerealiseerd. Ook op beleidsvlak hebben er het voorbije jaar veranderingen plaatsgevonden.

1. Economische aspecten

Het **landbouwareaal** daalde constant tot in 1990. Nadien was er opnieuw een geleidelijke stijging door een betere registratie als gevolg van de strengere normen voor dierlijke mest. Daardoor kreeg de grond een extra economische dimensie als afzetgebied voor mest. De jongste jaren blijft het totale areaal ongeveer even groot. Weiden, grasland en voedergewassen nemen 55% van de oppervlakte in. Verwonderlijk is dat niet, want de veeteelt speelt een belangrijke rol binnen de Vlaamse landbouw. De akkerbouw neemt 36% van de beschikbare oppervlakte in, met als belangrijkste teelten graan, aardappelen en suikerbieten. De tuinbouw ten slotte legt beslag op 8% van het areaal. De helft daarvan

wordt gebruikt voor de groenteteelt.

De prijs van teeltgronden en weiden bleef min of meer stabiel tijdens de eerste helft van de jaren '90, nadien steeg de prijs met 40% tot twee euro per m² in 2002. Deze stijging is niet vreemd aan het verhoogd belang van de factor grond in de mestafzetproblematiek. In 2003 lijkt er aan deze prijsstijging een einde te komen. Door het meer intensieve karakter van de tuinbouwsector zijn de **grondprijzen** hier uiteraard hoger dan voor teeltgronden en weiden. Hier zien we meer dan een verdubbeling van de prijs sinds 1995.

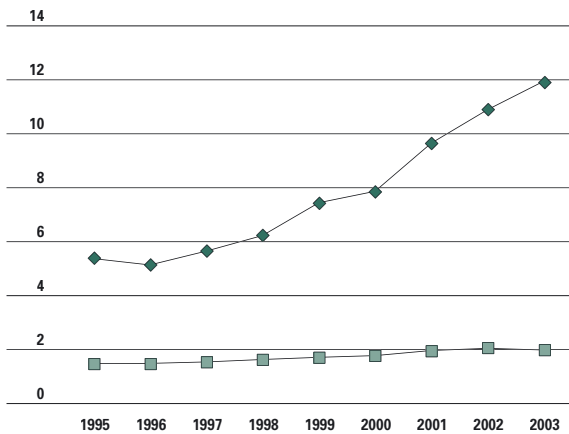
De **varkenssector** is naar omzet nog steeds de belangrijkste bedrijfstak van de land- en tuinbouw. Het aantal bedrijven met varkens is de jongste jaren wel meer dan een kwart gedaald. Ook het aantal varkens verminderde fors na het topjaar 1999. Deze dalingen zijn voor een deel toe te schrijven aan de maatregelen in het kader van het mestbeleid. Zo keurde de Vlaamse regering in 2001 het zogenaamde stopzettingsdecreet goed. Daardoor kunnen landbouwers die vrijwillig, volledig en definitief stoppen met de productie van varkensmest rekenen op een vergoeding.

		LANDBOUWAREAAL					
		1990	2000	2001	2002	2003	2004
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	603.896	636.876	635.155	635.886	634.934	633.769
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	343.291	361.375	372.099	355.901	354.356	346.085
Akkerbouw	ha	205.950	215.627	200.753	217.959	216.544	226.989
waarvan granen voor de korrel	%	60,8	60,1	56,4	60,7	61,8	62,0
aardappelen	%	17,3	19,7	20,2	18,3	17,0	18,4
nijverheidsgewassen	%	21,9	20,2	23,5	20,9	21,2	19,6
Tuinbouw	ha	38.129	47.372	50.615	50.585	51.786	50.030
waarvan groenten in open lucht	%	54,8	52,5	54,6	54,4	55,2	53,2
fruitteelt in open lucht	%	31,2	33,3	31,5	31,8	31,2	32,6
niet eetbare tuinbouw in open lucht	%	9,6	10,0	9,5	9,6	9,5	9,9
groenten onder serre	%	2,5	2,2	2,3	2,2	2,1	2,3
fruitteelt onder serre	%	0,4	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
niet eetbare tuinbouw onder serre	%	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4
Overige	ha	16.526	12.502	11.688	11.442	12.248	10.665

12.1 Evolutie van het landbouwareaal, in ha en %, in 1990 en van 2000 tot 2004. Bron: NIS.

GRONDPRIJS

12.2 Evolutie van de gemiddelde prijs van teeltgronden en weiden en tuinbouwgronden (openbare verkopen en verkopen uit de hand), in euro/m², van 1995 tot 2003. Bron: NIS.

Eind 2002 besloot de regering om deze regeling voor de varkensafbouw uit te breiden tot de **pluimvee- en rundveesector**. De spectaculaire daling van het aantal dieren in de pluimveesector in 2003 is evenwel te wijten aan de vogelpestepidemie in dat jaar. In 2004 is het aantal stuks pluimvee terug op het niveau van 1999.

Op iets meer dan de helft van de landbouwbedrijven worden nog runderen gehouden. Toch nemen ook hier het aantal bedrijven en het aantal dieren af. Er moet wel een onderscheid gemaakt worden tussen het stijgende aantal zoogkoeien (vleesproductie) en het aantal melkkoeien dat, na een forse daling in de jaren negentig, de jongste jaren ongeveer constant blijft.

Het aantal land- en tuinbouwbedrijven liep de jongste jaren sterk terug. Sinds 1992 is het aantal bedrijven met een derde gedaald. De overblijvers zijn voor 70% beroepsbedrijven met minstens één voltijdse arbeidskracht. Vooral de kleinere bedrijven of bedrijven zonder familiale opvolger verdwijnen ten koste van de grotere bedrijven. Daardoor nemen de grotere bedrijven in aantal, oppervlakte en veebezetting toe. Tijdens dezelfde periode steeg de gemiddelde **bedrijfsoppervlakte** dan ook met meer dan de helft. De scheidingslijn tussen de afnemende en groeiende groep bedrijven ligt bij een bedrijfsoppervlakte van ongeveer 30 ha.

Alle **land- en tuinbouwbedrijven** samen boekten de voorbije vijf jaar een gemiddelde **productiewaarde** van 4,55 miljard euro. De veehouderij is veruit de belangrijkste sector, met gemiddeld 60% van de totale omzet in de land- en tuinbouw. De tuin- en akkerbouw waren tijdens dezelfde periode goed voor respectievelijk 31% en 9%. In 2003 lag de omzet in de meeste sectoren iets boven het gemiddelde van de voorbije vijf jaar. Enkel de veehouderij deed het iets minder goed, met vooral minder omzet in de varkenssector.

De productieverhoudingen in de land- en tuinbouw vertalen zich ook naar het intermediair verbruik. Gezien het belang van de veeteelt in de landbouw is het niet verwonderlijk dat het veevoeder veruit de belangrijkste kostenfactor is. In de tuinbouw spelen de energiekosten een belangrijke rol.

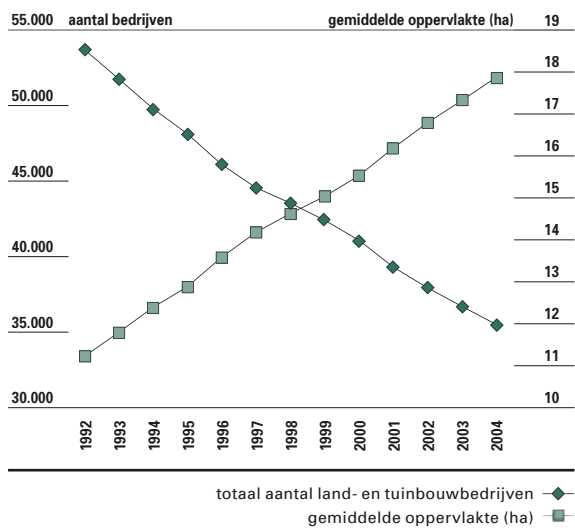
De **bruto toegevoegde waarde** kende een piek in 1997. Daarna volgde een afname, met een dieptepunt in het dioxinejaar 1999. Nadien kwam er een duidelijk herstel, waardoor de bruto toegevoegde waarde in 2003 opnieuw het gemiddelde haalt van de voorbije vijf jaar.

VEESTAPEL

		1990	1999	2001	2003	2004
Runderen	N	1.715.772	1.584.548	1.527.221	1.405.675	1.374.090
waarvan melkkoeien	%	25,6	21,0	21,6	23,4	23,3
zoogkoeien	%	6,0	11,7	12,2	14,3	14,7
Varkens	N	6.395.797	7.371.688	6.508.442	6.187.650	5.999.029
waarvan biggen	%	27,6	29,0	27,8	27,5	27,1
vleesvarkens	%	61,0	60,9	61,6	62,4	63,2
zeugen	%	11,1	9,8	10,2	9,9	9,6
Pluimvee	N	25.640.722	36.205.925	34.301.030	27.531.400	31.639.165
waarvan vleeskippen	%	58,2	60,4	61,9	55,0	58,0
hennen	%	41,0	39,2	38,1	42,2	38,0

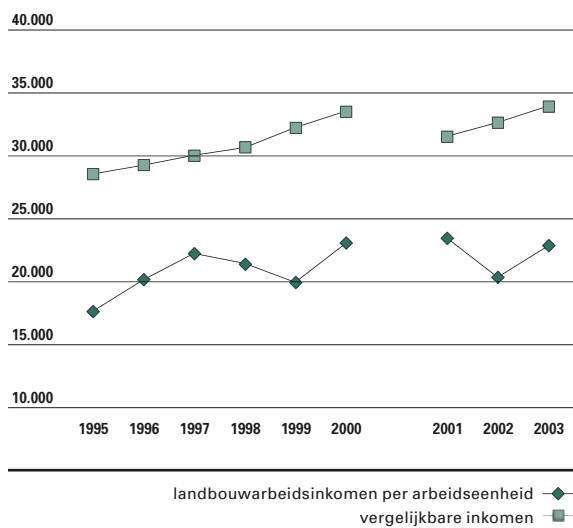
12.3 Evolutie van de veestapel, in 1990 en van 1999 tot 2004. Bron: NIS.

AANTAL EN OPPERVLAKTE BEDRIJVEN

12.4 Evolutie van het aantal en de gemiddelde oppervlakte van de land- en tuinbouwbedrijven, van 1992 tot 2004. Bron: NIS.

INKOMEN

12.6 Evolutie van het landbouwincome per arbeidseenheid en van het vergelijkbaar inkomen, in euro, van 1995 tot 2003*. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.
* Tot 2000 cijfers voor België, vanaf 2001 cijfers voor Vlaanderen

De landbouw is goed voor ongeveer 1,5% van de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Ter vergelijking met de buurlanden: in 2002 bedroeg dit aandeel in Frankrijk 2,1%, in Nederland 2,0% en in Duitsland 0,8%. Het gemiddelde voor de EU-15 lag op 1,6%. In een land als Polen noteerden we 2,5%.

Het gemiddelde **landbouwincome** (exclusief de tuinbouw) per arbeidseenheid wordt voor 2003 geraamd op 22.800 euro, een duidelijke toename tegenover 2002. De voorbije drie jaar lag het landbouwincome gemiddeld wel zo'n 10.000 euro onder het vergelijkbare inkomen van loon- en weddentrekkenden in het geheel van de economie.

2. Sociale aspecten

Boer zkt vrouw? Het beeld van de landbouwer die wanhopig op zoek is naar een partner klopt niet. Integendeel, ze zijn vaker gehuwd, minder gescheiden en minder alleenstaand dan de andere Vlamingen. Zeven op tien landbouwhuishoudens zijn koppels met kinderen.

Door de band genomen hebben landbouwers een minder hoog **onderwijsniveau** behaald dan de andere Vlamingen. Er is echter een kentering vast te stellen. In de leeftijdscategorie tot 30 jaar is het aandeel landbouwers met een lage scholingsgraad zelfs kleiner dan bij de andere Vlamingen. Het

OMZET EN TOEGEVOEGDE WAARDE

	1990	1999	2000	2001	2002	2003 (*)
Totale eindproductiewaarde	4.415	4.155	4.689	4.811	4.527	4.580
waarvan akkerbouw	375	407	386	473	418	458
waarvan tuinbouw	1.312	1.417	1.389	1.359	1.389	1.506
waarvan veeteelt	2.728	2.331	2.913	2.979	2.720	2.616
Intermediair verbruik	2.573	2.725	2.945	3.020	2.914	2.892
Bruto toegevoegde waarde	1.842	1.430	1.744	1.791	1.614	1.688
Netto toegevoegde waarde	1.639	1.235	1.518	1.553	1.383	1.472

12.5 Evolutie van de eindproductiewaarde, intermediair verbruik, bruto en netto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in miljoen euro, in 1990 en van 1999 tot 2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

BURGERLIJKE STAAT

	LANDBOUWERS	NIET-LANDBOUWERS
vrijgezel	15,0	26,6
getrouwd	81,4	63,2
weduwschap	0,9	2,2
gescheiden	2,7	7,9

12.7 Verdeling van landbouwers en niet-landbouwers naar burgerlijke staat, in %, 2001. Bron: NIS, Socio-Economische Enquête 2001, 10% steekproef, bewerking APS.

kleiner aandeel hooggeschoolden wordt gecompenseerd door een groter aandeel middengeschoolden. Jonge landbouwers voltooien dus meer dan vroeger een opleiding vooraleer ze in het beroep stappen, wat uiteraard de professionalisering ten goede komt. Landbouwhuishoudens wonen vaker in oudere woningen dan de andere Vlamingen. Meer dan een derde woont in een woning van vóór 1945. Daartegenover staat dat ze doorgaans over meer woonoppervlakte beschikken en vaker eigenaar zijn van hun woning, zeker in vergelijking met niet-landbouwhuishoudens in het stedelijke gebied. Naar **comfort** beschikken ze minder vaak over centrale verwarming en doen ze vaker een beroep op steenkool, hout en butaan of propaan als brandstof voor de verwarming. Vooral oudere landbouwhuishoudens moeten terugvallen op minder gebruiksvriendelijke verwarmingswijzen. Landbouwhuishoudens hebben in gelijke mate een gsm als andere huishoudens en beschikken vaker over een **pc en internetverbinding**. Al dan niet

ONDERWIJSNIVEAU

	LANDBOUWERS	NIET-LANDBOUWERS
18 TOT 30 JAAR		
laaggeschoold	10,9	14,3
middengeschoold	73,5	53,8
hooggeschoold	15,6	31,9
31 TOT 50 JAAR		
laaggeschoold	35,8	32,0
middengeschoold	51,3	36,6
hooggeschoold	12,9	31,5
51 TOT 65 JAAR		
laaggeschoold	78,6	59,0
middengeschoold	15,8	22,1
hooggeschoold	5,5	18,9
TOTAAL		
laaggeschoold	42,8	34,8
middengeschoold	45,7	37,0
hooggeschoold	11,5	28,2

12.8 Verdeling van landbouwers en niet-landbouwers naar hoogst behaalde onderwijsniveau, naar leeftijd, in %, 2001. Bron: NIS, Socio-Economische Enquête 2001, 10% steekproef, bewerking APS.

kinderen hebben, speelt daar echter een belangrijke rol in. Uit een vergelijking met de Landbouwstelling, waarbij gepeild wordt naar de bedrijfsvoering en niet naar het huishouden, blijkt immers dat de pc en internetverbinding niet noodzakelijk worden gebruikt voor het bedrijf.

WONING

	LANDBOUW-HUISHOUDEN BUITENGEBIED	LANDBOUW-HUISHOUDEN STEDELIJK GEBIED	NIET-LANDBOUW-HUISHOUDEN BUITENGEBIED	NIET-LANDBOUW-HUISHOUDEN STEDELIJK GEBIED
aandeel eigenaars woning	83,6	82,1	79,7	67,4
aandeel woningen met centrale verwarming	65,4	63,2	76,5	74,5
aandeel 'gebruiksonvriendelijke' brandstoffen*	16,5	15,3	5,7	3,4

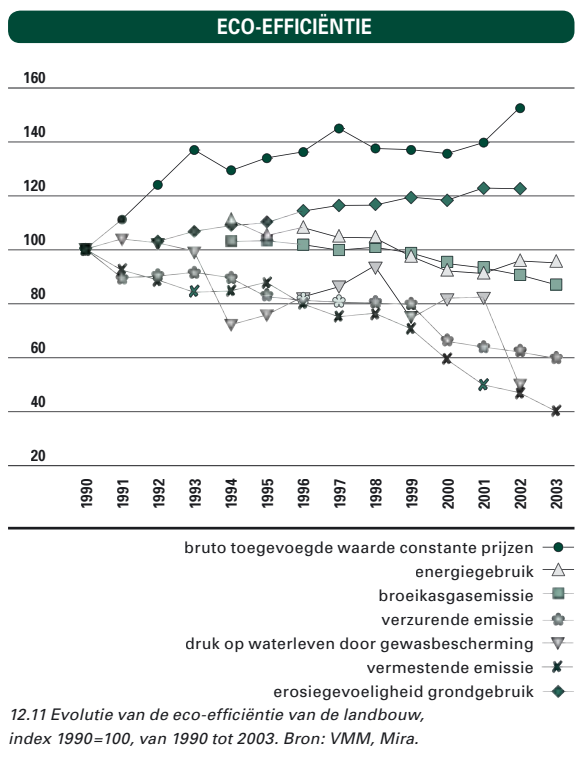
12.9 Verdeling van landbouwhuishoudens en niet-landbouwhuishoudens naar eigendom en kwaliteit van de woning, in %, 2001. Bron: NIS, Socio-Economische Enquête 2001, 10% steekproef, bewerking APS.

* 'gebruiksonvriendelijke' brandstoffen: steenkool, hout, butaan/propaan,...

VOORZIENINGEN

	LANDBOUW-HUISHOUDEN BUITENGEBIED	LANDBOUW-HUISHOUDEN STEDELIJK GEBIED	NIET-LANDBOUW-HUISHOUDEN BUITENGEBIED	NIET-LANDBOUW-HUISHOUDEN STEDELIJK GEBIED
gsm	77,2	78,9	79,7	80,3
computer	66,4	69,5	61,3	58,1
internet	44,3	46,9	39,4	37,8

12.10 Aandeel landbouwhuishoudens en niet-landbouwhuishoudens dat beschikt over een gsm, computer en internetverbinding, in %, 2001. Bron: NIS, Socio-Economische Enquête 2001, 10% steekproef, bewerking APS.

3. Milieuaspecten

De **eco-efficiëntie** van de landbouw neemt steeds toe. Bij het bepalen van de eco-efficiëntie van een sector worden de activiteiten vergeleken met de milieudruk. De eco-efficiëntie verbetert wanneer per eenheid van activiteit minder milieudruk veroorzaakt wordt. Met uitzondering van de erosiegevoeligheid van het landgebruik dalen de belangrijkste vormen van milieudruk van de landbouw, terwijl de bruto toegevoegde waarde stijgt.

Binnen de landbouwsector is de glastuinbouw de grootste energiegebruiker. Zoals vooropgesteld in het Vlaams Klimaatsbeleidsplan levert deze subsector echter ook de grootste inspanningen om zijn **energiegebruik** te beperken en over te schakelen naar minder vervuilende energiebronnen. Het aandeel van aardgas in de landbouw steeg van 4% naar 18%, ten koste van steenkool en zware stookolie. Terwijl het totale energieverbruik in Vlaanderen tussen 1990 en 2003 met 37% steeg, daalde het in de landbouw met 5%.

De uitstoot van **broeikasgassen** daalde met 13% tegenover 1990. De emissies van kooldioxide (CO₂), methaan (CH₄) en lachgas (N₂O) zijn in de landbouw respectievelijk met 17%, 16% en 9% afgenomen. Dit komt vooral door de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw en het verkleinen van de rundveestapel.

De **verzurende emissies** verminderden met 40%

ten opzichte van 1990. Deze emissies bestaan voor 83% uit ammoniak (NH₃), afkomstig van stallen, mestopslag en het uitrijden van mest. In Vlaanderen is de landbouw de grootste producent van NH₃. Het gebruik van **gewasbeschermingsmiddelen** schommelt van jaar tot jaar, onder meer omdat ook de weersomstandigheden en de mogelijke ziektes en plagen sterk variëren. Globaal is het gebruik in de landbouw tussen 1990 en 2002 met 15% gedaald. De werkelijke milieudruk hangt echter niet alleen af van de hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen, maar ook van de specifieke eigenschappen van deze middelen. De druk op het waterleven vanuit de landbouw is tussen 1990 en 2002 met de helft gedaald, waardoor de doelstelling voor 2005 al gehaald werd. Veruit de grootste daling is toe te schrijven aan het verbod op lindaan en parathion vanaf 2002.

De **vermestende emissies** daalden sinds 1990 met 60%, voornamelijk door het verminderde gebruik van kunstmest. De verdere daling van het overschot in 2003 komt door een afname van de veestapel, een verminderd kunstmestgebruik, een licht verhoogde mestverwerking en een verlaging van het stikstof- en fosforgehalte in het veevoeder. Toch wordt in Vlaanderen nog op tal van plaatsen de Europese richtlijn van 50 mg nitraat per liter grond- en oppervlaktewater overschreden. Een mogelijke oplossing is de uitbreiding van het areaal kwetsbaar landbouwgebied waarin strenge bemestingsnormen gelden. Momenteel is iets minder dan de helft van het Vlaamse landbouwareaal ingekleurd als kwetsbaar gebied.

Beleidsmaatregelen

Dit tweede deel gaat dieper in op het landbouwbeleid. Aan de basis ligt het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU, dat steunt op twee pijlers. De eerste wordt volledig gefinancierd door het Europees Oriëntatie en Garantie Fonds (EOGFL) en omvat de rechtstreekse inkomenssteun aan akkerbouwers en veetelers, quotaregelingen voor melk en suiker, prijsgaranties en exportsubsidies. De tweede pijler omvat het plattelandsbeleid. De Europese plattelandsverordening is verder uitgewerkt in het Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling, dat de boer en tuinder stimuleert om verder te gaan dan de goede landbouwpraktijk. Deze pijler moet Vlaanderen voor 50 tot 75% zelf financieren. Ten slotte wordt ingegaan op enkele eigen elementen uit het Vlaamse landbouwbeleid, zoals de biologische en geïntegreerde landbouw.

PRIJS- EN INKOMENSONDERSTEUNING

	CAMPAGNE 2002		CAMPAGNE 2003	
	AANTAL AANVRAGEN*	UITBETAALD BEDRAG (MILJOEN EURO)	AANTAL AANVRAGEN*	UITBETAALD BEDRAG (MILJOEN EURO)
Plantaardige sector	24.318	85,093	23.934	82,464
oppervlakteaangifte	23.939	78,155	23.547	77,720
vlas	98	3,704	106	1,248 **
hop	54	0,139	54	0,115
tabak	227	3,095	227	3,380
Dierlijke sector - Melk	9.964	4,289	9.603	4,163
aanvullende betaling melkkoeien	9.226	3,106	8.879	3,115
schoolmelk***	738	1,182	724	1,047
Dierlijke sector - Vlees	46.574	107,104	45.013	103,473
speciale rundvleespremie	15.461	20,990	14.461	19,948
zoogkoeienpremie	8.179	43,180	7.874	43,001
premie voor ooien	740	0,733	718	0,721
extensiveringspremie	193	0,181	210	0,197
slachtpremie runderen	17.362	36,731	16.817	32,469
slachtpremie kalveren	4.639	5,290	4.933	7,136
Totaal	80.856	196,486	78.550	190,099

12.12 Uitgaven in het kader van het prijs- en inkomensondersteuningsbeleid, naar sector, 2002-2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

* Het aantal aanvragen ligt hoger dan het aantal aanvragers. Een producent kan meerdere premies aanvragen. Voor sommige stelsels is er meer dan één aanvraag per jaar mogelijk.

** Het uitbetaald bedrag in 2003 is onvolledig omdat nog niet alle vlas verwerkt is. Het geoogste vlas wordt verwerkt vanaf 1 juli 2003 t.e.m. 2005, ingedeeld in 5 periodes. Na afloop van elke periode kan voor het vlas dat in die periode is verwerkt verwerkingssteun worden aangevraagd.

*** 2002 = schooljaar 2001-2002; 2003 = schooljaar 2002-2003.

1. Pijler 1: Prijs- en inkomensondersteuning

Naast diverse premies zoals de slachtpremie en de zoogkoeienpremie wordt ook steun uitbetaald voor de oppervlakteaangifte van bepaalde akkerbouwgewassen. In 2003 werden er 78.550 aanvragen goedgekeurd, wat overeenkomt met een uitbetaling van 190 miljoen euro. De sectie vlees is goed voor ruim de helft van de steun. Iets minder gaat naar de plantaardige sector met graan en maïs. Slechts 2% van het totaal uitbetaalde bedrag wordt gespenseerd aan de sectie melk. In 2003-2004 bedroeg het Vlaamse melkquotum 1.911 miljoen liter verdeeld over 8.606 bedrijven.

2. Pijler 2: Plattelandsontwikkeling

Het Vlaams programma voor **plattelandsontwikkeling**, uitgewerkt in het Programmeringsdocument voor plattelandsontwikkeling (PDPO), wil landbouwers aanzetten om milieu- en natuurvriendelijker te produceren, te investeren in de landbouw en plattelandsgebieden te ontwikkelen.

Voor de gehele programmaperiode 2000-2006 worden de totale overheidsuitgaven door Vlaanderen en Europa geraamd op zo'n 505 miljoen euro. Dat bedrag is niet gelijkmatig verdeeld over de hele periode. Vanaf 2002 kwam de uitvoering van het programma goed op gang, met telkens zo'n 77 miljoen euro aan uitgaven. Hiervan werd 38% door Europa betaald.

Van alle uitgaven in de periode 2000-2006 gaat ongeveer 60% naar economische doeleinden, 32% naar ecologische doeleinden en 7% naar sociale doeleinden.

Iets meer dan de helft van het PDPO-budget wordt besteed aan de steunmaatregelen in uitvoering bij het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF): 21% naar overgangmaatregelen, 28% naar investeringssteun en 5% naar vestigingssteun. Machines en serres slopen elk een kwart van de VLIF-investeringssteun op. Slechts 4% gaat naar investeringen in diversificatie, voor een deel omdat dergelijke projecten minder investeringen vergen.

Naar bedrijfstype trekken tuinbouwbedrijven het grootste deel van de investeringssteun naar zich toe.

UITGAVEN PLATTELANDSONTWIKKELING

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	TOTAAL
Overgangsmaatregelen VLIF	16,343	22,268	25,795	14,051	11,820	9,851	8,129	108,257
Investeringssteun VLIF	0,422	0,303	19,846	25,036	28,459	31,490	34,578	140,134
Vestigingssteun VLIF	0,519	0,073	5,673	5,347	3,908	4,426	4,938	24,884
Opleiding totaal	0,717	3,396	3,879	4,783	4,807	4,640	4,142	26,364
Probleemgebieden	0,143	0,000	0,000	0,000	4,241	2,220	2,320	8,924
Milieumaatregelen nieuw regime	0,461	6,832	11,072	15,812	17,894	24,185	24,699	100,956
Milieumaatregelen oud regime	0,742	0,564	0,576	0,219	0,285	0,000	0,000	2,386
Afzet landbouwproducten	0,337	0,000	6,038	5,098	5,103	5,103	4,817	26,496
Bosbouw nieuw regime	0,280	0,000	0,000	0,376	2,158	3,100	3,964	9,877
Bosbouw oud regime	0,326	0,409	0,472	0,326	0,136	0,125	0,125	1,919
Afzet van kwalitatieve landbouwproducten	0,035	0,000	0,231	0,100	0,520	0,437	0,244	1,566
Diversificatie hoeve&plattelandstoerisme	0,006	0,000	0,096	0,061	3,184	2,212	2,387	7,946
Dienstverlenende instanties voor basiszorg	0,000	0,000	0,000	0,906	4,001	2,949	2,969	10,824
Dorpsvernieuwing	0,074	0,000	1,135	1,165	3,481	2,309	2,309	10,471
Milieubehoud	0,000	0,335	2,063	3,360	6,652	5,932	6,110	24,451
TOTAAL	20,405	34,180	76,876	76,641	96,647	98,979	101,731	505,459

12.13 Evolutie van de uitgaven PDPO per boekhoudjaar, in miljoen euro, van 2000 tot 2006. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

De **VLIF-vestigingssteun** heeft als doel zoveel mogelijk potentiële vestigingen om te zetten in reële vestigingen. In 2003 bedroeg de gemiddelde steun per bedrijf 40.600 euro. De maximale steun per

bedrijf komt op 75.000 euro. Bijna de helft van de vestigingssteun ging naar gemengde bedrijven. Ook melkveebedrijven ontvingen een aanzienlijk deel. Ongeveer een vijfde van het PDPO-budget gaat

VLIF- INVESTERINGSSTEUN

SOORT INVESTERING	AANTAL GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	TOTALE SUBSIDIAELE KOSTEN (X 1000 EUR)	TOTALE INVESTERINGSSTEUN (X 1000 EUR)
Bedrijfsgebouwen	1.022	91.360	22.546
rundveestallen	324	25.104	5.984
varkensstallen	9	236	58
andere gebouwen voor veeteelt	23	1.893	492
kassen en bijbehorende installaties	283	36.051	9.623
andere bedrijfsgebouwen voor de landbouw	383	28.076	6.389
Machines, verplaatsbare installaties	1.836	62.390	10.251
Aankoop van dieren	0	0	0
Grondverbetering	1	27	3
Aanplant voor landbouwdoeleinden	65	1.494	291
Installaties om boerenproducten op het bedrijf te vervaardigen en rechtstreeks te verkopen	59	1.987	800
Installaties voor de diversificatie van de activiteiten van het bedrijf	21	1.583	629
Andere	355	18.493	4.174
TOTAAL	3.359	177.334	38.694

12.14 Verdeling van het VLIF-budget voor investeringssteun over de verschillende types investeringen, 2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

naar specifieke maatregelen die een milieu- en natuurvriendelijkere landbouw stimuleren. Deze uitgaven voor ‘agromilieumaatregelen’ nemen toe naar het einde van de programmeringsperiode. In bepaalde gevallen is het toegelaten om meerdere **beheersovereenkomsten** te sluiten voor één perceel. Het totale areaal landbouwgrond onder één of meerdere agromilieuverbintenissen werd in 2003 geraamd op 65.400 ha ofwel ongeveer 10% van het Vlaamse landbouwareaal. De twee belangrijkste beheersovereenkomsten zijn de steun aan groenbedekking en aan ‘beheersovereenkomsten water’ in het kader van het mestbeleid.

Tot slot komen ook de maatregelen rond geïntegreerd plattelandsbeleid vanaf 2004 op kruissnelheid. Het gaat hierbij om hoeve- en plattelandsstoerisme, dienstverlenende instanties voor basiszorg, dorpsvernieuwing en milieubehoud.

3. Specifiek Vlaams landbouwbeleid

Het totale areaal **biologische landbouw** kende tussen 1998 en 2001 een spectaculaire groei: van iets meer dan 1.000 ha tot ruim 4.000 ha onder controle bij de organismen BLIK en ECOCERT. In 2002 stopte de groei en in 2003 verminderde het areaal. In 2004 daalt zowel het areaal als het aantal bedrijven licht verder.

VLIF- VESTIGINGSSTEUN

BEDRIJFSTYPE	AANTAL GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	TOTALE VESTIGINGS-STEUN (X 1000 EUR)
Akkerbouw	3	136
Tuinbouw	18	560
Wijnbouw	0	0
Fruitteelt	6	259
Olijventeelt	0	0
Gemengde bedrijven	92	3.817
Melkvee	32	1.421
Jong- en mestvee	6	241
Varkens	15	644
Pluimvee	2	47
Andere veeteelt (inclusief combinaties)	20	780
Overige	1	14
TOTAAL	195	7.919

12.15 Verdeling van het VLIF-budget voor vestigingssteun over de verschillende bedrijfstypes, 2003. Bron: EWBL, afdeling Monitoring en Studie.

Het biologische areaal krimpt in 2004 met 6,5%. Het maakt nog 0,5% uit van het totale landbouwareaal. Vooral het biologische weiland en de groenteteelt gingen achteruit. Het areaal fruit boekt in 2004 een kleine vooruitgang. Van het totale

AGRO-MILIEUMAATREGELLEN

	2000	2001	2002	2003
Groenbedekking	5.655	27.132	34.330	39.582
Mechanische onkruidbestrijding	151	1.298	2.033	2.627
Sierteelt	375	344	481	767
Genetische diversiteit*	785	1.082	3.171	3.704
Weidevogelbeheer	165	251	443	499
Perceelsrandenbeheer	35	89	209	308
Kleine landschapselementen**	426	1.183	4.437	5.602
Beheerovereenkomst natuur	1.372	1.597	1.726	1.934
Beheerovereenkomst water	17.526	29.665	32.019	30.709
Steun biovarkens	0	0	6	6
Hectaresteen biolandbouw	1.350	1.584	2.327	2.861
Hectaresteen geïntegreerd pitfruit	5.157	8.478	9.408	10.058
TOTAAL AREAAL	32.212	71.621	87.419	94.953
RAMING UNIEK AREAAL	21.453	47.700	62.611	65.422

12.16 Evolutie van het areaal beheerovereenkomsten in het kader van het PDPO 2000-2006, in ha, 2000-2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

* bij de genetische diversiteit is de eenheid ‘grootvee-eenheid’ en niet hectare, dus is dit niet opgenomen bij berekening totaal areaal

** bij de kleine landschapselementen (KLE) is de oppervlakte opgegeven van het volledige landbouwperceel dat bij dit KLE hoort, niet enkel de oppervlakte van het KLE zelf

areaal in 2004 wordt het grootste deel ingenomen door akkerbouw (1.402 ha), met maïs, triticale en grasklavers als belangrijkste gewassen. Daarna volgen de weiden met 1.328 ha.

In de dierlijke productie neemt het aantal dieren in 2004 toe met 38%. Dit moet enigszins genuanceerd worden vermits het aantal stuks pluimvee en varkens een sterkere invloed hebben op de cijfers dan de andere diercategorieën. Zo is er een verdubbeling van het aantal vleeskippen en van het aantal mestvarkens. In de biologische rundveehouderij is opnieuw een daling te merken van 20%.

In verhouding tot de totale dierlijke productie blijft de dierlijke bioproductie marginaal: slechts 0,03% van de varkens en 0,2% van de runderen worden biologisch gekweekt.

Dat er geen sprake is van groei in de biologische sector is wellicht te wijten aan het feit dat de vraag bij de consumenten niet (meer) stijgt. En waar dat eventueel wel het geval is, zijn de huidige afzetstructuren er onvoldoende op voorzien.

De **geïntegreerde productiewijze** houdt het midden tussen de biologische en de conventionele productiewijze en heeft eveneens tot doel om milieuschade te verminderen en de bodemvruchtbaarheid op peil te houden. Het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen wordt gecontroleerd en zoveel mogelijk vervangen door natuurlijke alternatieven. Daarbij worden bijvoorbeeld predatoren ingezet, zoals sluipwespen en roofmijten. Enkel indien deze biologische bestrijdingsmiddelen niet voldoen, worden selectieve chemische bestrijdings-

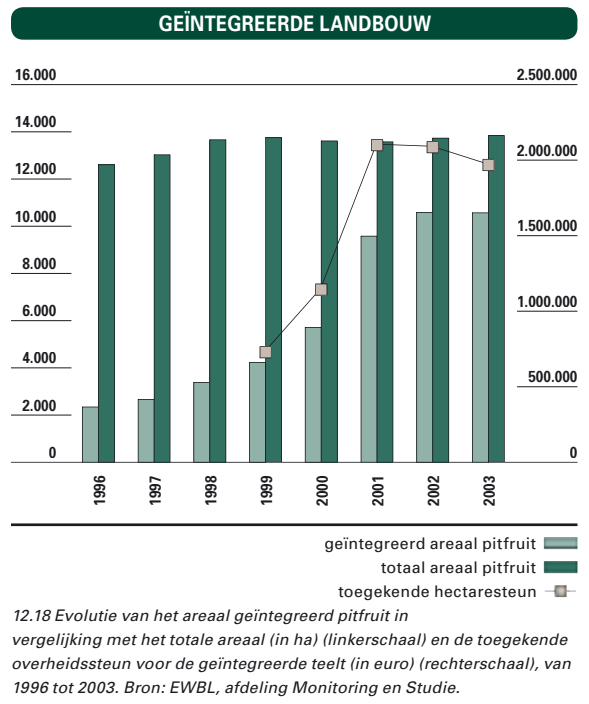
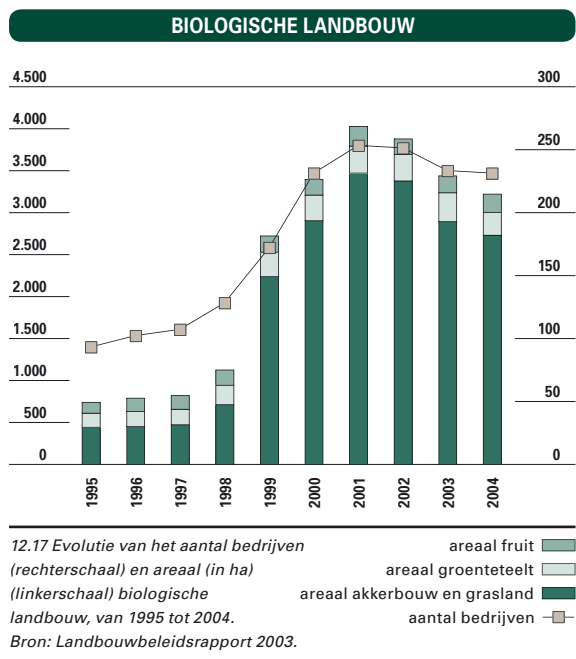
middelen ingezet.

Vooral in de pitfruitteelt, appels en peren, kent de geïntegreerde productiewijze een groot succes: het areaal is tussen 1996 en 2003 verviervoudigd. Dat betekent dat ruim driekwart van het pitfruitareaal geïntegreerd beheerd wordt. Van het areaal onder controle bij de erkende mechanismen SGS en Integra ontvangt 95% hectarestun. In 2003 werd bijna 2 miljoen euro uitgekeerd.

Visserij

Na een sterke daling van het aantal **visserstvaartuigen** in de jaren negentig blijft de vloot de jongste jaren ongeveer constant. De vloot bestaat grotendeels uit boomkorvaartuigen, die vooral op platvissoorten vissen: tong en schol, maar bijvoorbeeld ook tarbot, griet en schar. Dat zijn producten die goed in de markt liggen en waar een goede prijs voor betaald wordt. De boomkorvisserij verbruikt wel veel gasolie en dat weegt zwaar door op de rendabiliteit. Vanuit milieuoogpunt krijgt deze vorm van visserij ook veel kritiek omdat de bodem wordt omgewoeld, wat erg schadelijk is voor het bodemleven.

Tussen 1990 en 2000 vertoonde de aanvoer in de **eigen havens** van onder Belgische vlag gevangen vis een dalende trend. Vanaf 2001 was er evenwel een geleidelijk herstel. In 2003 zette deze stijgende

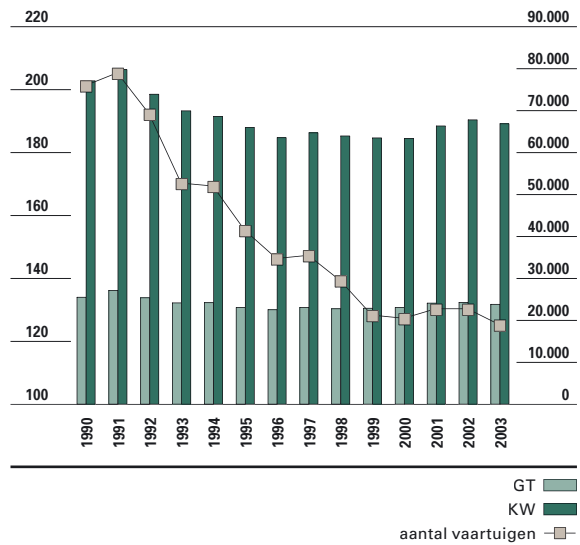

trend zich verder en kwam de aanvoer opnieuw boven de 20.000 ton uit.

De opbrengst van de vis die onder Belgische vlag gevangen werd maar via koeltransport over de weg onze havens bereikte, steeg tot 33 miljoen euro en was daarmee goed voor 42% van de opbrengst in eigen havens. De omzet in buitenlandse havens van onder Belgische vlag gevangen vis verminderde verder met 8 miljoen euro tot 12,2 miljoen euro in 2003. De globale aanvoerwaarde van de Belgische vangsten verminderde dan ook met 2% tot 90 miljoen euro.

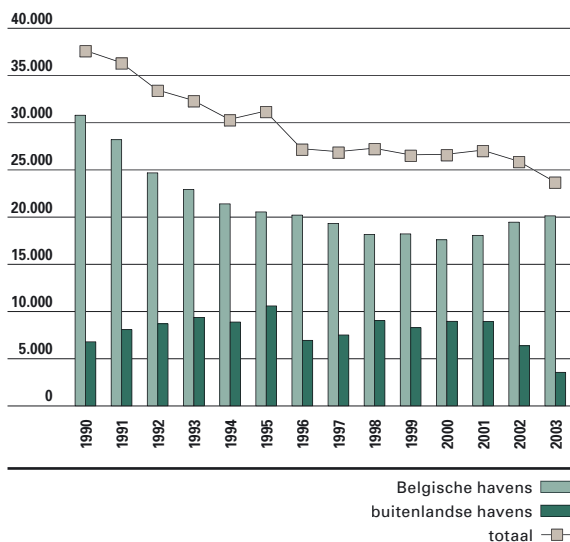
De belangrijkste soort naar **aanvoerwaarde** bleef de tong met 44 miljoen euro, op de tweede plaats gevolgd door de schol met 13 miljoen euro. Samen zijn zij goed voor bijna tweederde van de totale aanvoerwaarde. Dat bewijst de allesoverheersende positie van tong en schol voor de vissersvloot.

VISSERSVLOOT

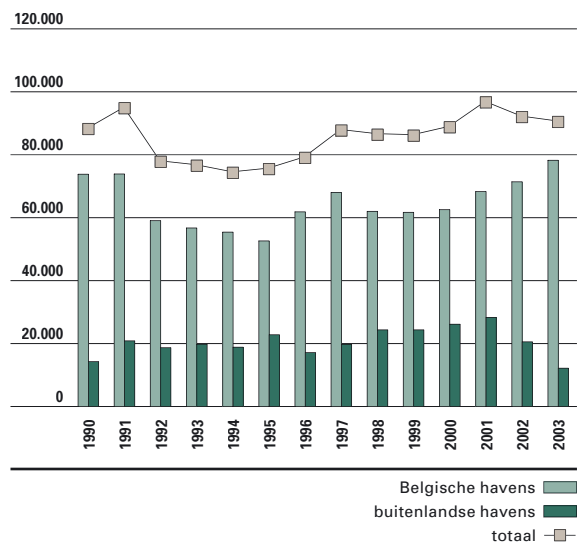
12.19 Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkerschaal) en de totale capaciteit van de vloot, in GT en kW (rechtterschaal), van 1990 tot 2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

AANVOER VISSERSVLOOT

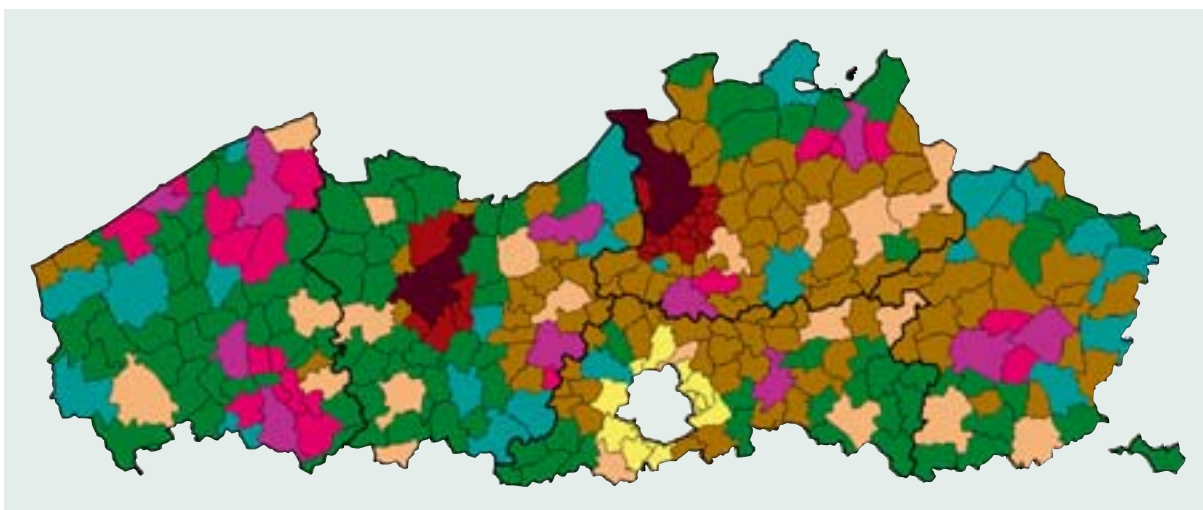
12.20 Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in Belgische en vreemde havens door Belgische vissersvaartuigen, in ton, van 1990 tot 2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

AANVOERWAARDE VISSERSVLOOT

12.21 Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in Belgische en vreemde havens door Belgische vissersvaartuigen, in 1.000 euro, van 1990 tot 2003. Bron: Landbouwbeleidsrapport 2003.

GEBIEDSINDELING

12.22 Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het Strategisch plan Ruimtelijke Economie.
Bron: RSV, SPRE.

structuurondersteunend (21)		stedelijk gebied Brussel (13)	
regionaal stedelijk (20)		centrumsteden (11)	
platteland (101)		grootstedelijke rand (19)	
overgangsgebied (97)		grootstedelijk (2)	
kleinstedelijk provinciaal gebied (24)			

KARAKTERISTIEKEN VAN DE GEBIEDEN

RSV	SPRE	AANTAL GEMEENTEN	AANTAL INWONERS	%	OPPERVLAKTE (KM ²)	%	INWONERS/KM ²
Buitengebied	Platteland	101	955.246	15,9	4.364	32,3	219
	Overgangsgebied	97	1.497.159	24,9	3.518	26	426
Centrumsteden		11	799.117	13,3	846	6,3	945
Grootsteden		2	684.492	11,4	361	2,7	1.896
Grootstedelijk randgebied		19	275.049	4,6	316	2,3	870
Kleinstedelijk gebied op provinciaal niveau		24	585.447	9,7	1.648	12,2	355
Regionaalstedelijk gebied		20	350.456	5,8	790	5,8	444
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel		13	255.201	4,2	273	2	935
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	613.857	10,2	1.406	10,4	437
Vlaams Gewest		308	6.016.024	100	13.522	100	445

12.23 Enkele karakteristieken van de gebieden: aantal inwoners op 1 januari 2004, oppervlakte in km² en aantal inwoners per km². Bron: RSV, SPRE, NIS, Kadaster, bewerking APS.

12.2 Plattelandsbeleid

Een strikte afbakening van het platteland of de landelijke gebieden in een dichtbevolkt en verstedelijkt Vlaanderen ligt niet voor de hand. Zoals voor stedelijke gebieden vallen ook de grenzen van landelijke gebieden niet te herleiden tot bestaande gemeentegrenzen. Niettemin worden de ontwikkelingen in het landelijke gebied hier in beeld gebracht door een selectie van landelijke gemeenten te vergelijken met andere. Plattelandsgemeenten zijn in deze benadering gemeenten die volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) tot het buitengebied behoren en bovendien in het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE) als typisch landelijke gemeenten worden aangeduid. Deze invalshoek is beperkt en dan ook enkel bedoeld om het beschikbare statistische materiaal voor te stellen en zeker niet als basis voor een beslissingsproces binnen de Vlaamse Regering.

Open ruimte

Het platteland en het overgangsgedebied, zoals hier gedefinieerd, maken deel uit van het 'buitengebied' in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV).

ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE		
	OPPERVLAKTE IN KM ²	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %
Centrumsteden	521,4	-11,6
Grootsteden	164,9	-10,9
Grootstedelijke rand	199,8	-13,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1.298,4	-7,9
Overgangsgedebied	2.635,9	-9,6
Platteland	3.655,4	-5,4
Regionaalstedelijk gebied	581,2	-9,4
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	175,4	-13,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	1.059,7	-8,7
Vlaams Gewest	10.292,0	-8,1

12.24 Totale oppervlakte van onbebouwde percelen in 2003 en evolutie ten opzichte van 1983, in km², in %. Bron: Kadaster/NIS, bewerking APS.

Het buitengebied is een gebied waarin de open onbebouwde ruimte overweegt. Volgens het RSV dient in dit gebied het behoud van de open ruimte centraal te staan. In de loop der jaren is het buitengebied immers onder zware druk komen te staan

AKKERLAND EN GRASLAND

	AKKERLAND		GRASLAND	
	OPPERVLAKTE IN KM ²	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %	OPPERVLAKTE IN KM ²	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %
Centrumsteden	213,8	-18,2	133,8	-13,2
Grootsteden	36,5	-22,9	27,0	-16,9
Grootstedelijke rand	101,1	-15,0	48,5	-9,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	591,9	-10,9	410,5	-7,7
Overgangsgedebied	999,9	-13,7	658,1	-6,6
Platteland	2.007,9	-6,4	1.113,4	-4,0
Regionaalstedelijk gebied	297,7	-9,9	183,8	-9,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	75,7	-13,7	29,1	-12,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	533,8	-10,3	269,8	-10,1
Vlaams Gewest	4.858,4	-10,2	2.874,0	-6,9

12.25 Evolutie van de totale oppervlakte van percelen met akkerland en grasland, in 1983 en 2003, in km², in %. Bron: Kadaster/NIS, bewerking APS.

OPPERVLAKTE VOOR WONEN

	OPP. PERCELEN MET APPARTEMENTEN	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %	OPP. PERCELEN MET BUILDINGS	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %	OPP. PERCELEN MET HUIZEN EN HOEVEN	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %	TOTALE OPPERVLAKTE WONEN	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %
Centrumsteden	621,7	130,2	259,0	74,9	12.611,8	36,0	13.492,5	39,2
Grootsteden	588,4	84,4	296,0	38,6	4.369,8	19,2	5.254,3	25,2
Grootstedelijke rand	235,8	227,5	79,5	78,9	5.093,9	46,6	5.409,2	50,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	290,8	292,5	172,5	137,0	15.567,7	54,1	16.031,0	56,4
Overgangsgebied	600,4	315,2	323,7	212,8	45.703,2	61,9	46.627,4	63,8
Platteland	211,3	355,2	107,5	259,2	37.641,8	50,5	37.960,6	51,3
Regionaalstedelijk gebied	155,6	115,9	60,2	145,2	10.138,4	45,9	10.354,2	46,9
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	151,4	104,1	86,5	156,9	4.954,2	46,0	5.192,1	48,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	333,3	166,6	170,4	99,4	15.354,0	47,0	15.857,7	48,8
Vlaams Gewest	3.188,7	166,3	1.555,4	105,7	151.435,0	50,6	156.179,0	52,4

12.26 Totale oppervlakte van percelen voor wonen*, in 2003 en evolutie ten opzichte van 1983, in km², in %. * exclusief bijgebouwen
Bron: Kadaster/NIS, bewerking APS.

van wonen en werken.

Op 1 januari 2003 bedroeg de totale **onbebouwde oppervlakte** 10.292 km². Ruim een derde daarvan bevond zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied.

Sinds 1983 is de onbebouwde oppervlakte met 8% afgeslankt. In absolute cijfers was die afslanking het grootst in het overgangsgebied en in mindere mate op het platteland, vooral te wijten aan de afname van het akker- en grasland. Relatief gezien heeft de afname zich echter het sterkst doorgezet in de

grootstedelijke rand en in het stedelijk gebied rond Brussel.

Onbebouwde oppervlakte is niet alleen 'groene' ruimte. Ook niet bebouwde percelen met al dan niet verharde recreatieterreinen maken deel uit van de onbebouwde oppervlakte. Die recreatieterreinen vinden we vooral in het overgangsgebied, gevolgd door de centrumsteden en het platteland. Sinds 1983 wordt de sterkste groei genoteerd in de centrumsteden.

De totale oppervlakte van percelen met een residen-

RECREATIETERREINEN

	TOTALE OPPER- VLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %
Centrumsteden	678,3	126,4
Grootsteden	242,1	-0,2
Grootstedelijke rand	136,7	65,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	331,6	71,8
Overgangsgebied	1.441,2	33,5
Platteland	667,1	40,5
Regionaalstedelijk gebied	215,3	70,4
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	223,8	10,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	630,9	39,4
Vlaams Gewest	4.567,0	44,8

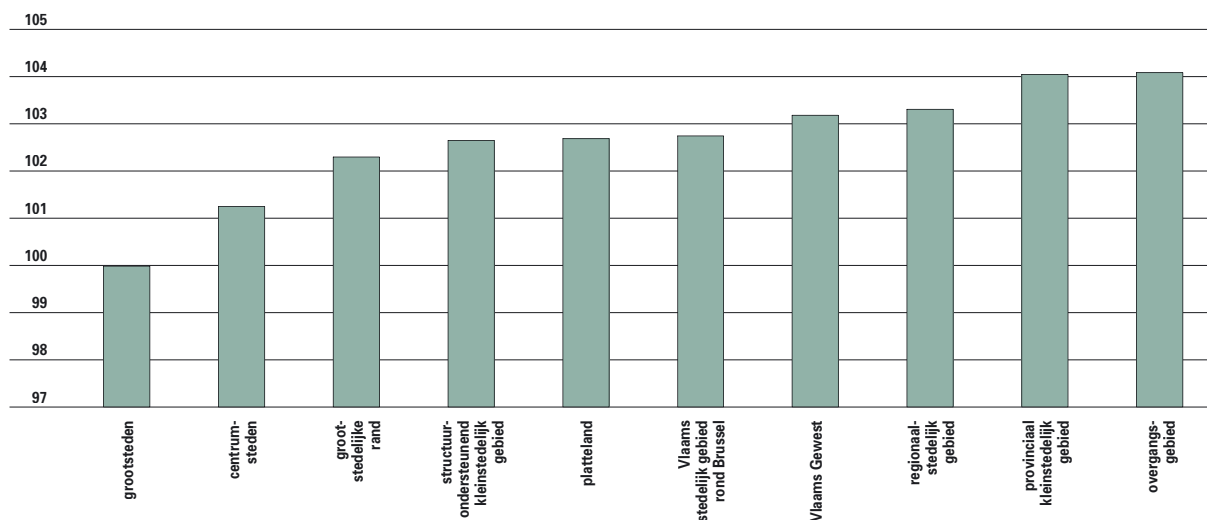
12.27 Oppervlakte van percelen met recreatieterreinen in 2003 en evolutie ten opzichte van 1983, in ha, in %. Bron: Kadaster/NIS, bewerking APS.

OPPERVLAKTE VOOR SPORT EN RECREATIE

	OPPERVLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1983 IN %
Centrumsteden	733,2	46,0
Grootsteden	265,7	29,4
Grootstedelijke rand	170,8	80,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	827,4	116,5
Overgangsgebied	3.193,8	59,7
Platteland	1.509,1	45,7
Regionaalstedelijk gebied	706,0	66,1
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	123,1	88,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	840,3	83,3
Vlaams Gewest	8.369,4	61,9

12.28 Totale oppervlakte van percelen met gebouwen voor sport en recreatie, in 2003 en evolutie ten opzichte van 1983, in km², in %. Bron: Kadaster/NIS, bewerking APS.

BEVOLKINGSEVOLUTIE

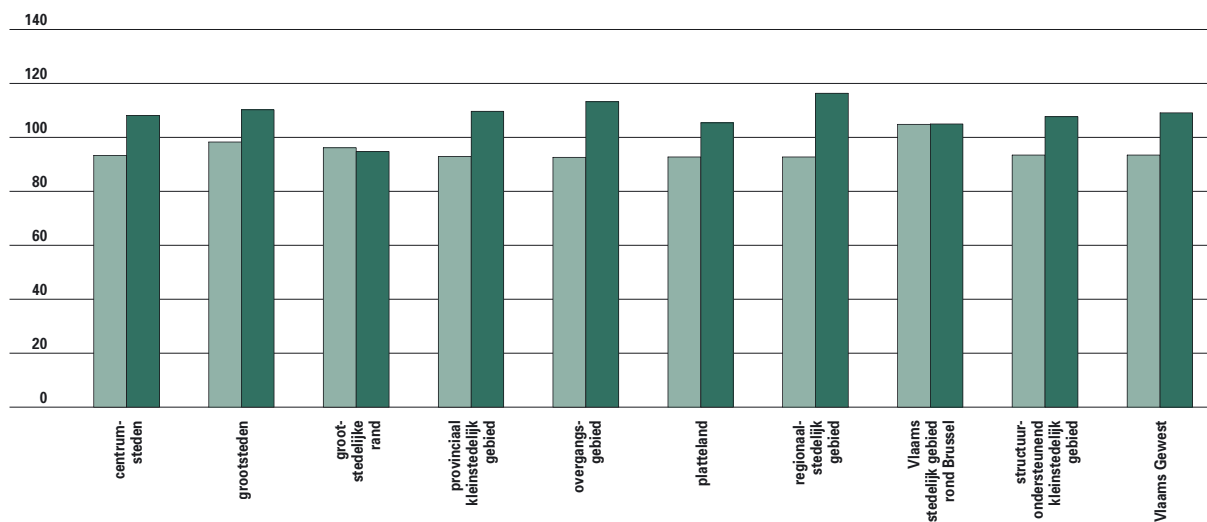
12.29 Evolutie-index van de bevolking tussen 1995 en 2004 (1995=100). Bron: NIS, bewerking APS.

tiële functie - appartementen, buildings, huizen en hoeven, exclusief bijgebouwen - is sinds 1983 met ruim de helft toegenomen. De relatieve toename is het grootst in het ruraal overgangsgebied en in het provinciaal kleinstedelijk gebied. De procentuele toename op het platteland ligt iets onder die in het Vlaamse Gewest.

Opvallend is de aangroei van oppervlakte voor appartementen en buildings op het platteland en in het ruraal overgangsgebied. In beide gebieden is de totale oppervlakte van percelen met appartementen

meer dan verviervoudigd. De relatieve stijging bij percelen met buildings ligt het hoogst op het platteland en in het ruraal overgangsgebied. Het overgangsgebied heeft met zijn 3.194 ha percelen met gebouwen voor sport en recreatie het grootste aandeel in deze categorie. Daarna volgt het platteland. De grootste aangroei sinds 1983 is echter voor rekening van het provinciaal kleinstedelijk gebied. Op het platteland en in het overgangsgebied ligt het groeipercentage onder het niveau van het Vlaamse Gewest.

EVOLUTIE GROENE EN GRIJZE DRUK

12.30 Evolutie-index van de groene druk en de grijze druk tussen 1995 en 2004 (1995=100). Bron: NIS, bewerking APS.

groene druk ■
grijze druk ■

Demografische ontwikkelingen

Veroudering, ontgroening en gezinsverdunding zijn vooral stedelijke fenomenen. Het platteland wordt er relatief minder mee geconfronteerd. Wel is de bevolking in de landelijke gemeenten de voorbije 10 jaar minder sterk gestegen dan het Vlaamse gemiddelde. Het stijgingspercentage ligt wel iets hoger dan in de steden maar heel wat lager dan in de kleinere provinciale steden en het overgangsgebied.

De **groene druk** (het aantal jongeren in vergelijking met de leeftijdsgroep 20 tot 59 jaar) in de landelijke gemeenten ligt iets hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Wel valt op dat deze druk sterker afneemt in de plattelandsgemeenten dan in heel wat andere gemeenten.

De **grijze druk** (het aantal zestigplussers in vergelijking met de leeftijdsgroep 20 tot 59 jaar) schommelt rond de 40% en ligt merkbaar hoger in de centrumsteden en de provinciale steden dan in de landelijke gemeenten. De grijze druk is in de landelijke gemeenten ook minder gestegen.

In de grootsteden is meer dan een vijfde van de bevolking alleenstaand. Het platteland telt het minst alleenstaanden. Wel valt op dat het aantal alleenstaanden in alle gebieden – dus ook in de plattelandsgemeenten – fors toeneemt.

Wonen

Op het vlak van huisvesting is er nog heel wat werk in de plattelandsgemeenten. De prijzen van bouwgrond en woningen gaan er pijlsnel de hoogte in, terwijl de woningkwaliteit er ruim onder het Vlaamse gemiddelde ligt.

1. Grond- en woningprijzen

Met 75 euro per m² lag de gemiddelde prijs voor bouwgrond in 2003 het laagst in de plattelandsgemeenten. Maar met een prijsstijging van 18% per jaar is het platteland wel aan een stevige opmars bezig. Na de grootstedelijke rand en het regionaal stedelijk gebied stijgen de bouwgrondprijzen op het platteland het snelst in vergelijking met 1995, waardoor het platteland ook steeds minder betaalbaar zal worden. De duurste bouwgronden liggen in het stedelijk gebied rond Brussel en in de grootsteden.

Door de vergrijzing van de bevolking en de toename van het aantal alleenstaanden en kleine gezinnen, is de appartementenmarkt in volle bloei. Dit heeft natuurlijk zijn effect op de prijs van een appartement. Tussen 1995 en 2003 zijn de prijzen van appartementen en kleine en middelgrote woningen ongeveer met de helft gestegen. Een appartement op het platteland kende de sterkste prijsstijging en komt in 2003 uit op een prijs die hoger ligt dan het Vlaamse gemiddelde.

Grote woningen zijn automatisch duurder.

GROENE EN GRIJZE DRUK

	GROENE DRUK	GRIJZE DRUK
Centrumsteden	38,7	43,4
Grootsteden	39,0	41,2
Grootstedelijke rand	42,5	43,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	40,7	40,7
Overgangsgebied	40,1	38,3
Platteland	41,9	41,0
Regionaalstedelijk gebied	41,5	39,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	46,6	42,3
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	39,3	42,6
Vlaams Gewest	41,2	40,3

12.31 Groene en grijze druk, op 1 januari 2004, in %.

Groene druk geeft het percentage jongeren tussen 0 en 19 jaar weer ten opzichte van de 20-59-jarigen. Grijze druk geeft het percentage ouderen (zestig jaar en ouder) weer ten opzichte van de 20-59-jarigen. Bron: NIS, bewerking APS.

ALLEENSTAANDEN

	1997	2003	INDEX 1997=100
Centrumsteden	13,2	14,8	112,2
Grootsteden	20,7	21,4	103,6
Grootstedelijke rand	8,3	9,8	119,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	8,9	10,5	117,8
Overgangsgebied	7,4	8,8	118,4
Platteland	7,4	8,7	116,8
Regionaalstedelijk gebied	7,5	8,9	119,0
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	10,1	11,1	110,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10,4	11,6	112,1
Vlaams Gewest	8,2	9,5	116,4

12.32 Evolutie van het aantal alleenstaanden tussen 1997 en 2003 (1997=100). Bron: NIS, bewerking APS.

GEMIDDELDE BOUWGRONDPRIJS

	1995	1999	2003	EVOLUTIE 1995 = 100
Centrumsteden	34,24	51,52	93,31	272,54
Grootsteden	58,31	74,20	133,05	228,19
Grootstedelijke rand	42,98	57,85	123,82	288,08
Provinciaal kleinstedelijk gebied	27,27	40,18	74,96	274,87
Overgangsgebied	32,22	47,68	83,48	259,07
Platteland	26,07	39,01	74,59	286,12
Regionaalstedelijk gebied	30,53	47,13	87,56	286,81
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	58,30	80,17	136,89	234,81
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	29,08	48,08	80,20	275,82
Vlaams Gewest	32,00	48,16	86,25	269,53

12.33 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een perceel bouwgrond in m², in 1995, 1999 en 2003, in euro, en evolutie-index 1995=100. Bron: Stadim, bewerking APS.

Daardoor wordt de vraag kleiner, met als gevolg dat de prijs nauwelijks steeg in de voorbije jaren. In de grootsteden daalde de prijs op twee jaar tijd zelfs met 5%. Hoewel de prijzen ten opzichte van 1995 het sterkst stegen op het platteland, was deze regio in 2003 toch nog de goedkoopste voor de aankoop van een grote woning.

KANDIDAAT-HUURDERS

	T.O.V. BEVOLKING	T.O.V. HUUR- PATRIMONIUM
Centrumsteden	1,7%	57,6%
Grootsteden	2,4%	47,3%
Grootstedelijke rand	0,8%	76,4%
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1,3%	55,2%
Overgangsgebied	0,8%	54,9%
Platteland	0,6%	53,8%
Regionaalstedelijk gebied	0,9%	55,7%
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	0,5%	32,9%
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	1,3%	49,7%
Vlaams Gewest	1,2%	52,6%

12.34 Aandeel kandidaat-huurders die op een wachtlijst staan voor een sociale huurwoning, op 31 december 2003, in % ten opzichte van de totale bevolking en ten opzichte van het sociale huurpatrimonium van de VHM. Bron: Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, SEE2001 NIS, bewerking APS.

2. Sociale huisvesting

Het aandeel van de **sociale huurwoningen** in het totale woningpatrimonium ligt vrij laag in vergelijking met onze buurlanden. Het Vlaamse platteland scoort hierin zeer slecht.

Op 31 december 2003 stonden er 70.311 kandi-

WONINGPRIJS

	1995			2003			INDEX 1995 = 100		
	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING
Centrumsteden	71.050	64.048	201.172	109.741	100.114	275.664	154,46	156,31	137,03
Grootsteden	63.814	60.200	305.537	93.133	95.903	306.667	145,95	159,31	100,37
Grootstedelijke rand	70.869	78.635	207.050	106.154	111.637	264.876	149,79	141,97	127,93
Provinciaal kleinstedelijk gebied	72.643	59.896	178.818	104.777	96.658	247.690	144,24	161,38	138,52
Overgangsgebied	81.301	74.554	219.602	119.539	112.140	281.897	147,03	150,41	128,37
Platteland	69.515	65.325	144.967	113.250	101.349	239.780	162,92	155,15	165,40
Regionaalstedelijk gebied	64.293	67.784	188.270	97.280	102.317	267.062	151,31	150,95	141,85
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	81.856	97.157	243.440	116.420	132.687	323.800	142,23	136,57	133,01
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	103.092	61.390	218.807	150.113	98.056	319.036	145,61	159,73	145,81
Vlaams Gewest	74.584	67.217	206.397	111.732	103.268	276.725	149,81	153,63	134,07

12.35 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een appartement, een kleine en middelgrote woning, en een grote woning, in 1995 en 2003, in euro, en evolutie-index 1995=100. Bron: Stadim, bewerking APS.

SOCIALE HUURWONINGEN

Centrumsteden	7,1%
Grootsteden	10,7%
Grootstedelijke rand	2,8%
Provinciaal kleinstedelijk gebied	6,2%
Overgangsgebied	3,8%
Platteland	3,1%
Regionaalstedelijk gebied	4,2%
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	4,1%
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,3%
Vlaams Gewest	5,6%

12.36 Aandeel sociale huurwoningen ten opzichte van het totale woningpatrimonium, op 31 december 2003, in %. Bron: Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, SEE2001 NIS, bewerking APS.

daat-huurders op de wachtlijst voor een sociale huurwoning. De grootsteden tellen zowel absoluut als relatief de meeste kandidaten, maar hebben ook het grootste sociale huurpatrimonium. Het platteland heeft het op één na kleinste aandeel wachtende kandidaat-huurders in de totale bevolking, maar scoort ondermaats als daarbij ook rekening wordt gehouden met het aanbod aan sociale huurwoningen.

3. Woningkwaliteit

Een van de grootste problemen van plattelandsgemeenten is het **gebrek aan kwalitatieve woningen**.

COMFORT

	GEEN CENTRALE VERWARMING	GEEN BADKAMER	GEEN TOILET
Centrumsteden	28,1	3,4	2,3
Grootsteden	25,5	3,1	2,2
Grootstedelijke rand	24,1	2,3	1,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	26,8	3,6	2,5
Overgangsgebied	21,6	2,8	2,1
Platteland	31,5	5,0	3,0
Regionaalstedelijk gebied	29,9	3,7	2,4
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	14,4	2,4	2,1
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	27,5	4,0	2,4
Vlaams Gewest	25,9	3,5	2,4

12.37 Aandeel woningen dat niet beschikt over centrale verwarming, badkamer en toilet, in 2001, in %. Bron: SEE2001 NIS, bewerking APS.

LEEFLONERS

	LEEFLONERS PER 1.000 INWONERS	INDEX 1995=100
Centrumsteden	6,4	84,6
Grootsteden	14,6	109,7
Grootstedelijke rand	2,4	102,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3,4	109,4
Overgangsgebied	1,8	88,2
Platteland	1,9	106,4
Regionaalstedelijk gebied	2,5	89,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	2,9	139,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	4,4	108
Vlaams Gewest	2,5	100,1

12.38 Gemiddeld aantal leefloners per duizend inwoners per gebied, in 2004, en evolutie-index van het aantal leefloners. Bron: POD Maatschappelijke integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie, bewerking APS.

De woningen op het platteland zijn het slechtst voorzien op het vlak van centrale verwarming, badkamer en toilet. Plattelandswoningen zijn doorgaans wel groter dan de gemiddelde Vlaamse woning, maar ze zijn minder gerieflijk en ouder. Het overgangsgebied en het stedelijk gebied rond Brussel hebben het jongste en meest kwalitatieve woningpatrimonium.

KANSARME KINDEREN

	GEBOROTES	KANSARM	%
Centrumsteden	8.343	603	7,2
Grootsteden	8.549	1.305	15,3
Grootstedelijke rand	2.654	59	2,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	5.557	285	5,1
Overgangsgebied	13.708	472	3,4
Platteland	9.070	209	2,3
Regionaalstedelijk gebied	3.337	91	2,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	2.516	44	1,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6.230	320	5,1
Vlaams Gewest	59.964	3.388	5,7

12.39 Percentage kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin, in 2003. Bron: Kind en Gezin, bewerking APS.

LIDMAATSCHAP

	GROOTSTEDEN*	CENTRUMSTEDEN	PLATTELAND	OVERGANGSGEBIED	KLEINE STEDEN**	STEDELIJKE RAND***	VLAANDEREN
Lid	75,6	81,1	82,6	75,5	76,9	82,4	78,4
Actief lid	41,0	59,5	54,3	56,9	49,6	60,3	53,3

12.40 Aandeel personen dat (actief) lid is van een vereniging, in 2004, in %. Bron: APS survey 2004.

* clustering van enquêtes afgenomen in Antwerpen, Gent en Brussel

** idem voor structuurondersteunend kleinstedelijk gebied en provinciaal kleinstedelijk gebied

*** idem voor grootstedelijke rand, regionaalstedelijk gebied en Vlaamse rand rond Brussel.

VRIENDEN

	GEMIDDELD AANTAL PERSONEN VOOR BESPREKEN BELANGRIJKE ZAKEN	N
Grootsteden	4,8	287
Centrumsteden	5,1	201
Platteland	4,7	184
Overgangsgebied	4,4	400
Kleine steden	4,3	239
Stedelijke rand	5,1	233
Vlaanderen	4,7	1.544

12.41 Gemiddeld aantal personen waarmee men belangrijk zaken kan bespreken, in 2004. Bron: APS survey 2004.

Armoede

Regelmatig wordt verwezen naar vormen van **verdoken armoede** op het platteland. Zoals de term al laat vermoeden valt die uit cijfers maar moeilijk af te lezen. Zo tellen plattelandsgemeenten relatief minder **leefloners** en ligt het aantal geboortes in kansarme gezinnen ruim onder het Vlaamse gemiddelde

Het jongste decennium wordt het platteland geconfronteerd met een stijging van het aantal leefloners, maar het stijgingspercentage is niet hoger dan in heel wat andere gebieden. In het stedelijk gebied rond Brussel is het stijgingspercentage het hoogst.

VERBONDENHEID

	GEZIN	VRIENDEN	FAMILIE	DE MEESTE BUREN	DE MEESTE COLLEGA'S EN STUDIEGENOTEN
Grootsteden	6,8	5,4	5,5	4,1	4,5
Centrumsteden	6,7	5,7	5,4	4,4	5,0
Platteland	6,7	5,5	5,1	4,5	4,7
Overgangsgebied	6,9	5,7	5,5	4,4	4,8
Kleine steden	6,8	5,5	5,6	4,3	4,8
Stedelijke rand	6,9	5,4	5,6	4,5	4,4
Vlaanderen	6,8	5,5	5,5	4,4	4,7

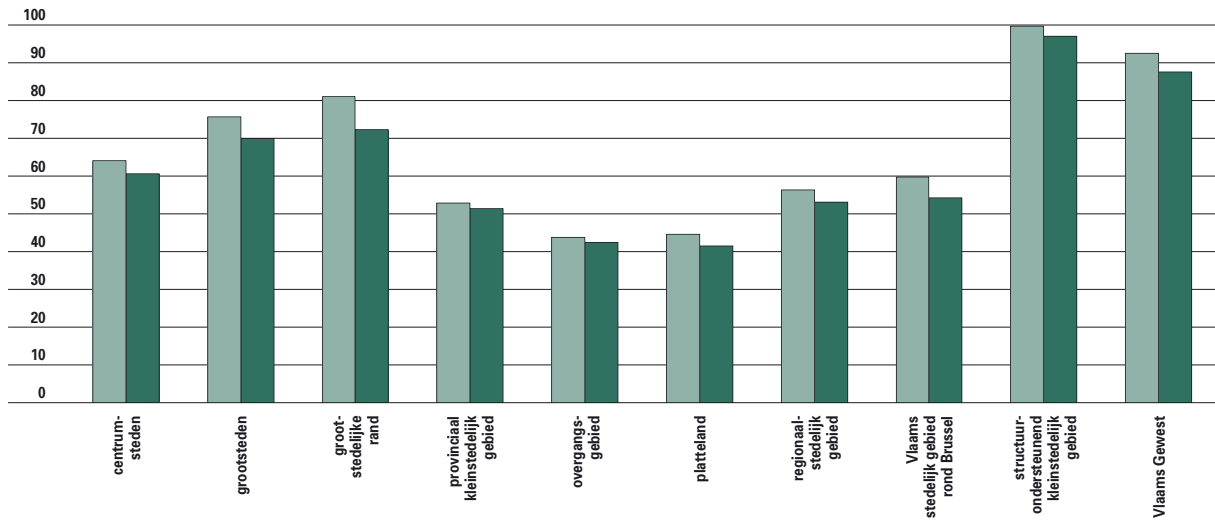
12.42 Gemiddelde scores van de mate van verbondenheid met het gezin, vrienden, familie, buren, collega's en studiegenoten, in 2004. 1 = helemaal niet verbonden; 7 = sterk verbonden. Bron: APS survey 2004.

CULTURELE PARTICIPATIE

	GROOTSTEDEN	CENTRUMSTEDEN	PLATTELAND	OVERGANGSGEBIED	KLEINE STEDEN	STEDELIJKE RAND	VLAANDEREN
Kernpubliek	8,7	7,9	4,3	6,8	4,6	6,9	6,7
Belangstellend participant	45,0	42,1	38,4	37,4	30,7	36,2	38,3
Incidenteel participant	29,1	38,1	33,0	36,9	45,0	39,2	36,7
Non-participant	17,3	11,9	24,3	18,8	19,7	17,7	18,3
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

12.43 Verdeling van de respondenten in % naar culturele participatie, in 2004. Bron: APS survey 2004.

WERKGELEGENHEIDSGRAAD

12.44 Evolutie van de werkgelegenheidsgraad bij de bevolking tussen 18 en 64 jaar, van 1997 tot 2002, naar gebied.
Bron: NIS Bevolkingsstatistieken, RSZ, RSVZ, NIS EAK, bewerking Steunpunt WAV, bewerking APS.

groene druk
grijze druk

Vooraf in de grootsteden worden **kinderen geboren in een kansarm gezin**. In de stedelijke rand maar ook op het platteland treft men de laagste percentages aan.

Sociale netwerken

De **lidmaatschappen, sociale contacten** en de **culturele participatie** geven een beeld van de sterkte van het sociale netwerk. Zo beweert meer dan 80% van de inwoners van plattelandsgemeenten

lid te zijn van minstens één vereniging. Dat is meer dan het Vlaamse gemiddelde. Anders ligt het bij het actief lidmaatschap: hier scoren plattelandsgemeenten niet hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het aantal vrienden waarbij men terecht kan om persoonlijke zaken te bespreken geeft een indicatie van de kwaliteit van het sociaal netwerk. Het plattelandsgemeente en het overgangsgebied scoren hier rond het Vlaamse gemiddelde. De centrumsteden en de stedelijke rand liggen daarboven. In geval van ziekte kan de overgrote meerderheid terecht bij de partner of bij professionele hulpver-

LOONTREKKENDE WERKGELEGENHEID

	PRIMAIRE SECTOR		SECUNDAIRE SECTOR		TERTIAIRE SECTOR	
	2002 (AANTAL)	INDEX (1997=100)	2002 (AANTAL)	INDEX (1997=100)	2002 (AANTAL)	INDEX (1997=100)
Centrumsteden	1.606	95,1	95.689	96,8	312.214	109,9
Grootsteden	331	114,5	85.299	91,0	290.193	107,3
Grootstedelijke rand	1.313	106,5	27.473	100,6	55.432	119,6
Provinciaal kleinstedelijk gebied	2.814	96,2	46.507	101,7	115.640	112,8
Overgangsgebied	5.717	98,7	108.622	106,6	202.745	114,8
Platteland	8.099	94,6	63.895	100,9	105.650	114,0
Regionaalstedelijk gebied	1.642	114,1	41.241	95,0	48.327	114,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	305	126,6	18.822	96,0	87.962	117,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	3.489	89,9	75.406	98,1	181.596	117,0
Vlaams Gewest	25.316	97,2	562.954	98,6	1.399.759	112,4

12.45 Evolutie van de loontrekkende werkgelegenheid naar hoofdsector*, van 1997 tot 2002, op 30 juni, naar gebied. * Primaire sector = NACE 01 - 05, secundaire sector = NACE 10 - 45 en tertiaire sector = NACE 50 - 98. Bron: RSZ, bewerking APS.

ZELFSTANDIGE WERKGELEGENHEID

	PRIMAIRE SECTOR		SECUNDAIRE SECTOR		TERTIAIRE SECTOR	
	2003 (AANTAL)	INDEX (1997=100)	2003 (AANTAL)	INDEX (1997=100)	2003 (AANTAL)	INDEX (1997=100)
Centrumsteden	2.656	106,7	10.159	102,7	43.950	109,7
Grootsteden	1.032	103,6	8.597	87,4	34.496	106,7
Grootstedelijke rand	1.188	86,9	4.123	93,1	15.053	107,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	4.530	88,4	8.809	100,7	28.570	107,0
Overgangsgebied	8.438	83,7	22.046	94,4	81.529	108,8
Platteland	16.453	87,3	18.247	101,6	50.336	100,6
Regionaalstedelijk gebied	2.825	98,2	6.589	104,3	19.227	108,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	855	85,2	3.946	103,8	15.767	122,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	4.535	98,1	9.326	103,0	34.904	112,5
Vlaams Gewest	42.512	89,7	91.842	98,3	323.832	108,1

12.46 Evolutie van de zelfstandige werkgelegenheid naar hoofdsector, van 1997 tot 2003, op 31 december, naar gebied. Zelfstandige werkgelegenheid omvat de zelfstandigen in hoofdberoep, de zelfstandigen in bijberoep en de zelfstandigen actief na pensioen. Primaire sector = RSVZ bedrijfstakken 100 + 200, secundaire sector = RSVZ bedrijfstak 300 en tertiaire sector = RSVZ bedrijfstakken 400 + 500 + 600. Bron: RSVZ, bewerking APS.

lening, gevolgd door de kinderen en vrienden. In mindere mate, maar toch ook niet onbelangrijk zijn de burens en collega's. Hier tekenen zich wel enkele significante verschillen af naargelang het woongebied. Op het platteland en in het overgangsgebied kan men duidelijke meer een beroep doen op ouders en kinderen. In de meeste stedelijke gebieden valt men terug op de vrienden. In alle gebieden scoren de vrienden trouwens vrij hoog.

Zoals te verwachten is de verbondenheid met het gezin het sterkst. De vriendengroep en de familieleden staan ongeveer op gelijke hoogte. De burens, collega's en studiegenoten scoren eerder neutraal. De verschillen tussen de gebieden zijn vrijwel

verwaarloosbaar.

Het meest opvallende verschil in het sociale netwerk situeert zich op het vlak van de culturele participatie. Zo is er op het platteland en in de kleine steden significant minder kernpubliek aanwezig. Omgekeerd zijn niet-participanten relatief meer vertegenwoordigd op het platteland.

Economie en tewerkstelling

De landbouwsector kampt door de globalisering en de hervorming van het Europese landbouwbeleid met een aanhoudende **sanering**. Aan de andere

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	MANNEN		VROUWEN		TOTAAL	
	1997	2002	1997	2002	1997	2002
Centrumsteden	72,5	73,7	53,4	58,5	63,0	66,2
Grootsteden	68,4	70,7	49,8	54,7	59,2	62,8
Grootstedelijke rand	77,3	77,4	55,5	60,9	66,4	69,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	74,6	75,1	51,6	56,5	63,3	65,9
Overgangsgebied	74,5	75,2	51,5	56,7	63,2	66,0
Platteland	78,0	78,2	54,6	59,4	66,6	69,0
Regionaalstedelijk gebied	76,9	77,5	54,4	59,3	65,9	68,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	70,9	72,1	56,0	60,0	63,3	65,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	74,9	75,9	53,7	58,6	64,4	67,3
Vlaams Gewest	74,3	75,1	52,8	57,8	63,7	66,6

12.47 Evolutie van de werkzaamheidsgraad bij de bevolking tussen 18 en 64 jaar, van 1997 tot 2002, naar geslacht en gebied, in %. Bron: NIS Bevolkingsstatistieken, RSZ LATG, RSZPPO, RSVZ, RIZIV, NIS Volkstelling, NIS EAK, VDAB, bewerking Steunpunt WAV, bewerking APS.

UVW'S

	UVW'S			JONGE UVW'S			LANGDURIGE UVW'S		
	2004	INDEX		2004	INDEX		2004	INDEX	
	(AANTAL)	(1995=100)	(1999=100)	(AANTAL)	(1995=100)	(1999=100)	(AANTAL)	(1995=100)	(1999=100)
Centrumsteden	24.694	79,7	111,4	4.493	86,0	113,3	12.029	64,4	99,9
Grootsteden	32.170	87,3	111,8	5.433	89,0	110,6	18.431	76,8	102,6
Grootstedelijke rand	4.907	68,3	107,1	792	75,2	117,3	2.191	52,3	89,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	14.714	64,9	101,4	2.729	73,7	110,4	6.722	49,4	84,5
Overgangsgebied	31.575	61,1	102,0	5.496	73,2	113,1	14.624	45,2	82,3
Platteland	17.044	63,0	96,9	2.823	67,0	102,3	7.849	48,4	78,7
Regionaalstedelijk gebied	7.065	69,9	106,1	1.215	79,6	109,6	3.214	53,4	92,1
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	5.325	82,8	117,9	687	87,9	125,0	2.285	66,6	100,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	16.397	69,8	102,1	2.915	74,8	103,1	7.843	56,1	89,6
Vlaams Gewest	153.891	71,1	105,8	26.583	78,1	110,4	75.188	56,8	91,8

12.48 Evolutie van het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen, naar enkele kenmerken* en gebied, van 1995 tot 2004, op 30 juni. * Jonge UVW's zijn jonger dan 25 jaar en langdurige UVW's zijn langer dan 1 jaar zonder werk. Bron: VDAB.

landbouwverbreding benut: recreatie, toerisme, zorg- of dienstverlening, natuur- en landschapszorg,...

De **werkgelegenheidsgraad** is in het Vlaamse Gewest tussen 1997 en 2002 gestegen tot 64%. In de grootsteden zijn er zelfs bijna evenveel banen als inwoners op arbeidsleeftijd. In de plattelandsgemeenten ligt de werkgelegenheidsgraad een heel stuk lager.

De loontrekkende werkgelegenheid, goed voor het leeuwendeel van de totale werkgelegenheid, groeide zowel in het Vlaamse Gewest als in de plattelandsgemeenten met 8% tussen 1997 en 2002. De primaire sector tekende in die periode een verlies op van 3% banen. Ook de secundaire sector liet het afweten als jobleverancier in het Vlaamse Gewest. In de plattelandsgemeenten komen er in de industrie wel nog arbeidsplaatsen bij. De dienstensector is de grootste werkgever en liet een banengroei optekenen van 12% in het Vlaamse Gewest. De plattelandsgemeenten doen het hier zelfs nog beter met 14%.

Tussen 1997 en 2003 nam de zelfstandige werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest toe met 4%. Het stedelijk gebied rond Brussel liet met 16% de hoogste groei optekenen. In de plattelandsgemeenten daalde het aantal zelfstandigen met 2,3%. Het aantal zelfstandige jobs in de primaire sector kromp in het Vlaamse Gewest maar nam verder toe in de centrum- en grootsteden. Ook in de secundaire sector verminderde het aantal zelfstandige arbeidsplaatsen in het Vlaamse Gewest. Maar hier zijn het de plattelandsgemeenten die een lichte groei kenden. Het aantal zelfstandigen dat een tertiaire

Gewest. De mooiste groeicijfers zijn te vinden in het stedelijk gebied rond Brussel. In de plattelandsgemeenten bleef het aantal zelfstandigen in de dienstensector vrijwel stabiel.

In 2002 waren twee op drie mensen op arbeidsleeftijd ook effectief aan het werk. Vooral de grootstedelijke rand en het platteland hebben een hoge **werkzaamheidsgraad**. In de plattelandsgemeenten is de werkzaamheidsgraad wel het minst gegroeid. In vergelijking met 1997 is de vrouwelijke werkzaamheid met bijna 5% toegenomen tot 58%. In de plattelandsgemeenten ligt de werkzaamheid

VOORZIENINGEN

	PLATTELAND	VLAANDEREN
Fietspaden	53,0	50,6
Voetpaden	37,9	28,5
Openbaar vervoer	37,2	25,0
Winkelaanbod	32,6	24,5
Cultuur- en recreatieaanbod	25,4	21,4
Administratieve voorzieningen	19,7	18,7
Kribben en onthaalmoeders	19,3	17,4
Vrije beroepen	16,2	15,0
Groen	15,4	20,2
Straten	10,1	10,3
Sociale en schoolvoorzieningen	8,9	7,2
Gezondheidsdiensten	6,8	5,8

12.49 Percentage van de bevolking van plattelandsgemeenten dat vindt dat de voorzieningen niet voldoen vergeleken met het Vlaamse gemiddelde, in 2001. Bron: SEE 2001, bewerking APS.

van vrouwen zelfs nog iets hoger. Nog hoger ligt de mannelijke werkzaamheid. In het Vlaamse Gewest oefenen drie op vier mannen een job uit. De hoogste mannelijke werkzaamheid wordt genoteerd in de plattelandsgemeenten.

De kloof tussen het aandeel werkende mannen en vrouwen is sinds 1997 gekrompen, maar blijft toch nog vrij aanzienlijk. In de plattelandsgemeenten is het verschil het grootst.

Tussen 1999 en 2004 is het totaal aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (UVW's) in het Vlaamse Gewest met 5,8% gestegen. In het stedelijk gebied rond Brussel en in de centrum- en grootsteden is de stijging nog groter. Enkel in de plattelandsgemeenten daalde het aantal werklozen

dat een uitkering van de RVA ontving.

Het aantal jonge UVW's neemt eveneens toe sinds 1999, ook hier vooral in het stedelijk gebied rond Brussel en de grootstedelijk rand. De plattelandsgemeenten kenden de laagste aangroei van de jeugdwerkloosheid. In vergelijking met 1995 waren er in 2004 in alle gebieden minder jongeren op zoek naar een job.

Het aantal langdurig werklozen is in het Vlaamse Gewest gedaald ten opzichte van 1995 én 1999. In de plattelandsgemeenten is het aantal werklozen die langer dan één jaar zonder baan zitten nog sterker geslonken dan in Vlaanderen.

Voorzieningenniveau

De inwoners van plattelandsgemeenten doen meer hun beklag over de beschikbare voorzieningen, vooral voor fietsers en voetgangers en over het aanbod aan openbaar vervoer. Er zijn ook relatief meer klachten over het winkel- en cultuuraanbod. Enkel op het gebied van groenvoorzieningen is de ontevredenheid minder groot dan het Vlaamse gemiddelde.

De kritiek van de inwoners van landelijke gemeenten over het openbaar vervoer contrasteert met de relatief goede scores die deze gemeenten halen inzake basismobiliteit.

Wat het cultuuraanbod betreft blijkt de perceptie wel te kloppen. In plattelandsgemeenten worden veel minder dans-, theater- en muziekvoorstellingen aangeboden dan in andere gebieden. Het aanbod is vooral geconcentreerd in de grootsteden en de centrumsteden.

HUISARTSEN

	2003
Centrumsteden	13,0
Grootstedelijk gebied	12,3
Grootstedelijke rand	12,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	10,8
Overgangsgebied	11,3
Platteland	11,5
Regionaalstedelijk gebied	10,2
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	12,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	12,0
Vlaams Gewest	11,8

12.50 Aantal huisartsen per 10.000 inwoners, in 2003. Bron: FOD Volksgezondheid.

BASISMOBILITEIT

	CRITERIUM BASISMOBILITEIT
Centrumsteden	109,4
Grootsteden	106,0
Grootstedelijke rand	54,5
Provinciaal kleinstedelijk gebied	44,8
Overgangsgebied	48,3
Platteland	39,4
Regionaalstedelijk gebied	57,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	61,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	48,9
Vlaams Gewest	57,4

12.51 Scores voor basismobiliteit, in 2003. Bron: VVM - De Lijn, LIN.

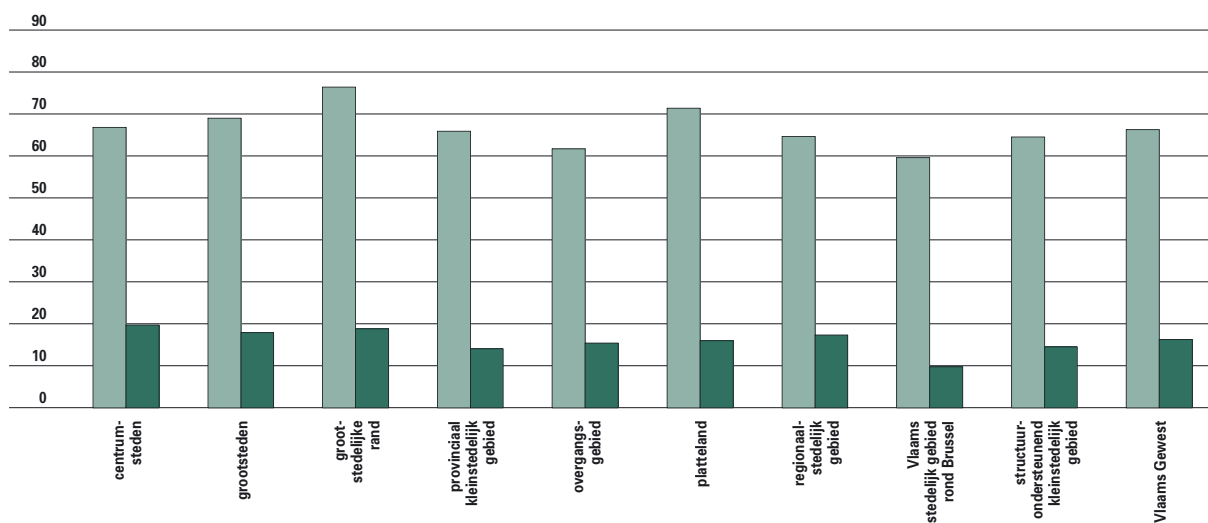
CULTUURAAANBOD

	AANTAL
Centrumsteden	76
Grootsteden	142
Grootstedelijke rand	25
Provinciaal kleinstedelijk gebied	32
Overgangsgebied	16
Platteland	8
Regionaalstedelijk gebied	18
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	25
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	37
Vlaams Gewest	42

12.52 Aantal dans-, theater- en muziekvoorstellingen op jaarbasis (bronjaren: 2001 en 2002) per 10.000 inwoners. Bron: Cultuuratlas.

RUSTHUIZEN EN SERVICEFLATS

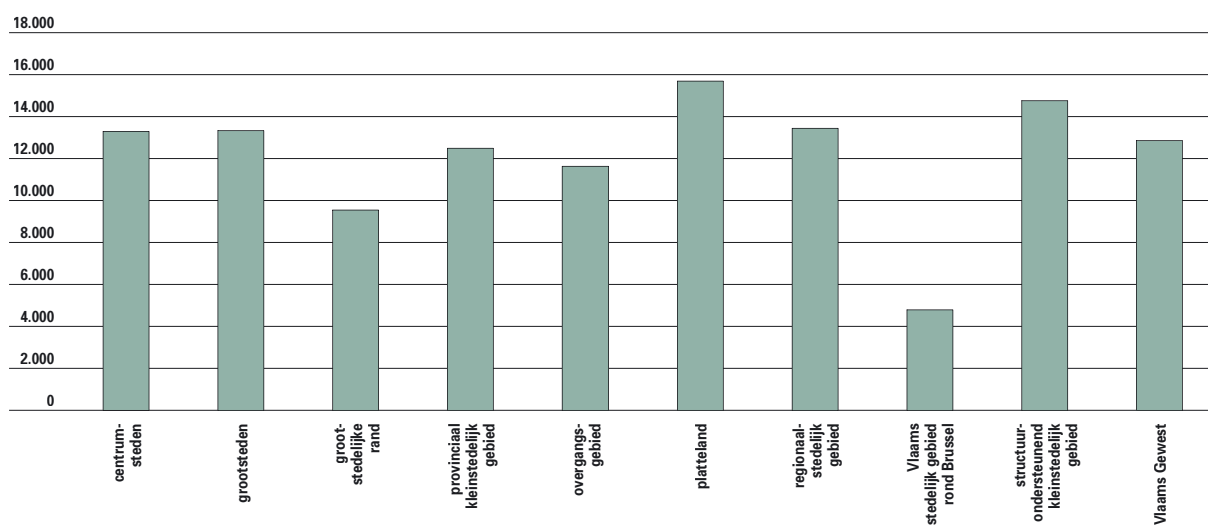
12.53 Aantal plaatsen in rusthuizen en serviceflats per 1.000 bejaarden (65+), in 2003. Bron: WVC, afdeling Algemeen Welzijnsbeleid.

rusthuizen
serviceflats

In de plattelandsgemeenten zijn er in verhouding tot de oudere bevolking veel plaatsen beschikbaar in rusthuizen en serviceflats. Enkel de grootstedelijke rand doet het beter.

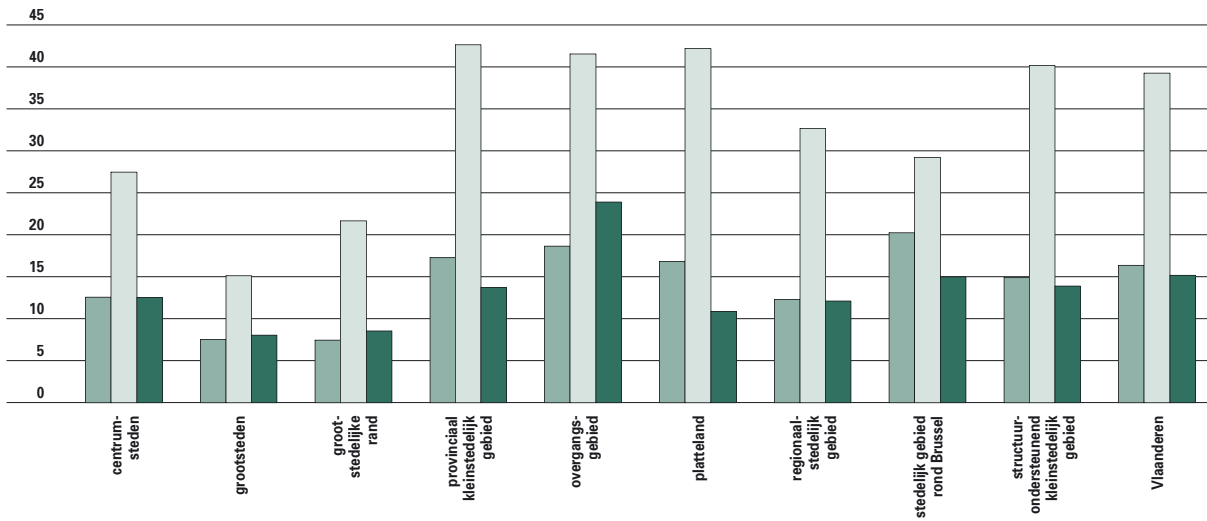
Op het vlak van gezinszorg halen plattelandsgemeenten relatief de hoogste score en naar huisartsendichtheid doen plattelandsgemeenten het niet slechter dan de andere gebieden.

GEZINSZORG

12.54 Aantal gepresteerde uren gezinszorg per 1.000 bejaarden (65+), in 2003. Bron: Riziv.

ANKERPLAATSEN, RELICTZONES EN ECOLOGISCH PRIORITAIR GEBIED

12.55 Aandeel van ankerplaatsen, relictzones en ecologisch prioritair gebied, in 2001, in %.
Bron: IN, Landschapsatlas, Prioriteitenatlas Ontsnippering.

ankerplaatsen
relictzones
ecologisch prioritair gebied

Natuur en milieu

De definitie van platteland die we hier hanteren is eerder beperkt als men het bekijkt vanuit landschappelijk en ecologisch oogpunt. Zo maken de 101 plattelandsgemeenten slechts 35% uit van alle Vlaamse **relictzones** in de Landschapsatlas. De meeste landschapgehelen met een belangrijke erfgoedwaarde en een vrij hoge gaafheid vallen dus buiten de hier gehanteerde definitie van platteland. Ook de meest waardevolle gehelen of **ankerplaatsen** zouden slechts voor een derde op het platteland liggen. Omgekeerd is slechts 42% van het platteland geïnventariseerd als relictzone en 17% als anker-

plaats.

Eenzelfde beeld tekent zich af bij de ecologisch prioritaire gebieden in de Prioriteitenatlas voor Ontsnippering. Het platteland omvat nog geen kwart van deze gebieden. Een iets groter aandeel bevindt zich in het overgangsgebied. Omgekeerd is slechts 11% van de plattelandsgemeenten ecologisch prioritair gebied.

Landbouwers kunnen **beheersovereenkomsten** afsluiten met de Vlaamse Landmaatschappij. In ruil voor het naleven van enkele contractuele richtlijnen ontvangen ze jaarlijks een vergoeding. Eind 2004 werd op bijna 29.000 ha de waterbeheersover-

BEHEERSOVEREENKOMSTEN

	WATER	% T.O.V. VLAANDEREN	NATUUR	% T.O.V. VLAANDEREN
Centrumsteden	429,33	1,5	68,02	3,2
Grootsteden	349,56	1,2	53,35	2,5
Grootstedelijke rand	1.324,42	4,6	49,14	2,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1.596,49	5,5	406,40	19,3
Overgangsgebied	4.512,17	15,6	555,60	26,4
Platteland	14.866,74	51,6	564,01	26,8
Regionaalstedelijk gebied	281,05	1,0	98,32	4,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	599,34	2,1	10,50	0,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	4.875,22	16,9	300,57	14,3
Vlaanderen	28.834,31	100,0	2.105,91	100,0

12.56 Beheersovereenkomsten voor water en natuur, op het einde van 2004, in ha, en aandeel in Vlaanderen, in %. Bron: VLM.

TEVREDENHEID STAD/GEMEENTE

	GROOTSTEDEN*	CENTRUMSTEDEN	PLATTELAND	OVERGANGSGEBIED	KLEINE STEDEN**	STEDELIJKE RAND***	VLAANDEREN
(zeer)ontevreden	9,1	6,5	3,3	4,0	5,0	1,3	4,9
noch ontevreden, noch tevreden	13,9	9,0	12,5	11,1	7,9	6,8	10,4
(zeer)tevreden	77,0	84,5	84,2	84,9	87,1	91,9	84,7

12.57 Aantal inwoners dat al dan niet tevreden is over de stad/gemeente waar men woont, in 2004, in %. Bron: APS survey 2004.

eenkomst toegepast. Die moet de waterkwaliteit verbeteren door minder te bemesten. Ruim de helft van deze oppervlakte ligt in de plattelandsgemeenten. Het platteland heeft ook het grootste aandeel **natuurbeheersovereenkomsten**. Die moeten de natuurwaarde behouden op graslandpercelen. Meer dan andere Vlamingen zijn de bewoners van plattelandsgemeenten tevreden over de kwaliteit van de lucht en over de rust in hun directe omgeving.

Tevredenheid over woon- en leefomgeving

De tevredenheid over de gemeente waarin men woont is het grootst in de stedelijke rand en het kleinst in de grootsteden. De tevredenheid over de buurt ligt altijd merkbaar hoger. Over specifieke buurtvoorzieningen is men vooral op het platteland tevreden, op de voorzieningen voor openbaar vervoer na. Het zal waarschijnlijk niet verwonderen dat men er relatief minder last heeft van verkeersdruk, burenlawaai en dat men meer dan elders tevreden is over de groene omgeving waarin men woont.

Op basis van de tien voorgelegde uitspraken werd een **buurtevredeheidsindex** opgesteld. Deze index bevestigt dat de inwoners van de stedelijke rand het meest tevreden zijn. Maar ook de tevredenheid van de inwoners van het platteland ligt boven het Vlaamse gemiddelde. De laagste tevredenheidsscores vinden we terug in de steden en zeker in de grootsteden.

BUURTEVREDENHEIDINDEX

	SCORE
Stedelijke rand	3,63
Platteland	3,55
Overgangsgebied	3,53
Vlaanderen	3,52
Centrumsteden	3,49
Kleine steden	3,49
Grootsteden	3,46

12.58 Gemiddelde van de scores op de tien voorgelegde buurtaspecten en -voorzieningen naar gebied, in 2004. Minimum=1 (helemaal oneens), maximum=5 (helemaal eens). Bron: APS survey 2

TEVREDENHEID BUURT

	GROOTSTEDEN	CENTRUMSTEDEN	PLATTELAND	OVERGANGSGEBIED	KLEINE STEDEN	STEDELIJKE RAND	VLAANDEREN
(zeer)ontevreden	7,7	4,0	3,8	3,8	2,1	2,1	4,0
noch ontevreden, noch tevreden	6,3	7,5	5,5	4,3	7,9	3,9	5,7
(zeer)tevreden	86,0	88,6	90,7	92,0	90,0	94,0	90,3

12.59 Aantal inwoners dat al dan niet tevreden is over de stad/gemeente waar men woont, in 2004, in %. Bron: APS survey 2004.

TEVREDENHEID BUURTVOORZIENINGEN

	PLATTELAND	VLAANDEREN
Er is weinig last van burenlawaai in uw buurt	4,15	4,05
Er is voldoende groen in uw buurt	4,02	3,89
Er is weinig overlast van verkeersdruk en verkeerslawaai in uw buurt	3,77	3,60
De gebouwen in uw buurt zijn mooi	3,76	3,65
De straten en voetpaden in uw buurt zijn proper	3,74	3,66
Er zijn voldoende haltes voor openbaar vervoer	3,53	3,75
In uw buurt zijn voldoende activiteiten voor ouderen / gepensioneerden	3,49	3,44
Het aantal bussen of trams in uw buurt is voldoende	3,30	3,56
In uw buurt zijn er voldoende speelvoorzieningen voor kinderen tot 12 jaar	2,87	2,81
In uw buurt zijn voldoende geschikte plekken waar de opgroeiende jeugd vanaf 12 jaar buiten kan samenkomen	2,82	2,77

12.60 Gemiddelde scores van inwoners van plattelandsgemeenten op een aantal buurtspecten en -voorzieningen, in 2004. Minimum=1 (helemaal oneens), maximum=5 (helemaal eens). Bron: APS survey 2004.

TER INFORMATIE

- Administratie Land- en Tuinbouw, Jaarverslag 2003
- Landbouwbeleidsrapport 2003, administratie Land- en Tuinbouw
- Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, Activiteitenverslag 2003
- De Belgische Zeevisserij – Aanvoer en Besomming 2003, administratie Land- en Tuinbouw
- Vlaamse Landmaatschappij, afdeling Landelijke Inrichting, cel Plattelandsbeleid www.vlm.be
- MIRA Achtergronddocument 2004, Landbouw & Visserij: <http://www.milieurapport.be>
- Website Beleidsdomein Landbouw & Visserij: <http://www.vlaanderen.be/landbouw>
- Website NIS Landbouwportaal: http://www.statbel.fgov.be/port/agr_nl.asp
- Website Europese Commissie Landbouw: http://europa.eu.int/comm/agriculture/index_nl.htm
- Website Biologische landbouw: <http://www.bioforum.be>
- Strategisch Plan Ruimtelijke Economie: <http://internet.vlaanderen.be/ruimtevooreconomie>

Vlaanderen in Europa, in de wereld

Het Vlaamse Regeerakkoord 2004-2009 gaat resoluut voor het versterken van de aanwezigheid van Vlaanderen in Europa en de wereld. Nog meer internationaal denken en handelen is voor Vlaanderen de boodschap.

Het leven van de Vlamingen wordt in toenemende mate bepaald door beslissingen die genomen worden op internationaal niveau. Daarom treedt Vlaanderen ook steeds actiever op als politieke partner tegenover het buitenland. De Vlaamse overheid kan voor elk van haar eigen bevoegdheden verdragen of akkoorden sluiten met andere landen en regio's. Zo kan deze haar binnenlands beleid consistent doortrekken in haar samenwerking met het buitenland. Het is eveneens van belang om de Europese besluitvorming van nabij op te volgen om de Vlaamse belangen te behartigen. Via een actieve en dynamische aanwezigheidspolitiek en netwerking op de politieke overlegplatformen wil Vlaanderen zich profileren in de Europese en internationale beleidsfora. Er wordt eveneens gestreefd naar een groeiende betrokkenheid bij multilaterale instel-

lingen. Dat kan verschillende vormen aannemen gaande van actieve deelname aan conferenties en vergaderingen tot financiële bijdrage aan projecten en programma's. Daarnaast is er eveneens oog voor de nieuwe EU-lidstaten.

Om de aanwezigheid van Vlaanderen in Europa en de wereld te bevorderen wordt de officiële vertegenwoordiging in het buitenland uitgebouwd via verschillende soorten vertegenwoordigers. Ook de Vlaamse ministers dragen hun steentje bij om Vlaanderen op de wereldkaart te zetten door regelmatig op buitenlandse zending te gaan.

Vlaanderen wil ook helpen de kloof in welvaart en welzijn tussen de Westerse landen en de landen in ontwikkeling te verkleinen. Daarom is Vlaanderen midden jaren negentig een eigen beleid voor ontwikkelingssamenwerking gaan uitwerken. De Vlaamse Regering heeft sinds 1999 voor het eerst een eigen minister van Ontwikkelingssamenwerking.

De Vlaamse ontwikkelingssamenwerking met de partnerlanden in het Zuiden kan zowel direct als indirect verlopen. Naast de samenwerking met het Zuiden is het ook belangrijk om de Vlaming bewust te maken van de Noord/Zuid problematiek. De Vlaamse overheid wil werken aan een verbreding van het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking.

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een luik over toerisme. Volgens de beleidsnota Toerisme moeten de Vlaamse toeristische troeven actief 'vermarkt' worden, om zo het toeristisch rendement te maximaliseren. De buurlanden vormen de belangrijkste doelgroep. Ook Brussel als Europese hoofdstad en administratief zakencentrum is een hefboom voor de toeristische promotie van Vlaanderen. Tevens moet het toerisme in Vlaanderen ook toegankelijker worden, zodat iedereen kan genieten van een vakantie.

13.1 Buitenlands beleid

Internationale overeenkomsten

Sinds 1993 kan Vlaanderen voor alle materies waarvoor het alleen bevoegd is, **exclusieve verdragen** met buitenlandse partners sluiten. Drie kwart van deze exclusieve verdragen zijn bilateraal. Zo regelt het verdrag met Nederland uit 2003 de wederzijdse accreditatie van opleidingen in het hoger onderwijs. Een overeenkomst met Bulgarije maakte onlangs ook de uitwisseling van stagiairs mogelijk.

Voor aangelegenheden waarvoor zowel de federale als de Vlaamse overheid bevoegd zijn, worden **gemengde verdragen** gesloten. Deze hebben meestal een multilateraal karakter. In veel gevallen gaat het om overeenkomsten in het kader van de Europese Unie, waarvoor ook de Vlaamse handtekening van cruciaal belang is. Denken we maar aan het Verdrag voor de uitbreiding van de Europese Unie of de Cotonou-overeenkomst met de voormalige Europese kolonies in Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan. Verder stemde Vlaanderen de voorbije jaren in met tal van andere internationale verdragen, rond de meest uiteenlopende thema's: van economische relaties met Thailand, over plantgenetische hulpbronnen in de landbouw en de controle op tabak, tot grensoverschrijdende samenwerking met Frankrijk.

In de lijst van gemengde verdragen zijn ook de verdragen opgenomen die vóór 1993 door België gesloten werden en waarvan Vlaanderen de rechtsopvolger is. Vóór 1993 was het immers de federale overheid die bilaterale verbintenissen aanging in materies waarvoor nu de gemeenschappen en gewesten bevoegd zijn. De bestaande programma's binnen deze akkoorden worden verder uitgevoerd, maar dit soort akkoorden neemt niet meer toe. Ze worden geleidelijk vervangen door Vlaamse exclusieve akkoorden.

Ondanks hun naam bestrijken de **culturele akkoorden** haast altijd meerdere domeinen: onderwijs en vorming, wetenschap en technologie, monumentenzorg, media en natuurlijk ook cultuur.

Transnationale contracten zijn verbintenissen tussen twee staten of regio's waarbij minstens één partij niet de bevoegdheid heeft om verdragen te

sluiten. Onder die categorie valt bij voorbeeld de 'entente' tussen Vlaanderen en Québec, dat zelf geen verdragsrecht heeft. Ruim de helft van de transnationale contracten gaat over onderwijs en vorming.

Beleidsverklaringen maken strikt genomen geen deel uit van de internationale overeenkomsten, omdat zij geen bindende juridische waarde hebben. Maar vaak geven ze wel een belangrijk politiek signaal. Met zes beleidsverklaringen is Zuid-Afrika afgetekend de koploper; niet toevallig is Zuid-Afrika dan ook één van de prioritaire partners van het Vlaamse buitenlands beleid.

Zendingen naar het buitenland

Een **officiële ontvangst** in het buitenland heeft een symbolische waarde. Een dergelijke ontvangst staat immers voor de impliciete, constitutionele erkenning van Vlaanderen door het buitenland. De Vlaamse minister-president werd de afgelopen jaren meermaals officieel ontvangen door buitenlandse staatshoofden en minister-presidenten. De Vlaamse minister-president en de andere Vlaamse ministers leggen ook heel wat **werkbezoeken** af in het kader van Europese vergaderingen of internationale conferenties, handelsmissies, de officiële opening van een tentoonstelling of evenementen waar Vlaanderen in de kijker staat.

Vlaamse vertegenwoordiging in het buitenland

Sinds Vlaanderen een volwaardige internationale partner is, wordt de officiële **vertegenwoordiging in het buitenland** sterk uitgebouwd via verschillende netwerken: vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering, vertegenwoordigers van Toerisme Vlaanderen, Vlaamse economische vertegenwoordigers, investeringsprospectoren, enzovoort.

De Vlaamse overheid telt inmiddels 9 **vertegen-**

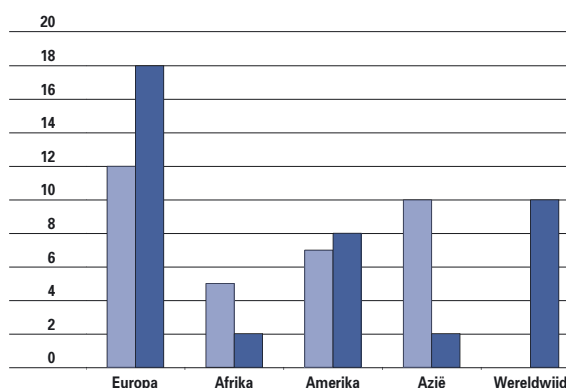
INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

	EXCLUSIEVE VERDRAGEN	GEMENGDE VERDRAGEN
Bilateraal	20	30
BLEU	-	70
Benelux	-	3
EU	-	62
Raad van Europa	-	15
IAO	-	21
UNESCO	-	1
Overige verdragen	6	74
Totaal	26	276

13.1 Aantal exclusieve en gemengde verdragen waarbij Vlaanderen als partij betrokken is op 30/11/2004. Bron: COO, ABB.

woordigers van de Vlaamse Regering. Die bevinden zich in Berlijn, Den Haag, Londen, Parijs, Pretoria, Washington, Wenen en bij de Europese Unie in Brussel. Sinds 2003 is er eveneens een vertegenwoordiger bij de internationale organisaties die in Genève zetelen. Waar mogelijk zijn de andere vertegenwoordigers geaccrediteerd bij de multilaterale organisaties die in hun standplaats

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

13.2 Aantal culturele akkoorden en transnationale contracten waarbij Vlaanderen als partij betrokken is op 30/11/2004, geografische spreiding. Bron: COO, ABB.

gevestigd zijn: in Parijs bijvoorbeeld bij de OESO, de UNESCO en de Raad van Europa.

De vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering maken deel uit van de administratie Buitenlands Beleid. Hun werkterrein bestrijkt alle domeinen die tot de bevoegdheid van de Vlaamse Regering

BELEIDSVERKLARINGEN

LAND/REGIO/MULTILATERALE INSTELLING	AANTAL	BELEIDSDOMEIN*				
		ECONOMIE EN WERKGELEGENHEID	LEEFMILIEU EN INFRASTRUCTUUR	ONDERWIJS	WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR	WETENSCHAP EN TECHNOLOGISCH ONDERZOEK
Baden-Württemberg	1	x	x	x	x	
Catalonië	1	x	x	x	x	x
China	2		x			
Cuba	2	x	x			
Hongarije	1	x	x	x	x	
Kosovo	1		x			
Letland	1	x	x			
Litouwen	3	x	x			
Nederland	3		x	x		x
Nord-Pas de Calais	3	x	x	x	x	x
Nordrhein-Westfalen	1	x	x		x	
Tsjechië	1	x	x	x	x	x
United Nations University	1					x
Verenigde Staten	1		x	x		
Vietnam	2		x			
Zuid-Afrika	6	x	x	x	x	x
Totaal	30					

13.3 Aantal beleidsverklaringen per buitenlandse partner op 30/11/2004, met aanduiding van beleidsdomein. Bron: COO, ABB.

* Eén beleidsverklaring kan meerdere beleidsdomeinen bestrijken.

OFFICIELE ONTVANGSTEN		
JAAR	LAND/REGIO	STAATSHOOFD
1994	Tsjechië	president Václav Havel
	Hongarije	president Árpád Göncz
1995	Polen	president Lech Walesa
	Frankrijk	president François Mitterrand
	Chili	president Eduardo Frei
1996	Estland	president Lennart Meri
	Letland	president Guntis Ulmanis
	Litouwen	president Algirdas Brazauskas
	Zuid-Afrika	president Nelson Mandela
1997	Roemenië	president Emil Constantinescu
	Nederland	minister-president Wim Kok
1998	Portugal	president Jorge Sampaio
	Baskenland	president José Antonio Ardanza
	Slovenië	president Milan Kucan premier Janez Drnovsek
	Hongarije	president Árpád Göncz premier Viktor Orbán
	Polen	premier Jerzy Buzek
1999	Catalonië	president Jordi Pujol
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
	Nederland	minister-president Wim Kok
2000	Berlijn	minister-president Eberhard Diepgen
	Brandenburg	minister-president Manfred Stolpe
	Luxemburg	premier Jean-Claude Juncker
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
	Zuid-Afrika	president Thabo Mbeki
2001	Nord-Pas de Calais	voorzitter Michel Delebarre
	Hongarije	president Ferenc Mádl
	Singapore	premier Goh Chok Tong
	Vietnam	premier Phan Van Khai
2002	Slovakije	premier Mikulas Dzurinda
2003	-	-
2004	Zuid-Afrika	president Thabo Mbeki

13.4 Evolutie officiële ontvangsten van de minister-president door staatshoofden en minister-presidenten in het buitenland, van 1994 tot november 2004*.

Bron: COO, ABB.

* Gegevens afgesloten november 2004.

behoren. Zij verschaffen doelgerichte informatie over Vlaanderen en winnen daarnaast ook informatie in over mogelijke samenwerkingsvormen met Vlaanderen. Voor het aantrekken van buitenlandse investeringen of het promoten van export en toerisme verwijzen ze naar de gespecialiseerde vertegenwoordigers in hun ambtsgebied. Dat doorverwijzen gebeurt trouwens dikwijls binnen hetzelfde gebouw: in Wenen, Den Haag, Berlijn, Parijs en Londen werken de verschillende vertegenwoordigers letterlijk onder hetzelfde dak. Dat bevordert niet alleen de onderlinge samenwerking tussen de diensten, maar zorgt er ook voor dat Vlaanderen een duidelijk herkenbaar gezicht in het buitenland krijgt.

In november 2004 was Export Vlaanderen wereldwijd op 77 locaties aanwezig met een **Vlaamse economische vertegenwoordiger** of een handelssecretaris. Een van de belangrijkste taken van de economische vertegenwoordigers is het opsporen van exportkansen. Zij moeten ook tijdig belangrijke marktrevoluties signaleren. In hun ruim bevoegdheidspakket steken daarnaast ook het aanknopen van contacten met handelspartners, het uitwerken van commerciële samenwerkingsvormen, het inwinnen van informatie, het organiseren van ontmoetingsdagen en zendingen, enzovoort.

In 2004 beschikte de Dienst Investeren in Vlaanderen over 14 **investeringsprospectoren** met standplaatsen in Chicago, Dallas, New York, Los Angeles, Tokio, Londen en Brussel. Hun belangrijkste opdracht is het opsporen van kandidaat-investeerders en hen ervan overtuigen dat Vlaanderen een geschikte regio is om te investeren.

De kernopdracht van **Toerisme Vlaanderen** is het promoten van Vlaanderen als vakantiebestemming. Dat gebeurt zowel in binnen- als in buitenland. Daarvoor beschikt Toerisme Vlaanderen wereldwijd over 11 verkeersbureaus en een hoofdkantoor in Brussel.

Bij de staatshervorming van 2001 werd de bevoegdheid voor landbouw bijna volledig overgeheveld naar de gewesten. Bij die beweging heeft Vlaanderen logischerwijs ook de **landbouwraden** van de federale overheid overgenomen. Er zijn momenteel 4 landbouwraden actief in het buitenland: in Den Haag, Berlijn, Parijs en Wenen. Vanuit hun internationaal gezichtspunt dragen deze attachés bij tot de ontwikkeling van de strategische beleidsvisie van hun departement.

ZENDINGEN

PERIODE	STAD/REGIO/LAND	MINISTER	DOMEIN/EVENEMENT
Januari	Madrid, SPANJE	Renaat Landuyt	toerisme: "FITUR"-beurs
Februari	PANAMA	Gilbert Bossuyt	infrastructuur: samenwerking waterbouwkunde
	ZUID-AFRIKA	Paul Van Grembergen	jeugd: congres
	ZUID-AFRIKA	Jef Tavernier	ontwikkelingssamenwerking
	CUBA	Renaat Landuyt	werkbezoek
Maart	Breda, NEDERLAND	Paul Van Grembergen	cultuur: overleg met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
	MAROKKO	Renaat Landuyt	tewerkstelling: samenwerkingsproject
	Vlissingen, NEDERLAND	Gilbert Bossuyt	infrastructuur: overleg met de minister van Verkeer en Waterstaat
	Parijs, FRANKRIJK	Paul Van Grembergen	cultuur: opening tentoonstelling
	Dublin, IERLAND	Marleen Vanderpoorten	onderwijs: OESO-ministerraad
	Veldhoven, NEDERLAND	Jef Tavernier	leefmilieu: overleg met de staatssecretaris
	Londen, VERENIGD KONINKRIJK	Paul Van Grembergen	cultuur: "City Min(e)d" + opening tentoonstelling
April	Rijsel, FRANKRIJK	Bart Somers en Paul Van Grembergen	cultuur: Lille 2004
	Londen, VERENIGD KONINKRIJK	Bart Somers	economie: netwerkmissie met VOKA
	Dublin, IERLAND	Marleen Vanderpoorten	onderwijs: informele EU-ministerraad
	Groningen, NEDERLAND	Paul Van Grembergen	cultuur: opening tentoonstelling
Mei	TURKIJE	Fientje Moerman	buitenlandse handel: handelsmissie
	Cannes, FRANKRIJK	Paul Van Grembergen	cultuur: filmfestival
Juni	Boedapest, HONGARIJE	Paul Van Grembergen	cultuur: heropening zalen Vlaamse Meesters
	Boedapest, HONGARIJE	Jef Tavernier	leefmilieu: ministeriële conferentie
Juli	Rotterdam, NEDERLAND	Paul Van Grembergen	cultuur: EU-ministerraad
September	Berlijn, DUITSLAND	Yves Leterme en Geert Bourgeois	cultuur: opening tentoonstelling
Oktober	Den Haag, NEDERLAND	Kris Peeters	leefmilieu: overleg met ministers
November	Londen, VERENIGD KONINKRIJK	Geert Bourgeois	toerisme: "World Travel Market"
	Valencia, SPANJE	Inge Vervotte	gezondheid: WGO ministeriële conferentie
	CHINA	Fientje Moerman	buitenlandse handel: handelsmissie
	Edinburgh, SCHOTLAND	Yves Leterme	regio-conferentie minister-presidenten
December	Maastricht, NEDERLAND	Frank Vandembroucke	onderwijs: EU ministeriële conferentie
	Den Haag, NEDERLAND	Geert Bourgeois	toerisme: bijeenkomst Toerisme Vlaanderen

13.5 Zendingen naar het buitenland van de leden van de Vlaamse Regering in 2004*, naar bestemming en gelegenheid. Bron: COO, ABB.

* Gegevens afgesloten november 2004.

Het **Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing (VLAM)** is een organisatie naar privaat recht. Ze promoot de Vlaamse land-, tuinbouw- en visserijproducten in binnen- en buitenland. De buitenlandse promotie legt de nadruk op handel via contacten met de distributie.

De VLAM beschikt over 2 vertegenwoordigers in het buitenland, in Parijs en in Keulen. Zij dienen als aanspreekpunt voor respectievelijk de Franse en Zwitserse, en de Duitse en Oostenrijkse handel. Voor andere exportbestemmingen werkt de VLAM samen met Export Vlaanderen.

VLAAMSE PROJECTEN BIJ MULTILATERALE ORGANISATIES

	1999	2000	2001	2002	2003	*2004
IAO	0	645	661	825	751	700
OESO	0	0	257	145	39	100
UNAIDS	0	709	0	500	500	815
UNESCO	307	278	1.715	1.625	1.168	520
WGO	0	0	362	0	300	0
WHO	0	0	0	100	150	0
Overige	0	0	248	61	22	0
Totaal	307	1.631	3.243	3.256	2.930	2.135

13.6 Evolutie Vlaamse (co-)financiering van projecten bij multilaterale organisaties, x 1.000 euro, van 1999 tot 2004*. Bron: COO, ABB.

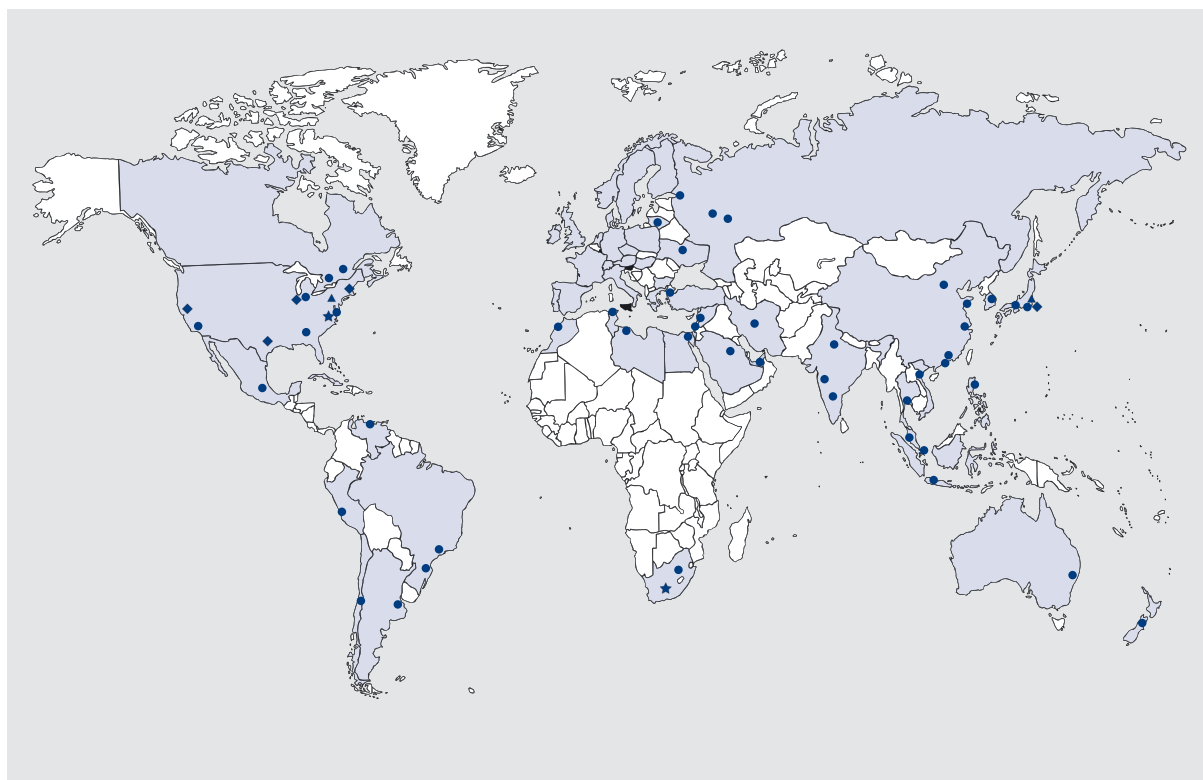
* Gegevens voor 2004 per 30/11/2004.

Internationale organisaties

Vlaanderen is betrokken bij tal van **multilaterale instellingen**. Dat gebeurt via een actieve deelname aan conferenties en algemene vergaderingen, door beïnvloeding van de besluitvorming, door financiering van projecten en programma's, enzovoort.

Op die manier versterkt Vlaanderen zijn uitstraling bij deze internationale organisaties én hun leden. Tegelijk vergroot de Vlaamse betrokkenheid bij de multilaterale besluitvorming. Dat is belangrijk, want die krijgt een steeds groter impact op het interne en het internationale beleid van Vlaanderen. Denken we bij voorbeeld aan de onderhandelingen

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN DE WERELD

13.7 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in de wereld, november 2004. Bron: COO, ABB, DIV, Export Vlaanderen.

- vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers en handelssecretarissen ●
- investeringsprospectoren ◆
- Vlaamse toeristische promotie en VLAM ▲

over een verdere liberalisering van de wereldhandel, die in de Wereldhandelsorganisatie (WHO) gevoerd worden. De Vlaamse Regering wil niet afzijdig blijven bij die onderhandelingen en creëerde een werkgroep om Vlaamse standpunten voor de WHO-bijeenkomsten voor te bereiden.

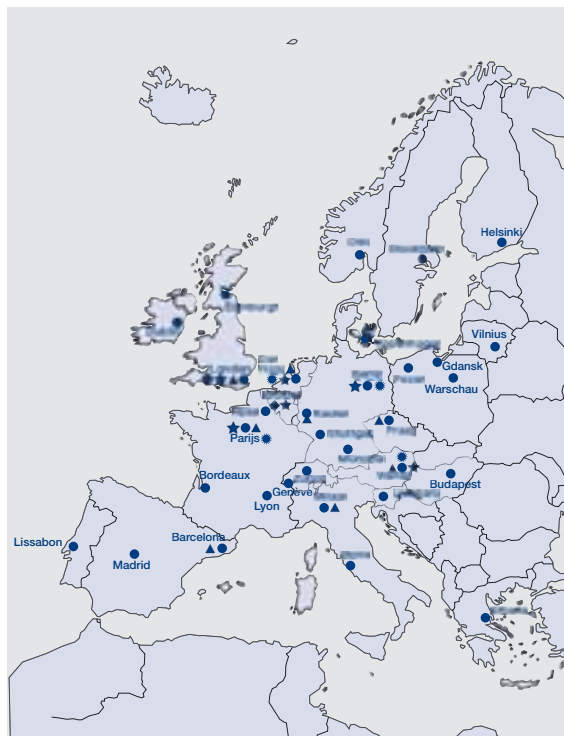
Met een aantal multilaterale organisaties werkt Vlaanderen samen aan de realisatie van projecten en programma's. Eind 2001 werden samenwerkingsfondsen opgericht bij de UNESCO en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). Daarnaast kan onder andere ook UNAIDS op een omvangrijke bijdrage uit Vlaanderen rekenen.

Sinds 2001-2002 kunnen Vlaamse jongeren via stages een eerste internationale ervaring opdoen bij een multilaterale organisatie. In het eerste jaar maakten 17 studenten van die mogelijkheid gebruik. Negen stagiairs konden nadien bij 'hun' organisatie betaald in dienst treden. Op die manier breidt het Vlaamse netwerk in die organisaties gestaag uit.

Samenwerkingsprogramma Centraal- en Oost-Europa

Vlaanderen was één van de pioniers die na de val van de Muur en het uiteenvallen van de Sovjetunie een vernieuwend beleid voerden ten aanzien van Centraal- en Oost-Europa. Met verschillende landen sloot Vlaanderen een verdrag. Daarnaast werden aanzienlijke financiële middelen gereserveerd voor tientallen projecten in het voormalige Oostblok. In 2001 werd dit **Samenwerkingsprogramma** herzien en kwam de klemtoon op de tien Centraal- en Oost-Europese kandidaat-lidstaten van de Europese Unie te liggen. Acht van deze landen zijn inmiddels volwaardig lid geworden van de EU. Vanzelfsprekend wordt het programma aan deze

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN EUROPA

- vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering ★
- Vlaamse economische vertegenwoordigers en handelssecretarissen ●
- investeringsprospectoren ◆
- Vlaamse toeristische promotie en VLAM ▲
- landbouwraden ☀

13.8 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in Europa, november 2004. Bron: COO, ABB, DIV, Export Vlaanderen.

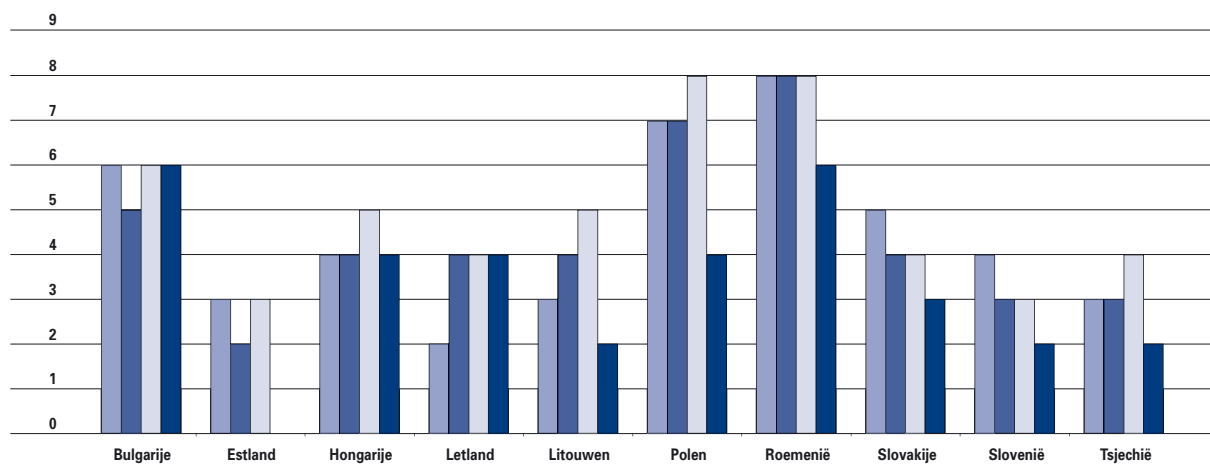
nieuwe situatie aangepast. De 'nieuwe burens' van de EU, verder in het oosten (Rusland, Oekraïne, ...) en op de Balkan (Kroatië, Albanië, ...) komen dan logischerwijs in beeld.

VLAAMSE STAGIAIRS BIJ MULTILATERALE ORGANISATIES

	2002		2003		2004	
	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen
UNESCO	4	2	2	2	11	3
IAO	1	3	1	0	1	0
WGO	2	2	0	3	0	1
Raad van Europa	2	1	0	2	1	1
Totaal	9	8	3	7	13	5

13.9 Evolutie aantal Vlaamse stagiairs, naar geslacht en per multilaterale organisatie, van 2002 tot 2004. Bron: COO, ABB.

SAMENWERKINGSPROGRAMMA CENTRAAL- EN OOST-EUROPA

13.10 Evolutie aantal projecten, per land, van 2001 tot 2004. Bron: COO, ABB.

2001
2002
2003
2004

13.2 Ontwikkelings-samenwerking

Noord/Zuid-kloof

Wereldwijd bestaan nog steeds enorme verschillen in welvaart en welzijn. Miljarden mensen, vooral in het zuidelijk halfrond, kunnen alleen maar dromen van een goede gezondheid, een degelijke opleiding, een schone leefomgeving, voldoende voedsel, fatsoenlijk werk. Harde cijfers tonen keer op keer die ‘Noord/Zuid-kloof’ aan.

De **Human Development Index** (HDI) is een internationale standaard waarin voor zowat alle lidstaten van de Verenigde Naties indicatoren over gezondheid, opleiding en economische welvaart

worden verwerkt. Zo ontstaat een vrij goed beeld van de algemene menselijke ontwikkeling. Hoewel de meeste landen beetje bij beetje vooruitgang boeken, blijft de kloof tussen de kop en de staart van de ranglijst aanzienlijk.

Eigen beleid

Vlaanderen scoort reeds jaren zeer hoog op de Human Development Index. Dit schept verplichtingen.

HUMAN DEVELOPMENT INDEX

LAND EN RANGSCHIKKING*	HDI 1990	HDI 1995	HDI 2000	HDI 2002	LEVENSVERWACHTING BIJ DE GEBORTE** (IN JAAR)	GELETTERDHEID VOLWASSENEN** (IN %)	SCHOLINGSGRAAD** (IN %)	BBP/CAPITA** (IN KKP*** USD)
1. Noorwegen	0,911	0,935	0,954	0,956	78,9	99,0	98	36.600
2. Zweden	0,895	0,928	0,943	0,946	80,0	99,0	100	26.050
3. Australië	0,892	0,932	0,942	0,946	79,1	99,0	100	28.260
Vlaanderen****	-	-	0,942	0,946	79,5	99,0	100	27.250
4. Canada	0,928	0,933	0,939	0,943	79,3	99,0	95	29.480
5. Nederland	0,907	0,927	0,938	0,942	78,3	99,0	99	29.100
6. België	0,897	0,927	0,940	0,942	78,7	99,0	100	27.570
...								
119. Zuid-Afrika	0,729	0,735	0,690	0,666	48,8	86,0	77	10.070
125. Marokko	0,542	0,571	0,603	0,620	68,5	50,7	57	3.810
...								
171. Mozambique	0,310	0,318	0,342	0,354	38,5	46,5	41	1.050
...								
173. Burundi	0,338	0,311	0,325	0,339	40,8	50,4	33	630
174. Mali	0,288	0,309	-	0,326	48,5	19,0	26	930
175. Burkina Faso	0,302	0,312	0,323	0,302	45,8	12,8	22	1.100
176. Niger	0,259	0,265	0,279	0,292	46,0	17,1	19	800
177. Sierra Leone	-	-	-	0,273	34,3	36,0	45	520

13.11 Evolutie in de HDI-ranglijst met waarden voor 1990, 1995, 2000 en 2002 met aanduiding van de positie van Vlaanderen en enkele andere landen, inclusief de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Bron: UNDP Human Development Report 2004, APS.

* Op 177 landen, voor de waarde 2002.

** Waarden voor de samenstelling van HDI 2002.

*** KKP = koopkrachtpariteit.

**** De positie van Vlaanderen is gebaseerd op APS-berekeningen. Een vergelijking van het Vlaamse Gewest met andere landen dient met de nodige voorzichtigheid te gebeuren: de berekeningen werden niet uitgevoerd voor andere Europese regio's (hoofdstedelijke gebieden zullen vermoedelijk ook hoog scoren) en de officiële gegevens voor het Vlaamse BBP ondergaan de invloed van pendelbewegingen (een aanzienlijk aantal pendelaars werkt in Brussel, en draagt dus bij tot het BBP van het Brusselse Gewest, maar nemen hun inkomen mee naar huis waar ze wonen, in dit geval het Vlaamse Gewest).

VLAAMSE OFFICIËLE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING (ODA)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Vlaamse ODA	8,2	12,0	8,4	9,1	8,9	14,3	22,7	22,1	26,3
Belgische ODA	762,3	723,9	683,2	801,6	716,6	889,4	968,7	1.137,1	1.671,0
Vlaams aandeel in Belgische ODA	1,07%	1,66%	1,23%	1,13%	1,25%	1,60%	2,34%	1,94%	1,57%

13.12 Evolutie van de Vlaamse en Belgische overheidsbestedingen die de OESO erkent als officiële ontwikkelingssamenwerking, in miljoen euro, van 1995 tot 2003. Bron: COO, ABB; FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking.

Daarom begon Vlaanderen in het midden van de jaren '90 een eigen beleid voor ontwikkelings-samenwerking uit te werken. Tijdens de voorbije regeerperiode zijn belangrijke stappen gezet. Zo kwam er in 2001 een afzonderlijke begroting voor de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast werden heel wat nieuwe initiatieven gelanceerd, die geleidelijk aan in een decretaal kader gegoten werden: de convenants (overeenkomsten) met de Vlaamse steden en gemeenten ter promotie van ontwikkelingssamenwerking op lokaal niveau, de jaarlijkse oproep voor projecten rond ontwikkelings-educatie en sensibilisatie, het nieuwe decreet rond overheidswaarborgen voor Vlaamse organisaties die actief zijn op het vlak van microfinanciering aan kleine ondernemers in het Zuiden,...

Samenwerking met de partnerlanden in het Zuiden

De bilaterale samenwerking met en in de partnerlanden in het Zuiden verloopt grosso modo op

twee wijzen: direct en indirect. Bij directe bilaterale samenwerking bepalen de Vlaamse overheid en de overheid van het partnerland in onderling overleg de sectoren, wie voor de uitvoering zal instaan en welke regio's de grootste aandacht verdienen. Bij indirecte samenwerking gaat Vlaanderen niet rechtstreeks met een overheid in zee, maar steunt ze initiatieven in de partnerlanden van niet-gouvernementele organisaties, universiteiten, verenigingen,... De belangrijkste begunstigde van de Vlaamse bilaterale samenwerking is nog steeds Zuid-Afrika. Reeds sinds 1996 financiert Vlaanderen er programma's en projecten. Omdat de kloof tussen arm en rijk in Zuid-Afrika bijzonder groot is, concentreerden de inspanningen zich de voorbije jaren steeds meer in die provincies waar de noden het hoogst zijn: Free State, KwaZulu-Natal en Limpopo.

Recenter is Vlaanderen ook actief geworden in een van de buurlanden van Zuid-Afrika, met name Mozambique. De activiteiten in Marokko, tijdens de voorbije regeerperiode het derde prioritaire land voor de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking, zullen een nieuwe oriëntatie krijgen.

VLAAMSE BEGROTING ONTWIKKELINGSSAMENWERKING*

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Samenwerking Zuiden	5,16	8,04	1,97	10,62	9,92	10,07	10,07
VVOB	1,32	1,54	1,74	1,32	1,32	0,82	0,82
Contracten projectvoorbereiding	-	-	-	-	0,15	0,30	0,30
Sensibilisatie	-	-	1,86	2,04	1,30	1,53	1,53
Gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking	-	-	0,73	1,45	1,42	1,45	1,45
Waarborgverlening	0,17	0,07	0,01	-	0,03	0,17	0,25
DAC/social profit	-	-	-	0,47	0,57	0,68	0,61
Subsidies allerlei	-	-	-	-	0,55	0,54	0,54
Initiatieven van de minister/het kabinet	-	-	0,22	0,33	0,16	0,16	0,16
Totaal	6,65	9,65	6,53	16,24	15,42	15,73	15,73

13.13 Evolutie en samenstelling van de Vlaamse begroting voor ontwikkelingssamenwerking, in miljoen euro, van 1999 tot 2005. Strikt genomen is er pas vanaf 2001 sprake van een afzonderlijke begroting ontwikkelingssamenwerking. De vermelde onderdelen waren voorheen echter al duidelijk als ontwikkelingssamenwerking aanwijsbaar. Bron: COO, ABB.

* 1999-2004: aangepaste begroting; 2005: initiële begroting.

BILATERALE SAMENWERKING

	2001	2002	2003	2004	2005*
Zuid-Afrika	1,5	8,0	5,2	4,7	5,0
Chili	0,3	-	-	-	-
Marokko	-	0,7	2,3	0,1	-
Mozambique	-	2,1	2,4	5,3	5,0

13.14 Evolutie van de vastgelegde bedragen voor de bilaterale samenwerking met prioritaire landen in het Zuiden, in miljoen euro, van 2001 tot 2005*. Bron: COO, ABB.

* Op basis van een raming voor het lopende jaar.

Samenwerking met partners in Vlaanderen

Naast de samenwerking met en in het Zuiden gaan ook middelen uit het ontwikkelingsbudget naar Vlaamse niet-gouvernementele organisaties (NGO's), universiteiten, wetenschappelijke instellingen en lokale besturen. De overheid zet wel een aantal (kwalitatieve) criteria voorop, maar de organisaties en instellingen bepalen voor het overige zelf hoe zij de toegekende middelen inzetten. Een eerste vorm van samenwerking met partners in Vlaanderen zijn de zogenaamde **convenants voor ontwikkelingssamenwerking** met steden en gemeenten. Een convenant is een samenwerkingsovereenkomst met de Vlaamse overheid, die de Vlaamse steden en gemeenten de mogelijkheid geeft om volgens een stappenplan een zusterband met een gemeente in het Zuiden uit te bouwen. Sensibilisatie van de eigen lokale gemeenschap en ontwikkeling

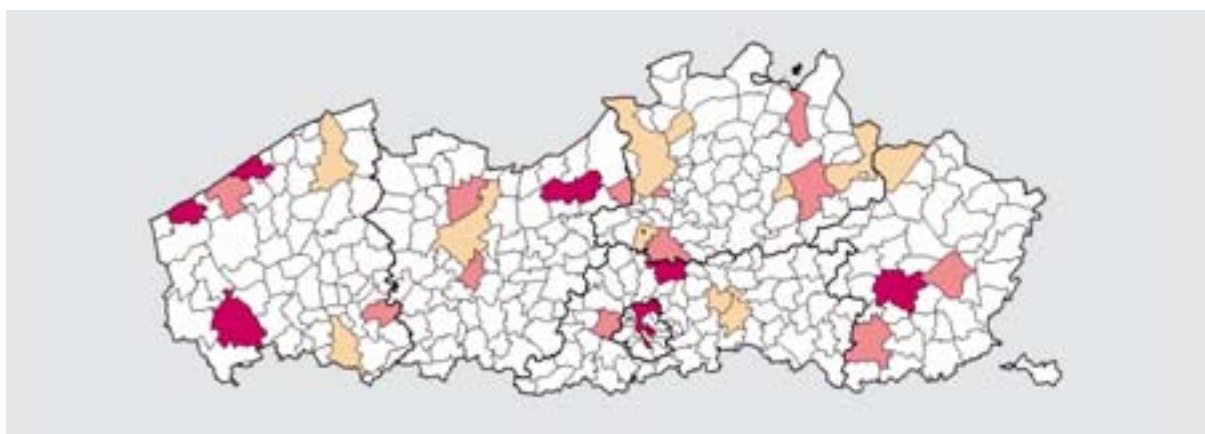
van een gemeentelijke structuur voor ontwikkelingssamenwerking zijn onderdelen van dit proces. In 2001, toen de eerste overeenkomsten werden gesloten, ondertekenden elf Vlaamse steden en gemeenten een convenant. In 2002 kwamen er daar twaalf bij. In 2003 – het laatste jaar van het pilootproject – sloten nog eens acht steden en gemeenten zich aan. De ervaringen van het pilootproject werden meegenomen bij de opmaak van het decreet voor de gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking. Dankzij dit decreet uit 2004 hebben alle Vlaamse steden en gemeenten momenteel de kans om een convenant te sluiten.

Er werden in totaal 31 convenants afgesloten, maar eentje ervan (gemeente Willebroek) werd in 2002 beëindigd en niet verlengd en zo hebben er nog maar 30 gemeenten een convenant.

Een tweede vorm van ontwikkelingssamenwerking binnen Vlaanderen verloopt via de projecten voor sensibilisatie en **ontwikkelingseducatie**, die de bewustwording over de Noord/Zuid-problematiek en de verbreding van het maatschappelijk draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking stimuleren. Dat kan op allerlei manieren: vakbondsafgevaardigden uit Noord en Zuid die samenwerken aan oplossingen voor betere arbeidsomstandigheden, conferenties over drinkwatervoorziening, inleefsessies waarin jongeren naar antwoorden zoeken op vragen over globalisering,...

In 2002 werden voor het eerst kwalitatieve criteria uitgewerkt voor de subsidiëring van dergelijke projecten, gevolgd door een publieke oproep voor het indienen van projecten. Met 49 ingestuurde

ONTWIKKELINGSSAMENWERKING OP LOKAAL NIVEAU

13.15 Geselecteerde gemeenten voor de pilootfase van het convenantenbeleid, van 2001 tot 2003. Bron: COO, ABB.

* Het convenant met de gemeente Willebroek is in 2002 beëindigd en niet meer verlengd.

gemeenten die een convenant hebben afgesloten vanaf 2003 ■■■
vanaf 2002 ■■■■
vanaf 2001 ■■■■■

voorstellen, waarvan er 28 voor financiering werden weerhouden, was deze eerste oproep overduidelijk een succes. In 2003 was de respons nog groter: toen werden maar liefst 108 projecten ingediend. Hoewel 59 projecten een positief oordeel kregen, was het beschikbare budget na de financiering van de 14 best gerangschikte projecten al uitgeput. Daarom werd in 2004 een tweede selectie gemaakt uit de inzendingen van het jaar voordien. Zo konden nog eens 10 projecten gefinancierd worden.

Humanitaire bijstand

In de voorbije jaren verleende Vlaanderen ook **humanitaire bijstand** aan landen of regio's in nood. Deze bijstand omvat noodhulp aan slachtoffers van conflicten of natuurrampen, ondersteuning van vluchtelingen en voedselhulp aan de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Zo kwam Vlaanderen recent tussen na de watersnood in Bangladesh, ontving de Palestijnse bevolking steun om de gevolgen van de bezetting iets draaglijker te maken en werd gevolg gegeven aan de internationale oproep om de voedselcrisis in Zuidelijk Afrika mee het hoofd te bieden. De hulpacties lopen meestal via gespecialiseerde instanties, zoals Artsen Zonder Grenzen, Oxfam en het Rode Kruis.

13.3 Toerisme

Economisch belang

De economische betekenis van de **toeristisch-recreatieve sector** is niet gering, een economisch zwaar-gewicht met in 2003 een omzet van ruim 10 miljard euro. Dat is in vergelijking met het jaar voordien een stijging van iets meer dan drie procent, met inbegrip van de inflatie. De investeringen daalden, net zoals trouwens in alle andere economische sectoren. In 2002 was de toeristisch-recreatieve sector goed voor 4% van de totale investeringen in Vlaanderen.

Verblijfstoerisme

In 2003 boekte Vlaanderen 24 miljoen **overnachtingen**, een lichte daling ten opzichte van het jaar voordien. Dit maakt tweederden uit van alle overnachtingen in België. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zet de stijgende lijn van de voorbije jaren verder. De overnachtingen worden geregistreerd in alle commerciële logiesinstellingen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies. Zowel vrijetijdstoerisme als zakentoeisme wordt meegerekend in deze optelsom.

OMZET

	2002	2003	EVOLUTIE
Vlaams Gewest	9.746.245.206	10.045.533.158	+3,1%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3.417.791.175	3.348.801.842	-2,0%
Waals Gewest	2.849.640.867	2.899.873.995	+1,8%
België	16.552.343.211	17.045.533.158	+3,0%

13.16 Evolutie van de omzet in de toeristisch-recreatieve sector naar gewest, in 2002 en 2003, in euro. Bron: NIS. Noot: de som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer omdat, omwille van vertrouwelijkheidsproblemen, gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet mogen vrijgegeven worden. Dat tekort komt vaker voor op gewestelijk niveau.

INVESTERINGEN

	2002	2003	EVOLUTIE
Vlaams Gewest	708.120.255	620.005.279	-12,4%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	138.433.337	129.828.056	-6,2%
Waals Gewest	234.186.681	219.714.215	-6,2%
België	1.135.384.949	1.031.090.803	-9,2%

13.17 Evolutie van de investeringen in de toeristisch-recreatieve sector naar gewest, in 2002 en 2003, in euro. Bron: NIS. Noot: de som van de gewesten ligt lager dan het Belgische cijfer omdat, omwille van vertrouwelijkheidsproblemen, gegevens in subsectoren met weinig bedrijven niet mogen vrijgegeven worden. Dat tekort komt vaker voor op gewestelijk niveau.

OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
België	35.309.432	36.414.670	35.875.162	36.313.331	36.199.067	+2,5%
Vlaams Gewest	23.893.524	24.527.983	23.982.399	24.265.614	24.033.599	+0,6%
Brussels Gewest	4.289.568	4.519.949	4.444.761	4.710.609	4.816.415	+12,3%
Waals Gewest	7.126.340	7.366.738	7.448.002	7.337.108	7.349.053	+3,1%

13.18 Evolutie van het aantal overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies. , inclusief verhuursector.

OVERNACHTINGEN NAAR MACROPRODUCT

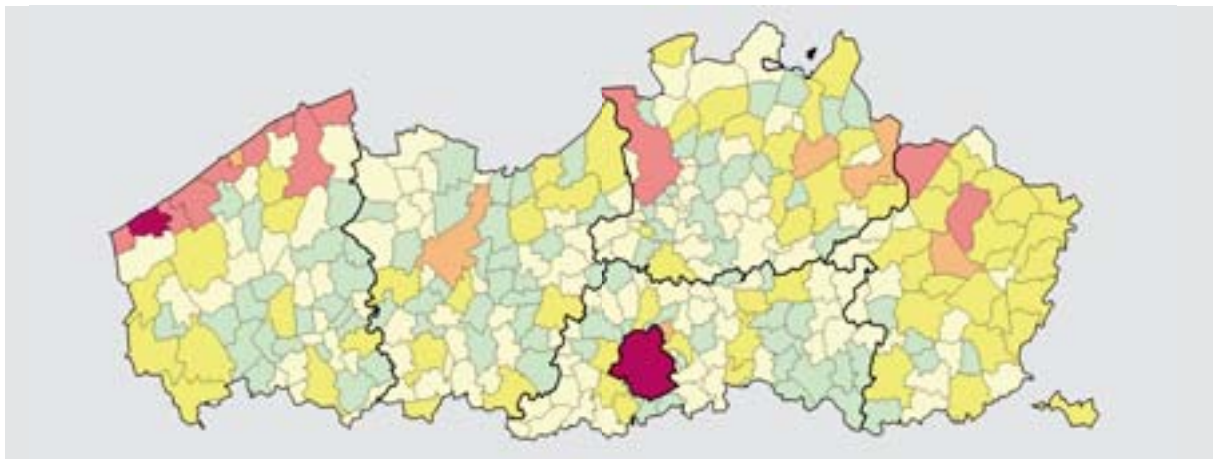
	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
Kust	12.760.725	13.025.219	12.573.149	12.673.361	12.557.902	-1,6%
Kunststeden	7.548.965	7.919.934	7.831.988	8.253.582	8.268.895	+9,5%
Vlaamse regio's	7.873.402	8.102.779	8.022.023	8.049.280	8.023.217	+1,9%
Totaal	28.183.092	29.047.932	28.427.160	28.976.223	28.850.014	+2,4%

13.19 Evolutie van het aantal overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: cijfers Vlaamse en Brusselse Gewest. Alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector.

Het grootste deel van de overnachtingen in Vlaanderen vindt plaats aan de Kust. Wel kent de kuststreek de laatste jaren een lichte daling. Het zijn vooral de Kunststeden die meer overnachtingen konden boeken. De stijging is grotendeels te danken

aan het succes van Brussel. Niet elke streek is een even grote trekpleister. Vooral de Kust, Brussel, de stad Antwerpen en de Kempen zijn populair. Ook andere delen van Limburg en Gent trekken veel overnachtingen aan.

SPREIDING OVERNACHTINGEN

13.20 Spreiding overnachtingen in Vlaanderen in 2003.

Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector.

Vertrouwelijk = gemeenten met minder dan 4 commerciële logiesaccommodaties.

Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheidsproblemen.

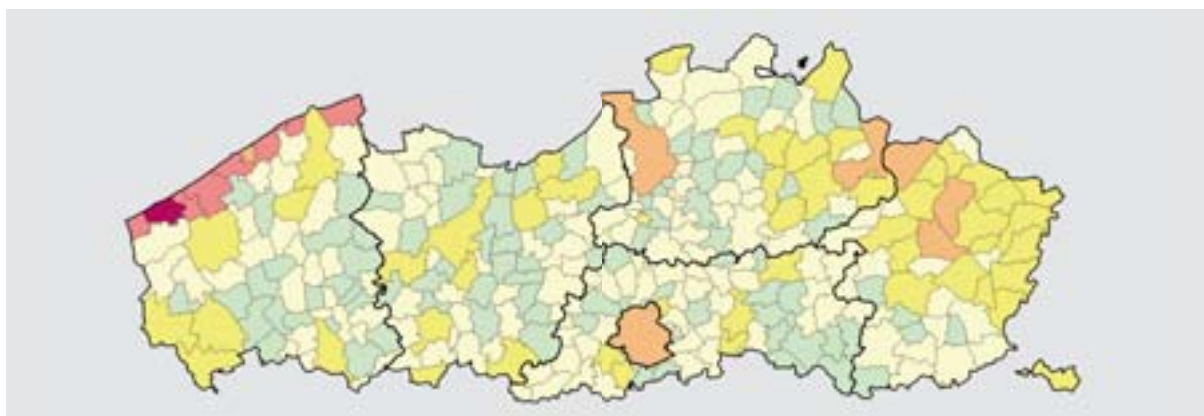
aantal overnachtingen		
2.000.001-5.000.000	(2)	■
750.001-2.000.000	(11)	■
200.001-750.000	(6)	■
20.001-200.000	(65)	■
0-20.000	(132)	■
vertrouwelijk	(93)	■

BINNENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
België	18.913.178	19.788.309	19.358.535	19.201.820	19.047.185	+0,7%
Vlaams Gewest	14.437.387	15.083.663	14.515.964	14.514.089	14.377.570	-0,4%
Brussels Gewest	339.111	416.456	472.529	436.786	455.117	+34,2%
Waals Gewest	4.136.680	4.288.190	4.370.042	4.250.945	4.214.498	+1,9%

13.21 Evolutie van de binnenlandse overnachtingen naar gewest van Belgische toeristen, van 1999 tot 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantie dorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector.

SPREIDING BINNENLANDSE OVERNACHTINGEN

13.22 Spreiding van de binnenlandse overnachtingen in Vlaanderen door Belgische toeristen, in 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector. Vertrouwelijk = gemeenten met minder dan 4 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheidsproblemen.

aantal overnachtingen	2.000.001-5.000.000	(1)
750.001-2.000.000	(7)	
200.001-750.000	(7)	
20.001-200.000	(51)	
0-20.000	(150)	
vertrouwelijk	(93)	

De binnenlandse markt

Ruim drie op vijf van alle overnachtingen in Vlaanderen zijn **binnenlandse overnachtingen**. Het Vlaamse Gewest trekt drievierden van de overnachtingen door Belgische toeristen naar zich toe. Het aandeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is zeer klein, maar kent wel al enkele jaren een sterke stijging. De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de kust, in de Antwerpse en Limburgse Kempen en de rest van Limburg. Ook de grote Kunststeden kunnen rekenen op binnenlandse belangstelling.

De buitenlandse markt

Buitenlandse toeristen overnachten naar verhouding meer dan de Belgische toeristen in de Kunststeden. Dat komt deels door het zaken-toerisme, deels door de vele recreatieve citytrips.

Brussel staat op kop, gevolgd door Antwerpen, Brugge en Gent. Daarnaast oefenen, vooral voor het recreatief toerisme, zowel de kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkingskracht uit op buitenlanders, vooral uit de buurlanden.

Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk zijn samen met de Verenigde Staten de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. Ze vertegenwoordigen 84% van de buitenlandse overnachtingen en 34% procent van alle overnachtingen.

Vooral Nederlanders vinden massaal de weg naar Vlaanderen. Ze vormen niet alleen de belangrijkste buitenlandse markt, maar zijn ook nog eens de sterkste stijger in de voorbije vijf jaar. De Duitse markt liet daarentegen een redelijk sterke terugloop zien. Een opsteker is de Franse markt die na een dip in 2001 ondertussen weer sterke groeicijfers kan voorleggen.

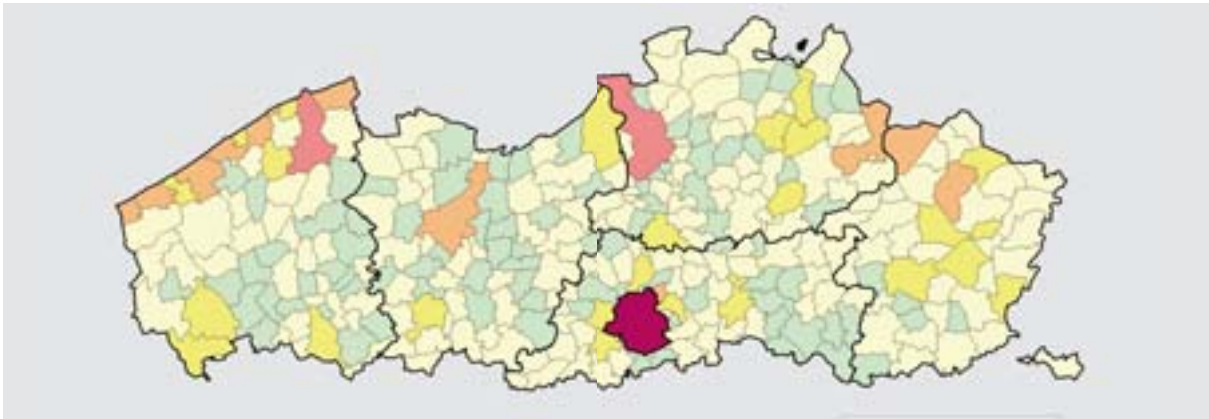
BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
België	16.396.254	16.626.361	16.516.627	17.111.511	17.151.882	+4,6%
Vlaams Gewest	9.456.137	9.444.320	9.466.435	9.751.525	9.656.029	+2,1%
Brussels Gewest	3.950.457	4.103.493	3.972.232	4.273.823	4.361.298	+10,4%
Waals Gewest	2.989.660	3.078.548	3.077.960	3.086.163	3.134.555	+4,8%

13.23 Evolutie van de buitenlandse overnachtingen naar gewest van buitenlandse toeristen, van 1999 tot 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector.

SPREIDING BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN

13.24 Spreiding van de buitenlandse overnachtingen in Vlaanderen door buitenlandse toeristen, in 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector. Vertrouwelijk= gemeenten met minder dan 4 commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van vertrouwelijkheidsproblemen.

aantal overnachtingen		
2.000.001-5.000.000	(1)	■
750.001-2.000.000	(2)	■
200.001-750.000	(11)	■
20.001-200.000	(25)	■
0-20.000	(177)	■
vertrouwelijk	(93)	■

De Amerikaanse markt lijkt zich in 2003 nog niet te herstellen van 11 september. Ook het faillissement van Sabena, de zwakke dollar, de oorlog in Irak en de aanhoudende schrik voor terroristische aanslagen hebben een negatief effect op het aantal Amerikaanse bezoekers.

In 2001 stond het pond nog heel sterk wat reizen in de Eurozone voor de Britten goedkoop maakte. Het aantal Britse overnachtingen piekte dan ook in 2001, maar staat nu terug op het niveau van vijf jaar geleden.

In 2002 telde Vlaanderen per 100 inwoners 57,3 buitenlandse aankomsten. Op Europees vlak is dat een matige score, deels te verklaren door onze hoge bevolkingsdichtheid. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hoort dan weer bij de Europese top voor deze indicator. Verder valt op dat vooral de Zuid-Europese landen bovenaan dit lijstje staan.

Verblijfsmotief

Net geen negen op tien overnachtingen in Vlaanderen heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse Gewest, maar niet voor het Brusselse. Met zijn sterk internationaal karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. Meer dan een derde van de overnachtingen is hier te situeren in het MICE-segment (Meeting, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), ruim een vijfde zijn overnachtingen van individuele zakentoeeristen.

Naarmate het land verder verwijderd is, daalt naar verhouding het belang van recreatief toerisme. Ruim negen op tien Nederlandse overnachtingen hebben ontspanning en recreatie als doel, terwijl bij de Amerikanen meer dan de helft van de overnachtingen zakelijke motieven heeft.

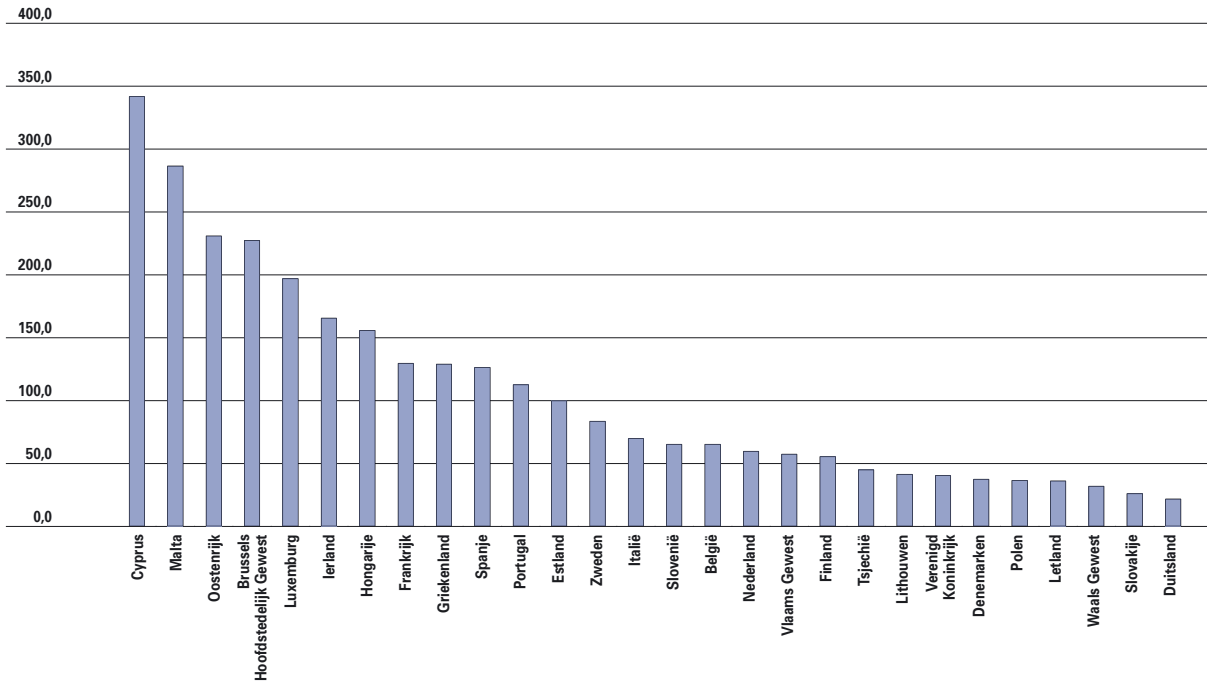
BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN NAAR LAND

	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
Nederland	2.865.439	2.942.182	3.071.325	3.260.621	3.348.274	+16,9%
Duitsland	2.372.909	2.146.286	1.995.005	1.994.169	1.847.767	-22,1%
Verenigd Koninkrijk	1.498.729	1.550.743	1.638.846	1.616.022	1.500.289	+0,1%
Frankrijk	1.014.919	931.897	971.720	1.064.402	1.168.727	+15,2%
U.S.A.	301.303	314.294	304.559	289.829	253.819	-15,8%

13.25 Evolutie van de buitenlandse overnachtingen in het Vlaamse Gewest naar herkomstland, top 5, van 1999 tot 2003. Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies, inclusief verhuursector.

AANKOMSTEN NAAR AANTAL INWONERS

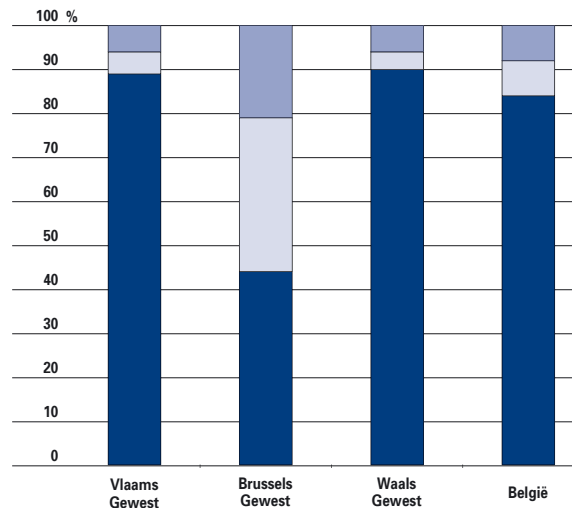
13.26 Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, in 2003. Bron: WTO & Eurostat, bewerking APS.

Brussel als hefboom

Brussel kan als Europese hoofdstad en administratief zakencentrum een hefboom vormen voor de ontwikkeling en promotie van het Vlaams toeristisch product.

Hierboven werd al vermeld dat achter ruim de helft van de overnachtingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zakelijke motieven schuilen. Het aantal recreatieve overnachtingen kent niettemin een opvallende stijging, zowel met binnenlandse als buitenlandse toeristen, hoewel Brussel het vooral moet hebben van die laatste groep. Ruim negen op tien overnachtingen in de hoofdstad komt toe aan buitenlanders, in Vlaanderen en Wallonië is dat slechts 40% en 42%. Brussel kent ook een internationaler publiek. Slechts 56% van zijn buitenlandse toeristen komt uit onze buurlanden of de Verenigde Staten. In Vlaanderen vertegenwoordigen zij 84% van de buitenlandse overnachtingen en in Wallonië 90%.

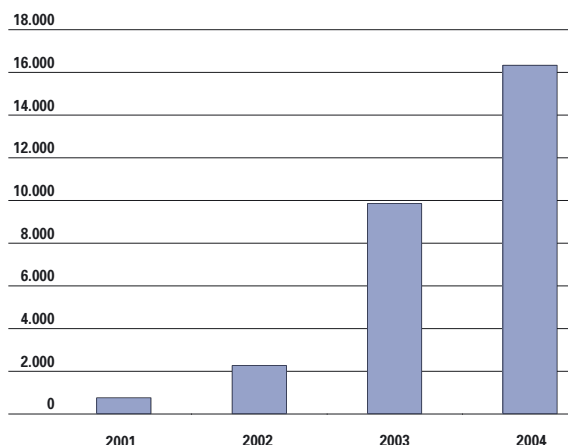
VERBLIJFSMOTIEF

13.27 Verdeling van de overnachtingen naar verblijfsmotief, in 2003.

Bron: NIS, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

STEUNPUNT VAKANTIEPARTICIPATIE

13.28 Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het Steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2004. Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie. Noot: opgestart in mei 2001. Het eerste werkjaar bestond dus uit acht maanden.

Vakantieparticipatie: toerisme voor allen

Uit het 2-jaarlijks WES-onderzoek naar het reisgedrag van de Belgen bleek dat in 2002 ruim 300.000 Vlamingen niet op vakantie konden bij gebrek aan geld. Het in mei 2001 opgerichte Steunpunt **Vakantieparticipatie** werkt in overleg met de toeristische sector een vakantieaanbod uit dat aangepast is aan de geldbeugel van kansarmen en mensen met een laag inkomen. In zijn startjaar maakten 752 kansarme toeristen hiervan gebruik, drie jaar later zijn dat er al meer dan 16.000.

VOOR MEER INFORMATIE

- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid, Vertegenwoordigers van Vlaanderen in het buitenland, 2004
- Vier maal per jaar publiceert de Vlaamse overheid een katern over de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking in het maandblad MO*-Mondiaal Magazine
- Toerisme in Cijfers 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid: <http://www.flanders.be> en <http://www.vlaanderen.be/buitenland> en <http://www.vlaanderen.be/internationaal>
- Engelstalige pagina's van de administratie Buitenlands Beleid: <http://www.flanders.be>
- Vlaanderen en de Europese Unie: <http://www.vlaanderen.be/eu>
- Vlaanderen en de internationale organisaties: <http://www.vlaanderen.be/multilateraal>
- Vlaamse ontwikkelingssamenwerking:
  - <http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking>
  - Vlaamse wapenexport: <http://docs.vlaanderen.be/channels/hoofdmenu/vlaanderenint/wapenexport.jsp>
  - Human Development Report: http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm
  - Dienst Investeren in Vlaanderen: <http://www.ffio.com>
  - Export Vlaanderen: <http://www.export.vlaanderen.be>
  - Toerisme Vlaanderen: <http://www.toerismevlaanderen.be>
  - Toerisme Vlaanderen – Statistieken: <http://www.toerismevlaanderen.be/cijfers>
  - Steunpunt Vakantieparticipatie: <http://www.toerismevlaanderen.be/vakantieparticipatie>
  - NIS: <http://www.statbel.fgov.be>
  - WES Onderzoek & Advies: <http://www.wes.be/>
  - World Tourism Organisation (WTO): <http://www.world-tourism.org>
  - Eurostat <http://europa.eu.int/comm/eurostat>

WOORDENLIJST

- **Macroproduct** Sinds de implementatie van het Internationaal Marketingplan 1993 structureert Toerisme Vlaanderen aan de hand van drie macroproducten: De Vlaamse Kust, de Kunststeden en de Vlaamse Regio's.
- **Kust** Alle kustgemeenten inclusief Zeebrugge.
- **Kunststeden** Antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel, Gent, Leuven en Mechelen.
- **Vlaamse regio's** Alle andere gebieden.